

Л.В. Шинкарук, А.А. Вдовічен

**МАКРОЕКОНОМІЧНІ
ДИСПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ТА МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ**

3.98
86.35

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/331787638>

Макроекономічні диспропорції України: особливості формування та механізм регулювання : [монографія]

Book · January 2018

CITATIONS

0

READS

274

2 authors, including:

Anatolii Vdovichen

Chernivtsi Trade And Economics Institute KNTEU

24 PUBLICATIONS 7 CITATIONS

SEE PROFILE

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Л.В. Шинкарук
А.А. Вдовічен

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ДИСПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМ
РЕГУЛЮВАННЯ

МОНОГРАФІЯ

Чернівці
Технодрук
2018

УДК 330.362(477)

Ш-62

*Рекомендовано Вченою радою Національного університету Біоресурсів і природокористування України
(Протокол № 3 від 24 жовтня 2018 року)*

Рецензенти:

Гриценко А.А., д.е.н., професор, член-кор. НАН України (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»);

Пугачов М.І., д.е.н., професор, д.е.н. професор, член-кор. НААН України (ННЦ «Інститут аграрної економіки»);

Байдала В.В., д.е.н., доцент (НУБіП України).

Л.В. Шинкарук, А.А. Вдовічен

Ш62 Макроекономічні диспропорції України: особливості формування та механізм регулювання : [монографія] / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Чернівці : Технодрук, 2018. 488 с. : табл. 90, рис. 45, додатків 85.
ISBN 978-617-7611-26-3

В монографії обґрунтовано можливості забезпечення макроекономічної стабільності та інклюзивного економічного зростання через необхідність реформування системи стратегічного планування в напрямі органічного поєднання стратегії, прогнозу, програм соціально-економічного розвитку та державного бюджету, цілей та ресурсів. Успішне впровадження реформ в Україні певною мірою залежить від удосконалення системи державного управління та забезпечення стійкого зв'язку між програмами, програмними заходами, бюджетом та виконавчою дисципліною.

Запропоновано підходи до усунення диспропорцій і розроблення програми структурної перебудови промисловості України у відповідності до європейського підходу, що базується на поєднанні горизонтального та секторального підходів і перехід від традиційного галузевого підходу в аналізі і плануванні сектору до кластерного підходу, коли держава має бути усунута від впливу на оперативну діяльність бізнесу, але повинна зосередитись на горизонтальній політиці створення рамкових умов для його розвитку.

Для фахівців у сфері економіки та державного управління, науковців, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також широкого кола читачів, які цікавляться питаннями економічного розвитку України.

УДК 330.362(477)

ISBN 978-617-7611-26-3

© Шинкарук Л.В., 2018
© Вдовічен А.А., 2018
© ДУ Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018
© ПВКФ «Технодрук», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	14
РОЗДІЛ 1. СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ДИСПРОПОРЦІЇ: ГЕНЕЗИС ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ	15
1.1. Пропорційність та диспропорційність розвитку економічних систем.....	15
1.2. Диспропорційність та економічне зростання	28
1.3. Економічний розвиток в умовах диспропорційності	48
РОЗДІЛ 2 . МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ ТА СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ	67
2.1. Структурні пропорції економіки України крізь призму глобалістики	67
2.2. Макроекономічні індикатори національної економіки	78
2.3. Структурні пропорції виробництва та кінцевого використання валового внутрішнього продукту.....	90
2.4. Структурні диспропорції в трудовій сфері....	101
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ДИСБАЛАНСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	133
3.1. Глобальні економічні тенденції та їх вплив на формування дисбалансів	133
3.2. Особливості зовнішньоторговельної діяльності у контексті структурних змін у світовій торгівлі	146
3.3. Боргові зобов'язання як фактор дисбалансів та прогноз боргової залежності України	169

РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	187
4.1. Структурні зрушення у пропорціях реального сектора	187
4.2. Пропорції секторів домашніх господарств і загальнодержавного управління	201
4.3. Структурні пропорції сектору фінансових корпорацій.....	217
РОЗДІЛ 5. МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК	232
5.1. Прогнозний сценарій структурних трансформацій в економіці України	232
5.2. Соціальний капітал як чинник диспропорційності економіки	273
5.3. Структурна політика як інструмент регулювання макроекономічних диспропорцій	292
ВИСНОВКИ	322
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	341
ДОДАТКИ	366

ПЕРЕДМОВА

В сучасних умовах перманентних криз різко актуалізується питання про необхідність та особливості структурних змін у вітчизняній економіці, зумовлених сформованими економічними пропорціями та диспропорційністю. З теоретичної, методологічної та практичної точок зору дослідження цих змін та особливостей їх перебігу в економіці України дає можливість обґрунтувати основні напрями і способи здійснення прогресивних структурних перетворень в національній економіці.

Проблема диспропорційності в економіці, постійно привертаючи до себе неабияку увагу багатьох видатних економістів упродовж XIX–XX ст. й на початку XXI ст., є однією з основних в економічній теорії. Сама по собі економічна диспропорційність є не чим іншим, як незбалансованістю господарських процесів у масштабі усієї національної економіки. А виявити диспропорційність як на макро-, так і на мікрорівні національної економіки, цілком можливо, оскільки вона має динамічний характер.

На сьогодні надзвичайно актуалізується питання реалізації структурних реформ у вітчизняній економіці, що зумовлено сформованими економічними пропорціями та диспропорційністю. З теоретичної, методологічної та практичної точок зору дослідження цих змін та особливостей їх перебігу в економіці України дає можливість обґрунтувати основні напрями і способи здійснення прогресивних структурних перетворень в національній економіці. Основним двигуном розвитку економіки завжди були внутрішні диспропорції, а нерівномірність соціально-економічного розвитку за певних умов виступає основою виникнення відтворювальних диспропорцій. У зв'язку з цим, диспропорція виступає то як негативний, то як позитивний чинник: протиріччя або диспропорційність є умовою розвитку певних провідних елементів економічної системи.

В монографії зазначається, що диспропорцією є невідповідність між частинами, елементами цілого, і окрім того, диспропорції знижують можливості існування цілого, сприяють його руйнуванню в чому і проявляється позитивний вплив

кризових явищ на неефективні системи через їх знищення і становлення більш ефективних інноваційних систем.

Основним двигуном розвитку економіки завжди були внутрішні диспропорції. Практично усі ті технологічні уклади, що значно змінювали економіку, появлялися за однаковою типовою схемою. Спочатку з'являвся новий продукт, що користувався на ринку підвищеним попитом, через що його виробництво зростало більш швидкими темпами, ніж економіка в цілому, а норма прибутку при його виробництві була значно вищою, ніж у середньому по промисловості. Як наслідок, цей продукт починав активно використовуватися в інших секторах економіки, як і пов'язані з ним технології. У результаті всі інші сектори підтягувалися услід за лідером, в них зростала продуктивність праці і формувалася диспропорційність на інших сегментах ринку.

Техніко-технологічні зрушення в економіці України у 1990-і рр. мали явно регресивний характер, що призвело до стрімкої деградації її структури і наступним періодом зміни структури є 2013–2016 рр. Диспропорції даного періоду зумовлені не лише неспроможністю переорієнтуватися у короткій перспективі на інші світові ринки, а і втратою російського ринку, російською агресією, що в кінцевому результаті призвело до безпрецедентного падіння ВВП та доходів населення. При цьому у 1990-і роки найбільший регрес охопив найсучасніші виробництва й виразився у «відкаті» країни за рівнем їхнього розвитку на багато років. Більшість виробництв готової продукції, що замикали відтворювальний контур найбільш розвиненого технологічного укладу, практично було згорнуто, через що фактично відбулося їхнє витиснення із внутрішнього ринку імпортними аналогами. Стрімке руйнування виробництв сучасного технологічного укладу потягло за собою руйнування техніко-технологічної основи стійкого економічного зростання й зробило досить скрутним вихід економіки із глибокої депресії.

Після 1990-х років і до сьогоднішнього часу в українській економіці не відбулося ефективних структурних змін за рахунок нових технологій, які б змінили технологічну й виробничу структуру національної економіки, вибраковуючи застарілі й неефективні виробництва, усуваючи диспропорції й розчищаючи

грунт для економічного зростання на сучасній технологічній основі.

Сьогодні саморегулювання вітчизняної економіки характеризується дуже значними перекосами, неефективним розподілом ресурсів та відсутністю гармонійного розвитку. Інтереси приватної наживи значною мірою призводять вітчизняну економіку до колосальних диспропорцій, далеко від того рівноважного стану, у якому вона має бути. Як наслідок, ринок України містить у собі джерело виникнення й посилення диспропорцій і породжує у сучасних умовах механізм спаду й гальмування економічного зростання.

Диспропорційна економіка гальмує здійснення технічного прогресу і забезпечення економічного піднесення, оскільки привілейовані галузі не мають до цього стимулів, тому що величезні прибутки дістаються їм і без цього, а галузі-жертви не мають власних коштів для розвитку, бо їм нівідкіля їх отримати.

Структурні зміни 1990–2017 рр. призвели до небувалого спаду економіки й утворенню кричущих диспропорцій у вітчизняній економіці та й в соціальній сфері. Структурна деформація національної економіки, гіпертрофія її окремих галузей спричиняє значний збиток наукоємним галузям вітчизняної промисловості, що виключає можливість її виходу на рівень високих технологій, а без цього країна приречена остаточно перетворитися на країну периферійного капіталізму й об'єкт експлуатації з боку світового капіталу.

На сьогодні, національна економіка не належить до держав з розвинутою індустріальною базою, оскільки у її структурі переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, а завантаження їхніх потужностей залежить переважно від попиту на зовнішньому ринку.

У вітчизняній економіці переважна частка виробництва є технічно й технологічно відсталою з високим ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоємністю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій. При цьому не використовується значна частина науково-технічного потенціалу.

Післякризове відновлення (фінансова криза 2008–2010 рр.) в країні майже не супроводжувалося усталенням моделі розвитку, більш здатної до незалежного розвитку та стійкості у глобальному середовищі. Саме тому забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності залишається одним із провідних завдань економічної політики України.

У найближчі роки найважливішими завданнями державної політики мають стати розвиток високотехнологічних перспективних секторів, створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств. Подальший розвиток економіки України має визначатися спроможністю знайти відповіді на виклики, що сформувалися під впливом глобальних тенденцій розвитку й перетворень у вітчизняній економіці.

Дослідження сутності диспропорційності, особливостей структури національної і глобальної економіки та можливостей структурних змін висвітлено у працях вітчизняних науковців: А. Вдовічена, В. Базилевича, В. Близнюк, В. Луцкова, В. Гейця, А. Гриненка, А. Гриценка, П. Єщенка, В. Зимовця, І. Крючкової, Е. Лібанової, І. Луніної, О. Макарової, М. Меламеда, В. Мандибури, Н. Холода, Л. Шинкарук та ін.

Серед зарубіжних науковців досліджували методологію визначення структури економіки і структурних особливостей ВВП: А. Аткінсон, Е. Бем-Баверк, Н. Бердсолл, В. Вілем, К. Дайнінгер, Г. Джордж, А. Дітон, Е. Домар, Л. Ерхард, А. Етціоні, А. Кааса, Н. Калдор, М. Калецькі, Дж. Кейнс, Ф. Кене, Дж.Б. Кларк, С. Кузнець, С. Леберготт, В. Лексіс, Р. Ліфман, Т. Мальтус, Л. Мізес, Б. Міланович, К. Маркс, Р. Нозік, В. Петті, М. Равалліон, Д. Рікардо, Дж. Роулз, Ж.Б. Сей, М. Сингх Ахлувалія, А. Сміт, П. Срафа, В. Стаффорд, М. Туган-Барановський, Л. Туроу, А. Тюрго, М. Фрідман, Дж. Хосперс та ін.

В монографії автори зазначають, що наукові розробки зарубіжних і вітчизняних учених у різних галузях знань стали вагомим внеском у розвиток досліджень з питань структурної політики. Разом з тим в силу динамічного характеру розподільчих процесів існує необхідність розширення досліджень особливостей формування структури економіки, механізму

розподілу утворення ВВП і розподілу доходів за інституційними секторами та розроблення напрямів і механізму впливу на макроекономічні диспропорції, як один із основних факторів впливу на формування ефективної структури економіки та перспективи економічного розвитку країни.

Актуальність, наукова значущість дослідження особливостей формування макроекономічних диспропорцій та механізму їх регулювання та наявність дискусійних питань у підходах щодо реалізації структурної політики зумовили і напрямок написання монографії – дослідження й оцінка макроекономічних диспропорцій національної економіки, розроблення механізму регулювання структурних змін та обґрунтування основних засад структурної політики держави.

У монографії представлені методологічні та методичні підходи до систематизації глобальних диспропорцій та внутрішніх диспропорцій економіки України та запропоновано концептуальні засади їх дослідження через узагальнення макроекономічних показників та показників окремих секторів економіки і видів економічної діяльності на основі СНР, платіжного балансу і торговельного балансу. Виявлено взаємозв'язок наявних світогосподарських диспропорцій і глобальних економічних тенденцій через вивчення закономірностей та особливостей формування ВВП та капіталоутворення на глобальному та вітчизняному ринках, визначено макроекономічні дисбаланси економіки України, які є наслідком довгострокових системних суперечностей у моделі розвитку економіки України. Це дозволило авторам стверджувати, що у цілому вітчизняна економіка виявилась найбільш уразливою саме до таких глобальних макроекономічних дисбалансів, які виникли в результаті нестабільного зростання світових цін на сировину, а також внутрішніх структурних дисбалансів, закладених у докризовий (2008–2010 рр.) період та зумовлених російською агресією.

Авторами визначено вплив соціального капіталу, зокрема культурної складової, на формування диспропорцій що довело необхідність долучення до механізму регулювання диспропорцій таких інструментів, як: бізнес-навчання – навчання культури ведення бізнесу (семінари, тренінги і т. ін.), правил ділової

культури (менеджменту, комунікації, мотивації), правил ведення міжнародного бізнесу; економічна дипломатія – медіа-просування, лобіювання інтересів національних виробників у міжнародних організаціях, включення до міжнародних науково-технічних коопераційних ланцюгів моніторинг та поширення інформації щодо національного торговельного середовища, створення інформаційно-консультативних ресурсів, сприяння виставково-ярмарковій діяльності вітчизняних виробників.

У монографії запропоновано інструменти структурних змін у реальному секторі через здійснення політики інноваційного, інклюзивного і сталого економічного зростання, що дозволить в першу чергу активізувати розвиток національного виробництва і внутрішнього ринку; відновити експортну активність і модернізувати роль України в міжнародному розподілі праці; активізувати політику підвищення рівня доходів населення та соціальної і територіальної згуртованості; забезпечити безпеку життєдіяльності і навколишнього середовища.

У ході дослідження авторами удосконалено підходи до дослідження відтворювальних пропорцій за елементами виробництва, розподілу, перерозподілу та кінцевого використання товарів і послуг в контексті оцінки галузей з різним «вмістом» доданої вартості у випуску, що дало змогу виокремити сильні і слабкі сторони розвитку промислового сектора та аграрного сектора і обґрунтувати необхідність зміни структурних елементів на основі збалансованого розвитку. Запропоновано визначення концептуальних засад державної промислової політики через формування ефективної структури як реального сектора, так і економіки в цілому, а саме: удосконалення ролі державної політики в сфері структурної перебудови вітчизняного виробництва та відпрацювання системного підходу в галузі політики імпортозаміщення й визначення оптимальних структурних перетворень у оборонній промисловості через концентрацію фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів держави на ключових видах економічної діяльності реального сектора.

На основі систематизації існуючих підходів до визначення категорії «диспропорції», уточнено визначення, яке трактується як невідповідність потенціалів або темпів розвитку окремих

частин економічної системи, внаслідок чого частина загального потенціалу або продукту залишаються або незатребуваними, або надмірно використовуваними (у порівнянні із цілим). Встановлено двоїстий вплив економічних диспропорцій на економіку. З одного боку – вони призводять до непродуктивних втрат робочого часу, матеріальних ресурсів і капіталів, а з іншого – вони стимулюють до їх усунення і є об'єктивною потребою економіки, одним із законів її розвитку і зростання.

Набула подальшого розвитку методологія визначення основних диспропорцій розвитку міжнародної торгівлі та їх вплив на зовнішню торгівлю в Україні, що дозволило встановити внутрішні диспропорції розвитку, які обумовлюють неефективність наявної товарної та географічної структури експорту, та визначити можливості імпортозаміщення на внутрішньому ринку.

Запропонована в монографії методологія дослідження дозволила ідентифікувати такі диспропорції структури ВВП, як: випереджаюче зростання реального наявного доходу порівняно зі зростанням ВВП, завищений рівень частки кінцевих споживчих витрат, при низькому рівні колективного споживання загального державного управління та валового нагромадження, а також низький рівень доходів населення України, що обмежує внутрішній попит.

Дослідження в монографії відтворювальної структури ВВП України дало можливість встановити, що частка доданої вартості товарного виробництва скорочується швидшими темпами, ніж питома вага їхнього виробництва і результатом цього є аномальна висока частка доданої вартості фінансової діяльності, транспорту і зв'язку, добувної промисловості при низькому її рівні у реальному секторі.

Авторами систематизовано глобальні й внутрішні диспропорції економіки України та розроблено пропозиції щодо оптимізації відтворювальної структури валового внутрішнього продукту; визначено критерії та індикатори розвитку реального сектору, промисловості, сектору високотехнологічного виробництва в умовах кризи.

У ході проведення дослідження встановлено вплив динаміки боргу на диспропорційність в частині списання частини боргу і

відтермінування погашення єврооблігацій та встановлено, що згідно з досягнутими домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидкими темпами, то кредитори отримають додаткові платежі, хоча дисконтування даних сум показує деяку вигоду даних виплат за рахунок зміни вартості грошей відповідно вартість майбутніх виплат.

В монографії обґрунтовано можливості забезпечення макроекономічної стабільності та інклюзивного економічного зростання через необхідність реформування систему стратегічного планування в напрямі органічного поєднання стратегії, прогнозу, програм соціально-економічного розвитку та державного бюджету, цілей та ресурсів. Успішне впровадження реформ в Україні певною мірою залежить від вдосконалення системи державного управління та забезпечення стійкого зв'язку між програмами, програмними заходами, бюджетом і виконавчою дисципліною.

Запропоновано підходи до усунення диспропорцій і розроблення програми структурної перебудови промисловості України у відповідності до європейського підходу, що базується на поєднанні горизонтального та секторального підходів і перехід від традиційного галузевого підходу у аналізі і плануванні сектору до кластерного підходу, коли держава має бути усунута від впливу на оперативну діяльність бізнесу, але повинна зосередитись на горизонтальній політиці створення рамкових умов для його розвитку.

Все це дає підстави стверджувати, що отримані авторами результати мають глибоке наукове та практичне підґрунтя, яке полягає у системному вирішенні важливої науково-практичної проблеми – обґрунтування теоретичних, методологічних та методичних засад формування макроекономічних диспропорцій економіки України та розроблення практичних рекомендацій щодо механізму їх регулювання.

Практичне значення внесених пропозицій та їх впровадження підтверджується листами, у тому числі з: Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (листи: від 27.06.2013 р. №3002-06/22440-12 ; від 17.07.2013 р. №3004-06/24889-12; від 27.03.2014 р. №3721-05/365; від 04.04.2014 р. №4202-06/10195-12; від 18.08.2014 р. №4501-07/28647-07),

Міністерства фінансів України (листи: від 17.06.2014 р. №4202-06/20127-07; від 19.03.2015 р. №31-12140-10-17/9805), Державного агентства України з питань науки, інновацій та інформатизації України (листи: від 11.09.2013 р. № 1/06-1-848; від 20.09.2013 р. № 1/06-1-895; від 05.08.2013 р. №1/06-1-751), Підкомітету з питань державної економічної політики, регулювання державних закупівель, державної політики у сфері побутових відходів та металобрухту Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України (від 11.06.2015 р. №199/55).

Автори висловлюють щирі подяку всім, хто підтримує і розвиває творчу дискусію з вище зазначених проблем макроекономічної диспропорційності в усіх напрямках прояву їх як явища та механізму їх регулювання.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БРІКС	Неформальне угруповання, яке об'єднує Федеративну Республіку Бразилію, Республіку Індію, Китайську Народну Республіку, Російську Федерацію і Південно-Африканську Республіку
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВДВ	Валова додана вартість
ВНП	Валовий національний продукт
ВРП	Валовий регіональний продукт
ДКЦПФР	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ЕСКАТО	Економічна і соціальна комісія Організації Об'єднаних Націй регіону Азії та Тихого Океану
ЄврАзЕС	Євразійське економічне співтовариство
ЄЕК ООН	Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй
ЄС	Європейський Союз
ЄФТА	Європейська асоціація вільної торгівлі
ІОК	Інвестиції в основний капітал
ІСЦ	Індекс споживчих цін
КНР	Китайська Народна Республіка
МВФ	Міжнародний валютний фонд
НБУ	Національний банк України
ОК	Основний капітал
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПДВ	Податок на додану вартість
ПІ	Прямі іноземні інвестиції
ПКС	Паритет купівельної спроможності
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РФ	Російська Федерація
СЄКЦА	Східна Європа, Кавказ та Центральна Азія
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СНР	Система національних рахунків
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ЮНЕП	Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища
ЮНІДО	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
ЮНКТАД	Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку
ІФС	Міжнародна фінансова корпорація

РОЗДІЛ 1

СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ДИСПРОПОРЦІЇ: ГЕНЕЗИС ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

1.1. Пропорційність та диспропорційність розвитку економічних систем

Економіка – це війна пропорцій, і на сьогодні спостерігається ланцюгова реакція спотворень основних економічних пропорцій, які ідентифікуються як диспропорції і призводять до дисбалансів, тобто диспропорції виступають характеристикою як пропорційності, так і її негативних змін.

Економічна наука, як і весь світ, переживає сьогодні переоцінки цінностей і саме більшою мірою структурні компоненти (пропорції, диспропорції), а не загальні величини, дадуть змогу знайти шляхи вирішення кризи моделі глобального економічного розвитку. Беручи до уваги теорію «збалансованого економічного зростання» можна говорити про утримування певних ключових змінних у фіксованому співвідношенні, що робить систему негнучкою, інерційною і неприйнятною до інновацій, оскільки вона створює правила гри за принципом «все або нічого», коли необхідно змінити все або не змінювати нічого. Змінювати все одразу, зберігаючи пропорційні співвідношення, надзвичайно важко і на протигагу цьому видатний вчений Йозеф Шумпетер показав, що економічний розвиток також потребує миттєвих змін, які вивільняють дорогу новим і перспективним, і такі зміни уособлюють окремі диспропорції.

Кожна національна економіка потребує як синхронізації, так і певної десинхронізації, але, на жаль, на сьогодні нам не вистачає як даних, так і системи вимірювань, що дадуть можливість визначити, коли необхідно вийти за межі того чи іншого, оскільки наука «хрономіка» – наука про часову (лагову) узгодженість в економіці – перебуває на стадії становлення і саме категорія диспропорцій може стати одним із показників, які дадуть можливість її розвивати.

За теорією загальної рівноваги пропорційність виступає умовою досягнення повної і часткової рівноваги та

нерівноважних станів, причинами двох останніх і є диспропорції, які породжують дисбаланси.

За глибиною дисбаланси розрізняють:

- поверхневі: у структурі попиту та у розподілі доходів;
- глибинні: у моделі економічного зростання та у виробничій структурі.

За рівнями економіки розрізняють пропорції/диспропорції:

- загальноекономічні – характеризують співвідношення окремих сторін, елементів суспільного виробництва;
- міжгалузеві – відображають співвідношення між галузями або комплексними галузями;
- внутрішньогалузеві – це співвідношення у межах однієї галузі;
- територіальні – відображають територіальне розміщення виробничих ресурсів у межах країни, економічне співвідношення економічних районів, регіонів, територіально-виробничих комплексів, а також областей у виробництві та розподілі суспільного продукту.

Пропорції економіки виражають також різні співвідношення в умовах виробництва, розподілу, обміну і споживання, тому критерії класифікації можна згрупувати за такими ознаками:

- за способом економічного і статистичного виміру: матеріально-речові, вартісні;
- за природою кінцевого результату (товар, послуга): матеріальне виробництво, сфера послуг;
- за виробничою структурою: співвідношення сфер виробництва і галузей.

Перераховані пропорції віддзеркалюють матеріально-речові аспекти національної економіки. Іншим важливим аспектом є соціально-економічний критерій класифікації, який передбачає такі пропорції, як співвідношення різних видів власності, соціально-класову структуру зайнятого населення, структуру населення за доходами тощо.

Важливими є економічні пропорції/диспропорції між:

- засобами виробництва і робочою силою;
- різними видами засобів виробництва;

- співвідношення між виробництвом, розподілом, обміном і споживанням;
- нагромадженням та споживанням;
- економічними комплексами, галузями і підгалузями;
- різними типами власності;
- секторами економіки (державним і приватним);
- результатами національного виробництва.

Основною проблемою відтворення економічних систем є формування пропорцій між:

- виробництвом і споживанням;
- підрозділами національного виробництва;
- витратами на виробництво та доходами від реалізації продукту виробництва;
- відшкодуванням спожитого капіталу та нагромадженням;
- споживанням і нагромадженням (заощадженням);
- заощадженнями та інвестиціями.

Питання пропорційності/диспропорційності виражено у зростанні за «золотим правилом», коли під нагромадженням розуміють таку норму заощаджень s , за якої встановлюється стан сталої рівноваги економічної системи з найбільшим рівнем споживання. Суспільство існує для того, щоб споживати плоди економічного розвитку, а не виробляти продукцію лише заради продукції. Тому цілком зрозуміло, що виникає питання про такий сталий рівень запасу капіталу k^* , за якого рівень споживання в країні стає максимальним. Відповідь на це питання дає так зване «золоте правило» нагромадження [111, с. 9-14; 243].

Сучасний етап розвитку економічних систем вимагає поповнення категорійного апарату і, зокрема, визначення терміну диспропорцій як в загальному розумінні, так і стосовно його застосування в економіці, що зумовлене використанням по суті близьких до нього термінів і синонімів.

Загалом слова «диспропорції», «диспропорційність» характеризують негативні риси та явища і є антонімами слів «пропорції» і «пропорційність», які здебільшого мають позитивне або нейтральне значення. У найавторитетніших зарубіжних словниках терміни «пропорції» та «пропорційність» визначаються як частка чогось у цілому, або співвідношення

одного явища до іншого, гармонійність між частинами [230], причому не обов'язково у числовому виразі. Щодо математичного підходу, то у словниках наводять класичний приклад пропорційності «чотирьох цифр» – $2:6 = 3:9$. Тобто, категорії *диспропорції*, *диспропорційність*, *незбалансованість* визначаються як певне відхилення від пропорцій, пропорційності, збалансованості, як намагання досягти пропорційності, незалежно від того, наскільки ці відхилення малі або значні [23; 30; 31; 35].

Вивчення категорії «диспропорції» вимагає розглянути трактування пропорційності та диспропорційності в економіці. Пропорційність в економіці, за словником кінця радянських часів (термін «диспропорції» в словнику відсутній), тлумачиться таким чином: «В економіці пропорції (від лат. *proportio* – співрозмірність) можна визначити як існуючі співвідношення між елементами, частинами та підрозділами виробництва, галузями економіки, регіонами країни, країнами, які формуються внаслідок соціально-економічного розвитку суспільства та впливу інших (історичних, природних, політичних, науково-технічних тощо) факторів» [28; 40; 101, с. 364]. У такому контексті, на відміну від диспропорцій (та диспропорційності), вони відносно нейтральні, тобто пропорційність переважно розглядається як відображення стану соціально-економічних явищ в сучасних умовах або в порівнянні з минулим, чи перспективним станом, тобто в двох різних вимірах – *в статичі або в динаміці*.

Загальноприйнятих для економіки кількісних показників, котрі б однозначно давали змогу ідентифікувати позитивність чи негативність впливу диспропорції, швидше за все не існує, оскільки ті ж самі економічні показники, пропорції можуть розглядатися одними суб'єктами як позитивні, а іншими – як негативні й диспропорційні.

Термін «*диспропорційність*» почав часто використовуватися у останні роки, але майже всі економічні дослідження, присвячені економіко-математичним моделям, теоретичній статистиці та теорії бухгалтерського обліку і макро- або мікроекономіці більшою або меншою мірою пов'язані з аналізом аспектів диспропорційності, але, окрім диспропорційності, ці явища визначалися і визначаються десятками інших термінів. Праці з

макро- або мікроекономіки по суті всі стосуються елементів диспропорційності, незбалансованості, хоча безпосередньо ці терміни майже не використовуються [111, с. 9-14]. У радянські часи аналіз зарубіжної економіки, в тому числі і явищ диспропорційності, здебільшого пов'язувався із терміном «криза», а аналіз аналогічних явищ в радянській економіці підпадав під загальний знаменник «дії закону планомірного, пропорційного розвитку».

Щодо характеристики сучасних економічних систем, то навряд чи є сумніви стосовно існування у ній більш ніж достатньо елементів диспропорційності, проте, цей термін майже не вживався до початку фінансово-економічної кризи. Замість нього використовуються десятки близьких до нього термінів, які безпосередньо виражають «диспропорційність» [51] – це, наприклад, нестабільність, асинхронність, дефіцит/профіцит Зведеного бюджету, невиплати зарплат, пенсій, надмірна зношеність основних фондів, нерівномірність розвитку, нерівність між країнами та регіонами, розрив між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, поляризація доходів населення, значні структурні деформації, негативні зміни у структурі промисловості тощо [44].

При ознайомленні з західною економічною літературою до 2008 р. відчувається, що проблеми *диспропорційності*, в контексті наголосу та уваги до них, здебільшого поширені в колах економістів, які спеціалізуються на економіко-математичних методах досліджень та меншою мірою на макроекономіці. Тут іще раз необхідно погодитись, що в тією чи іншою мірою вони наявні, присутні майже у всіх соціально-економічних явищах, але переважно розглядаються, аналізуються без спеціального підкреслювання цього терміну. Увага до нього та частота його застосування (мода на його використання) зросла у передкризовий та кризовий періоди 2007–2010 рр., і як певну аналогію можна навести відчутне поширення останнім часом застосування в економічній літературі терміну *ризик*. Вони теж завжди існують і існували, але аналізувалися, коментувалися більш нейтрально, по-іншому, без концентрації «особливої» уваги, без наголосу на них.

В умовах ринкової економіки (як і економіки перехідного періоду), виявлення та усунення, принаймні переважної кількості соціально-економічних диспропорцій в економічній літературі розглядається в контексті *попиту та пропозиції* і вони детально розглядаються у всіх західних підручниках з макроекономіки [80].

Набагато важливішими є терміни диспропорційність та незбалансованість у статистиці та динаміці. В статичному підході вони застосовуються майже щодо всіх економічних та соціальних явищ, а щодо динаміки, то її можна розподілити на два вектори – перший, який сприяє їх подоланню, другий – який збільшує диспропорційність та незбалансованість, наприклад – якщо темпи збільшення ВВП на душу населення в країнах, які розвиваються, вищі за темпи зростання цього показника у розвинених країнах, то можна говорити про певні тенденції подолання диспропорційності.

Причому, якщо в першій групі країн ці темпи в два-три рази більші, ніж у другій, то це трактується як значні темпи подолання нерівномірності розвитку, а, якщо, скажемо, вони тільки на 10–20% більші, то ми маємо дуже повільні, незначні показники зменшення існуючої диспропорційності.

Отже, значна частина даних, які наводяться у статистичних збірниках України, інших країн, ООН, інших міжнародних організацій можуть розглядатися саме як база для аналізу диспропорційності та незбалансованості численних соціально-економічних показників і в статистиці, і в динаміці.

Щодо статистичного, кількісного виразу диспропорційності, то одним з найбільш придатних для цього прийомів можна вважати (особливо у відношенні диспропорційності в статистиці – між країнами, регіонами) співвідношення між максимальними та мінімальними значеннями показників, які порівнюються. Приклад цього наводиться нижче при аналізі диспропорцій компонентів індексів людського розвитку. Існують принаймні дві принципові статистичні вимоги до аналізу пропорційності, без урахування яких висновки або взагалі неможливі, або вони будуть неточними та помилковими, й у багатьох випадках цих умов не дотримуються. Перша – мають бути однаковими об'єкти,

які порівнюються, друга – міжнародні класифікації щодо порівняння структурної диспропорційності.

У провідних зарубіжних економічних виданнях звертається особлива увага на необхідність дотримання чітких умов щодо відповідності статистичних даних, що наводяться в статистичних збірниках, або ж при аналізі в економічних дослідженнях – на реалії економічних та соціальних процесів, котрі вони мають відображати, особливо ті, в яких наголос фокусується на диспропорційності.

Так, у документі ПРООН, присвяченому Декларації Тисячоліття, йдеться про необхідність уваги до якості статистичних даних: «Завдання у галузі розвитку у Декларації тисячоліття ясно вказують на необхідність наявності актуальних, достовірних, своєчасних статистичних даних для формування політики, контролю за роботою директивного керівництва, відстеження прогресу та оцінки результатів» Там же йдеться про: «Недооцінювання важливості статистичних даних як засобу підтримки прийнятих рішень» та «на реагування на вирішення нових завдань, зменшення кількості прогалин та невідповідностей щодо своєчасності надання даних», звертається увага, що «статистичні дані можуть бути такими, що їх не можна зіставляти». Проте, незважаючи на значне удосконалення становища в цьому питанні в останні роки, задоволення потреб на базові дані щодо людського розвитку, як і раніше, залишаються невирішеною проблемою» [187, с. 35].

Можна навести й інші приклади невідповідності статистичних даних характеристиці диспропорцій в економіці, як на міжнародному рівні, так і більш близьких нам щодо України.

Зокрема, відносно чи не найважливішого макропоказника – індексів змін реального ВВП у розвинених країнах та країнах, які розвиваються, існують значні розбіжності, залежно від того, на чому базується вагова система індексів при зведенні національних даних – на показниках офіційного валютного курсу, чи на паритетах купівельної спроможності (ПКС).

Ця проблема кілька років тому серйозно обговорювалася Статистичною комісією ООН, була створена спеціальна робоча група для її подальшого поглибленого вивчення.

Загальний висновок відносно цієї проблеми полягає в тому, що статистичні дані щодо характеристики проявів диспропорційності мають аналізуватися з точки зору їх реальності, а не використовуватися чисто механічно. Безумовно, що ця вимога далеко не легка і ці досить складні методологічні та практичні аспекти повинні в першу чергу, розв'язуватися статистичними службами, а не користувачами статистичних даних, проте у деяких випадках протиріччя між реальним становищем та статистичними даними настільки кричущі, що їх не можна не помітити [25; 26].

Диспропорційність соціально-економічних явищ не є якимось новим проявом процесу історичного розвитку людства, яка з'явилася лише в останні роки у історичній літературі. Починаючи з часів стародавнього світу – древнього Риму, Греції, країн Близького Сходу, Індії, Китаю можна знайти чимало прикладів «диспропорційності» щодо умов життя, тодішньої економіки, торгівлі [29]. Сотні прикладів, котрі характеризують диспропорційність соціально-економічного становища періоду Середньовіччя та початку формування капіталізму, наводяться у відомій тритомній праці французького вченого Фернана Броделя «Економіка повсякденності», перекладеній, до речі, українською та російською мовами.

Із найбільш серйозних, глобальних досліджень, що вийшли в середині минулого сторіччя і заклали фундамент подальшого розвитку та свого роду «спеціалізації» цих досліджень, слід виділити монографію американських авторів подружжя Войтинських «Світове населення і виробництво. Тенденції та перспективи» [259, с. 268]. Характеризуючи споживчі потреби населення, вони зазначають, що «у нашій Західній цивілізації потреби, – реальні або уявні не мають обмежень. Задоволення одних бажань викликає та стимулює нові бажання. Ця незадоволеність потреб має подвійний наслідок: основу для динамічного розвитку існуючої соціально-економічної системи та формування загального усвідомлення незадоволеності» [259, с. 265], аргументовані статистичними даними, котрі яскраво характеризують подекуди вражаючі диспропорції у споживанні продуктів сільськогосподарського походження.

Серед численних зарубіжних досліджень, присвячених різним аспектам диспропорційності, не можна не згадати і принципово нові підходи щодо методології та практики порівняння ВВП/ВНП та його компонентів (за кінцевим використанням) між країнами не за офіційними валютними курсами, а на базі (ПКС) національних валют по відношенню до американського долара. Це колективне дослідження, яке спільно виконувалося трьома установами, – Статистичним департаментом Секретаріату ООН, Світовим Банком та Пенсільванським університетом [194]. Результати виявили значні розбіжності між душевим рівнем основного макропоказника ВНП, який з 1967 р. було замінено на ВВП за офіційними валютними курсами та ПКС, особливо щодо основних компонентів цього показника. Тепер цей метод порівнянь «взято на озброєння», широко використовується у всіх серйозних міжнародних порівняннях між країнами, які характеризують диспропорційні аспекти соціально-економічного розвитку країн світу.

На двох сесіях Проекту LINK, які проходили у листопаді 2006 р. у Женеві (Швейцарія) та у травні 2007 р. у Пекіні (КНР), розглядалося п'ять доповідей, присвячених проблемам економічної незбалансованості. Точніше, у їх назвах фігурувало слово «*imbalance*», яке може бути перекладене українською мовою, як «дисбалансованість», або швидше – «несбалансованість».

Матеріали цих доповідей свідчать про те, що в них ідеться про аналіз економічної диспропорційності у розвитку окремих груп країн та регіонів [148; 183] порівняно з загальносвітовими тенденціями (передостання сесія у Женеві) та особливостей економічного розвитку Китаю порівняно з іншими країнами і, зокрема, з Індією (остання сесія у Пекіні).

Взагалі можна зазначити, що термін незбалансованість («*imbalance*»), який має негативний відтінок, не досить часто вживається в англійській, російській та українській мовах, на відміну від позитивного значення цього слова «збалансованість» і особливо терміну «баланс». Так, термін «*imbalance*» взагалі не згадується в найавторитетнішому словнику англійської мови «*The Concise Oxford Dictionary*», а в аналогічному

американському словнику «*Webster's New World Dictionary of the American Language*» його тлумаченню присвячено півтора рядка в одній з двох колонок [184, с. 725] – «нестача балансування (балансу) щодо пропорційності, стану, функцій тощо». «Большая советская энциклопедия» (видання 1983 р.) наводить пояснення цього терміна лише в фізико-механічному сенсі, як «відхилення від осі в машинах, механізмах» [6].

На відміну від цього негативного за змістом терміну його позитивній інтерпретації – терміну «баланс» [7] «Большая советская энциклопедия» приділяє понад 10 сторінок, висвітлюючи різні види балансів, починаючи від далеких для економіки визначень «балансу землі» і «баланса времени оборота вагонов», до детального висвітлення класичних економічних балансів: «баланса народного хозяйства», «баланса общественного продукта», «баланса межотраслевого производства и распределения продукции».

Найпоширенішим прикладом дисбалансів є Зведені бюджети, які у більшості випадків, демонструють перевищення видатків над доходами (іноді – навпаки), адже на стадії їх підготовки сума витрат значно перевищує можливі бюджетні надходження.

На нашу думку, термін «пропорційність», «диспропорційність» має ширшу сферу застосування в Україні (порівняно з терміном «дисбаланс»), наприклад, досліджуючи вікову структуру жінок в Україні, співвідношення слід трактувати як «диспропорційні» і навряд чи до них можна застосувати термін «незбалансованість», оскільки використання цих диспропорцій у системі балансу неможливе апіорі, враховуючи важливість природних чинників. Тобто у Проекті LINK термін «*imbalance*» міг бути без будь-якої втрати змісту доповідей замінений іншими, близькими до нього, термінами, які частіше вживаються в економічній літературі. Швидше за все його згадування вперше викликало «ланцюгову реакцію» щодо подальшого використання у назвах доповідей цього Проекту, ознайомлення з якими підтвердило висновок, що термін «*imbalance*» є лише одним з інших численних синонімів, яким зазвичай міжнародні організації характеризують економічний розвиток країн, регіонів, світу в цілому у статичній та динамічній.

Отже, в контексті цих доповідей він має значення певних відхилень від більш бажаних тенденцій і, зокрема (що особливо не підкреслюється), від базових цілей Декларації тисячоліття, хоча, на нашу думку, в цьому випадку доцільніше використовувати категорію «диспропорційність» [111, с. 13].

Серйозні міжнародні дослідження щодо структурних порівнянь і можливостей виявлення диспропорцій розпочалися у повоєнні роки. Одним з найбільш вагомих міжнародних документів, спрямованих на певне подолання найгостріших проявів диспропорційності у світовому масштабі слід вважати прийняту 189 країнами світу на сесії Генасамблеї ООН у 2000 р. Декларацію тисячоліття. Вона окреслює вісім найбільш гострих соціально-економічних диспропорцій сучасності – домовленості про позбавлення людства від бідності і, хоча Декларація має форму політичного документа, в основі якої лежать найгостріші економічні та соціальні диспропорції сучасності – між розвиненими країнами та країнами, які розвиваються, з особливим наголосом на стан найменш розвинених країн, уже в рік прийняття Декларації вказувалося: «важко уявити, що найбідніші країни будуть спроможні досягти 1–7 цілей, передбачених цією Декларацією, без кардинальної зміни політики багатих держав, яка подається у цілі 8».

За кожною з цілей Декларації тисячоліття можна наводити численні статистичні таблиці та десятки сторінок текстового аналітичного матеріалу, поданого в аналітично-статистичній частині «Доповіді про людський розвиток 2003 р.», але основний і дуже невтішний висновок полягає в тому, що за останнє десятиріччя понад 50 країн (а це більше чверті країн світу) стали ще біднішими [111, с. 13].

Термін дисбаланси у останні роки використовувався у Звіті Європейської комісії «Про профілактику та корекцію макроекономічних дисбалансів» у якому визнано що «однією із основних причин сучасної економічної кризи є великі та постійні макроекономічні дисбаланси (*imbalances*), які накопичилися протягом останнього десятиліття й відображені у значних і постійних зовнішніх дефіцитах і надлишках, постійній втраті конкурентоспроможності, виникненні заборгованості і спекуляцій на ринку нерухомості. Вони не тільки викликали

макроекономічні труднощі для держав-членів, але також привели в дію «механізми перетікання», які стають загрозами для Єврозони.

Цей звіт механізму попередження (ЗМП) є першим кроком у реалізації нової процедури спостереження для упередження і корекції макроекономічних дисбалансів, тобто процедури виявлення макроекономічних дисбалансів – ПВД (табл. 1.1) [151, с. 3].

Таблиця 1.1

Табло індикаторів і орієнтовних порогів

Зовнішні дисбаланси і конкурентоспроможність					
Показник	Середньорічний баланс поточного рахунку (розрахований за 3 роки), % до ВВП	Чиста міжнародна інвестиційна позиція % до ВВП	% зміни (за 3 роки) реального ефективного обмінного курсу, як дефлятор використовується гармонізований ІСЦ (НІСР) порівняно з 35 промислово розвиненими країнами	% зміни (за 5 років) частки ринку, призначеної на експорт	% зміни (за 3 роки) у номінальних витратах на працю у вартості одиниці продукції (б)
Джерело даних	Статистика платіжного балансу, Євростат	Статистика платіжного балансу, Євростат	Показник Генерального директорату Європейської комісії з економіки та фінансів (DG ECFIN), База даних щодо цінової конкурентоспроможності та конкурентоспроможності за витратами	Статистика платіжного балансу, Євростат	Євростат
Орієнтовний поріг	+6/-4%	-35% нижній квартиль	+/-5% для Єврозони +/-11% для інших нижні і верхні квартилі ЕА /+ на невизначений термін ЕА	-6% нижній квартиль	+9% € +12% без € верхній квартиль € А3 рр.
Внутрішні дисбаланси					
Період для розрахунку порогу	1970–2007	Перший доступний рік (з середини 1990-х років) – 2007	1995–2007	1995–2007	1995–2007

Продовж. табл. 1

<i>Деякі додаткові показники, які будуть використовуватися в економічних читаннях</i>	<i>Чисте кредитування/запозичення по відношенню до ROW (Розрахунок операцій з капіталом+ Сальдо рахунку поточних операцій у % від ВВП)</i>	<i>Чистий зовнішній борг, % від ВВП</i>	<i>Реальний ефективний курс по відношенню до інших країн Єврозони</i>	<i>Частка експорту в обсягах товарів; продуктивність праці; тренд зміни сукупної факторної продуктивності</i>	<i>Номінальні витрати на працю у вартості одиниці продукції(зміни за 1, 5, 10 років); Ефективні витрати на працю у вартості одиниці продукції по відношенню до інших країн Єврозони. Інші показники виміру продуктивності</i>
Показник	% зміни до попереднього року дефлятованих цін на житло (в)	Рух кредитних коштів у приватному секторі, % від ВВП (г), (д)	Заборгованості приватного сектора, % від ВВП (г), (д)	Загальний державний борг, % від ВВП (е)	Середній рівень безробіття за 3 роки
Джерело даних	Гармонізований індекс цін на житло від Євростату, комплектується ЄЦБ, ОЕСР і дані БМР	Євростат для річних даних і QSA, ЄЦБ для квартальних даних	Євростат для річних даних і QSA, ЄЦБ для квартальних даних	Євростат (EDP – договір визначення)	Євростат
Орієнтовний поріг	+6% верхній кuartиль	+15% верхній кuartиль	160% верхній кuartиль	+60%	+10%
Період для розрахунку порогу		1995–2007	1994–2007		1994–2007
<i>Деякі додаткові показники, які будуть використовуватися в економічних читаннях</i>	<i>Реальні ціни на житло (зміни протягом 3 років) і номінальна ціна на житло (зміни за 1 і 3 роки). Житлове будівництво</i>	<i>Індикатор зміни фінансових зобов'язань неконсолідованого фінансового сектору і відношення залученого капіталу до акціонерного капіталу</i>	<i>Борг приватного сектора на основі консолідованих даних</i>		

Примітка.(а) використовується для торгових партнерів ЄС НІСР, в той час як для торгових фінансових партнерів – не членів ЄС, застосовується дефлятор на основі індексу споживчих цін за СПЦ методологією;

- (б) використовується співвідношення індексу номінальної компенсації за співробітника до реального ВВП на людину;
- (в) зміна ціни на нерухомість щодо дефлятора споживання;
- (г) приватний сектор, визначений як нематеріальні корпорації, домогосподарства та некомерційні установи;
- (д) сума кредитів та цінні папери, крім акцій та пасивів, що не об'єдналися;
- (е) стійкість громадських фінансів не буде оцінено в контексті МІР, це питання охоплене в ПСР.

Джерело: Alert Mechanism Report / European Commission. Brussels, 2012. 21 p. Режим доступу: <https://www.scribd.com/document/81585975/Alert-Mechanism-Report-2012-En#>.

Можна погодитись, що будь-які соціально-економічні пропорції містять в собі певні елементи диспропорційності і коли їх кількісні характеристики дають змогу ідентифікувати негативні зміни в економічних процесах, тоді можна розглядати та трактувати їх вплив як негативний.

Проте слід зазначити, що будь-яких загальноприйнятих кількісних показників не існує, тому диспропорційність необхідно розглядати залежно від об'єкта і суб'єкта дослідження, що дає можливість констатувати два варіанти впливу на економічний розвиток – позитивний та негативний, незважаючи на закладений у термін негатив із філологічної точки зору.

1.2. Диспропорційність та економічне зростання

Еволюція теоретичних уявлень про економічне зростання. Економісти-класики передовсім намагалися з'ясувати, який саме процес лежить в основі *тривалого зростання* сукупного доходу і сукупного продукту країни.

Цей інтерес засвідчив А. Сміт у самій назві своєї праці: «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) [115]. Розвиваючи характерну для досліджень XVIII ст. доктрину природного права, засновник класичної політичної економії стверджував, що справедлива правова система, яка дозволяє кожній людині вільно і необмежено переслідувати власну вигоду й водночас не надає комусь особливих привілеїв або обмежень, – це й є найкращим засобом для сприяння зростанню багатства. В атмосфері просвіченого егоїзму воно буде, як вважав А. Сміт, забезпечуватися завдяки «поділу праці» і спеціалізації. Однак поділ праці може зйти досить далеко лише завдяки нагромадженню капіталу. Звідси, на думку А. Сміта, необхідною передумовою економічного зростання є заощадження.

Фактором, що обмежує поділ праці, є «розміри ринку». Внутрішня і міжнародна торгівля здійснює сприятливий вплив на зростання національного багатства, забезпечуючи достатній попит. На думку великого шотландця, процес зростання багатства спочатку виступає як кумулятивний результат дії таких факторів, як: все більш глибока спеціалізація; приріст заощаджень внаслідок притоку доходів; здатність і зацікавленість підприємств впроваджувати «удосконалення у мистецтво праці» (тобто технічні нововведення) завдяки спеціалізації.

Характерне для А. Сміта акцентування на ролі нагромадження капіталу стало найважливішим елементом багатьох більш пізніх теорій економічного зростання. Смітівська концепція зростання багатства як поступового самодостатнього процесу згодом поділялась більшістю економістів класичного й неокласичного напрямів.

Висунуті А. Смітом положення отримали розвиток у працях наступних представників класичної школи. Так, Д. Рікардо у своїй праці «Принципи політичної економії та оподаткування» (1817), розробив порівняно строгу теорію економічного зростання, надавши йому динамічного характеру і зробивши акцент на ролі розподілу доходів по факторам виробництва [106]. Ключовим елементом його концепції є нагромадження капіталу, яке здійснюється за рахунок чистого доходу (тобто надлишку над вартістю товарів, необхідних для підтримування життєздатності робочої сили) завдяки заощадженням капіталістів. Д. Рікардо також розвинув концепцію порівняльних переваг, яка зміцнила теоретичні обґрунтування висновку, зробленого А. Смітом, про вигоди, які приносить зовнішня торгівля [4].

Щодо сучасних підходів до аналізу економічного зростання, то вони були сформовані на основі кейнсіанської теорії макроекономічної рівноваги та неокласичної теорії виробництва. Саме вони зумовили появу двох основних напрямів дослідження проблем економічного зростання – кейнсіанського (пізніше некейнсіанського) та неокласичного. Неокласична теорія походить своїм корінням до теоретичних поглядів Ж-Б. Сея й отримала остаточне вираження у працях Дж. Б. Кларка та кейнсіанській теорії макроекономічної рівноваги.

У центрі неокласичного напрямку постала ідея оптимальності ринкової системи, розглянутої як дієвий саморегулюючий механізм, який дозволяє оптимально використати усі виробничі фактори не тільки кожному економічному суб'єктові, але й економіці в цілому. Вільна конкуренція через ринкові ціни автоматично забезпечує ринкову рівновагу або стан оптимальності, створивши умови для отримання максимальної корисності.

Проблеми ж динаміки ефективного попиту, використання інвестицій і поняття мультиплікатора досліджувало неокейнсіанство. Саме з динамікою споживання і нагромадження Дж. М. Кейнс пов'язував обсяг і динаміку національного доходу.

Важливим фактором стали й сформульовані Р. Харродом і Є. Домаром умови динамічної рівноваги в моделі зростання, побудованої на основі кейнсіанської теорії [168; 169; 186]. У їхній моделі показано, що нагромадження капіталу здійснюється, якщо темпи зростання національного продукту дорівнюють відношенню норми нагромадження до коефіцієнту капіталомісткості. І хоча така формула склалася як умова рівноваги між пропозицією і попитом в рамках кейнсіанської концепції, ця умова незабаром стала широко використовуватися в аналізі й проблематики країн, що розвиваються.

Значення ж інших факторів виробництва визнавалося лише непрямо, у зв'язку з питанням про можливість абсорбування капіталу («absorptive capacity» for capital). Сама поява у формулі Харрода-Домара норми заощадження також означала посилення акценту на аспектах інвестиційного процесу, які відносяться до забезпечення коштів для інвестицій.

Висновки та рекомендації, що впливали з кейнсіанської економічної теорії, широко використовувалися у розробці економічних програм в США, Японії та країнах Західної Європи, що дало змогу деформувати цикли, в результаті чого економічні кризи ставали менш тривалими й глибокими.

Наприкінці 1940-х рр. побачили світ праці Є. Домара, Р. Харрода, У. Фелнера, Д. Хамберга, Дж. Робінсон та ін., які розвивали неокейнсіанську теорію економічного зростання. Принципово новий підхід, застосований кейнсіанськими теоретиками до аналізу економічного зростання, полягав у тому,

що вони виходили із вирішальної ролі сукупного попиту, який визначає основні параметри стану економіки та фактори її зростання; припускали, що заощадження є постійною частиною національного доходу; виходили із залежності поточного приросту продукції від інвестицій та капіталомісткості продукції; обраховували загальну потребу в робочій силі за допомогою коефіцієнту трудомісткості продукції.

Починаючи з середини 1950-х рр. теорії економічного зростання суттєво змінюються. Послаблюється увага до проблем динамічної рівноваги, на перший план висувається проблема потенційно можливих темпів зростання і факторів, що їх визначають [24; 61, с. 75–954]. Змінюються теоретичні засади і методи дослідження цієї проблеми. Відправним пунктом її розв'язання стає неокласична теорія виробництва, положення якої використовуються для аналізу макроекономічних проблем зростання і закладаються в основу неокласичної теорії економічного зростання.

Неокласична теорія економічного зростання Р. Солоу та побудована на її базі модель стала відправною точкою всіх сучасних досліджень економічного зростання. Ця теорія дала змогу обґрунтувати окремі аспекти політики зростання економіки й, крім того, застосування виробничих функцій до аналізу статистичних даних, що характеризують процес економічного зростання в країні, поклало початок дослідженням з оцінки ролі окремих факторів зростання, які є результатом прогресу науки, вдосконалення системи освіти, поліпшення розміщення й організації виробництва, тобто технічного прогресу в широкому розумінні слова.

Проте в ході кембриджської дискусії теорія Р. Солоу та інших неокласичних авторів зустріла серйозні заперечення. Дійсно, теорія зростання Р. Солоу базується на неокласичній концепції агрегованого капіталу і законі спадної віддачі. Оскільки технічний прогрес потребує зростаючих капітальних витрат, то спадна віддача капіталу може бути компенсована підвищенням норми заощаджень, яка надає економіці імпульс стійкості на заданій траєкторії зростання.

Прогалини в теорії економічного зростання Р. Солоу зумовили появу нових теорій та моделей економічного зростання,

у яких фактори зростання виводяться на основі їх розв'язання, тобто визначаються ендогенно.

Зовні моделі ендогенного зростання схожі на неокласичні, але відрізняються від них вихідними положеннями та узагальненнями і висновками. Найвідомішими моделями ендогенного зростання є моделі, запропоновані П. Ромером і Р. Лукасом. Основною властивістю моделі *AK*, розробленої Р. Лукасом, є постійна гранична продуктивність капіталу, яка стає можливою завдяки включенню до моделі не лише фізичного, а й людського капіталу. Одним із альтернативних способів розширення поняття капіталу для отримання ендогенного зростання є інтерпретація П. Ромера, який запропонував розглядати капітал як комбінацію фізичного капіталу і продукту інвестицій у дослідження і розробки (*R&D*).

Важливі дослідження умов ендогенного зростання були здійснені й іншими вченими. Зокрема, розроблено моделі ендогенного зростання з недосконалою конкуренцією, до числа яких входять моделі Ромера, Гроссмана-Хелпмана та Агіона-Хьюїта. Так, у моделях Ромера підприємства винаходять нові продукти, Агіона-Хьюїта – нові технології з метою витіснення з ринку підприємств із застарілими технологіями, а в моделях Гроссмана-Хелпмана – і нові продукти, і нові технології. По суті, в моделі Агіона-Хьюїта використовується ідея «креативної руйнації» Й. Шумпетера.

Зазначимо, що вагомий внесок у розробку теорій економічного зростання здійснено також К. Ерроу та Е. Шешинським, які запропонували підхід до побудови моделей економічного зростання, що спирався на механізм врахування додаткових видів продукції або інвестицій.

Видатний американський економіст С. Кузнец, досліджуючи проблеми економічного зростання, ґрунтовно проаналізував наступне: динаміку темпів зростання за період 100 років та їхній взаємозв'язок зі змінами населення та циклами; заощадження та приріст основного капіталу; зв'язок структурних змін зі зростанням продуктивності; розподілення зростання і доходу; здійснив порівняльний аналіз національного доходу і зростання за окремими країнами. Одним із перших він зазначив роль людського капіталу як фактору економічного зростання,

наголошуючи на тому, що самим великим капіталом країни є її люди з їх майстерністю, досвідом і спонуканнями до корисної економічної діяльності.

Нагадаймо, що економічна думка Заходу аж до 1960-х рр. трактувала процес економічного зростання доволі однобічно, розуміючи під ним лише кількісне зростання окремих макроекономічних показників, таких як темпи зростання ВВП, виробництва і споживання на душу населення. У цей час основне кредо економічної науки зводилось до ідеї, що забезпечення найвищих темпів економічного зростання є найважливішою метою, досягнення якої ледь не автоматично забезпечує шлях до розв'язання усієї решти проблем. При цьому розумілося, що від більшості з них можна позбавитися, надаючи субсидії неефективним ланкам економіки, сплачуючи допомоги безробітним, здійснюючи охорону довкілля тощо. Однак така постановка питання призвела до нагромадження у суспільстві старих і нових суперечностей, не тільки економічних, але й соціальних, політичних та екологічних.

Згодом, наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр., загострення протиріч призвело до гострих теоретичних дискусій навколо самої правомірності абсолютизації економічного зростання. На противагу ідеології необмеженого економічного зростання, його критики проголосили концепцію нульового зростання. Найбільш відомими дослідженнями в цьому напрямку стали доповіді Римському клубові, у яких було здійснено спробу екстраполяції існуючих світових тенденцій зростання населення і промислового виробництва, споживання сировини і палива, потреб у продуктах харчування, забруднення навколишнього середовища, внаслідок чого вимальовувалася перспектива світової катастрофи.

Однак концепцію нульового зростання одразу було піддано гострій критиці. Так, ортодоксальні економісти угледіли у такій постановці питання загрозу самим основам ринкової економіки та можливостям подальшого нарощування прибутків фірм. Більшість західних фахівців підкреслювала, що теорія «нульового зростання» невідворотно призведе до загострення соціальних протиріч і підірве «суспільство добробуту». Деякі засновували свою критику на тому, що метод екстраполяції є неправомірним і звинувачували прибічників теорії нульового зростання в

ігноруванні можливості подолання багатьох проблем через розвиток науки і техніки.

Дискусії навколо різних концепцій економічного зростання довели, що в економістів не було і немає однозначного ставлення до нього, оскільки зростання супроводжується і позитивними, і негативними наслідками. Тому виникла дилема збереження всього позитивного, що дає зростання економіки, і усунення або, принаймні, мінімізації його вад. Для розв'язання цієї дилеми економісти погодилися з тим, що реальний розвиток економіки охоплює більш широке коло процесів, ніж вони раніше враховували у своїх теоретичних моделях. Символізуючи це зрушення, поняття «економічне зростання» в лексиконі західних економістів все частіше стало замінюватися на поняття «економічний розвиток», що передбачає невідворотну спрямованість закономірного розвитку об'єктів матеріального і духовного виробництва, результатом якого є новий якісний стан об'єкту, в тому числі перебудова його складу і структури. Ці якісні зміни можливі й у процесі економічного зростання. З цього випливає, що економічний розвиток передбачає і кількісні, і якісні зміни.

Так склався інший підхід до динамічних процесів в економіці, який сьогодні використовується в теоріях економічного розвитку, відтворення, постіндустріального та інформаційного суспільства.

Проблеми, які виникли в економіці країн, що розвивалися на основі теорій і моделей західних теоретиків економічного зростання, примусили останніх переглянути свої погляди на сутність економічного зростання. У науковий оборот були введені терміни «економічне зростання» та «економічний розвиток». Відповідно, економісти Заходу почали розрізняти теорію зростання, яка розглядає процеси економічного піднесення, передусім, в розвинених країнах, та теорію розвитку, яка вивчає зміни в економіці країн, що розвиваються. Так, американський економіст Г. Еклі, вказуючи на два типи економічного зростання, писав: «Перший тип зростання, або розвитку, полягає в переході від нерозвиненої до розвиненої економіки, другий – це зростання розвиненої економіки» [152, с. 505]. Перший тип зростання, на його думку, містить багато

аспектів культурної і соціальної організації, таких, як перехід від позаекономічної мотивації дій до економічної, від поведінки, заснованій на звичаях, – до раціональної поведінки.

Різний підхід до динамічних процесів в економічній сфері був обумовлений, насамперед, незбігом економічного зростання із розвитком. Хоча в економічній думці ще донедавна панувала парадигма зростання, згідно з якою економічне зростання – це локомотив розвитку, однак обмежені, або далеко не задовільні соціальні результати економічного зростання в країнах, що розвиваються, поставили під сумнів цю парадигму [14; 124, с. 65–93; 239]. Серйозні сумніви стосовно правомірності ототожнення економічного зростання та економічного розвитку і зведення економічного зростання до зростання душевого доходу були породжені невдалим досвідом незалежного розвитку колишніх колоній. В багатьох країнах, що розвиваються, в 50-60-ті рр. ХХ ст. були досягнуті високі темпи зростання ВВП і душевого доходу, однак у більшості випадків їм так і не вдалося підвищити життєвий рівень населення. Більш того, навіть у випадку успішного зростання показника національних заощаджень, який розглядався в 60-70-ті рр. ХХ ст. як основна детермінанта економічного зростання, в ряді країн, наприклад в Індії, довгий час не вдавалося підвищити темпи економічного зростання. Таким чином, історичний досвід розвитку країн Третього світу призвів до усвідомлення неспроможності традиційного трактування економічного розвитку як економічного зростання.

В економічній літературі зустрічаються різні визначення економічного зростання. Найбільш поширеною думкою є уявлення про економічне зростання як стану постійного збільшення доходу (ВВП) на душу населення. Однак наведена думка в економічних працях так чи інакше варіюється. Так, американський економіст К. Ландауер пише: «Економічне зростання може бути визначене або як зростання виробництва, або як розширення здатності до виробництва» [191, с. 39]. Це означає, що економічне зростання має місце і при зниженні темпів випуску продукції, якщо в цей період відбулося збільшення потужності підприємств. Дж. Кендрік не погоджується з таким тлумаченням зростання, вважаючи, що воно має вимірюватися лише приростом чистого національного

продукту у постійних цінах, оскільки мета виробництва полягає, на його думку, у задоволенні поточних потреб людей та у створенні матеріальних благ для розширення виробництва. Але й він пропонує прийняти до уваги недовантаження підприємств, оскільки невикористані потужності можуть стати чинником швидкого розширення виробництва [189]. С. Кузнец трактує економічне зростання як постійне збільшення виробництва благ, призначених для задоволення людських потреб. При цьому він вводить нове поняття – «сучасне економічне зростання», яке, на його думку, характеризується високими темпами зростання населення, збільшенням виробництва продукції на душу населення і зростанням сукупного національного продукту [195, с. 37]. А на думку Р. Дорнбуша і С. Фішера, «завжди, коли йдеться про зростання або темпи зростання і немає жодних супровідних термінів, то маються на увазі темпи приросту реального ВВП» [57, с. 21].

В рамках даної роботи немає можливості висвітлити усі аспекти дефініції «економічне зростання». Тому зазначимо, що в сучасній економічній теорії під економічним зростанням найчастіше розуміють не короткострокові підйоми реального обсягу виробництва, а його зміни, пов'язані з розвитком продуктивних сил на довгостроковому часовому інтервалі. В цьому випадку предметом вивчення є зростання потенціального обсягу виробництва, який трактується як рух від одного довгострокового стану рівноваги до іншого.

При такому підході в центрі уваги знаходяться темпи економічного зростання та фактори пропозиції. При аналізі реального економічного зростання предметом вивчення є не тільки фактори, що визначають економічну динаміку, але й зміни галузевих та відтворювальних пропорцій, трансформація інституційної структури в процесі економічного зростання, державна політика по стимулюванню чи стримуванню темпів зростання, причини відставання реального обсягу виробництва від потенційного тощо [32; 33].

Сутність реального економічного зростання складається у розв'язанні та відтворенні на новому рівні основного протиріччя економіки: між обмеженістю виробничих ресурсів та безмежністю суспільних потреб. Розв'язання цієї суперечності

можливе, насамперед, за рахунок збільшення виробничих можливостей та їх ефективного використання, а також розвитку суспільних потреб.

При розгляді питання про природу економічного зростання важливо також зупинитися на зрушеннях у загальних концепціях і методології аналізу, що здійснили найбільший вплив на еволюцію теорії економічного зростання і поступову її трансформацію у теорію економічного розвитку.

Як зазначалося вище, упродовж 50-60 років ХХ ст. основне кредо економічної науки зводилось до ідеї, що забезпечення найвищих темпів економічного зростання є найважливішою метою, досягнення якої ледь не автоматично забезпечує шлях до розв'язання усієї решти проблем. Однак така постановка питання призвела до нагромадження у суспільстві старих і нових протиріч, не тільки економічних, але й соціальних, політичних, екологічних тощо. Згодом, наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ ст. загострення протиріч призвело до гострих теоретичних дискусій навколо самої правомірності абсолютизації економічного зростання. Критика теорії економічного зростання набула драматичних форм. Форсоване економічне зростання подавалося тут у вигляді системи цінностей та механізмів регулювання економічного розвитку, які явно недооцінюють багато питань, вкрай важливих для добробуту суспільства.

На противагу ідеології необмеженого економічного зростання, його критики проголосили теорію «нульового зростання». Найбільш відомими дослідженнями цього напрямку стали доповіді Римському клубу. В першій з них – «Границі зростання» здійснено спробу екстраполяції існуючих світових тенденцій зростання населення і промислового виробництва, споживання сировини і палива, потреб у продуктах харчування, забруднення навколишнього середовища, внаслідок чого вимальовувалася перспектива світової катастрофи [206].

У другій доповіді, по суті, проводилася та ж сама думка, але з розбивкою по регіонах та з більшою кількістю уточнень і застережень [207].

Теорію «нульового зростання» одразу було піддано гострій критиці з різних позицій. Ортодоксальні економісти угледіли у такій постановці питання загрозу основам ринкової економіки та

можливостям подальшого нарощування прибутків фірм. Більшість західних соціологів підкреслювала, що «нульове зростання» невідворотно призведе до загострення соціальних протиріч і підірве «суспільство добробуту» [232]. Деякі засновували свою критику на тому, що метод екстраполяції є неправомірним, і звинувачували прибічників «нульового зростання» в ігноруванні можливості подолання багатьох проблем через розвиток науки і техніки [234].

Найбільш вживаним визначенням поняття «економічне зростання» є його інтерпретація, по-перше, як простого приросту реального ВВП країни, або його реального обсягу на душу населення; по-друге, як нарощення виробничих потужностей внаслідок кількісного збільшення чинників виробництва, що використовуються у даному періоді порівняно з попереднім. Інакше кажучи, економічне зростання є всезростаючою здатністю країни до реалізації своїх виробничих можливостей.

Вважається, що суть економічного зростання полягає у розширеному відтворенні одних і тих же самих товарів і послуг з використанням незмінної техніки і технології. Тобто, гіпотетична країна виробляє у поточному році ті ж самі види продукції *a* і *b*, що і в минулому році, але у більшому обсязі.

Сучасні моделі економічного зростання. Економічна криза 1973-1975 рр. сприяла формуванню нового впливу, визнаним лідером якого стала представниця кембриджської школи Джоан Робінсон. Суть її теорії полягала в тому, що темпи зростання суспільного продукту залежать від розподілу національного доходу, що, у свою чергу, є функцією нагромадження капіталу. Саме швидкість нагромадження капіталу визначає норму прибутку, а отже й частку прибутку в національному доході.

Реальне значення посткейнсіанської теорії полягало в тому, що в ній була розпочата спроба узгодити пропорції розподілу із пропорціями відтворення.

Нині все більшого поширення отримують моделі ендогенного зростання, де акцент робиться на таких ресурсах, як «суспільні блага», на які не поширюється неокласичний принцип убутної продуктивності; згідно із цими моделями, відбувається зміна джерел зростання – фізичне нагромадження поступається

місцем інтеграції технологічних інновацій в економіку, яка стає, тим самим, «економікою знань».

У нинішньому найпоширенішому тлумаченні «економічне зростання» є кількісно-якісними змінами результатів та факторів виробництва.

На макроекономічному рівні основними показниками динаміки економічного зростання є: а) збільшення за певний період часу обсягу реального ВВП у цілому та ВВП на душу населення (з урахуванням зміни рівня цін); б) темпи зростання ВВП у цілому та на душу населення. Отриманий приріст реального продукту може використовуватися для більш ефективного задоволення потреб або розробки і реалізації нових програм.

Аналізуючи економічне зростання, слід мати на увазі, що воно є складним довготерміновим процесом усього комплексу економіки. Тим самим, економічне зростання, що на перший погляд відображає лише кількісне прирощення створеної продукції, у довгостроковій перспективі неможливе без економічного розвитку. Внаслідок таких змін створюються передумови економічного зростання на новому якісному рівні.

При розгляді питання про сутність економічного зростання важливо зупинитися на тих змінах у загальних концепціях і методології аналізу, що здійснили найбільший вплив на еволюцію категорій «економічне зростання» та «економічний розвиток».

Скорочення розриву між розвитком та зростанням в економіці за допомогою технологічних інновацій та інформаційного менеджменту неможливо досягти, просто покладаючись на сили вільного ринку [22]. Виконання цього завдання потребує значного технологічного зростання держав, фірм і домогосподарств. Такою має бути стратегія, яка складає першорядний інтерес для всіх, включаючи бізнес і особливо компанії, що спеціалізуються на високих технологіях.

Отже, в західній економічній думці відбулася еволюція від поняття економічного зростання до складного комплексного поняття, тобто до поняття економічного розвитку.

Таким чином, аналіз теорій економічного зростання показав, що кожна з розглянутих теорій була розроблена відповідно

реальному стану справ в економіці й містила відповіді на нагальні питання того періоду розвитку, що розглядався. Водночас, в кожній з наведених теорій фактор капіталу виявлявся ключовим у забезпеченні процесу зростання. Зокрема, неокейнсіанці розглядали інвестиції як рушійну силу економічного зростання, Р. Солоу здійснив спробу оцінити внесок праці та капіталу в економічне зростання, а прибічники теорії ендогенного зростання вперше використали концепцію сукупного капіталу в поясненні темпів приросту ВВП.

Та попри існування численних теорій економічного зростання, вибір адекватної теорії зростання для економіки України залишається украй актуальним. Однак, на нашу думку, саме положення теорії ендогенного зростання, які ґрунтуються не лише на кількісних, але й на якісних аспектах розвитку, здатні забезпечити наукове обґрунтування стабільного зростання національної економіки.

Щодо трактування форм проявів економічного зростання, то в економічній теорії склалися два основних підходи. Найбільш поширеним є розуміння економічного зростання як підсумкової характеристики розвитку національної економіки за певний період, яка вимірюється, або темпами зростання реального обсягу ВВП та інших макроекономічних показників (валового національного доходу, валового наявного доходу), або темпами їх збільшення в розрахунку на душу населення.

Необхідність використання того чи іншого способу вимірювання економічного зростання звичайно пов'язується із задачами дослідження. Перший спосіб вимірювання економічного зростання використовується, як правило, при оцінці темпів розширення економічного потенціалу країни, другий – при аналізі динаміки добробуту населення або порівнянні життєвого рівня в різних країнах та регіонах. Зараз в теоріях зростання превалює другий варіант вимірювання. Виходячи з нього, під економічним зростанням розуміється такий розвиток національної економіки, при якому темпи збільшення реального ВВП перевищують темпи зростання населення.

В Україні сьогодні існують два варіанти економічного зростання. Перший з них пов'язаний з орієнтацією реалізації національних ресурсів на зовнішній ринок як найбільш сталий,

надійний і доступний для вітчизняної економіки. У цьому випадку внутрішні інвестиції мають спрямовуватися на виробництво конкурентоспроможних вітчизняних товарів [18, с. 26; 38]. При цьому попит формуватиметься й країнами, які купуватимуть українську продукцію. Другий варіант пов'язаний із пожвавленням внутрішнього ринку. Однак це вимагає реорганізації виробництва та зростання ефективності на підприємствах. Через міжгалузеві зв'язки процес технологічного зростання буде відтворюватися. А головною умовою покращання має стати зниження неефективних витрат в економіці.

Забезпечення сталого економічного зростання.

Економічне зростання може перериватися, коли країна впадає в стан господарської деградації і стає неспроможною нейтралізувати вплив дестабілізуючих факторів. У цьому випадку суспільство не здатне реалізувати свої цілі і уникнути зниження рівня добробуту своїх громадян. Тому надання економічному зростанню сталого характеру є найважливішим завданням економічної політики держави.

Умови загальної рівноваги орієнтуються на узгодження господарських зв'язків, що веде до скорочення витрат, пов'язаних із виробництвом, і надає йому сталого характеру. Це означає, що економічне зростання відбувається на збалансованій основі.

Збалансоване (рівноважне) зростання економіки передбачає узгоджений динамізм структурних блоків, які його складають. Таке зростання досягається за різних комбінаціях ресурсів. Результат може бути різним, а збалансованості можна досягти за різної ефективності виробництва.

«Збалансоване зростання» та «ефективне зростання» не є тотожними поняттями, хоча вони і передбачають одне одного.

Основні проблеми й загрози розвитку української економіки оцінюються, як правило, виходячи із закономірностей сучасного економічного зростання та внаслідок продовження тенденцій її структурної деградації. На основі цього обґрунтовується комплекс пропозицій з формування політики економічного зростання. Ці пропозиції враховують: а) особливості сформованого стану національної економіки; б) необхідність подолання існуючих диспропорцій і проблем, а

також в) можливості активізації наявних конкурентних переваг і джерел зростання.

Дезінтеграція вітчизняної економіки й інколи розпад цілісних відтворювальних контурів на автономні елементи, частково влаштувавшись в зовнішні відтворювальні контури, мають негативні довгострокові наслідки. Втрата відтворювальної цілісності, руйнування основних елементів науково-промислового потенціалу, різке скорочення масштабів наукових досліджень і розробок, домінування в економіці зовнішніх стосовно неї відтворювальних контурів реально означають не тільки втрату економічної самостійності, але й зникнення внутрішніх джерел стійкого економічного зростання, роблять економіку уразливою від стану кон'юнктури світового ринку й накладають серйозні зовнішні обмеження на її розвиток.

Основоположна теза неоконсервативної концепції говорить: ринкова конкуренція незалежних виробників здатна виправити усі диспропорції й забезпечити тривале економічне зростання, повну зайнятість і грошову стабільність. Виходячи з цього, необхідно виробити інструменти економічного зростання, завдяки яким:

1) зростання здійснюється високими темпами, забезпечуючи подвоєння ВВП за 9–10 років;

2) піднесення економіки супроводжується прогресивними структурними зрушеннями (тобто забезпечує диверсифікацію) й підвищує конкурентоспроможність країни;

3) зростання демонструє високі темпи і в середньостроковій, і довгостроковій перспективі, тобто є сталим [53].

Зростання вітчизняної економіки значною мірою спирається на поточну зовнішню кон'юнктуру, насамперед, на експорт металопродукції перших переділів та хімічної продукції. Пожвавлення виробництва та досягнута макроекономічна стабілізація так і не розв'язали гострих і складних протиріч національної економіки, навіть не забезпечили виходу ВВП на рівень кінця 1980-х рр. В країні спостерігаються тенденції погіршення якісних показників зростання. Відновлювальне зростання 2000-2008 рр. не принесло якісних змін, практично законсервувало процеси примітивізації національної

промисловості. Реальний сектор вітчизняної економіки зберігає набутий у ході реформ сировинний переки.

Кількісні позитивні зміни в сировинному секторі та у виробництві окремих груп товарів масового споживання відбуваються на тлі подальшої деградації сектора високих технологій, які катастрофічно втрачають можливість навіть простого відтворення кадрового потенціалу й підтримання технологічної бази. Це майже нанівець зводить сподівання на економічне зростання за рахунок колишніх високих технологій. Україна майже не виробляє сучасної високоякісної конкурентоспроможної продукції масового попиту цивільного призначення.

Отже, факти красномовно свідчать про те, що в Україні відбувається зростання без розвитку, яке не може бути визнаним ні сталим, ні перспективним для країни.

Ситуація погіршується й через те, що у середині країни мало кому є споживати інновації. Господарські структури не мають достатньої економічної мотивації у вирішенні завдань технологічної та структурної модернізації виробництва, формування та освоєння нових товарних ринків. Низький інноваційно-технологічний рівень виробництва впливає навіть на таку, здавалося б, успішну галузь, як металургія, продукція якої лише частково покриває потреби внутрішнього ринку. Не вдається зупинити тенденцію старіння основних фондів, що негативно впливає на ефективність виробництва та приховує у собі перманентну загрозу техногенних катастроф.

На відміну від нових індустріальних країн і країн, що розвиваються, таких, як Бразилія, Росія, Індія і, особливо, Китай (БРІК), Україна поки що не змогла пробитися на широкий світовий ринок і зайняти на ньому власні надійні ніші з постачання готової, а не сировинної промислової і аграрної продукції.

Економічне зростання в Україні у після кризовий період, що розпочався у 2010 р., демонструвало переважно відновлювальний характер й поки що не сформувало стійких позитивних тенденцій розширеного відтворення. Монополізм різних структур вітчизняної економіки, нерозвиненість окремих ринків, особливо ринків наукоємної продукції, недоінвестування реального

сектору – усе це сприяло виникненню від’ємного кореляційного зв’язку між вказаними параметрами [223].

Відсутнім був і прогрес у становленні інноваційних секторів. В економіці країни й досі продовжують погіршуватися перспективи переходу до інноваційного типу розвитку, а саме: інновації залишаються не запитаними, а галузі, здатні трансформувати їх у продукцію, зникають одна за одною. За деякими розрахунками, у найближчій перспективі Україна буде вимушена придбавати за кордоном понад 2/3 технологій.

Через стагнацію інвестиційних процесів посткризове відновлення зростання не супроводжується якісними змінами у структурі виробництва ВДВ. Відтак підґрунтям цього відновлення не стали модернізація національної економіки та набуття нею сучасного рівня конкурентоспроможності.

Набуття нової якості економічного зростання. Активізація взаємодії у науково-технічній та інноваційній сферах сприятиме забезпеченню сталого економічного зростання на основі інноваційної моделі розвитку. У зв’язку із загостренням конкурентної боротьби вітчизняна економіка потребує концентрації чималих інвестиційних ресурсів на стратегічно важливих напрямках, а це, у свою чергу, вимагає переходу до цілеспрямованої інвестиційної політики, що сприятиме зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в країні, упорядкуванню їх використання.

Підвищення динаміки економічного зростання у довгостроковій перспективі на підґрунті підвищення продуктивності праці на інвестиційно-інноваційних засадах надасть можливість суттєво прискорити темпи зростання ВВП, забезпечити стійке підвищення доходів населення, підприємств і бюджету.

Реформи в національній економіці передусім повинні вирішувати завдання з відновлення високих темпів стійкого економічного зростання. Досягнення такої мети можливе лише в разі здійснення необхідних структурних змін та цілеспрямованої політики, сконцентрованої на найчутливіших «точках», що потребують реформування.

Створення умов для макроекономічної стабільності економіки, орієнтованої на зростання. Макроекономічні

дисбаланси, нагромаджені ще в період ринкової трансформації, нині вимагають посилення заходів з макроекономічної стабілізації. При цьому системне подолання наслідків трансформаційної кризи потребує забезпечення взаємоузгодження та реалізації комплексу антикризових заходів зі стратегічними цілями структурно-інноваційних перетворень в національній економіці, що потребує посилення регулюючої ролі держави.

Проблема забезпечення економічного зростання в Україні є однією із найважливіших. Методологічною основою її дослідження є праці Дж. М. Кейнса, Е. Домара, Р. Ф. Харрода – розробників кейнсіанських моделей економічного зростання, а також неокласичної теорії, що йде своїми коріннями до теоретичних поглядів Ж-Б. Сея й що отримала остаточне вираження в працях Дж. Б. Кларка, неокласичній моделі зростання Р. Солоу, моделі ендогенного зростання Р. Лукаса і П. Ромера, наукових працях Т. Шульца і Г. Беккера про роль людського капіталу в моделях економічного зростання.

Забезпечення сталого зростання національної економіки у сучасний період вимагає системної модернізації економіки України. У зв'язку з цим головними завданнями державної політики на даному етапі є досягнення макроекономічної збалансованості на підставі формування нової якості економічного зростання на засадах раціоналізації використання національного потенціалу, формування нових конкурентних переваг у відповідь на конкурентні виклики посткризового світу.

Упродовж 2010-2013 рр. країна дедалі більше концентрувалася на реалізації завдань створення передумов для стійкого економічного зростання на основі модернізації економіки. Водночас в економіці країни почали спостерігатися тенденції погіршення якісних показників зростання. Врешті-решт відновлювальне зростання 2000-х рр. не привело до якісних змін, практично законсервувавши процеси примітивізації національної промисловості. Реальний сектор вітчизняної економіки й досі зберігає набуте у ході реформ низько-технологічний перекис.

Рух до загальної економічної рівноваги зміцнює умови збалансованого економічного зростання, що долає господарські диспропорції. Виходячи з цього, слід виробити інструменти

економічного зростання, завдяки яким: 1) зростання має здійснюватися високими темпами, забезпечуючи подвоєння ВВП за 9-10 років; 2) піднесення має супроводжуватися прогресивними структурними зрушеннями, забезпечуючи диверсифікацію й підвищуючи конкурентоспроможність країни; 3) зростання демонструє високі темпи і в середньостроковій, й у довгостроковій перспективі, тобто є сталим; 4) забезпечує зближення за рівнем економічного розвитку з розвиненими країнами (тобто темп зростання є більш високим, ніж середньосвітовий або ніж темп зростання у найбільш розвинених країнах).

Негативні наслідки деградації промислового та науково-технічного потенціалу країни. На сьогодні переважна більшість українських підприємств продовжує працювати на радянському обладнанні, використовуючи технічні та інноваційні розробки СРСР. За усі роки незалежності вітчизняною промисловістю не розроблено і не запущено у серійне виробництво жодного принципово нового зразка техніки. Дійшли до занепаду конструкторські бюро, а науково-дослідницька робота ведеться епізодично.

Українська економіка стала слабо диверсифікованою й, отже, вразливою до коливань кон'юнктури світових ринків, і характеризується низьким рівнем інновацій та ефективності використання ресурсів. Джерела експорту базуються на нарощуванні продукції металургії, хімії та аграрного сектору в умовах заниженого обмінного курсу гривні, і на сьогодні є фактично вичерпними. Країна вже не може підтримувати конкурентні позиції у світовій економіці за рахунок дешевизни робочої сили та економії на розвитку освіти і охорони здоров'я.

В країні почали спостерігатися тенденції погіршення якісних показників зростання. Врешті-решт відновлювальне зростання 2000-х рр. не принесло якісних змін, практично законсервувало процеси примітивізації національної промисловості. Реальний сектор вітчизняної економіки зберігає набутий у ході реформ низько-технологічний переки.

Основоположна теза неоконсервативної концепції проголошує: ринкова конкуренція незалежних виробників у змозі виправити усі структурні диспропорції й забезпечити тривале

економічне зростання, якщо створити для неї сприятливі умови і не порушувати її механізму.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України вимагає орієнтувати економічну політику на невпинне скорочення існуючого розриву між Україною та розвиненими країнами світу. У зв'язку з цим ключовим завданням перед країною постає перехід від експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу економічного зростання і розвитку.

Найближчий період має стати важливим етапом прискорення соціально-економічного розвитку країни шляхом здійснення прогресивних структурних перетворень в економіці, поглиблення її зовнішньої інтегрованості та значного поліпшення діяльності ринкових інститутів, оскільки за протилежних умов Україна буде все більше і більше відноситися до числа країн з повністю залежним розвитком, у якій буде все більше нагромаджуватися рівень протиріч, а відтак – поглиблення диспропорційності.

Отже, мова має йтися про створення умов для ефективного і динамічного економічного зростання і розвитку, що базується на інвестиціях та інноваціях, які забезпечать структурно-технологічну модернізацію вітчизняної економіки.

Більшість українських підприємств ще й досі продовжує працювати на радянському обладнанні, використовуючи застарілі технічні та інноваційні розробки. За усі роки незалежності вітчизняною промисловістю не розроблено і не запущено в серійне виробництво жодного принципово нового зразка техніки. Дійшли до занепаду конструкторські бюро, а науково-дослідницька робота ведеться епізодично.

У зв'язку з цим вітчизняна економіка залишається слабко диверсифікованою і вразливою до коливань кон'юнктури світових ринків й характеризується низьким рівнем інновацій та ефективності використання ресурсів. Джерела вітчизняного експорту базуються на нарощуванні продукції металургії, хімії та аграрного сектору в умовах заниженого обмінного курсу гривні, й на сьогодні є фактично вичерпними. Країні вже все важче й важче підтримувати конкурентні позиції у світовій економіці за рахунок дешевизни робочої сили.

Криза 2008–2009 рр. наочно продемонструвала «ін'єкційну залежність» країни від імпорту готової продукції. Разом із виробництвом наукоємної продукції, яке скорочується, ці тенденції просто прирікають українську економіку на нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін. Експортуючи напівфабрикати та імпортуючи енергоносії і готові вироби, Україна втрачає технологічну і природну ренту, фінансуючи тим самим науково-технічний і технологічний прогрес та економічне зростання за кордоном.

Успішне використання чинників економічного зростання дає змогу підвищити ефективність виробництва і домогтися збільшення ресурсів для вирішення нових завдань економічного розвитку й посилення позиції сталості економічної системи.

1.3. Економічний розвиток в умовах диспропорційності

На думку провідних українських вчених-економістів, потенціал економічного розвитку нашої держави залишається досить потужним і водночас диспропорційним. Найбільша частка у загальному обсязі вітчизняного національного багатства – 66,4% припадає на людський потенціал та 32,1% на природно-ресурсний потенціал, решта 1,5% ділять між собою основний та фінансовий капітали [119, с. 150–151].

Аналіз поточного стану національної економіки показує, що нерозв'язані проблеми нагромаджувалися в Україні довгий час, а реформи, спрямовані на усунення диспропорцій, фактично не проводилися. В наслідок цього в країні істотно загальмувалися процеси подолання відтворювальних і структурних дисбалансів, технологічної модернізації та поліпшення основних фондів.

Для виправлення ситуації у 2010 р. було розпочато виконання Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», основні положення якої були спрямовані на запобігання впливу на національну економіку негативних зовнішніх чинників, побудову стійкої економіки, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі. Послідовне проведення зазначених реформ мало сприяти створенню умов для подальшого стабільного економічного розвитку через

створення в Україні системних довгострокових стимулів для активізації розвитку стратегічних галузей, особливо у вітчизняній промисловості.

Виконання даної Програми повинно забезпечити прискорення розвитку пріоритетних галузей національної економіки, сприяти позитивним структурним зрушенням в економіці, диверсифікації та зниженню енергоємності виробництва [104].

На сьогодні ж національна економіка, хоча й має достатньо високий ресурсний потенціал, не належить до держав з розвинутою індустріальною базою, оскільки у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, а завантаження потужностей яких залежить переважно від попиту на зовнішньому ринку.

Для подолання зазначених тенденцій у найближчі роки найважливішими завданнями державної політики мають стати розвиток високотехнологічних перспективних секторів, створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств.

Це тим більш важливо, оскільки у вітчизняній економіці в основному вичерпані можливості інерційного зростання, бо значна частка виробництва є технічно й технологічно відсталою з високим ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоємністю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій. При цьому не використовується значна частина науково-технічного потенціалу.

Післякризове відновлення в Україні майже не супроводжувалося усталенням моделі розвитку, більш здатної до незалежного розвитку та стійкості у глобальному середовищі. Саме тому забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності залишається одним із провідних завдань економічної політики України.

Подальший розвиток економіки України має визначатися спроможністю знайти відповіді на виклики, що сформувалися під

впливом глобальних тенденцій розвитку й перетворень у вітчизняній економіці.

Диспропорції й нові технологічні уклади. Основним двигуном розвитку економіки завжди були внутрішні диспропорції. Практично усі ті технологічні уклади, що значно змінювали економіку, появлялися за однаковою типовою схемою. Спочатку з'являвся новий продукт, що користувався на ринку підвищеним попитом, через що його виробництво зростало більш швидкими темпами, ніж економіка в цілому, а норма прибутку при його виробництві була значно вищою, ніж у середньому по промисловості. Як наслідок, цей продукт починав активно використовуватися в інших секторах економіки, як і пов'язані з ним технології. В результаті всі інші сектори підтягувалися услід за лідером, в них зростала продуктивність праці.

Наведений вище опис є узагальненим, проте дана схема відбиває основні умови формування нових технологічних укладів, що мали місце до останнього часу. Однак нинішня технологічна революція, що пов'язана з розвитком інформаційних технологій, різко вибивається із загальної картини. Справа в тому, що головним феноменом сучасної світової економіки є глибока диспропорція між новими, інформаційними, й традиційними секторами, що постійно підсилюється. Такі розриви з'являлися й раніше, коли нові технології суто інтенсивними методами займали повністю порожню нішу (саме у такий спосіб у ХХ ст. розвивався телеграфний і телефонний зв'язок).

В економіці ж України у 1990-і рр. техніко-технологічні зрушення мали явно регресивний характер, що призвело до стрімкої деградації її структури. При цьому найбільший регрес охопив найсучасніші виробництва й виразився у «відкаті» країни за рівнем їхнього розвитку на багато років. Більшість виробництв готової продукції, що замикали відтворювальний контур найбільш розвиненого технологічного укладу, практично було згорнуто, через що фактично відбулося їхнє витиснення із внутрішнього ринку імпортними аналогами. Стрімке руйнування виробництв сучасного технологічного укладу потягло за собою руйнування техніко-технологічної основи стійкого економічного

піднесення й зробило досить скрутним вихід економіки із глибокої депресії.

На сьогодні саме впровадження нових технологій, створення та освоєння нових виробничих можливостей здатне забезпечити перехід до економічного піднесення. При нормальному стані новітні технології впливатимуть на технологічну й виробничу структуру національної економіки, вибраковуюючи застарілі й неефективні виробництва, усуваючи диспропорції й розчищаючи ґрунт для економічного розвитку на сучасній технологічній основі.

Інноваційний шлях розвитку стає для України гостро необхідним й у зв'язку з важкою демографічною ситуацією, яка призводить до скорочення пропозиції трудових ресурсів, а це може подолати лише за рахунок інтенсифікації праці, підвищення її продуктивності, що неможливо без техніко-технологічного прогресу.

Як відомо, процес економічного розвитку завжди цікавив багатьох вчених економістів. Серед сучасних дослідників, що зробили найбільш вагомий внесок у розробку цієї проблеми або окремих її аспектів, слід зазначити Дж. К. Гелбрейта, Г. Менша, А. Кляйнкнехта, Д. Белла, У. Ростоу, Е. Тоффлера, Ф. Броделя. Їхній науковий пошук йшов в основному у напрямку створення математичних моделей розвитку як на глобальному, так і на макро- та мезорівні, а також дослідження окремих аспектів економічного розвитку (структурних зрушень, зміни технологічних укладів, циклічності розвитку, економічної ролі держави та монетарних факторів тощо).

Однак розв'язання питання про шляхи та закономірності розвитку економіки можливе тільки за умови опори на сучасну наукову методологію дослідження процесів економічного розвитку, а не на ті чи інші абстрактні ідеологічні та теоретичні установи й догми. Без такого методологічного обґрунтування теорія економічного розвитку не зможе виконувати свої прогностичні функції й схильна до перетворення у суто емпіричну галузь знань, тобто або втрачає свій науковий характер, або обмежує об'єкт свого дослідження виключно країнами, що розвиваються.

Між тим, в системі світової економіки провідну роль відіграє група країн, де вже створена розвинена ринкова економіка з її механізмом конкурентної боротьби та внутрішнього самонацілювання на науково-технічний прогрес. Для зрілої ринкової економіки характерними є високий технологічний рівень виробництва, висока продуктивність праці, ефективність виробництва та оптимальні пропорції в економіці, що склалися, й високий життєвий рівень населення.

Аналізуючи в цьому ключі особливості сучасного економічного розвитку України, академік В.М. Геєць[51] показує, що основною причиною недостатнього зростання споживання і нагромадження, повільних темпів подолання бідності й підвищення добробуту народу є низька ефективність економіки. Високі темпи економічного зростання не можуть перебороти процеси, обумовлені зниженням рентабельності підприємств, звуженням фінансових джерел нагромадження й споживання. Тому, на думку В.М. Геєця, необхідно доповнити високі темпи економічного зростання значною системою заходів підвищення ефективності економіки, яка б включала вирішення широкого кола проблем – від техніко-технологічного переозброєння виробництва до вдосконалювання організації й стимулювання праці, форм і методів господарювання, їхнього напрямку на економію живої й упередженої праці, підвищення продуктивності праці, зниження матеріало- та енергоємності виробництва.

Науково обґрунтовано й практично доведено, – вважає В.М. Геєць, – що є лише один шлях вирішення цього клубка протиріч – перехід від так званого інвестиційного, як правило, екстенсивного типу розвитку, до якісно нового, ефективного інноваційного типу розвитку, що базується на прискоренні науково-технологічного відновлення виробництва, його інтенсифікації, зниженні витрат виробництва й підвищенні його прибутковості. Це не тільки збільшує джерела фінансування, але й відкриває можливості досягнення оптимального співвідношення між виробництвом, нагромадженням і споживанням. На думку В.М. Геєця, це означає не зменшення кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, а швидке їх збільшення, неухильне зростання їхньої питомої ваги

в економіці, аж до їхньої абсолютної й відносної переваги. Замість само-заспокійливого й недостатньо обґрунтованого оптимізму надто важливо зосередити діяльність державного, господарського апарата, керівництва підприємств на забезпеченні реального, дійсно якісно нового й ефективного інноваційного типу розвитку, що відкриває широкі можливості для корінної зміни ситуації в економіці, успішного вирішення великих і складних проблем соціально-економічного розвитку.

Важливою умовою наукової обґрунтованості економічної стратегії, – вважає академік В.М. Геєць, – є правильне розуміння закономірностей суспільно-економічного розвитку. На сучасному етапі ця вимога прийняла таку форму, як співвідношення індустріального й постіндустріального типів розвитку. Справа в тому, що відбувся перехід розвинених країн у нову, вищу, постіндустріальну стадію цивілізаційного прогресу, яка докорінно відрізняється від індустріальної стадії. Якщо раніше панувало матеріальне виробництво, то в цей час – сфера послуг, тобто нематеріальне виробництво. Однак це не означає, що матеріальне виробництво зникло. Воно продовжує існувати, але завдяки високому науково-технічному рівню виробництва й продуктивності праці функціонування такого потужного промислового потенціалу, як, наприклад, американський, забезпечують усього лише 10% зайнятих. У сільському господарстві зайнято 2,5% працюючих, і вони годують не тільки Америку, але й інші країни світу [51, с. 16].

Характеристики і параметри економічного розвитку. З точки зору системного підходу та концепцій саморуху розвиток будь-якої національної економіки є глибокою якісною зміною її складу, зв'язків й функціонування. При цьому розвиток економіки супроводжується розвитком її компонентів та елементів, зв'язків, відносин, зміною механізму функціонування на усіх рівнях (включаючи державу як частину економіки), а також типів і темпів економічного зростання.

Суть економічного розвитку полягає не лише у кількісному зростанні, збільшенні виробництва товарів і послуг, але й у якісному розвитку продуктивних сил, прогресивних змінах найважливіших макроекономічних пропорцій на основі високих технологій, диверсифікації виробництва та експорту, покращання

умов життя широких верств суспільства, скорочення соціальних контрастів тощо. Як підсумок, економіка країни, врешті-решт, забезпечує розширене відтворення на національній основі.

На відміну від економічного зростання, під економічним розвитком розуміють те, що у новому періоді має місце не просте кількісне збільшення випуску товарів і послуг, які вироблялися раніше, а відбувається:

- а) виробництво нових товарів і послуг;
- б) використання нових технологій і нової техніки;
- в) використання нових соціально-економічних відносин порівняно з минулими періодами.

Як видно, економічне зростання та економічний розвиток певним чином пов'язані поміж собою, хоча й розрізняються один від одного. Так, країна може переживати економічне зростання без економічного розвитку, але важко уявити собі економічний розвиток без економічного зростання. Останнє, таким чином, є більш вузьким поняттям порівняно з економічним розвитком, оскільки економічне зростання є органічним елементом економічного розвитку. На думку Е. Райхліна, про взаємозв'язок між цими економічними категоріями можна сказати наступне: економічне зростання – це суто кількісний економічний розвиток, а останній – це не що інше, як якісне економічне зростання [105, с. 39-40].

У теорії економічного розвитку (*development economics*), розробленій зарубіжними економістами, він визначається як довготривалий процес, що забезпечує збільшення доходу (або продукту) у розрахунку на душу населення.

Наведене визначення вочевидь містить у собі ознаки як «розвитку», так і «зростання». Така нечіткість виникає з того, що термін «development» у перекладі з англійської на українську та російську означає як «зростання», так і «розвиток», що й породжує певну плутанину.

Втім, наведене визначення економічного розвитку не вичерпує усього різноманіття визначень цього складного й комплексного поняття. Дискусії про зміст понять «економічне зростання» та «економічний розвиток» тривають не одне десятиліття, однак загальноприйнятої думки з цього питання досі не вдалося досягти.

Існування багатьох трактувань поняття «економічний розвиток» обумовлене тим, що воно охоплює широкий спектр інтересів. Тому, розрізняючись у базових підходах, теорії економічного розвитку пропонують різні поведінкові гіпотези, використовують різні поняття і категорії, по-різному пояснюють сам процес розвитку і надають різні рекомендації державним установам щодо шляхів і механізмів його регулювання.

Огляд уявлень про економічний розвиток показує, що в практиці політиків і бізнесменів США тлумачення економічного розвитку сконцентроване на створенні робочих місць і доходів для задоволення суспільних потреб [201]. Для більшості ж економістів сенс економічного розвитку полягає у прискоренні економічного зростання. Так, згідно теорії «економічної бази» (Economic Base Theory) (Томас Манн, Пітер Де Ла Курт, Вернер Зомбарт, Василь Леонтьєв, Гарі Річардсон та ін.), еквівалентом економічного розвитку є економічне зростання, яке вимірюється показниками динаміки фізичних обсягів виробництва, рівня доходів населення або зайнятості; згідно ж сировинної теорії (Staple Theory) (Гарольд Інніс), економічний розвиток є сталим економічним зростанням упродовж довгострокового періоду.

В теорії полюсів зростання (Growth Pole Theory) (Франсуа Перру) поняттю «економічний розвиток» надається наступне визначення: це структурна зміна, викликана зростанням нових, «тяглових» галузей.

У неокласичній теорії зростання (Neoclassical Growth Theory) (Роберт Солоу, Теодор Сван, Джеймс Мід та ін.) суть поняття «економічний розвиток» зводиться до підвищення темпу економічного зростання, вираженого у показниках динаміки валового продукту або рівня доходів на душу населення.

Теорія міжрегіональної торгівлі (Interregional Trade Theory) (Елі Хекшер, Бертиль Олін) визначає економічний розвиток як економічне зростання, яке приводить до збільшення добробуту споживачів.

Згідно ж теорії товарного циклу (Раймонд Вернон), економічний розвиток полягає у безперервному процесі створення нових видів продукції.

А згідно підприємницьким теоріям (Entrepreneurship Theories) (Йозеф Шумпетер), сенс економічного розвитку полягає

у підвищенні гнучкості та різноманіття форм економічної діяльності. Він має місце в силу того, що зміни, які відбуваються в окремих фірмах і галузях, у цілому сприяють становленню більш мобільних й диверсифікованих економік. Основною ж рушійною силою економічного розвитку є інноваційний процес. Різні підприємницькі теорії по-різному формулюють концепцію інновацій, трактуючи їх як пошук нових комбінацій, імпровізацію або здійснення креативного ризику.

В теорії гнучкої спеціалізації (Flexible Production Theories) (Чарльз Ф. Сейбл, Джонатан Цейтлін) розвиток розглядається не просто як кількісне зростання, але ще й як якісна зміна структури промисловості та конкурентних переваг (наприклад, перехід від мінімізації витрат і цінової конкуренції до конкуренції на основі інновацій, диференціації продукції та маркетингу, орієнтованому на окремі ринкові ніші).

Таке розмаїття точок зору на економічний розвиток вимагає послідовного аналізу еволюції теоретичних поглядів на розвиток і зростання у сфері економіки. Спочатку розглянемо теорії економічного розвитку, розроблені до середини ХХ ст.

Перша значна спроба системного дослідження економічного розвитку була здійснена К. Марксом, який стояв на позиціях трудової теорії вартості, розробленої його великими попередниками А. Смітом і Д. Рікардо. Саме він ввів у політичну економію поняття «спосіб виробництва» як єдності та взаємодії двох протилежних сторін – «продуктивних сил» (засобів виробництва (тобто «капіталу» як фактору виробництва у найбільш поширеному його визначенні) і робочої сили), що знаходяться на певному рівні розвитку, та відповідного їм типу «виробничих відносин» – суспільних відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання благ.

Найбільш повно наведене вище матеріалістичне розуміння історії знайшло свій вираз в основній праці К. Маркса – «Капітал», кінцевою метою якого проголошувалося відкриття економічного закону руху буржуазного суспільства. Довгі десятиліття ця спроба залишалась єдиною. Однак багато в чому ціль «Капіталу» не була досягнута: дослідження нагромадження капіталу, зубожіння пролетаріату та знищення капіталізму, що склали немаловажну частину марксистської теорії розвитку,

носили нелінійний характер, тобто базувалися на уявленні про єдино можливу спрямованість та визначеність історії, і мали систему обмежень статичного характеру.

Так, система припущень багатьох теоретичних схем в «Капіталі» передбачала відсутність науково-технічного прогресу, безробіття, зовнішньої торгівлі, акціонерного капіталу, криз, непродуктивних витрат капіталу, змін у податковій системі, монополії; вважалося, що попит дорівнює пропозиції, а органічна будова капіталу зростає в усіх сферах виробництва; норма додаткової вартості була прийнята за незмінну, тобто національна економіка була представлена як замкнута, рівноважна система, що великою мірою й сприяло появі «пророцтва» про наступну загибель капіталізму та формулюванню ряду законів (зубожіння пролетаріату, закон-тенденція норми прибутку до зниження), дія яких спостерігається виключно при дотримуванні системи припущень, що в реальності практично недосяжно [65, с. 102–103].

Видатний український економіст М. Туган-Барановський причину криз вбачав у диспропорційності розвитку економіки, тобто в нерівномірному розвитку галузей, конкретніше – в диспропорції між рухом заощаджень і інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва, і недосконалої регулюючої ролі ринкового капіталу у забезпеченні постійного зростання виробництва.

Теорії ХХ століття. Упродовж перших десятиліть ХХ ст. з питань економічного розвитку в умовах капіталізму виступив другий великий економіст – Й. Шумпетер. У 1911 р. побачила світ його видатна праця «Теорія економічного розвитку», а в 1926 р. Й. Шумпетер здійснив друге, значно доопрацьоване видання цієї роботи. В ній Й. Шумпетер ввів в економічну науку новий критерій розмежування між економічним зростанням та економічним розвитком. Різницю між цими поняттями вчений-економіст образно пояснив так: «Поставте в ряд стільки поштових карет, скільки побажаєте – залізниці у Вас при цьому не вийде». Економічне зростання – це збільшення за певний час виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг. Економічний розвиток – це передусім поява чогось нового, раніше невідомого, або, інакше кажучи, інновацій.

В «Теорії економічного розвитку» уперше було висловлено ідеї про «креативну руйнацію». Й. Шумпетер створив теорію економічної динаміки, основу на створенні «нових комбінацій», основними видами яких є: виробництво нових благ, застосування нових методів виробництва і комерційного використання існуючих благ, освоєння нових ринків збуту, освоєння нових джерел сировини та зміна галузевої структури. Усім цим на практиці займаються люди, яких Й. Шумпетер назвав підприємцями. Економічна функція підприємця (здійснення інновацій) є дискретною і не закріплена на довічно за певним носієм. Вона тісно пов'язана з особливостями особи підприємця, специфічною мотивацією, своєрідним інтелектом, сильною волею та розвиненою інтуїцією. Економічний розвиток порушує хід традиційного потоку, викликаючи до життя нові галузі промисловості та припиняючи існування застарілих [149].

Суттєвою особливістю становлення кожної нової комбінації, згідно Й. Шумпетеру, є те, що нова комбінація повинна забрати необхідні для неї засоби виробництва з тієї чи іншої старої комбінації. Одним із важливих положень його теорії є наступне: економічний розвиток відбувається не лише за рахунок збільшення національних запасів засобів виробництва, але й за рахунок перерозподілу засобів виробництва, що належить старим комбінаціям, на користь нових.

У суспільстві, яке переживає економічне зростання, товари і гроші рухаються назустріч одне одному давно встановленими шляхами. Й. Шумпетер називав такий рух циркулярним потоком економічного життя. Економічний розвиток порушує хід циркулярного потоку, викликаючи до життя нові галузі промисловості та припинаючи існування застарілих. Наприклад, винахід автомобіля привів не лише до створення автопрому, але й до дуже значних змін у виробництві сталі, гуми і скла. Водночас автомобіль «поховав» кінні заводи і лимарні.

У своїх творах Й. Шумпетер також відкинув неокласичні уявлення про розвиток як поступовий, гармонійний процес. Навпаки, стверджував вчений, значне зростання національного продукту відбувається у формі дисгармонійних стрибків та ривків внаслідок освоєння цілком нових інвестиційних проектів. Цей процес невідворотно передбачає чергування недовгих

періодів процвітання та депресії [149, с. 153–154, 157]. Особливо цінними є акценти на дискретність розвитку та його генерування внутрішніми силами національної економіки.

Проте, створивши абстрактну еволюційну теорію економічного розвитку, Й. Шумпетер не зміг довести її до такого рівня сприйняття, який би дозволив перейти від теоретичних схем до прикладних макроекономічних досліджень, моделювання та статистичному аналізу. Залишається незапитаною й фундаментальна ідея Й. Шумпетера про те, що сутність економічного розвитку полягає не стільки у нагромадженні капіталу та прирості додаткової робочої сили, скільки у перерозподілі наявного капіталу та наявної робочої сили з менш ефективних сфер економічної діяльності у більш ефективні.

Слід зазначити, що після Й. Шумпетера інтерес до проблем закономірностей та рушійних сил розвитку переключився в основному на проблеми економічного зростання, його темпів та економічних циклів, а теорії розвитку стали застосовуватися для аналізу економіки країн, що розвиваються.

Багато в чому це пояснює й плутанину у поняттях в теорії економічного розвитку. Найчастіше розвиток національної економіки ототожнюють з однією з його ліній – прогресом [75, с. 107; 85, с. 189–190; 112, с. 302; 121, с. 250] або з його формою – еволюцією (значно рідше – з революцією), яка протікає без стрибків [81, с. 51; 84, с. 53; 85, с. 135]; з економічним зростанням; з одним із можливих результатів розвитку – ускладненням або удосконаленням. Після Другої світової війни найбільш розповсюдженим трактуванням економічного розвитку серед західних економістів немарксистських напрямів стало розуміння його як процесу структурних змін, обумовленого зростанням доходу на душу населення [225, с. 8].

Неокласичний аналіз. Приблизно до початку 70-х років XIX ст. у розвитку головних течій економічної думки відбувся певний поворот. Економісти неокласичного напрямку – Г. Кассель, Дж.Б. Кларк, Ф. Еджуорт, А. Маршалл, К. Вікселль та ін. – відмовилися від характерного для класичної школи підходу до економічного розвитку як цілісному процесу [158; 174; 203; 253]. Навпаки, вони сконцентрували увагу на проблемах короткострокового порядку, приймаючи народонаселення й

технічний прогрес за автономні фактори. Разом з тим, у своїй теорії нагромадження капіталу вони все ж зачіпали питання економічного розвитку у довгостроковому плані, виходячи з того, що норма заощадження визначається ставкою відсотка та рівнем доходу. За даного рівня техніки та даної чисельності населення норма відсотка виступає фактором, регулюючим потік капіталовкладень. Неокласики вважали, що як зростання населення, так і технічний прогрес (який за загальним припущенням економить швидше працю, ніж капітал) ведуть до розширення інвестиційного попиту. Також передбачалося, що постійно здійснюються технологічні інновації. Отже, головним фактором, обмежуючим економічний розвиток, є, на їх думку, норма нагромадження.

Неокласики удосконалили теорію про порівняльні переваги і вважали, що переливання капіталу на міжнародному рівні не породжує серйозних порушень платіжного балансу, оскільки та чи інша країна на різних стадіях свого розвитку спочатку може бути боржником, а потім – кредитором.

Неокласична теорія зростання (Neoclassical Growth Theory) була сформульована в працях Р. Солоу і Т. Свана в 1956 р., а потім отримала подальший розвиток у Дж. Міда. В межах цієї теорії поняття «економічний розвиток» визначається як підвищення темпу економічного зростання, вираженого у показниках динаміки валового продукту або рівня доходів на душу населення.

Теорія описує дві основні рушійні сили розвитку. Перша з них проявляє себе в агрегатних моделях зростання, у яких рушійною силою розвитку є заощадження, що підтримують інвестиційні процеси і процес капіталоутворення, спонукаючи у такий спосіб економічне зростання.

Щодо сучасних напрямів в теорії економічного зростання, то теоретичні побудови, які відносяться до середини ХХ ст., своїм корінням походять від описаних вище шкіл економічної думки. Слід зазначити, що у 1950-х і початку 1960-х рр. провідні теорії оптимістично оцінювали перспективи економічного розвитку. Ортодоксальна думка у цій галузі характеризувалася акцентуванням уваги на трьох головних моментах: нагромадженні капіталу, плануванні та індустріалізації.

А. Льюїс, Р. Нурксе, П. Розенштейн-Родан та інші провідні фахівці того часу з питань економічного розвитку наголошували на ключовій ролі капіталу [199; 212; 219; 221; 251]. У схемі У. Ростоу визначальною рисою стадії «зльоту» є необхідність збільшити частку капіталовкладень у суспільному продукті принаймні до 10% [222]. Такий акцент на нагромадженні капіталу продовжує традицію, закладену попередніми школами. Представники цього напрямку надавали особливого значення забезпеченню заощаджень, а не ролі підприємця. Дещо пізніше Е. Хейген і Д. Макклеланд знов висунули на передній план провідну роль підприємців і спробували встановити причини, в силу яких ділові особи діють як рушійна сила економічного розвитку [205].

Я. Тінберген, А. Льюїс, П. Розенштейн-Родан, Х. Ченері та багато інших провідних фахівців у галузі економічного розвитку наголошували на важливості планування у забезпеченні процесу розвитку [235]. Частково це пояснювалося невпинним розвитком тонких математичних методів для економічних розрахунків (наприклад, лінійного програмування), а також появою ЕОМ.

Неспроможність ринку, що припускалася, приписувалася дії декількох факторів. Так, деякі економісти мали на увазі ситуацію, яка у Р. Нурксе була описана як «хибне коло злиденності» [211], а у Х. Лейбенстайна і Р. Нельсона – як «пастка рівноваги в умовах низького рівня економічного розвитку» [197]. Щоб вирватися з подібного становища, необхідно: за Х. Лейбенстайном – «переламне мінімальне зусилля», за У. Ростоу – «зліт» [198].

Отже, у третій чверті ХХ ст. теоретична думка в галузі економічного розвитку концентрувалася навколо проблем нагромадження капіталу та індустріалізації. Питання другого плану групувалися навколо цих ключових тем.

Щодо проблем прискореного розвитку, то вони стали активно розроблятися ще під час Другої світової війни у зв'язку з дискусіями щодо повоєнного устрою світу. Першими значними роботами в цій галузі були стаття П. Розенштайна-Родана «Проблеми індустріалізації Східної та Південно-Східної Європи» (1943 р.) [221], і книга Е. Стейла «Світовий економічний

розвиток: вплив на розвинені індустріальні країни» [225] (1944 р.). Проблеми, сформульовані у цих працях на теоретичному рівні, опинилися в центрі уваги економістів вже через декілька років, коли уряд США почав здійснювати масштабну програму допомоги господарській реконструкції Західної Європи, відому як «план Маршалла».

В цілому, 1940-і та 1950-ті роки стали періодом зародження теорій прискореного розвитку. У. Ростоу називає як засновників й ідеологів даної концепції П. Багера, К. Кларка, А. Хіршмана, А. Льюїса, Г. Мюрдаля, Р. Пребіша, П. Розенштейна-Родана та ін. Так, наприклад, з'явилася концепція «хибного кола злиденності», яка виникла у зв'язку із застосуванням теорії економічної рівноваги до аналізу слаборозвинених країн. Поняття «хибного кола злиденності» вперше запропонували Г. Зінгер і Р. Пребіш ще у 1949-1950 рр. Вчені намагалися пояснити слабку розвиненість певним набором взаємопов'язаних економічних і демографічних факторів. У повоєнні роки з'явилися різноманітні варіанти «хибних кіл злиденності». Одним з таких різновидів є теорії, які пояснюють вузькість внутрішнього ринку та/або нестачу ресурсів для модернізації [156]. Нестача капіталу, на його думку, призводить до низької продуктивності праці, яка обумовлює, у свою чергу, низький рівень доходів. Звідси – слабка купівельна спроможність і як наслідок – недостатній стимул до інвестування. В умовах обмеженості заощаджень і відсутності інтересу до капіталовкладень нестача капіталу відтворюється як типова риса цього суспільства.

Пізніше групою американських дослідників – Х. Ченері, М. Бруно, А. Страутом, П. Екстейном, Н. Картером була запропонована модель економічного зростання з двома дефіцитами, яка стала подальшою конкретизацією ідеї «великого поштовху» [137; 159–161]. Її метою було прослідкувати взаємозв'язок розвитку внутрішнього нагромадження і зовнішніх джерел фінансування. При цьому розвиток трактувався як витіснення зовнішніх джерел фінансування – внутрішніми, як заміна імпортованих товарів – вітчизняними.

Теоретики економічного розвитку також акцентували увагу на економічних інститутах і культурі в широкому розумінні слова. По суті, змістом поняття «розвиток» є зміна економічних інститутів і культури в напрямку, що сприяє економічному зростанню, підвищенню добробуту та творчих можливостей людей. Так, економіст М.П. Тодаро трактував економічний розвиток ще ширше, включаючи до нього процес соціально-економічних перетворень та змін у суспільній свідомості: «Під розвитком слід розуміти багато-просторовий процес, який включає реорганізацію та перебудову усїєї економіки і соціальної системи. Крім покращень у розподілі доходів він охоплює також радикальні зміни в інституційних, соціальних та адміністративних структурах, а також зміни у суспільній свідомості та іноді у звичаях і переконаннях» [236, с. 87]. Як видно, відбулася еволюція від поняття економічного зростання до складного комплексного поняття, тобто до поняття економічного розвитку. Тому, поняття «економічний», яке містить у собі безпеку і мир, екологію і соціальну справедливість, економічний розвиток трактується ширше. Він включає не тільки зміну макроекономічних показників, але й якісні зміни в економіці, структурні та соціальні перетворення.

Таким чином, диспропорцією є невідповідність між частинами, елементами цілого. Диспропорції знижують ефективність цілого, сприяють його руйнуванню.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку за певних умов виступає як основа виникнення відтворювальних диспропорцій. У зв'язку з цим диспропорція виступає то як негативний, то як позитивний чинник: протиріччя або диспропорційність є умовою розвитку певних провідних елементів економічної системи.

Основним двигуном розвитку економіки завжди були внутрішні диспропорції. Практично усї ті технологічні уклади, що значно змінювали економіку, появлялися за однаковою типовою схемою. Спочатку з'являвся новий продукт, що користувався на ринку підвищеним попитом, через що його виробництво зростало більш швидкими темпами, ніж економіка в

цілому, а норма прибутку при його виробництві була значно вищою, ніж у середньому по промисловості. Як наслідок, цей продукт починав активно використовуватися в інших секторах економіки, як і пов'язані з ним технології. В результаті всі інші сектори підтягувалися услід за лідером, в них зростала продуктивність праці.

Техніко-технологічні зрушення в економіці України у 1990-і роки мали явно регресивний характер, що призвело до стрімкої деградації її структури. При цьому найбільший регрес охопив найсучасніші виробництва й виразився у «відкаті» країни за рівнем їхнього розвитку на багато років. Більшість виробництв готової продукції, що замикали відтворювальний контур найбільш розвиненого технологічного укладу, практично було згорнуто, через що фактично відбулося їхнє витиснення із внутрішнього ринку імпортними аналогами. Стрімке руйнування виробництв сучасного технологічного укладу потягло за собою руйнування техніко-технологічної основи стійкого економічного зростання й зробило досить скрутним вихід економіки із глибокої депресії.

При нормальному стані нові технології оживляючим образом впливають на технологічну й виробничу структуру національної економіки, вибраковуюючи застарілі й неефективні виробництва, усуваючи диспропорції й розчищаючи ґрунт для економічного зростання на сучасній технологічній основі.

Сьогодні саморегулювання вітчизняної економіки характеризується дуже значними перекосами, неефективним розподілом ресурсів та відсутністю гармонійного розвитку. Інтереси приватної наживи значною мірою призводять вітчизняну економіку до колосальних диспропорцій, далеко від того рівноважного стану, у якому вона має бути. Як наслідок, ринок України містить у собі джерело виникнення і посилення диспропорцій й породжує у сучасних умовах механізм спаду й гальмування економічного зростання.

Диспропорційна економіка гальмує здійснення технічного прогресу і забезпечення економічного піднесення, оскільки привілейовані галузі не мають до цього стимулів, тому що величезні прибутки дістаються їм й без цього, а галузі-жертви не мають власних коштів для розвитку, бо їм нівідкіля їх отримати.

Перехід на ринкові рейки призвів до небувалого спаду економіки й утворенню кричущих диспропорцій у вітчизняній економіці та й в соціальній сфері. Структурна деформація національної економіки, гіпертрофія її окремих галузей спричиняє значний збиток наукоємним галузям вітчизняної промисловості, що виключає можливість її виходу на рівень високих технологій, а без цього країна приречена остаточно перетворитися в країну периферійного капіталізму й об'єкт експлуатації з боку світового капіталу.

На сьогодні національна економіка не належить до держав з розвинутою індустріальною базою, оскільки у її структурі переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, а завантаження їхніх потужностей залежить переважно від попиту на зовнішньому ринку.

У вітчизняній економіці переважна частка виробництва є технічно й технологічно відсталою з високим ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоемністю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій. При цьому не використовується значна частина науково-технічного потенціалу.

Післякризове відновлення в країні майже не супроводжувалося усталенням моделі розвитку, більш здатної до незалежного розвитку та стійкості у глобальному середовищі. Саме тому забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності залишається одним із провідних завдань економічної політики України.

У найближчі роки найважливішими завданнями державної політики мають стати розвиток високотехнологічних перспективних секторів, створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств. Подальший розвиток економіки України має визначатися спроможністю знайти відповіді на виклики, що сформувалися під впливом глобальних тенденцій розвитку й перетворень у вітчизняній економіці.

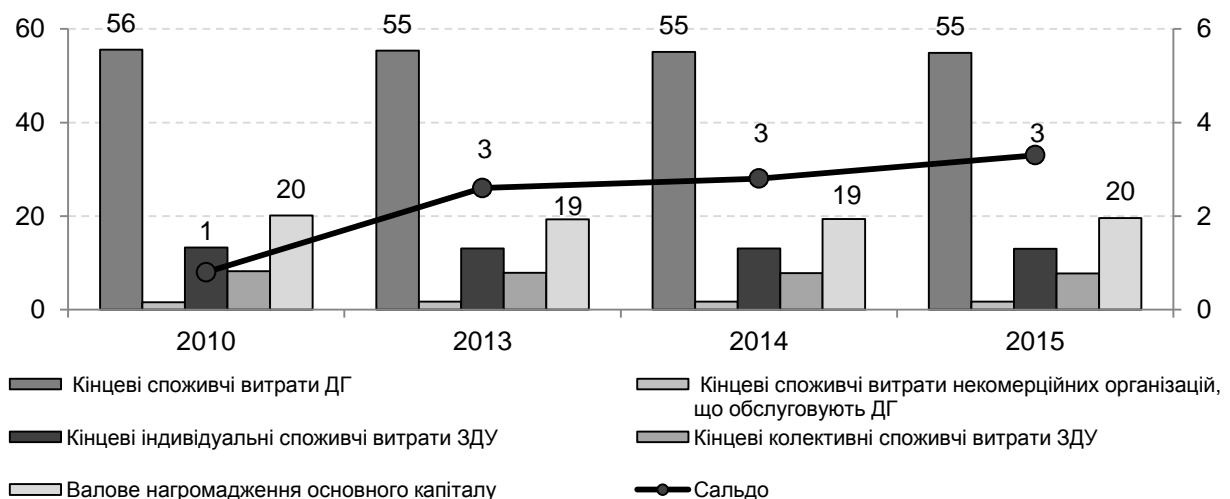
Дискусії навколо різних концепції розвитку і зростання зайвий раз довели, що в економістів України не було і немає однозначного ставлення до економічного зростання, оскільки воно супроводжується і позитивними, і негативними наслідками. Для розв'язання цієї дилеми економісти погодилися з тим, що реальний розвиток економіки охоплює ширше коло процесів. Символізуючи це зрушення, термін «зростання» в лексиконі західних економістів все частіше став замінюватися терміном «розвиток». Так склався інший підхід до економічної динаміки, який наразі використовується в теоріях економічного розвитку, відтворення, постіндустріального та інформаційного суспільства.

РОЗДІЛ 2 МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ ТА СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ

2.1. Структурні пропорції економіки України крізь призму глобалістики

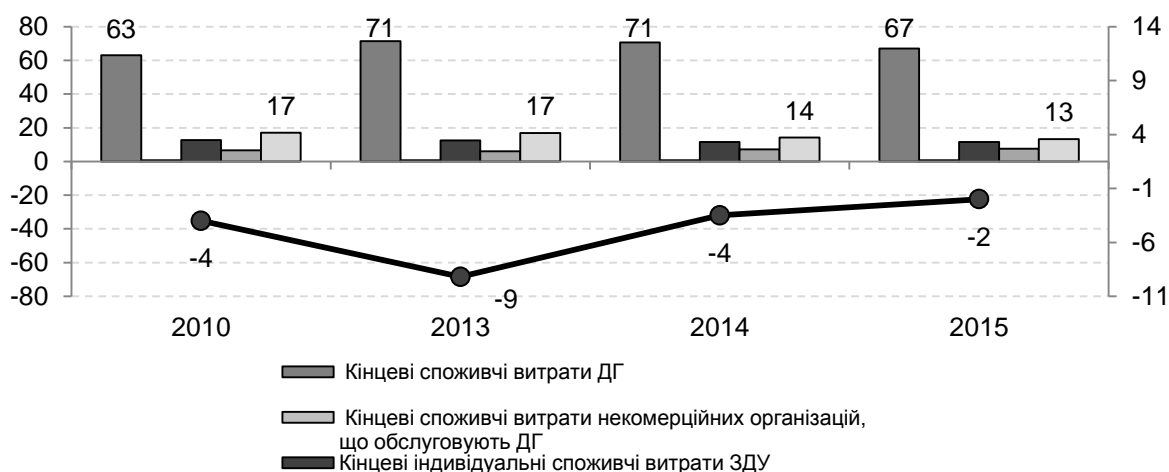
Одним з найважливіших методів ідентифікації диспропорцій є зіставлення ВВП України з іншими країнами за виробничим методом та методом кінцевого використання, що дозволяє визначити відмінності і структурні характеристики диспропорцій ВВП країни.

Для України є надзвичайно актуальним визначення диспропорцій у кінцевому використанні ВВП. Порівняння з країнами ЄС визначає надзвичайно високий рівень кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, який формується за рахунок негативного сальдо зовнішньоекономічної діяльності і низького рівня інвестицій, що демонструє утворення однієї з найнебезпечніших диспропорцій в економіці України – надмірних споживчих витрат і неможливість нагромадження капіталу (рис. 2.1, 2.2).

Рис. 2.1. Основні компоненти кінцевого використання ЄС, % до ВВП

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

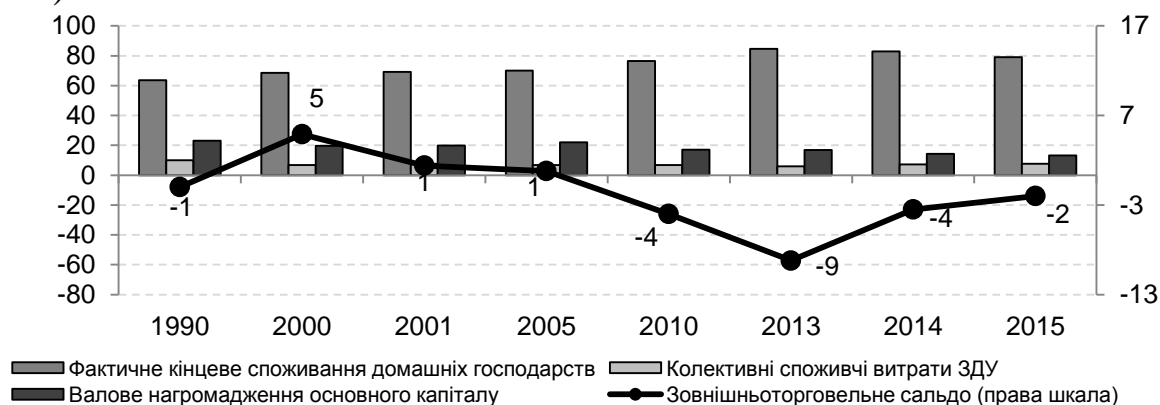
Рис. 2.2. Основні компоненти кінцевого використання України, % до ВВП

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Кінцеві споживчі витрати сектора домашніх господарств ЄС за 2010-2015 рр. знаходиться на рівні 55% до ВВП, на відміну від 63-67% ВВП України, а нагромадження відповідно 20% до ВВП та зниження до 13% у структурі ВВП України.

Наявність цих диспропорцій в економіці України не дозволяє зростати економіці в силу нестачі інвестиційних ресурсів.

Особливо помітні диспропорції в економіці України при розгляді основних складових кінцевого споживання ВВП (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Основні компоненти кінцевого використання України, % до ВВП

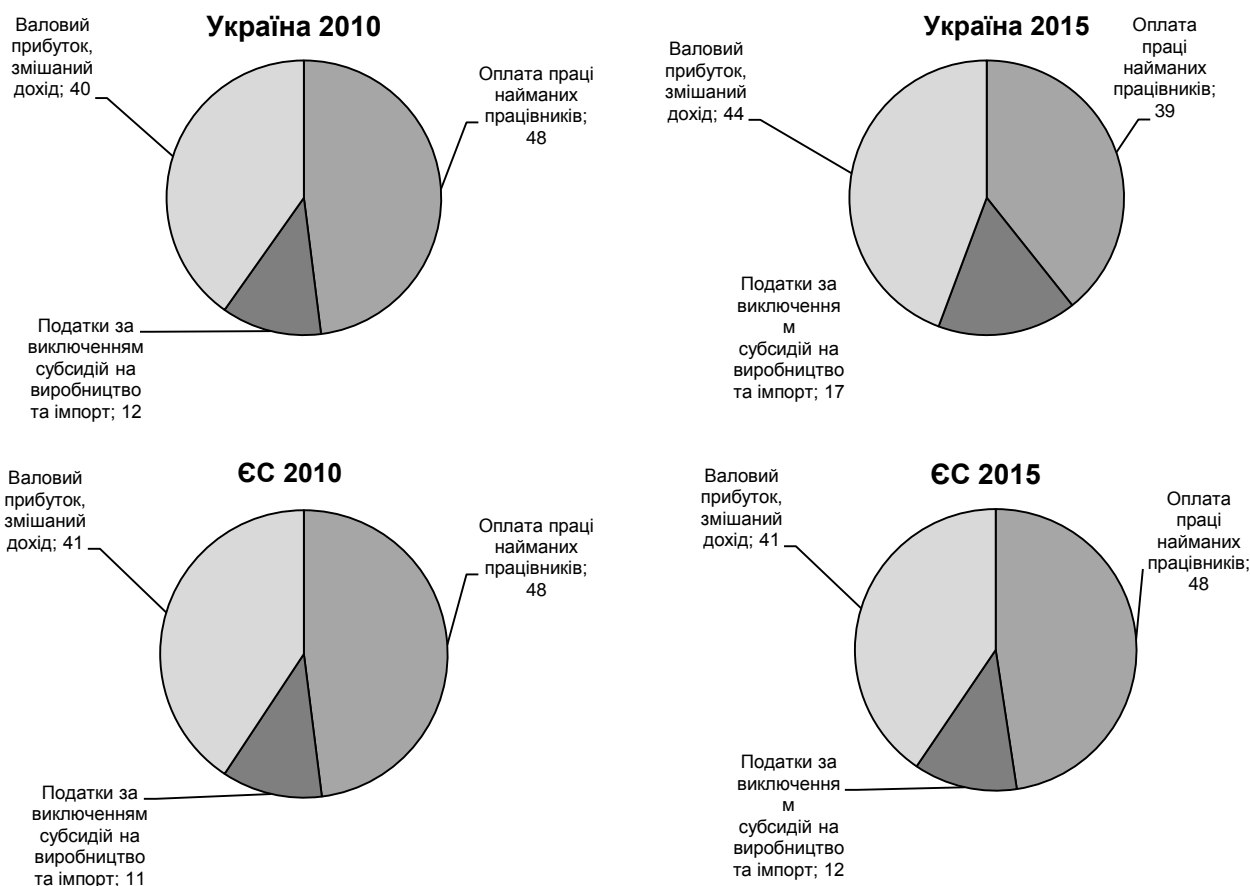
Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

У структурі ВВП з 2005-2015 років зростало фактичне споживання домашніх господарств і лише з 2014 р. намітилася тенденція до їх зниження, але враховуючи зростання цін на споживчі товари, можна припустити, що зниження витрат зумовлено не тенденціями до нагромадження, а економією коштів в силу зниження доходів. Варто відзначити, що девальвація гривні, яка відбувалася у 2014 р. лише частково сприяла вирівнюванню пропорцій споживання, хоча й суттєво, більш ніж удвічі, скоротила негативне сальдо зовнішньоекономічної діяльності. При цьому витрати державного управління на надання індивідуальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та інших соціальних трансфертів в натуральній формі випереджали за темпами зростання прями витрати домашніх господарств на споживання.

Особливої ваги в даних умовах набуває аналіз колективних витрат державного управління. За 2005-2013 рр. рівень знизився з 7% ВВП до 6% і лише внаслідок зростання витрат на в основному, на армію почав зростати. Катастрофічного зниження зазнало валове нагромадження основного капіталу.

В даних умовах сформувалася ще одна диспропорція – перевищення імпорту над експортом і набуло від'ємних значень сальдо зовнішньоекономічних зв'язків, сягнувши у 2013 роках критичної межі (9,2% відповідно), що призводить до необхідності різкої девальвації національної валюти. Щодо у структурі експорту України, то половину складала продукція добувної промисловості, метали, продукція сільського господарства та харчової промисловості, а у імпорті – майже третину енергоносії.

Для економіки країни є важливим визначення диспропорцій у елементах доходу ВВП України та визначення розбіжностей з іншими країнами (рис. 2.4), серед яких важливою є частка оплати праці. Частка оплати праці у ВВП 2010 р. з рівня 48% почала різко скорочуватись, впавши до 39%, натомість, у складі ВВП різко зріс валовий прибуток та оподаткування виробничої діяльності у 1,5 рази перевищили рівень ЄС-28.

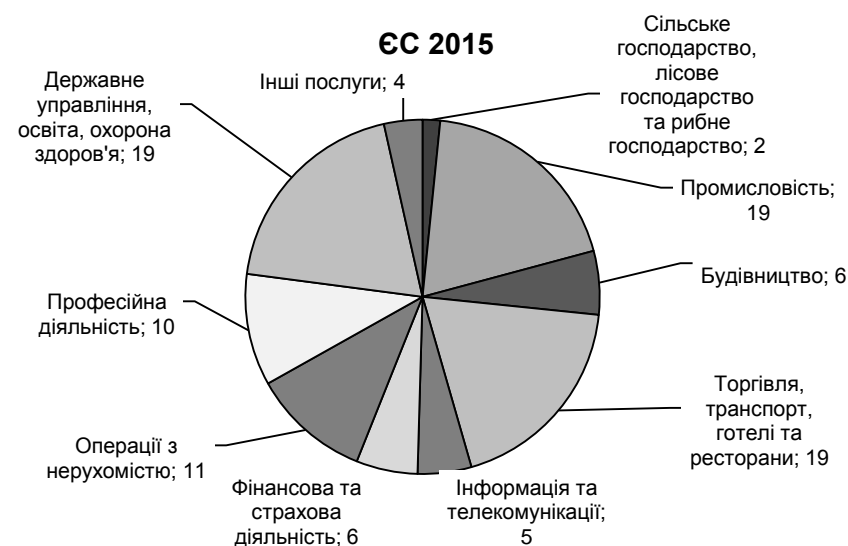
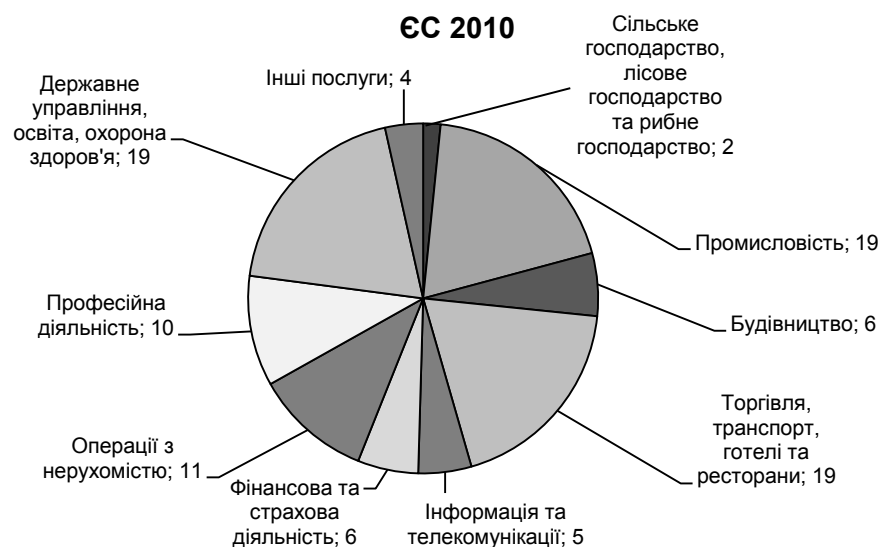
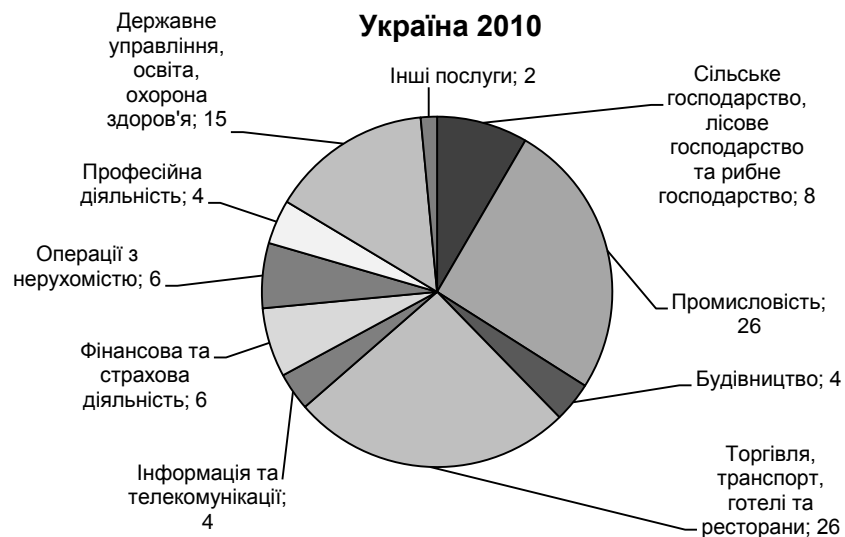

Рис. 2.4. Структура ВВП України, Європейського Союзу за компонентами доходу, % до ВВП

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Галузева структура доданої вартості України (рис. 2.5) характеризується тим, що частка виробництва товарів у 1,5 рази переважає країни ЄС, де постійно зростає питома вага послуг (74,1% у 2015 р.). Найсуттєвішою ознакою економіки України є перевищення частки сільськогосподарського виробництва (у 9 разів), торгівлі та промисловості, хоча внесок переробної промисловості є меншим за країни ЄС, у 2 рази нижчою є частка будівництва, у 2,5 рази – професійної діяльності та інших послуг. Змінила тренд фінансова діяльність яка на початку періоду перевищувала частку країн ЄС на третину менша.

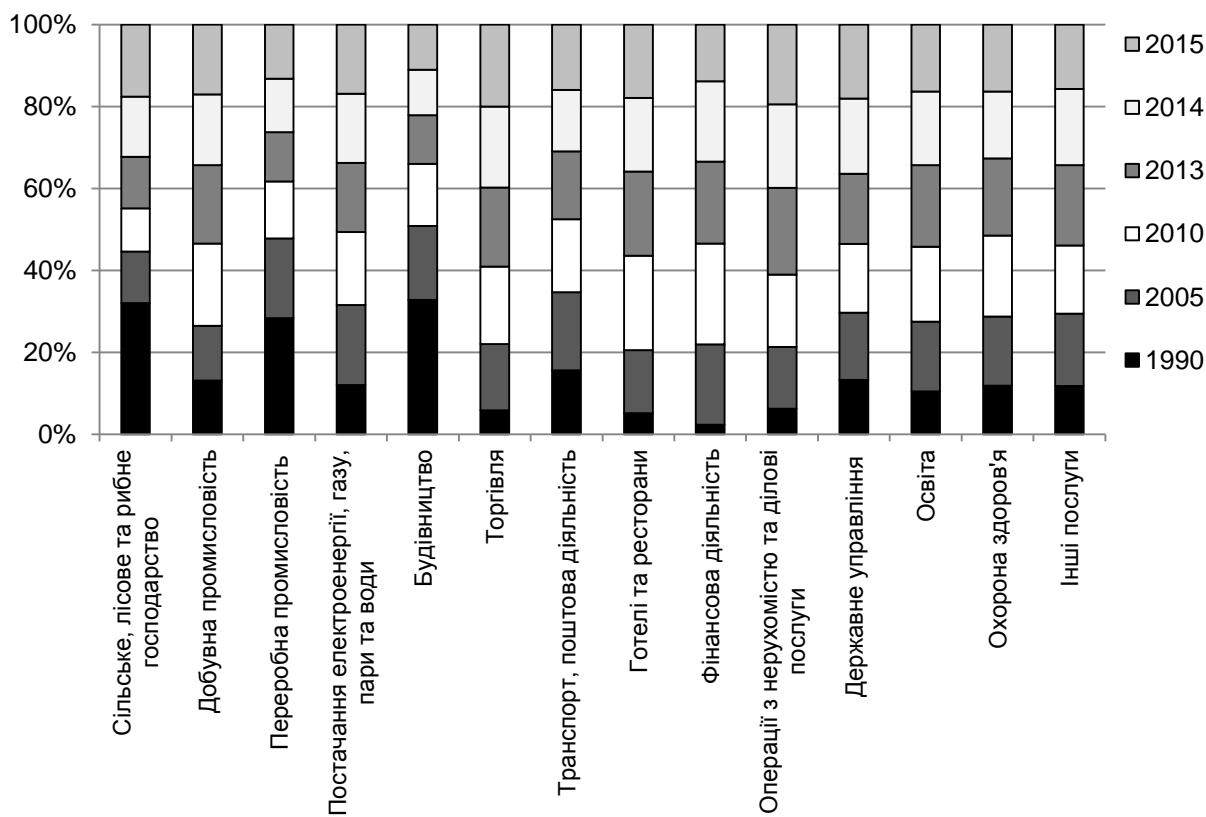

Рис. 2.5. Галузева структура валової доданої вартості України та ЄС-28, % до усіх видів економічної діяльності

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Зміни структурних пропорцій валової доданої вартості за галузями відбувалися нерівномірно (рис. 2.6).

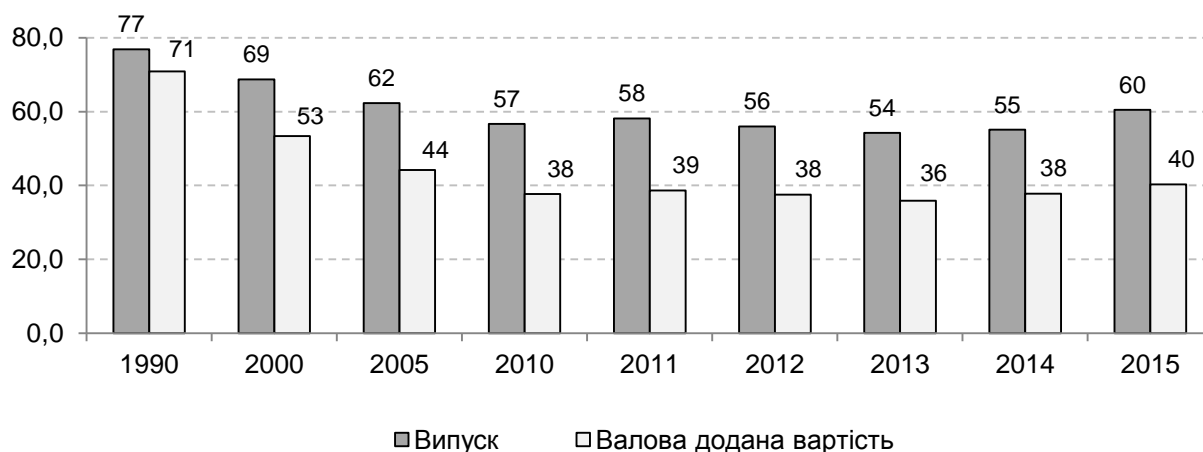

Рис. 2.6. Питома вага валової доданої за видами економічної діяльності, % до усіх видів економічної діяльності

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
 – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Близько удвічі скоротився внесок у ВДВ сільського господарства до 2012 року, хоча останні роки його внесок зростає, також наполовину скоротився внесок переробної промисловості та майже у 3 рази будівництва. Зріс у 6 разів внесок фінансової діяльності, у 3 рази – торгівлі і підприємницьких послуг, в 1,5 – освіти та державного управління й охорони здоров'я, в 1,2 добувної промисловості та електроенергетики.

Суттєві зміни відбулися за цей період і у структурі виробництва України, зокрема, за період 1990-2013 рр. відбувалося постійне скорочення (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Питома вага випуску і валової доданої вартості виробництва товарів у загальному виробництві України, % до усіх видів економічної діяльності

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Як видно з наведених даних, з 1990 р. до 2013 р. відбувалося скорочення частки виробництва товарів та їхньої валової доданої вартості у загальному виробництві, при цьому скорочення доданої вартості відбувалося набагато швидшими темпами, ніж скорочення їхнього виробництва. Лише з 2014 р. ця динаміка змінилася на протилежну. Випереджаюче зниження доданої вартості пояснюється її перерозподілом з виробничої діяльності на користь послуг.

Важливим показником структурних пропорцій і стану економіки є національний дохід у розрахунку на одну особу. Негативні глобальні тенденції і тенденції розвитку економіки України призвели до суттєвого зниження обсягу національного доходу у розрахунку на одну особу (табл. 2.1, 2.2) та зниження рівня життя населення.

За рівнем доходу на душу населення Україна, з 1990 року, знизилася свій рівень у 2,3 рази. За цей період спостерігалися і тенденції зниження відносного рівня доходу найбільш розвинутих країн: Німеччини, Франції та ЄС у цілому та США. Зріс рівень доходу, у порівнянні зі світовим, таких країн як Китай – майже у 5 разів, Польща – 1,5 рази, Білорусь – в 1,2.

Таблиця 2.1

Валовий національний дохід у розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності, дол. США

Рік	Світ у цілому	США	ЄС	Німеччина	Франція	Польща	Хорватія	Румунія	Туреччина	Білорусь	Болгарія	Китай	Грузія	Україна	Молдова
1990	5328	23730	14727	19340	17580	5600	...	5170	4360	5220	4970	980	5180	6930	4160
1995	6338	28550	17843	23050	20780	7430	8100	5340	5310	3830	5350	1830	1600	3640	1860
2000	7819	36930	22547	26450	26460	10700	10850	5690	9170	5760	6190	2880	2690	3700	1880
2008	12099	48640	32985	38810	35890	17750	19900	15580	15010	13740	14230	7620	6110	8340	4100
2010	12731	48880	33296	40420	36620	20200	18450	16330	16010	15060	14700	9200	6480	7570	4170
2013	14402	54000	36137	45140	39820	23730	20990	19150	19140	17010	15990	12100	8350	8380	5200
2014	14942	55900	36892	47460	40100	24430	20910	19950	19560	17610	16840	13170	9080	8560	5500

Джерело: сформовано автором за даними World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://datacatalog.worldbank.org/>.

Таблиця 2.2

Валовий національний дохід у розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності, % до середньосвітового рівня

Рік	Світ у цілому	США	ЄС	Німеччина	Франція	Польща	Хорватія	Румунія	Туреччина	Білорусь	Болгарія	Китай	Грузія	Україна	Молдова
1990	100	276	445	363	330	105	0	97	82	98	93	18	97	130	78
1995	100	281	450	364	328	117	128	84	84	60	84	29	25	57	29
2000	100	288	472	338	338	137	139	73	117	74	79	37	34	47	24
2008	100	273	402	321	297	147	164	129	124	114	118	63	50	69	34
2010	100	262	384	317	288	159	145	128	126	118	115	72	51	59	33
2013	100	251	375	313	276	165	146	133	133	118	111	84	58	58	36
2014	100	247	374	318	268	163	140	134	131	118	113	88	61	57	37

Джерело: сформовано автором за даними World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://datacatalog.worldbank.org/>.

До 1990 року Україна входила до групи середніх за розвитком країн і перевищувала середній світовий рівень на третину, а у 2014 р. вона увійшла до групи країн за класифікацією

Світового банку «нижчого середнього розвитку» поряд з Ямайкою та Парагваєм.

В Україні існують диспропорції кінцевого використання ВВП та відставання від інших країн за рівнем ВВП і ВНД, але відставання за рівнем фактичного індивідуального споживання було меншим, а враховуючи коефіцієнт Джині ця різниця нівелювалася ще більше. Відмінність останніх років полягає у тому, що нівелюються відмінності у пропорціях ВВП через скорочення частки заробітної плати у ВВП і витрат домашніх господарств на кінцеве споживання. Результатом цього є випереджаюче зниження рівня України за споживанням порівняно зі скороченням ВВП.

Причиною структурних диспропорцій в Україні її залежність від світової кон'юнктури, насамперед від динаміки економічного розвитку Європейського Союзу. Як показують наведені дані (табл. Б.1), динаміка розвитку України у значній мірі залежить від динаміки розвитку країн ЄС .

Темпи зміни ВВП України та інших країн СНД за період з 1992 р. характеризують наступні дані (табл. 2.3, рис. 2.8). Серед країн СНД Україна зазнала найглибшого і найбільш тривалого спаду ВВП.

Таблиця 2.3

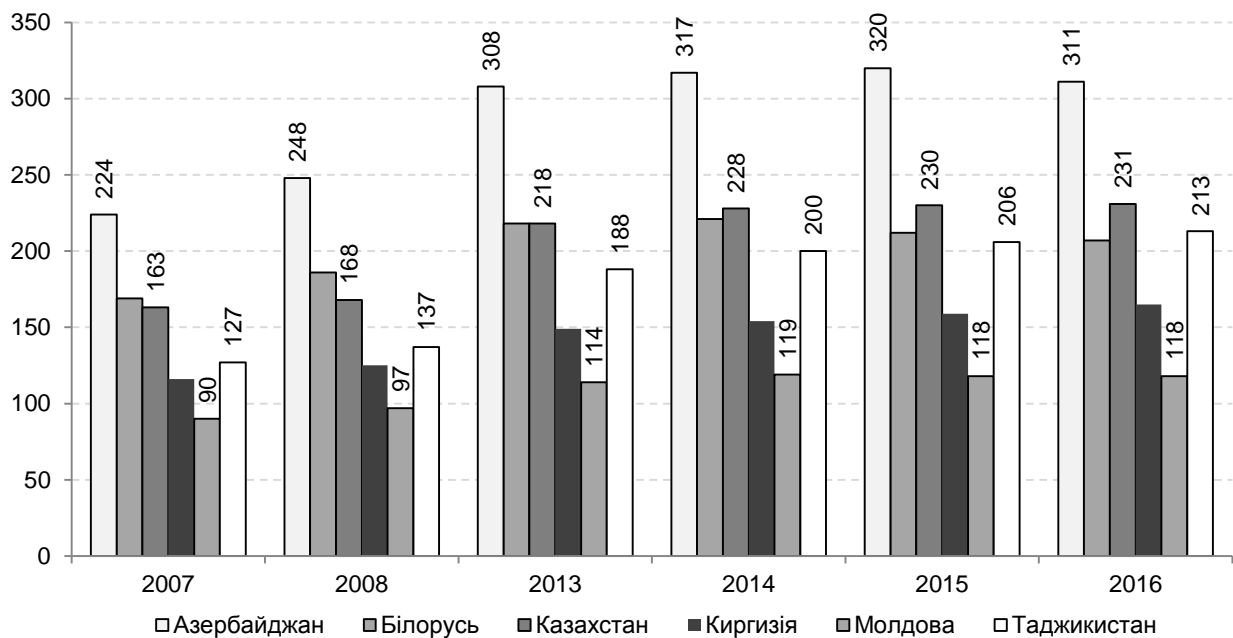
Темпи зміни ВВП окремих країн СНД

(наростаючим підсумком, 1992=100%)

Рік	Азербай- джан	Білорусь	Казахстан	Киргизія	Молдова	Таджи- кистан	Узбеки- стан	Україна ²⁾
2008	248	186	168	125	97	137	185	90
2009	271	186	170	129	91	142	200	77
2010	285	201	182	128	98	151	216	80
2011	285	212	196	136	105	163	234	84
2012	291	215	206	135	104	175	254	84
2013	308	218	218	149	114	188	274	84
2014	317	221	228	154	119	200	296	79
2015	320	212	230	159	118	206	320	71
2016 ¹⁾	311	207	231	165	118	213	336	72

Примітка. ¹⁾ – прогноз МВФ; ²⁾ – для України розрахунок за період 1993-2000рр. на основі даних за методологією СНР-1993, за 2001-2016рр. – за методологією СНР-2008, за 2014-2016 роки рік використані темпи зростання без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: сформовано автором для груп країн світу – за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2016[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>; для України – за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

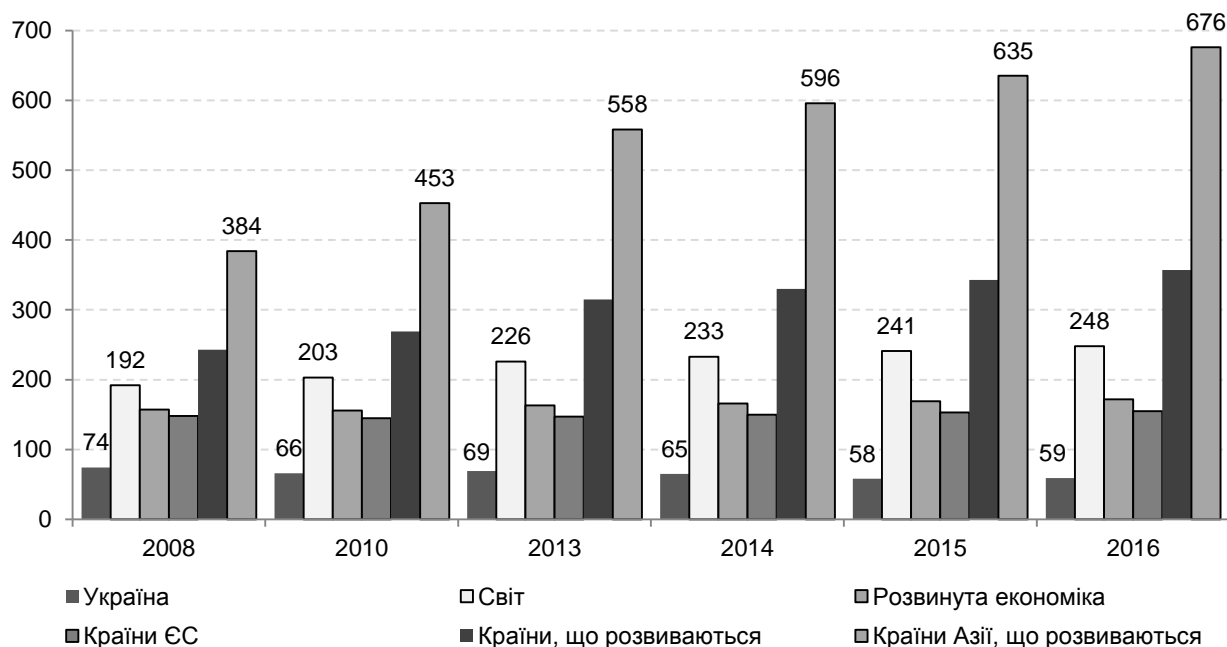
Рис. 2.8. Зміна ВВП країн СНД, наростаючим підсумком, 1992 = 100%

Джерело: побудовано автором для груп країн світу – за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>; для України – за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

У 2014 р. усі країни СНД відновили та перевищили докризовий рівень 2008 р., а Україна не змогла відновити до кризовий рівень ВВП, який у наступні роки знизився з причини військових дій на сході України та анексії Криму. У кінцевому підсумку, за розглянутий період, економіка України скоротилася на 28%.

Зміна ВВП груп країн демонструє, що за останні 20 років Україна значно відстає за темпами економічного розвитку (рис. 2.9), світова економіка за останні 20 роки зросла у 2,5 рази, розвинуті країни збільшили ВВП у 1,7 рази, країни ЄС – у 1,6 рази, країни, що розвиваються – у 3,6 рази, а країни Азії, що розвиваються – майже у 7 разів, то ВВП України скоротився і становитиме у 2016 р. 59% від рівня 1990 року.

Випереджаюче зростання країн, що розвиваються, насамперед країн Азії, свідчить про світову тенденцію зниження розриву у рівнях розвитку (табл. 2.4).

Рис. 2.9. Зміна ВВП груп країн світу, наростаючим підсумком, 1990 = 100%

Джерело: побудовано автором для груп країн світу за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>; для України – за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 2.4

Зміна ВВП груп країн світу

(відсотків до 1990 р.)

Рік	Україна ²⁾	Світ	Розвинута економіка	Країни ЄС	Країни, що розвиваються	Країни Азії, що розвиваються
2008	74	192	157	148	243	384
2009	63	192	152	142	250	413
2010	66	203	156	145	269	453
2011	69	211	159	148	286	488
2012	69	218	161	147	301	522
2013	69	226	163	147	315	558
2014	65	233	166	150	330	596
2015	58	241	169	153	343	635
2016 ¹⁾	59	248	172	155	357	676

Примітка.¹⁾ – прогноз МВФ; ²⁾ – для України розрахунок за період 1990-2000рр. на основі даних за методологією СНР-1993, за 2001-2016рр. – за методологією СНР-2008, за 2014-2016рр. використано темп зростання без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: сформовано автором для груп країн світу – за даними International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>; для України – за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Хвилеподібний характер зміни структурних пропорцій економіки України носить такі ознаки:

- у 90-х роках катастрофічне падіння обсягів валового внутрішнього продукту (за 9 років скорочення у -2,5 рази);

- після 2000 р. економічне відновлення дозволило до 2008 р. збільшити обсяг ВВП в 1,8 рази, але складало 74% від 1990 р;

- вплив світової фінансової кризи і як результат у 2009 р. ВВП України скоротився на 15%, що стало найглибшим падінням ВВП серед країн СНД та країнами ЄС (за виключенням) країн Балтії. Глибина спаду була обумовлено скороченням зовнішнього попиту на українську продукцію, дефіцитом зовнішніх запозичень для внутрішнього кредитування та неграмотною курсовою політикою;

- за 2010-2013 роки економіка України зросла на 10%, певною мірою відновивши докризові показники, проте, внаслідок торговельної війни з Росією та агресії на Донбасі і анексії Криму

- за 2014 рік ВВП України скоротився на 6,6%, а у 2015 р. ще на 9,9% (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО).

Сформовані в Україні макроекономічні диспропорції 1990-2015 років доводять зниження більш ніж у 4 рази рівня ВВП порівняно з розвитком світової економіки, та майже у 3 рази порівняно з країнами ЄС, що перемістило країну з групи країн із середнім рівнем розвитку до країн, що розвиваються. На противагу вищезазначеним тенденціям спостерігається випереджаюче зростання країн, що розвиваються, порівняно з розвинутими країнами, що також стимулює зростання розриву з Україною.

2.2. Макроекономічні індикатори національної економіки

У 2016 р. перед економікою України стояло вирішення надскладних завдань реалізація політики макроекономічної стабілізації економіки загалом. Стан і перспективи національної

економіки залежали від структурних змін і можливостей закладених здійснюваними структурними реформами у несприятливих внутрішніх умовах та безпрецедентних зовнішніх викликах.

З початку 2016 р. в економіці демонструвалися слабкі ознаки стабілізації і минулий рік став першим (за останні чотири роки) роком відсутності негативної динаміки макроіндикаторів, завдяки яким почав формуватися базис економічного відновлення на найближчі роки [57].

Показники реального сектору демонстрували позитивну динаміку і за 11 місяців 2016 р. промислове виробництво (порівняно з відповідним періодом попереднього року) зросло на 2,1%, аграрний сектор – на 2,9%, будівництво – 14,1%, вантажообіг – 2,1%, роздрібна торгівля – 3,7% [64].

На 1 грудня 2016 р. чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, становила 42603,9 тис. осіб. Упродовж січня-листопада 2016 р. чисельність населення зменшилася на 156,7 тис. осіб. Порівняно із січнем-листопадом 2015 р. обсяг природного скорочення зменшився на 1,5 тис. осіб, що демонструє диспропорційність макропоказників, пов'язаних з населенням. Також природний рух населення в січні-листопаді 2016 р. характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих – 69 живонароджених (рис. 2.10).

Кількість зареєстрованих безробітних за грудень 2016 р. збільшилась на 15,7% і на кінець місяця становила 390,8 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні за місяць зріс на 0,2 в.п. і на кінець грудня 2016 р. становив 1,5% населення працездатного віку, що стимулювало диспропорційність ринку праці.

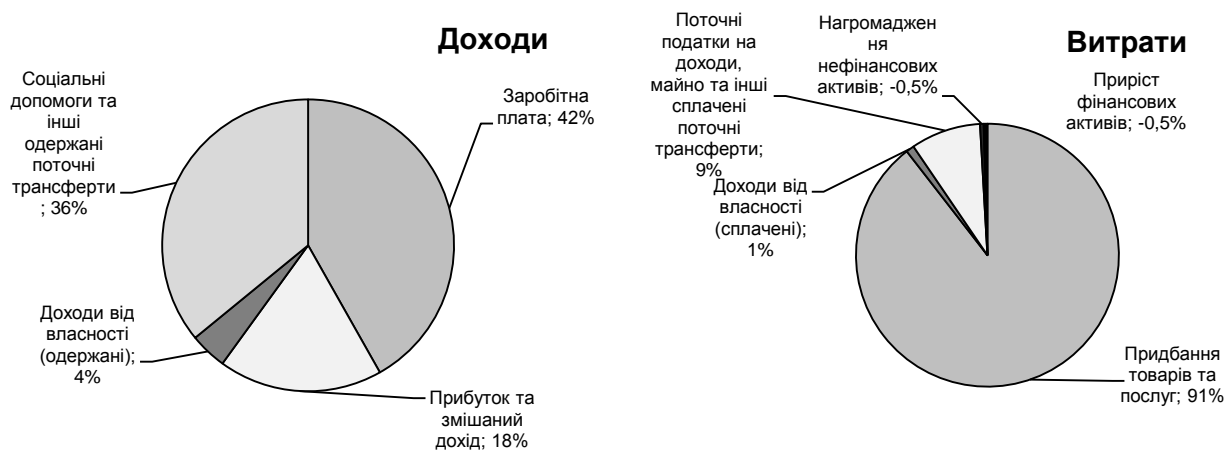
Рис. 2.10. Природний рух населення, тис. осіб

Джерело: за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Значні загрози закладено і у диспропорціях ринку праці. У січні-листопаді 2016 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника зросла порівняно з відповідним періодом минулого року на 23,8% і становила 5070 грн. Розмір заробітної плати в листопаді 2016 р. порівняно із жовтнем збільшився на 1,0%, а із листопадом 2015 р. збільшився на 20,2%. У листопаді 2016 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника становила 5406 грн, що в 3,7 раза вище рівня мінімальної заробітної плати (1450 грн). Індекс реальної заробітної плати за листопад 2016 р. порівняно із жовтнем 2016 р. склав 99,3%, відносно листопада 2015 р. – 108,4%.

Важливим макроіндикатором є стан доходів населення. У 2016 р. доходи населення становили 2002,4 млрд грн, витрати – 2020,8 млрд грн, зменшення заощаджень – 18,4 млрд грн. (рис. 2.11).

У 2016 р. порівняно з попереднім роком номінальні доходи населення зросли на 15,4%. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 14,2%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактору – на 0,3%.

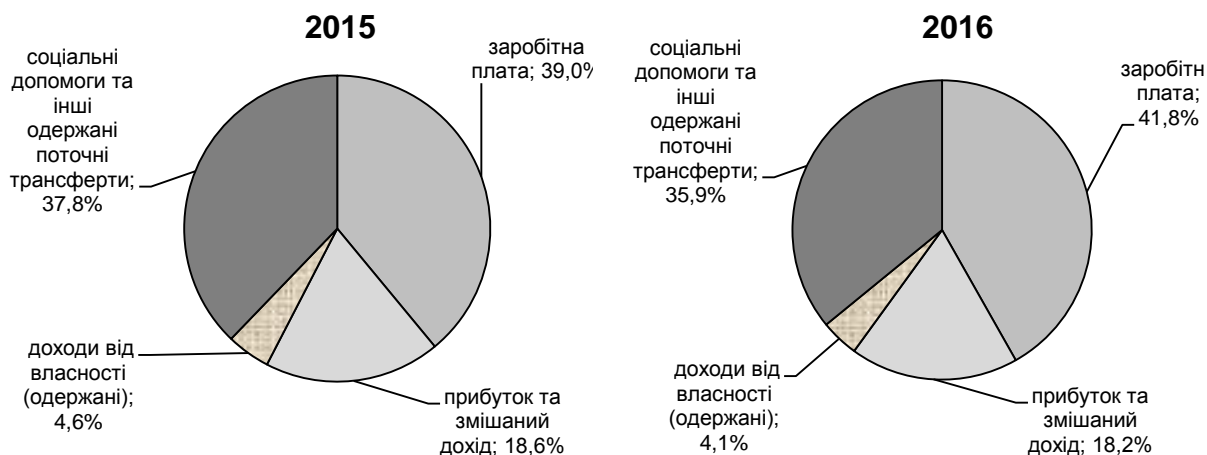
Рис. 2.11. Структура доходів та витрат населення у 2016 р., %

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Найвищий дохід у розрахунку на одну особу у 2016 р. становив 35610,1 грн, що на 4565,8 грн більше, ніж у 2015 р. Витрати населення у 2016 р. порівняно з попереднім роком збільшились на 17,3%.

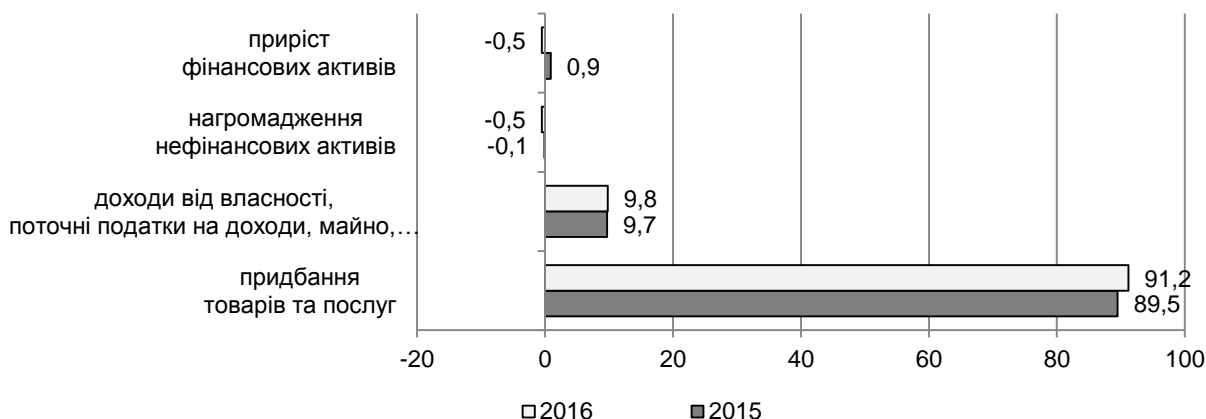
Структура доходів населення у 2016 р. не зазнала суттєвих змін (рис. 2.12) порівняно з 2015 р., зокрема зросла на 2,8% частка заробітної плати на фоні зменшення прибутку та змішаного доходу на 0,4%, доходів від власності (одержаних) – на 0,5% і соціальних допомог та інших одержаних державних трансфертів – на 1,9%.

Зміни у структурі витрат і заощаджень населення у 2016 р. порівняно з 2015 р. (рис. 2.13) свідчать про збільшення на 1,7% витрат на придбання товарів та послуг та незначне (на 0,1%) доходів від власності, поточних податків на доходи, майно, інших сплачених поточні трансфертів при зниженні на 0,4% та 1,4% нагромадження нефінансових активів та приросту фінансових активів, відповідно.

Рис. 2.12. Структура доходів населення, %

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
 – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Рис. 2.13. Структура витрат і заощаджень населення, %

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
 – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

У січні-листопаді 2016 р. було призначено субсидії: для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг 6759,9 тис. домогосподарств на суму 4452,9 млн грн; готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива – 740,2 тис. домогосподарств на суму 1366,4 млн грн., але значного впливу на зниження рівня доходів населення дані заходи не мали.

У грудні 2016 р. індекс споживчих цін порівняно з листопадом становив 100,9%, за 2016 р. у цілому – 112,4%; індекс цін виробників промислової продукції – 103,2%, у цілому – 135,7%. У грудні 2016 р. порівняно з листопадом 2016 р. та

груднем 2015 р. індекс промислової продукції склав відповідно 101,9% та 104,5%, за підсумками 2016 р. – 102,4%. За попередніми підсумками, у 2016 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 75,6 млрд грн прибутку (у 2015 р. – 236,6 млрд грн збитків). Дані показники свідчать про зниження можливостей подальшого зростання та зuboжіння населення країни.

Прибуток становив 328,9 млрд грн і проти 2015 р. збільшився на 12,6%. Збитків допущено на суму 253,3 млрд грн (удвічі менше, ніж за 2015 р.). Частка збиткових підприємств у 2016 р. порівняно з попереднім роком скоротилася на 2,9 в.п. – до 26,5%.

У 2016 р., за попередніми даними, індекс сільськогосподарської продукції порівняно з 2015 р. становив 106,1%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 109,8%, у господарствах населення – 101,5%. Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах, за розрахунками, дорівнював 631,1 млрд грн.

За січень-листопад 2016 р. обсяг експорту товарів становив 32734,4 млн дол. США, імпорту – 35058,7 млн дол. США. Порівняно із січнем-листопадом 2015 р. експорт скоротився на 5,9% (на 2036,7 млн дол. США), імпорт збільшився на 1,8% (на 603,1 млн дол. США). Негативне сальдо становило 2324,3 млн дол. США (за 11 місяців 2015 р. позитивне – 315,5 млн дол. США).

На сьогодні Україна втратила ринки збуту і не налагодила контакти з новими партнерами і за словами економічного експерта Всеволода Степанюка, рік характеризується консервацією негативних тенденцій в економіці та провалами у зовнішній політиці [64]. Так за 9 місяців поточного року різко погіршився зовнішньоторговельний баланс товарами України. За даними Держстату, експорт за 9 місяців поточного року склав лише 91,3% від такого ж періоду 2015, при цьому імпорт залишився на такому ж рівні. Така ситуація пов'язана з випереджаючим зростанням імпорту товарів з ЄС і продовженням тенденції втрати традиційних ринків для України. Імпортує Україна переважно продукти паливно-енергетичного комплексу (перероблена нафта та газ), фармацевтичну

продукцію, а також автомобілі і є одним з найбільших експортерів соняшникової олії (1 місце), напівфабрикатів чорного металу (2 місце), кукурудзи (3 місце), залізної руди та пшениці (5 місце). За даними Глобального індексу залученості в торгівлю Всесвітнього економічного форуму, у 2016 р. Україна посіла 95 місце серед 136 країн., що зумовлено високими вхідними бар'єрами на зовнішні ринки, низьким рівнем якості інфраструктури та адміністративними перешкодами при здійсненні експортно-імпортних операцій. «Ми ототожнюємося з поняттям сировинного придатка для Європи. Наприклад, ліс, зерно, так і в цілому агропродукція – експортується за кордон, при цьому українці від цього не багатіють. Замість того, щоб робити умови для розвитку високотехнологічного виробництва в Україні – адже українська робоча сила зараз дешевша, ніж у Китаї, наші фахівці продовжують мігрувати за кордон, ми залишаємося джерелом дешевої робочої сили для розвинених і не тільки країн», – говорить Юрій Лісничий [64].

Позитивним явищем для національної економіки є започаткування зростання індексу промислової продукції у 2016 році (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Індекси промислової продукції в Україні у 2010-2016 рр.

(% до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Місяць	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Січень	113	110	102	97	96	80	99
Лютий	111	110	103	96	96	79	104
Березень	112	110	102	95	96	80	105
Квітень	113	109	102	96	95	79	105
Травень	114	109	102	95	96	80	104
Червень	114	109	102	95	96	80	103
Липень	113	109	102	95	95	81	102
Серпень	113	109	101	95	93	83	103
Вересень	113	109	100	95	92	84	103
Жовтень	112	109	100	95	91	85	102
Листопад	112	108	100	95	91	86	103
Грудень	112	108	99	96	90	87	103

Примітка. ¹ Без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополь, за IV квартал 2014 р. та 2015-2017 рр. також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Не покращилися значно і умови для розвитку бізнесу, окрім невідшкодування ПДВ, корупції, зростаючих податків це ще й високі ціни на енергетичні ресурси, підвищення тарифів.

Аналіз макропоказників лише підтверджує наше припущення, що зростання ВВП свідчить лише про те, що ми стали трохи більше виробляти, але не споживати із за низької купівельної спроможності населення.

Ключовий індикатор стану вітчизняної економіки – ВВП демонструє кризовий стан, спостерігається чітка тенденція до зниження номінального ВВП (вимірюється в поточних цінах, на момент виробництва) у доларовому еквіваленті. За підсумками 2015 року ВВП становив 91,0 млрд дол. США, або на 101% менше, ніж відповідний показник 2013 р. (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Валовий внутрішній продукт України

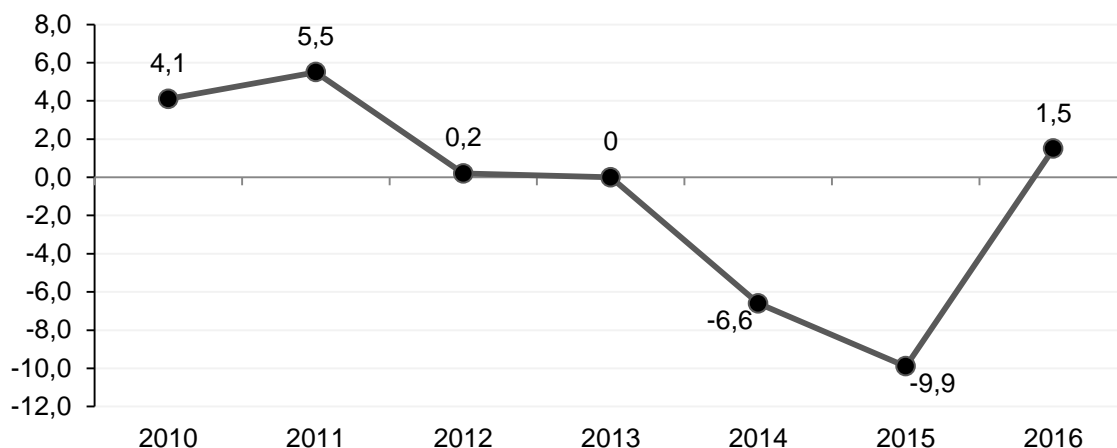
Показник	2013	2014	2015	2016	2017 (Прогноз КМУ)
ВВП, млрд грн	1465	1587	1989	2383	2846
ВВП, млн дол. США	183310	133503	91031	93271	111376

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та прогнозу Кабінету Міністрів України економічного і соціального розвитку України на 2017 р.

Значний вплив на падіння рівня ВВП має військовий конфлікт на сході України, оскільки ці регіони формували залежність економіки від добувної та переробної промисловості, яка в основному сконцентрована саме в цьому регіоні.

Разом із падінням рівня номінального ВВП у доларовому еквіваленті зберігається чітка тенденція до збільшення обсягів ВВП у гривневому еквіваленті, що вимагає аналізу реального ВВП, який вимірюється в постійних (незмінних, базових) цінах, тобто на величину цього показника впливає лише зміна обсягів виробництва та не впливають можливі інфляційні та девальваційні процеси.

Аналіз динаміки реального ВВП демонструє існування рецесійних процесів в українській економіці, оскільки зростання реального ВВП на 1,5% у 2016 р. не демонструє повернення до рівня 2011 року (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Реальний ВВП України у 2010-2016 рр.

(у постійних цінах 2010 року, % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) є найбільш точною характеристикою демонструє катастрофічне зниження (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	39263	42693	43564	45232	47058	47999	48730
Польща	21089	22850	23833	24718	25707	26856	27811
Україна	7666	8282	8475	8630	8684	7948	8272

Джерело: сформовано автором за даними World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator?tab=all>.

Аналіз номінального ВВП на душу населення (табл. 2.8) демонструє підтвердження тенденції падіння економіки та негативного впливу на доходи населення.

Номінальний ВВП у період 2013-2016 рр. демонструє диспропорційність між показниками рівня номінального ВВП, вираженому в національній валюті і у доларовому еквіваленті (табл. 2.9), яка пояснюється високою інфляцією.

Таблиця 2.8

ВВП України на душу населення

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Номінальний ВВП України на душу населення, тис. грн	23,6	28,5	30,8	32,3	37,0	46,5	56,0
ВВП України на душу населення, дол. США	2965,1	3569,8	3855,4	4029,7	3104,7	2124,7	2185,7

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 2.9

Номінальний ВВП України у 2010-2017 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Номінальний ВВП, млн дол. США	136419	163160	175781	183310	131805	90615	93270	113832
Індекс інфляції, %	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	14,2	12,7

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/та прогнозу Кабінету Міністрів України економічного і соціального розвитку України на 2017 р.>

Власне, співвіднесення трендів реального ВВП та інфляції (табл. 2.10; 2.11) підтверджує кореляцію між ними і є причиною того, що вітчизняні підприємства опинилися в складній фінансовій ситуації.

Таблиця 2.10

Рівень інфляції в Україні у 2010-2017 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс інфляції, %	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	14,2	12,7
Реальний ВВП, %	4,1	5,5	0,2	0	-6,6	-9,9	1,5	:

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/та прогнозу Кабінету Міністрів України економічного і соціального розвитку України на 2017 р.>

Таблиця 2.11

Валовий внутрішній продукт України

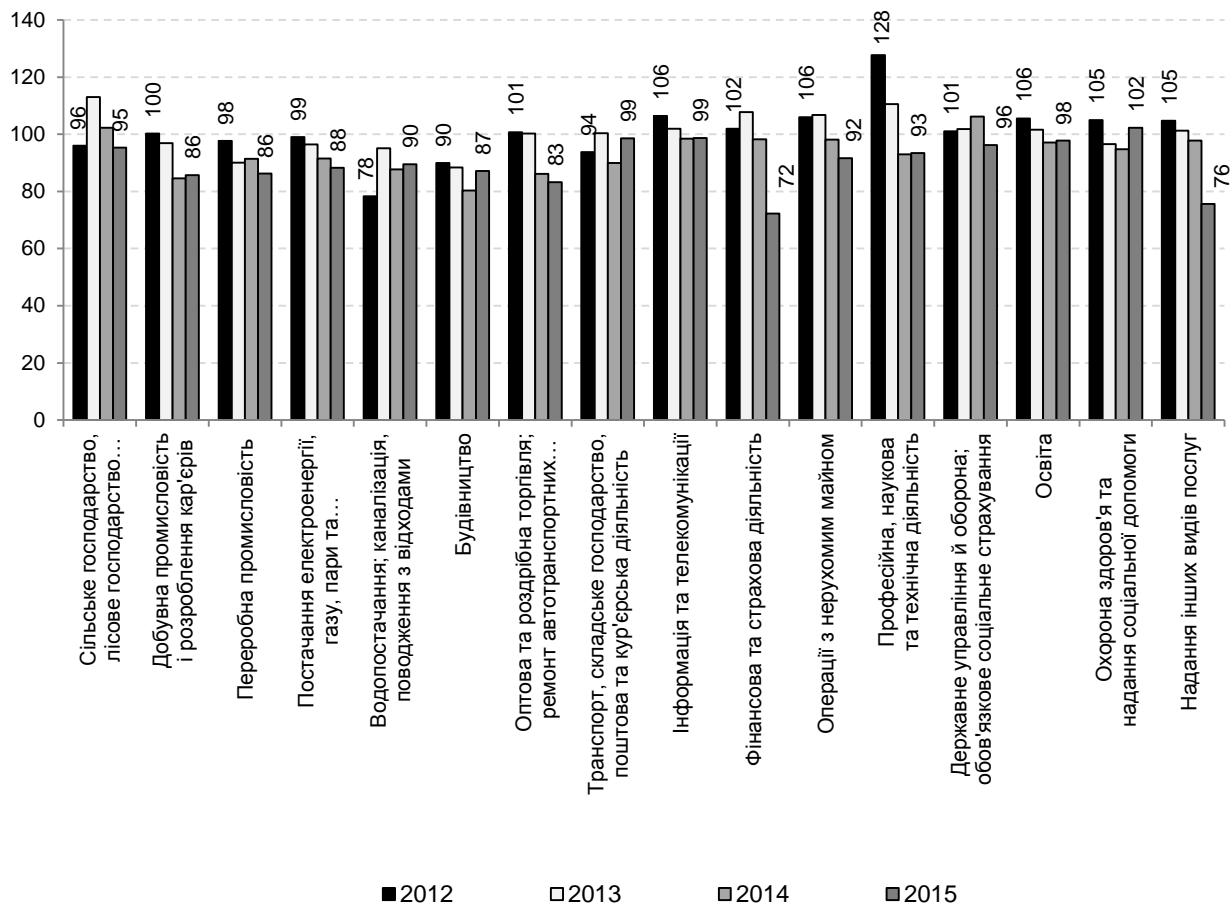
Роки	У фактичних цінах		У цінах попереднього року		Індекси фізичного обсягу			Індекси-дефлятори
	усього	на одну особу	усього	на одну особу	усього	на одну особу	усього	ВВП
За методологією СНР 2008¹								
(без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони проведення АТО)								
2010	1079346	24798	949619	21817	104,1	104,5	100,0	113,7
2011	1299991	29980	1138338	26252	105,5	105,9	105,5	114,2
2012	1404669	32480	1303094	30132	100,2	100,5	105,7	107,8
2013	1465198	33965	1404293	32553	100,0	100,2	105,7	104,3
2014	1586915	36904	1369190	31841	93,4	93,7	98,8	115,9
2015*	1979458	46201			90,1	90,5	89,0	138,4

Примітка. ¹ відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 року» (наказ Державної служби статистики України від 17.12.2013р. № 398); *) Попередні дані.

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Макроіндикатор валова додана вартість демонструє, що найбільших втрат зазнали будівництво (39%), фінанси (33,0%) переробна промисловість (22,0%) і торгівля (18,0%) (рис. 2.15) і причиною стало скорочення зовнішнього попиту на українську продукцію та дефіцит зовнішніх запозичень для внутрішнього кредитування.

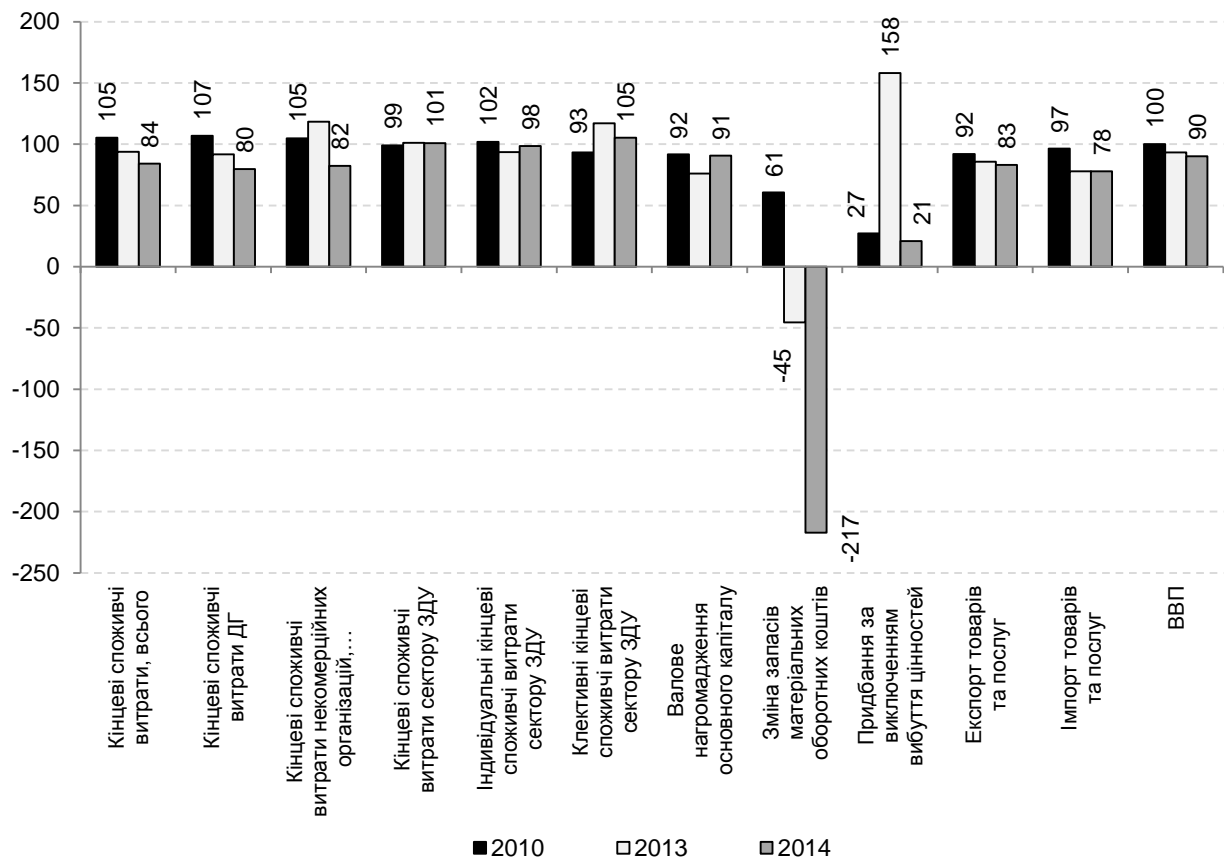

Рис. 2.15. Темпи зміни валової доданої вартості за видами економічної діяльності, % до попереднього року

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичний збірник «Національні рахунки України» за 2008-2014рр., експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України»).

У 2012 р. відновилося падіння економіки і найбільших втрат зазнали будівництво (-66,3%), фінанси (-50,3%), переробна промисловість (-41,2%), водопостачання (-36,1%) і торгівля (-31,9%), тоді як наростили додану вартість за цей період сільське господарство (+23,7%), державне управління й оборона (+10%), операції з нерухомістю (+5,3%) та охорона здоров'я (+4,2%).

Протягом цього періоду відбулися істотні зміни категорій кінцевого використання, які зазнали найбільшого впливу кризи (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Зміна валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання, % до попереднього року

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2009-2014 рр., експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України»).

Валове нагромадження основного капіталу у структурі ВВП значно скоротилося також макроіндикатор кінцеві споживчі витрати демонстрував високе зростання кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, темпи якого у 2010-2013 рр. перевищували ВВП, а у 2014-2015 рр. змінилося на їхнє випереджаюче зниження (на чверть за два роки), внаслідок чого загалом за період вони знизилися на 11,3%, тоді як ВВП скоротився на 21,4%.

Серед категорій кінцевого споживання у останні два роки зростають лише колективні послуги загального управління, що обумовлено веденням бойових дій. Падіння світових цін на

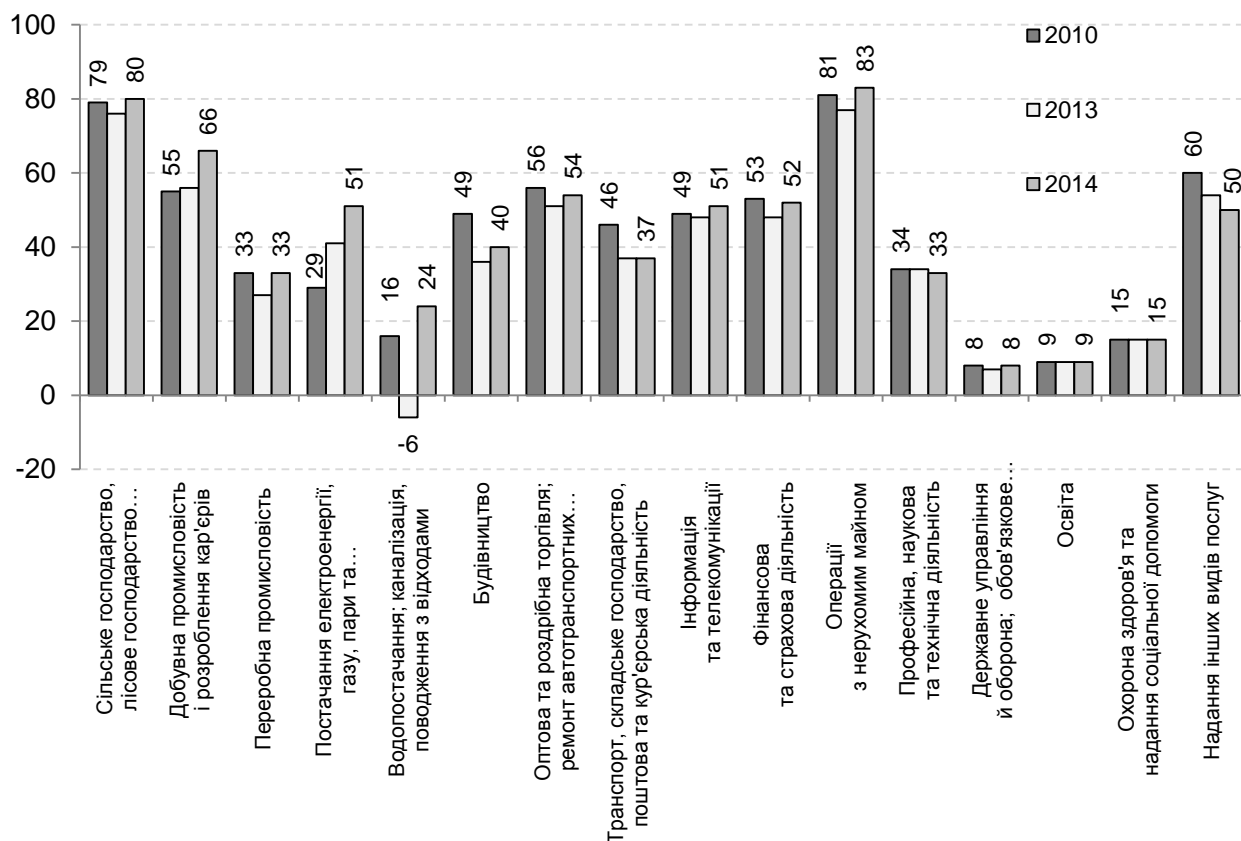
основні продукти українського експорту (метали і сільськогосподарську продукцію) та торговельні обмеження, запроваджені Росією призвели до зниження експорту та імпорту практично на половину, що негативно впливає на експортоорієнтоване вітчизняне виробництво.

Макроіндикатори економіки України ще раз демонструють негативний вплив диспропорцій на подальші перспективи економічного розвитку України і необхідність розроблення та реалізації ефективної структурної політики.

2.3. Структурні пропорції виробництва та кінцевого використання валового внутрішнього продукту

Виокремлення особливостей структури формування валової доданої вартості (ВДВ) економіки України дозволяє детальніше розглянути процес і особливості утворення диспропорцій. Структурні особливості галузей економіки і диспропорційність значною мірою характеризують пропорції валового прибутку, податків, за виключенням субсидій і оплата праці у створенні ВДВ. Зміна частки одного з основних компонентів ВДВ – валового прибутку носила хвилеподібний характер (рис. 2.17). Зокрема, прибутковість економічної діяльності сягнула мінімальних значень у 2013 р., проте у 2014 рр. почалося її відновлення в силу скорочення частки оплати праці.

Питома вага прибутку за період 2010-2014рр. зросла у товарному виробництві (+14%) в умовах виходу на рівень беззбитковості у водопостачанні та зростання прибутковості переробної промисловості (+23%), електроенергетики (+22%), добувної промисловості (+17%), будівництва (+9%), фінансів та операцій з нерухомістю (+8%) Особливістю є те, що найвищий показник спостерігається у сільському господарстві та операціях з нерухомим майном (80%) у добувній промисловості (66%), торгівлі (54%).

Рис. 2.17. Питома вага валового прибутку у валовій доданій вартості, %

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2000-2014 рр.).

Найнижча частка прибутку у складі доданої вартості реального сектора у водопостачанні (24%), також низькі значення галузей – державного управління, освіти та охорони здоров'я, де валовий прибуток складається переважно зі споживання основного капіталу та належать вони, в основному, до державного сектора.

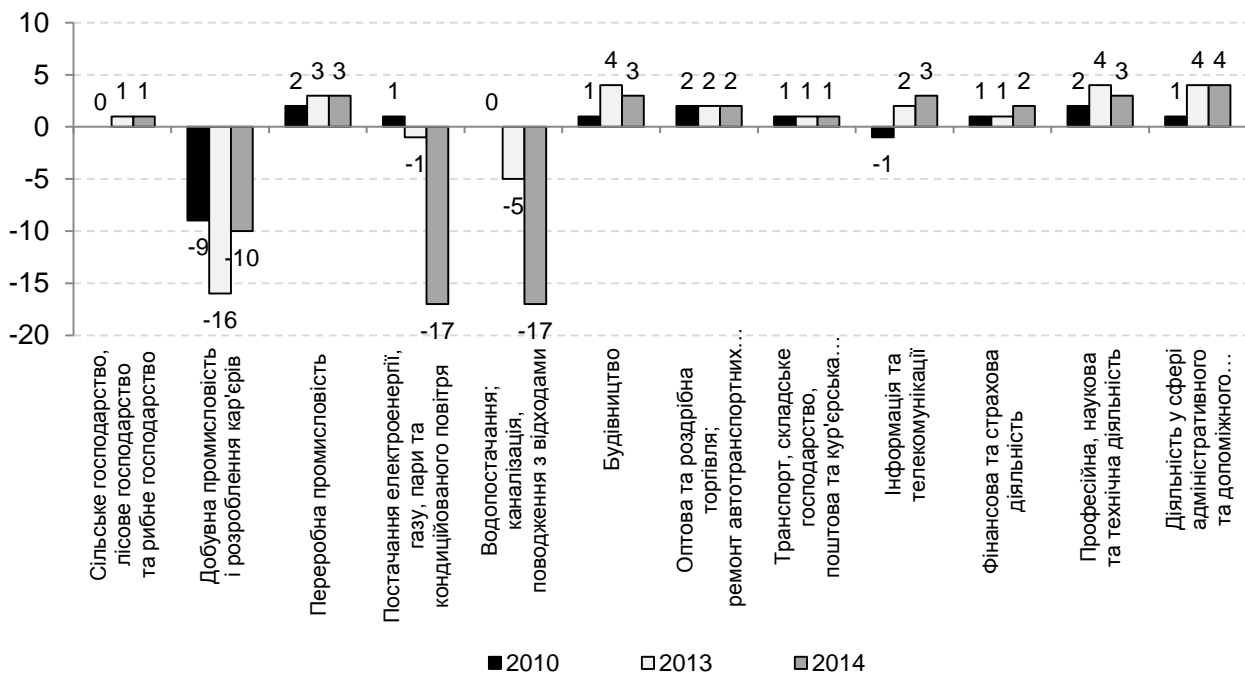
Зростання прибутковості спостерігалось у добувній промисловості та торгівлі, а зниження – у енергетиці і водопостачанні, транспорті, переробній промисловості та освіті.

Важливим для розроблення структурної політики є і такі складові ВДВ як інші податки за виключенням субсидій, пов'язані з виробництвом, внесок яких у валову додану вартість незначним.

Окремої уваги заслуговує сільськогосподарське виробництво, оскільки для галузі є важливим субсидіювання та добувна промисловість, субсидіювання якої знизилася. У даних галузях (рис. 2.18) ми спостерігаємо зниження рівня субсидіювання добувної промисловості з 2013 р. та зростання субсидіювання аграрного сектора.

Надважливими для забезпечення високого рівня життя є рівень оплати праці у валовій доданій вартості, який з 2013 р. почав знижуватися (рис. 2.19).

Зростання оплати праці до 2012р. відбувалося переважно за рахунок матеріального виробництва, а з 2013 року розпочалося зниження частки оплати праці як у товарному виробництві, так і у сфері послуг. У 2014 рік воно скоротилася порівняно з 2012 роком на 5 в.п., причому скорочення у сфері матеріального виробництва суттєво випереджало зниження у сфері послуг (-3 в.п.). У 2014 р. порівняно з 2010 р. скорочення оплати праці відбулося у добувній промисловості (на 10 в.п.), торгівлі (3 в.п.).

Рис. 2.18. Питома вага інших податків, за виключенням субсидій на виробництво у валовій доданій вартості, %

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

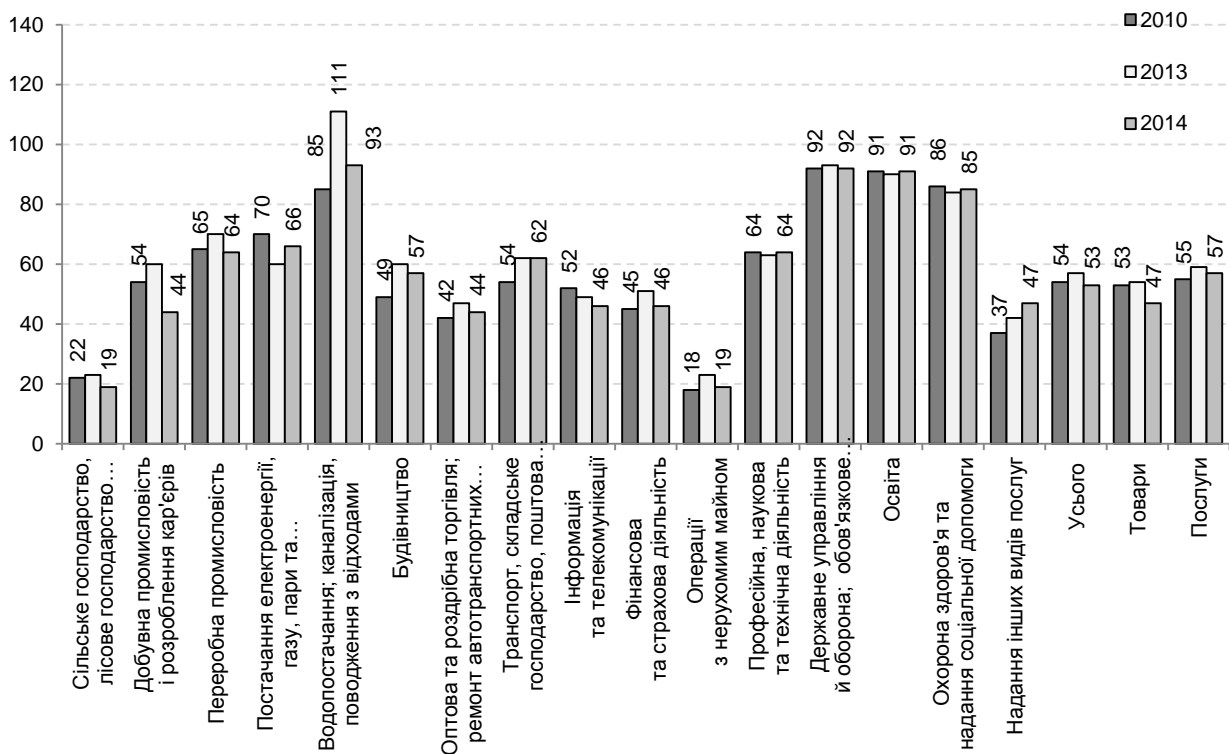
Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2000-2014 рр.).

Отже, за 2014 рік найбільше скорочення спостерігалось у добувній промисловості, водопостачанні, сільському

господарстві а у електроенергетиці зросла частка оплати праці на 8 в.п. проти показника 2012 року, що і сформувало диспропорційність галузей.

Аналіз реального наявного доходу демонструє, що з 2010 р. до 2014 р. в Україні спостерігалось постійне перевищення темпів зростання доходів населення над темпами зростання ВВП (рис. 2.20).

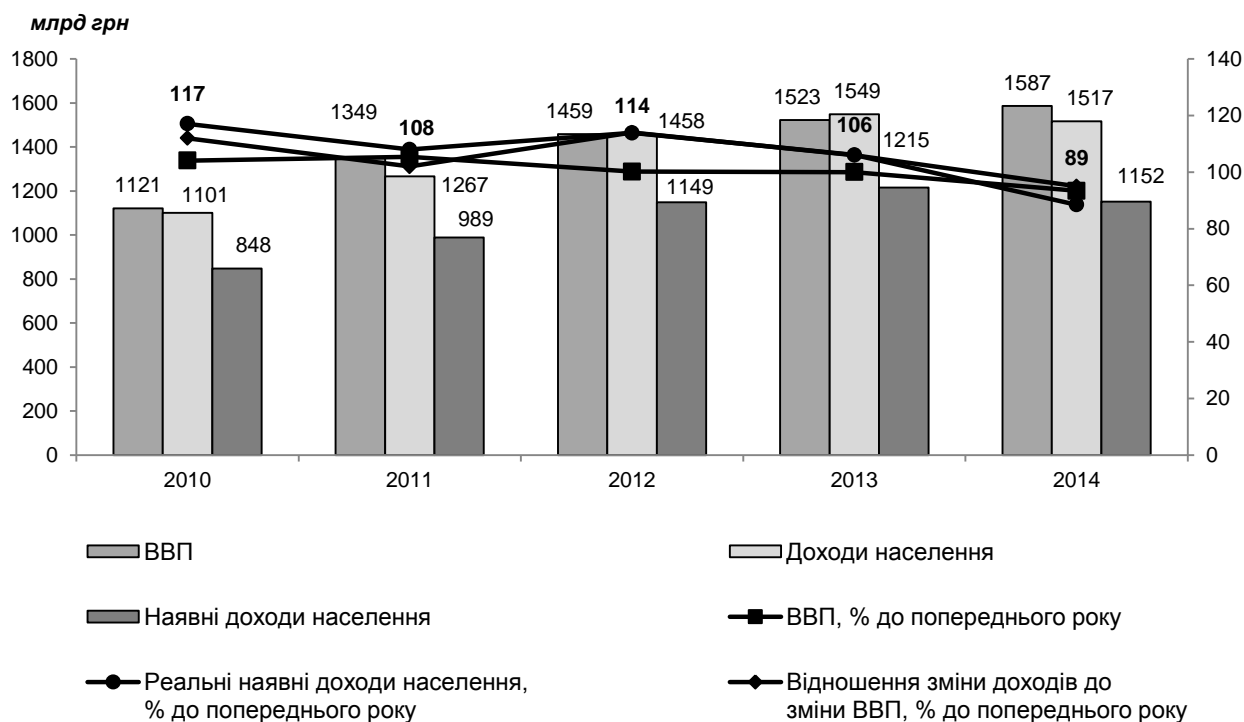
У 2014 р. і до сьогодні стала помітною тенденція до випереджаючого падіння доходів населення порівняно зі зниженням ВВП, що призвело до певного вирівнювання цієї пропорції, але на тлі зuboжіння населення України і значної інфляції, вирівнювання даної диспропорції носить деструктивний характер.

Рис.2.19. Питома вага оплати праці у валовій доданій вартості, %

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2000-2014 рр.).

Рис. 2.20. Зміна ВВП та реального наявного доходу населення

Примітка. 2014 р. без АРК та м. Севастополь.

Джерело: сформовано автором для України та країн СНД за даними Статистичного комітету СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; для інших країн світу за даними Європейської економічної комісії ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w3.unepce.org/>.

Це явище доводить здешевлення робочої сили в Україні і могло б стати конкурентною перевагою для перенесення в Україну виробництва та інвестицій, але, на нашу думку, для залучення інвестицій необхідно створити умови для забезпечення рентабельності виробництва, для якого низький рівень оплати праці є лише однією з передумов. Не менш важливим є мінімізація ризиків і витрат виробництва. А також Україні є достатній рівень освіти і кваліфікації населення, але нижча продуктивність праці ніж у країнах Азії, високий рівень корупції і політичні ризики, обмежений зовнішній попит на українську продукцію і скорочення доходів населення, що формує диспропорції на ринку праці.

Пропорції ВВП за витратами у період з 2010-2013рр. характеризувалися постійним зростанням витрати на кінцеве споживання домашніх господарств. У 2014 р. їхня частка у ВВП збільшилася на 6 в.п. порівняно з 2010 р. (табл. 2.12)., а індивідуальні споживчі витрати загального державного

управління мали хвилеподібний характер, що і вплинуло на зміну фактичного індивідуального споживання домашніх господарств.

Таблиця 2.12

Структура ВВП за витратами, %

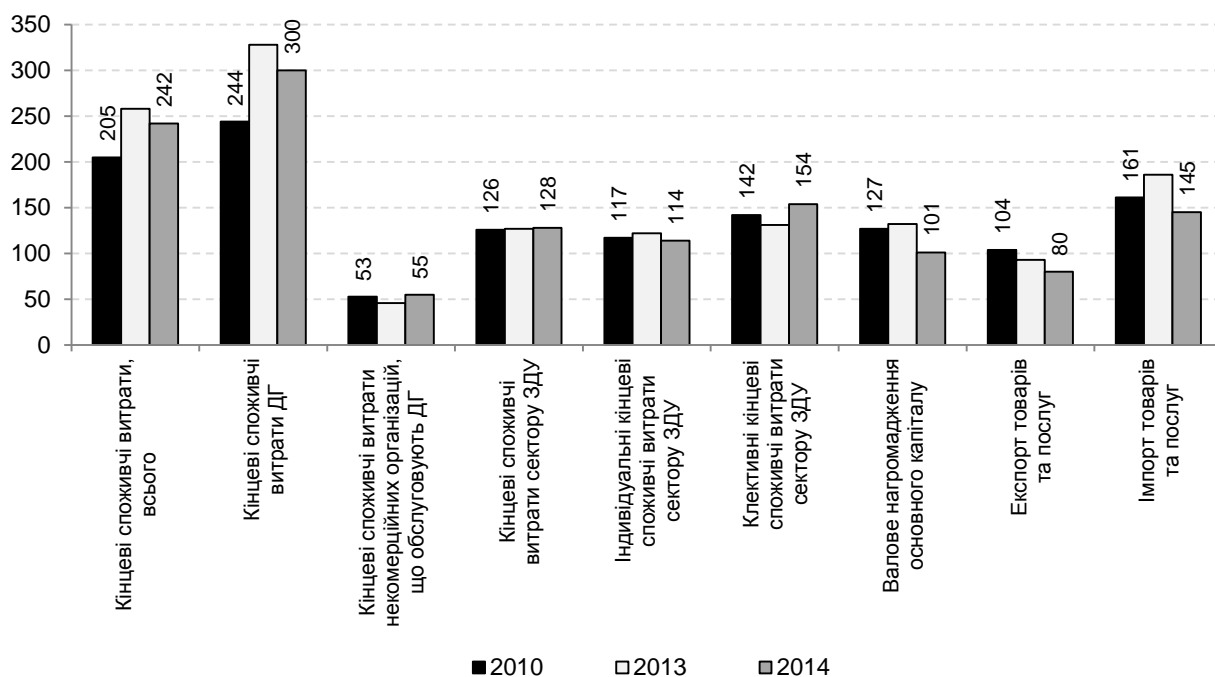
Рік	ВВП	Кінцеві споживчі витрати	Кінцеві споживчі витрати			Валове нагромадження основного капіталу	Сальдо експорту та імпорту товарів і послуг	Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг
			домашніх господарств	загального державного управління					
				Індивідуальні споживчі витрати	Колективні споживчі витрати				
2010	100	84	64	13	7	18	-3	46	-49
2011	100	86	67	12	6	18	-6	49	-55
2012	100	88	69	13	6	19	-8	47	-55
2013	100	92	72	13	6	17	-8	43	-51
2010 без АРК та м. Севастополь	100	83	63	13	7	17	-4	47	-51
2011 без АРК та м. Севастополь	100	84	66	11	6	18	-7	50	-56
2012 без АРК та м. Севастополь	100	87	68	12	6	19	-9	48	-56
2013 без АРК та м. Севастополь	100	91	71	13	6	17	-9	43	-52
2014 без АРК та м. Севастополь	100	90	71	12	7	14	-4	49	-52
2014 до 2000									
в.п.		15	16	1	0	-6	-9	-11	3
%		120	128	105	103	71	-70	81	95

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.).

Пропорції колективних державних витрат залишались достатньо стабільними у межах 6% – 7%, а от валове нагромадження основного капіталу скорочувалося починаючи з 2009 р. у 2014 р., вперше за тривалий час знизилося до 14% ВВП.

Різкі коливання експорту та імпорту стали причиною диспропорцій між експортом та імпортом і формування від'ємного сальдо, яке у 2012-2013 роках знов сягнуло критичного рівня у -9% ВВП. Девальвація гривні у 2014 р. дозволила більш ніж удвічі скоротити розрив між експортом та імпортом і у 2015 р. призвела до утворення позитивного сальдо.

На формування диспропорцій значно вплинули зміни дефлятора компонентів кінцевого використання (рис. 2.21), оскільки значно зросла цінова складова хоча існує значна розбіжність за окремими компонентами.

Рис. 2.21. Зміна компонентів кінцевого використання ВВП
(дефлятор 2000 р. за 100%)

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.).

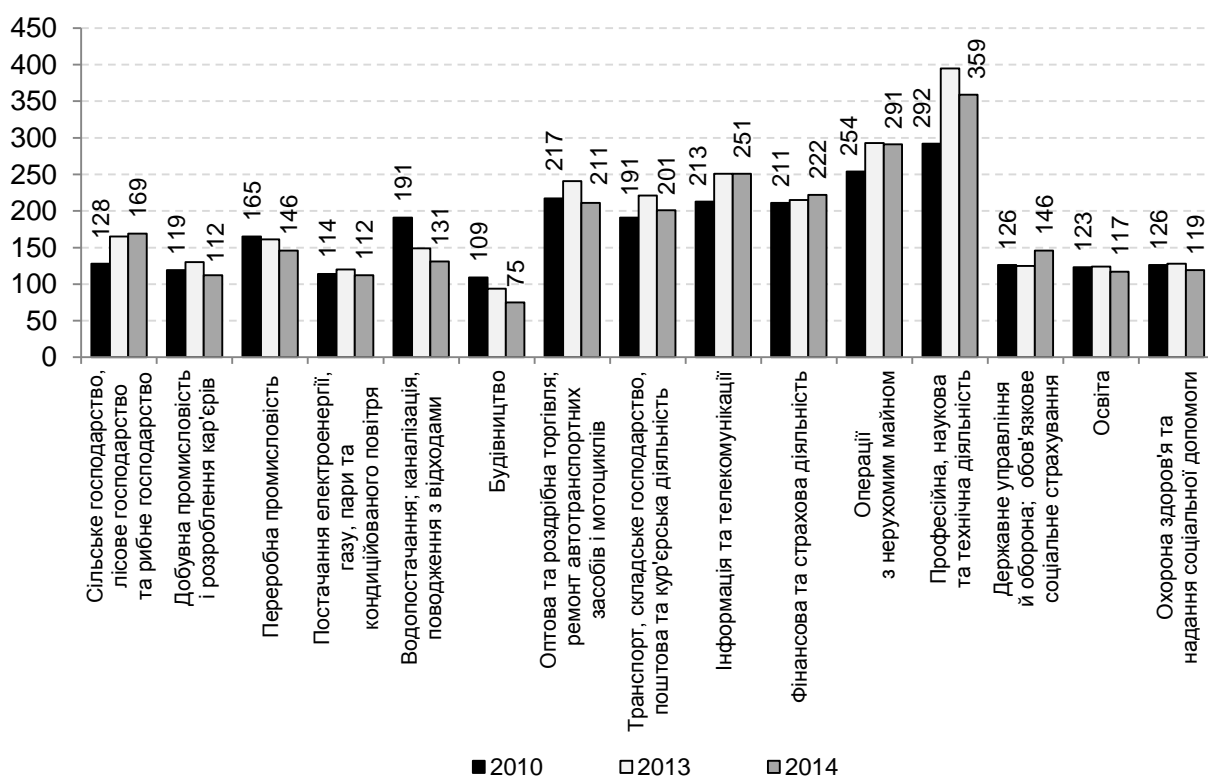
Найменше зросли ціни у кінцевому споживанні домашніх господарств причиною чого є те, що споживалися продукти харчування і сільськогосподарська продукція переважно вітчизняного виробництва. Дефлятор імпорту демонструє також менше зростання, аніж експорт, а оскільки споживалася значна частка імпортованих товарів, то це також відбилося на структурі споживання. Окрім того, це може бути зумовлено зміною паритетів купівельної спроможності гривні до долара США, тобто зростанням внутрішніх цін, перерахованих у доларах.

Цінова складова для колективних послуг (державного управління, оборони, науки тощо) зростала нижчими темпами, а зростання цін валового нагромадження основного капіталу випереджає загальний дефлятор ВВП. І на сьогодні.

Натомість, найвищим виявилось зростання цін на індивідуальні споживчі послуги, які надаються загальним державним управлінням (у 8,6 рази), чинником якого стало збільшення витрат на соціальні трансферти та випереджаюче

підвищення оплати праці працівників бюджетної сфери, які надають індивідуальні послуги (насамперед освіти та охорони здоров'я), хоча обсяги зарплати працівників залишаються низькими.

Значними є диспропорції у фізичних обсягах за видами економічної діяльності, які дозволяє ідентифікувати аналіз індексу фізичного обсягу випуску (рис. 2.22). Як видно з наведених даних, протягом усього періоду зростання виробництва товарів поступалося зростанню виробництва послуг за фізичним обсягом та за збільшенням цін.

Рис. 2.22. Індекс фізичного обсягу випуску, (дефлятор 2000 р. за 100%)

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

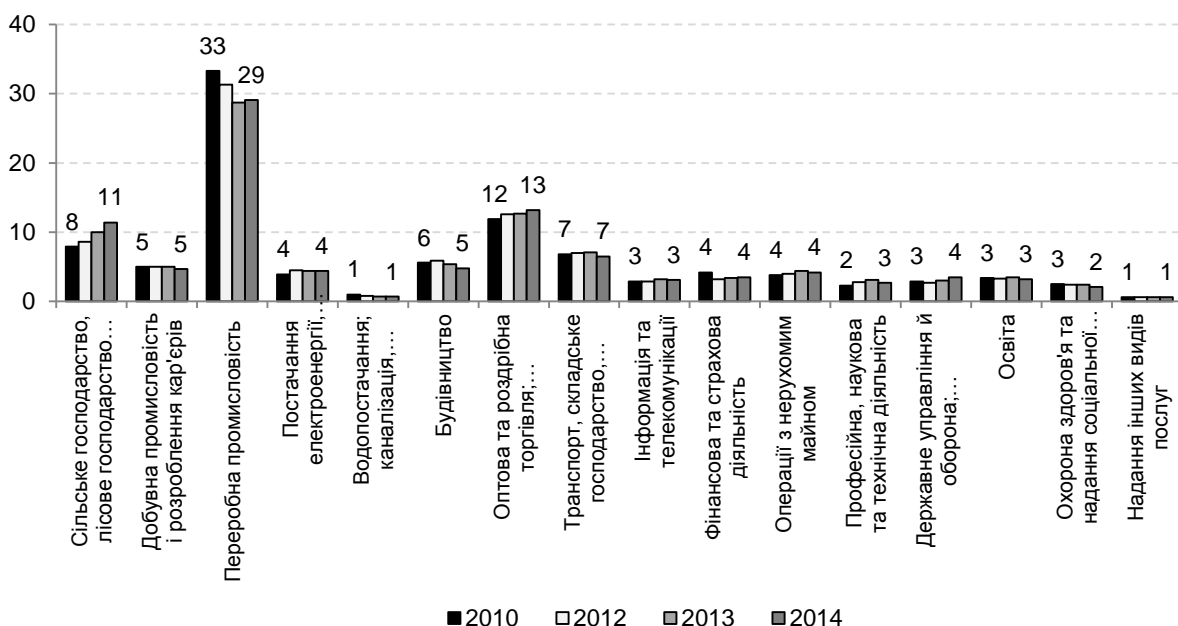
Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2000-2014 рр.).

Порівняно з 2010 р., за показником індексу фізичного обсягу, виробництво товарів до 2014р. знизилося (відповідно 143 і 134), а виробництво послуг зросло (відповідно 191 і 201), тобто зростання цін на послуги випередило зростання цін на товари.

Скорочення до 2014 р. зазнав випуск галузі будівництва, а найнижчі темпи зростання спостерігалися у електроенергетиці, добувній промисловості, в освіті та охороні здоров'я.

На сьогодні найбільший внесок у загальне виробництво дають сільське господарство, переробна промисловість, торгівля, транспорт і будівництво. Доволі низькими є частка добувної промисловості, електроенергетики (рис. 2.23). Зміни у виробництві України характеризуються постійним зростанням частки виробництва послугу на протигагу скороченню виробництва товарів.

Найбільшого скорочення зазнав внесок у випуск галузей промисловості зокрема, переробної, добувної промисловості і водопостачання, натомість зріс внесок послуг у загальне виробництво. Найбільше наростили його обсяг торгівля, операції з нерухомістю (на 2 в.п. і 90%), державне управління, інформаційна діяльність.

Рис.2.23. Структура випуску за видами економічної діяльності, % до підсумку

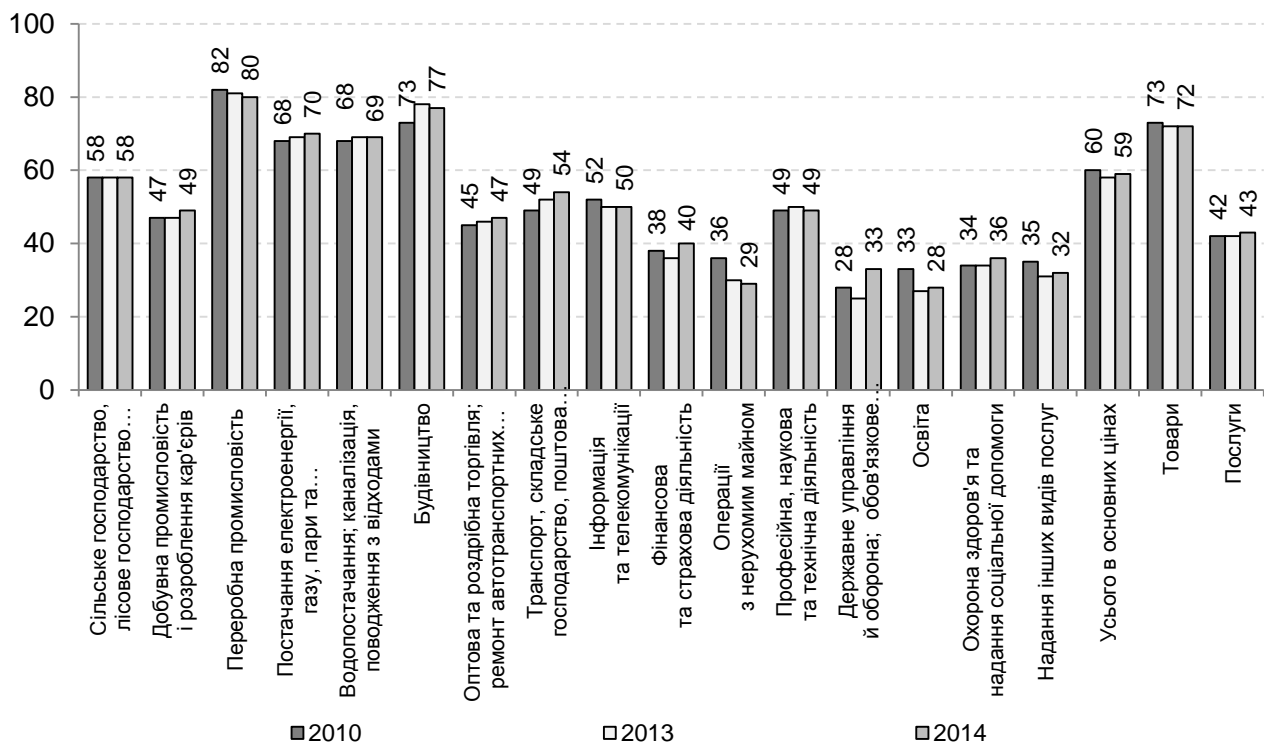
Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.).

Особливості пропорцій проміжного споживання у структурі випуску за галузями не зазнала вагомих змін протягом усього

розглянутого періоду, що свідчить про відсутність позитивних змін у способі виробництва і інноваційного характеру змін. Зміна проміжного споживання розпочалася з 2013 р., коли скорочувалось насамперед виробництво товарів, які мають майже у 2 рази вищу витрату місткість (обсяг проміжних витрат), аніж послуги (рис. 2.24), тобто підґрунтя для економічного розвитку не закладено.

Найбільший внесок у валову додану вартість до 2014 року давали торгівля (20,0%), переробна промисловість (14,0%), сільське господарство (12,0%), транспорт (7,0%), добувна промисловість (6,0%), державне управління (6,0%), освіта (6,0%), фінансова діяльність (5,0%) (табл. 2.13).

Рис. 2.24. Питома вага проміжного споживання у випуску за видами економічної діяльності, % до випуску

Примітка. Без АРК та м. Севастополя, за 2014 рік – також без частини зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.).

Таблиця 2.13

Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності

(відсотків до підсумку)

КВЕД-2010	Включаючи АРК та м. Севастополь		Без АРК та м. Севастополя, за 2014 р. – також без частини зони АТО				
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	16,3	10,0	8,4	9,5	9,1	10,0	11,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4,9	4,4	6,6	7,6	6,7	6,3	5,7
Переробна промисловість	20,4	20,9	15,0	13,8	14,3	12,9	14,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	6,7	3,5	3,2	3,6	3,6	3,3	3,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1	0,9	0,8	0,7	0,5	0,5	0,5
Будівництво	4,1	4,4	3,7	3,5	3,2	2,9	2,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,9	13,8	16,2	17,2	16,6	16,5	16,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,5	9,3	8,7	9,2	8,1	8,1	7,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,6	0,6	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7
Інформація та телекомунікації	3,3	3,3	3,5	3,4	3,6	3,8	3,8
Фінансова та страхова діяльність	2,2	5,1	6,4	5,2	5,0	5,2	5,1
Операції з нерухомим майном	4,3	5,1	6,0	6,1	6,9	7,4	7,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,6	2,1	2,9	2,7	3,5	3,7	3,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,8	1,0	1,2	1,3	1,3	1,4	1,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,5	5,1	5,2	4,8	4,9	5,3	5,7
Освіта	4,8	5,2	5,6	5,3	5,9	6,1	5,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,8	3,4	4,0	3,7	4,1	3,8	3,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,4	0,6	0,6	0,6	0,8	1,0	0,9
Надання інших видів послуг	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0
Випуск товарів та послуг в основних цінах	100	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них: товари	53,4	44,2	37,7	38,6	37,5	35,9	37,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2000–2014 рр., Експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт і валовий національний дохід України за 2015 рік»).

У розрізі ВДВ секторів економіки, валова додана вартість сільського господарства зросла на 18.4% проти 2015 року склавши більше половини річного приросту ВВП. Окрім сільського господарства поліпилися також показники

промисловості, що пов'язано зі збільшенням виробництва у харчовій галузі завдяки активній переробці технічних культур, а також у машинобудуванні – завдяки державним замовленням на продукцію військового призначення та замовленням з боку «Укрзалізниці» на реконструкцію та виробництво вагонів. Покращилися і показники сектору послуг завдяки певному зростанню ВДВ сектору фінансової та страхової діяльності,

Однією з важливих структурних диспропорцій є зростання частки сільськогосподарського виробництва у ВДВ за 2016 р. на 18.4% р/р, зумовивши найбільший внесок у річний приріст ВВП в умовах експорту сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, що продовжує формувати сировинну структуру економіки України. Це закладає подальші загрози низько технологічного розвитку.

2.4. Структурні диспропорції в трудовій сфері

Економічний розвиток будь-якої країни передбачає постійні зміни в структурі між основними інституційними секторами, видами економічної діяльності, підприємствами з різною формою власності та ін. Відмінності та диспропорції, що мають місце у трудовій сфері, з одного боку, надають ознак динамічності в процесі формування економічного простору функціонування суб'єктів ринку праці, з іншого – посилюють розрив та глибину розшарування між ними. Проте особливості соціально-трудої сфери, наявні диспропорції її функціонування та розвитку є підґрунтям та обмежувачем економічних процесів. Тому інтереси дослідників зосереджуються на процесах, що відбуваються у трудовій сфері, на дослідженні природи диспропорцій її розвитку, обґрунтуванні основних детермінант, що їх зумовлюють, визначенні шляхів їх пом'якшення.

Теоретичним та прикладним аспектам проблем трудової сфери присвячені дослідження О. Амоші, В. Антонюк, С. Бандура, В. Брича, В. Близнюк, І. Гнибіденка, О. Гришної, А. Колота, Е. Лібанової, Л. Лісогор, В. Мандибури, О. Макарової, О. Новикової, І. Петрової, та ін. Однак вивчення проблем

структурних диспропорцій у трудовій сфері, узагальнення та класифікація основних детермінант цих процесів, оцінка їх впливу на макропропорції країни не втрачають своєї актуальності та своєчасності.

Аналіз емпіричних досліджень довів існування науково-практичного напрямку щодо оцінки впливу структурних зрушень на ефективність ринку праці [19; 27; 35; 36; 111, с. 86-100].

Існує низка досліджень, присвячених аналізу впливу технологічних змін в економіці на обсяг та структуру пропозиції праці.

Слід відзначити роботи В. Мартіна [204], Д. Йоргенсона [191], в яких досліджуються зв'язок між технологічними змінами економіки та змінами структури попиту на працю. Основна теза таких досліджень полягає в обґрунтуванні зростаючих вимог до кваліфікаційного рівня працівників, якості людського капіталу та віддачі від інвестицій. Процеси, що мають місце на ринку праці за умов реструктуризації докладно досліджувалися фахівцями Міжнародної організації праці [233], Європейського комісаріату з питань зайнятості [210], представниками науки пострадянського сектора [89]. Дослідники переважно відзначають, що структурні зміни в економіці насамперед посилюють вимоги до освітнього рівня найманих працівників, що в свою чергу підвищує частку населення із третинною освітою, сприяють підвищенню економічної активності та мобільності. Викликає інтерес дослідження, що визначають форми адаптації ринку праці до структурних змін економіки, які сприяють підвищенню його ефективності без зростання рівня безробіття [9]. Автори обґрунтовують пакет стимуляційних заходів, спрямованих на зайнятість, оскільки вони є найефективнішими. Ці заходи вони класифікують за напрямом дії як антикризові та структурні і як найефективніші визначають ті, які сприяють формуванню диверсифікованої структури зайнятості із урахуванням перспектив інноваційної економіки.

Аналізу диспропорцій ринку праці у восьми європейських країнах (Данії, Франції, ФРН, Італії, Нідерландах, Швеції, Польщі, Великій Британії) присвячені роботи D. Anxo, T. Ericson, A. Jolivet [154]. Так, аналізуючи ситуацію у сфері зайнятості, розповсюдження новітніх неусталених форм зайнятості,

гендерних особливостей та ін., автори дійшли висновку про схожість причин, які викликають ці диспропорції, що відповідно уможливорює типовість заходів щодо зменшення негативних наслідків у соціально-трудої сфері.

Дослідники українських реалій зазначають, що основними детермінантами структурних диспропорцій ринку праці на сьогодні є нестабільності політичної ситуації, відсутності узгодженості дій суб'єктів державного управління, структурна, макроекономічна та інституційна макроекономічна кризи, що призводить до скорочення можливостей створення нових робочих місць; поступового звуження обсягів попиту на робочу силу з одночасним наростанням деформаційних змін у його структурі [78]. Провідний фахівець у сфері соціально-трудої відносин А. Колот відзначав асиметрії розвитку соціально-трудої сфери, що породжуються зовнішніми та внутрішніми детермінантами, а саме: глобалізацією світової економіки; погіршенням демографічної структури населення в цілому і економічного активного зокрема; лібералізацією соціально-економічної політики; уповільненням темпів економічного зростання; трансформацією інституту зайнятості та різновекторністю змін на ринку праці; зниженням ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами; зниженням ролі держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудої сфери [15; 72].

Сучасний розвиток ринку праці України як сфери прикладання праці відбувається під знаком його необхідної адаптації до економічної ситуації, яка характеризується насамперед триваючим спадом виробництва, все ще значною фінансовою розбалансованістю економіки, недостатньою динамічністю заходів щодо реформування господарського механізму, триваючим збройним конфліктом в країні. Сучасному ринку праці притаманні серйозні проблеми і протиріччя:

Спотворення макропропорцій в економічному розвитку країни, які проявляються у порушенні співвідношень темпів зростання продуктивності праці та оплати праці [15].

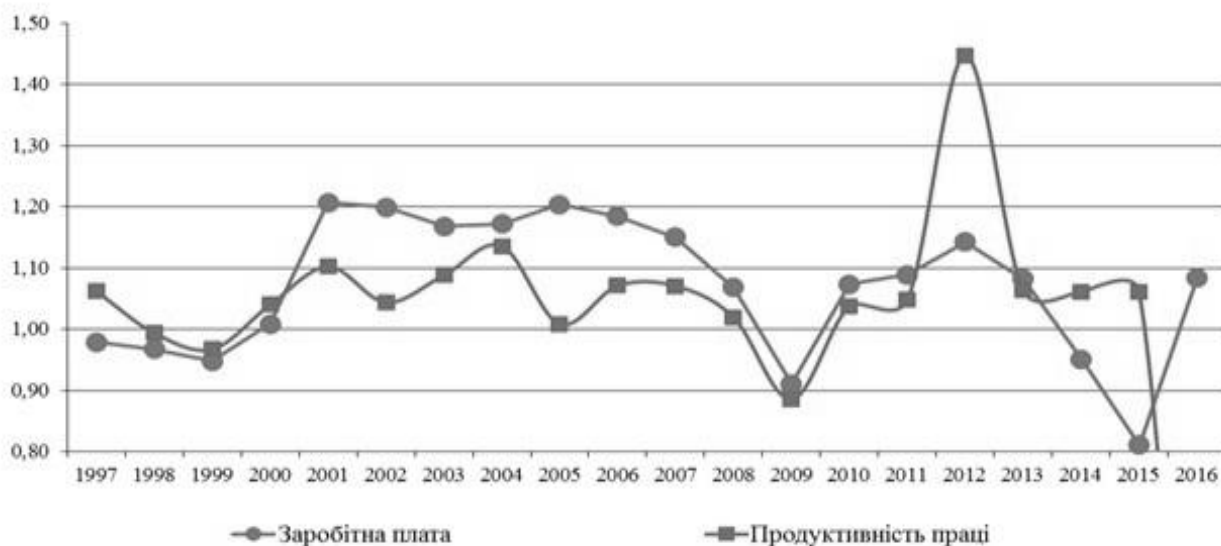
Засновники неокласичної теорії наголошували на одному з таких постулатів, як відповідність заробітної плати граничному продукту праці, тобто заробітна плата розглядалася ними як

ендогенний чинник продуктивності. Донині це є теоретичним каноном, але практика доводить можливість існування ситуації, коли рівень оплати праці формується спочатку відносно незалежно від зазначеного співвідношення, а за тим справедливість цієї функції відновлюється у режимі ринкової саморегуляції через пропорційне зростання вартісного обсягу граничного продукту праці, що також обумовлює зростання вартісного виміру національного продукту країни, причому не тільки номінального, а й реального.

Українська ситуація характеризується суттєвим падінням рівня життя в 90-ті роки за одночасного падіння обсягів виробництва.

Заробітна плата зростала швидшими темпами порівняно з продуктивністю праці в період економічного зростання, починаючи з 2011 р. наочно видно різке падіння рівня життя населення (рис. 2.25).

Існують думки, що темпи зростання заробітної плати можуть випереджати зростання ВВП без негативних макроекономічних наслідків за рахунок скорочення витрат матеріально-товарних ресурсів і перерозподілу пропорцій між видами первинних доходів [123].

Рис. 2.25. Темпи зростання реальної зарплати та реальної продуктивності праці (в цінах 2000 р.)

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

Автори обґрунтовують, що за тривалого низького або нульового зростання зарплат продуктивність праці знижується, оскільки втрачають сенс інвестиції у дослідження та розробки (R&D), збільшення капіталомісткості виробництва та впровадження працезаощаджуючих технологій. Дослідження, проведені по сукупності країн ОЕСР, показали, що зростання реальної заробітної плати на 1 в. п. обумовлює зростання продуктивності праці на 0,3%, а в деяких країнах (Франції, Німеччині, Нідерландах, Великій Британії, США, скандинавських країнах) – на 0,38 в. п. [226]. Ми погоджуємося, що за умов безпрецедентного падіння рівня заробітної плати у короткостроковому періоді темпи зростання зарплати можуть перевищувати темпи зростання продуктивності, однак слід враховувати особливості та українські реалії, тобто наявність прихованої форми оплати праці, яка не фіксується органами статистики, тому, на наш погляд, вирішальним чинником економічного зростання, його базисом, є створення умов для достатньої оплати кваліфікованої праці, реалізації потенціалу найманих працівників, а також формування потужного класу власників та підприємців за рахунок зростання продуктивності праці. Відставання зростання продуктивності від заробітної плати на досить тривалому проміжку часу провокувало кризу в сфері праці, а її сучасні критичні темпи зростання свідчать про економічну неможливість підвищення низької оплати праці. Вихід із цієї ситуації полягає в першу чергу у державному регулюванні рівня мінімальної оплати праці та основних соціальних стандартів, встановлення її на рівні, що дозволяє забезпечувати основні принципи гідної праці, а також у зниження трудомісткості виробництва за рахунок впровадження нових технологій. Такий підхід забезпечить підвищення загального рівня оплати в економіці.

Розбалансованість ринку праці та освітніх послуг, унаслідок чого виникли перекося в кількісно-якісній структурі ринку праці та невідповідність рівня кваліфікації потребам роботодавців. Наявність феномену одночасно надмірної та дефіцитної праці, збільшення частки структурної складової безробіття, з одного боку, стимулює трудову міграцію, з іншого – зайнятість не за фахом. Система освіти є джерелом пропозиції

кваліфікованої праці на ринку, але відсутність ефективної системи адаптації структури підготовки кадрів на потребу ринку поглиблює структурні диспропорції в цій сфері.

Як свідчать соціологічні оцінки, лише 36% спеціалістів працюють за фахом, робота 20% пов'язана з отриманою спеціалізацією, в той час як 44% працівників узагалі змінили професію. Найвдалішими виявилися ті, хто отримав освіту в сфері маркетингу, менеджменту й права, а працівники із педагогічною освітою мають підлаштовуватися під потреби ринку праці: 83% з них працюють не за спеціальністю [129]. На українському ринку праці спостерігається масштабна диспропорція між кількістю робочих місць, з одного боку, й кількістю працівників з певною спеціалізацією – з іншого.

Деформалізація соціально-трудових відносин, що проявляється у зростанні сектору неформальної та тіньової зайнятості. Наразі, за приблизними оцінками, в неформальні трудові відносини залучено від чверті до половини працездатного населення. Тенденції розвитку формальної та неформальної зайнятості в Україні за період з 2000 р. до 2016 р. представлені на рис. 2.26.

Рис. 2.26. Динаміка рівнів формальної та неформальної зайнятості в 2000-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років в Україні за період з 2000 р. до 2016 р. змінився з 55,8% до 56,3%. Водночас

зайнятість у неформальному секторі, навпаки, зростала швидкими темпами і збільшилась в 1,6 рази – з 14,8% у 2000 р. до 24,3% у 2016 р., тобто рівень неформальної зайнятості підвищився на 10,3 в. п. За даними Держстату, кількість осіб, зайнятих у неформальному секторі, за 2000–2016 рр. збільшилась на 976,1 тис. осіб і в 2016 р. становила 3961,2 тис. осіб, або 24,3% загальної чисельності зайнятих у віці від 15 до 70 років. Для порівняння, у 2000 р. таких осіб було 2985,9 тис. (або 14,8% загальної чисельності зайнятих).

Питома вага неформального сектора на українському ринку праці значна і збільшувалася, незважаючи на економічне зростання. Точніше сказати – завдяки цьому зростанню, оскільки ці два процеси відбувалися паралельно. В результаті залежно від використовуваної методології до цього сектора сьогодні можна віднести кожного п'ятого зайнятого. Зростання неформальної зайнятості виступає, мабуть, зворотним боком поступового скорочення формального сектора, вкрай чутливого до низької якості інституційного середовища. Зайняті в неформальному секторі працюють переважно поза сферою державного регулювання.

Надмірна експансія неформальної зайнятості, її тісне переплетіння з формальною обумовлює дерегульованість та неконтрольованість багатьох процесів у соціально-трудої сфері. Визначимо чинники, що сприяють розвитку тіньового сектора. Основними серед них є: високі податки (прибутковий, на прибуток та інші); високий рівень безробіття (підштовхує людей отримувати доходи будь-яким можливим способом); недосконалість законодавства (постійні зміни у вимогах до документації, що зумовлює додаткові витрати підприємців). Однак у короткостроковій перспективі, особливо для вирішення певних завдань, наприклад, зайнятість у регіонах, постраждалих від збройного конфлікту, зайнятість у неформальному секторі є можливістю людей вижити у складній, скрутній ситуації. Неформальна зайнятість сприяє розвитку нових підприємницьких здібностей людини, повнішій реалізації її здібностей до праці, а також до виконання функцій адаптації робочої сили до сучасних ринкових умов.

Динаміка інноваційних процесів викликає зміни на ринку праці, постійно потребуючи *нових форм організації зайнятості* й умов праці. Поширюється нестандартна зайнятість, зростають інвестиції у нові види діяльності, розвивається мобільність робочої сили тощо. Як свідчать результати досліджень фахівців, до основних детермінант нестандартної зайнятості можна віднести рівень доходів населення, напруженість на ринку праці, демографічні характеристики населення, розповсюдженість інформаційних технологій, що дозволяє використовувати віддалену роботу та ін. [54].

Нестандартність реакції українського ринку праці, що проявляється у слабкій реакції зайнятості на зміну економічної кон'юнктури. Природний приріст населення в Україні залишається негативним, демографічні процеси зумовлюють дефіцит кадрів. Через демографічні виклики Україна змушена залучати трудових мігрантів. Але активна міграційна політика у напрямі інтеграції іммігрантів в українське суспільство може призвести до значних втрат вітчизняного людського потенціалу та його деформації, тому при формуванні цієї політики доцільно більш широко застосовувати механізм державно-приватного партнерства, що успішно зарекомендував себе в різних країнах. Як учасники та зацікавлені сторони тут можуть виступати урядові структури, громадські організації (діаспори, релігійні об'єднання), бізнесові структури (у т.ч. транснаціональні корпорації), агенції з міжнародної співпраці та розвитку, організації-донори, у т.ч. міжнародні.

Диспропорції соціально-трудової сфери можуть бути декількох видів, серед яких можна виокремити: структурно-економічні, соціальні, гендерні, інформаційні, ринкові. Ринок формує дисбаланси виробництва, розподілу та споживання, що, відповідно, сприяє деструктивним зрушенням ринку праці. До структурно-економічних диспропорцій відносяться відмінності у розподілі зайнятих за видами економічної діяльності, відмінності у забезпеченні окремих галузей якісною робочою силою. Структурна невідповідність параметрів попиту на робочу силу та її пропозиції визначаються насамперед економічними факторами, а саме нерівністю розвитку окремих секторів економіки, динамікою підприємницької активності, доступністю кредитних

ресурсів та ін. Соціальні диспропорції характеризуються диференціацією в доходах населення, оплаті праці та розповсюдженні такого асоціального явища як бідність. Гендерні диспропорції визначаються соціально-статевими ролями на ринку та у суспільстві.

Рух є внутрішньою властивістю будь-якою соціально-економічної системи. Часовий рух, який має управлінський характер, визначається як трансформація. Сила та глибина трансформації, що проявляється у структурних зрушеннях, може бути оцінена спеціальними методами та за допомогою специфічних показників.

Структура зайнятості, що утворилася в українській економіці протягом трансформаційного періоду, не є оптимальною (рис. 2.27). Вона не відповідає вимогам постіндустріального суспільства, її структура характеризує процеси деіндустріалізації праці.

Рис. 2.27. Структура зайнятості за видами економічної діяльності у 2012–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

На початку ринкових перетворень очікувалося зростання зайнятості у сфері послуг, однак для українського ринку праці послуги – це насамперед торгівля, готельно-ресторанний бізнес (табл. 2.14). Зменшення зайнятості у промисловості можна було б розглядати як позитивний момент, якби одночасно зростала

зайнятість і в інформаційно-комунікаційній сфері. Але, на жаль, такі тенденції в країні відсутні. Тому можна зробити висновок, що структура є як неоптимальною, так і не інноваційною.

Таблиця 2.14

Динаміка структури зайнятості України

	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	17,18	17,55	17,10	17,46	17,61
Промисловість	16,80	16,41	16,04	15,65	15,33
Будівництво	4,34	4,35	4,13	3,90	3,96
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	21,60	22,11	21,94	21,35	21,60
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,98	6,02	6,16	6,07	6,13
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,70	1,70	1,71	1,69	1,70
Інформація та телекомунікації	1,55	1,55	1,58	1,66	1,69
Фінансова та страхова діяльність	1,64	1,59	1,59	1,48	1,39
Операції з нерухомим майном	1,67	1,63	1,58	1,63	1,57
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,62	2,56	2,52	2,57	2,63
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,79	1,78	1,85	1,82	1,87
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	5,21	4,98	5,31	5,93	5,98
Освіта	8,48	8,34	8,78	9,10	8,86
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,13	6,07	6,37	6,33	6,33
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,17	1,17	1,22	1,26	1,24
Інші види економічної діяльності	2,15	2,19	2,11	2,10	2,12

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

Динамічний аналіз структури зайнятості свідчить, що найвагоміша частка зайнятих зосереджена у сфері торгівлі. Так, за даними КВЕД-2010, вона становить понад 21% усіх зайнятих.

Триває тенденція до зменшення частки зайнятих у промисловості – протягом останніх п'яти років на 1,5 в.п., що пояснюється суттєвим спадом обсягів виробництва у промисловості.

Останні роки спостерігається зменшення частки у фінансовому секторі, у сфері операцій з нерухомим майном. Простежується динаміка щодо збільшення частки зайнятих у секторі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Зростання частки зайнятих у сфері державного управління за останній рік відбулося за рахунок посилення оборонної сфери, що, найімовірніше, відбуватиметься і надалі.

Аналіз структурних змін на національному ринку праці можна здійснити за допомогою узагальнюючих показників структурних зрушень. Найбільш поширеними є коефіцієнти абсолютних структурних зрушень, середньоквадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, середньоквадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень, інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва, Салаї, удосконалений інтегральний коефіцієнт В. Рябцева. Нами був здійснений індексний аналіз структурних зрушень у розрізі видів діяльності окремо за період 2000–2012 за КВЕД-2005 та 2012–20144 рр. за КВЕД-2010. Розрахунок здійснювався за показниками, формули розрахунків яких докладно наведені у статті Н.П. Перстневої [100]. Отримані результати зведені у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Структурно динамічні відмінності національного ринку праці за галузевою структурою (ланцюгові показники)

Показник	2001	2003	2005	2006	2007	2008
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,37	0,16	0,19	0,36	0,28	0,25
Середній квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,62	0,24	0,26	0,63	0,39	0,39
Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень	4,08	1,81	2,14	4,00	3,08	2,74
Середній квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень	0,51	0,24	0,26	0,53	0,42	0,35
Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва	0,038	0,015	0,016	0,039	0,025	0,024
Узагальнюючий коефіцієнт структурних зрушень Салаї	0,020	0,016	0,021	0,029	0,032	0,023
Узагальнюючий коефіцієнт Рябцева	0,027	0,011	0,011	0,028	0,018	0,018

Продовж. табл. 2.15

Показник	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,31	0,20	0,33	0,12	0,17	0,19	0,20
Середній квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,40	0,30	0,53	0,24	0,27	0,27	0,28
Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень	3,39	2,23	3,6	1,98	2,71	2,73	2,76

Продовж. табл. 2.15

Показник	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016
Середній квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень	0,36	0,36	0,53	0,22	0,32	0,36	0,38
Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва	0,025	0,019	0,033	0,016	0,018	0,021	0,022
Узагальнюючий коефіцієнт структурних зрушень Салаї	0,020	0,022	0,029	0,010	0,017	0,018	0,021
Узагальнюючий коефіцієнт Рябцева	0,017	0,009	0,021	0,011	0,009	0,010	0,013

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

Аналіз ланцюгових коефіцієнтів свідчить про несуттєві ланцюгові зміни у структурі зайнятості, тобто галузеві зміни не є достатньо вагомими. За показником лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень можна охарактеризувати загальну сукупну зміну всіх структурних частин без урахування напрямів окремих зрушень.

Як видно з отриманих даних, найсуттєвіші зрушення в структурі зайнятості мали місце за період з 2006 по 2010 рр., у наступному періоді інтенсивність структурних зрушень зменшилася. Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва та показник структурних зрушень Салаї перебувають у діапазоні від 0,02 до 0,038, тобто значення є достатньо близькими до 0, що характеризує досліджуваний період однорідністю структури зайнятості в Україні. Тобто галузева структура зайнятості є достатньо усталеною та слабозмінюваною, однак подібна однорідність не є свідченням достатніх можливостей забезпечення зайнятості та низького рівня безробіття в Україні.

Зростання зайнятості в Україні за останнє десятиріччя, попри її низький рівень та всупереч високим темпам економічного зростання, як здається, було достатнім для того, щоб знизити рівень безробіття. Проте підвищення рівня зайнятості, що мало місце, частково можна віднести на рахунок збільшення числа працюючих у незахищених умовах або неформально зайнятих.

Рівень безробіття останніми роками постійно знижувався, з 11,6% – у 2000 р. до 7,3% – у 2013 р. та починаючи з 2014 р. спостерігається зростання до рівня 9,3% економічно активного населення (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Показники зайнятості населення України

Показники	2000	2005	2010	2011	2013	2014	2016
Рівень зайнятості населення, у % до населення 15–70 років	55,8	57,7	58,4	59,1	60,2	56,6	56,3
Безробітне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	2655,8	1600,8	1713,9	1661,9	1510,4	1847,6	1678,2
Рівень безробіття населення, у % до економічно активного населення 15–70 років)	11,6	7,2	8,2	8,0	7,3	9,3	9,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

Найсуттєвішими показниками безробіття характеризуються Донецька (14,6%), Житомирська (11,7%), Кіровоградська (12,7%), Луганська (16,9%), Тернопільська (11,7%) та Чернігівська (11,8%) області. Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2016 р., порівняно з 2012 р., зросла на 88,4 тис. осіб, або на 5,6%, та становила 1,67 млн осіб. Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) в цілому по Україні зріс на 1,7 в. п. та становив 9,3% економічно активного населення зазначеного віку.

Водночас кількість вільних робочих місць (вакантних посад) на підприємствах, в установах, організаціях (далі – підприємствах), порівняно з 2010 р., зменшилася на 21,1% та на кінець 2012 р. становила 36 тис. Скорочення потреби в працівниках на заміщення вільних робочих місць спостерігалось в усіх видах економічної діяльності, крім добувної промисловості. Сьогодні наявна структурна диспропорція між попитом на робочу силу та її пропозицією, що обмежує можливості працевлаштування безробітних і їх виходу зі стану бідності. Відповідно навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) збільшилося з 84 осіб на кінець 2011 р. до 108 осіб на кінець 2012 р. Починаючи з 2013 року показник навантаження є співвідношенням кількості вільних вакантних посад до кількості безробітного населення. Так, в середньому за 2016 р. цей показник становив 108 безробітних осіб на одне вільне робоче місце. Особливо значимим цей показник був для кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 552 особи, технічних службовців – 124 особи та керівників, менеджерів, управителів – 239 особи.

Структурна асиметрія ринку праці проявляється у такому виді безробіття, як структурне. Фахівцями прийнято розглядати структурне безробіття як соціально-економічне явище, за якого структура пропозиції робочої сили не відповідає потребам економіки країни за професійними групами, видами економічної діяльності внаслідок структурних та технологічних змін в економіці, недосконалості освітньої системи [68]. Можна виокремити такі наслідки поширення структурного безробіття: втрати часу та коштів на перенавчання та перепідготовку фахівців потрібної кваліфікації, можливість зниження соціального статусу та значущості для працівників, зміна орієнтацій та способу життя представників багатьох професій, можливість втрати продуктивності праці на період соціальної та професійної адаптації.

В Україні традиційними є суттєві регіональні диспропорції розвитку ринку праці, до сьогодні відсутня ефективна регіональна політика зайнятості, заснована на ґрунтовному аналізі регіональних відмінностей і можливих перспектив розвитку регіональних ринків праці, перш за все, в регіонах з істотною деформацією структури населення, специфікою соціально-економічного розвитку, переважанням виробництв з високою концентрацією промислових або сільськогосподарських підприємств [183, с. 246–254].

Оцінюючи структурний дисбаланс регіональних ринків праці, який характеризується кон'юнктурною ситуацією, коли професійно-кваліфікаційна структура безробітних (незадоволена пропозиція) не співпадає з відповідною структурою вільних вакантних посад, нами було визначено структурне безробіття як число безробітних, які мали б гіпотетично переміститися із сектора в сектор для забезпечення рівноваги на ринку праці (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Динаміка структурного безробіття в Україні

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Структурне безробіття, % у зареєстрованому безробітті	1,17	1,58	0,98	0,88	0,78	0,81	0,88	0,89	0,93

Джерело: розраховано на основі: Коровкин А. Г. Динамика занятости и рынка труда: вопросы макроэкономического анализа и прогнозирования / А. Г. Коровкин. – М. : МАКС Пресс, 2001. – 320 с.

Структурна рівновага може бути досягнута за умови рівності чисельності безробітних та кількості вакантних посад за всіма професійними групами у кожному регіоні. Отриманий показник відображає частку структурного безробіття у сукупному обсязі безробіття зареєстрованого ринку праці. Отримані результати доводять, що структурне безробіття посилювалося у період фінансово-економічної кризи та поглиблення її наслідків, стабілізація економічного стану супроводжувалася стабілізаційними процесами у сфері зайнятості. Посилення кризових явищ, найімовірніше, загострить проблему кваліфікаційної невідповідності попиту та пропозиції робочої сили. Оскільки структурне безробіття є наслідком дисбалансу між процесами виробництва, розподілу та споживання, самотійно ринок праці не може вирішити означену проблему, тому необхідним є втручання держави в цей процес, яке полягає у визначенні напрямів та розробленні заходів з його регулювання. Таким чином, регулювання ринку праці, враховуючи структурні дисбаланси, стає особливо актуальним в умовах нестабільності функціонування економічної системи та дії дестабілізуючих факторів, що є істотними ознаками сучасних умов господарювання. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність у зміні підходів до прогнозування і планування кадрових потреб як у регіональному, так і загальнодержавному масштабі, що дозволить подолати існуючий дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку кваліфікованої праці. Це вимагає впровадження стратегічного планування підготовки кадрів для потреб економіки, що має враховувати [34]:

- рівень забезпеченості галузей національної економіки, інших сфер економічної діяльності фахівцями відповідних освітніх рівнів;

- поточну та середньострокову потребу у фахівцях у розрізі спеціальностей і професій у галузях та регіонах;

- фактори впливу на формування загальної і додаткової потреби у фахівцях в галузевому, регіональному розрізах та за видами економічної діяльності (обсяги виробництва, обсяги інвестицій, чисельність зайнятих, рівень безробіття, вікова структура працюючих, рівень заробітної плати, демографічний аспект);

- очікувані зміни в динаміці пропозиції фахівців на ринку праці за галузями економіки, в регіональному розрізі;
- пропозиції роботодавців щодо підготовки фахівців за напрямками і спеціальностями.

Визначення перспективних потреб у фахівцях з вищою та професійно-технічною освітою повинне здійснюватися у кількісному та якісному вимірах. Кількісна оцінка майбутніх потреб у кадрах залежить насамперед від прогнозованого рівня розвитку видів економічної діяльності як в країні загалом, так і окремих територій. Якісна оцінка, крім зазначених аспектів, повинна враховувати перспективні зміни вимог до компетенції персоналу внаслідок активізації інноваційної діяльності, створення нових високотехнологічних робочих місць, інтенсифікації міжнародної інтеграції та місця нашої держави у цьому процесі.

Задля формування ефективної методики прогнозування потреби в кадрах, яка б найбільш повно враховувала сучасні вимоги до цього процесу, доцільно використати:

- по-перше, вітчизняний досвід у цій сфері (ретроспективний аналіз окремих позитивних аспектів визначення обсягів підготовки фахівців за умов планової економіки й витратного підходу до фінансування закладів з вищої та професійно-технічної освіти);
- по-друге, сучасні методичні підходи до визначення потреби у фахівцях вітчизняних науковців та фахівців країн СНД, оскільки рівень соціально-економічного розвитку й умови життя останніх є порівняно більш наближеними до умов нашої країни (у т.ч. конкурсний підхід до розміщення замовлень на підготовку фахівців);
- по-третє, досвід розвинених країн світу (контрактний підхід, гранти на навчання, відмова від постатейного фінансування ВНЗ і перехід до фінансування підготовки за принципом «кошти прямують за студентом»).

Сьогодні рівень та якість підготовки робітничих кадрів стає найважливішим чинником та необхідною передумовою інноваційної моделі розвитку національної економіки України. Сучасні економічні та виробничі умови потребують робітника «нового типу» – професійно і соціально мобільного, такого, що

має глибокі професійні знання з інтегрованих професій, володіє економічними знаннями, здатного до технічної та соціальної творчості, самовдосконалення, готового до роботи за умов існування різних форм організації праці та виробництва.

У професійно-кваліфікаційній структурі кадрів великий обсяг низькоефективної, малокваліфікованої праці, яка не потребує високого освітнього рівня (табл. 2.18). Динаміка структури зайнятості в Україні за професійними групами демонструє, що навіть у період економічного зростання роботодавці віддавали перевагу працівникам з низькою кваліфікацією, їх частка у структурі зайнятості є найбільшою. Крім того, як видно з наведених у таблиці даних, у 2016 р. порівняно з 2000 р. доволі помітно знизилась частки фахівців (-3,3 в. п.) та кваліфікованих робітників. Одночасно відбулося зростання частки зайнятих у сфері торгівлі та послуг (на 5,5 в. п.) та найпростіших професій. Також за досліджуваний період відбулось зростання частки зайнятих професіоналів – на 5,0 в.п.; законодавців, вищих держслужбовців та керівників – на 0,5 в.п.

Таблиця 2.18

Динаміка змін у професійно-кваліфікаційній структурі зайнятих в економіці України за 2000–2016 рр., %*

Професійні групи	2000	2005	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2016
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі), %	7,2	7,1	7,5	7,9	7,9	7,9	7,7	8,0	7,7
Професіонали, %	12,9	12,0	13,0	13,6	15,5	14,9	14,9	17,1	17,9
Фахівці, %	15,0	12,2	11,5	11,9	11,2	11,3	11,4	12,2	11,7
Технічні службовці, %	4,1	3,7	3,5	3,5	3,1	3,2	3,3	3,2	3,0
Працівники сфери торгівлі та послуг, %	11,3	13,1	14,1	14,5	15,0	15,3	15,5	15,9	16,8
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства, %	3,0	1,6	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9
Кваліфіковані робітники з інструментом, %	13,4	13,1	13,5	12,1	11,8	12,2	12,2	12,8	12,0
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, %	15,4	13,0	12,6	11,9	11,6	11,7	11,3	11,4	11,2
Найпростіші професії, %	17,7	24,3	23,2	23,6	23,9	22,6	22,7	18,3	

Примітка. * – % до загальної кількості зайнятого населення у віці 15–70 рр.

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

В 2000 р. їх кількість становила 3048,6 тис. осіб, або 15,0% загальної кількості зайнятого населення, і з кожним роком ця цифра зменшувалася, в результаті чого до 2011 р. питома вага фахівців зменшилась на 3,8%, а до кінця 2016 р. їх частка в загальній чисельності зайнятих становила 11,7%.

Натомість зростає частка зайнятих найпростіших професій, що свідчить про посилення деформаційних змін у структурі зайнятості населення та послідовне відставання від її інноваційної моделі. Характерно, що нині в країні існує значна кількість безробітного населення, тоді як виробництво потребує десятків тисяч кваліфікованих робітників, але високих розрядів, належного рівня підготовки. Тому на сьогодні найбільшою проблемою є незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг.

Зазначені тенденції є свідченням, з одного боку, існування протиріч між якістю робочої сили та вимогами роботодавців, а з іншого, – неконкурентоспроможності самих робочих місць. Таким чином, теоретичні та практичні напрями забезпечення якості та структури підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, в яких відчують потребу роботодавці, не відповідають вимогам новітнього високотехнологічного обладнання на вітчизняних підприємствах, і залишаються недостатньо вивченими на сучасному етапі розвитку економіки.

Однією з найважливіших проблем економічного розвитку нашої країни, яка найближчим часом посилюватиметься, – дефіцит сучасних кваліфікованих робітничих кадрів. Це може бути дестабілізуючим фактором економічного зростання.

Уже сьогодні темпи й масштаби науково-технічного прогресу є такими, що зміни в матеріальній базі виробництва і нові вимоги до якості підготовки робітничих кадрів впливають на зміни в структурі надання освітніх послуг ПТНЗ з отриманням більш високої кваліфікації у ВНЗ. Поряд із цим чинні програми розвитку системи професійної освіти, розроблені на регіональному і державному рівні, дуже обмежено вирішують саму проблему загострення дефіциту кваліфікованих робітничих кадрів і поглиблення диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, що актуалізує розроблення напрямів трансформації системи підготовки робітничих кадрів в умовах ефективного

забезпечення нових потреб ринку праці. Водночас усе ще залишаються достатньо значними обсяги потреб у представниках найпростіших професій, що є фактом збереження на підприємствах регламентованої праці з найменшим вмістом креативних, творчих елементів у професійно-кваліфікаційній структурі робочої сили, відсутності суттєвого інноваційного розвитку та досить слабкими процесами модернізації виробництва.

Незважаючи на існуючий дисбаланс на ринку праці між наявною структурою економічно активного населення з вищою освітою та потребою в ньому, все ж порівняно з іншими категоріями цього населення за рівнем освіти спостерігається більш високий рівень конкурентоспроможності саме фахівців з повною вищою освітою, про що свідчать показники рівня його економічної активності, зайнятості та безробіття.

Так, у 2016 р. серед населення з повною вищою освітою відзначався найвищий рівень економічної активності – 76,9% економічно активного населення, найвищий рівень зайнятості – 70,8%, та, відповідно, найнижчий рівень безробіття – 8,0%, порівняно із 9,3% економічно активного населення в цілому по країні. Освітній рівень одночасно з можливостями зайнятості значно підвищує перспективу отримати вищий рівень доходів. Так, за результатами обстеження умов життя домогосподарств, середній рівень оплати праці населення із високим освітнім рівнем перевищує середній показник по країні від 30,1% у 2016 р. до 41,3% у 2009 р. Негативною є тенденція до зменшення розриву рівня оплати праці населення з високим освітнім рівнем, що свідчить про зменшення віддачі від інвестицій в освіту.

Проведені дослідження свідчать, що наразі існує низка проблем у системі формування кадрів для економіки, серед яких слід виділити такі:

- віддаленість системи формування кадрового потенціалу від виробництва і науки;
- низький рівень довіри роботодавців та населення до якості освітніх послуг, які надають сучасні вищі навчальні заклади;

– низька відповідальність фахівців за вибір професії та органів і органів державної влади за витрачання коштів на формування кадрів;

– неспроможність системи формування кадрів швидко пристосовуватись до змін в попиті на робочу силу і попиті на освітні послуги;

– відсутність у підприємств заохочень до активізації підвищення кваліфікації кадрів та ін. [114].

Одним з результативних важелів забезпеченості вітчизняних підприємств висококваліфікованими кадрами, безперечно, є формування державного замовлення на їх підготовку, яке повинно плануватись, враховуючи реальний попит роботодавців. Адже досвід показує, що механічне збільшення обсягів підготовки робочої сили країни не вирішує завдання комплектації підприємств кваліфікованими кадрами. Потрібно збирати інформацію щодо поточних та перспективних потреб у фахівцях у розрізі окремих спеціальностей, робочих місць, які в найближчій перспективі будуть ліквідовані або створені. Ці дані стануть досить важливими для державних органів влади, закладів вищої освіти та суспільства загалом, оскільки сприятимуть організації професійної орієнтації, набору певного контингенту студентів, що в свою чергу допоможе вирішити проблему забезпечення промислових підприємств України фахівцями з вищою освітою.

Нерозвиненість підприємницького потенціалу та несформованість середнього прошарку суспільства призводить до диспропорцій у структурі доходів населення, що є чинником дестабілізації та конфлікту особистісних інтересів стосовно забезпечення соціальної справедливості у суспільстві. Так, квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення за даними 2016 р. становить 3,0 рази (і це, враховуючи, що у статистичну вибірку обстеження доходів домогосподарств не потрапляють домогосподарства з дуже високими доходами). Поглиблення необґрунтованої диференціації доходів населення загострює соціальний дисбаланс ринку праці у вигляді бідності. Україна належить до країн зі стабільно високим рівнем бідності. Проблема бідності є складною, комплексною проблемою, яка

потребує детального і ретельного розгляду, значного часу і великого обсягу аналітики.

Бідність можна визначати у вузькому і широкому значенні. При вузькому підході до визначення бідності до уваги беруться тільки матеріальні негаразди. Широке визначення бідності є неминучим результатом досліджень цього феномена, тому що бідність – результат економічних, політичних і соціальних процесів, які взаємодіють і підсилюють один одного, збільшуючи труднощі, від яких потерпають бідні. Розширене визначення бідності включає не тільки доходи й рівень споживання фізичної особи або домогосподарства, але й нерівність у доступі до послуг охорони здоров'я, освіти, культури, соціальної захищеності тощо. Із цього випливає, що з бідністю можна боротися за окремими конкретними напрямками – у сфері зайнятості, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення тощо. Проблема полягає в тому, щоб сформулювати для нашої країни реальні цілі й науково їх обґрунтувати, визначити систему показників для діагностики стану бідності та її моніторингу, а також провести оцінку результатів відповідних заходів

Серед конкретних причин існуючої в Україні бідності можна назвати вкрай слабку адаптацію національної економіки до процесів глобалізації, неконкурентоспроможність цілих галузей і виробництв, низьку продуктивність праці та її невідповідну організацію, превалювання низькооплачуваних робочих місць і дефіцит фахівців необхідної кваліфікації, що призвело до зниження доходів населення, убогості його значної частини і його звуженого відтворення.

Скорочення рівня відносної бідності стало результатом здійснення політики перерозподілу коштів від середніх прошарків суспільства до бідних. Низькі темпи зростання доходів середніх прошарків суспільства призвели до штучного заниження середнього (медіанного) значення доходу (витрат), і, відповідно, знизилася вартісна значення межі бідності. Це, у свою чергу, забезпечило позитивну динаміку рівня відносної бідності.

Традиційні ознаки української бідності та нерівності – профілі, групи ризику та території – залишаються незмінними. Стабільними є надвисокі ризики бідності сімей з дітьми,

особливо багатодітних, сімей з дітьми до 3-х років та сімей з подвійним демоекономічним навантаженням (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Основні індикатори бідності в Україні

Індикатори бідності	2000	2001	2003	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016
Питома вага населення, чие добове споживання є нижчим 5*(4,3) дол. США на добу за ПКС	11,9	11,0	4,0	1,3									
				9,0	6,6	3,8	3,5	2,5	1,9	2,3	1,9	<0,5	<0,5
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму	87,4	83,7	67,3	50,0	12,7	7,1	5,8	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	3,8
Питома вага бідного населення за національним критерієм, % (відносна бідність)	26,4	27,2	27,6	27,1	27,3	27,4	26,4	24,1	24,3	25,5	24,5	25,0	22,6
Питома вага бідних серед дітей, %	33,4	34,9	34,9	36,7	36,3	35,1	33,2	32,7	32	33,1	32,6	29,0	25,8
Питома вага бідних серед працюючих осіб, %	21,6	22,6	21,1	22,3	21,7	21,1	20,6	19,7	19,6	20,7	20,0	15,0	29,8
Питома вага витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств	64,9	62,6	58,6	56,6	51,4	48,9	50	50	50	50,1	50,1	51,9	49,8

Примітка. * – до 2005 р. використовувалося значення 4,3 дол. США на добу за паритетами купівельної спроможності валют (ПКС), тому значення індикатора 1 представлено двома динамічними рядами.

Джерело: побудовано автором за даними United Nations Development Programme: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/ga/undp/> та Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Як зазначають фахівці [136], рівень відносної бідності домогосподарств з дітьми майже удвічі перевищує рівень бідності домогосподарств без дітей (31,9 та 15,7%). Серед домогосподарств з дітьми також суттєвою є диференціація за показниками бідності: найкраща ситуація спостерігається у домогосподарствах, де всі дорослі працюють (23,7%), та у домогосподарствах з однією дитиною (27,7%).

Для повноти картини до системи формальних показників доцільно додати суб'єктивні самооцінки українців щодо власного рівня життя. Так, опитування, проведене Центром Разумкова влітку 2009 р., показало, що кожному шостому українцю (17,4%) не вистачає грошей навіть на купівлю необхідних продуктів, а 39,4% опитаних українців зізналися, що їхніх доходів вистачає

лише на продукти і придбання найнеобхідніших недорогих речей [71].

Дослідження проводилось 20–28 липня 2009 р., опитано 2006 респондентів з усіх областей України, Києва та Криму. У 2002–2014 рр. здійснювалося дослідження соціологічної служби Центру Разумкова щодо можливості населення України самоідентифікуватися за рівнем доходів. Так, до групи з вищим рівнем доходів себе відносили у червні 2002 р. 1,8% опитаних, у жовтні 2008 р. – 1,7%, а у жовтні 2014 р. лише 1,3% опитаних, спостерігається динаміка зменшення частки представників середнього класу, достатньо вагомою залишається частка опитаних, що самоідентифікуються як представники нижчого класу – за результатами 2014 р. цей показник становив 31%.

Боротьба з бідністю здійснюється за такими двома основними напрямками:

- створення умов для самозабезпечення нормального рівня добробуту всіх родин із працездатними дорослими на трудовій основі;

- формування системи ефективного соціального захисту вразливих груп населення (старі, інваліди, родини з високим утриманським навантаженням тощо) і гарантій недискримінаційного доступу до безкоштовних або дотаційних ресурсів.

Тобто одночасно треба створювати умови для соціальної підтримки тих, хто дійсно без неї не може обійтися, і самостійного виходу з бідності працездатних верств населення на трудовій основі. Потреба модернізації існуючих систем доходів населення й систем соціального захисту – одна з ключових на порядку денному соціальної політики більшості країн світу. Це визначає необхідність теоретичного осмислення процесів, що провокують формування бідності працездатного населення, і практичної реалізації заходів з подолання значних масштабів бідності, маючи на меті підвищення рівня життя населення та створення сприятливих умов для розвитку трудового потенціалу сучасного суспільства.

Ми вважаємо, що серед комплексу проблем бідності особливо важливо вирішити проблему бідності працюючих,

оскільки саме за рахунок ефективної праці працездатного населення може бути створений фундамент для відповідного соціально-економічного розвитку країни, який є єдиним джерелом подолання бідності (точніше, суттєвого скорочення її обсягів та зменшення її рівня). Адже ефективно впливати на бідність можна тільки на основі економічного зростання. З іншого боку, вразливість багатьох домогосподарств щодо ризиків бідності пов'язана з відсутністю членів родин з високими доходами.

Сьогодні в Україні, крім традиційної соціальної бідності (багатодітні родини, неповні родини з дітьми тощо) існує й економічна бідність, коли працездатні громадяни не можуть забезпечити собі соціально прийнятний рівень добробуту. При цьому фактори, що генерують економічну бідність, є такими, що сама по собі наявність зайнятості не є джерелом добробуту з причин:

- низького рівня оплати праці, що не дозволяє працівникам отримувати гідну винагороду за свою працю;
- нерозвиненості (відсутності) ринку праці у депресивних регіонах України (передусім у малих містах і селищах), де економіка визначається обмеженим колом підприємств, а інколи – єдиним, містоутворюючим, що належать до стагнуючої сфери економіки;
- неконкурентоспроможності певних сфер української економіки, окремих підприємств і фірм;
- невисокої продуктивності праці у багатьох сферах економіки;
- наявності на ринку праці значної частки сегментів з низькокваліфікованою, малопробуточною працею.

Працюючі бідні – значна частка українських бідних. До працюючих бідних належить частина населення, що одержує дохід від трудової діяльності, який не дозволяє задовольнити природно-фізіологічні, матеріальні, духовні потреби і перешкоджає відтворенню робочої сили.

Слід зазначити, що до категорію «працюючі бідні» можуть потрапити працівники підприємств із великою часткою «сірої»

заробітної плати, хоча їхній реальний заробіток вищий за величину прожиткового мінімуму.

У бідності працюючих чимало негативних наслідків, у тому числі:

– для індивідів: неможливість утримувати себе і родину, невпевненість у завтрашньому дні, розчарування у роботі, бездіяльність, аномія соціальних і політичних цінностей, відсутність бажання і можливості до професійного зростання;

– для суспільства: негативний резонанс у суспільстві, деградація населення, зростання маргіналізації і криміналізації, спотворення ціннісно-мотиваційної сфери, відтворення бідності;

– для держави: економічна, соціальна, політична пасивність населення, зниження кваліфікації робочої сили, міграція кваліфікованої робочої сили за кордон, стихійні соціальні дії.

Бідність у широкому сенсі слова зумовлюється трудовими процесами, які, у свою чергу, обумовлюються існуючою ситуацією на ринку праці. У світовій практиці відсутній такий феномен, як бідність людини праці. Бідність працюючих в Україні, як і на всьому пострадянському просторі, породжена особливостями економічної динаміки перехідного періоду, її якісними характеристиками.

Ринок праці через попит та пропозицію робочої сили, доступ до продуктивної зайнятості, відмінності робочих місць та інші свої характеристики впливає на бідність. Диференціація працездатних громадян на ринку праці визначає диференціацію рівня їх життя, і саме таким чином визначає рівні бідності. З точки зору рівня оплати праці бідність також обумовлюється розвитком ринку праці через галузеві, кваліфікаційні, регіональні та інші відмінності.

Значною мірою бідність пов'язана саме з наявністю низькодохідних, малопродуктивних сегментів ринку праці, де може бути задіяна малокваліфікована та низькооплачувана робоча сила (неякісні робочі місця). До бідності можуть призвести також такі форми зайнятості, як неповна зайнятість (скорочений робочий день, тиждень, відпустки за власний рахунок тощо). Депрофесіоналізація, відмова від кваліфікованої

праці на користь некваліфікованої – досить поширена стратегія виживання працюючих бідних.

Багато експертів пов'язує подолання бідності зі збільшенням чисельності зайнятих і зниженням безробіття. Це представляється справедливим, але лише почасти: в існуючій ситуації одержання роботи працездатним населенням ще не гарантує прориву за межу бідності через таке:

- відсутність реального ринку праці в бюджетній сфері, і, особливою, – у депресивних регіонах (у першу чергу в малих містах, селищах і селах);

- існуючі рамки оплати і організація праці в бюджетній сфері такі, що не дозволяють багатьом працівникам вирватися за рамки бідності, незалежно від ефективності і якості їхньої праці.

Не можна ефективно вирішити проблему бідності поза вдосконаленням політики оплати праці. Визнаючи безумовну необхідність розроблення програм адресної соціальної допомоги населенню, варто зауважити, що вони в сучасних умовах значною мірою є боротьбою не з причиною, а з наслідком – високим рівнем бідності значної частини працездатного населення. Це зумовлює необхідність:

- детального дослідження тих механізмів оплати праці, які «сприяють» виникненню бідності й ризику для працездатного населення потрапити в категорію бідних;

- створення умов для економічно активної частини населення достатньо заробляти і тим самим утримувати себе й свою родину.

Сформована в Україні модель бідності – це насамперед результат низького рівня доходів від зайнятості й, як наслідок, – через їхнє оподаткування – низького рівня соціальних трансфертів. Тенденція економії на заробітній платі, яку від початку переходу до ринкової економіки демонстрували як роботодавців, так і держава і яка посилилася під час кризи, призвела до відповідних соціальних наслідків, передусім – бідності населення.

Отже, у системі заходів із скорочення бідності політиці оплати праці належить особливе місце. Залежно від своєї спрямованості вона може здійснювати різний вплив на процес

соціального розшарування населення, що може відбитися на динаміці бідності як позитивно (у бік зменшення масштабів бідності), так і негативно, збільшуючи ці масштаби. Фактори впливу заробітної плати на бідність, – це:

- низький рівень заробітних плат;
- наявність низькооплачуваних робочих місць, оплата праці яких не забезпечує прожиткового мінімуму працездатного населення;
- затримки з виплатою заробітної плати;
- широке використання «сірих» та «чорних» схем виплати заробітної плати.

Вплив кризи на заробітну плату до сьогодні є дуже значним, адже роботодавці (у тому числі держава як головний роботодавець) найчастіше виходили з фінансової скрути шляхом прямого скорочення зарплат: щоб залишитися на плаву, вітчизняні роботодавці змушені були приносити у жертву у першу чергу оплату праці. Усі можливі механізми – інфляційне знецінення реальної оплати праці, урізування премій, затримки заробітної плати й скорочення «тіньових» виплат – забезпечували швидке здешевлення робочої сили.

Про це свідчать дані таблиці 2.20, які показують, наскільки знизилися як абсолютні, так і відносні рівні заробітних плат українських працівників під час кризи.

Таблиця 2.20

Динаміка середньомісячної заробітної плати

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016
Номінальна заробітна плата, приріст, %	36,7	29,2	29,7	33,7	5,5	20,0	17,6	14,9	7,9	6,0	23,6
Реальна заробітна плата, зміни, %	20,3	18,3	12,5	6,3	-9,2	10,2	8,7	14,4	8,2	-6,5	9,0
Заборгованість з виплати заробітної плати на початок року, млн грн	1111,2	960,3	806,4	668,7	1188,7	1390,8	1139	915,2	830,1	753,0	1880,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

Хронічна бідність характерна для більшості галузей бюджетного сектора і ряду галузей позабюджетного сектора економіки (текстильної промисловості, деревообробної). Найвищі

показники бідності – на селі, у лісовому господарстві та у рибальстві (найвища питома вага тих, хто отримує заробітну плату, меншу за прожитковий мінімум, та найменший середній заробіток). Це зумовлено передусім неадекватною, низькою оплатою праці у цих сферах економіки.

Україні характерною є галузева характеристика бідності працюючих, що проявляється у міжгалузевому розриві питомої ваги працівників, які одержували зарплату, нижчу за прожитковий мінімум (показник, що характеризує абсолютну бідність), який досягає майже 12 разів: від 1,9% у сфері інформації та телекомунікації до 22,7% у поштовій та кур'єрській діяльності. Для порівняння зауважимо, що, наприклад, у США тільки 5–6% працюючих одержують заробітну плату, нижчу межі бідності, при цьому мінімальна заробітна плата забезпечує близько 140% прожиткового мінімуму [77].

Сектори економіки з *низькою оплатою праці* – це передусім сільське господарство, легка промисловість, поштова та кур'єрська діяльність, тимчасове розміщення та організація харчування, бюджетна сфера (освіта, охорона здоров'я). Саме сільське господарство разом із бюджетною сферою роблять найбільший «внесок» у бідність працюючого населення. Однією з причин низького рівня середньої заробітної плати є несправедливо *занижений розмір мінімальної заробітної плати*. Світова практика свідчить, що найбільш оптимальним є співвідношення, коли мінімальна зарплата становить 50–60% від середньої.

Узагалі вплив мінімальної заробітної плати на бідність населення не є однозначним. Більшість експертів вважає, що її підвищення зумовлює незначне покращення ситуації з бідністю. На жаль, опубліковано мало глибоких досліджень щодо впливу динаміки мінімальної заробітної плати на економіку і соціальну сферу. Ми вважаємо, що мінімальна заробітна плата і для працівників, і для роботодавців є найважливішим відправним моментом при формуванні ціни робочої сили на ринку праці. Але при кожному підвищенні мінімальної заробітної плати слід прораховувати його можливі наслідки – як позитивні, так і негативні.

Іншою причиною є постійна *заборгованість із заробітної плати*, яка в умовах кризи набула національного масштабу. Останні роки спостерігається тенденція до зростання заборгованості по оплаті праці, яка акумулюється переважно на економічно активних підприємствах (83,4% всієї заборгованості).

Відстрочення виплати заробітної плати є одним з факторів, що негативно впливає на бідність населення, бо це, насправді, – один з варіантів практики використання неоплаченої праці. Наростання обсягу заборгованості із заробітної плати є одним з визначальних факторів зниження реальної заробітної плати працівників і прямо пов'язане з підвищенням частки бідних. Роботодавці, порушуючи трудові права працівників на своєчасну оплату виконаної роботи, ускладнюють життя передусім незаможному населенню.

Таке негативне явище у сфері оплати праці, як *неформальна оплата праці*, що тісно пов'язане із приховуванням від соціальних податків, одержало широке розповсюдження, особливо в умовах триваючої кризи. Таким чином, сьогодні дуже актуальною стає проблема розробки нових адекватних методів оцінки масштабів тіньової зайнятості по Україні, її регіонам і по основних видах економічної діяльності. За оцінками Конфедерації роботодавців України, «в тіні» працюють близько 5–7 млн українців. За січень-жовтень 2013 р. співробітники Міністерства доходів і зборів України виявили понад 80 тис. найманих працівників, які працювали без укладання трудових угод з працедавцями.

За даними Світового банку, без запису в трудовій книжці і без відповідних прав працівника в Україні працює третина від усього працюючого населення. З них дещо більше 60% зайняті в особистих селянських господарствах, які ще називають підсобними. Про масштаби тіньової зайнятості населення можна судити за даними офіційної державної статистики. Дані Державної служби статистики України свідчать, що в 2016р. у неформальному секторі економіки було зайнято 3961,2 тис. осіб, або 22,9% від загальної кількості зайнятих. З цієї кількості 2069,3 тис. осіб працювали за наймом і 1891,9 тис. осіб – не за наймом [62].

За даними Кабінету Міністрів України, з 20 млн працевдатних громадян офіційно працюють лише 13 млн осіб. Враховуючи складність прогнозування сфери зайнятості та враховуючи накопичений досвід у цій сфері прогноз тіньової зайнятості був здійснений на основі так званого «італійського методу» з використанням показників погодинного виробітку найманих працівників.

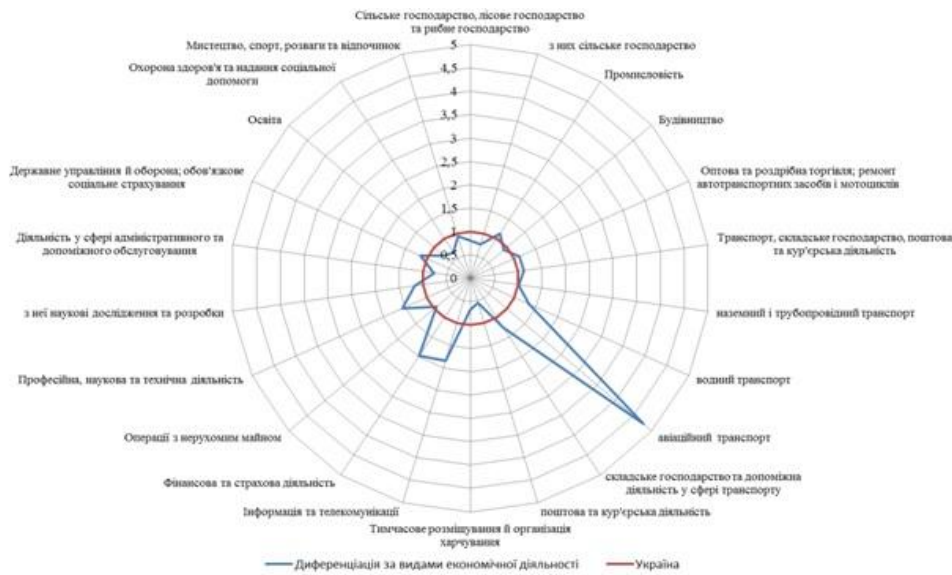
Для прогнозу обсягів тіньової заробітної плати використовуються різні підходи. За результатами досліджень Інституту соціології НАН України, в Україні щонайменше 4 мільйони людей отримують зарплатню нелегально. Близько 140 мільярдів гривень виплачується в «конвертах» і відповідно не оподатковується, а це означає, що до держбюджету щороку не надходить 50 млрд грн [3]. За оцінками Державної податкової служби, за рік в Україні виплачується 170 млрд грн зарплати в «конвертах». Це 43% фонду оплати праці 2012 р. Обсяг зарплат в «конвертах» у 2013 р. вже досяг 200 млрд грн [92]. За деякими оцінками, сьогодні в тіні перебуває близько половини українських зарплат, через що, за даними ДПА, Україна щорічно втрачає приблизно 10 млрд грн податків.

За самими мінімальними оцінками, 12–15% оплачуваного часу працівника перебуває у «тіні», що, з одного боку, дозволяє збільшити заробітну плату працівникам (певним категоріям) у середньому на 13,2%, але з іншого – скорочує кошти на їх майбутні пенсії, соціальні виплати тощо.

Ключовим соціально-економічним процесом, що стимулює високий рівень бідності, є значний *рівень соціально-економічної нерівності*. *Диференціація в оплаті праці* – між галузями, регіонами, різними професійними групами населення, – що різко зросла за останні роки, свідчить не просто про відрив ціни робочої сили від її вартості, але й про деградацію трудового потенціалу тих галузей економіки, де праця оплачується на рівні й нижче прожиткового мінімуму працевдатного населення. Найбільше це стосується регіональної бідності, яка тісно зв'язана із проблемами територіальної структури національної економіки. Недарма кажуть, що бідність у нас має регіональний характер.

Важливе значення для регулювання ринку праці має обґрунтована міжсекторальна диференціація заробітної плати. На

рис. 2.28 видно ті види діяльності, в яких розмір заробітної плати перевищує аналогічний показник в середньому по країні: це традиційно фінансова діяльність, операції у сфері нерухомості та майна, найменшими показниками характеризується сільське господарство, бюджетні галузі.

Рис. 2.28. Диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності в 2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

Однак міжгалузеві співвідношення зарплат були і залишаються незадовільними. Це дає підстави стверджувати, що рівень заробітної плати в Україні значною мірою визначається приналежністю до визначеної сфери економічної діяльності, а не формується, як це повинно бути, під впливом визнаних світовою практикою зарплато утворюючих факторів, якими є кількість, якість і результати праці.

Основний зміст політики щодо подолання соціальних диспропорцій ринку праці має зводитися до створення необхідних умов підвищення кожним працівником свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу та ділової активності. Основними механізмами в цьому напрямі можуть стати:

– зміна пріоритетів державної соціальної політики з виключно підтримки соціально вразливих верств населення на

пріоритетність забезпечення умов для реалізації трудового потенціалу бідного населення, що має активну життєву позицію (мотивація до праці, виражені цінності праці, потреба в самоактуалізації);

- здійснення деталізованого дослідження тих механізмів ринку праці, які сприяють виникненню бідності працюючих та визначення ризиків для працездатного населення щодо настання бідності. Виявлення сегментів ринку праці, де найбільша концентрація працюючих бідних;

- усіяка підтримка середнього класу як головного актора цивілізованого ринку праці, здатного узяти на себе відповідальність за власне майбутнє і вмотивованого до підвищення життєвого рівня;

- створення умов для легалізації доходів населення: нагляд за діяльністю роботодавців з точки зору приймання і звільнення найманих працівників і оплати їх праці;

- розвиток програм підтримки малого бізнесу, за рахунок якого можуть бути створені нові, якісні робочі місця. Створення в країні сприятливого ділового середовища;

- перегляд методології формування прожиткового мінімуму та впровадження у практику для використання у соціальній стандартизації бюджетів більш високого рівня (мінімального споживчого бюджету, відтворювального бюджету).

Посилення впливу держави на оплату праці в малому та середньому бізнесі. Йдеться передусім про усунення нелегальної зайнятості, більш жорсткий контроль та відповідальність при порушенні законодавства з питань найму та мінімальних розмірів оплати праці.

РОЗДІЛ 3

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ДИСБАЛАНСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Глобальні економічні тенденції та їх вплив на формування дисбалансів

Економічна динаміка розвинутих країн, виражена через ВВП, демонструє розрив країн у темпах розвитку і особливості темпів зростання ВВП країн. Різниця в темпах розвитку формує диспропорції у розмірах економік і дисбаланси платіжних балансів та є одним із чинників впливу на економіки інших країн через глобальне лідерство. Економічна динаміка Великої Британії і США (табл. 3.1) підтверджує їх лідерство, після падіння ВВП Сполучених Штатів 2008 року (-0.3%) динаміка відновлюється повільно, і досягнути темпів зростання ВВП 2004 року (3,8%) надзвичайно складно. Динаміка США і Британії відрізнялася від Німеччини, економіка якої є визначальною не лише для ЄС, а й для континентальної Європи і яка впливає на формування диспропорційності у країнах Європейського Союзу. Окрім того вихід Великої Британії з ЄС може поставити на порядок денний питання подальших інтеграційних процесів не лише країн Європейського Союзу, що закладе зміну макроекономічних пропорцій багатьох країн.

Таблиця 3.1

Зростання ВВП розвинутих країн

(% зростання до попереднього періоду)

Країна	1992	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	1,9	0,8	3,0	1,2	1,1	0,5	0,5	1,6	1,7	1,9
Франція	1,6	1,4	3,9	2,8	0,2	0,2	0,6	0,9	1,1	1,2
Велика Британія	2,5	3,4	2,9	1,9	1,5	1,3	1,91	3,1	2,19	1,8
США	3,6	3,8	4,1	3,8	-0,3	2,2	1,7	2,4	2,6	1,6

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Глобальний вплив на макроекономічні пропорції окремих країн мають характеристики особливостей структури ВВП окремих країн, що особливо стосується України, як країни, яка надзвичайно чутливо реагує на зміну зовнішніх умов. Аналіз структури ВВП таких глобальних гравців як Німеччина і Китай демонструє значну частку промисловості у 2015 році (відповідно 31% і 41%) на відміну від США (22%), що і є однією з важливих глобальних диспропорцій ВВП сформованих економічною політикою даних країн, яка значною мірою визначає місце України у міжнародному поділі праці. Причиною зростання частки послуг у США, Німеччині і Китаї є відповідне зменшення частки промисловості (табл. 3.2). На сьогодні частка послуг у структурі ВВП складає близько 68% (Німеччина), 76% (США), 50% (Китай). Особливої уваги заслуговує частка аграрного сектору, яка є незначною для вказаних країн – 1,0% ВВП у Німеччині, 2% ВВП у США, а у Китаї – 10% ВВП. У Китаї зміни відбулися, насамперед, за рахунок стрімкого зростання частки послуг, яка за 1996-2015 рр. зросла з 32% ВВП до 50% ВВП. При цьому, частка промисловості знизилася до 40% ВВП, а аграрного сектору – майже на 10 в.п. (до 10% ВВП).

Таблиця 3.2

**Структура формування ВВП найбільших розвинутих країн,
% ВВП**

Сектор	США		Німеччина		Китай	
	1996	2015	1996	2015	1996	2015
Промисловість	25	22	35	31	48	40
Аграрний сектор	1	2	2	1	20	10
Послуги	74	76	63	68	32	50
Разом	100	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

На сьогодні важливим є формування вищезазначених пропорцій ВВП, оскільки динаміка змін частки агропродовольчого сектору (АПК) впливає на формування пропорцій ВВП в Україні, про що свідчить зростання внеску аграрного сектору у ВВП України за 2016 рік до 12 % (на відміну від тенденцій у вищеописаних країнах) і формування країни

аграрного типу в умовах падіння промислового виробництва і сировинного експорту аграрної продукції.

Отже, тенденції зміни структури ВВП провідних країн і України демонструють утворення нових ланцюгів доданої вартості і визначають перспективи розвитку, розподілу та перерозподілу економічних впливів, і мають безпосередній вплив на глобальні економічні потоки загалом.

Звичайно, економічна динаміка і структура формування ВВП за видами економічної діяльності визначають як загалом структуру ВВП так і за категоріями кінцевого використання, важливою складовою якого є споживання та інвестицій, які дозволяють спрогнозувати можливості і перспективи макроекономічної збалансованості і розвитку економіки країни.

Однією з найважливіших глобальних диспропорцій останніх років є диспропорція заощаджень. Найближчими роками можуть відбутись суттєві зміни у структурі світових заощаджень зумовлені переходом, від економічної моделі на основі споживання, до моделі розвитку на основі заощаджень. Причиною цього є те, що упродовж останніх десятиліть розвинуті країни розширювали споживання за рахунок зниження заощаджень, а деякі успішні азійські країни підвищували рівень заощаджень за рахунок низьких заробітних плат і низької купівельної спроможності населення. Це породило диспропорцію надмірного споживання розвинутих країн і тенденцію зниження частки заощаджень (табл. 3.3), зокрема, ЄС у 2000 р. мав 20% від світового рівня заощаджень, а у 2014 р. – 16%, відповідно США – 28%–18%, Японія – 17% –7%. Натомість для Китаю характерне надмірне заощадження, коли відбулося зростання заощаджень за 2000–2014 рр. з 9% до 20%. Участь Китаю та інших азійських країн у глобальних заощадженнях зростає, а розвинутих країн зменшується, що провокує подальше зростання диспропорцій на ринку капіталу.

Одним з найвагоміших чинників зростання і розвитку є рівень національних заощаджень у структурі ВВП, який є часткою доходу домогосподарств, яка не споживається і є джерелом потенційних інвестицій, чинником покращення спроможності банківської

системи до економічного стимулювання, покращує сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу.

Таблиця 3.3

Заощадження у найкрупніших економіках

% від світового рівня (у доларовому еквіваленті)

Рік	ЄС	США	Китай	Японія
2000	20	28	9	17
2008	21	15	15	8
2014	16	18	20	7

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Значний вплив на глобальні дисбаланси, окрім розвинутих країн, мають висхідні країни – країни з розвиваючими ринками - з яких нами для аналізу вибрано показники Польщі та Угорщини (за класифікацією МВФ Польща і Угорщина належать до однієї групи – європейських висхідних (ЄВ) країн (Emerging and Developing Europe [258]) які у подальшому називатимемо висхідними країнами.

З погляду дисбалансів на ринках капіталу, важливими є пропорції між загальнонаціональними заощадженнями та інвестиціями, оскільки трансформація заощаджень у інвестиції у різних економічних умовах відбувається у різних пропорціях, що і демонструє (табл. 3.4; 3.5). Отже, ситуація з рівнем заощаджень має певні особливості, втім, динаміка зростання реального ВВП значною мірою співвідноситься з рівнем заощаджень, що і демонструють дані по Польщі, Угорщині та Україні, за 2001-20015 рр. розглядуваних країнах-членах ЄС, рівень заощаджень демонстрував помірну, проте стійку тенденцію до зростання, Україна навіть була серед лідерів як темпів економічного зростання, так і рівня заощаджень (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Рівень заощаджень, % ВВП

Країна	2001	2003	2005	2009	2011	2013	2015
Угорщина	21	17	17	20	21	25	25
Польща	17	16	17	16	17	18	20
Україна	26	28	26	16	16	9	16

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Кризові процеси попередніх років та сьогоднішня ситуація на сході України призвели до посилення негативних очікувань, падіння реальних доходів, що суттєво знизило рівень заощаджень, а з тим й інвестицій в основний капітал (табл. 3.5) і сформувало диспропорцію між заощадженнями та інвестиціями.

Таблиця 3.5

Рівень інвестицій в основний капітал, % ВВП

Країна	2001	2003	2005	2009	2011	2013	2015
Угорщина	26	25	26	20	21	21	22
Польща	21	19	20	21	22	19	21
Україна	22	22	23	17	22	19	16

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Важливою характеристикою пропорційності є тенденції зростання реального ВВП (табл. 3.6) і на прикладі Польщі і Угорщини упродовж 2001-2016 рр. можна побачити загалом стійку зростаючу економічну динаміку, хоча існує період досить високого зростання у докризовий період (2001-2008 рр.) та помірних темпів зростання у посткризовий період (2010-2016 рр.). Щодо України, то якщо упродовж першого періоду Україна демонструвала навіть вищі темпи зростання (середньорічні – 7,5%), то упродовж.

Важливим чинником формування пропорцій світової економіки є номінальний ВВП провідних країн.

Таблиця 3.6

Зростання реального ВВП

(% до попереднього періоду)

Країна	2001	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (п)
Угорщина	3,8	0,4	0,8	-6,6	0,7	1,7	-1,6	2,1	4,0	3,1	2,0	2,9
Польща	1,2	7,0	4,2	2,6	3,7	5,0	1,6	1,4	3,3	3,9	2,8	3,4
Україна	9,2	7,6	2,3	-15,1	3,8	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,3	2,0

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Упродовж останніх років темпи економічного зростання Великої Британії були високими, в силу чого, її економіка стала другою найбільшою економікою у ЄС, випередивши Францію (табл. 3.7) і досягнувши у 2016 р. 2,6 трлн. дол. США. Спостерігалось певне зниження номінальних показників ВВП

європейських країн у 2015-2016 рр. пов'язано із зміцненням долара відносно основних світових валют.

Таблиця 3.7

Номинальний ВВП розвинутих країн

(млрд дол. США)

Країна	2009	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	3418	3544	3753	3879	3364	3467
Франція	2694	2681	2809	2849	2434	2466
Велика Британія	2367	2646	2720	2999	2861	2619

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Зростання номінального ВВП потягнуло за собою зростання ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у США, Німеччині та Великій Британії (табл. 3.8), що сформувало пропорції за країнами і спровокувало значне відставання України за даним показником. Зважаючи на високий ступінь реакції показників ВВП за ПКС при значних курсових коливаннях валют та інфляції, є підстави стверджувати, що вказана диспропорційність буде ще більше поглиблюватися у середньостроковій перспективі.

Таблиця 3.8

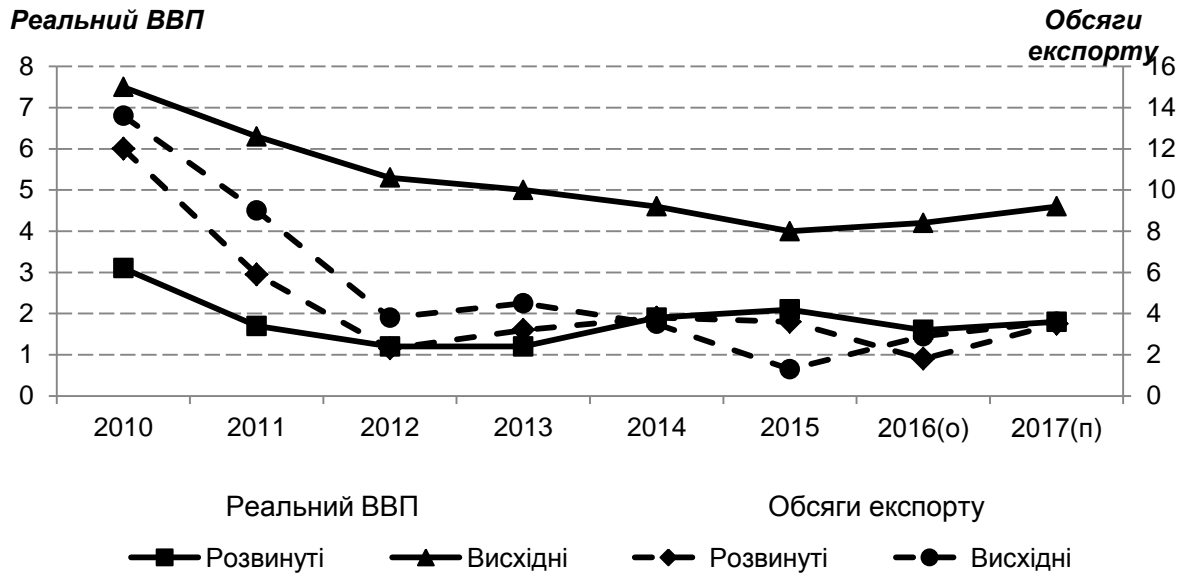
ВВП ПКС на душу населення у розвинутих країнах

(дол. США)

Країна	2009	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	37080	43564	45232	47058	47999	48730
Франція	34767	37645	39488	40221	41178	41466
Велика Британія	34403	37478	39017	40709	41767	42609

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Характерними особливостями до 2008 року було те, що основою позитивної динаміки глобального ВВП була експортна експансія саме висхідних країн на ринки розвинутих країн, але останніми роками розрив у темпах економічного зростання висхідних країн і розвинутих поступово зближується і за 2014-2015 рр. склав в середньому до 2 відсоткових пунктів (в.п.) (рис. 3.1), а у 2016-2017 рр. різниця у темпах зростання (розвинутих і висхідних країн) знову проявила тенденцію до збільшення.

Рис. 3.1. Зростання реального глобального ВВП та обсягів експорту, %

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Успішні висхідні країни, зокрема Китай, як доводить вищевикладений аналіз формування ВВП країни, виходять на позиції глобальних економічних драйверів також за рахунок формування диспропорцій у **світовій торгівлі**. До останнього часу темпи нарощування експорту висхідних країн помітно перевищували темпи зростання експорту розвинутих країн. Однак у 2014-2015 рр., спостерігається «ефект ножиців» і експорт розвинутих країн перевищив експорт висхідних країн, що цілком узгоджується з наведеною вище динамікою зростання реального ВВП.

Динаміка частки експорту США у ВВП та у світовому експорті свідчить про втрату глобального лідерства, хоча у 2015 р. частка експорту США досягла 9,1%, проте залишалась значно нижчою показника 2000 р. (табл. 3.9) Зміна частки експорту послуг і товарів за 2000–2016 роки знаходилася у діапазоні 10–13% ВВП США, натомість Велика Британія мала удвічі більший показник, а Німеччина майже у чотири рази більший показник США (табл. 3.10) Це демонструє неповну визначеність лідерства у світовій торгівлі і закладає умови для формування нових дисбалансів, хоча США і залишаються одним з найбільших експортерів та імпортерів товарів.

Таблиця 3.9

Експорт товарів США і його частка у світовому експорті

Експорт товарів США	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
млрд дол. США	781,9	901,1	1278,5	1482,5	1545,7	1579,6	1620,5	1504,9
% у світовому експорті	12,0	8,5	8,3	8,0	8,3	8,3	8,5	9,1

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Таблиця 3.10

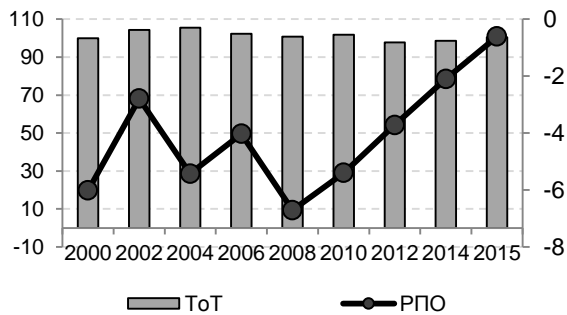
Експорт товарів і послуг, % ВВП

Країна	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	31	38	42	45	46	46	46	47	46
Велика Британія	25	25	28	31	30	30	28	28	28
США	11	10	12	14	14	14	14	13	12

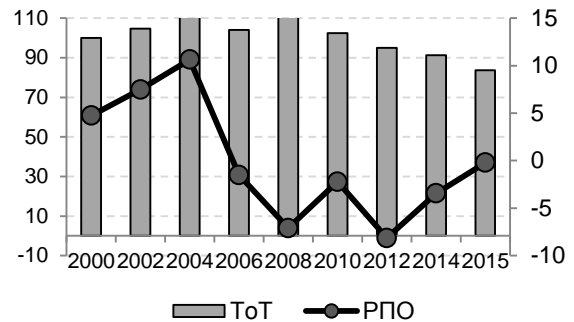
Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Структурні пропорції експорту країни формують дисбаланс торговельного і платіжного балансів і особливо небезпечним для України є якщо дефіцит виник із-за значного зниження виробничого експорту на противагу меншому зниженню імпорту, такий дисбаланс закладає значні структурні втрати для країни. Іншою важливою пропорцією платіжного балансу є прямі іноземні інвестиції, на яких ми зупинимося пізніше.

Причини негативного сальдо рахунку поточних операцій (РПО) безумовно впливають на формування макроекономічних дисбалансів, але оцінка дефіциту і інструменти реагування на нього залежать від природи їх формування. Зокрема для України необхідно враховувати те, що дефіцит попередніх років виник через підвищення попиту на імпортні товари в умовах дефіциту аналогічних вітчизняних, а в сучасних умовах зниження попиту через зниження доходів домогосподарств і рівня кредитування. Прикладом ефективного реагування на дефіцит платіжного балансу є покращення динаміки РПО в умовах погіршення умов торгівлі (рис. 3.2)

а) Польща

б) Україна

Рис. 3.2. Умови торгівлі (ToT) (індекс, 2000 = 100)

та сальдо рахунку поточних операцій (РПО) (% ВВП, права шк.)

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Для України умови торгівлі останніми роками помітно погіршувались через значне падіння цін на зернові та продукцію металургії, проте за рахунок відмови від значних обсягів імпорту газу зовнішньоторговельні дефіцити суттєво зменшились, але все ж таки структура поточного рахунку свідчить про посилення дисбалансів сектору зовнішньоекономічної діяльності через ризик девальваційних процесів.

Значний вплив на формування глобальних дисбалансів мають також структурні характеристики і динаміка сальдо рахунку поточних операцій Великої Британії і США, які на противагу Німеччині і Франції мають значний дефіцит РПО (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Сальдо рахунку поточних операцій розвинутих країн

(% ВВП)

Країна	2008	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	5,6	7,0	6,7	7,4	8,6	8,3
Франція	-1,0	-1,2	-0,9	-1,1	-0,2	-0,9
Велика Британія	-3,5	-3,7	-4,4	-4,7	-4,3	-4,4
США	-4,7	-2,8	-2,2	-2,3	-2,6	-2,6

Джерело: розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Погіршення зовнішньоторговельного сальдо США і Великої Британії за 2012-2016 роки (див. рис. 3.11) відбувалося в умовах досить високих темпів зростання реального ВВП (див. табл. 3.1), що підтверджує гіпотезу про комплексний підхід до

інструментів реагування на дисбаланси платіжного балансу. Згідно міжнародної практики, при оцінці дефіциту РПО, вважалося, що якщо величина дефіциту не перевищує 3% ВВП зовнішньоторговельна структура загрозливою, що не є зовсім однозначним у сьогоднішніх умовах в силу багатьох нових факторів економічної динаміки.

Які зміни в умовах торгівлі очікують Україну? Економічна модель України – мала відкрита економіка, яка приймає міжнародні цінові сигнали і умови торгівлі, не спроможна на них впливати, а тому й повністю від них залежить. Зважаючи на низьку конкурентоспроможність, Україна на світових ринках позиціонується переважно сировинними товарами і товарами з низькою доданою вартістю, а тому суттєво залежна від формованих умов торгівлі, що й потребує належної уваги [73].

Порівняльний аналіз окремих показників США, Великої Британії та окремих висхідних країн демонструє формування нових глобальних макроекономічних балансів через посилення впливу висхідних економік на динаміку глобальних економічних процесів і розвиток національних економік які на сьогодні все ж залишаються залежними від технологічних, інноваційних, фінансових ресурсів розвинутих країн.

Не можна обійти увагою вплив сировинних товарів на формування глобальних та національних дисбалансів на основі платіжних балансів. Ситуація на світових сировинних біржових ринках вказує на те, що з великою вірогідністю тенденція до зниження світових біржових цін на головні сировинні товари у 2017 р. зміниться на протилежну. Найближчими роками, за міжнародними оцінками, зміна вартості головних біржових товарів на світових ринках не носитиме шоківий характер (у 2016 р. глобальний біржовий індекс Bloomberg Commodity Index, який формується на базі ф'ючерсів 22-ох найпоширеніших сировинних товарів, продемонстрував зміни до підвищення, що дозволяє стверджувати про помірне зростання цін.

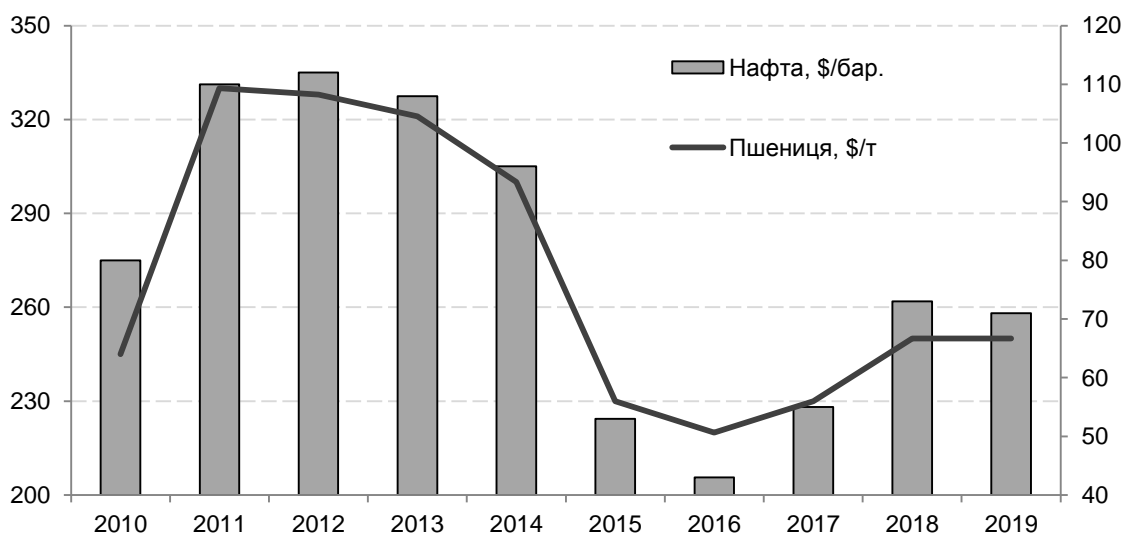
Оскільки у структурі експорту товарів України у 2016 р. частка зернових культур складає близько 17%, чорної металургії – 20%, а у структурі імпорту частка нафти сягає 20,0%, тобто, понад третину експорту та імпорту визначається саме сировинними товарами і товарами з низькою доданою вартістю,

залежними від змін біржової кон'юнктури, тому важливо розуміти зміну вартості на світових ринках як чинник формування дисбалансів.

Нафта для України значною мірою формує показники імпорту і її прогнозна динаміка є хвилеподібною на відміну від зернових, які визначають показники експорту України (рис. 3.3), що доводить відсутність позитивних очікувань щодо зміни умов торгівлі у перспективі, і можливості кардинальної зміни ситуації з дисбалансом РПО зумовленим структурою експорту.

Новою тенденцією у експорті України є зростання частки зернових за останні роки і за прогнозом (табл. 3.12) частка України у світовому виробництві пшениці складатиме 3,3-3,4%, що мало відрізняється від попередніх років і експортні можливості необхідно нарощувати за рахунок покращення урожайності, а не кількості засіяних площ, а це потребує значних затрат і може стати чинником залучення інвестицій в аграрний сектор зокрема у переробку. Саме такі капітальні вкладення можуть вирішити питання зміни структури і вирівнювання дисбалансів платіжного балансу.

Рис. 3.3. Вартість нафти і пшениці на світових ринках

Примітка. Нафта – права шкала.

Джерело: сформовано автором за даними Commodity Prices, Forecast 2015-2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knoema.ru/wxgcxde/commodity-prices-forecast-2015-2019-charts-and-tables>.

Таблиця 3.12

Виробництво пшениці в Україні і частка у світовому

Показник	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Валовий збір, млн т	15,8	22,3	24,1	26,5	26,0	25,0
Частка у світовому виробництві, %	2,4	3,1	3,3	3,6	3,6	3,4

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Отже, основні ризики, пов'язані з глобальними викликами (вплив на які національних інститутів переважно незначний), погіршенням структури платіжного балансу і макроекономічних диспропорцій можуть бути вирішені лише реалізуючи зважену структурну політику зміни структури виробництва та експорту.

Надзвичайно складним є вплив на диспропорції платіжного балансу інвестиційної складової, зокрема прямих іноземних інвестицій (ПІІ), для припливу яких зростання заощаджень може стати позитивним макроіндикатором і стимулювати зміну структури економіки за умов реалізації ефективної державної політики структурних змін, але за умов значних капітальних вкладень у імпорті основні засоби також може відбутися погіршення стану сальдо рахунку поточних операцій.

В Угорщині і Польщі ПІІ відігравали відносно помірну роль у конвертації у капітальні вкладення, за виключенням окремих років посткризового періоду (табл. 3.13) на відміну від України, де частка ПІІ в формуванні основного капіталу в середньому знаходилась на рівні 20–25%, але помітних позитивних змін у структурі економіки не викликало, оскільки фізичні обсяги інвестицій були недостатніми для економічних зрушень. За своїми функціями ПІІ є джерелом фінансування зовнішніх дисбалансів тому стійкість країни значною мірою пов'язані з потоками прямих іноземних інвестицій.

Таблиця 3.13

ПІІ – як частка в інвестиціях в основний капітал, %

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015
Угорщина	3,6	3,1	14,2	6,5	11,1	0,5	9,8
Польща	7,5	8,9	8,7	11,5	5,7	4,2	10
Україна	19,7	23,3	20,3	19,2	18,8	12	20,8

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Важливою характеристикою глобальної диспропорційності виступає також динаміка зайнятості розвинутих країн, яка

значною мірою впливає на умови на світовому ринку праці. Зокрема з середини 1990-х років до глобальної кризи 2008–2009 рр. рівень безробіття у США і Великій Британії був суттєво нижчим, ніж у провідних розвинутих європейських країнах, а також мав різноспрямовану динаміку з відповідною динамікою Німеччини і Франції (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Рівень безробіття у розвинутих країнах

(% загальної робочої сили)

Країна	1994	1997	2000	2003	2006	2009	2012	2013	2014	2015	2016
Німеччина	8,7	9,9	7,9	9,8	10,3	7,7	5,4	5,2	5,0	4,6	4,3
Франція	12,6	13,1	10,7	8,8	8,9	9,1	9,8	10,4	10,3	10,4	10,0
Велика Британія	9,6	7,1	5,6	4,8	5,3	7,5	7,9	7,5	6,1	5,3	4,8
США	6,1	4,9	4,0	6,0	4,6	9,3	8,1	7,4	6,2	5,3	4,9

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Глобальні макроекономічні дисбаланси породжують глобальні виклики, які вимушують країни до пошуку нових економічних інструментів спроможних, з одного боку, сформувати механізми протидії негативним впливам диспропорційності і зовнішнім викликам, а з іншого - стимулювати високі темпи економічного зростання в умовах спаду ділової активності у світовому господарстві та забезпечити стійке економічне зростання країни. Джерела зростання, що базуються на основі низькотехнологічного і сировинного експорту та дешевої робочої сили на сьогодні фактично вичерпані.

Трансформація світової економіки, зміна напрямів та інтенсивності міжнародних фінансових потоків, зміни і невизначеність у розподілі світових ринків між центрами економічного зростання, обумовлюють турбулентність викликів, з якими стикається надвідкрита до зовнішніх і внутрішніх викликів ринках України. Подальший розвиток економіки України визначатиметься спроможністю знайти відповіді на низку викликів структурного, технологічного й управлінського характеру, які сформувалися під впливом глобальних та внутрішніх пропорцій і дисбалансів.

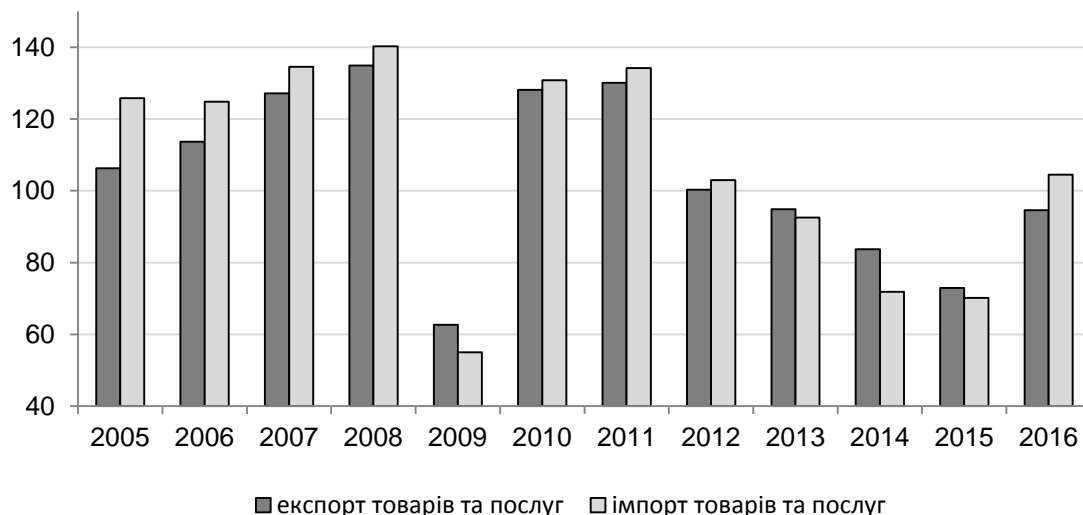
3.2. Особливості зовнішньоторговельної діяльності у контексті структурних змін у світовій торгівлі

Сучасні процеси інтернаціоналізації господарського життя, поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва визначають характерні тенденції швидкого зростання зовнішньоекономічних зв'язків темпами, що випереджають темпи зростання ВВП країн – активних учасниць міжнародної діяльності. Диспропорції у світовій торговельній системі формуються також внаслідок зростання масштабів транснаціоналізації капіталу, лібералізації зовнішньоторговельного регулювання в національних системах, поряд з падінням глобального попиту і проведенням окремими країнами протекціоністських заходів. Це призвело до того, що за останні два десятиліття у розвинених країнах – традиційних нетто-експортерів товарів і послуг на світових ринках, спостерігається перевищення експорту імпортом.

Серед факторів, що визначають диспропорційність розвитку світової торгівлі в останні роки – дисбаланси між країнами експортерами та імпортерами продукції, попиту та пропозиції на міжнародних валютних ринках, диспропорційність розвитку економіки низки країн; дисбаланс між споживанням і заощадженнями у провідних державах-експортерах та імпортерах; бюджетні дефіцити та ін. Тому фактори, що посилюють проблему торговельних диспропорцій, можна ідентифікувати як природні, пов'язані з перебігом відтворювальних процесів в економіках та відмінностями в стані і потребах економік, і «неприродні», пов'язані з наявністю структурних проблем [132].

Функціонування економіки України за роки незалежності переважно було орієнтоване на короткострокове одержання доходу, що спричинило її неефективну міжнародну спеціалізацію, формування небезпечної залежності від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, обумовлюючи високу вразливість макроекономічної стабільності. Крім того, скорочення зовнішнього попиту та зниження цін на основні позиції вітчизняного експорту у

кризові періоди призводили до його скорочення, й відповідно диспропорцій між експортом та імпортом (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Темпи зростання експорту-імпорту України у 2005–2016 рр., % до попереднього року

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Так, внаслідок кризи 2008 р. – в українській економіці, за даними Державної служби статистики України, обсяг ВВП протягом 2009 р. скоротився на 15%, а зовнішньоторговельний оборот – більше ніж на 40%, продемонструвавши значну вразливість економіки країни.

Значне уповільнення темпів зростання спостерігається у 2012–2015 рр., що пов'язано не скільки з втратою територій, оскільки частка їх у експорті-імпорті України досить незначна (табл. 3.15), а з девальвацією національної валюти та складним економічним становищем України в цілому.

Таблиця 3.15

Частка АРК та м. Севастополь у експорті-імпорті України у 2010-2013 рр.

Роки	Експорт						Імпорт					
	млн дол. США			%			млн дол. США			%		
	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього	товари	послуги	всього
2010	660,9	378,0	1038,9	1,3	3,2	1,6	390,2	45,6	435,8	0,6	0,8	0,7
2011	800,1	444,5	1244,6	1,2	3,2	1,5	1567,7	43,3	1611,0	1,9	0,7	1,8
2012	1050,6	483,1	1533,7	1,5	3,6	1,9	1582,2	96,9	1679,1	1,9	1,4	1,8
2013	1014,8	603,1	1617,9	1,6	4,1	2,1	1152,2	86,0	1238,2	1,5	1,1	1,5

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Зовнішньоторговельна відкритість національної економіки поряд з посиленням інтеграційних процесів країни до світової економіки та зміцненням міжнародне співробітництво, з іншого створює підґрунтя для підвищення рівня незахищеності внутрішнього ринку та стає каналом перенесення диспропорцій світової економіки у національний економічний простір. Надмірна відкритість економіки може стати джерелом загроз національній економіці через сферу зовнішньої торгівлі внаслідок: високого рівня залежності відтворювальних процесів за умов надмірної відкритості внутрішнього ринку від зовнішніх джерел; деформації структури експорту та виробництва, явище «голландської хвороби»; деіндустріалізації національної економіки під впливом зовнішніх шоків; високого рівня залежності від імпорту; банкрутства місцевого бізнесу [86].

Для оцінки відкритості економіки використовують різні методичні підходів, що базуються як на окремих показниках, так й на комплексних методиках. Найбільш використовуваними показниками є експортна та імпортна квоти, тобто частка експорту та імпорту у ВВП, а також зовнішньоторговельна квота – частка середньоарифметичної суми експорту та імпорту у ВВП (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Основні показники функціональної відкритості національної економіки

Показник	Методика розрахунку	Критерій відкритості економіки
Експортна квота	$E_k = \frac{E}{ВВП} \cdot 100,$ (E_k – експортна квота; E – обсяг експорту країни; $ВВП$ – ВВП країни)	$\geq 45\%$
Імпортна квота	$I_k = \frac{I}{ВВП} \cdot 100,$ (I_k – імпортна квота; I – обсяг імпорту країни)	$\geq 45\%$
Зовнішньоторговельна квота	$Z_k = \frac{ZO}{ВВП} \cdot 100,$ (Z_k – зовнішньоторговельна квота; ZO – зовнішньоторговельний оборот)	$\geq 90\%$

Джерело: [74].

Однак, вони можуть необ'єктивно характеризувати зовнішньоторговельні операції, оскільки їх значення можуть бути скориговані за умови відповідної політики уряду. Так, значення імпоротної квоти під час проведення політики протекціонізму знижується, а значення експортної квоти, навпаки, зростає за високої конкурентоспроможності країни на світовому ринку, досягнутої за допомогою відповідної внутрішньої економічної політики [110].

Зазначені показники є показниками функціональної відкритості, тобто такої, яка пов'язана з участю країни у системі міжнародного поділу праці, і відображає ступінь її залучення до міжнародного торговельного обороту [74].

Дискусійним питанням є оптимальне значення експортної квоти для визначення економіки як відкритої. У 90-х рр. ХХ ст. визначали прийнятною для відкритої економіки розмір експортної квоти на рівні 10% [1]. Проте, останнім часом поширюється підхід, відповідно до якого вчені наголошують, що значення цих показників на рівні 10% було адекватним для 50–70 рр. минулого століття, з урахуванням при цьому особливостей функціонування і розвитку сучасного світового господарства, граничних значень експортної та імпоротної квот, які свідчили б про відкритість економіки окремої країни, і пропонують встановити їх на рівні 45% [90].

Дослідження експортної квоти 161 країни протягом 2006–2015 рр., показали, що:

- рівень експортної квоти нижче 10% не властивий жодній країні, яка не перебуває під дією обставин непереборної сили;
- більшість країн мають експортну квоту на рівні від 20 до 45%, у т.ч. окремі країни, які перебувають під дією обставин непереборної сили;
- експортна квота становить 150% і більше для країн, розвиток яких тісно пов'язаний з транзитом товарів або високим рівнем торгівлі фінансовими послугами, серед яких у 2015 р. – Люксембург з експортною квотою 227,1%, Гонконг – 195,9%, Сінгапур – 177,9%. (табл. 3.17, табл. В.1).

Таблиця 3.17

Розподіл країн світу за розміром експортної квоти у 2015 р.

Розмір експортної квоти, %	Кількість країн, од.	Частка від загальної кількості країн, %	Приклад країн
11 – 35	82	50,9	США (12,6), Бразилія (12,9), Японія (17,6), Австралія (19,7), Китай (22,0), Узбекистан (20,6) Індонезія (21,2), Туреччина (23,3) ...
35 – 55	47	29,2	Фінляндія (36,8), Норвегія (37,4), Румунія (41,10), Грузія (44,7), Німеччина (46,8) Польща (49,5), Україна (52,6)...
55 – 80	16	9,9	Білорусь (58,0), Латвія (58,9), Болгарія (64,1), Малайзія (70,9), Литва (75,9), Словенія (77,9) ...
80 – 105	11	6,8	Чехія (83,0), Бельгія (82,9), Угорщина (90,7), Словаччина (93,5), ОАЕ (100,4)...
більше 105	5	3,1	Люксембург (227,1), Сінгапур (177,9), Гонконг (195,9)...

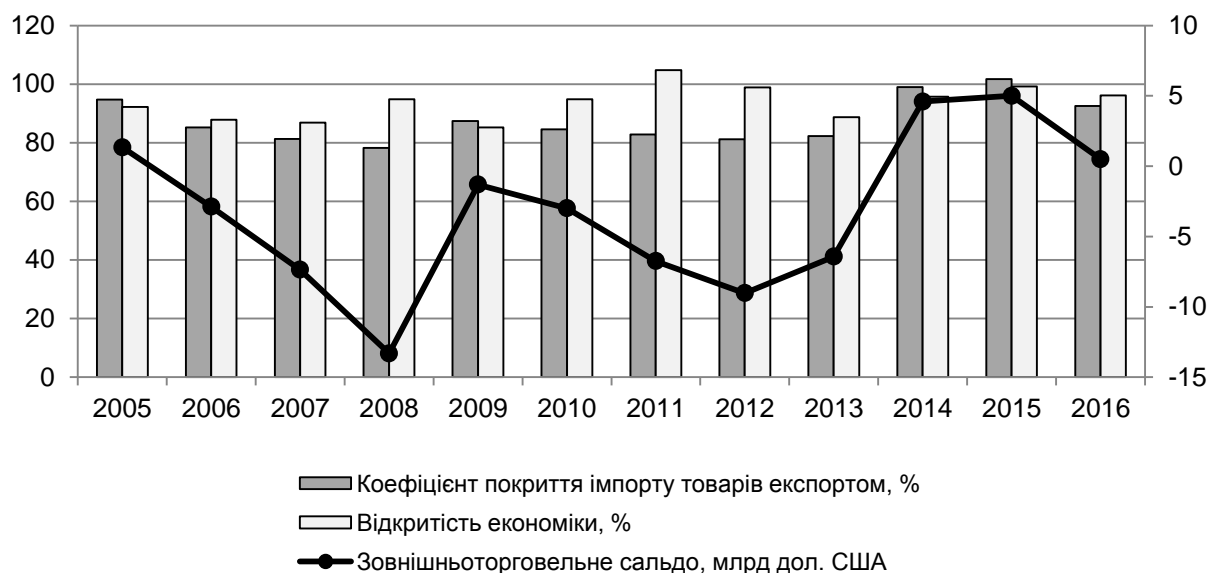
Джерело: Розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості, що дозволяє країні одночасно інтегруватись у світову економіку та стримує загострення диспропорційності притаманний більшості економічно розвинутих країн світу і становить 35%.

В умовах посткризового розвитку світової економіки до такого рівня зменшується торговельна відкритість й більшості країн, зі зростаючими ринками та з трансформаційною економікою [18, с. 105-107; 37].

Економіка України є економікою відкритого типу, яка характеризується значними обсягами експорту та імпорту. Значно вищий рівень відкритості економіки порівняно з іншими країнами, зокрема країнами ЄС, та світової економіки в цілому призвів до залежності у функціонуванні і розвитку вітчизняної економіки від кон'юнктури міжнародних ринків, вразливості до зміни зовнішніх чинників і як наслідок до загострення диспропорцій у зовнішній торгівлі. Це підтверджує аналіз відкритості економіки України та зовнішньоторговельних показників у 2005–2016 рр., особливо у періоди розгортання кризових явищ у світовій економіці (рис. 3.5; табл. 3.18).

Рис. 3.5. Відкритість економіки України та динаміка зовнішньоторговельних показників у 2005–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 3.18

Основні показники зовнішньої торгівлі України у 2005–2016 рр.

Показник	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Темпи зростання експорту товарів та послуг, % до попереднього року	107,5	133,8	63,4	127,7	128,3	101,3	94,8	83,7	72,9	94,6
Темпи зростання імпорту товарів та послуг, % до попереднього року	120,4	138,5	56,2	130,3	135,2	105,4	96,6	71,9	70,1	104,5
Темпи зростання експорту товарів, % до попереднього року	104,9	136,0	59,3	129,5	133,0	100,6	92,0	85,1	70,7	95,4
Темпи зростання імпорту товарів, % до попереднього року	124,6	141,0	53,1	133,7	136,0	102,5	90,9	70,7	68,9	104,7
Темпи зростання експорту послуг, % до попереднього року	115,6	129,9	81,7	122,5	116,5	98,8	109,7	77,7	82,9	91,6
Темпи зростання імпорту послуг, % до попереднього року	146,2	129,9	80,0	105,3	114,7	107,3	113,5	83,8	80,7	103,4
Зовнішньоторговельне сальдо, млрд дол. США	1,3	-13,3	-1,3	-3,0	-6,7	-9,0	-6,4	4,6	5,0	0,5
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	79,4	170,7	99,9	129,4	171,0	173,9	162,8	126,2	90,3	89,7
Зовнішньоторговельний оборот, % до попереднього року	115,1	137,7	58,5	129,5	132,2	101,7	93,6	77,6	71,6	99,3
Частка експорту у ВВП, %	46,9	43,7	42,0	46,3	50,4	46,9	42,6	49,6	50,6	48,4
Частка імпорту у ВВП, %	45,4	51,1	43,2	48,5	54,5	52,0	46,1	46,1	45,2	47,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Відкритість економіки України зросла з огляду на рівень експортної квоти, яка збільшилася з 46,9% у 2005 р. до 48,4% у 2016. Це пов'язано в першу чергу не зі збільшенням відкритості, а з погіршенням економічної ситуації в країні в цілому.

Про диспропорції у зовнішній торгівлі, а саме дисбаланс між експортом та імпортом свідчить від'ємне зовнішньоторговельне сальдо України протягом 2006-2013 рр. (див. табл. 3.18), яке змінилося на позитивне у 2014-2016 рр. частково внаслідок набуття чинності економічної складової Угоди про асоціацію між країною та країнами ЄС у частині створення ЗВТ, але переважно через падіння гривні та скорочення імпорту.

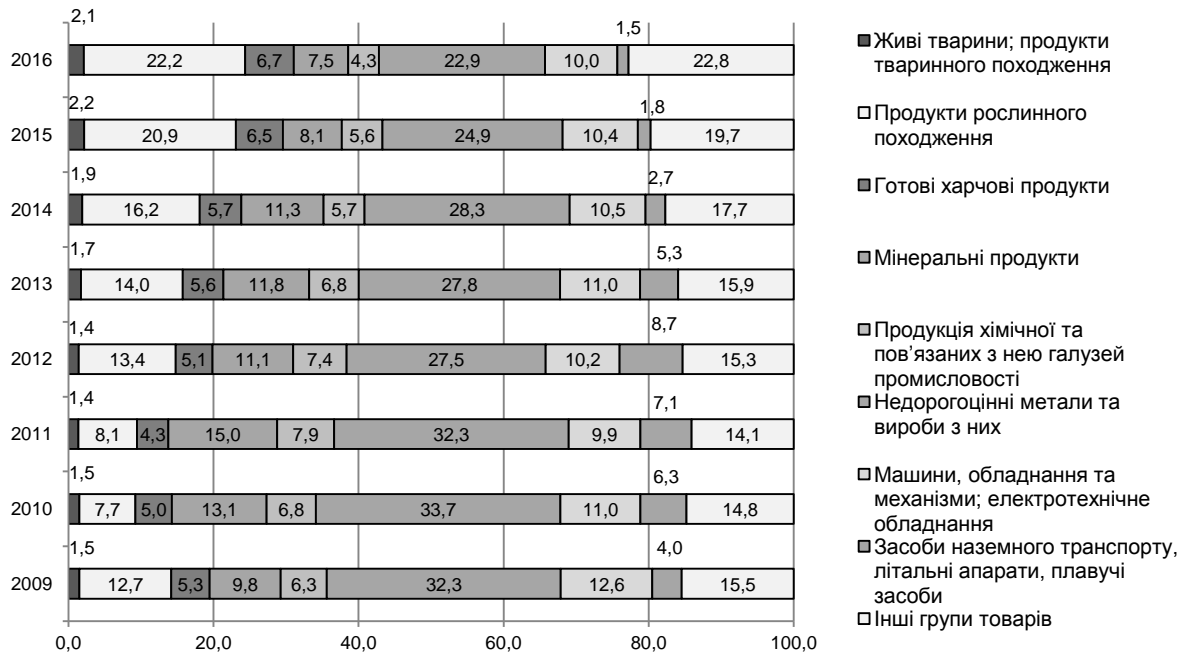
Поряд з цим, в сучасних умовах розвитку світової економіки показники функціональної зовнішньоторговельної відкритості, такі, як частка експорту та імпорту у ВВП, середньозважений обсяг зовнішньої торгівлі у ВВП, інтенсивності торгівлі та ін., не дозволяють адекватно оцінити рівень інтегрованості країни у міжнародні торговельні відносини [76]. Тому набувають поширення комплексні методики, що застосовуються міжнародними організаціями та включають не тільки кількісний аналіз співвідношення макроекономічних показників, а й поглиблене вивчення торговельної політики держав та оцінку рівня розвитку торговельної інфраструктури.

Аналіз динаміки коефіцієнта покриття імпорту товарів експортом свідчить, що в період з 2005 по 2016 рік експортних надходжень було недостатньо для оплати імпортованих товарів. У 2015 р., показник досяг 101,7%, що свідчить про те, що вартісні обсяги експортних та імпортованих товарних операцій збалансувалися.

Темпи зростання імпорту в Україні з 2005 р. випереджали експорт. У 2009 р. навіть при різкому скороченні зовнішньоторговельного обороту показник відкритості економіки залишився на докризовому рівні.

У кризові періоди спостерігається диспропорційність експорту у розрізі товарних груп, й, відповідно – зміни його вартісної структури (рис. 3.6 (а), табл. В.2, В.3, рис. В.1, В.2).

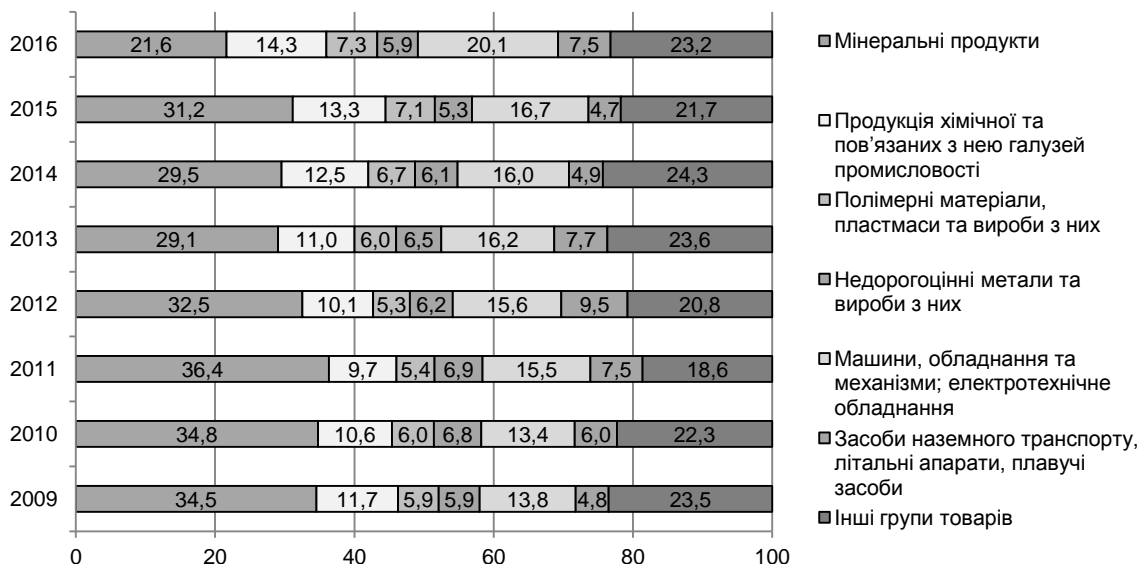
Ці зміни відбулися внаслідок збільшення фізичних обсягів зовнішніх поставок при зниженні цін на відповідні товарні позиції. Суттєві зміни у вартісній структурі товарного експорту України ще раз засвідчили очевидний факт нестабільності чинної експортоорієнтованої моделі економічного зростання в Україні.

а) структура товарного експорту, % до загального обсягу експорту

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
 – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Український експорт – це, переважно, низько- та середньотехнологічна продукція, а імпорт, навпаки, – високотехнологічна та товари кінцевого споживання, а також енергоносії (рис. 3.6 (б), табл. В.4, В.5, рис. В.3, В.4). Така товарна структура зовнішньої торгівлі України обумовлює хронічний характер дефіциту торговельного балансу.

б) структура товарного імпорту, % до загального обсягу імпорту

Рис. 3.6. Вартісна структура товарного експорту та імпорту України у 2009–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Зокрема, погіршення цінових умов торгівлі у 2009 р. компенсувалося для торговельного балансу країни паритетним переважанням темпів зростання фізичних обсягів експорту над імпортом (27,5%). Тобто для того, щоб профінансувати імпорт, ціна на який є вищою за експорт, Україна мала збільшити фізичні обсяги останнього [120, с. 57].

Вартісна структура товарного імпорту країни постійно зазнає змін через погіршення умов торгівлі України у результаті коливання цін, зокрема на металопродукцію, основні позиції агропродовольства та газ. Як наслідок, імпорт, який надходить, має переважно низьку еластичність за ціною та доходом.

Структура зовнішньої торгівлі обумовила зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом в Україні з 0,95 у 2005 р. до 0,82 у 2013 р. та зростання при цьому дефіциту торговельного балансу, фінансування якого здійснювалося за рахунок зовнішніх джерел, що призвело до збільшення боргового навантаження, вираженого як співвідношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, з 98,1% у 2005 р. до 193,1% у 2014 р., а у 2016 р. сягнуло 251,7% (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Динаміка валового зовнішнього боргу України та коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2005–2016 рр.

Джерело: за даними аналітично-статистичного видання Національного банку України «Платіжний баланс і зовнішній борг України» за 2002–2014 рр. за відповідні роки.

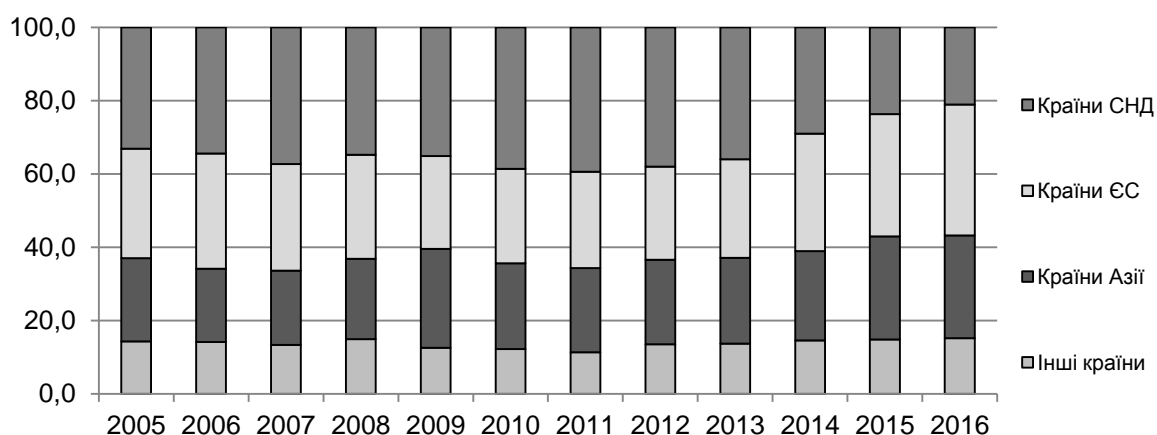
Аналіз динаміки макроекономічних показників України впродовж 2005–2016 рр. свідчить, що реалізація експортоорієнтованої моделі економічного зростання призводить до загострення диспропорцій у зовнішній торгівлі, гальмуючи диверсифікацію структури зовнішньої торгівлі країни, а залежність значної частки бюджетних надходжень від функціонування експортоорієнтованих галузей створює загрозу макроекономічній стабільності. Оскільки наявність мультиплікативного ефекту для економіки загалом та державного бюджету зокрема від підтримки цих галузей, якщо врахувати всі витрачені та недоотримані кошти (недоотримані кошти від приватизації, державні дотації та преференції), а також альтернативні витрати, є сумнівною, – пов’язані з цим ризики невиправдані [120, с. 60].

Для зовнішньої торгівлі України характерний низький рівень диверсифікації її географічної структури внаслідок неефективної моделі міжнародної спеціалізації. Основними торговельними партнерами України є СНД та країни ЄС. Причому частка СНД в зовнішній торгівлі України невпинно скорочується: в 1996 р. частка СНД в загальному товарообігу становила 57,5%, в 2009 р. – 39,0%, а в 2016 р. – 21,1%. Це відбувається на фоні збільшення частки країн ЄС та, останніми

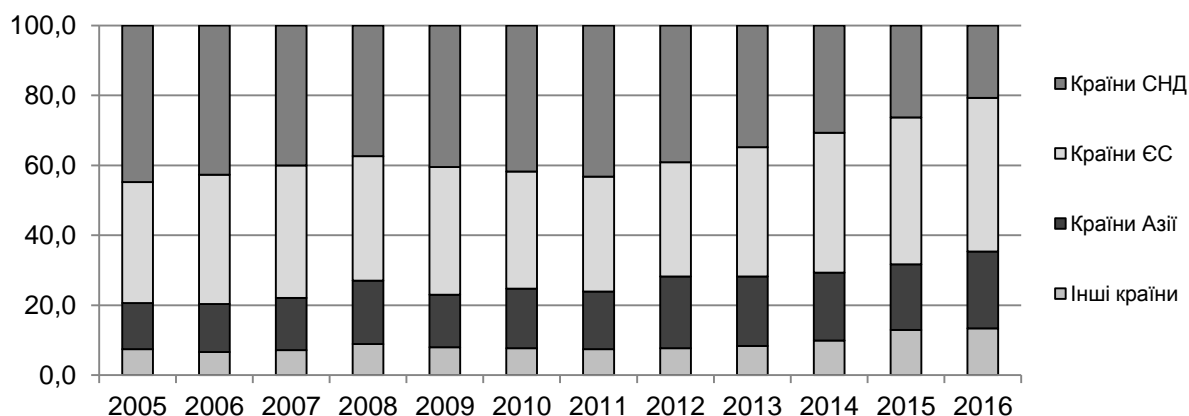
роками, Азії в зовнішній торгівлі України товарами та послугами (рис. 3.8; табл. 3.19, 3.20, В.6, В.7).

Для такої моделі міжнародної спеціалізації очевидним є рух технологій – з заходу на схід (технології імпортуються з країн ЄС, а товари, вироблені з їх використанням – у країни СНД і Азії).

На шляху диверсифікації географії зовнішньої торгівлі України позитивним кроком є розширення економічних взаємин з країнами Африки [130], що мають значний потенціал: у 2005 р. загальний товарообіг України з країнами Африки становив 2 млрд 92 млн дол. США, а в 2012 р. – вже 6 млрд 412 млн дол. США та 6 млрд дол. США – у 2014 р.

а) експорт товарів і послуг

б) імпорт товарів і послуг

Рис. 3.8. Географічна структура експорту-імпорту України у 2005–2016 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 3.19

Географічна структура експорту товарів України, %

Країни	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016
Країни СНД	30,8	34,6	33,9	36,5	34,9	27,6	20,5	16,6
Інші країни світу	69,2	65,4	66,1	63,5	65,1	72,4	79,5	83,4
Європа	31,8	29,5	25,9	26,9	26,9	31,8	34,7	37,9
Країни ЄС (28)	30,1	27,3	24,0	25,5	26,5	31,5	34,1	37,1
Азія	25,1	23,7	30,6	26,7	26,6	28,5	32,5	32,4
Африка	7,0	5,8	6,6	5,9	8,0	9,5	10,0	10,6
Америка	5,3	6,2	2,8	3,9	3,4	2,5	2,1	2,0
Австралія та Океанія	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Інші	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 3.20

Географічна структура імпорту товарів України, %

Країна	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016
Країни СНД	47,0	39,0	43,3	44,0	36,3	31,7	27,9	21,8
Інші країни світу	53,0	61,0	56,7	56,0	63,7	68,3	72,1	78,2
Європа	35,1	35,6	35,7	32,9	37,1	41,1	44,4	47,1
Країни ЄС (28)	33,8	33,8	34,0	31,5	35,1	38,7	40,9	43,7
Азія	13,0	18,1	14,4	16,5	19,8	19,9	19,3	22,7
Африка	1,2	1,8	1,4	1,4	1,0	1,2	1,6	1,4
Америка	3,5	4,9	4,8	4,7	5,6	5,6	6,2	6,6
Австралія та Океанія	0,3	0,5	0,3	0,4	0,1	0,3	0,5	0,3
Інші	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Це свідчить про розвиток відносини з державами африканського континенту. Українські підприємства беруть участь у розвитку інфраструктури цих країн, зокрема Нігерії та Екваторіальної Гвінеї.

В Україні у деяких урядових програмних документах передбачено надання державних гарантій для залучення підприємствами коштів з метою виконання експортних контрактів. Однак, до сьогодні відсутні програми сприяння експорту шляхом розвитку торговельного фінансування [128].

Розвиток торговельного фінансування довгий час вважається світовою спільнотою головним інструментом підтримки світової торгівлі. У США рівень підтримки фінансування та страхування експорту здійснюється через Експортно-імпортний банк США. У Великій Британії урядом підтримуються експортери через Департамент кредитних гарантій для експорту [217]. Уряд Японії

кредитує японських експортерів через Японський банк міжнародного співробітництва, особливо для розширення їхнього бізнесу в країнах, що розвиваються [172]. Для отримання коштів на підтримку фінансування та страхування експорту, приділяючи особливу увагу середнім та малим підприємствам, Центральний банк Бразилії розпродас частину своїх міжнародних резервів.

В Україні у 2009 р. законодавчо було передбачено розроблення механізму надання пільгових кредитів експортерам, часткове відшкодування відсоткової ставки за кредитами у сфері експортної діяльності [107]. Але лише у 2016 р. прийнято Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» [67], який визначає засади державної підтримки експортної діяльності з метою створення умов для здійснення масштабної експортної експансії українських виробників на зовнішні ринки та забезпечення захисту українських експортерів від ризиків неплатежів та фінансових втрат, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках.

Поряд з цим, Світова організація торгівлі та багато країн, зокрема, Німеччина [171], Велика Британія [216], Китай [163], категорично виступають проти протекціонізму у світовій торгівлі, – політики, яка спрямована на захист національних підприємств від іноземної конкуренції та реалізується через фінансову підтримку національного виробництва, стимулювання експорту та обмеження імпорту.

На сучасному етапі розвитку зовнішньоторговельних розвинених країн починають переважати інструменти прихованого протекціонізму через реалізацію внутрішньої економічної політики. Методи галузевого протекціонізму використовують країни, що розвиваються, поряд з селективним, який проявляється у запровадженні економічних санкцій до окремих країн чи товарів. Економічна основа прихованого протекціонізму стосується внутрішніх податків і зборів, державних закупівель, вимог використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів [97]. Завуальований або напіввідкритий характер такого протекціонізму, що не підпадає

під зафіксовані в документах СОТ прояви протекціонізму, дозволяє країнам формально не порушуючи міжнародні зобов'язання, відстоювати власні геополітичні та соціально-економічні інтереси [113] (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Інструменти прихованого протекціонізму окремих країн у міжнародній торгівлі

Дата введення	Країна, яка створила торговельний бар'єр	Країни, які найбільше постраждали	Товарна група	Інструмент прихованого протекціонізму
14 червня 2013 р.	Білорусь	Естонія, Литва, Італія, Польща, Туреччина та ін.	Необроблені шкури великої рогатої худоби	Експортне мито
07 червня 2010 р.	Марокко	ЄС, Японія, Південна Корея, США тощо	Сільське господарство та риболовство	Експортне мито
10 листопада 2011 р.	Уругвай	Бразилія, Канада, Чилі, Китай та ін.	М'ясо, молоко, шерсть	Експортне мито
07 квітня 1997 р.	США	ЄС	Усі	Фіскальний (невизнання країни походження продукту, як ЄС, потрібні додаткові підтвердження країни походження товару)
10 грудня 2008 р.	Венесуела	Бразилія, Гватемала, Нікарагуа	Цукор з тростини	Квотування
11 червня 2012 р.	Еквадор	Бразилія, Канада, Китай, Фінляндія та ін.	Мобільні телефони	Квотування
5 серпня 2013 р.	США	Усі країни	Споживчі товари, промислове обладнання	Стандарти маркування, стандарти енергозбереження
30 листопада 2009 р.	Уругвай	США	Обладнання для виробництва ортопедичних матраців	Експортні субсидії (повернення податку)
11 вересня 2009 р.	Колумбія	ЄС, Канада, Китай, Еквадор та ін.	Банани, квіти, креветки	Експортні субсидії
10 квітня 2010 р.	В'єтнам	Усі країни	Споживчі товари та обладнання	Вимоги держзакупівлі у національних виробників
06 вересня 2011 р.	Швейцарія	Усі країни	Експортні товари	Девальвація національної валюти до 1,2 євро за франк
лютий 2009 р.	Казахстан	Усі країни	Експортні товари	Девальвація національної валюти на 25 % до інших валют

Дата введення	Країна, яка створила торговельний бар'єр	Країни, які найбільше постраждали	Товарна група	Інструмент прихованого протекціонізму
2006 р.	Росія	Україна	М'ясо, молочні продукти	Фітосанітарний контроль
2012 р.	Росія	Інші країни	Автомобілі	Тарифи (утилізаційний збір)
2013 р.	Росія	Норвегія	Риба та рибні продукти	Фітосанітарний контроль

Джерело: [113].

Основним недоліком протекціонізму є те, що, захищаючи національну економіку від зовнішньої конкуренції, він призводить до загострення диспропорцій через виникнення застійних явищ, зниження конкурентоспроможності національних товарів на міжнародних ринках, посилення монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку. Незважаючи на це окремі країни застосовують ембарго на поставки продукції з інших країн, керуючись, як правило, політичними цілями.

Серед останніх таких дій, наприклад, введення Федеральною службою з ветеринарного і фітосанітарного нагляду РФ у серпні 2015 р. посиленого контролю щодо продукції українського підприємства «Агропродукт», що поставляв в РФ яловичину. Згідно з документом причиною його вказано те, що у яловичині українського підприємства знайдено «заборонені та шкідливі речовини» [95]. Також Росспоживнагляд заборонив ввезення на територію Росії шпротів виробництва польської компанії Graal S. A., а ще раніше – з країн Балтії разом з іншою рибною продукцією. Крім того, з 7 серпня 2014 року РФ було введено ембарго на поставки продуктів харчування з країн Заходу – США, ЄС, Канади, Австралії та Норвегії, зокрема м'яса та м'ясної продукції, риби та рибної продукції, молока і молочної продукції, овочів та фруктів. Причому, боротися з такими поставками в РФ вирішили радикально – напередодні було підписано указ про знищення заборонених продуктів.

Досягнення якісних змін системного характеру на шляху подолання диспропорційності у зовнішній торгівлі, як свідчить досвід успішних країн, може тривати в середньому не менше двох десятиліть. Тому її підтримка, й, у першу чергу, сприяння

диверсифікації товарної та географічної структури експорту-імпорту є надзвичайно складним стратегічним завданням для України.

Модель міжнародної спеціалізації України, яка почала стихійно формуватися на початку перехідного періоду, вже після перших результатів її експлуатації щодо забезпечення економічного зростання до настання кризи 2008 р. диктувала і встановлення стратегічних завдань, і визначення структурної політики. Однак, схеми, що спрацювали в момент виходу з кризи 1998 р., використовувалися занадто довго, перетворившись на довготривалу державну підтримку стагнуючих галузей, що гальмує модернізацію економіки. Змінити ситуацію на краще означає запровадити структурну політику спрямовану до формування більш конкурентоспроможної моделі міжнародної спеціалізації.

Таким чином, досить результативна експлуатація в Україні експортоорієнтованої моделі економічного зростання та ігнорування необхідності проведення структурних змін призвели до загострення диспропорцій у зовнішній торгівлі, оскільки Україна виявилася пасивним учасником процесів, жодного впливу на які не мала: йдеться про формування впродовж 1996–2008 рр. структурних змін у торгівлі та потоках капіталу, зокрема:

- становлення у світі з кінця 1990-х років моделі, що полягала у формуванні значних дефіцитів поточного рахунку платіжного балансу в одних країнах (США, Велика Британія, країни Південної Європи, включаючи Грецію, Італію, Португалію, Іспанію) і надлишків в інших (Китай, Японія, Малайзія, Корея тощо, а також країни – експортери нафти) [255];

- реверс у потоках позичкового капіталу до країн з ринками, що формуються, зміна, яка перетворила їх з позичальників на світових ринках капіталу на чистих кредиторів [157];

- зниження норми заощаджень та інвестування в світі та розширення дисбалансів поточних рахунків національних економік до безпрецедентного рівня на тлі збереження в більшості країн низької реальної відсоткової ставки на довгострокові кредитні ресурси [257].

Специфіка макроекономічної політики країн Азії та Близького Сходу була мотивована різними чинниками. У деяких країнах Південно-Східної Азії стратегія макроекономічної політики була сфокусована на протидії чинникам, які у 1998 р. призвели до фінансової кризи в регіоні. Проблема нестабільності світових потоків капіталу залишилася актуальною і після кризи, тому компенсаційним механізмом, що у критичний момент став би «подушкою безпеки» для зазначеної групи країн, було обрано формування значних міжнародних резервів. Реалізації такої політики сприяв існуючий у посткризовий період розрив між нормою заощадження та інвестування на користь першої, що відбивалося у зростаючих надлишках рахунків поточних операцій. У нових промислово розвинених азійських економіках, після 1998 р. норма заощаджень залишалася на докризовому рівні, тоді як обсяги інвестування відчутно скоротилися. У країнах Азії, що розвиваються, рівень заощаджень повернувся до свого докризового значення лише у 2002 р. (33% ВВП), після чого стрімко зростав (у 2007 р. досягнувши 47%) випереджаючими темпами порівняно з інвестиціями. Останні повернулися на свій докризовий рівень у 35% ВВП лише у 2004 р. [213].

У Китаї стрімке економічне зростання відбулося за рахунок експорту, що вимагало реалізації такої макроекономічної політики, що не дозволяла б національній валюті зміцнюватися. Метою такої макроекономічної політики [172] є експорт значних за обсягом заощаджень з внутрішнього ринку на світові за будь-якої, навіть низької, відсоткової ставки, оскільки для їх продуктивного використання в Китаї серйозними перешкодами все ще залишаються слабка фінансова система, нестача технологій та управлінських навичок.

В країнах Азії стрімке економічне зростання спричинило відчутне збільшення попиту на енергоносії, в результаті чого протягом 1998–2008 рр. ціна на нафту підвищилася в середньому більше ніж у 7 разів. Такі зміни умов торгівлі вплинули на формування надлишків рахунку поточних операцій платіжного балансу в країнах – експортерах нафти за рахунок збільшення доходів від її продажу на зовнішніх ринках, дозволивши сформувати значні резервні фонди.

В той час, коли успішні економіки світу виграли, по-перше, шляхом імпорту ідей, технологій і ноу-хау, по-друге, експлуатуючи глобальний попит, який забезпечував глибокий та еластичний ринок для їхньої продукції» [231], для зовнішньої торгівлі України характерний низький рівень диверсифікації товарної структури експорту, що супроводжується слабкістю імпортозаміщення на фоні незначної частки інвестиційного імпорту. Фактичну відсутність імпортозаміщення на внутрішньому ринку засвідчили наслідки кризи. Відчутна девальвація реального ефективного обмінного курсу гривні як макроекономічна передумова імпортозаміщення хоча і мала вплив на скорочення обсягів імпорту, але бурхливого його заміщення вітчизняною продукцією не викликала (знайшли практичне підтвердження попередні оцінки еластичності імпортозаміщення в Україні як досить низької [49]).

Серйозним викликом для диверсифікації зовнішньої торгівлі є нерозвиненість застарілої інфраструктури здійснення зовнішньоторговельних операцій, яка потребує модернізації у транспортуванні, наданні послуг, пов'язаних із перевезенням, зберіганням, розмитненням, сертифікацією та контролем за якістю товарів тощо з метою скорочення витрат на здійснення поставок вітчизняних товарів на зовнішні ринки та транзиту вантажів територією країни.

Серед заходів з підтримки зовнішньої торгівлі – укладання угод про зону вільної торгівлі та державних домовленостей про розширення торгівлі. Так, США укладено двосторонні угоди про вільну торгівлю з Австралією, Бахрейном, Ізраїлем, Йорданією, Колумбією, Марокко, Оманом, Перу, Республікою Корея, Сінгапуром та Чилі. Крім того, ще з вісьмома державами США підписали договори про створення двох регіональних зон вільної торгівлі: Північноамериканської (Канада та Мексика) та Центрально-американської (Гватемала, Гондурас, Домініканська Республіка, Коста-Ріка, Нікарагуа та Сальвадор) [109]. Наразі тривають переговори про створення зони вільної торгівлі між ЄС і США (Transatlantic Trade and Investment Partnership – ТТІР). ТТІР розглядається як угода, яка охоплюватиме всі сфери, пов'язані з постачаннями товарів або послуг між його учасниками. Очікується, що зона «від Гавайїв до Литви» дасть

можливість економікам ЄС і США підвищити доходність на 100 млрд дол. США на рік [83].

Тому серед позитивних чинників розв'язання стратегічного завдання диверсифікації, пов'язаних із зовнішнім середовищем, слід зазначити проведення реформ у процесі імплементації Угоди про асоціацію України з країнами ЄС [126] у частині створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) та модернізацію виробництв і включення вітчизняних підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній через залучення українських суб'єктів господарювання до спільних науково-дослідницьких, комунікаційних та інформаційних проектів (що передбачається розділами IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди).

Так, вже протягом останніх років втрата ринків СНД частково компенсувалася переорієнтацією експортних потоків до Європейського Союзу. Збільшенню обсягів взаємної торгівлі сприяло надання Україні у квітні 2014 р. режиму автономних преференцій, що передбачав також квоти на безмитне ввезення продукції за 40 позиціями переважно у сфері продукції сільського господарства та харчової промисловості, з яких, за даними Держстату, протягом 2014 року у повному обсязі було використано квоти лише за 6 позиціями, у той час як квоти за 22 позиціями не почали використовуватися зовсім, а за 8 – були використані менше, ніж на 12%.

Особливістю Угоди про асоціацію України з країнами ЄС у частині створення ЗВТ є програма адаптації до законодавства ЄС регуляторних норм у сфері торгівлі, зокрема передбачено взаємне відкриття ринків та стимулювання підвищення конкурентоспроможності українських виробників шляхом запровадження європейських стандартів та інші заходи для розвитку внутрішнього ринку та збільшення обсягів зовнішньої торгівлі з країнами ЄС.

Поряд з режимом ЗВТ до кінця 2018 року також діють три режими Генералізованої системи преференцій (ГСП) (*The Generalized System of Preferences*) до імпорту товарів походженням з найменш розвинених країн та країн [218], зокрема:

– загальний – охоплює 6200 тарифних ліній, які поділяються на «чутливі» (3785) та «нечутливі» (2415) категорії (для «нечутливих» продуктів – нульова ставка ввізного мита, для «чутливих» – в середньому на 3,5% нижча за ставку мита відповідно до «режиму найбільшого сприяння СОТ»);

– спеціальний – 6270 тарифних ліній (нульова ставка ввізного мита застосовується до окремих «чутливих» продуктів);

– «усе, крім зброї» – більше 7000 тарифних ліній, до яких застосовується нульова ставка ввізного мита за винятком зброї та товарів військового призначення (для країн, за класифікацією ООН як найменш розвинені).

Відповідно до додатку II до Регламенту Ради ЄС № 978/2012 від 25.10.2012 р. [218] Україна входить до переліку країн, на які поширюється загальний режим ГСП. За новим Регламентом торговельні преференції в межах ГСП більше не застосовують для таких країн, як Китай, Росія, Казахстан, Бразилія, Аргентина, ОАЕ, Білорусь та ін., що дає додаткові переваги українським експортерам на ринку ЄС.

Поряд зі зміною торговельних режимів, особливостями лібералізації торгівлі з ЄС є:

– запровадження спеціального захисного механізму – стягнення додаткового збору, загальним терміном дії до 15 років на окремі товари, перелік яких встановлює українська сторона (насіння соняшника, шкірсировина, деякі види кольорового брухту та чорних металів);

– застосування 10% ставки ввізного мита з перехідним періодом 7–10 років для більшості кодів товарної позиції 8703 (пасажирські автомобілі) та спеціального додаткового мита, пов'язаного з імпортом, що може вводиться Україною протягом 15 років з дня набрання чинності Угоди та ін.

Процес поступової лібералізації торгівлі триватиме десять років, хоча для деяких українських товарів передбачені триваліші перехідні періоди. Протягом наступних років відбудеться поступове зниження до нуля певних мит, а також розширення обсягів тарифних квот для кількох товарів. Зниження мит Україною відбуватиметься повільніше, ніж країнами ЄС (табл. 3.22).

**Зміни ввізного мита України та ЄС з набуттям чинності
Угоди**

Товарні групи за УКТЗЕД	Середня арифметична ставка ввізного мита					
	чинні тарифи до набуття чинності Угоди		тарифи з моменту набуття чинності Угоди		тарифи після 10 років дії Угоди	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
За митним тарифом, всього	4,95	7,6	2,42	0,5	0,32	0,05
01-24 (сільське господарство)	9,24	19,8	6,77	0,6	1,38	0,24
25-97 (переробна промисловість)	3,67	3,9	1,12	0,5	0,00	0,0

Джерело: сформовано автором за [126].

Поряд з цим, привабливість високопоглинаючих ринків країн ЄС для «агресивних» бізнесів висхідних країн спонукатиме до заходів щодо врегулювання конкуренції на європейському рівні [99, с. 72]. Серед заходів такого врегулювання є нетарифні обмеження – технічні регламенти, антидемпінгові вимоги, екологічні обмеження для виробників, вимоги до безпеки продовольчої продукції та ін. Таким чином, позитивний ефект ЗВТ України з країнами ЄС нівелюватиметься без суттєвої модернізації виробництва. Тому європейський ринок варто розглядати насамперед з позицій збереження досягнутого рівня зовнішньої торгівлі та поступових позитивних змін технологічної структури експорту.

Україні слід враховувати обмеженість перспектив входження на європейські ринки, й, відповідно – активізувати зусилля на освоєнні ринків країн Азії, Африки, Північної і Південної Америки. Так, вітчизняні виробники слабо присутні на ринках Північної та Південної Америки незважаючи на значні їх позиції на світовому ринку. За даними Світового банку при загальних обсягах імпорту 4 трлн дол. США, імпорт країн Північної і Південної Америки з України склав 1,4 млрд дол. США, майже половина якого – чорні метали та вироби з них. Така ситуація зумовлена переважно значними витратами на транспортування товарів та технічними бар'єрами, насамперед до США та Канади. Новим кроком у розвитку торговельних відносин з країнами Північної Америки стане Підписання Угоди про ЗВТ України з Канадою, відповідно до якої з 7000 позицій

митного кодексу Канади Україна матиме 6900 позицій на безмитну та безквотну торгівлю з набуттям чинності Угоди, тобто 98% товарів українського походження можна буде експортувати до Канади без мита. Крім того, на перехідний період Україна захищатиме свій ринок спеціальними тарифами, які поступово знижуватимуться до нуля [127].

Підписання угоди про Трансатлантичну зону вільної торгівлі, яка за масштабом є глобальною торговельною угодою сприятиме зближенню ринків ЄС та США, в т.ч. у частині технічного та фітосанітарного регулювання торгівлі, що матиме позитивний ефект на розширення експорту України до країн Північної і Південної Америки.

Експортні можливості України можуть суттєво розширитися внаслідок створення зон вільної торгівлі з іншими країнами-торговельними партнерами. Як свідчить світовий досвід, наявність угод про ЗВТ не гарантує зростання зовнішньоторговельного обороту, але стимулює виробників підвищувати конкурентоздатність власної продукції на внутрішніх ринках.

Однак, слід зазначити, що можливості географічної диверсифікації українського експорту є досить обмеженими в умовах розвитку процесів регіоналізації, як нового етапу глобалізації з посиленням внутрішньо-регіональної кооперації, зростанням торговельних і фінансових потоків, що сприятиме замкненості регіональних ринків відносно зовнішніх товаропотоків. Тому для утримання та зміцнення позицій на регіональних ринках у майбутньому, вже сьогодні необхідно розвивати коопераційні відносини з країнами-учасниками регіональних об'єднань за умови формування регіональних економічних моделей їхнього розвитку.

У розширенні експортних ринків у короткостроковій перспективі також доцільно орієнтуватися на країни, споживачів яких віддають перевагу ціновим чинникам, через неможливість стрімкого підвищення технологічного власної рівня продукції. Зокрема, це пострадянські країни, які мають сформовані системи техніки та технологій, що потребують утримання та модернізації. Конкурентні переваги України у цьому сенсі підвищуються внаслідок поширення міжнародних санкцій проти РФ, оскільки

окремі країни вимушені згортати співробітництво з РФ, особливо – у військово-технічній сфері.

Перспективи зміни зовнішньоторговельного вектору України залежать від структурних змін у світовій економіці внаслідок зміщення центрів економічної динаміки, що суттєво вплине на світові товарні потоки та рух капіталів.

Для України вже в короткостроковій перспективі розширяться можливості виходу на ринки країн, що розвиваються, внаслідок збільшення місткості їх внутрішніх ринків та поживавленню попиту через уніфікацію споживчих уподобань [99, с. 72].

Поряд з цим, прогноз довгострокової тенденції зростання цін на світових ринках продовольства та високий рівень попиту на інвестиції у агропромислове виробництво обумовлюють тривалі перспективи України як країни-експортера з розвиненим агропромисловим комплексом. Необхідно реалізувати на світовому ринку конкурентні переваги у продовольчій сфері, особливо з огляду на зростання світового попиту на продовольство робить. Однак при цьому важливо підвищувати у своєму експорті питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості, особливо високотехнологічної продукції.

Пріоритети світового технологічного розвитку визначатимуться, насамперед, особливостями сукупного попиту на технології [99, с. 73]. При цьому подальший індустріальний розвиток відбуватиметься під впливом загальних глобальних трендів: інформатизації технологій, орієнтованої на їх уніфікацію; поширення біотехнологій; забезпечення ресурсозбереження; поширення дистанційних та автономних технологій як засобу модернізації транспортної та телекомунікаційної інфраструктури та ін.

Перспективним напрямом щодо розширення ринків збуту вітчизняної продукції є освоєння та впровадження інформаційних технологій у традиційні технологічні ланцюги. Досить розвинений ІТ-бізнес в Україні має перевагу порівняно з країнами, розвиток яких обумовлений копіюванням запозичених технологій та готових зразків.

Таким чином для національної економіки, якій властивий значний рівень відкритості, серед пріоритетів має бути

забезпечення зовнішньої конкурентоспроможності для розширення можливостей виходу на нові ринки на основі посилення модернізаційних процесів у економіці, що сприятиме позитивним змінам у її структурі та подоланню диспропорційності.

3.3. Боргові зобов'язання як фактор дисбалансів та прогноз боргової залежності України

Чинниками негативного впливу диспропорцій на економіку країни є різні внутрішні і зовнішні фактори, проте саме навколо платіжного балансу часто виникають проблемні ситуації, зокрема, тривалий час Україна утримувала негативне сальдо зовнішньої торгівлі, насамперед, внаслідок низько-конкурентного експорту та значних обсягів сировинного та енергетичного імпорту. Дана ситуація може спровокувати погіршення макроекономічного середовища, призвести до поглиблення існуючих та виникнення нових дисбалансів поточного рахунку, рахунку капіталів. Своєю чергою нарощування зовнішньоторговельного дефіциту формує високий девальваційний потенціал, що й відбулося у 2013–2015 рр., та вимагає пошуку джерел фінансування дефіцитів, а також виплат за раніше накопиченими боргами.

Обсяг зовнішнього боргу не завжди свідчить про небезпеку для країни, більш показовим є співвідношення зовнішнього боргу до річного показника ВВП, тобто небезпека боргових зобов'язань порівнюється з економічними можливостями держави до економічного зростання. Позичкові кошти повинні використовуватися не на проїдання, а на формування можливостей зростання різних галузей економіки. Нові глобальні умови розвитку світової економіки початку XXI ст. призвели до формування багатосторонньої система врегулювання зовнішньої заборгованості за участю «07», МВФ та інших міжнародних фінансових організацій.

Станом на 28.02.2017 р. державний та гарантований державою борг України склав 1941,36 млрд грн, у тому числі: державний 1665,94 млрд грн та гарантований державою борг – 275,43 млрд грн. [117]. Окрім того, у структурі державного та

гарантованого державою боргу України частка зовнішніх запозичень становить перевищила 50%, а питома вага внутрішнього боргу – сягнула 35%.

Це свідчить про те, що дисбаланси боргової залежності України носять загрозливий характер, причиною чого є нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, та тиск боргових виплат на державні фінанси. Необхідно також акцентувати увагу на тому, що негативний вплив мали і мають досі фінансово-економічні втрати України від анексії АР Криму та воєнні дії на сході країни.

Загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу України (табл. 3.23) за 2016 р. збільшився на 357,58 млрд грн та на 31.12.2016 р. склав 1929,8 млрд грн, у т.ч. державний борг – 1650,8 млрд грн, гарантований державою борг – 278,9 млрд грн. Рівень державного (ДБ) та гарантованого державою боргу (ГДБ) за 2016 р. склав 81,0% ВВП проти 79,1% ВВП на кінець 2015 р. (див. табл. 3.21). Також зріс рівень державного боргу до ВВП і на кінець 2017 р. склав 69,3%.

Отже, загальна динаміка зовнішнього боргу України за період з 2010 до 2016 року майже постійно є зростаючою, спадна тенденція спостерігалася лише у 2014 році – 300025,4 млн грн, але вже у 2015 році показник зовнішнього боргу різко збільшився до 611697,1 млн грн.

Таблиця 3.23

Державний та гарантований державою боргу України у 2004-2016 рр.

Рік	Державний борг		Гарантований державою борг		Державний та гарантований державою борг	
	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП
2004	17,7	5,0	67,7	18,9	85,4	23,9
2005	15,0	3,3	63,1	13,8	78,1	17,1
2006	14,4	2,5	66,1	11,7	80,5	14,2
2007	17,4	2,3	71,3	9,5	88,7	11,8
2008	58,7	5,9	130,7	13,2	189,4	19,1
2009	90,9	9,6	227,0	24,0	317,9	33,6
2010	108,8	10,1	323,5	30,0	432,3	40,1
2011	115,8	8,9	357,3	27,5	473,1	36,4

Продовж. табл. 3.23

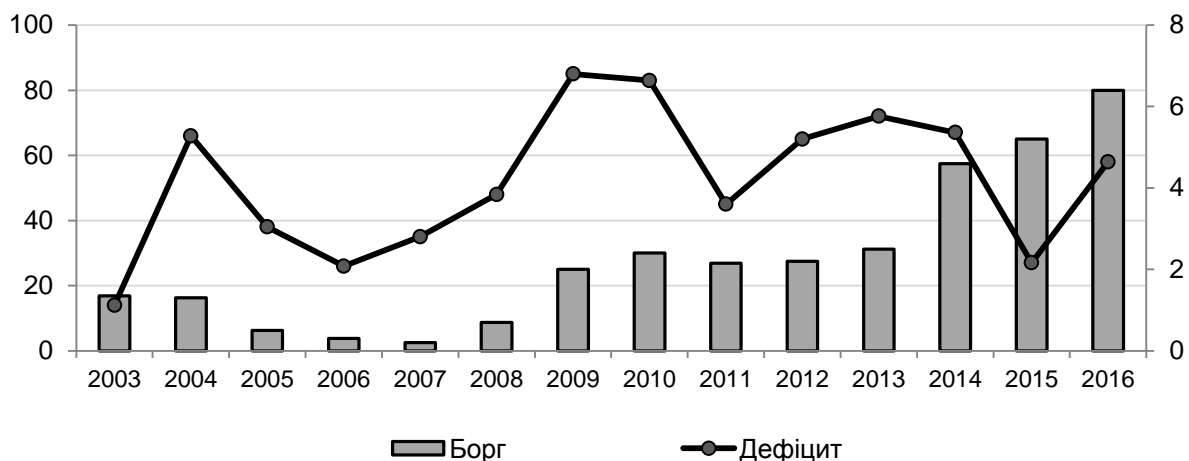
Рік	Державний борг		Гарантований державою борг		Державний та гарантований державою борг	
	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП
2012	116,3	8,3	399,2	28,4	515,5	36,7
2013	104,2	7,1	480,2	32,8	584,4	39,9
2014	153,8	9,7	947,0	59,7	1100,8	69,4
2015	237,9	12,0	1333,9	67,1	1571,8	79,0
2016	279,0	11,7	1650,8	69,3	1929,8	81,0

Джерело: побудовано автором заданими Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>.

Найменше значення державного та гарантованого державою боргу зафіксовано у 2007 році – 12,3% ВВП але такий рівень не був результатом скорочення державного боргу попередніх років, а наслідком позитивних змін кон'юнктури ринку (номінальний ВВП України збільшився на 32% за умови стабільного валютного курсу) (див. табл. 3.21). За 2008 рік номінальний ВВП зріс на 32%, а державний борг – більш ніж у 2 рази (на 114%), при зростанні валютного курсу на 4%. У 2009 році курс гривні до долара зріс на 48%, а державний борг – на 68%, у 2010 р. державний борг зріс на 36% і становив 39,9% до ВВП. Щодо 2011–2012 рр., то державний борг продовжував зростати, але не такими стрімкими темпами, як у попередні два роки (на 9% щорічно) і по відношенню до ВВП за цей період) державний борг скоротився до 36,6%.

За даними Національного банку України [117] валовий зовнішній борг України (ЗДБ) на 1 квітня 2017 року склав 113,643 млрд дол. США, що на 125 млн дол. США, або на 0,1%, вище від показника на початок року, окрім того, борг сектору державного управління виріс на 0,2% – до 36,5 млрд дол. США, борг центрального банку – на 2,5%, до 6,4 млрд дол. США.

Для України є важливим фіскальні дисбаланси, оскільки значні бюджетні дефіцити (до 8% ВВП) призводять до стрімкого зростання державного боргу, а зниження рівня дефіциту дозволяло б скорочувати борговий рівень (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Бюджетний дефіцит (права шка.) і державний борг України, % ВВП

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Безумовно, нарощування державного боргу залежить не лише від рівня бюджетного дефіциту, а й від витрат на обслуговування боргу та ін., але для України важливо врахувати, що послаблення загального боргового навантаження може відбутися через розширення видатків для стимулювання економічного зростання ВВП через зниження частки боргу у ВВП.

Основними причинами формування дисбалансу за обсягом боргу в Україні є (табл. 3.24):

Таблиця 3.24

Причини виникнення боргу

непередбачене виникнення кризових явищ в економіці країни
погіршення світової економічної кон'юнктури
хибна курсова політика Національного банку України
популістські передвиборні соціальні програми, які не забезпечені відповідним бюджетним фінансуванням
фінансування важливих пріоритетних національних програм розвитку економіки країни
форс-мажорні обставини, що пов'язані з природними катаклізмами
нецільове використання бюджетних коштів
неефективне використання бюджетних коштів, залучених під державні гарантії
несвоєчасне фінансування та виконання інфраструктурних, будівельних проектів, що викликає необхідність залучення додаткових коштів для консервації та зберігання об'єктів

Джерело: сформовано автором.

– девальвації національної валюти попередніх років, курс якої по відношенню до долара США зріс до 27 грн/дол. США на кінець грудня 2016 року;

– фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень та ін.;

Україна потребує змін в системі регулювання щодо гарантування запозичень, оскільки значення середнього показника відношення ГДБ/ ДБ впродовж 2010–2016 рр. Перевищив 25%, а відношення ГДБ до ЗДБ перевищив – 20%, проти загальноприйнятого у країнах ЄС у 10%.

До основних методів регулювання зовнішньоборгової залежності країн відносяться:

– списання боргу (в діапазоні від 20-30 до 100% всього боргу);
– надання або збільшення пільгового періоду, коли боржникowi надається відстрочка погашення основного боргу і виплати відсотків;

– надання пільгових кредитів;
– реструктуризація боргу зі збільшенням терміну його погашення і зниженням вартості обслуговування (у тому числі процентних ставок);

– розширення безоплатної фінансової допомоги (офіційної допомоги розвитку) та ін.

Після кризи 2008 року змінилися підходи до регулювання зовнішньоборгової залежності країн і на сьогодні рівень державного боргу окремих країн перевищує рівень ВВП відповідної країни у рази (табл. 3.25), але запровадження жорстких фіскальних консолідованих заходів, після досягнення рівня боргів 60% ВВП у окремих країнах відтермінується. З вибраних нами розвинутих країн (див. табл. 3.25) лише Німеччина (за попередніми оцінками Світового Банку) знизила рівень боргу до 68,2 ВВП.

Таблиця 3.25

Валовий державний борг розвинутих країн, % ВВП

Країна	2008	2012	2016(о)
Велика Британія	50,0	85,0	89,0
Німеччина	65,0	79,5	68,0
США	72,6	102,3	108,0
Японія	192,0	238,0	250,0

Джерело: сформовано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Криза 2008–2009 рр. суттєво змінила ставлення до рівня боргової залежності, оскільки жорсткі обмежуючі заходи (спрямовані на зменшення дефіцитів) «підштовхували» реальний сектор до депресивного стану, наслідком чого, своєю чергою, ставало подальше погіршення стану державних фінансів.).

На думку науковців Центру Разумкова [150, с. 47–64] до 2008 року практично усі країни і Україна у тому числі, розширювали свій доступ до ринку запозичень внаслідок чого зростали як абсолютні, так і відносні обсяги зовнішнього. У посткризовий період, коли завдання фіскальної консолідації ставали пріоритетними (разом із погіршенням доступу до зовнішніх ресурсів), країни-члени ЄС (Польща, Угорщина) вже послідовно скорочували свою зовнішню залежність. *З одного боку*, завдяки економічному відновленню і нарощуванню експорту та ВВП (а також підтримки валютної стійкості національної грошової одиниці), *з іншого* – обмежуючи боргове розширення (темпи зростання зовнішніх боргів не перевищували темпи зростання номінального ВВП).

Окрім усього вищезазначеного, важливою характеристикою зовнішнього боргу є можливості його обслуговування, як було досліджено раніше (підрозділ 3.1), за рахунок поточного експорту або резервів. На сьогодні загальний зовнішній борг України більше ніж у 2 рази перевищує обсяг виручки від усього експорту, а короткостроковий є втричі перевищує валові валютні резерви країни. Тобто, диспропорції у частині боргу і джерел його обслуговування і кризовими, що вимагає значного зниження рівня зовнішніх боргів країни.

Хоча Україна поліпшила сальдо зовнішньої торгівлі у першому кварталі 2017 р. і зовнішньоторговельний обіг збільшився на 26,5%, все ж ризики вищезазначених дисбалансів залишаються. У першому кварталі 2017 р. позитивне сальдо покращилося на 248,7 млн дол. США порівняно з першим кварталом 2016 року і склало 106,2 млн дол. США. За даними Держстату, в першому кварталі 2017 року зовнішньоторговельний обіг склав 24783,6 млн дол. США, збільшившись порівняно з першим кварталом 2016 року на 5198,1 млн дол. США, або на 26,5%. Зокрема обсяг торгівлі з країнами СНД склав 4944,6 млн. дол. США, збільшившись на

1193,3 млн дол. США, або на 31,8% порівняно з 2015 роком. Як повідомлялося, в 2016 році позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами погіршилося на 3490,9 млн дол. США порівняно з 2015 роком і склало 337,3 млн дол. США.

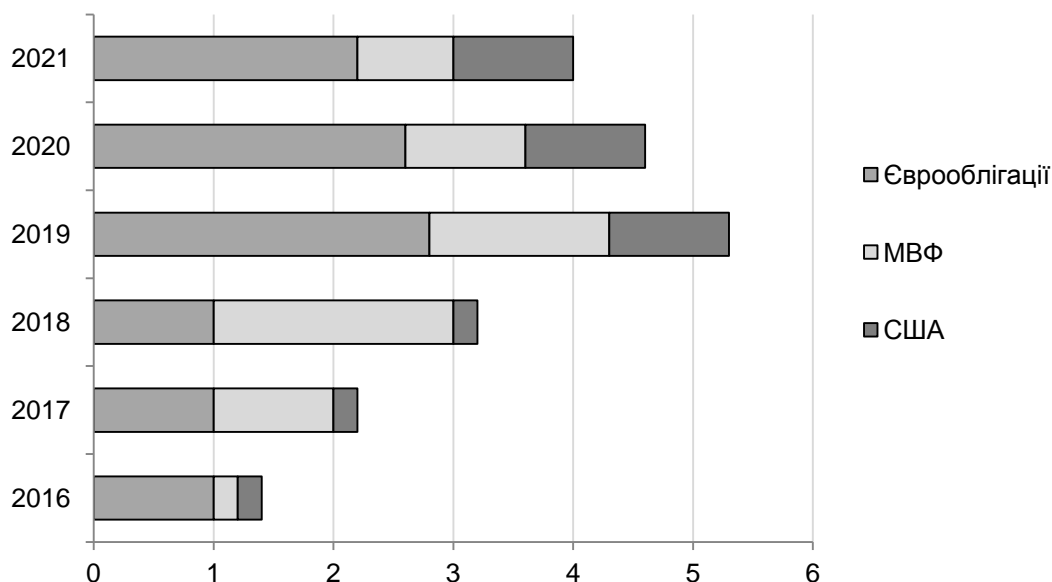
Загалом, внутрішній борг є менш небезпечним, аніж зовнішній, оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом залишається у економіці своєї країни, а при помірних відсоткових ставках він не є тягарем для майбутніх поколінь, а відбувається перерозподіл доходу і в результаті рівень споживання в країні не зменшується.

Протягом 2016-го, за даними Державної казначейської служби України, витрати з обслуговування державного боргу зросли на 13% і бюджету країни виділили майже 96 млрд грн на обслуговування державного та гарантованого державою боргів: 62,6 млрд грн направили на зменшення внутрішнього боргу, ще 33,3 млрд грн – зовнішнього. Видатки зросли на 11,3 млрд грн або на 13,4% порівняно з 2015 роком, коли показник із обслуговування державного боргу становив 84,5 млрд грн. Погашення державного боргу в 2016-му становило 111,4 млрд грн, що в 3,7 рази нижче від показника 2015-го (416,6 млрд грн). Також повідомляється, що державні запозичення за минулий рік становили 307,7 млрд грн, що в 1,7 рази нижче від показника за попередній рік на рівні 514,1 млрд грн.

Отже, загальна сума державного та гарантованого державою боргу України в 2016 році зросла на 8,3% – до 70,97 млрд дол. США або в гривневому еквіваленті на 22,7% – до 1,930 трлн грн (тобто в 20 разів більше, ніж погасили торік), що відповідає межах річного держбюджету. Це становить 81,8% ВВП України за минулий рік. Диспропорції боргу є загрозливими і потребують перегляду стосовно інструментів його регулювання. Оскільки однією з першочергових вимог надання провідними країнами світу та МФО фінансування на вигідних умовах для стабілізації та відновлення економічного зростання в Україні є консолідація державних фінансів та зменшення рівня боргового навантаження це вимагає перегляду політики України, враховуючи досвід країн.

Реструктуризація зовнішнього боргу 2015 р. лише відтермінувала проблеми, пов'язані з зовнішньоборговими

виплатами. У 2016 р. виплати України сягали 1 млрд дол. США, досягнуть піку у 2019 р. (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Виплати за зовнішніми державними боргами, млрд дол. США
(основна та обслуговування, станом на 1.01.2017 р.)

Джерело: сформовано автором за даними Національного Банку України.

Економічне зростання в 2019 р. необхідно узгоджувати з параметрами реструктуризації зовнішнього державного боргу. Як відомо з умов реструктуризації зовнішнього державного боргу України, наша країна зобов'язана виплачувати зовнішнім кредиторам додатковий бонус «за зростання», який розраховується за спеціальною формулою.

Модельна оцінка віддалених наслідків реструктуризації державного боргу у цінах 2015 році продемонструвати боргове навантаження на економіку України умов реструктуризації боргу.

Відповідно до домовленостей, угода передбачає негайне списання 20% основного боргу України (близько 3,6-3,8 млрд дол. США), що зменшує гарантований борг з приблизно 19,3 до 15,5 млрд дол. США. При цьому за цінними паперами буде підвищено середньозважену купонну ставку з 7,22% до 7,75% річних. Також встановлено відтермінування погашення єврооблігацій на 4 роки – з 2015–2023 рр. до 2019–2027 рр., за ці 4 роки Україна мала б сплатити за кредитами біля 15 млрд дол. США [45; 64].

У рамках угоди передбачається випуск 20-річних інструментів відновлення вартості (value recovery instruments, VRI). Суми виплати за ними будуть визначатись залежно від динаміки зростання ВВП України. При темпах зростання до 3% на рік – виплати нульові, від 3% до 4% – 15% від приросту ВВП понад 3%, від 4% зростання – 40% вартості від кожного відсотка зростання. VRI діятиме лише після того, як ВВП України сягне 125,4 млрд дол. США (за прогнозами МВФ в 2015 ВВП України становитиме 84,3 млрд дол. США). В 2021–2025 рр. виплати за VRI будуть обмежені 1% ВВП [8; 45; 64].

Згідно із досягнутими із кредиторами домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидшими темпами, ніж нині прогнозує МВФ, то вони отримають додаткові платежі. Під це у 2021 році випустять нові цінні папери, мова може йти про прив'язані до ВВП інструменти, випуск котрих дозволить кредиторам зберегти шанси на мінімізацію списання українського боргу у випадку більш швидкого відновлення економіки країни і одночасно задовольнить закладеним в програму МВФ вимогам щодо реструктуризації.

Загалом, якщо наш ВВП в період з 2021 по 2040 рр. перевищить 125,4 млрд дол. США, а темпи економічного зростання складуть 3-4%, то Україні доведеться заплатити зовнішнім кредиторам 15% від приросту, а в разі прискорення понад 4% – все 40% від додаткового зростання.

Аналіз ретроспективи зростання ВВП доводить, що вище 3% ми росли лише дев'ять з 24 років незалежності, але для переходу до розвитку нашій економіці недостатньо і безглуздо ставити завдання 3%, оскільки надто значний розрив з показниками країн, які розвиваються. У зв'язку з цим будь-які довгострокові прогнози зростання варто вибудовувати лише в контексті перегляду умов реструктуризації зовнішнього боргу, які були нав'язані Україні. Інакше все економічне зростання піде не в кишені українців, а в венчурні фонди, які володіють нашими суверенними облігаціями. Але навіть якщо не враховувати вище зазначену реструктуризацію, відкритим залишається питання, як Україні досягти 7% зростання ВВП.

В 2015 році Україна мала сплатити 238,819 млрд грн за всіма видами кредитів. В умовах загрози дефолту Уряд провів переговори з кредиторами і в серпні 2015 року уклав угоду про реструктуризацію боргу. Угода передбачає списання 20% боргу та подовження на чотири роки терміну погашення українських єврооблігацій. Згідно з досягнутими домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидкими темпами, то кредитори отримають додаткові платежі.

Стосовно величини цих додаткових надходжень і досі не вщухає дискусія в ЗМІ. Так, В.Пинзеник у статті «Боргова арифметика: три мільярди списали, десятки додали?» [8] досить критично ставиться, як і більшість авторів, до угоди про реструктуризацію боргу в частині VRI. Відмічаючи загрозливе зростання виплат при високих темпах ВВП, в заключній частині він робить висновок: «Урядова домовленість за боргами не передбачає списання боргів Україні, а дає нам лише тимчасову передишку. А деяке зниження боргових виплат для України замінили значним їх збільшенням у майбутньому». Редакторська колегія Vox Ukraine більш лояльна в оцінці наслідків реструктуризації: «...за умови швидкого зростання ВВП виплати не будуть високими відносно обсягу економіки та бюджету» [139].

Слід зауважити, що більшість авторів свої критичні висновки роблять на основі інтуїтивних передчуттів, які цілком закономірно виникають при детальному ознайомленні з інструментами VRI. Тож ми зробили спробу змодельовати процес формування виплат за VRI і «програти» за різними сценаріями зростанні ВВП, щоб мати уявлення, чого можна чекати, в цьому контексті, від майбутнього. При цьому, вважаємо, що не на часі оцінювати ймовірність самих сценаріїв і побудову прогнозів.

Формування величини виплат, у відповідності з інструментами VRI, відбувається за таким алгоритмом. Спочатку розраховуються початкові величини виплат r_i в залежності від величини внутрішнього валового продукту і темпу його зростання ω_i :

1. $r_i = (0,15 * (\omega_i - 1,03) * \text{ВВП}_i$ при $1,03 \leq \omega_i \leq 1,04$ (15% від приросту ВВП понад 3 %; за угодою, при темпах менших за 3%

виплати нульові), де i – роки (2016,...,2041); $r_i = (0,40*(\omega_i - 1,04))*ВВП_i$ при $\omega_i > 1,04$ (40% від кожного відсотка зростання ВВП понад 4%).

2. На виплати в 2021-2025 роках діє обмеження: виплати не можуть бути більшими ніж 1% ВВП. Отримаємо уточнений ряд виплат q_i . Формально це можна записати таким чином:

$$q_i = r_i, \text{ якщо } i < 2021 \text{ або } i > 2025;$$

$$q_i = \min(r_i; ВВП_i * 0,01), \text{ якщо } 2021 \leq i \leq 2025.$$

3. VRI діятиме лише після того, як ВВП України сягне 125,4 млрд. дол. Помноживши щойно отримані величини q_i на відповідні порогові індикатори δ_i , отримаємо остаточні величини виплат за VRI:

$$p_i = q_i * \delta_i,$$

де $\delta_i = 0$, якщо $ВВП_i < 125,4$ млрд дол. США; $\delta_i = 1$, якщо $ВВП_i \geq 125,4$ млрд дол. США

В табл. 3.26 представлені гіпотетичні сценарії сталого розвитку економіки України, де 2015-2016 роки звітні.

Таблиця 3.26

Гіпотетичні варіанти середніх темпів ВВП України

2015	0,81	0,81	0,81	0,81	0,81	0,81	0,81	0,81
2016	1,015	1,015	1,015	1,015	1,015	1,015	1,015	1,015
2017	1,02	1,025	1,03	1,035	1,04	1,04	1,04	1,04
2018	1,03	1,035	1,045	1,05	1,055	1,06	1,065	1,07
2019	1,03	1,04	1,05	1,06	1,065	1,08	1,085	1,09
2020	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2021	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2022	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2023	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2024	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2025	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
...	...	...	...	...	...	...	...	...
2039	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2040	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2041	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10

Джерело: розраховано автором.

Вважаємо можливим не вдаватись в аналіз входження економіки в процес сталого розвитку, оскільки нюанси цього процесу істотно не впливають на кінцевий результат. Для порівнюваності виплати будемо розраховувати в постійних цінах 2015 року. Зручніше, в доларах США, оскільки в Угоді фігурує саме ця грошова одиниця (за даними Держстату, ВВП у 2015 році становив 90615 млн дол. США). Результати розрахунків стосовно виплат по відновленню вартості для кожного з цих варіантів наведені в таблиці 3.27.

Як свідчать дані таблиці 3.27, вже при помірному щорічному зростанні ВВП на 6% (середньорічний приріст ВВП України за 2000–2008 рр. склав 6,9%) доведеться віддати за період дії VRI 40 млрд дол. США, а у випадку 10% зростання ці виплати зростають до 196 млрд дол. США.

Таблиця 3.27

Додаткові платежі по реструктуризації боргу (за гіпотетичними сценаріями сталого розвитку економіки України)

Рік	Планові платежі	Додаткові платежі з відновлення вартості (VRI), млн.дол. США							
		Середні темпи сталого зростання							
		1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2016	2635	0	0	0	0	0	0	0	0
2017	3665	0	0	0	0	0	0	0	0
2018	5742	0	0	0	0	0	0	0	0
2019	7230	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	11496	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	7439	0	0	0	0	0	1277	1313	1350
2022	7349	0	0	0	1010	1317	1379	1431	1485
2023	7163	0	0	505	1070	1409	1490	1560	1633
2024	7814	0	0	531	1134	1507	1609	1701	1797
2025	6274	0	193	557	1202	1613	1738	1854	1976
2026	3400	0	200	585	1274	2071	3003	4041	5218
2027	2832	0	208	614	1351	2216	3243	4405	5739
2028	990	0	217	645	1432	2371	3502	4801	6313
2029	2017	0	225	677	1518	2537	3783	5233	6945
2030	718	0	234	711	1609	2715	4085	5704	7639
Σ16-30	76765	0	1278	4826	11601	17755	25109	32044	40095

Продовж. табл. 3.27

Рік	Планові платежі	Додаткові платежі з відновлення вартості (VRI), млн.дол. США							
		Середні темпи сталого зростання							
		1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2031	492	0	244	747	1706	2905	4412	6218	8403
2032	376	0	253	784	1808	3108	4765	6777	9243
2033	251	0	264	823	1916	3325	5146	7387	10168
2034	167	0	274	864	2031	3558	5558	8052	11184
2035	151	0	285	908	2153	3807	6002	8777	12303
2036	122	0	296	953	2282	4074	6483	9567	13533
2037	119	0	308	1001	2419	4359	7001	10428	14886
2038	107	0	321	1051	2565	4664	7561	11366	16375
2039	50	0	334	1103	2718	4991	8166	12389	18013
2040	28	0	347	1158	2881	5340	8820	13504	19814
2041	12	0	361	1216	3054	5714	9525	14719	21795
Σ16-41	78640	0	4564	15434	37135	63600	98549	141228	195812

Примітка. Планові платежі станом на 04.12.2015 р. – за даними порталу Мінфін. Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

Джерело: розраховано автором.

Можна сказати, що у вигляді реструктуризації боргу, ми отримали потужне гальмо, яке в майбутньому обмежить можливості розвитку економіки України.

Тож для повної картини стосовно платежів з відновлення вартості їх потрібно переоцінити (дисконтувати). Щодо ставки дисконтування є авторитетна позиція МВФ: ставка дисконтування, яка використовується для розрахунку поточної вартості за позикою є ключовим припущенням при розрахунку елемента гранту. З 11 жовтня 2013 року, нова єдина ставка дисконтування 5 відсотків річних була затверджена Виконавчою радою МВФ. Нова облікова ставка замінює попередню систему дисконтування на основі конкретних валют «посилання на комерційні процентні ставки» [190]. Якщо виконати дисконтування коефіцієнтом 1,05 (табл. 3.28), то отримаємо наступні: у 2041 році замість згаданих **40** і **196** млрд дол. США будемо мати **18** і **76** млрд дол. США у цінах 2015 року. І хоча можна вести полеміку про вартість грошової одиниці у 2041 році, зростання боргового навантаження в силу зростання ВВП є очевидним. Можна сказати, що ми отримали потужне гальмо, яке в майбутньому буде значно обмежувати кошти для розвитку економіки.

Таблиця 3.28

Дисконтовані додаткові платежі по реструктуризації боргу (за гіпотетичними сценаріями сталого розвитку економіки України)

Рік	Планові платежі	Додаткові платежі з відновлення вартості (VRI), млн дол.							
		Середні темпи сталого зростання							
		1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,10
2016	2510	0	0	0	0	0	0	0	0
2017	3325	0	0	0	0	0	0	0	0
2018	4960	0	0	0	0	0	0	0	0
2019	5948	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	9008	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	5551	0	0	0	0	0	953	980	1007
2022	5223	0	0	0	717	936	980	1017	1055
2023	4848	0	0	342	724	954	1008	1056	1106
2024	5037	0	0	342	731	972	1037	1096	1158
2025	3852	0	118	342	738	990	1067	1138	1213
2026	1988	0	117	342	745	1211	1756	2363	3051
2027	1577	0	116	342	752	1234	1806	2453	3196
2028	525	0	115	342	759	1257	1857	2546	3348
2029	1018	0	114	342	767	1281	1910	2643	3507
2030	345	0	113	342	774	1306	1965	2744	3675
Σ16-30	35167	0	585	2211	5314	8134	11503	14680	18368
2031	225	0	112	342	781	1331	2021	2848	3850
2032	164	0	111	342	789	1356	2079	2957	4033
2033	104	0	110	342	796	1382	2138	3070	4225
2034	66	0	108	342	804	1408	2199	3186	4426
2035	57	0	107	342	812	1435	2262	3308	4637
2036	44	0	106	342	819	1462	2327	3434	4858
2037	41	0	105	342	827	1490	2393	3565	5089
2038	35	0	104	342	835	1519	2462	3700	5331
2039	16	0	103	342	843	1547	2532	3841	5585
2040	8	0	102	342	851	1577	2604	3988	5851
2041	3	0	101	342	859	1607	2679	4140	6130
Σ16-41	56479	0	1864	6499	15724	26254	40038	56073	76330

Примітка. Планові платежі станом на 04.12.2015 р. – за даними порталу Мінфін. Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

Джерело: розраховано автором.

Результати дослідження [69] показують, що технологічну модернізацію вигідно робити швидкими темпами: при темпі випуску 1,10 середній приріст ВВП на одиницю інвестицій **в два рази більший** порівняно з варіантом темпу в 1,03. Додаткове зростання ВВП дозволяє зменшити необхідні зовнішні запозичення для становлення і розвитку економіки України в 2017–2030 роках на **34 млрд дол. США**. Важливо, що додаткові інвестиції для швидкого зростання з'являються не в результаті «затягування пасків»: при середньому темпі випуску 1,08 ВВП більший в **1,77** разів порівняно з варіантом темпу 1,03, а обсяг кінцевого споживання домашніх господарств збільшується в **1,79** раз! Ефективність швидкого розвитку за умови технологічної модернізації підтверджується і практичними результатами економічного зростання «азійських тигрів», Китаю в час їх становлення.

Стратегія швидкого зростання на основі передових технологій може бути застосована і у випадку України. Але існування «гальма VRI» фактично позбавляє Україну від історичної перспективи перетворитися на успішну країну. Кволе зростання після стількох років падіння і стагнації неминуче веде Україну в «сіру зону» з перманентно бідним і революційним населенням, корумпованою владою та постійною загрозою розпаду держави на окремі анклави.

Тому Уряду та відповідним інституціям вже зараз потрібно шукати шляхи вирішення цієї проблеми. Щоб інструменти відновлення вартості не були інструментами законного пограбування України.

Забезпечення стійкого зростання та конкурентоспроможності національної економіки як стратегічного напрямку реалізації державної політики України вимагає системного та ефективного реформування, насамперед, сфери управління державним боргом, зокрема, як одного із ключових чинників стабільності державних фінансів та забезпечення соціального-економічного розвитку.

З огляду на обрану нашою державою євроінтеграційного курсу та підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, актуалізуються питання адаптації передового міжнародного досвіду державної боргової політики, зокрема, вимог Пакту стабільності та зростання. Це вимагає як зміни підходів до її

формування, так і досягнення показників, близьких до європейських параметрів У рамках реагування на глобальні фінансові потрясіння у 2008–2009 рр. країни ЄС активізували заходи, спрямовані на трансформацію фінансового ринку.

Візьмемо за приклад Грецію, де за результатами реструктуризації, яка проводилась під тиском уряду Греції на зацікавлені сторони щодо ймовірного дефолту цієї країни, у 2012 р. державний борг Греції зменшився на 106,5 млрд євро, а сума виплати відсотків у майбутньому – на 45 млрд євро. Також 2012 р. Центробанком ЄС за рішенням Єврогрупи країні було надано 100 млрд євро економічної допомоги [177; 178].

В той же час, Греція ухвалила закон щодо спрощення процедури реструктуризації, за яким у разі погодження на умови реструктуризації за певними цінними паперами більш, ніж двох третин інвесторів цей закон поширюється на всіх власників таких цінних паперів.

Якщо в докризовому періоді Греції та Італії (табл. 3.29) вдавалося утримувати значення боргових показників на рівні, близькому до параметрів Пакту стабільності та зростання то після кризи 2008 року обсяги боргів почали зростати.

Таблиця 3.29

Динаміка ВВП та державного боргу окремих країн – старих членів ЄС, в яких загострились боргові проблеми у 2002-2015 рр.

Рік	Італія (в ЄС з 1957)		Греція (в ЄС з 1981)	
	ВВП, млн дол. США	державний борг, % від ВВП	ВВП, млн дол. США	державний борг, % від ВВП
2008	2403,2	102,3	356,3	108,8
2009	2191,8	112,5	330,7	126,2
2010	2130,6	115,3	300,2	145,7
2011	2280,3	116,4	289,1	171,0
2012	2076,4	123,2	249,7	156,5
2013	2137,6	128,6	242,3	174,9
2014	2148,0	132,1	238,0	177,2
2015	1842,8	133,8	207,1	172,7

Джерело: сформовано автором за даними International Monetary Fund. Режим доступу: <http://www.imf.org/data/imf-finances>.

Темпи щорічного зростання ВВП країн ЄС упродовж тривалого часу коливалися в діапазоні від 1,3 до 3,9%, проте глобальні кризові явища зумовили різкий спад його показників в 2008 р. (до – 4,4%) з поступовим відновленням у 2009-2013 рр. до значень, що не перевищили 2,1% (табл. 3.30). Тенденція до зростання боргового навантаження характерна для країн старих членів ЄС, хоча рівень зростав по різному, зокрема, рівень боргового навантаження сектору загальнодержавного управління (за 2015 р.) Швеції – 41% ВВП, Німеччини – 69% ВВП, Нідерландів – 47% ВВП, Фінляндії – 62% ВВП. Значно вищим був рівень боргу у Іспанії – 99% ВВП, Франції – 97% ВВП, Великій Британії – 91% ВВП, Австрії – 89% ВВП (табл. 3.31).

Таблиця 3.30

Динаміка ВВП та державного боргу країн – старих членів ЄС у 2008-2015 рр.,

млн дол. США

Рік	Франція (член ЄС з 1957)	Німеччина (член ЄС з 1957)	Італія (член ЄС з 1957)	Нідерланди (член ЄС з 1957)	Велика Британія (член ЄС з 1973)	Греція (член ЄС з 1981)	Португалія (член ЄС з 1986)	Іспанія (член ЄС з 1986)	Австрія (член ЄС з 1995)	Фінляндія (член ЄС з 1995)	Швеція (член ЄС з 1995)
2008	2937,3	3764,7	2403,2	935,7	2814,5	356,3	263,2	1642,7	429,6	285,1	514,0
2009	2700,7	3421,6	2191,8	860,3	2318,8	330,7	244,4	1502,9	398,6	252,1	429,7
2010	2651,8	3418,4	2130,6	837,9	2409,4	300,2	238,7	1434,3	390,4	248,3	488,4
2011	2865,3	3755,5	2280,3	894,6	2594,1	289,1	245,1	1496,0	429,5	273,9	563,1
2012	2688,2	3535,2	2076,4	823,6	2624,3	249,7	216,5	1356,5	407,8	256,8	543,9
2013	2807,3	3731,4	2137,6	853,8	2680,1	242,3	225,0	1393,5	428,5	268,3	579,5
2014	2846,9	3859,5	2148,0	866,4	2945,1	238,0	230,0	1406,9	437,1	271,2	570,1
2015	2469,5	3413,5	1842,8	749,4	2853,4	207,1	201,0	1230,2	380,6	235,3	487,4

Джерело: сформовано автором за даними International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/data/imf-finances>.

Таблиця 3.31

**Динаміка ВВП та державного боргу країн – старих членів ЄС
У 2008-2015 рр.,**

% від ВВП

Рік	Франція (член ЄС з 1957)	Німеччина (член ЄС з 1957)	Італія (член ЄС з 1957)	Нідерланди (член ЄС з 1957)	Велика Британія (член ЄС з 1973)	Греція (член ЄС з 1981)	Португалія (член ЄС з 1986)	Іспанія (член ЄС з 1986)	Австрія (член ЄС з 1995)	Фінляндія (член ЄС з 1995)	Швеція (член ЄС з 1995)
2008	67,9	64,9	102,3	54,7	51,8	108,8	71,7	39,4	68,5	32,5	36,7
2009	78,8	72,4	112,5	56,4	65,8	126,2	83,6	52,7	79,7	41,5	40,2
2010	81,5	80,3	115,3	59,0	76,4	145,7	96,2	60,1	82,4	46,6	36,7
2011	85,0	77,6	116,4	61,3	81,8	171,0	111,1	69,2	82,1	48,5	36,1
2012	89,2	79,0	123,2	66,5	85,8	156,5	125,8	84,4	81,7	52,9	36,4
2013	92,4	76,9	128,6	68,6	87,3	174,9	129,7	92,1	81,2	55,7	38,6
2014	95,1	73,1	132,1	68,3	89,5	177,2	130,2	97,7	86,8	59,6	41,5
2015	97,0	69,5	133,8	67,5	91,1	172,7	126,3	99,4	88,8	61,7	41,1

Джерело: сформовано автором за даними International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/data/imf-finances>.

Серед заходів ефективного регулювання боргу, для України є важливим такий інструмент опосередкованої дії, як *підвищення ефективності інвестиційної політики*. Це передбачає заходи з покращення інвестиційного клімату, зокрема, через: спрощення процедури заснування компаній, порядку реєстрації власності; зниження податкового навантаження на підприємства; додаткові стимули для інвесторів у вигляді податкових послаблень (тимчасове звільнення від сплати податків, звуження бази оподаткування шляхом вирахування частини витрат) і митних преференцій (пільгові митні тарифи на ввезення устаткування); пряму фінансову підтримку у вигляді державних субсидій, кредитів і грантів. Це поряд з нівелюванням негативної дії дисбалансів і реалізацією стратегії інноваційного розвитку може позитивно відбитися на перспективах економічного зростання України.

РОЗДІЛ 4

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

4.1. Структурні зрушення у пропорціях реального сектора

Реальний сектор – невід’ємна складова економічної системи, важлива умова функціонування національного й світового виробництва і основа економіки.. Фундаментальна роль реального сектору економіки обумовлена тим, що він є економічною діяльністю зі створення матеріальних благ й матеріальних. При цьому слід підкреслити, що реальний сектор є постачальником сировини, енергоносіїв та інвестиційних товарів, отже, він є основою не тільки існування, але й подальшого розвитку будь-якого суспільства.

У глобальній економіці підсилюється спеціалізація національного виробництва, що обумовлюється прагненням великого капіталу до підвищення своєї ефективності й виражається у розвинутих країнах через розвиток високотехнологічного виробництва, а у країнах-постачальниках природних ресурсів – добувної промисловості. У цьому знаходить прояв процес глобалізації, результатом якого стає формування нового рівня матеріальних факторів виробництва й відповідних їм економічних відносин. Сьогодні виникають нові риси реального сектору економіки внаслідок якісних змін у структурі національних економік і світової економічної системи у цілому, що приводить до появи нових механізмів взаємозв’язку і взаємодії елементів цього сектора як усередині його, так і з економічною системою в цілому, а також нових механізмів їх регулювання.

В рамках Economics є твердження про постійне значне зменшення ролі реального сектора в розвитку економіки в постіндустріальному суспільстві, а звідси – про усунення матеріально-сировинних обмежень господарського розвитку і в таких умовах вчені й управлінці визнаються головною

продуктивною силою поряд з інформацією.

Однак швидка й глибока зміна системних характеристик світової й національної економічної системи, ускладнення економічних процесів вимагають аналізу не тільки кількісних, але й якісних закономірностей реального сектора економіки. Проведені численні дослідження розвитку факторів виробництва свідчать про зміну їх структури, складу та змісту їх елементів, ускладнення взаємозв'язку між ними, зміну системи внутрішніх протиріч, збереженні значимості матеріальних ресурсів у сучасному відтворенні. У такому контексті перед вітчизняними дослідниками постають як найактуальніші завдання виявити елементи структури сучасних матеріальних факторів виробництва, закони, моделі й механізм взаємодії, що характеризують їх взаємодію в реальному секторі економіки України.

У цих умовах первісна економічна проблема – проблема дефіцитності матеріальних благ і необмеженості потреб – отримує специфічні форми розв'язання. Ідеологія раціонального використання економічних ресурсів відповідно до варіанта ресурсозберігаючого національного економічного розвитку в розвинених країнах замінюється ідеологією глобальної ефективності їх використання. При цьому різко зростає практична значимість таких матеріальних благ, як сировинні та енергетичні ресурси, оскільки сама можливість їх мати стала визначати не лише короткострокові, але й довгострокові перспективи економічного розвитку.

Обмаль сировинно-енергетичних ресурсів в розвинених країнах обумовлює прагнення цих країн розпоряджатися ресурсами інших країн встановити контроль над власниками сировини. Дане положення зберігає свою силу і в сучасних умовах, хоча для ринково розвинених країн теоретиками постіндустріалізму був виявлений новий тип економічного зростання – зростання, що само-підтримується, тобто, на думку цих вчених, є незалежним від природних ресурсів. Однак факти свідчать, що саме розвинені країни є основними споживачами природних ресурсів, попри підвищення ефективності їх використання: в цих країнах проживає 16% світового населення,

проте вони споживають у вартісному вираженні понад 50% природної сировини, що видобувається у світі, тобто можна стверджувати, що у доході громадян західних держав існує значна надбавка за те, що вони просто живуть у багатій частині світу.

Щоб продовжувати такий спосіб існування, потрібний певний світовий порядок, який спирається не лише на військову могутність «передових держав», але й на «високі технології», що прискорено розвиваються у «провідних» країнах. Ціни ж на високотехнологічні товари містять у собі технологічну ренту, реалізація якої приносить шалені прибутки. Подібні світові процеси, коли бідність і багатство рознесені у просторі, є істотним моментом того, що називається глобалізацією. Водночас глобалізація економіки обертається деіндустріалізацією країн Заходу і, на сьогодні, розвинуті країни розпочали реалізацію стратегії повернення виробництва до країни, тобто реалізується тенденція зростання частки нових промислових країн у світовому ВВП.

Щодо самопідтримуючого розвитку, про який йшлося вище, то статистичні дані свідчать як про абсолютне зростання споживання сировинних та енергетичних ресурсів, так і про відносне зменшення їх частки у ВВП ринково розвинених країн. Зростання споживання цих ресурсів спостерігалось протягом усіх етапів просування до постіндустріального суспільства – з 50-х рр. ХХ ст. по теперішній час. При цьому ринково розвинені країни, як правило, не мають запасів сировинно-енергетичних ресурсів у необхідних обсягах: 36% споживаної тут природної сировини імпортується, через що їх залежність від імпорту постійно зростає. Високі ціни на цю сировину (в основному на енергоносії) продовжують сильно впливати на економіку розвинених країн.

Складність проблеми забезпеченості природними ресурсами, істотні розбіжності інтересів транснаціональних компаній і держав самого Заходу у цій сфері обумовлюють суперечливість її трактування й пропонованих методів розв'язання. Розвинені країни зацікавлені в перегляді міжнародних економічних відносин і створенні органів, яким би всі держави передали частину своїх суверенних прав по

використанню природних ресурсів.

Між тим, розгляд негативних та позитивних аспектів розвитку реального сектору (виробничого сектора) економіки зазвичай обмежується дуже загальними міркуваннями, не конкретизованими та тлі дослідження реальних явищ і процесів міжнародного обміну з використанням сучасного статистичного аналізу, аналізу поточних та довгострокових трендів результативності взаємовідносин в економічній сфері.

Станом на сьогодні, структура виробництва України має значні відмінності від країн ЄС та США, порівняння з якими є доцільним в силу зміни парадигми розташування виробництва за межами розвинутих країн на парадигму повернення виробництва до розвинутих країн.

За 2014 рік частка промисловості України у випуску (55%) є вищою від країн ЄС (39%) в 1,4 рази а порівняно з США (30%) – в 1,8 рази. За часткою виробництва товарів у доданій вартості Україна (38%) перевищує показник США (22%) у 1,7 рази і країни ЄС (27%) у 1,4 рази за даними 2014 року (табл. Д.1, Д. 2). Найбільшим є розрив між Україною та ЄС і США у добувній промисловості, яка за часткою у випуску (4,7%) перевищує показники ЄС (0,6%) у 7,8 та США (1,9%) у 2,5 рази, також Україна перевищує вищезазначені країни і за часткою валової доданої вартості. Важливою є пропорція щодо частки сільськогосподарського виробництва у випуску, де Україна (11,4%) істотно переважає ЄС (1,7%) та США (1,6%) та щодо частки у ВДВ: Україна – 11,7%, ЄС – 1,6%, США – 1,3%. Дана пропорція свідчить про деіндустріалізацію реального сектору. Щодо частки переробної промисловості то за питомою вагою ВДВ Україна поступається країнам ЄС на 1,2 в.п. і випереджає ЄС майже на 4 в.п., проте, порівняно з США частка випуску у 1,5 рази вища, а доданої вартості – лише у 1,2.

Значно вищою за частки ЄС та США є частки у випуску галузей промисловості: металургії (відповідно у 4,6 та 7 разів), виробництва інших транспортних засобів (1,1 та 1,3 рази), харчової промисловості (відповідно у 2,5 та 3 рази), електроенергетика (відповідно у 1,6 та 2,6 рази).

Частка виробництва товарів за 2014 рік в Україні на 16 в.п. більша ніж у країнах ЄС та на 25 в.п. – аніж у США, а ВДВ відповідно – на 11 та на 15 в.п., при цьому питома вага ВДВ у вартості послуг є близькою до країн ЄС і більше ніж на 5 в.п. нижче від США. У виробництві товарів частка України є нижчою більш ніж на 4 в.п. за країни ЄС та на 14 в.п. за США. Частка металургії у випуску України у 5-7 разів перевищує частку виробництва країн ЄС та США, але удвічі поступається за виробництвом готових металевих виробів (див. табл. Д.1, Д. 2).

Значно відстає, порівняно з країнами ЄС та США, автомобілебудування, виробництво комп'ютерів (у 4 та 5), текстильна промисловість, охорона здоров'я, програмування тощо.

Отже, питома вага ВДВ у вартості виробництва товарів в Україні є нижчою за країни ЄС (на 4,7 в.п.) та на 13,7 в.п за США, що свідчить про неефективну структуру реального сектора і підтверджує орієнтацію на сировинні товари, і товари з низькою доданою вартістю та низьку ефективність виробництва в Україні. Найбільш ефективними, порівняно з реальним сектором, є галузі послуг, проте більшість із них відноситься до бюджетних галузей, зокрема наукові дослідження (+23 порівняно з ЄС та +15 в.п. порівняно з США), хоча співставлення обсягів фінансування за країнами доведе значне відставання України, що доводить необхідність порівняння не лише структурних характеристик, ай реальних обсягів. Серед послуг варто відзначити фінанси, де частка доданої вартості у випуску є на 12 в.п. вищою від рівня країн ЄС та на 8 в.п. вищою від США в умовах нижчої ефективності роботи фінансової системи в Україні. Найбільш неефективним є будівництво (частка доданої вартості у випуску на 18 та 34 в.п. нижча за ЄС та США,) добувна промисловість (відповідно 12-15 в.п.) та переробна промисловість (відповідно 9-14 в.п), водопостачання (-14, -19 в.п), хімія (-13, -22 в.п.), металургія (-5, -6 в.п), деревообробка (-9, -12 в.п.).

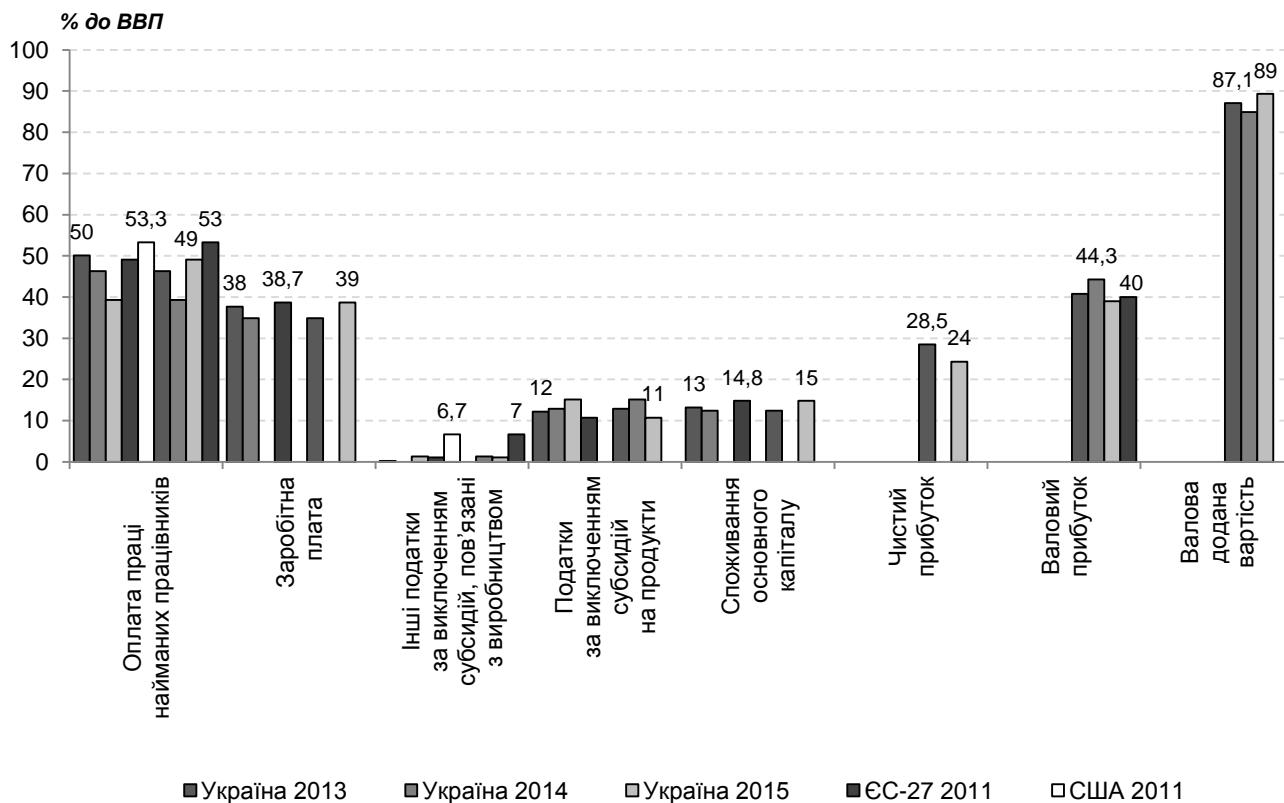
Оскільки оплата праці поряд з валовим прибутком є основними складовими валової доданої вартості, зміни частки оплати корелюють зі зміною пропорцій валового прибутку. Зіставлення структури валової доданої вартості на галузевому

рівні вказує на значні розходження України від країн ЄС та від США, зокрема за часткою оплати праці у ВДВ в Україні суттєво перевищують показники ЄС та США у нафтопереробленні (2,0 і 8,7 рази, відповідно), у добувній промисловості (у 1,8 та 2,4 рази, відповідно), фармацевтичному виробництві (1,4 і 2,8), постачанні електроенергії (2,1 та 2,2), водопостачанні (1,9 і 1,3), виробництві хімічних речовин (1,9 і 5,0) (табл. Д.3., Д.4). Трохи нижчою є частка оплати праці у комп'ютерному програмуванні, науці, торгівлі, сільському господарстві.

Надзвичайно актуальним є пропорції чистих податків і найбільші розбіжності з країнами ЄС та США Україна має саме у розподілі чистих інших податків пов'язаних із виробництвом, зокрема у ЄС рівень субсидування сільськогосподарського виробництва є найвищим порівняно з іншими видами діяльності (17% ВДВ), а в Україні, як і в США – навпаки ця діяльність оподатковується (1%), що знижує конкурентні можливості вітчизняного виробництва на європейському ринку.

Натомість в Україні спостерігаються певні розбіжності субсидування і оподаткування з галузями ЄС і США. Зокрема, лідерами з надання субсидій на виробництво у 2014 р. (попри досить високі валові прибутки) стали галузі електроенергетики та водопостачання, що було обумовлено різкою зміною курсу долара і відповідним внутрішнім зростанням цін на паливо (постачання електроенергії у США оподатковується і займає друге місце серед галузей). Також в Україні субсидується добувна промисловість (-10% ВДВ), попри високий рівень валового прибутку (66%), у США вона оподатковується (+11%), тоді як у Європі субсидії для неї є нижчими (-8,0% ВДВ) також субсидії надавалися переважно вугледобувній галузі, де склали -78% ВДВ. Наукова діяльність, яка в ЄС субсидіюється (-5 ВДВ), в Україні та США помірно оподатковується (1% ВДВ). Найвищий рівень оподаткування у США має торговельна діяльність (+20% ВДВ).

Тенденції 2013-2014р.р. щодо пропорцій ВВП за доходами в Україні та країнах ЄС і США засвідчують тенденцію підвищення прибутковості та зниження частки, яку отримують працівники в Україні (рис. 4.1).

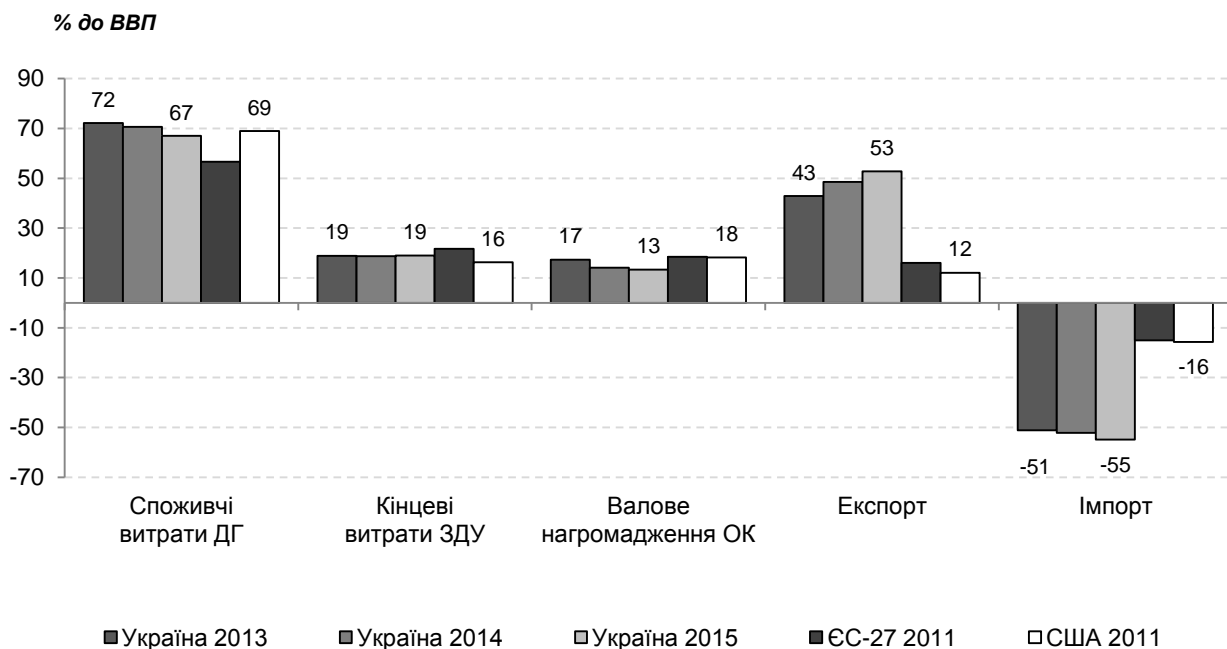

Рис. 4.1. Структура ВВП за елементами доходу

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Пропорції елементів доходу України у 2014 р. зазнали різких змін, якщо у 2013 р. вона практично не відрізнялася від показників країн ЄС, то вже 2014 р. рівень заробітної плати та оплати праці в Україні став на 2,8 в.п. нижчим аніж в ЄС та на 7 в.п. нижчим за США, а у 2015 році скоротилася ще на 7 в.п. Особливо показовим є те, що став нижчим на 2,4 в.п. рівень споживання основного капіталу а чистий прибуток як результат виробництва перевищив європейський рівень у 2014 р. на 4,2 в.п., а валовий прибуток у 2015 р. – на 5,3 в.п.

Диспропорційність ВВП за кінцевим використанням характеризуються різницею частки споживання у ВВП між Україною та ЄС і США (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Структура ВВП за категоріями кінцевого використання

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Найзначнішою диспропорцією України у споживанні є надто висока частка кінцевого споживання домашніх господарств, яка попри зниження у 2014-2015 роках, продовжує перевищувати європейські значення у 1,2 рази (14 в.п.), наблизившись до значень США. Поглибити уявлення про порушення економічних пропорцій дозволяє аналіз на рівні категорій кінцевого використання, деталізованих за продуктами (табл. Д.5, Д.6).

Основною пропорцією кінцевих споживчих витрат домашніх господарств є співвідношення між споживанням товарів та послуг та продовольчих і непродовольчих товарів. Низький рівень життя в Україні обумовлює споживання товарів з нижчим ступенем переробки – частка споживання сільськогосподарської продукції в Україні у 6 разів перевищує ЄС та у 14 разів США, тоді як харчової промисловості – тільки у 2 та 3 рази. Загрозливою є пропорції, щодо споживання продукції власного виробництва та імпортованої, зокрема, якщо країни ЄС споживають лише 6% імпортованої продукції харчової промисловості, то України – 22%.

Структура валового нагромадження основного капіталу реального сектору економіки України та ЄС-27 дає можливість оцінити можливості економічного зростання країни (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Структура валового нагромадження основного капіталу України за видами економічної діяльності у 2014 р., %

Вид діяльності	Валове нагромадження основного капіталу, відсотків до підсумку	Імпорт у складі нагромадження, відсотків до продукції
Сільське, лісове та рибне господарство	0	92
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	3	10
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	5	98
Виробництво електричного устаткування	4	84
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	12	100
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	6	97
Виробництво інших транспортних засобів	6	41
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1	62
Будівництво	50	0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4	
Транспорт, складське господарство	1	
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	1	28
Операції з нерухомим майном	1	3
Наукові дослідження та розробки	2	18
Разом	96	31
Податки	4	...
ВСЬОГО	100	31

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

В умовах значної частки сільськогосподарського виробництва у ВВП України, необхідно зазначити велику залежність України від імпорту. Окрім того, варто зазначити, що в Україні приблизно 90% машин імпортуються та інші транспортні засоби (43%). Два основні компоненти валового

нагромадження основного капіталу складають машини та будівлі і якщо будівлі у валовому нагромадженні України.

Аналіз пропорційності експорту й імпорту за видами економічної діяльності демонструє, що експорт України 2014 року зріс до 49%, а у 2015 до 53% ВВП. Основними продуктами в експорті для України (табл. 4.2) є продукція металургії, транспорту, сільського господарства, харчової промисловості, добувної промисловості.

Таблиця 4.2

Структура експорту та імпорту України

(відсотків до підсумку)

Показник	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	11	14	4	4	37	135
Добувна промисловість	7	7	17	14	-71	-107
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	11	12	6	7	15	72
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1	1	4	4	-16	-41
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	2	2	3	3	-5	-9
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	2	1	8	11	-38	-150
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	5	4	8	9	-26	-83
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0	0	4	4	-21	-56
Металургійне виробництво	19	22	4	4	77	248
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1	1	3	3	-11	-31
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	1	1	4	4	-23	-48
Виробництво електричного устаткування	2	2	3	2	-4	-10
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	4	4	7	7	-22	-41
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	1	1	6	4	-33	-52
Виробництво інших транспортних засобів	3	2	1	1	12	10
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	2	2	2	1	-1	3
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0	0	0	0	-1	-2
Транспорт, складське господарство	14	12	5	5	40	89
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	2	3	1	1	5	25
Фінансова та страхова діяльність	1	0	1	1	-5	-15

Продовж. табл. 4.2

Показник	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	1	1	1	1	2	6
Разом	99	99	100	100	-103	-108
Податки	1	1	...	...	3	8
ВСЬОГО	100	100	100	100	-100	-100

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

В імпорті України переважає продукція добувної промисловості, хімії, продуктів нафтоперероблення, машин і устаткування н.в.і.у., харчових продуктів автотранспорту. Як у експорті, так і в імпорті України, переважають товари.

Індикатором оновлення основного капіталу реального сектора є капітальні інвестиції і у 2016 році спостерігається тенденція до зростання (табл.4.3), але не відбулося відновлення ролі банківського сектора у фінансуванні капітальних вкладень.

Таблиця 4.3

Капітальні інвестиції та джерела інвестицій у 2006-2016 рр.

Рік	Всього капітальні інвестиції, млн грн	Кредити банків та інші позики залучені на фінансування капітальних витрат, млн грн	Частка кредитів банків та інших позик у загальній структурі джерел фінансування капітальних інвестицій, %
2006	148972	21257	14,3
2007	222679	33904	15,2
2008	272074	42891	15,8
2009	192878	25588	13,3
2010	189061	23336	12,3
2011	259932	42324	16,3
2012	293692	50105	17,1
2013	267728	40878	15,3
2014	219420	21739	9,9
2015	273116	20740	7,6
2016	326164	23250	7,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Обсяги банківського кредитування капітальних інвестицій в Україні скорочуються. Якщо у 2012 році їх частка становила 17,1%, то у 2016 році – лише 7,1%. І це за умови зростання загальних обсягів капітальних інвестицій з 20740 млн грн – у 2015 році до 23249,5 млн грн – у 2016 році на 12,1%.

Частка інвестиційних кредитів бізнесу в кредитному портфелі банків України мізерна і на кінець 2016 року складала лише 11,14 млрд грн, тобто лише 1,12% у кредитному портфелі банків (табл. 4.4). Дана диспропорційність у кредитному портфелі банків доводить незацікавленість банків у фінансуванні реального сектору, в силу чого не можна прогнозувати позитивні зміни у структурі виробництва.

Таблиця 4.4

Структура кредитів на фінансування інвестицій в Україні у 2006-2016 рр.

Рік	Кредити, надані нефінансовим корпораціям на інвестиційні потреби, млн грн	Кредитний портфель банків України, млн грн	Питома вага кредитів, наданих на інвестиційні потреби у кредитному портфелі банків, %
2006	6405	245230	2,61
2007	10618	426867	2,49
2008	18262	734022	2,49
2009	17670	723295	2,44
2010	13612	732823	1,86
2011	10318	801809	1,29
2012	7467	815142	0,92
2013	13026	910782	1,43
2014	15548	1020667	1,52
2015	12986	981627	1,32
2016	11138	998682	1,12

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

На нашу думку, особливо повинен насторожити той факт, що у структурі реального сектора зростає частка аграрного сектора при зниженні частки промисловості (частка сільгосппродукції в Україні за останні 15 років зросла у чотири рази), тобто країна швидко рухається від індустріально-аграрної

форми господарства до аграрної, що абсолютно суперечить тенденціям розвитку успішних країн і теорії неоіндустріалізму.

З точки зору представників неоіндустріалізму, можливими є три варіанти вітчизняної промисловості. Перший варіант може бути заснований на традиційних галузях промисловості і може бути названий консервативним вектором, який заморожує відсталість. Другий – спрямований на створення нових форм промисловості і таких її галузей, які нині знаходяться в ембріональному стані в лабораторіях з оптоелектроніки, лазерної техніки та вирощуванню кристалів, створенню розумних роботів. Третій – зорієнтований на створення економіки, пов'язаної з циклами інноваційної діяльності в рамках корпоративних університетів і технопарків. Усе це дозволить виявити реперні та біфуркаційні точки в індустріальній спадщині як опори розвитку технологічних інновацій ХХІ ст. Джерела розвитку вилучаються за такого розвитку подій зі сфери людського потенціалу як найважливішого вітчизняного інтелектуального ресурсу – мислення та освіти. При цьому передбачається використовувати єдиний критерій розвитку – фізичну економіку, економіку виробництва споживчих товарів і послуг.

В концепції неоіндустріалізму враховано ідеї В.І. Вернадського про створення нових типів енергетичного обміну та нових матеріалів, які у своєму втіленні дозволять створити достатню для інтенсивного розвитку щільність населення у досі необжитих та для життя регіонах.

Слід зазначити, що неліберальні способи організації економіки засобами культурної динаміки вже дозволяли досягати значних успіхів в ряді історично важливих ситуацій:

– американська система політекономії (від А. Гамільтона після війни за незалежність) через Кері за часів Громадянської війни, через мобілізаційну економіку Другої світової війни аж до економічної політики Дж.Ф. Кеннеді;

– німецька економічна традиція, яка йде від Ф. Ліста. Вона застосовувалася в період першої світової економічної кризи, а також у період реконструкції в перший повоєнний період (політика і реформи Л. Ерхарда);

– економічна політика Французької республіки напередодні Першої світової війни, економічна політика відродження і розвитку країни при президенті Ш. де Голлі (1958-1969 рр.).

Усі перераховані практично реалізовані моделі характеризуються методом «культурно-адміністративного управління» економікою в ім'я стимулювання науково-технічного розвитку та формування стратегічно важливих галузей національної економіки. Такий метод управління тут означає промислову політику, яка не є політикою невтручання у функціонування ринкової економіки, але й не є і надмірною соціалістичною регламентацією. Фундаментальною особливістю неолібералізму є примітивне нагромадження, яке забезпечує руйнування виробничого потенціалу економіки та виснаження людських ресурсів. Головною проблемою економіки примітивного нагромадження слугує дефіцит інвестицій у розвиток матеріальної інфраструктури: будівництво мостів і доріг, виробництво енергоресурсів, благоустрій міст, у машинобудівну промисловість. Примітивне нагромадження руйнує освіту, медицину, культуру, зберігаючи рідкі островки високих технологій.

Процвітання розвинених західних країн першого світу, вважають прибічники неоіндустріалізму, спостерігається лише у фінансовому вимірі – їх внутрішня економіка та інфраструктура повністю зруйновані. Деформований підхід до співвідношення економіки і політики встановився у період «консервативної революції Тетчер-Рейгана» на початку 80-х років ХХ ст., внаслідок чого неолібералізм став незаперечною аксіомою. Виникли нові установки, в рамках яких за допомогою фінансів, легкості отримання кредитів та дерегулювання фінансисти перетворили США і увесь світ на глобальне Монте-Карло.

Зараз, на думку теоретиків неоіндустріалізму, доцільно застосувати силу і політичну волю щоб повернутися до розвитку реального сектору економіки, покращанню якості освіти та підвищенню рівня життя. С цією думкою можна погодитися, оскільки Україна наблизилася до перспективи неоіндустріального розвитку, вибір якої диктується усією історією індустріального розвитку країни з 80-х років ХІХ ст. до кінця 80-х років ХХ ст. Успіхи України значною мірою ґрунтувалися на мобілізаційних

проривах у майбутнє через використання новітніх технологій, підвищення когнітивного потенціалу населення та продуктивності праці.

В умовах глобалізації світової економіки надзвичайне значення має вибір оптимальної моделі розвитку, яка передбачає активну участь в міжнародному поділі праці та обміні виробничими ресурсами і послугами. Як свідчить досвід, найгіршим варіантом є самоізоляція від зовнішнього середовища, політика автократичного розвитку. Однак, глобальні процеси містять в собі суперечності, коли країна по важливим позиціям наштовхується на деструктивні впливи спекулятивних фінансових потоків, що ведуть до нееквівалентного обміну суспільного продукту, втрачаючи певну частку національного багатства на користь інших країн, передусім більш розвинених.

4.2. Пропорції секторів домашніх господарств і загальнодержавного управління

Пропорції інституційних секторів економіки України демонструють розподіл матеріальних ресурсів, що відображає не тільки стан соціально-економічного середовища суб'єктів господарювання, але й населення.

Як інституційний сектор, домогосподарства приймає участь у виробництві благ, постачанні економічних ресурсів, створенні, розподілі і перерозподілі національного продукту, формуванні кінцевих доходів, споживанні товарів та послуг, здійсненні заощаджень та інвестуванні. Сектор домогосподарств, виконуючи крім своїх традиційних функцій, виконує ряд відтворювальних – відтворення людського капіталу та забезпечення робочою силою і належить до числа головних, проте, найменш досліджених суб'єктів національної економіки.

Особливу увагу у аналізі структури витрат домашніх господарств (табл. 4.5) займають продукти харчування та безалкогольні напої(40%), житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива (12,6%) і транспорт (10.7%), що демонструє спрямування витрат на забезпечення базових потреб людини і не залишає ресурсів для розвитку особистості.

Таблиця 4.5

**Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств
за цілями у 2016 році, СНР-2008**

Показник	У фактичних цінах		У постійних цінах 2010 року, % до попереднього року	
	млн грн	% до підсумку	зміна обсягу	зміна дефлятора
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	1 537 974	100,0	1,8	14,7
Продукти харчування та безалкогольні напої	620 488	40,3	4,6	14,2
Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	105 571	6,9	-0,8	12,7
Одяг і взуття	75 987	4,9	-1,3	16,3
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	193 450	12,6	-11,9	31,1
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	63 295	4,1	4,0	11,5
Охорона здоров'я	85 845	5,6	2,8	11,8
Транспорт	164 679	10,7	9,0	8,9
Зв'язок	45 987	3,0	6,2	7,6
Відпочинок і культура	58 296	3,8	1,1	12,1
Освіта	18 362	1,2	-7,6	13,7
Ресторани та готелі	41 111	2,7	5,6	13,3
Різні товари та послуги	64 903	4,2	1,2	10,0

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

З урахуванням податків на продукти, які у складі споживання становлять приблизно однакову частку, питома вага споживання товарів в Україні зросла з 39,5% у 2013 р. до 40,9% у 2014 р., при цьому продовольчих витрат (сума сільськогосподарської продукції і харчової промисловості) в Україні зросла з 24,8% до 25,8%, а у ЄС становить 9%.

Витрати на придбання автомобілів в Україні скоротилися до 1,0%, проте знов таки, імпорт у їхньому складі становить 98,8%.

Так само нижчими є витрати на нерухомість (6,5% та 18,1%, відповідно), що свідчить про високий рівень субсидій, який існував до першої половини 2014 року. Високими є витрати на одяг та взуття в Україні видатки та охорону здоров'я.

Щодо структури кінцевих споживчих витрат сектора загальнодержавного управління за 2015 рік, то найвищими є частка Діяльності та послуг у галузі освіти (25,4%) із сумою у 117 465 млн грн, що у порівнянні з країнами ЄС є мізерними коштами, у галузі охорони здоров'я 16,3%) та у діяльності по забезпеченню громадського порядку та безпеки і діяльності та послуг у галузі соціального забезпечення (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління за функціями за 2016 рік, СНР-2008¹

(у фактичних цінах)

Показник	млн грн	% до підсумку
Кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління	461 628	100,0
Державні послуги загального характеру	43 148	9,3
Діяльність та послуги у галузі оборони	54 830	11,9
Діяльність по забезпеченню громадського порядку та безпеки	65 198	14,1
Економічна діяльність	21 593	4,7
Охорона навколишнього середовища	2 548	0,6
Діяльність та послуги у галузі житлово-комунального господарства	5 475	1,2
Діяльність та послуги у галузі охорони здоров'я	75 182	16,3
Діяльність та послуги у сфері відпочинку, культури та релігії	11 495	2,5
Діяльність та послуги у галузі освіти	117 465	25,4
Діяльність та послуги у галузі соціального забезпечення та соціальної допомоги	64 694	14,0

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Так, рівень валового наявного доходу (ВНД) домогосподарств (табл. 4.7) в Україні становив 76,2% від ВВП у 2011 р., та знизився до 68,7% ВВП у 2015 році, що демонструє зниження рівня життя населення, хоча порівняння з часткою ВНД Польщі і Великої Британії показує наближення до структури даних країн (табл. 4.8).

За даними національних рахунків величина валового наявного доходу домогосподарств 2010 р. дорівнювала 850,5 млрд грн, у 2015 р. – 1365,9 млрд грн, а індивідуальних кінцевих споживчих витрат відповідно – 686,1 млрд грн, та 1317,1 млрд грн, тобто наявний дохід, який призначається для споживання та заощадження, порівняно з сукупним прожитковим

мінімумом бажав бути вищим. Звичайно прожитковий мінімум не містить ресурсів для заощадження, а лише охоплює витратні нормативи на рівні біологічно допустимих (безпечних) мінімумів для виживання людини, які не дозволяють нести витрати, пов'язані з удосконаленням професійного рівня і відповідно претендувати на підвищення доходів у майбутньому.

В Україні такі відмінності нагромаджуються на етапах розподілу, оскільки у Польщі та Великій Британії (табл. 4.9, 4.10) сформувалися подібні рівні поточних доходів від праці та виробничої діяльності (заробітної плати та валового прибутку, змішаного доходу) в межах 57-64% ВВП. Оскільки оплата праці, поряд з валовим прибутком, є основною складовою валової доданої вартості, зміна її частки призводить до відповідної зміни пропорцій валового прибутку.

Таблиця 4.7

Утворення, розподіл та перерозподіл доходу за секторами домогосподарств і загального державного управління в Україні у 2011 р. та 2014 р.

(% до ВВП)

Стаття рахунку	Україна					
	2011		2014		2015	
	Домо-господарства	Сектор ЗДУ	Домо-господарства	Сектор ЗДУ	Домо-господарства	Сектор ЗДУ
	<i>Рахунок утворення капіталу</i>					
	<i>Ресурси</i>					
	<i>Використання</i>					
Оплата праці найманих працівників	0,8	12,1	1,1	11,8	1,1	10,5
Інші податки	0,2	0,0	0,3	0,0	0,26	0,01
Інші субсидії	0,0	–	0,0	–		
Валовий прибуток, змішаний дохід	15,6	1,4	17,9	1,5	18,1	1,45
	<i>Рахунок розподілу первинного доходу</i>					
	<i>Ресурси</i>					
Валовий прибуток, змішаний дохід	15,6	1,4	17,9-	1,5	18,1	1,45
Податки	–	15,7	–	14,7	–	16,8
Субсидії	–	-1,4	–	-1,8	–	1,6
Оплата праці	52,7	–	50,2	–	43,6	
Доход від власності	5,2	2,2	5,4	2,9	4,8	5,9
Оплата послуг фін посередників	–	–	–	–	–	–
	<i>Використання</i>					
Доход від власності	2,2	2,0	1,6	3,3	0,9	4,4
Валове сальдо первинних доходів	71,3	15,9	71,9	14,0	64,8	18,9

Продовж. табл. 4.7

Стаття рахунку	Україна					
	2011		2014		2015	
	Домо-господарства	Сектор ЗДУ	Домо-господарства	Сектор ЗДУ	Домо-господарства	Сектор ЗДУ
	<i>Рахунок вторинного розподілу</i>					
	<i>Ресурси</i>					
Валове сальдо первинних доходів	71,3	15,9	71,9	14,0	64,8	18,9
Податки на доходи	–	8,7	–	7,2	–	7,0
Внески на соц. страхування	–	12,6	–	12,3	–	10,0
Соціальні допомоги	20,2	–	19,6	–	17,2	–
Інші поточні трансферти	3,2	4,9	3,5	14,9	3,8	6,2
	<i>Використання</i>					
Податки на доходи	4,7	–	4,8	–	5,9	–
Внески на соц. страхування	13,1	0,0	12,5	0,0	18,4	0,0
Соціальні допомоги	–	19,5	–	19,0	–	16,6
Інші поточні трансферти	0,7	4,6	3,4	12,6	1,7	5,0
ВНД	76,2	18,0	74,4	16,8	68,7	28,4
	<i>Рахунок використання наявного доходу</i>					
	<i>Ресурси</i>					
ВНД	76,2	18,0	74,4	16,8	68,7	28,4
	<i>Використання</i>					
Кінцеві споживчі витрати	–	18,3	–	18,5	–	19,0
Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	66,5	–	70,6	–	66,2	–
Валове заощадження	9,7	-0,3	3,8	-1,7	2,5	1,5

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Довідково: Валовий скоригований наявний дохід за 2015 р. ДГ – 80,1% ВВП, ЗДУ – 9,3% ВВП. Фактичне кінцеве споживання за 2015 р. ДГ – 78,1% ВВП, ЗДУ – 7,8% ВВП.

Таблиця 4.8

Формування та використання наявного доходу домогосподарств за 2014 р., % до ВВП

Показник	Польща	Велика Британія
3. Доходи домашніх господарств, одержані в результаті розподілу доданої вартості (1+2)	62,3	65,3
4. Сальдо перерозподілу доходу від власності	3,2	8,1
у тому числі:		
доход від власності одержаний (+)	4,0	8,5
доход від власності сплачений (-)	0,8	0,4
5. Сальдо соціального перерозподілу	1,7	4,1
у тому числі:		
соціальні допомоги, крім допомог в натурі (+)	14,7	19,7
внески на соціальне страхування сплачені (-)	13,1	15,5
соціальні допомоги сплачені	0,0	0,1
6. Податки на доходи та майно	5,0	12,4
7. Сальдо інших поточних трансфертів	1,9	2,0
інші поточні трансферти одержані (+)	5,5	4,3
інші поточні трансферти сплачені (-)	3,7	2,3
8. Наявний дохід домашніх господарств (3+4+5-6+7)	64,1	67,1

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Таблиця 4.9

**Формування та використання наявного доходу домогосподарств,
% до ВВП**

Показник	Польща	Велика Британія
1. Поточні доходи від праці та виробничої діяльності	57,6	55,8
у тому числі:		
заробітна плата	32,9	45,3
з неї:		
заробітна плата, нарахована резидентами	32,9	45,3
заробітна плата з-за кордону	...	...
валовий прибуток, валовий змішаний дохід	24,6	10,5
2. Соціальні внески роботодавців	4,7	9,5
3. Доходи домашніх господарств, одержані в результаті розподілу доданої вартості (1+2)	62,3	65,3

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

В Україні такі відмінності нагромаджуються на етапах розподілу, оскільки у Польщі на Великій Британії (табл. 4.9, 4.10) сформувалися подібні рівні поточних доходів від праці та виробничої діяльності (заробітної плати та валового прибутку, змішаного доходу) в межах 57-64% ВВП. Оскільки оплата праці, поряд з валовим прибутком, є основною складовою валової доданої вартості, зміна її частки призводить до відповідної зміни пропорцій валового прибутку.

Збільшення розриву між багатими та бідними в Україні обумовлено різноманітними факторами, у тому числі й пов'язаними зі зменшенням участі низькокваліфікованої робочої сили у трудовій діяльності та через відсутність диференціації верхніх граничних ставок з податків на прибуток.

Незважаючи на різницю у доходах населення України і Польщі та Великої Британії проблематика нерівності матеріального стану між соціальними верствами населення однаково гостро порушується, як в Україні, так і серед країн ЄС.

Таблиця 4.10

**Формування та використання наявного доходу
домогосподарств,
% до ВВП**

Показник	Польща	Велика Британія
1. Поточні доходи від праці та виробничої діяльності	57,6	55,8
8. Наявний дохід домашніх господарств (3+4+5-6+7)	64,1	67,1
9. Зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	2,9	2,4
10. Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	60,3	64,3
11. Соціальні трансферти у натуральній формі, одержані за мінусом сплачених	11,5	14,6
12. Фактичне індивідуальне споживання	71,8	78,9
13. Заощадження	6,7	5,2
14. Сальдо капітальних трансфертів	0,3	0,7
15. Валове нагромадження основного капіталу	5,0	3,6
16. Інші елементи нагромадження	-0,5	0,0
17. Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	2,5	2,2

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

На стадії первинного розподілу ВВП (за рахунок соціальних внесків роботодавців та чистих доходів від власності дохід домогосподарств збільшується в Україні на відміну від Польщі та Британії. За рахунок вторинного розподілу (шляхом перерахування соціальних внесків та отримання соціальної допомоги, сплата податків на доходи і майно, ефект чистих трансфертів) дохід домогосподарств збільшився в Україні, тоді як зменшився у Польщі та Великій Британії (див. табл. 4.7, Д. 3-5).

Отже, починаючи від етапу нарахування соціальних внесків роботодавців, як найбільш вагомій фази первинного розподілу і аж до утворення наявного доходу, рівень останніх в Україні підвищився значніше ніж у Польщі. Вище згадана тенденція, насамперед, зумовлена значною мірою тінізації економіки, що змушує не тільки суттєво коригувати дохід, але й займатися проблемою легалізації економіки [120; 142; 145].

Значною відмінністю у формуванні доходів України та вищезазначених країн є перевищення майже частки валового прибутку й змішаного доходу. Особливістю британської

економіки є високий рівень доходів від власності у 8% ВВП (табл. 4.8) і як наслідок, частки ВВП на податки та майно.

Акцентуючи увагу на фазах розподілу, що доповнюють поточні доходи до величини наявного, одразу стає помітною особливість соціальної складової. В Україні на даний момент, існує одна з найвищих в Європі ставок відрахувань соціальних внесків [214].

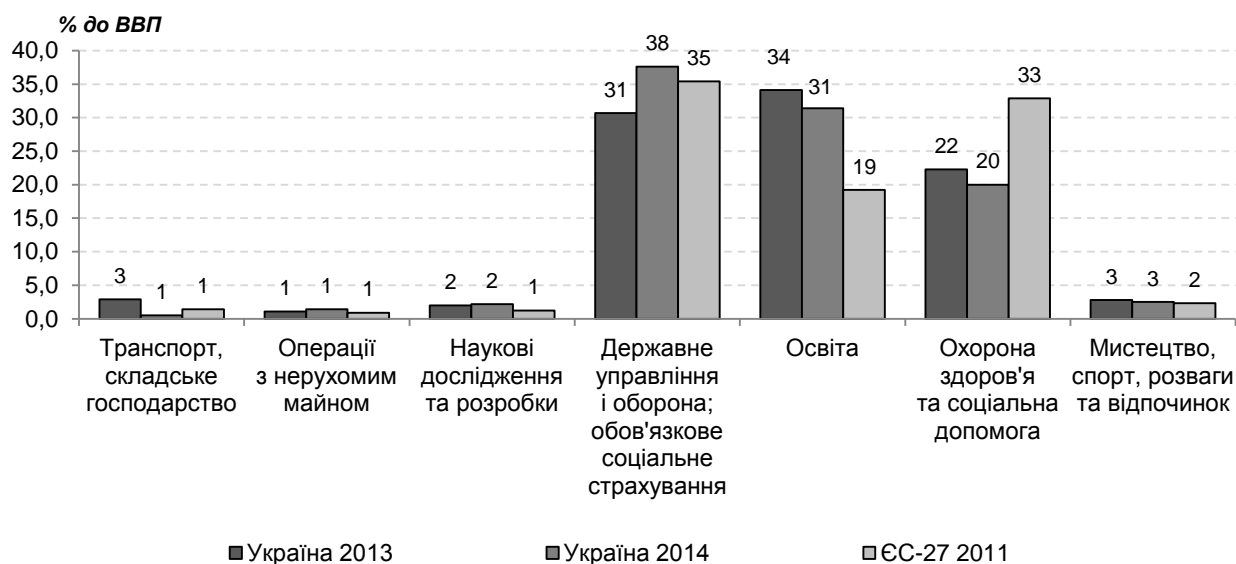
Також існують відмінності у формуванні доходів сектора домашніх господарств враховуючи допомогу із спеціальних фондів соціального страхування та соціального забезпечення. Тим не менш, відповідні національні показники не є кінцевими і потребують корегування, оскільки не враховують необхідних витрат щодо покриття регресивних позовів по втраті здоров'я й працездатності, які за поточних умов надмірного робочого травматизму, смертності й інвалідності на виробництві, (зокрема, на техногенно-небезпечних підприємствах добувної промисловості) становлять вагому частку загальнодержавних видатків.

Основною відмінністю між національною економікою та економікою представників європейських країн є великі обсяги тіньової діяльності, яка спричиняє недоотримання коштів сектором загальнодержавного управління. Це відповідно вимагає зростання запозичень для мінімізації розриву у доходах і витратах сектора, у тому числі і шляхом зовнішніх запозичень. Загалом, для переважної більшості складових утворення і розподілу доходів сектору загальнодержавного управління характерні тенденції подібні до європейських, за виключенням сфери соціальних платежів та інших поточних трансфертів (див. табл. 4.7). Покриття недостатніх доходів державного сектора відбувається шляхом економії на виплатах допомоги й скорочення видатків, що не стимулює позитивні зрушення, а, навпаки, здатне стимулювати гальмування економічного зростання.

Реформування політики перерозподілу доходів та її відповідність рівню і вимогам Європейського Союзу залишаються базовою необхідністю для держав, які прагнуть інтеграції і повний чи частковий перегляд внутрішніх розподільчих процесів стосується кожної країни-члена і

реалізується за індивідуальним сценарієм і у даному випадку позитивним прикладом є досвід Польщі.

Важливою складовою кінцевого використання є споживання загального державного управління. Зіставлення структур кінцевого споживання загального державного управління показує, їхню суттєву відмінність (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Структура кінцевих споживчих витрат загального державного управління, % до підсумку

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Частка витрат на утримання державного управління в Україні різко зросла у 2014 на 6,9%, що було обумовлено військовими витратами, і перевищила європейський рівень на 2,2 в.п. Суттєвою є диспропорція між державними витратами на освіту й охорону здоров'я, витрати на освіту і скоротилися значною статтею бюджетних витрат, хоча і потребують зростання абсолютних обсягів та зміни підходів до фінансування.

Щодо витрат на охорону здоров'я, то вони також зазнали скорочення склавши 20% загальних витрат що у 1,7 рази менше за країни ЄС (32,9%), що суттєво погіршує стан задоволення потреб з охорони здоров'я. Вищою за ЄС є також підтримка мистецтва (2,5% проти 2,3%), за значного субсидіювання цієї галузі (16% ВДВ), тоді як у ЄС це самоокупна ринкова діяльність [87].

На сьогодні Україна відчуває надмірний тиск прихованої економіки на легальні доходи і непрямим індикатором тінізації економіки є надмірний рівень проміжного виробничого споживання, яке у секторі нефінансових корпорацій (підприємств) протягом останніх 17-18 років становить 2/3 вартості валового випуску товарів і послуг, тоді як у Великобританії – трохи більше 1/2. Зрозуміло, що більшість підприємств нефінансового сектору функціонує з завищеною матеріало- та енергоємністю, проте очевидними є значне приховування виручки та накачування звітних показників фіктивними витратами та штучними збитками. В результаті рівень валової доданої вартості та, зокрема, легалізованої заробітної плати знижується відповідно на третину та наполовину від нарахованого їх обсягу.

Держстат України систематично здійснює «дорахунки» 18-19% доданої вартості, проте вони охоплюють здебільшого виробничу діяльність домогосподарств, щодо якої відсутня будь-яка звітність (статистична, фінансова, податкова тощо).

Неякісні економічні реформи гальмують процеси економічного зростання країн і негативно впливають на рівень доходів, формуючи розрив у доходах, а з іншої сторони недостатня увага держави до збалансування доходів формує розрив у рівнях доходів різних верств населення. Це доводить необхідність формування виважених підходів щодо політики розподілу і перерозподілу доходів з метою зниження рівня розриву країн та забезпечення позитивного ефекту від економічного розвитку через процеси розподілу ВВП. Неякісна політика соціального розподілу в кінцевому результаті не тільки здатна обмежити зростання в середньостроковій і довгостроковій перспективі, але й спроможна викликати хвилю соціально-політичного обурення громадян, максимально напружуючи їх взаємозв'язок із сектором загальнодержавного управління та гальмуючи економічний розвиток. Отже, наслідки непродуманої політики формування доходів відбиватимуться на усіх сферах економічного життя країни спричиняючи внутрішню міграцію, дефіцит кваліфікованої робочої сили, ускладнюючи податкову політику та нівелюючи соціальні реформи [59; 147].

Проблема нерівності доходів є однією з основних у більшості держав, оскільки найбільш точно характеризує суспільний спокій, так, понад 24,4% всього населення інтеграційного утворення, а це приблизно 120 млн громадян, перебувають на межі бідності. Серед них найбільш відчутними труднощі є для жителів Румунії (40,2%), Болгарії (40,1%), Греції (36,0), країнами з відносною чутливістю до процесів соціального відторгнення варто вважати Латвію (32,7%), Угорщину (31,1%), Іспанію (29,2%), Італію (28,1%), Литву (27,3%); а найменша кількість громадян на межі бідності в Німеччині (20,6%), Франції (18,6%), Нідерландах (17,1%), Швеції (16,9%) та Чехії (14,8) (табл. 4.11) [181].

Таблиця 4.11

Частка населення на межі бідності в країнах ЄС, %

Країна	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС (27 країн)	26	24	23	24	24	25	25	24	24	:
Австрія	17	21	19	19	19	19	19	19	18	18
Велика Британія	25	23	22	23	23	24	25	24	24	:
Греція	29	28	28	28	31	35	36	36	36	36
Латвія	46	34	38	38	40	36	35	33	31	29
Нідерланди	17	15	15	15	16	15	16	17	16	17
Німеччина	18	20	20	20	20	20	20	21	20	:
Польща	45	31	28	28	27	27	26	25	23	:
Португалія	26	26	25	25	24	25	28	28	27	:
Румунія	:	44	43	42	41	43	42	40	37	39
Угорщина	32	28	30	30	32	34	35	32	28	26
Фінляндія	17	17	17	17	18	17	16	17	17	17
Франція	19	19	19	19	19	19	18	19	18	:
Чехія	20	15	14	14	15	15	15	15	14	13
Швеція	14	15	16	15	16	16	16	17	16	18

Джерело: Eurostat [Електронний ресурс] // European Comission. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_50.

Досвід Європейського Союзу, на основі загально європейських пріоритетів, дає можливість розробити основні аспекти соціально-економічного розвитку, щодо підтримки належного рівня доходів, стимулювання ємності ринків праці та забезпечення доступу до якісних соціальних послуг (рис. 4.4). Це дозволить забезпечити якісне функціонування домогосподарств, як базових суб'єктів соціально-економічної діяльності, які найбільше впливають на зниження рівня бідності через становлення

середнього класу та зможуть забезпечити господарську активність домашніх господарств.

Рис. 4.4. Пріоритети державної політики ЄС, щодо вдосконалення системи розподілу доходів

Джерело: сформовано автором за даними European Commission [Електронний ресурс] // European Union. – 2014. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/index_en.htm.

Особливістю соціального перерозподілу доходів в Україні є те, що лівова частина «соціальних зусиль» держави припадає на погашення інфляційного подорожчання предметів споживання, оскільки нормативи споживання, що закладаються до законодавчого рівня прожиткового мінімуму, не переглядалися як у країнах ЄС і увесь приріст прожиткового мінімуму має інфляційний характер.

Проявляється безпосередній зв'язок між динамікою реальних доходів та інфляції на споживчому ринку, оскільки середньорічний приріст реального наявного доходу нівелюється приростом приросту споживчих цін.

Дані статистики обстежень ресурсів і витрат домогосподарств доводять, що найбільш вразливими категоріями громадян за величиною наявного доходу є пенсіонери та сім'ї з дітьми, тобто одержувачі соціальної допомоги та інших трансфертів від органів загального державного управління. Тому аналіз можливостей мобілізації ресурсів держави на користь домогосподарств та підходів до їхнього використання здійснено нами на прикладі країн з різними моделями соціального-економічного устрою та, відповідно, рівнями перерозподілу національного доходу та валового внутрішнього продукту Польщею (як кращою нових членів ЄС) та Великою Британією (як країною із збалансованою ринковою економікою та середнім по Європі рівнем перерозподілу ВВП державою).

Україна, як країна, що прагне активізації співпраці з ЄС повинна як розвивати власний виробничий потенціал так і наближатися до рівня соціально-економічного розвитку інтеграційного утворення, усуваючи міжнаціональні диспропорції та створюючи справедливі конкурентні умови. Переглядаючи механізм соціального розподілу доходів та формуючи реформу боротьби з бідністю, Україні також варто зосередитись на вибудовуванні способів активізації підтримки вищезазначених підходів.

Податкове навантаження варіюється між країнами-членами ЄС, в основному відображаючи ступінь соціального розподілу ВВП, зокрема, починаючи з 2009 року у переважній більшості країн інтеграційного утворення відбувається зростання податкових надходжень сектору загального державного

управління, котре в 2014 набуло тенденцію зниження, тому в рамках політики підвищення ефективності та результативності підтримки належного рівня доходів відводиться значна роль податковому регулюванню. З однієї сторони, такий процес пояснюється коливанням рівня ВВП, а з іншої – нестабільністю економічної активності та необхідністю соціального регулювання через податки (зростаючою часткою населення, що проживають за межею бідності), що у сукупності активізувало політику зміни податкових ставок.

Щодо України, то протягом останніх років відбувалося зростання частки податкових надходжень на виробництво та імпорт, поточних податків на доходи та майно, що є результатом стягнень до держбюджету з метою збільшення податкових надходжень. Даний механізм не мав на меті установити справедливі правила розподілу суспільних благ чи сформувати умови для виходу з стану бідності населення на трудовій основі (не на соціально-дотаційній), а реалізовувалася виключно з метою системної підтримки найбільш незахищених груп населення й заради мотивації і розвитку окремих галузей, які не могли призвести до структурних змін в економіці [133]. Відмінною є ситуація в країнах ЄС, де податкове навантаження розподіляється рівномірно, і прямо залежить від ступеня економічної активності громадян та його підприємницьких можливостей. Отже, у європейських країнах податкова система більшою мірою орієнтована на працездатне зайняте населення, її основним завданням визначено урівноваження статків громадян, тоді, як в Україні відбувається фокусування на фіскальній функції даних зборів, абстрагуючись від необхідності формування середнього класу з наявними заощадженнями, які можуть бути конвертовані в інвестиції. Наприклад, в Польщі визначено необхідність 18 стягнень, серед яких найбільшими є соціальне внески (до 40%) й податок на прибуток підприємств (19%), в Угорщині з 11 різновидів зборів найвищими вважаються соціальні внески (27%) і податок на прибуток підприємств (до 19%), а в Німеччині з 9 класів стягнень – найбільшими є податок на відсоток (25%) й податок на договори страхування (19%) [103; 143; 214].

Стимулювання ємності ринків праці дуже тісно пов'язане з видатками на соціальний захист, тобто, соціальні витрати можуть запобігати бідності та захищати домогосподарства від ударів недоотримання доходів тією ж самою мірою, як своєчасний прибуток сприяє соціальній рівності. Отже, взаємодія між вищезгаданими сферами є дуже тісною і взаємно чутливою, оскільки здатна зробити свій внесок у короткострокову макроекономічну стабілізацію здебільшого шляхом гасіння наслідків економічних циклів, як правило, за рахунок підтримки сукупного попиту [70].

Таким чином, порушення пропорцій розподілу доходів сектора домашніх господарств та державного сектора здатні спровокувати високий рівень безробіття та проблеми, що відбиватимуться у матеріальних втратах для значної частини домогосподарств, створюючи тиск на внутрішній національний попит. Для України, такі процеси є особливо небезпечними, оскільки викликають ланцюгову реакцію по всій території підриваючи її конкурентоспроможність та викликаючи соціальну напругу. Економічна ситуація в Україні зумовлює як необхідність проведення комплексних структурних реформ, так і застосування адресних заходів для стимулювання участі молоді, жінок і літніх працівників на ринку праці, які дозволять суттєво підвищити рівень доходів.

Окрім того, тенденція постійного зменшення наявного доходу домашніх господарств в Україні підкреслює, що зниження доходів ринку праці (доходів у вигляді заробітної плати чи від самостійної зайнятості) не компенсує схем заміщення доходу (в першу чергу допомоги по безробіттю та пенсії), пропорційно негативно впливаючи на сукупний попит і загальний рівень життя населення [181].

Доступ до таких послуг, як якісна освіта, можливості підвищення кваліфікації та перекваліфікації, забезпечення охорони здоров'я, догляд за дітьми, утримання житла та вільне використання транспорту є базовими для більшості населення країн Євросоюзу. В Україні вирішення даного спектру проблем тільки розпочинається і практично не враховуються, соціальні фактори такі, як додаткова взаємодія з роботодавцем чи державними установами.

Таким чином, однією з найбільш помітних відмінностей економічного стану країн ЄС від українського є непрості умови реалізації потенціалу домогосподарств в Україні, які спричиняють їх часткову залежність від соціальних виплат та державної підтримки, що в довгостроковій перспективі здатне скоротити сукупну мотивацію суб'єктів господарювання, тоді як діяльність європейських держав спрямована на стимулювання впроваджень соціальних інновацій для підтримки достойного рівня життя у разі втрати постійного джерела доходу.

В сучасних умовах не лише для України, а й для багатьох країн з розвиненою економікою існує необхідність реформування ринків праці та політики на товарних ринках, що стимулюватиме зростання потенційного обсягу виробництва і зайнятості в середньостроковій перспективі. Реформування ринків праці залежить від типів реформ та економічної кон'юнктури. Стимулювання економічного зростання інструментами макроекономічної політики, включаючи бюджетне стимулювання за наявності можливостей і сильної середньострокової бюджетної основи, може компенсувати короткострокові витрати деяких реформ ринку праці.

На основі запропонованих показників можуть бути вироблені сценарні підходи до вирівнювання диспропорцій та диспаратів, усунення існуючих звужень податкового потенціалу, суперечностей між працею і капіталом, інтересами бізнесу та соціальною справедливістю, а також всередині бізнесового середовища, деінституціоналізації політичної ренти та деіндивідуалізації податкового навантаження.

Це дасть змогу ліквідувати надмірні розбіжності між галузевою структурою виробництва та податків, які накладають жорсткі бюджетні обмеження на подальшу структурну трансформацію економіки, підвищити ефективність використання податкового потенціалу державної власності та рентних відносин, збалансовано компенсувати податкові втрати, пов'язані з об'єктивними структурними особливостями ВВП України (аномальний вміст у ВВП експорту; невідповідність між зайнятістю та доходом у сільському господарстві; тим, що значний податковий потенціал мають імпортні товари, критичні для цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів).

Одним з напрямів удосконалення податкової політики рекомендується обрати відхід від існуючої моделі фіскальних відносин, де надмірний податковий тягар припадає на прибуток нефінансового корпоративного сектора. Для цього замість принципу нейтральності амортизаційно-податкової політики слід упровадити нормативне регулювання обороту капіталу з відповідними структурними пріоритетами. Цим завданням доцільно підпорядкувати бюджет розвитку у складі зведеного бюджету, створити податкові стимули для повного використання на інвестиційні потреби амортизаційного ресурсу, який виводиться з-під оподаткування прибутку.

4.3. Структурні пропорції сектору фінансових корпорацій

Сектор фінансових корпорацій представлений системою фінансових посередників через діяльність банків та небанківських фінансових установ з приводу перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів та забезпечення потреби інституційних секторів економіки у формуванні державних фінансів, фінансів підприємств та фінансів домогосподарств. Динаміка показників фінансових рахунків України на основі СНР дозволяє у цілому визначити вплив фінансової системи на диспропорційність національної економіки

Загальною тенденцією зміни у виробництві України, яка спостерігається з моменту набуття нею незалежності, залишається постійне збільшення частки виробництва послуг, які забезпечують ринкову інфраструктуру, на противагу скороченню виробництва товарів серед яких важливе місце на лежить фінансовому сектору. Тенденцію зростання частки фінансових корпорацій можна побачити за даними щодо питомої ваги їхнього випуску і валової доданої вартості у загальному обсязі виробництва (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Частка фінансової та страхової діяльності у виробництві та валовій доданій вартості України

(відсотків до загальної суми по усіх галузях)

Рік	Питома вага у загальному виробництві, в основних цінах			Питома вага у валовій доданій вартості		
	Товари	Послуги	Фінансова та страхова діяльність	Товари	Послуги	Фінансова та страхова діяльність
2010 ¹	56	44	4	37	63	6
2011 ¹	58	42	3	38	62	5
2012 ¹	56	44	3	37	63	5
2013 ²	54	46	3	36	65	5
2010 ²	57	43	4	38	62	6
2011 ²	58	42	3	39	61	5
2012 ²	56	44	3	38	63	5
2013 ²	54	46	3	36	64	5
2014 ²	55	45	4	38	62	5
2015 ²	55	45	4	40	60	4
2015 до 2014, %	...	...	...	107	96	71

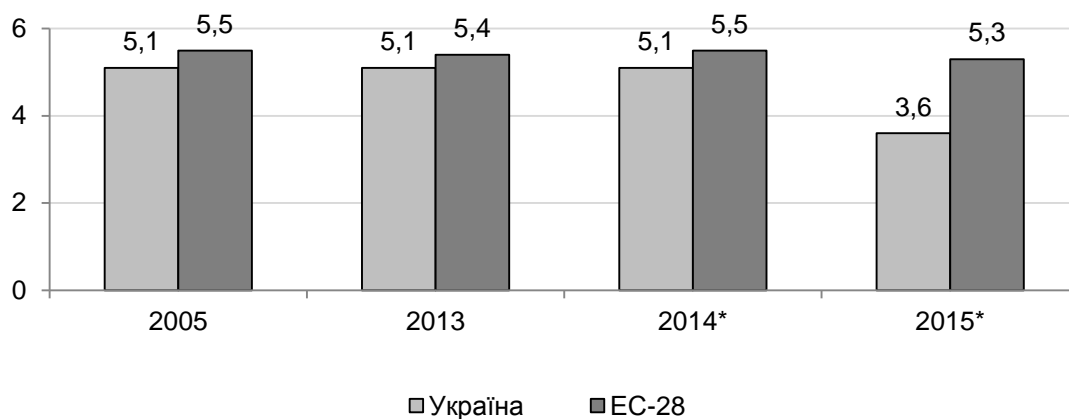
Примітка. ¹За методологією СНР 2008; ²За методологією СНР 2008 без урахування АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр., Експрес-випуск "Валовий внутрішній продукт і валовий національний доход України за 2015 рік".

Як показують наведені дані, за період внесок у загальний випуск галузей матеріального виробництва скоротився, а послуг – зріс у тому числі і фінансових послуг але ще більшу частку у доданій вартості має частка послуг, хоча частка фінансового сектора знаходиться в середньому на рівні 5%. Характерно, що найбільшого значення частка валової доданої вартості фінансових корпорацій досягла на виході з фінансової кризи у 2010 році.

Питома вага сектора у валовій доданій вартості економіки країни за 2010-2015 рр. знизилася 6,3 % до 3,6% ВДВ, де не останнім чинником спаду стала анексія Криму і військові дії на сході країни.

Порівняння частки фінансового сектора у ВДВ України з часткою країн ЄС демонструє наближення до середнього рівня Європейського Союзу (рис. 4.5) по структурних характеристиках, але врахування абсолютних показників демонструє значний відрив.

Рис. 4.5. Частка фінансової та страхової діяльності у валовій доданій вартості України та країн ЄС-28

Примітка.* – дані без урахування АР Крим та м. Севастополя для України.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

У 2005 р. в Україні було досягнуто рівня послуг фінансової і страхової діяльності ЄС(5,1%) відносно загальної валової доданої вартості і до 2014 р. зберігався певний паритет між зростанням фізичного обсягу виробництва (табл. 4.13) та валової доданої вартості, але це не убезпечило економіку від цінових диспропорцій, зокрема, зростали майже у півтора рази швидше ціни на послуги, особливо фінансові ніж ціни на товари, а також зростали швидше дефлятори доданої вартості сфери послуг, насамперед фінансових, за дефлятори їхнього випуску.

Отже, в Україні відбувається перерозподіл структури випуску та валової доданої вартості зі сфери товарного виробництва на користь сфери послуг, насамперед фінансових, який супроводжується прискоренням, порівняно із випуском, скороченням частки валової доданої вартості та тривалим періодом швидшого зростання фінансових послуг, за інші види послуг, та значним випередженням галузей товарного виробництва. У 2015 р. криза суттєво знизила обсяги фінансової діяльності як у цілому, так і її внесок у формування ВДВ України.

Зіставлення індексів фізичного обсягу послуг, товарів і фінансової та страхової діяльності, демонструють що випуск зріс у 1,6 рази, у тому числі: товарів – у 1,3 рази, послуг – у 2 рази, а фінансових послуг – у 2,2 рази (табл. 4.13)

Таблиця 4.13

Зміна фізичного обсягу фінансової та страхової діяльності до випуску і ВДВ

(відсотків до 2000 р.)

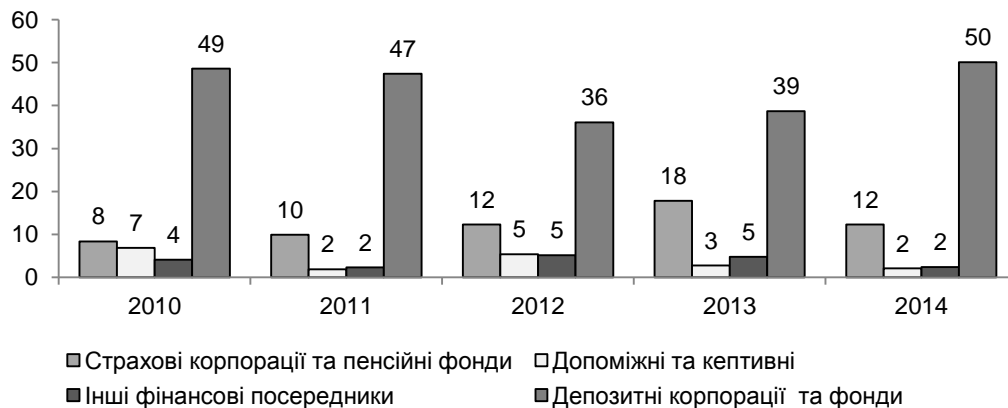
Рік	Індекс фізичного обсягу випуску, відсотків до 2000 р.				Індекс фізичного обсягу ВДВ, відсотків до 2000 р.			
	Усього	Товари	Послуги	Фінансова та страхова діяльність	Усього	Товари	Послуги	Фінансова та страхова діяльність
2000	100	100	100	100	100	100	100	100
2010	160	143	191	211	159	129	187	216
2011	169	155	197	202	166	139	193	201
2012	170	151	206	203	167	135	198	205
2013	170	146	212	215	168	131	203	221
2014	158	134	201	222	157	121	190	217

Примітка. За методологією СНР 2008 без урахування АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.)

Важливим є також аналіз частки інших підсекторів фінансових корпорацій, для яких є характерним істотного скорочення (рис. 4.6) у валовій доданій вартості.

Зміна виробництва валової доданої вартості підсектору «депозитних корпорацій» обумовлена зміною кількості банків та зростанням різниці між процентними ставками за кредитами й депозитами, а розвиток другого за обсягами підсектору «страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів» пояснюється зростанням рівня невизначеності та збільшенням економічних, політичних та соціальних ризиків.

Рис. 4.6. Валова додана вартість за підсекторами фінансових корпорацій України (у фактичних цінах)

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.)

Різка девальвація гривні у 2014-2016 роках і масові банкрутства банків підірвали довіру населення до фінансової сфери, насамперед до банківських організацій та недержавних пенсійних фондів, призвели до масового закриття депозитних рахунків та їхньої конвертації в іноземну валюту.

Особливості участі під секторів фінансового сектора у ВДВ демонструє, що лише за умов відносної цінової стабільності, випуск комерційних банків матиме тенденцію до зниження поряд із певним зростанням виробництва ВДВ страхових корпорацій та інших фінансових посередників.

Також варто відзначити постійне зростання у цей період доданої вартості підсектору Національного банку. Особливості сектора полягають у тому, що у структурі фінансових корпорацій відбуваються постійні значні коливання, відносно стабільну тенденцію до зростання частки ВДВ має Національний банк України, внесок якого у формування доданої вартості сектору фінансових корпорацій значно зріс (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Структура валової доданої вартості інституційного сектора фінансових корпорацій за підсекторами

(відсотків до підсумку по сектору)

	Національний банк України	Депозитні корпорації, фонди грошового ринку, інвестиційні фонди	Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів	Допоміжні та кептивні фінансові корпорації	Страхові корпорації та пенсійні фонди	Усього
2010	2	70	6	10	12	100
2011	3	74	4	3	16	100
2012	3	59	9	9	20	100
2013 ¹⁾	4	58	7	4	27	100
2014 ¹⁾	4	72	3	3	18	100

Примітка. ¹⁾За методологією СНР 2008 без урахування АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.

Внесок інших депозитних корпорацій носив хвильовий характер і зміни доданої вартості фінансових корпорацій відбулися (за рахунок внеску інших фінансових посередників та страхових корпорацій).

Важливою структурною характеристикою, за Системою національних рахунків, є чисте кредитування і чисте запозичення, які доводять борговий характер економіки України. Протягом усього періоду економіка України виступала позичальником коштів з-за кордону, що відповідає від'ємному сальдо платіжного балансу у цей періоді це було обумовлено порушенням основних макроекономічних пропорцій між виробництвом та споживанням, а також утриманням фіксованого обмінного курсу гривні до долара США (табл. 4.15).

У 2014 р., внаслідок різкої девальвації гривні чисте запозичення скоротилося майже утричі, почали скорочуватися зобов'язання за депозитами і кредитами, але одночасно скоротилися і активи за цими статтями, хоча питання коштів залишалося невирішеним.

Таблиця 4.15

Фінансові рахунки України для економіки в цілому за 2010-2014 рр.

Показник	2010	2011	2012 ¹⁾	2013 ¹⁾	2014 ¹⁾
<i>(млн грн)</i>					
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві					
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-11819	-73084	-103108	-137625	-49879
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	734895	649472	565035	644249	741756
Готівкові гроші та депозити	128493	86246	81022	151327	-190430
Цінні папери, крім акцій	99964	62318	109876	173001	184429
Кредити та позики	46175	86989	16558	52897	-25896
Акції та інші види участі в капіталі	124086	168061	114998	98248	250362
Страхові технічні резерви	2131	3489	2938	1372	226
Інша кредиторська заборгованість	334046	242369	239643	167404	523065
Зміни в активах					
Чисте придбання фінансових активів	723076	576388	461927	506624	691877
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	-265	278	3028	2422	-842
Готівкові гроші та депозити	206842	158915	123781	140353	-220772
Цінні папери, крім акцій	112266	53075	54932	83207	137800
Кредити та позики	-4218	64852	28605	97953	-81725
Акції та інші види участі в капіталі	76086	108074	58100	62104	243024
Страхові технічні резерви	2132	3529	2940	1370	269
Інша дебіторська заборгованість	330233	187665	190541	119215	614123

Примітка.¹⁾ За методологією СНР 2008.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.

Особливості пропорційності показників фінансового рахунку України визначимо у порівнянні з Польщею, як найуспішнішою країною з нових членів ЄС (табл. 4.16). В Україні у 2014 р. різкого скорочення, порівняно з Польщею, зазнали кредити та позики і різко збільшилися акції та інші види участі у капіталі, а от страхові технічні резерви впали практично до нульових значень. На цьому тлі різко зросла кредиторська та дебіторська заборгованість, що свідчить про критичний стан взаєморозрахунків в економіці.

Таблиця 4.16

**Фінансові рахунки країн Польщі та України
для економіки в цілому за 2010-2014 рр.**

(відсотків до ВВП)

Показник	Польща					Україна				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві										
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-0,5	-3,5	1,8	-2,0	1,2	-1,1	-5,6	-7,1	-9,0	-3,1
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	30,1	24,9	19,1	18,2	19,5	67,9	49,9	38,7	42,3	46,7
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Готівкові гроші та депозити	4,7	5,5	4,8	2,7	5,3	11,9	6,6	5,6	9,9	-12,0
Цінні папери, крім акцій	8,6	4,6	4,4	4,0	2,3	9,2	4,8	7,5	11,4	11,6
Кредити та позики	6,7	7,8	4,7	4,5	6,6	4,3	6,7	1,1	3,5	-1,6
Акції та інші види участі в капіталі	3,4	2,1	3,2	3,0	2,0	11,5	12,9	7,9	6,5	15,8
Страхові технічні резерви	2,8	1,5	2,0	1,7	-7,7	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0
Фінансові деривативи	0,4	0,0	0,2	-0,2	0,4	-	-	-	-	-
Інша кредиторська заборгованість	3,4	3,3	-0,2	2,5	10,7	30,9	18,6	16,4	11,0	33,0
Зміни в активах										
Чисте придбання фінансових активів	29,6	21,3	20,8	16,2	20,7	66,8	44,3	31,7	33,3	43,6
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	-0,1
Готівкові гроші та депозити	4,1	6,2	6,3	2,3	6,5	19,1	12,2	8,5	9,2	- 13,9
Цінні папери, крім акцій	6,2	2,7	6,3	2,2	2,9	10,4	4,1	3,8	5,5	8,7
Кредити та позики	7,3	6,2	2,8	3,0	4,9	-0,4	5,0	2,0	6,4	-5,1
Акції та інші види участі в капіталі	4,4	2,1	3,1	4,4	2,2	7,0	8,3	4,0	4,1	15,3
Страхові технічні резерви	2,8	1,5	2,1	1,7	-7,7	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0
Фінансові деривативи	0,8	0,0	-0,4	-0,3	0,4	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	4,0	2,7	0,7	3,0	11,6	30,5	14,4	13,1	7,8	38,7

Продовж. табл. 4.16

Показник	Польща					Україна				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Консолідовані фінансові інструменти										
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-0,5	-3,5	1,8	-2,0	1,2	-1,1	-5,6	-7,1	-9,0	-3,1
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	-0,1
Готівкові гроші та депозити	-0,6	0,7	1,5	-0,3	1,2	7,2	5,6	2,9	-0,7	-1,9
Цінні папери, крім акцій	-2,4	-1,9	1,8	-1,8	0,6	1,1	-0,7	-3,8	-5,9	-2,9
Кредити та позики	0,6	-1,7	-1,9	-1,5	-1,7	-4,7	-1,7	0,8	3,0	-3,5
Акції та інші види участі в капіталі	0,9	-0,1	-0,1	1,3	0,2	-4,4	-4,6	-3,9	-2,4	-0,5
Страхові технічні резерви	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансові деривативи	0,4	0,0	-0,6	-0,1	0,0	-	-	-	-	-
Інша дебіторська/кредиторська заборгованість	0,5	-0,6	0,9	0,4	0,9	-0,4	-4,2	-3,4	-3,2	5,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010–2014 рр.); для Польщі за даними Євростату (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>).

Чисте прийняття фінансових зобов'язань та чисте придбання фінансових активів не перевищувало у Польщі – 30%, натомість в Україні ці показники у 2010 р. склали майже 70% ВВП. Після фінансової кризи як у Польщі, так і в Україні спостерігалася тенденція до скорочення цих показників і почали зростати після 2013 року. Готівкові гроші та депозити у Польщі мали значні коливання, як з боку активів, так і зобов'язань і їх рівень суттєво знизився також після 2013 року.

З наведених даних можна визначити основні відмінності функціонування фінансової системи України та країн ЄС. Показники чистого кредитування/чистого запозичення у країнах ЄС в цілому та у Польщі є збалансованими в межах $\pm 3\%$. Їхня збалансованість є результатом паритету експорту цих країн з імпортом, тоді як в Україні імпорт тривалий час істотно перевищував експорт, що обумовило постійно зростаючу потреба у зовнішніх запозиченнях, яка знижувалася після масштабних девальвацій гривні у 2008–2009 та 2014–2015 рр.

Випуск та придбання цінних паперів, крім акцій, у країнах ЄС також зазнали істотного скорочення у 2013 р. В Україні та Польщі обсяги випуску таких паперів були вищими за ЄС у

цілому і їхній випуск не зазнав такого істотного зниження у цей період, але скоротилося їхнє придбання, особливо вітчизняними інвесторами, що обумовило виникнення негативних значень у консолідованому рахунку, як складової чистого запозичення.

Консолідація фінансового рахунку, яка полягає вилучення зі зміни в активах змін у зобов'язаннях (табл. 4.17), ще раз підтверджує, що економіка України з 2010 року була чистим позичальником в інших країн світу і ця залежність. Основним чинником її формування останніми роками виступав продаж за кордон цінних паперів та акцій, а також збільшення чистої кредиторської заборгованості і тривалий час збільшення готівкових грошей та депозитів виступало компенсатором збільшення чистого запозичення, проте з 2013 р. вони набули негативних значень.

Таблиця 4.17

Консолідовані фінансові рахунки України для економіки в цілому за 2010-2014 рр.

(відсотків до ВВП)

Показник	2010	2011	2012 ¹⁾	2013 ¹⁾	2014 ¹⁾
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-1,1	-5,6	-7,1	-9,0	-3,1
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	0,0	0,0	0,2	0,2	-0,1
Готівкові гроші та депозити	7,2	5,6	2,9	-0,7	-1,9
Цінні папери, крім акцій	1,1	-0,7	-3,8	-5,9	-2,9
Кредити та позики	-4,7	-1,7	0,8	3,0	-3,5
Акції та інші види участі в капіталі	-4,4	-4,6	-3,9	-2,4	-0,5
Страхові технічні резерви	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інша дебіторська/кредиторська заборгованість	-0,4	-4,2	-3,4	-3,2	5,7

Примітка. ¹⁾За методологією СНР 2008.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.

Особливості структури фінансового рахунку як відсоток до ВВП (табл. 4.18) характеризуються надмірним зростанням прийняття фінансових зобов'язань у період до 2008 року, коли вони збільшилися до 137,3% ВВП.

Таблиця 4.18

Фінансові рахунки України для економіки в цілому за 2010-2014 рр.

(відсотків до ВВП)

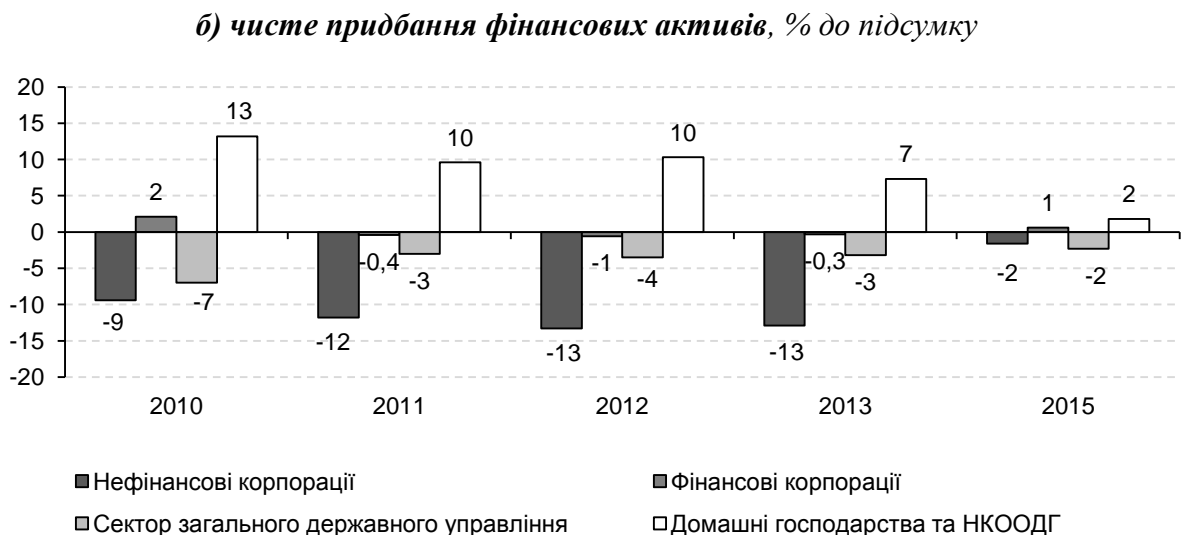
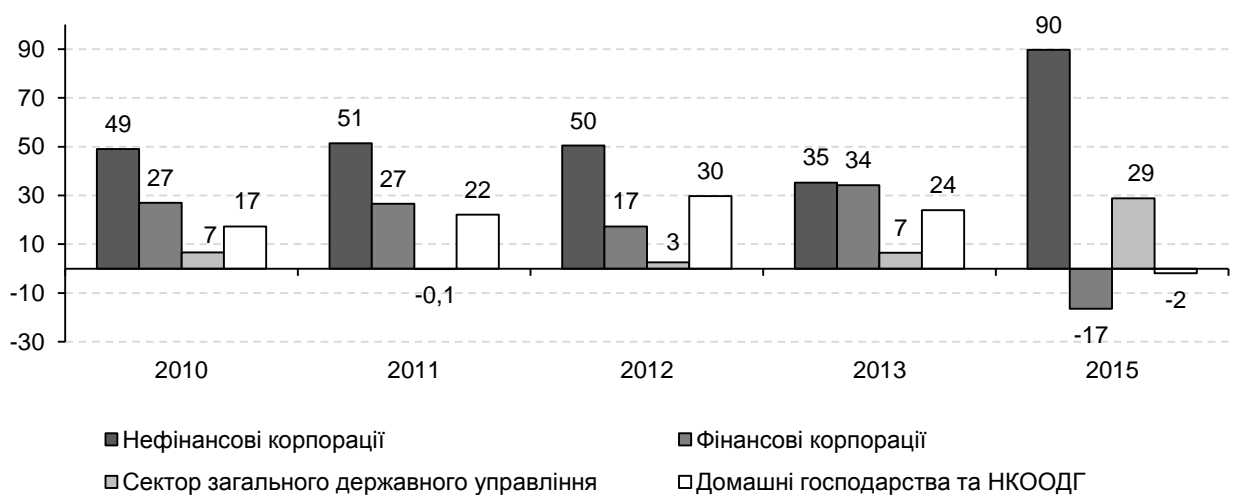
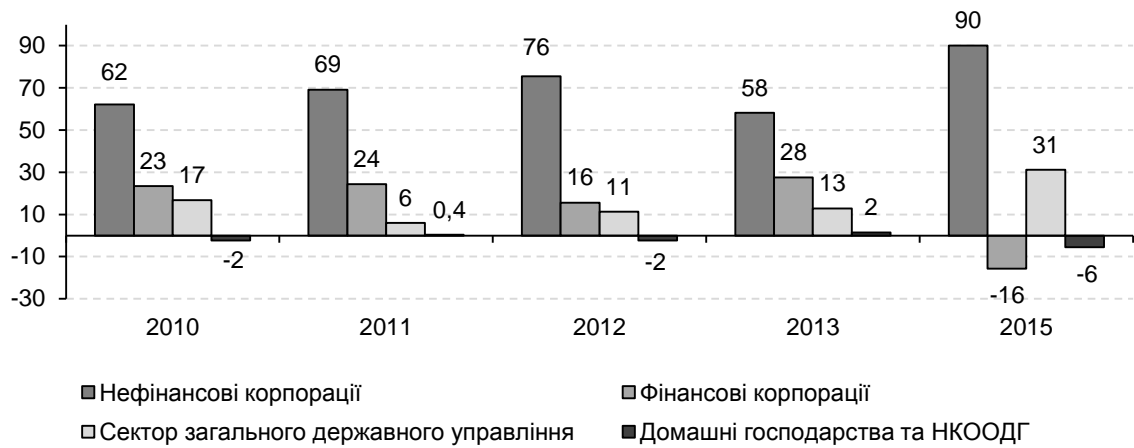
Показник	2010	2011	2012 ¹⁾	2013 ¹⁾	2014 ¹⁾
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві					
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-1,1	-5,6	-7,1	-9,0	-3,1
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	67,9	49,9	38,7	42,3	46,7
Готівкові гроші та депозити	11,9	6,6	5,6	9,9	-12,0
Цінні папери, крім акцій	9,2	4,8	7,5	11,4	11,6
Кредити та позики	4,3	6,7	1,1	3,5	-1,6
Акції та інші види участі в капіталі	11,5	12,9	7,9	6,5	15,8
Страхові технічні резерви	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0
Інша кредиторська заборгованість	30,9	18,6	16,4	11,0	33,0
Зміни в активах					
Чисте придбання фінансових активів	66,8	44,3	31,7	33,3	43,6
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	0,0	0,0	0,2	0,2	-0,1
Готівкові гроші та депозити	19,1	12,2	8,5	9,2	-13,9
Цінні папери, крім акцій	10,4	4,1	3,8	5,5	8,7
Кредити та позики	-0,4	5,0	2,0	6,4	-5,1
Акції та інші види участі в капіталі	7,0	8,3	4,0	4,1	15,3
Страхові технічні резерви	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0
Інша дебіторська заборгованість	30,5	14,4	13,1	7,8	38,7

Примітка.¹⁾За методологією СНР 2008.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2014 рр.

Після 2010 року до 2014 року почала стрімко падати інша кредиторська заборгованість, чисте запозичення скоротилося втричі, проте чисте прийняття фінансових зобов'язань зросло, але зростання відбувалося на в умовах скорочення зобов'язань за депозитами і кредитами паралельно зі скороченням активів за цими статтями. Основним чинником зростання активів і зобов'язань стало нарощування кредиторської і дебіторської заборгованості.

Фінансові рахунки за інституційними секторами економіки висвітлюють значення та роль, яку відіграє кожна з інституційних одиниць у перерозподілі фінансових активів та зобов'язань (рис. 4.7) і вказують фінансові зобов'язання які приймають на себе в основному нефінансові та фінансові корпорації.

Рис. 4.7 Секторна структура фінансових рахунків України за 2010-2015 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2010-2015 рр.

У складі придбання фінансових активів участь нефінансових корпорацій була досить вагомою, проте поступалася прийняттю ними на себе зобов'язань, а от до 2011 року для фінансових корпорацій ця частка перевищувала узяті зобов'язання. Сектор загального державного управління наростив придбання фінансових активів, що свідчить про державну підтримку ним фінансового сектору економіки, а домашні господарства залишалися одним із основних покупців фінансових активів в економіці України.

За даний період відбулася суттєва трансформація пропорцій, нефінансові корпорації збільшили частку прийняття на себе фінансових зобов'язань, а фінансові – знизили, натомість сектор загального державного управління збільшив прийняття зобов'язань, а домашні господарства – навпаки зменшили цей показник.

За 2014 рік, приблизно 90% активів і пасивів припало на нефінансові корпорації, а близько 30% – на сектор загального державного управління, тоді як фінансові корпорації та домашні господарства різко скорочували активи й пасиви.

Чисте кредитування показує, що основним кредитором української економіки виступають домашні господарства та сектор іншого світу, тоді як нефінансові корпорації, загальне державне управління, і, починаючи з 2011 р., фінансові корпорації є позичальниками коштів.

Порівняння структури фінансового сектора України з Польщею (табл. 4.19) продемонструвало принципово іншу систему розподілу прийняття фінансових зобов'язань за секторами економіки. Зокрема, у стабільні роки сектор нефінансових корпорацій приймає близько 20-30% зобов'язань, а сектор фінансових корпорацій вищу частку. В Україні ж ситуація є протилежною. Варто також відмітити удвічі вищу частку прийняття зобов'язань державою (20-30% порівняно з 11-12% в Україні) і набагато вищу участь домашніх господарств.

Чисте придбання фінансових активів також характеризується у Польщі меншою участю нефінансових

корпорацій при більш активному залученні до неї фінансових корпорацій.

Таблиця 4.19

Секторна структура фінансових рахунків Польщі за 2010-2014 рр.

Рік	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Домашні господарства та НКООДГ	Уся економіка
<i>Чисте прийняття фінансових зобов'язань, % до підсумку</i>					
2010	21	42	24	13	100
2011	33	32	21	14	100
2012	24	52	22	2	100
2013	29	42	20	9	100
2014	27	-5	68	10	100
<i>Чисте придбання фінансових активів, % до підсумку</i>					
2010	29	50	-2	23	100
2011	27	51	1	21	100
2012	0	61	2	37	100
2013	22	40	-2	40	100
2014	19	5	49	27	100
<i>Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-), % до ВВП</i>					
2010	2,0	2,4	-7,6	2,7	-0,5
2011	-2,7	3,0	-4,8	1,0	-3,5
2012	-4,6	2,6	-3,7	7,5	1,8
2013	-1,7	-1,0	-4,0	4,7	-2,0
2014	-1,2	2,0	-3,3	3,7	1,2

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Зіставлення чистого кредитування показує, що нефінансові корпорації у Польщі та в Україні є позичальниками фінансових ресурсів, проте обсяги цих запозичень у Польщі у 6 разів нижчі, аніж в Україні

Фінансові корпорації, які в Україні стали чистими позичальниками, у Європі залишаються кредиторами економіки., а запозичення з боку державних органів в Україні є близькими до країн ЄС, а от домашні господарства кредитували до 2014 року економіку України більше .

Порівняльний аналіз фінансових рахунків за фінансовими інструментами дозволяє зробити висновки щодо участі кожного з них у формуванні фінансових активів та прийнятті фінансових зобов'язань (табл. 4.20) і демонструє, що готівкові гроші та

депозити займають одне з основних місць (близько 30% придбаних активів) серед фінансових інструментів.

Таблиця 4.20

Структура фінансових інструментів України та Польщі

(відсотків до чистого придбання фінансових активів)

Рік	Монетарне золото та спеціальні права запозичення	Готівкові гроші та депозити	Цінні папери, крім акцій	Кредити та позики	Акції та інші види участі в капіталі	Страхові технічні резерви	Фінансові деривативи та опціони працівників	Інша дебіторська заборгованість
Україна								
2010	0,0	29	16	-1	11	0,3	...	46
2011	0,0	28	9	11	19	0,6	...	33
2012	0,7	27	12	6	13	0,6	...	41
2013	0,5	28	16	19	12	0,3	...	24
2014	-0,1	-32	20	-12	35	0,0	...	89
Польща								
2010	0,0	14	21	25	15	10	2,6	13
2011	0,0	29	13	29	10	7	0,0	13
2012	0,0	30	30	14	15	10	-2,2	3
2013	-0,1	14	14	18	27	10	-2,1	18
2014	-0,1	31	14	24	11	-37	1,8	56
2015	0,0	20	9	27	26	3	-1,5	17

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Статистичні збірники «Національні рахунки України» за 2005-2014 рр.) та Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Проте цей вид інструментів відчуває і найвагоміші коливання у кризові роки, а у 2014 р. – взагалі набув від’ємних значень, що вказує глибоку кризу фінансового сектора.

Певну залежність з депозитами демонструють в Україні цінні папери, а кредити мали іншу динаміку і суттєво скоротилися, сягнувши у 2010 р. навіть мінусових значень. Ця ситуація повторилася вже через рік, коли скорочення обсягу цінних паперів удвічі у 2011 р. призвело до зниження кредитів також удвічі у 2012 р., а у 2013 року їхня частка несподівано зросла, проте вже 2014 року знову набула від’ємних значень. Подібна динаміка спостерігалася у 2013 р. у Польщі. Інша дебіторська заборгованість в Україні досягла максимуму у кризовому 2009 р. відколи почала знижуватися, поступово набуваючи значень, притаманним країнам ЄС, проте 2014 року знов відбувся її зростання і вона склала 90% придбаних активів, що може бути обумовлено кризою неплатежів.

Ринок акцій в Україні має відносно стабільні значення у складі придбання фінансових активів, сягнувши максимуму у 2011 році і нового максимуму у 2014 р. Різкі коливання у 2013 р. обсягів фінансових інструментів для Польщі обумовлені значним скороченням наданих кредитів та залучених депозитів у цей період, що суттєво обмежило придбання фінансових активів.

Протягом 2014–2015 рр. банківський сектор України відчував найглибшу кризу, що було обумовлено військовим конфліктом, анексією Криму, а також структурними дисбалансами, які сформувалися протягом останнього десятиліття внаслідок відсутності належного регулювання та ефективного нагляду за банківською діяльністю. Наразі стійкість банківського сектору поступово відновлюється протягом 2016 року, проте фінансовий сектор України досі залишається вразливим до можливих зовнішніх та внутрішніх шоків.

Домашні господарства протягом усього періоду залишалися одним із основних покупців фінансових активів в економіці. Особливо визначним був 2014 рік, коли приблизно 90% активів і пасивів припало на нефінансові корпорації, а близько 30% – на сектор загального державного управління, тоді як фінансові корпорації та домашні господарства різко скорочували активи й пасиви. Таким чином, основним кредитором української економіки виступають домашні господарства та сектор іншого світу, тоді як нефінансові корпорації, загальне державне управління і, починаючи з 2011 р., фінансові корпорації є позичальниками коштів. Основним чинником формування зовнішньої заборгованості України є продаж за кордон цінних паперів та акцій, а також збільшення чистої кредиторської заборгованості. Тривалий час збільшення готівкових грошей та депозитів виступало компенсатором збільшення чистого запозичення, проте з 2013 р. вони набули негативних значень.

Майже третину придбаних фінансових активів в Україні тривалий час займали готівкові гроші та депозити. Проте цей вид інструментів відчуває і найвагоміші коливання у кризові роки, тому необхідні чіткі правила гри на фінансовому ринку України.

РОЗДІЛ 5

МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

5.1. Прогнозний сценарій структурних трансформацій в економіці України

Підписання Україною Асоціації з Євросоюзом ставить у практичну площину питання модернізації країни. З метою оцінки варіантів трансформації економіки нами була розроблена структурна динамічна модель, основу якої складають прогнозні таблиці «витрати-випуск» та множина обмежень, які уособлюють зв'язки між окремими макроекономічними показниками та задають умови економічної і екологічної безпеки.

Структурна динамічна модель побудована за схемою, поданою у праці [120, с. 215–222] Оцінюючи в цілому позитивно результати згаданих досліджень, слід зауважити, що на даний час вони втратили актуальність, оскільки статистичні дані обмежені 2011 роком, а макроекономічні показники зазнали значних змін в результаті переходу на нову класифікацію видів економічної діяльності. Окрім того, при розрахунках не враховано такий важливий момент, як ціновий вплив на величини прямих витрат, особливо регіональних цін на енергоносії. Для вирішення цієї проблеми слід вибирати до переліку порівнюваних країн, країни, які мають узгоджену цінову політику. Такому критерію найбільш відповідають країни Європейського Союзу. З їх числа і був сформований перелік порівнюваних країн (Італія, Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Англія, Швеція, Польща, Чехія, Румунія). Ще одним позитивним моментом цього переліку є відносна близькість з Україною стосовно кліматичних умов і ментальності населення.

Одною з особливостей даної структурної моделі є використання **інвестиційної функції** замість виробничої (типу Кобба-Дугласа, або її ліанеризованого варіанту). Справа в тому,

що виробнича функція Кобба-Дугласа у випадку секторної моделі породжує серйозну проблему розв'язку системи трансцендентних рівнянь, а лінійна виробнича функція має іншу серйозну ваду – вона не є адекватною при падінні випуску. Від'ємний приріст випуску у випадку лінійної виробничої функції можливий лише за умови від'ємних інвестицій, що є цілковитою абстракцією. Насправді, як показує статистика, від'ємному приросту випуску завжди відповідає певний обсяг інвестицій на відновлення (консервацію) виробничих потужностей.

В даній структурній моделі **інвестиційна функція** пов'язує обсяг інвестицій з обсягом виробничих потужностей (що при постійних цінах може характеризуватись обсягом випуску за попередній рік) та приростом випуску в поточному році:

$$I_j^{t+1} = \alpha_j * XP_j^t + \beta_j * \Delta XP_j^{t+1} \quad (5.1)$$

де I_j^{t+1} – інвестиції в галузь j у році $t+1$; XP_j^t – обсяги випуску та інвестицій у попередньому році;

α , β – коефіцієнти регресії.

Параметри інвестиційних функцій для початку прогнозного періоду, розраховані за даними української статистики (2012–2015 роки), плавно переходять в параметри, характерні для Німеччини (табл. 5.1). При цьому, Німеччина вибрана як зразок інноваційно-екологічного розвитку для України-2030. Коефіцієнти регресії визначались на основі статистичних даних Німеччини (2010–2014 роки), помножених на множники (масштабування даних), що дорівнюють відношенню випусків Україна-2030 і Німеччина-2014 за видами діяльності. Як відомо, множення динаміки на постійний множник не змінює темпів і співвідношень між початковими даними. Проміжні коефіцієнти регресії визначаємо шляхом їх лінійної інтерполяції.

Відсутність в рівнянні регресії (табл. 5.1) вільного члена відповідає тому очевидному факту, що відсутність економічної діяльності має наслідком відсутність інвестицій.

Таблиця 5.1

Коефіцієнти регресії для інвестиційної функції

Види економічної діяльності		Україна			Німеччина		
		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії	
			α	β		α	β
Сільське, лісове та рибне господарство	1	0,9920	0,0482	-0,0134	0,9998	0,1843	0,1041
Гірничодобувна	2	0,9588	0,1278	0,0256	0,9944	0,1108	0,2322
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	0,9695	0,0422	-0,0608	0,9999	0,0349	0,0325
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	0,9676	0,0318	0,0023	0,9993	0,0379	0,0198
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	0,9814	0,0416	0,3176	0,9999	0,0421	0,0449
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	0,9504	0,0167	0,0219	0,9541	0,0118	0,0165
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	7	0,9782	0,0269	-0,0084	0,9995	0,0669	0,0731
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8	0,9848	0,0593	0,0359	0,9996	0,2026	0,0938
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	9	0,9871	0,0460	-0,0230	0,9994	0,0544	0,0281
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	10	0,9956	0,0356	-0,0353	0,9999	0,0413	0,0259
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	11	0,9799	0,0294	0,0159	0,9993	0,1693	0,0681
Виробництво електричного устаткування	12	0,9845	0,0249	-0,0275	0,9991	0,0627	0,0126
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	13	0,9617	0,0613	-0,0330	0,9997	0,0534	0,0435
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	14	0,9834	0,0488	-0,0354	0,9999	0,1086	0,0319
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	15	0,9516	0,0326	-0,0194	0,9993	0,0423	0,0684
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	16	0,9573	0,1429	-0,5040	0,9988	0,1091	0,1258

Продовж. табл.5.1

Види економічної діяльності		Україна			Німеччина		
		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії	
			α	β		α	β
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17	0,8757	0,0435	-0,1382	0,9999	0,1653	0,2275
Будівництво	18	0,9951	0,1774	-0,1782	0,9985	0,0221	0,0063
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	19	0,9663	0,0464	-0,0040	0,9997	0,0474	-0,0091
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	20	0,8887	0,0958	0,1068	0,9998	0,0899	0,3708
Тимчасове розміщування й організація харчування	21	0,9744	0,0750	0,1349	0,9991	0,0495	0,1081
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	22	0,9719	0,0817	0,0838	0,9999	0,0811	0,0562
Телекомунікації (електрозв'язок)	23	0,8376	0,1658	0,6005	0,9758	0,1042	0,0083
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	24	0,9614	0,0293	0,0559	0,9992	0,0849	0,0760
Фінансова та страхова діяльність	25	0,9912	0,0612	0,0072	0,9970	0,0429	0,0685
Операції з нерухомим майном	26	0,9321	0,1015	0,0030	0,9975	0,4436	-0,2384
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; ...	27	0,8929	0,0974	0,2841	0,9997	0,0308	0,0617
Наукові дослідження та розробки	28	0,9315	0,0290	0,0321	0,9995	0,1268	0,1418
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	29	0,9389	0,0076	0,0240	0,9998	0,0320	-0,1443
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	30	0,9160	0,1250	0,1427	0,9943	0,2437	0,2944
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	31	0,9260	0,1115	-0,3829	0,9996	0,1206	0,8717
Освіта	32	0,8446	0,0152	0,0049	0,9984	0,1475	0,0067
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	33	0,9418	0,0380	0,1829	0,9996	0,1088	0,2369
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	34	0,8608	0,0528	0,0617	0,9969	0,1694	0,0683
Надання інших видів послуг	35	0,7661	0,0075	0,9271	0,9993	0,0359	0,0038
Всього	36	0,9963	0,0729	0,1688	1,0000	0,1110	0,0881

Джерело: розраховано автором за даними української та німецької статистики.

Множина обмежень включає в себе співвідношення між основними макропоказниками, одним з яких є залежність валового внутрішнього продукту (VVP) від галузевих випусків:

$$VVP^{t+k} = \lambda_{xp}^{t+k} * XP^{t+k} - \lambda_{ps}^{t+k} * \sum_{j=1}^{35} a_j^{t+k} * XP_j^{t+k}, \quad (5.2)$$

($i = 1, \dots, 35; k = 1, \dots, T$),

де XP_j^{t+k} – обсяг випуску продукції галузі j в році $t+k$,

$a_j^{t+k} = \sum_i a_{ij}^{t+k}$, a_{ij}^{t+k} – коефіцієнти прямих витрат,

λ_{ps}^{t+k} , λ_{xp}^{t+k} – відношення "разом витрат" до "всього витрат" по стовпчиках "Всього проміжного споживання" та "Використання продукції" таблиці «витрати – випуск»,

T – останній рік прогнозного періоду.

В якості коефіцієнтів λ_{xp}^{t+k} , λ_{ps}^{t+k} на 2015 рік ($k = 10$) приймаємо відповідні коефіцієнти по Україні, а на 2030 рік ($k = 30$) – коефіцієнти по Франції за 2010 рік. Проміжні значення знаходимо шляхом лінійної інтерполяції.

Кінцеве споживання некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, має бути не меншим частки ВВП, достатньої для виконання ними необхідних соціальних функцій. Кінцеве споживання загального державного управління має забезпечувати нормальне функціонування державних інституцій і бути не меншим порогової частки ВВП, продиктованої потребами національної безпеки:

$$O^{t+k} = VVP^{t+k} * \gamma_o^{t+k}, \quad (5.3)$$

$$U^{t+k} = VVP^{t+k} * \gamma_u^{t+k}, \quad (5.4)$$

де γ_o^{t+k} , γ_u^{t+k} – частки у ВВП кінцевого споживання обслуговуючих організацій, загального державного управління.

Обсяги **валового нагромадження основного капіталу** визначаються на основі інвестицій за видами економічної діяльності і їх технологічною структурою, яка представлена **матрицею інвестиційних потоків**:

$$K_i^{t+k} = \mu^{t+k} * \sum_j q_{ij}^{t+k} * I_j^{t+k}, \quad (5.5)$$

($K_i^{t+k} = 0$ для $i \neq 1, 10, \dots, 15, 21, 18, 19, 20, 24, \dots, 28, 35$),

де μ^{t+k} – відношення валового нагромадження основного капіталу до обсягу інвестиційних витрат;

q_{ij}^{t+k} – коефіцієнти структури матриці інвестиційних потоків.

Запаси матеріальних оборотних коштів мають забезпечувати неперервність процесу виробництва. При збільшенні обсягу виробництва запаси, очевидно, теж зростатимуть у майже лінійній пропорції (за умови постійних цін), оскільки з технічним прогресом питомі запаси на одиницю випуску продукції дещо зменшуються. Таким чином, зміну запасів матеріальних оборотних коштів наближено можна представити як лінійну функцію від приросту обсягів випуску:

$$Z_i^{t+k} = \gamma_{Z_i}^{t+k} * (XP_i^{t+k} - XP_i^{t+k-1}), \quad (5.6)$$

де $\gamma_{Z_i}^{t+k}$ – зростання запасів оборотних коштів при одиничному прирості випуску по i -му виду діяльності.

Придбання цінностей відбувається, головним чином, з метою їх використання у виробництві, що підтверджується високими коефіцієнтами кореляції між величинами чистого придбання цінностей та випусками. Тому рівняння регресії матиме вигляд:

$$V_i^{t+k} = \gamma_{V_i}^{t+k} * XP_i^{t+k}, \quad (5.7)$$

де V_i^{t+k} - обсяг чистого придбання цінностей по виду діяльності i ,

$\gamma_{V_i}^{t+k}$ – коефіцієнт структури витрат на чисте придбання цінностей.

В умовах поглиблення інтеграції України у світову економіку все більшого значення набувають зовнішньоекономічні зв'язки. З одного боку, вони дозволяють зосередити зусилля на виробництві товарів та послуг, які є найбільш конкурентоздатними на світовому ринку, а з іншого - одержувати товари та послуги, вітчизняне виробництво яких тимчасово неможливе або нераціональне. Таким чином

вітчизняна економіка отримує істотні переваги від запровадження виробничої спеціалізації та міжнародного розподілу праці.

Загальний обсяг експорту доцільно визначити за допомогою регресійної залежності від обсягів випуску за поточний і минулий роки, зважаючи на дуже високий коефіцієнт детермінації (0,997 – для України, 0,999 – для Франції). Для 2015 року взяті коефіцієнти регресії за даними України (дані приведені до умов 2015 року), а на 2030 рік – за даними Франції, оскільки за структурою експорту вона ближча до України ніж Німеччина. Регресійної залежності для 2030 року знаходилась на основі динаміки, отриманої шляхом масштабування французької динаміки за 2007 – 2010 роки, як і в випадку визначення регресій для інвестиційної функції. Проміжні коефіцієнти визначаємо шляхом лінійної інтерполяції. Рівняння регресії мають вигляд:

$$EX^{t+k} = \alpha_{EX}^{t+k} * XP^{t+k} + \beta_{EX}^{t+k} * XP^{t+k-1} \quad (5.8)$$

де α_{EX}^{t+k} , β_{EX}^{t+k} – коефіцієнти регресії. Відсутність вільного члена відображає очевидну відсутність експорту при відсутності випуску.

Імпорт виступає як джерело додаткових ресурсів продукції і разом із випуском вітчизняних товарів, робіт, послуг складає весь обсяг ресурсів, необхідний в економічній діяльності країни. Загальний обсяг імпорту може бути використаний або для задоволення безпосередніх потреб кінцевих споживачів (споживання домашніх господарств; сектору загального державного управління; некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства), на валове нагромадження основного капіталу (у вигляді інвестицій) та на виробниче споживання (у вигляді сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих та виробничих послуг).

Як показує міжнародна статистика, рівень **всього імпорту** є умовно стабільною величиною, що визначається природними особливостями країни і її технологічним укладом. Якщо проаналізувати **індикатор імпорту** (частка імпорту в загальному обсязі ресурсів, якими оперує економіка: валовий випуск плюс імпорт), то спостережемо лише незначну зміну динаміки (2000 – 2005 роки): від 0 % (Італія) до 0,9 % (Бельгія) як у бік падіння,

так і зростання. Ще одна яскраво виражена закономірність: рівень індикатора імпорту менший для великих, самодостатніх економік.

У випадку України цей індикатор коливався у звітному періоді навколо 18,9%, у залежності від змін в економічній і політичній стратегії урядів. Приймаючи до уваги величину економіки України і підвищену потребу в імпорті у зв'язку з майбутнім переходом на вищий технологічний рівень, імовірна верхня межа індикатора імпорту може становити у 2030 році 21,0%. За нижню межу природно взяти середнє значення по країнах, порівняних за розмірами економіки (Франція, Австрія, Польща) – 15,6 %. Значення індикатора для 2015 і 2030 років приймемо на рівні (0,2016; 0,21), проміжні отримаємо шляхом інтерполяції. Далі знаходимо обсяги імпорту:

$$IM^{t+k} = XP^{t+k} * k_{IM}^{t+k} / (1 - k_{IM}^{t+k}), \quad (5.9)$$

де k_{IM}^{t+k} – індикатор імпорту для року t+k.

Важливе значення мають не тільки обсяги експорту і імпорту, але й співвідношення між ними – *торгове сальдо*, яке є одним з критеріїв економічної безпеки держави:

$$S^{t+k} = -(\gamma_{EX}^{t+k} * EX^{t+k} - IM^{t+k}) \leq \sigma_s^{t+k} * VVP^{t+k}, \quad (5.10)$$

де γ_{EX}^{t+k} – відношення величин «разом витрат» до «всього витрат» по стовпчику «Експорт»;

σ_s^{t+k} – гранично допустиме значення частки дефіциту торгового сальдо у ВВП.

Витрати на кінцеве споживання домашніх господарств розраховуємо з балансу ВВП:

$$D^{t+k} = VVP^{t+k} - (O^{t+k} + U^{t+k} + \gamma_K^{t+k} * K_i^{t+k} + \gamma_Z^{t+k} * Z_i^{t+k} + \gamma_V^{t+k} * V^{t+k} + \gamma_{EX}^{t+k} * EX^{t+k} - IM^{t+k}), \quad (5.11)$$

де $\gamma_K^{t+k}, \gamma_Z^{t+k}, \gamma_V^{t+k}, \gamma_{EX}^{t+k}$ - відношення величин «разом витрат» до «всього витрат» по стовпчиках ТВВ:ВНОК, «Зміна запасів матеріальних оборотних коштів», «Чисте придбання цінностей», «Експорт».

Імітаційну модель слід ще доповнити обмеженнями на випуски галузей, пов'язані з обмеженістю природних ресурсів та обмеженнями екологічного характеру:

$$XP_j^{t+T} \leq XP_{\Omega j}, j \in \Omega \quad (5.12)$$

де $XP_{\Omega j}$ - експертна оцінка максимально-можливого випуску галузі j на кінець розрахункового періоду;

Ω -множина галузей, обмежених природними ресурсами;

$$XP_j^{t+T} \leq XP_{Ej}, j \in E \quad (5.13)$$

де XP_{Ej} – експертна оцінки максимально-можливого випуску на кінець розрахункового періоду, зважаючи на екологічні обмеження;

E – множина галузей, для яких наявні екологічні обмеження.

Важливими показниками економіки є обсяги **валової доданої вартості (ВДВ)** за видами економічної діяльності. Як і слід очікувати, ВДВ дуже тісно пов'язана з обсягами випуску і проміжного споживання (PS):

$$VDV = \alpha * XP + \beta * PS \quad (5.14)$$

Аналогічні залежності для Німеччини ще більш тісні (табл. 5.2). В якості даних на 2030 рік візьмемо параметри, розраховані на основі даних, отриманих в результаті процедури масштабування німецької динаміки. Параметри на проміжні роки визначаємо шляхом лінійної інтерполяції.

Сценарій технологічного наближення України до розвинених країн реалізований в моделі шляхом прийняття природного припущення щодо коефіцієнтів прямих витрат на прогностичний період, відповідно до якого їх **майбутні значення для України з великою ймовірністю визначаються нинішніми значеннями в розвинутих країнах**, оскільки техніко-технологічний та інституціональний прогрес в умовах глобалізації є суто інтернаціональними.

Таблиця 5.2

Коефіцієнти регресії для ВДВ

Види економічної діяльності		Україна			Німеччина		
		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії	
			α	β		α	β
Сільське, лісове та рибне господарство	1	0,999999	0,44481	-0,02874	0,999955	1,02236	-1,0872
Гірничодобувна	2	0,999552	0,73374	-0,44739	0,999664	1,05696	-1,1558
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	0,999830	-0,1248	0,38266	0,999899	0,87422	-0,8509

Продовж. табл. 5.2

Види економічної діяльності		Україна			Німеччина		
		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії	
			α	β		α	β
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	0,999632	0,66757	-0,30943	0,999916	0,84808	-0,7939
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	0,997886	0,23461	-0,01509	0,999988	0,89843	-0,8635
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	0,998366	-0,1487	0,305111	0,999145	0,92521	-0,9236
Виробництво хімічних речовині хімічної продукції	7	0,995637	0,21667	-0,12637	0,999998	0,96862	-0,9684
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8	0,997809	2,78535	-3,61812	1,000000	1,00655	-1,0187
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	9	0,999991	0,3446	-0,22551	0,999998	0,97168	-0,9635
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	10	0,999877	-0,5382	0,832639	0,999999	0,98668	-0,9837
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	11	0,999564	0,17133	0,160063	0,999999	0,99561	-1,008
Виробництво електричного устаткування	12	0,999796	0,17982	0,158024	1,000000	0,99613	-1,0019
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	13	0,998057	0,14192	0,242509	1,000000	1,02117	-1,0396
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	14	0,990694	0,68938	-0,60178	0,999988	1,00764	-1,0147
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	15	0,989681	0,92159	-0,9545	1,000000	0,991	-0,992
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	16	0,999886	0,46609	-0,23826	0,999994	0,99502	-1,0041
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17	0,999881	0,6711	-0,53391	0,999987	0,89895	-0,847
Будівництво	18	0,999755	0,40759	-0,25279	0,999998	1,10041	-1,1896
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	19	0,999822	0,94811	-0,91934	0,999999	0,97025	-0,9489
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	20	0,999827	0,50405	-0,07973	0,999959	0,96951	-0,9693
Тимчасове розміщення й організація харчування	21	0,999993	0,64581	-0,47091	0,999999	0,44481	-0,0287

Продовж. табл.5.2

Види економічної діяльності		Україна			Німеччина		
		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії		коефіцієнт детермінації	коефіцієнт регресії	
			α	β		α	β
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	22	0,999824	1,10181	-1,24312	1,000000	1,00035	-1,0051
Телекомунікації (електрозв'язок)	23	0,999929	1,34605	-1,77152	0,999999	0,44481	-0,0287
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	24	0,999944	1,09389	-1,23782	0,999993	0,98056	-1,0366
Фінансова та страхова діяльність	25	0,999985	0,59248	0,009544	0,999706	0,60269	0,02559
Операції з нерухомим майном	26	0,999941	0,27781	0,321977	0,999999	0,99303	-0,9923
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; ...	27	0,999031	0,95199	-0,9515	0,999988	1,03086	-1,1457
Наукові дослідження та розробки	28	0,999800	1,08616	-1,19613	1,000000	0,99141	-0,9874
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	29	0,999750	0,24121	0,512556	1,000000	0,99067	-0,984
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	30	0,999403	0,93075	-0,9091	0,999997	1,02687	-1,2389
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	31	0,999419	0,79585	-0,50144	0,999974	0,95309	-0,8646
Освіта	32	0,999971	0,48018	0,005291	0,999965	0,65475	0,0018
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	33	0,999592	0,71143	-0,29107	0,999995	1,00236	-1,116
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	34	0,999931	0,64409	-0,02095	0,999999	0,98462	-0,9915
Надання інших видів послуг	35	0,999956	0,40701	-0,01288	0,999996	0,984	-0,9946
Всього	36	0,9963	0,0729	0,1688	1,0000	0,1110	0,0881

Джерело: розраховано автором за даними української та німецької статистики.

Стовпчики для матриці прямих витрат Україна-2030 вибирались з відповідних матриць порівнюваних країн за двома критеріями, що забезпечує часткову оптимізацію імітаційної моделі: по кожному ВЕД виділялася група з 4 країн, у яких частка всього проміжного споживання у випуску менша ніж в Україні-2015 (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Відношення часток проміжних витрат у випуску країн до аналогічних часток України

Вид економічної діяльності	Німеччина	Австрія	Бельгія	Польща	Чехія
Сільське, лісове та рибне господарство	0,9918	1,0245	1,2129	0,9763	1,1920
Гірничодобувна промисловість	1,1101	1,1647	1,2647	0,8273	1,0302
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	0,9702	0,8843	0,9938	0,9442	0,9332
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	1,4285	1,3944	1,5787	1,2415	1,5559
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	0,9242	0,9470	0,9545	0,9394	0,9329
Виробництво коксу та нафтопродуктів	1,1214	1,0931	1,1245	1,0091	1,1432
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,8482	0,9691	0,9396	0,8518	0,8438
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	0,7582	0,8647	0,9210	0,9630	0,8501
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,7916	0,7710	0,8194	0,8540	0,8413
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,8008	0,7615	0,8729	0,8143	0,7925
Металургійне виробництво	0,9611	0,9079	1,0362	0,9777	1,0447
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,7603	0,8239	0,8770	0,8652	0,9334
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,8212	0,8385	1,0067	1,2152	1,3359
Виробництво електричного устаткування	0,8672	0,9082	0,9349	1,0869	1,0446
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,9263	1,0053	1,0420	1,0046	0,9687
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	0,9717	1,0483	1,1191	1,1052	1,0583
Виробництво інших транспортних засобів	1,2118	1,1798	1,1577	1,2342	1,3231
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	0,9387	0,9999	1,0375	1,0872	1,0168
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,9482	1,2264	0,7286	0,8149	0,9758
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,7000	0,7727	0,9702	0,6816	0,8860
Будівництво	0,7285	0,7839	0,9278	0,8139	0,9000
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	0,8550	0,7895	1,0095	0,7752	1,0393
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	1,0898	1,0581	1,1850	1,0522	1,0868
Поштова і кур'єрська діяльність	1,5122	1,3508	1,0730	1,4027	1,2902
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,0357	0,7228	1,1518	0,9799	1,1368
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	0,8098	0,9683	0,8684	0,8463	0,9271
Телекомунікації (електрозв'язок)	1,3300	1,2962	1,1815	1,2415	0,9985
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	0,8609	1,0798	1,1868	0,9832	1,0156

Продовж. табл. 5.3

Вид економічної діяльності	Франція	Румунія	Швеція	Англія	Італія
Фінансова та страхова діяльність	1,4068	1,2009	1,3555	1,1282	1,2744
Операції з нерухомим майном	0,7661	1,3022	1,3696	1,3344	3,4052
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,7607	0,9107	0,8651	0,8632	1,0442
Наукові дослідження та розробки	0,8558	1,3782	1,2954	1,3925	1,0246
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	0,9990	1,4729	1,6656	1,1449	1,7073
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,7892	0,6771	1,0111	0,9236	1,2067
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,9482	0,8817	0,6388	0,8119	1,0019
Освіта	0,7329	0,4774	0,3575	0,6265	0,8158
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,7084	0,8386	0,9063	0,8609	0,9477
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,8588	0,8386	1,3189	1,1641	1,4165
Надання інших видів послуг	0,7638	1,0135	1,5210	0,8711	1,2288
Сільське, лісове та рибне господарство	1,0605	0,9379	0,7868	1,0998	0,8103
Гірничодобувна промисловість	1,1589	1,0185	0,8485	0,7001	1,0768
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	0,9460	0,7081	0,8894	0,8750	0,9534
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	1,3878	0,8539	1,2578	1,1655	1,5470
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	0,8961	0,6425	0,9509	0,8128	0,9322
Виробництво коксу та нафтопродуктів	1,0708	0,9764	1,0677	0,9641	1,0935
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,8505	0,9183	0,6379	0,8687	0,9385
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	1,0556	1,2361		0,6470	1,0731
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,7721	0,9088	0,7426	0,7320	0,8957
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,8478	0,8838	0,7979	0,8137	0,8261
Металургійне виробництво	0,9693	0,6944	0,9774	0,9551	0,9853
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,8141	0,9742	0,7759	0,7406	0,8779
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	1,0405	0,4228	0,9761	0,8194	0,9472
Виробництво електричного устаткування	1,0736	0,7159	1,0081	0,9198	1,0487
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	1,0067	0,8237	0,9425	0,8996	1,0479
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	1,1003	0,6692	1,0453	0,9998	1,0462
Виробництво інших транспортних засобів	1,4429	1,0534	0,9996	1,2188	1,3083
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	0,9011	0,7088	0,9829	0,9570	1,0474
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1,0559	0,9044	0,5488	1,1658	1,1180
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,7568	0,6992	0,8810	0,6748	0,9496
Будівництво	0,7386	0,7832	0,7016	0,7125	0,7713
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	0,8936	1,3838	0,8437	0,9568	1,0340
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	0,9447	0,9420	1,1147	1,0591	1,1088

Продовж. табл. 5.3

Вид економічної діяльності	Франція	Румунія	Швеція	Англія	Італія
Поштова і кур'єрська діяльність	0,8614	0,9683		1,1721	0,9381
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,9181	0,9937	1,1226	0,9371	0,9344
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	0,8821	1,0275	0,8738	0,7373	0,7828
Телекомунікації (електрозв'язок)	1,2126	1,0679	1,4146	1,1012	1,1031
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	0,8404	0,9816	1,0364	0,8334	1,0197
Фінансова та страхова діяльність	1,4308	0,9608	0,9037	1,1741	1,0366
Операції з нерухомим майном	1,0778	1,3610	1,5807	1,4628	0,6713
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,9275	0,8472	0,8184	0,7440	0,7190
Наукові дослідження та розробки	1,6039	1,7397	1,4658	1,5752	1,4059
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	1,0849	1,8134	1,3718	1,0884	1,3107
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,8496	0,7431	0,9201	0,8853	1,1185
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,9394	0,7131	1,2591	1,4228	0,7953
Освіта	0,6603	0,5883	1,0563	0,9250	0,4752
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5689	1,0026	0,6303	1,1477	0,8763
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,1511	0,8020	1,2709	1,1487	1,2401
Надання інших видів послуг	0,8747	1,3914	0,9852	0,8566	0,7213

Джерело: розраховано автором.

Потім з виділених країн вибиралась країна, у якій був найбільший коефіцієнт технологічної кореляції з Україною (кореляція між відповідними стовпчиками прямих витрат двох порівнюваних країн, що кількісно характеризує схожість технологій по певному виду діяльності (табл. 5.4). Сенс вимірювання близькості способів виробництва полягає у тому, щоб технологія, вибрана як зразок для розвитку галузі, була не тільки високопродуктивною, але й якомога ближчою за схемою виробництва до України, що є важливою передумовою прискорення і здешевлення структурної трансформації. Результати вибору подано у таблиці 5.5.

Таблиця 5.4

Коефіцієнти технологічної кореляції (подібності способів виробництва)

Вид економічної діяльності	Німеччина	Австрія	Бельгія	Польща	Чехія
Сільське, лісове та рибне господарство	0,5307	0,9244	0,4203	0,8800	0,5437
Гірничодобувна промисловість	0,5507	0,7701	0,8087	0,9012	0,7729
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	0,9768	0,9722	0,9831	0,9827	0,9799
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	0,9093	0,9568	0,9639	0,9399	0,9052
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	0,9243	0,9238	0,9595	0,9578	0,9276
Виробництво коксу та нафтопродуктів	0,9783	0,9857	0,9061	0,9892	0,9839
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,6611	0,8533	0,6365	0,8166	0,6992
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	0,9334	0,9680	0,6727	0,9091	0,7717
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,8915	0,8561	0,8810	0,9866	0,9775
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,8310	0,8330	0,8609	0,8998	0,7139
Металургійне виробництво	0,6061	0,5761	0,5066	0,7214	0,6498
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,8119	0,8871	0,9710	0,9505	0,6842
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,9627	0,8913	0,9287	0,9259	0,8830
Виробництво електричного устаткування	0,3137	0,5414	0,7043	0,6925	0,6755
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,6204	0,6531	0,6456	0,8077	0,8216
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	0,7040	0,8142	0,5999	0,7752	0,6251
Виробництво інших транспортних засобів	0,3344	0,3874	0,2519	0,4984	0,3494
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	0,8195	0,7768	0,7449	0,8764	0,7211
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,5610	0,2411	0,1321	0,9102	0,7198
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,2938	0,3462	0,3294	0,7706	0,6018
Будівництво	0,6672	0,9110	0,9110	0,9497	0,8296
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	0,4973	0,6461	0,4679	0,5603	0,9145
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	0,6252	0,6972	0,5846	0,7567	0,6637
Поштова і кур'єрська діяльність	0,4101	0,5981	0,5075	0,6974	0,6795
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,8895	0,9370	0,9098	0,8830	0,9412
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	0,8155	0,6758	0,7170	0,8585	0,8881
Телекомунікації (електрозв'язок)	0,9541	0,9631	0,9459	0,4099	0,9669
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	0,9076	0,8991	0,8571	0,8629	0,9380
Фінансова та страхова діяльність	0,8943	0,8892	0,8635	0,9308	0,8986
Операції з нерухомим майном	0,4549	0,6471	0,6797	0,6502	0,6388
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,9253	0,9354	0,9387	0,8553	0,9529
Наукові дослідження та розробки	0,5349	0,6370	0,6994	0,7242	0,6056
Надання інших видів послуг	0,2168	0,1413	0,0165	0,1306	0,3009

Продовж. табл. 5.4

Вид економічної діяльності	Франція	Румунія	Швеція	Англія	Італія
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	0,3332	0,7809	0,7569	0,9411	0,9408
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,8319	0,8102	0,8039	0,7439	0,7648
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,0671	0,0108	-0,026	0,4370	0,1196
Освіта	0,1014	0,4224	0,0313	0,6544	0,3577
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5144	0,7434	0,6127	0,6365	0,9166
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6449	0,4643	0,6291	0,7131	0,6725
Надання інших видів послуг	0,2168	0,1413	0,0165	0,1306	0,3009
Сільське, лісове та рибне господарство	0,9185	0,9625	0,7733	0,7255	0,7993
Гірничодобувна промисловість	0,4060	0,7499	0,7460	0,6034	0,6950
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	0,9648	0,8597	0,9663	0,9408	0,9663
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	0,9347	0,9265	0,9590	0,9486	0,8863
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	0,9163	0,8637	0,7737	0,9365	0,9275
Виробництво коксу та нафтопродуктів	0,9859	0,8106	0,9834	0,9804	0,9810
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,7248	0,6385	0,6147	0,6901	0,6602
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	0,6914	0,0764		0,9605	0,9614
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,8433	0,9394	0,8188	0,9105	0,9473
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,6781	0,7680	0,5848	0,8407	0,8684
Металургійне виробництво	0,5073	0,7520	0,7452	0,5793	0,4979
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,8748	0,9587	0,9178	0,9572	0,8680
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,6303	0,8407	0,8101	0,9306	0,9072
Виробництво електричного устаткування	0,6127	0,7112	0,8054	0,6524	0,6651
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,7214	0,8164	0,6731	0,7497	0,6847
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	0,8136	0,7057	0,6598	0,7999	0,7876
Виробництво інших транспортних засобів	0,2200	0,4846	0,3437	0,2893	0,4020
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	0,8408	0,5916	0,8130	0,7987	0,8861
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,3821	0,6687	0,3322	0,7298	0,9032
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,5230	0,4473	0,5028	0,3616	0,5128
Будівництво	0,8926	0,8970	0,1869	0,8692	0,9291
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	0,6200	0,6676	0,4865	0,4141	0,7162
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	0,6312	0,3933	0,6126	0,5866	0,6117
Поштова і кур'єрська діяльність	0,5723	0,2813		0,5187	0,4480
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,8562	0,3166	0,9088	0,8528	0,9427
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	0,6026	0,6972	0,6062	0,8083	0,3826
Телекомунікації (електрозв'язок)	0,9346	0,2478	0,8831	0,7200	0,4726
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	0,7480	0,0567	0,5969	0,3853	0,6220

Продовж. табл. 5.4

Вид економічної діяльності	Франція	Румунія	Швеція	Англія	Італія
Фінансова та страхова діяльність	0,9046	0,6956	0,8258	0,7498	0,9232
Операції з нерухомим майном	0,5601	0,3158	0,4423	0,2229	0,5882
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,9187	0,8270	0,8656	0,8233	0,8898
Наукові дослідження та розробки	0,3751	0,4246	0,4410	0,2680	0,8376
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	0,5484	0,1126	0,6449	0,4017	0,3546
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,8593	0,5230	0,5801	0,8093	0,6848
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	-0,020	0,4337	0,0924	-0,088	0,1102
Освіта	0,3095	0,1600	0,0651	0,0680	0,1250
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5665	0,2820	0,0526	0,4598	0,7431
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6098	0,3549	0,6597	0,4329	0,6414
Надання інших видів послуг	0,1506	0,0624	0,1439	0,2553	0,2273

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 5.5

Результати вибору варіантів технологічного розвитку України

Гармонізовані види економічної діяльності	Країна вибору технології	Коефіцієнт технологічної кореляції з Україною	Проміжне споживання на одиницю випуску	
			Україна-08	Вибрана країна
Сільське, лісове та рибне господарство	Румунія	0,96254	0,55338	0,51904
Гірничодобувна промисловість	Польща	0,90116	0,48401	0,40040
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	Австрія	0,97224	0,80952	0,71589
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	Румунія	0,92653	0,48079	0,41053
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	Румунія	0,86374	0,76161	0,48932
Виробництво коксу та нафтопродуктів	Англія	0,98040	0,85653	0,82577
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	Польща	0,81655	0,86823	0,73957
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	Англія	0,96055	0,68263	0,44164
Виробництво гумових і пластмасових виробів	Англія	0,91047	0,83576	0,61175
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	Австрія	0,83301	0,82055	0,62485
Металургійне виробництво	Румунія	0,75204	0,84189	0,58457
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	Англія	0,95720	0,76890	0,56944
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Німеччина	0,96266	0,69529	0,57094
Виробництво електричного устаткування	Румунія	0,71123	0,69813	0,49978

Продовж. табл. 5.5

Гармонізовані види економічної діяльності	Країна вибору технології	Коефіцієнт технологічної кореляції з Україною	Проміжне споживання на одиницю випуску	
			Україна-08	Вибрана країна
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	Румунія	0,81636	0,67984	0,55996
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	Румунія	0,70566	0,75851	0,50759
Виробництво інших транспортних засобів	Швеція	0,34372	0,58314	0,58294
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	Німеччина	0,81948	0,62355	0,58534
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Польща	0,91017	0,68162	0,55544
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	Польща	0,77060	0,69420	0,47317
Будівництво	Франція	0,89262	0,77600	0,57314
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (включаючи націнку торгівлі)	Австрія	0,64607	0,49291	0,38914
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	Франція	0,63115	0,53548	0,50588
Поштова і кур'єрська діяльність	Франція	0,57230	0,33714	0,29041
Тимчасове розміщення й організація харчування	Австрія	0,93703	0,51092	0,36932
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	Польща	0,85851	0,65547	0,55475
Телекомунікації (електрозв'язок)	Чехія	0,96687	0,44810	0,44745
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	Німеччина	0,90762	0,46418	0,39960
Фінансова та страхова діяльність	Швеція	0,82576	0,37319	0,33725
Операції з нерухомим майном	Італія	0,58817	0,29213	0,19611
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	Німеччина	0,92525	0,54111	0,41164
Наукові дослідження та розробки	Німеччина	0,53488	0,35979	0,30791
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	Німеччина	0,33319	0,44979	0,44936
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Австрія	0,81022	0,49490	0,33511
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	Румунія	0,43370	0,31774	0,22660
Освіта	Польща	0,65445	0,27685	0,17345
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Австрія	0,74345	0,39801	0,33375
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Німеччина	0,64490	0,38163	0,32776
Надання інших видів послуг	Англія	0,85657	0,33504	0,28698

Джерело: розраховано автором за даними української та зарубіжної статистики

У відповідності з отриманими результатами була сформована матриця коефіцієнтів прямих витрат для останнього року перспективного періоду (2030 рік). Проміжні матриці отримані шляхом інтерполяції коефіцієнтів прямих витрат за останній звітний рік і сформованих коефіцієнтів для 2030 року. Інтерполяція здійснювалась за допомогою **логістичної функції**:

$$a = b_0 + b_1 / (1 + b_2 * e^{b_3 * t}),$$

де b_0, b_1, b_2, b_3 - параметри логістичної функції, $\uparrow$ – означає піднесення в степінь.

Для перевірки ефективності отриманої квазі-економіки з вибраною матрицею прямих витрат проведемо уявний експеримент, при якому кожна з порівнюваних країн буде здійснювати в 2010 році виробництво за вибраним варіантом технологічного укладу (при збереженні своїх обсягу і структури випуску) і порівняємо, як зміняться сукупні проміжні витрати (табл. 5.6):

Таблиця 5.6

Зміна проміжних витрат при переході економік на вибрані технології, %

	Італія	Франція	Німеччина	Австрія	Швеція	Англія	Чехія	Польща	Румунія	Україна
Відхилення від звіту	-15,27	-12,46	-9,88	-13,50	-14,69	-16,35	-22,43	-10,49	-5,47	-17,91

Джерело: розраховано автором за даними української та зарубіжної статистики.

Як бачимо з таблиці, вибраний нами варіант технологічного укладу є умовно оптимальним, оскільки відбувається істотне скорочення проміжного споживання для всіх порівнюваних країн. Найбільша економія проміжних витрат спостерігається для Чехії, найменша – для Німеччини і Румунії.

Для визначення головних показників II і III квадрантів таблиць «витрати-випуск» використовувались залежності (1)–(14), знайдені окремо за статистичними даними України і даними порівнюваних країн.

Динаміку випусків (в цінах 2015 року) в цілому по економіці на короткостроковий прогностичний період приймаємо у відповідності з розрахунками державних та міжнародних

інституцій (МВФ, СБ, ЄБРР), а на середньо і довгостроковий період – відповідно до сценарних варіантів розвитку економіки.

Обсяги галузевих випусків для кожного року прогнозного періоду знаходимо використовуючи структури, отримані шляхом інтерполяції звітної структури випуску 2015 року і **раціональної** структури на 2030 рік.

Формування **раціональної** структури випуску (табл. 5.7) здійснюємо на основі розрахунків стосовно того, як змінюється проміжне споживання, коли на 0,1 % збільшити випуск по певному ВЕД, залишаючи постійним випуск в цілому по економіці (тобто, пропорційно зменшивши випуск по інших ВЕД).

Такі розрахунки показують, що позитивний ефект при зростанні частки ВЕД в структурі випуску має місце, головним чином, для сфери послуг. Зокрема, при рості структури випуску ВЕД «Освіта» на 0,1% ефект становить 1237 одиниць; «Операції з нерухомим майном» – 1142 одиниці; «Державне управління» – 1015; «Надання інших видів послуг» – 762; «Наукові дослідження та розробки» – 764; «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» – 591; «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» – 566; «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» – 560; «Фінансова та страхова діяльність» – 551; «Тимчасове розміщення й організація харчування» – 417; та інші.

Таблиця 5.7

Структура випуску

Вид економічної діяльності		Україна 2015	Україна 2030	Італія	Німеччина	Австрія	Франція
Сільське, лісове та рибне господарство	1	13,34	6,12	1,58	1,06	1,44	2,05
Гірничодобувна	2	4,44	1,48	0,30	0,22	0,33	0,16
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	9,70	7,12	4,02	3,37	3,03	4,31
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	0,50	0,69	3,05	0,39	0,53	0,48
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	1,72	1,91	1,86	1,53	2,78	1,08
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	1,44	1,17	1,67	1,37	0,72	1,17
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	7	1,80	1,56	1,97	2,42	1,38	1,70
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8	0,55	0,44	0,78	0,66	0,51	0,79
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	9	2,26	2,86	2,47	2,14	1,90	1,49

Продовж. табл. 5.7

Вид економічної діяльності		Україна 2015	Україна 2030	Італія	Німеччина	Австрія	Франція
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	10	7,04	3,65	4,76	4,19	4,26	2,59
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	11	0,20	1,13	0,74	1,20	0,77	0,64
Виробництво електричного устаткування	12	0,61	1,22	1,36	1,65	1,37	0,76
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	13	0,99	1,05	3,21	4,28	2,58	1,06
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	14	0,96	3,04	1,77	6,16	2,70	3,36
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	15	1,01	1,56	2,72	1,80	2,44	1,66
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	16	4,22	3,32	2,91	2,15	5,33	2,99
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17	0,64	1,15	1,11	1,09	1,26	1,25
Будівництво	18	4,50	7,12	6,84	5,32	8,20	7,33
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	19	13,11	10,50	9,50	8,97	10,65	10,09
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	20	7,06	5,64	6,58	5,72	4,55	4,95
Тимчасове розміщування й організація харчування	21	0,61	1,48	3,56	1,58	3,79	2,48
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	22	0,46	1,04	1,10	1,38	0,98	1,48
Телекомунікації (електрозв'язок)	23	1,24	1,41	1,47	1,20	1,17	1,83
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	24	1,70	1,76	1,34	2,15	1,78	1,86
Фінансова та страхова діяльність	25	2,57	3,68	4,20	4,60	4,22	5,37
Операції з нерухомим майном	26	4,20	4,56	2,80	7,66	3,98	3,79
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	27	1,16	3,43	3,42	3,70	4,58	5,01
Наукові дослідження та розробки	28	0,51	0,79	0,77	1,58	0,50	1,05
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	29	0,89	1,13	1,60	0,87	1,29	0,84
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	30	1,04	3,25	2,92	4,17	3,65	5,10
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	31	3,52	5,17	4,31	4,61	4,02	5,00
Освіта	32	2,86	3,09	2,48	2,75	3,08	3,45
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	33	2,12	4,30	4,30	5,19	4,68	5,80
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	34	0,49	0,96	0,98	1,04	0,90	1,26
Надання інших видів послуг	35	0,54	1,22	1,43	1,86	1,33	1,37
Всього	36	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Продовж. табл. 5.7

Вид економічної діяльності		Англія	Швеція	Польща	Чехія	Румунія
Сільське, лісове та рибне господарство	1	0,85	1,46	3,78	1,80	6,25
Гірничодобувна	2	1,61	0,80	1,29	0,86	1,72
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	2,64	2,27	6,11	3,20	6,86
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	0,33	0,18	0,82	0,95	1,89
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	0,98	3,61	2,25	1,95	1,62
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	1,00	1,60	2,09	1,24	1,16
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	7	1,29	2,08	1,77	1,47	1,11
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8	0,78	0,00	0,39	0,36	0,25
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	9	1,17	1,11	3,41	3,51	2,28
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	10	1,63	3,90	4,12	4,78	3,65
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	11	0,75	1,64	1,41	2,96	1,20
Виробництво електричного устаткування	12	0,42	0,86	1,40	2,05	1,13
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	13	0,77	2,61	1,07	2,53	1,05
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	14	2,08	3,09	3,80	7,57	3,62
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	15	1,07	1,47	2,20	2,30	1,67
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	16	3,12	2,26	3,53	4,39	5,26
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17	1,12	0,94	1,00	1,17	1,45
Будівництво	18	7,75	5,52	10,29	10,49	12,87
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	19	10,25	9,16	12,46	8,57	9,59
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	20	4,90	7,34	6,24	5,94	8,03
Тимчасове розміщення й організація харчування	21	3,40	1,87	1,30	1,90	1,37
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	22	1,35	1,52	0,90	0,97	0,68
Телекомунікації (електрозв'язок)	23	1,54	1,64	1,56	1,39	1,83
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	24	2,62	3,11	0,98	1,52	1,19
Фінансова та страхова діяльність	25	8,22	2,92	3,22	3,28	1,82
Операції з нерухомим майном	26	3,00	5,64	4,71	2,73	1,10
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	27	4,23	4,27	2,59	3,24	2,39
Наукові дослідження та розробки	28	0,39	1,13	0,38	0,20	0,23
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	29	1,62	1,36	1,81	1,90	0,85
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	30	4,50	4,39	2,17	2,05	1,57
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	31	5,37	3,53	3,43	3,63	2,86
Освіта	32	4,27	3,83	2,73	2,00	2,16
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	33	7,38	7,01	2,84	2,56	2,64
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	34	1,25	1,22	0,91	0,91	1,08
Надання інших видів послуг	35	1,35	1,55	1,06	0,91	1,26
Всього	36	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними української та зарубіжної статистики.

Для реального сектора позитивний ефект має місце для трьох ВЕД: «Гірничодобувна» – 287; «Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів» – 245; «Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів» – 115.

Раціональну структуру коригуємо з урахуванням особливостей України. Так, володіючи $\frac{1}{4}$ світових запасів чорноземів і знаходячись в зоні достатньо сприятливих погоднокліматичних умов, Україна могла б претендувати на цілком закономірну роль одного з провідних світових виробників сільськогосподарської продукції. Питома вага випуску сільськогосподарської продукції в 2030 році – 6,12% кореспондує з відповідним показником Румунії – 6,25% і Польщі – 3,78, зважаючи на значно більший природний потенціал України в галузі сільського господарства.

Є аксіомою, що вигідніше продавати перероблену сільськогосподарську продукцію, що підтверджується даними по розвинених країнах: обсяг випуску продуктів харчування в 2–3 рази більший за обсяг випуску сільгосппродукції. Виключенням є лише Румунія і Польща (відповідно в 1,1 і 1,6 рази), в економіці яких, як і в Україні, сільське господарство займає значне місце. У минулому в Україні спостерігалось значне відставання обсягів харчової промисловості у порівнянні з сільським господарством, що є серйозною структурною диспропорцією і свідчить про необхідність прискореного її зростання до рівня, вищого за питому вагу сільського господарства.

Україна входить в десятку країн, найкраще забезпечених мінеральними ресурсами, тому їх видобуток за структурним показником залишиться вищим порівняно з іншими країнами, хоча й істотно зменшиться у порівнянні з попереднім періодом.

У ВЕД «Державне управління» суміщені дві різні за своєю сутністю сфери діяльності: безпосереднє державне управління і адміністрування (економічна складова) і оборонна та силова діяльність (політична складова). Тому більш точне визначення питомої ваги галузі у випуску потребує окремого підходу. Цілком очевидно, що обсяг управлінських послуг пропорційний обсягу всього випуску по економіці в цілому, а обсяг послуг у сфері оборонної та силової діяльності пропорційний витратам на оборону. Відповідна регресійна модель матиме такий вигляд:

$$XP'_{26} = \alpha * XP' + \beta * Q', \quad (5.15)$$

де XP'_{26} , XP' – обсяги випуску по ВЕД «Державне управління» та «Всього випуск» у році t ;

Q' – витрати на оборону; α , β – коефіцієнти регресії.

За обсяги витрат України на оборону візьмемо дані Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (Stockholm International Peace Research Institute) (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Витрати України на оборону

(млн.грн.)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
5848	6266	7615	8963	12328	15082	20685	25341	26899	29596	29358

Джерело: сформовано автором за даними Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database.

В результаті розрахунку отримуємо рівняння регресії:

$$XP'_{26} = 0.01115 * XP' + 1.50356 * Q',$$

з коефіцієнтом детермінації 0,99946, що свідчить про високу адекватність моделі. Надійність моделі підтверджується і аналогічними розрахунками для Франції і Німеччини: відповідні коефіцієнти детермінації у цих випадках – 0,99993 і 0,99927.

Задекларовані Урядом України видатки на оборону у 2015 році – 5% від ВВП, які є достатньо високими, зважаючи на сучасний стан економіки, хоча у кількісному вимірі – це суми є не надто значними. Як свідчать дані міжнародної статистики, більший відсоток на оборону виділяють лише країни, які живуть в умовах постійної військової загрози але мають додаткові доходи (табл. 5.9).

Таблиця 5.9

Витрати на оборону

Країна	Рік	Витрати на оборону (% ВВП)
Греція	2005	4,3
Ізраїль	2006	7,3
США	2005	4,06
Росія	2005	3,9
Туреччина	2006	5,3
Ірак	2006	8,6
Франція	2005	2,6

Джерело: розраховано автором за даними Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database.

В умовах ймовірної вимушеної позаблоковості України і непередбачуваності Росії, задекларований відсоток на оборону (5%) у 2015 році слід пролонгувати на 2030 рік. Використовуючи дані базового варіанту імітаційної моделі на 2030 рік для моделі (3), знайдемо обсяг випуску на 2030 рік по ВЕД «Державне управління». Частка галузі в усьому випуску становитиме 5,7%. Цю частку і слід включити до складу раціональної структури.

Якщо в порівнюваних країнах випуск здійснити за раціональною структурою (технологія і загальний обсяг випуску не змінюється), то їх проміжне споживання зміниться наступним чином (табл. 5.10):

Таблиця 5.10

Зміна проміжного споживання при переході на раціональну структуру випуску, в % до факту

Італія	Франція	Німеччина	Австрія	Бельгія	Швеція	Швеція	Чехія	Польща	Румунія	Україна 2015
-1,97	5,58	0,39	0,46	0,23	-4,73	-3,75	-3,54	-3,65	-5,90	-5,79

Джерело: розраховано автором.

Як свідчать дані таблиці 5.5, запропонована структура випуску є кращою за структуру більшості порівнюваних країн, крім Франції, Німеччини, Австрії і Бельгії, що обумовлено специфікою України (зокрема, порівняно великою часткою сільського господарства). Сформовану структуру і будемо вважати раціональною, до якої Україні потрібно наблизитись в 2030 році (табл. 5.3, стовпчик «Україна-2030»). Для проміжних років прогнозного періоду структуру випуску отримуємо шляхом інтерполяції.

При базовому сценарію розвитку реальний ВВП зросте за перспективний період в **3,43** рази в порівнянні з 2015 роком при зростанні випуску в **2,89** рази. Внесок раціональної структури випуску в зростання ВВП-2030 складає 197,6 млрд. гривень.

Насправді, зростання буде дещо більшим, оскільки перехід на нову структуру управління буде більш стрімким, а модернізація, частково, відбуватиметься шляхом переходу не на вибрані технології, а більш досконалі, які з'являться у майбутньому в результаті технічного прогресу.

За умовами розвитку економіки відбувається **становлення і розвиток внутрішнього ринку**, оскільки ми вважаємо, що неможливо одночасно у значних обсягах нарощувати і експорт і внутрішній ринок, що й демонструє дана модель: за прогнозний період з 2015 по 2030 рік частка імпорту у ВВП зменшується з 54,5% до 46,2%, а частка експорту – з 52,6% до 49,4% (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Структура ВВП, %

Країна	ВВП	КС домашніх господарств	КС обслугов. організац.	КС ЗДУ	ВНОК	Експорт	Імпорт	Відношення ВВП до випуску
Україна - 2011	100,0	66,2	0,79	18,9	13,5	52,6	54,5	0,475
Україна - 2030	100,0	61,7	1,3	18,2	15,9	49,4	46,2	0,563
Франція - 2010	100,0	56,3	2,06	24,9	19,5	23,9	26,5	0,553
Німеччина-2013	100,0	52,1	1,82	19,2	19,7	44,6	37,1	0,543
Австрія - 2010	100,0	55,8	1,44	19,5	20,0	50,2	47,9	0,524
Швеція - 2010	100,0	45,6	1,47	25,9	17,5	48,0	39,1	0,551
Англія - 2010	100,0	62,0	2,53	22,7	14,9	30,1	32,3	0,548
Польща - 2010	100,0	60,3	1,18	18,9	19,9	40,8	42,2	0,494
Чехія - 2010	100,0	51,9	0,72	21,3	24,5	64,2	62,9	0,405
Румунія - 2010	100,0	62,4	1,36	16,3	24,7	36,0	41,6	0,508
США - 2005	100,0	70,0	0	15,8	19,6	9,8	15,5	0,538
Китай - 2005	100,0	38,0	0	14,2	41,2	36,5	31,7	0,343

Джерело: розраховано автором за даними української та зарубіжної статистики.

Частку ВВП в обсязі випуску можна вважати **індикатором продуктивності економіки**. Для порівнюваних економік частка ВВП у випуску мала значення, які подано в останньому стовпчику табл. 5.11.

Для України в 2030 році вона становитиме **0,563** (у 2015 р. – 0,475), що є свідченням успішності запропонованого варіанту структурних трансформацій.

Для реалізації даного сценарію розвитку потрібно за період з 2015 по 2030 рік інвестувати в економіку **8313** млрд грн. в постійних цінах 2015 року (табл. 5.12), з них **2022** млрд грн. (**92,6** млрд доларів) мають становити зовнішні запозичення. За умови середньої 7,4 відсоткової ставки по запозиченнях і 7% ставки за товарний кредит, зовнішній борг економіки у 2030 році складе **48,1** млрд. доларів з тенденцією до швидкого скорочення.

Таблиця 5.12

Основні показники динаміки і структури на перспективний період за видами діяльності

Вид економічної діяльності	Інвестиції				Випуски		ВДВ	
	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	всього за 15-30 (млн грн)	частка за період (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)
Сільське, лісове та рибне господарство	4,679	12,682	1109269	12,893	1,719	7,924	1,780	7,408
Гірничодобувна	1,699	2,820	388763	4,518	1,444	2,218	1,615	2,667
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	2,414	2,939	322002	3,743	2,315	7,764	2,706	3,487
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	2,722	0,241	20546	0,239	3,718	0,647	3,849	0,716
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	2,717	0,984	100485	1,168	3,134	1,862	5,045	1,407
Виробництво коксу та нафтопродуктів	3,462	0,181	20467	0,238	2,488	1,239	2,815	0,355
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	6,623	1,000	79961	0,929	2,607	1,622	4,565	0,652
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	5,608	0,818	64116	0,745	2,477	0,469	6,332	0,769
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	4,197	1,440	124265	1,444	3,471	2,714	6,223	1,615
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,676	1,879	209084	2,430	1,847	4,495	2,367	1,884
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	32,018	1,209	65287	0,759	12,907	0,897	15,845	0,676
Виробництво електричного устаткування	10,467	0,550	36419	0,423	5,075	1,063	6,741	0,869
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	3,396	0,594	57925	0,673	3,024	1,035	3,551	0,797
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	7,684	2,301	143636	1,669	7,612	2,518	9,202	2,240

Продовж. табл. 5.12

Вид економічної діяльності	Інвестиції				Випуски		ВДВ	
	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	всього за 15-30 (млн грн)	частка за період (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	5,842	0,630	49058	0,570	4,073	1,425	4,562	1,226
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2,142	4,110	436459	5,073	2,433	3,548	3,113	2,884
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	10,282	1,501	92444	1,074	4,583	1,020	7,037	0,968
Будівництво	0,907	3,545	506374	5,885	4,155	6,464	4,689	3,168
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2,813	5,225	546240	6,349	2,462	11,153	2,904	13,812
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,181	7,028	695544	8,084	2,459	5,996	2,606	6,105
Тимчасове розмішування й організація харчування	6,041	0,756	58344	0,678	6,024	1,265	7,013	1,454
Видавнича діяльність; виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів; діяльність радіомовлення та телевізійного мовлення	3,502	0,725	55282	0,643	5,640	0,896	6,792	0,770
Телекомунікації (електрозв'язок)	0,806	1,415	143159	1,664	3,191	1,364	3,175	1,573
Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг	12,787	1,303	95822	1,114	2,974	1,746	2,910	1,895
Фінансова та страхова діяльність	3,076	1,782	167723	1,949	3,828	3,403	3,952	4,630
Операції з нерухомим майном	14,105	15,086	1079649	12,548	3,080	4,473	3,680	7,857
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	5,990	1,747	179845	2,090	7,159	2,860	8,003	3,045
Наукові дослідження та розробки	17,497	0,813	53344	0,620	4,070	0,720	4,320	1,012
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку; наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	5,760	0,157	12778	0,149	3,478	1,069	3,482	1,231

Продовж. табл. 5.12

Вид економічної діяльності	Інвестиції				Випуски		ВДВ	
	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	всього за 15-30 (млн грн)	частка за період (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)	темп 2030/2015 (рази)	частки ВЕД-2030 (%)
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	10,982	6	423674	5	7,546	3	8,345	3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	6,763	8,475	598111	6,952	3,909	4,758	4,422	7,298
Освіта	24,976	3,457	227204	2,641	3,064	3,031	3,361	4,828
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	20,381	4,336	296133	3,442	5,130	3,751	5,565	4,972
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	12,940	1,214	80362	0,934	5,009	0,844	5,169	1,109
Надання інших видів послуг	25,308	0,605	64148	0,746	5,674	1,052	5,971	1,488
Всього	4,074	100,000	8603922	100,000	2,894	100,000	3,411	100,000

Джерело: розраховано автором.

Найбільше зростання інвестицій (в 2030 році порівняно з 2015) має відбутися у ВЕД «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» – в 32 рази (при зростанні обсягу випуску в 2,9 і ВДВ – в 15,8 рази), «Надання інших видів послуг» – в 25 раз (випуск – 5,7; ВДВ – 6 раз), «Освіта» – в 25 раз (3,0; 3,4 рази), «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» – в 20,4 рази (3,1; 3,4 рази), «Наукові дослідження та розробки» – в 17,5 рази (4,1; 4,3 рази), «Операції з нерухомим майном» – в 14,1 рази (3,1; 3,7 рази), «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» – в 12,9 рази (5,0; 5,2 рази), «Комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг» – в 12,8 рази (3,0; 2,9 рази), «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» – в 10,0 рази (7,5; 8,3 рази), «Виробництво електричного устаткування» – в 10,5 рази (5,1; 6,7 рази), «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами» – в 10,3 рази (4,6; 7,0 разів), «Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів» – в 7,7 рази (7,6; 9,2 рази), «Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції» – в 6,6 рази (2,6; 4,6 рази) і тому подібне.

Наглядне уявлення стосовно пріоритетності модернізації видів економічної діяльності дає рядок «Всього» у табл. 5.13, де

подані обсяги зменшення проміжних витрат при випуску 1000 вартісних одиниць продукції за новою технологією (або потенціальні втрати галузей при використанні «старої» технології виробництва).

Максимальне зменшення проміжних витрат при випуску 1000 одиниць продукції за новою технологією спостерігається для ВЕД «Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування», що є цілком обумовлено застарілою організаційною і виробничою структурою деревообробних підприємств.

Таблиця 5.13

Обсяги зменшення проміжних витрат при випуску 1000 одиниць продукції за новою технологією

("-" - збільшення витрат)

Вид діяльності	№ ВЕД	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сільське, лісове та рибне господарство	1	-45	0	7	1	16	0	13	2	-3
Гірничодобувна промисловість	2	7	19	26	11	27	-31	222	6	3
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	-6	0	28	-7	-5	-2	-1	-1	-1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	-1	-1	0	6	-4	0	0	1	-3
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	0	0	19	2	169	0	0	28	-7
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	12	14	5	-1	3	-68	-2	4	-4
Виробництво хімічних речовин	7	61	20	3	55	110	9	-33	19	83
Виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів	8	7	0	2	0	0	-1	0	162	0
Виробництво гумових і пластмасових виробів	9	3	-1	11	9	20	1	-5	17	211
Виробництво мінеральної продукції	10	1	-5	9	1	2	0	-4	6	7
Металургійне виробництво	11	0	6	1	3	-1	2	0	-1	-2
Виробництво готових металевих виробів	12	-3	6	-6	2	-9	-4	-1	-2	-11
Виробництво комп'ютерів,	13	1	0	2	0	-1	0	0	-2	0
Виробництво електричного устаткування	14	-1	-2	1	2	-1	0	0	0	-1
Виробництво машин і устаткування	15	9	3	3	3	9	0	-1	2	-6
Виробництво автотранспортних засобів,	16	11	3	2	0	-1	0	0	0	-4
Виробництво інших транспортних засобів	17	0	-2	0	0	-1	0	0	0	0
Виробництво меблів;	18	-13	-18	-4	1	-3	0	-6	0	-14
Постачання електроенергії, газу, пари	19	-5	59	8	-1	-15	4	0	-1	-3
Водопостачання;	20	-1	-5	0	0	1	-1	-4	-1	-2

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Будівництво	21	-4	-3	-10	-12	-19	-6	-6	-2	-5
Оптова та роздрібна торгівля;	22	-15	1	43	-1	42	91	2	47	18
Транспорт,	23	7	23	-3	9	2	30	-16	2	12
Поштова і кур'єрська діяльність	24	0	-8	-1	-1	-1	-1	-6	-10	-1
Тимчасове розміщування й харчування	25	-1	-1	-5	-2	-3	-2	0	3	-1
Видавнича діяльність; кіно, радіо та телевізійне мовлення	26	-1	-2	2	-1	1	0	-3	1	-1
Телекомунікації (електрозв'язок)	27	0	-1	-1	-1	-1	0	-8	-2	-1
Комп'ютерне програмування,	28	-1	-1	1	-4	-11	-3	-3	-18	-5
Фінансова та страхова діяльність	29	9	2	3	23	2	13	22	-16	-13
Операції з нерухомим майном	30	16	2	1	10	8	1	0	5	6
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	31	-4	2	-28	-22	-31	-1	-18	-20	-9
Наукові дослідження	32	0	-1	0	-2	-3	0	-3	10	-2
Рекламна діяльність	33	-9	-7	-15	-3	-6	1	-1	16	-4
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	34	-1	-12	-8	-9	-16	-4	-8	-11	-12
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	35	0	-2	1	1	0	1	-1	-2	-1
Освіта	36	-1	0	0	-3	-5	0	-1	-3	-2
Охорона здоров'я	37	0	1	0	-1	-1	0	1	0	0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Надання інших видів послуг	39	0	-4	-1	1	-1	0	-1	0	0
Всього	40	34	84	94	70	272	31	129	241	224

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Сільське, лісове та рибне господарство	1	1	0	1	0	0	0	0	1	6	-3
Гірничодобувна промисловість	2	139	187	13	8	13	25	9	15	-1	170
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	0	-1	0	0	-3	-2	-2	1	0	0
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	-6	-2	1	-1	-3	-5	-7	-2	8	0
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	9	-4	3	-5	-7	-6	0	-9	9	0
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	4	89	4	3	30	2	3	9	9	3
Виробництво хімічних речовин	7	39	0	16	1	11	0	-4	1	32	0
Виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів	8	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0
Виробництво гумових і пластмасових виробів	9	-8	-3	28	-2	30	-7	8	-10	-2	1
Виробництво мінеральної продукції	10	22	26	6	-2	2	0	2	-2	3	0
Металургійне виробництво	11	20	-19	125	9	147	60	19	47	15	42

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Виробництво готових металевих виробів	12	9	-1	13	1	-13	-10	62	-65	-15	-2
Виробництво комп'ютерів,	13	5	-4	-9	64	22	-9	-4	-11	-27	-2
Виробництво машин і устаткування,	15	9	8	4	28	59	105	132	82	6	-1
Виробництво автотранспортних засобів,	16	4	-1	-3	-1	-9	-6	32	-19	2	0
Виробництво інших транспортних засобів	17	0	0	2	0	0	-2	20	-29	-21	0
Виробництво меблів;	18	4	3	-10	-5	-3	-5	-18	-59	23	-3
Постачання електроенергії, газу, пари	19	29	42	12	25	-18	-16	-10	14	19	35
Водопостачання;	20	-5	4	0	0	-2	1	0	1	-1	18
Будівництво	21	-26	-10	2	-1	-11	-20	-3	-9	9	-90
Оптова та роздрібна торгівля;	22	16	-37	-3	59	20	22	8	80	1	18
Транспорт	23	-37	-14	19	-6	10	0	9	1	5	-14
Поштова і кур'єрська діяльність	24	-1	0	-1	-11	0	-1	-1	0	-5	-3
Тимчасове розміщування й харчування	25	-2	0	0	5	1	-2	3	7	6	1
Видавнича діяльність; кіно, радіо та телевізійне мовлення	26	1	-1	0	-2	-3	1	2	-3	0	0
Телекомунікації (електрозв'язок)	27	0	-1	0	-1	0	-1	0	0	2	-2
Комп'ютерне програмування,	28	-1	-2	-2	-1	0	-3	3	-5	-3	-3
Фінансова та страхова діяльність	29	7	6	-13	16	8	17	5	37	7	14
Операції з нерухомим майном	30	-4	2	8	0	6	12	13	-9	5	-1
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	31	-19	-2	-2	-27	-36	-1	-5	16	-2	-18
Наукові дослідження	32	-2	0	-1	2	-3	0	-1	-6	0	-2
Рекламна діяльність	33	-3	0	-3	-11	-7	0	-2	-5	-10	-8
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	34	-10	1	-13	-26	-15	0	-1	-32	-34	-13
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	35	0	0	-1	-5	1	1	0	-1	-2	0
Освіта	36	0	-1	-1	-1	-5	-1	-1	0	-1	0
Охорона здоров'я	37	0	0	0	0	-1	0	0	0	1	0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0
Надання інших видів послуг	39	0	0	0	-4	-1	0	0	-2	-1	-1
Всього	40	196	257	199	124	198	120	251	0	38	126

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Сільське, лісове та рибне господарство	1	0	0	16	5	1	26	0	5	0	0
Гірничодобувна промисловість	2	1	23	5	75	17	20	1	1	0	0
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	-1	0	6	0	-2	37	1	0	0	-1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	0	-2	0	0	2	0	0	0	0	0
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	6	-12	1	0	4	14	-46	0	1	-2

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	21	26	6	55	55	-4	1	-2	0	0
Виробництво хімічних речовин	7	3	8	21	2	0	4	-1	0	0	0
Виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів	8	0	0	4	0	0	1	0	0	0	0
Виробництво гумових і пластмасових виробів	9	-2	24	-1	3	0	1	-3	0	0	0
Виробництво мінеральної продукції	10	-3	47	1	3	1	1	0	0	0	0
Металургійне виробництво	11	41	48	1	2	-1	0	0	0	0	0
Виробництво готових металевих виробів	12	47	25	-5	5	-1	2	1	0	0	0
Виробництво комп'ютерів,	13	-1	-2	2	0	-9	1	0	-55	-4	0
Виробництво електричного устаткування	14	-2	0	0	-1	-9	1	1	1	0	0
Виробництво машин і устаткування,	15	-5	-13	-3	-1	-1	1	-3	0	0	0
Виробництво автотранспортних засобів	16	2	5	-7	8	4	0	0	0	0	0
Виробництво інших транспортних засобів	17	0	2	0	-3	0	0	0	0	0	25
Виробництво меблів;	18	-4	-2	-4	4	2	4	1	11	1	3
Постачання електроенергії, газу, пари	19	94	5	4	52	14	24	-3	16	-1	-3
Водопостачання;	20	-28	4	-1	0	-2	1	-1	0	-1	-2
Будівництво	21	-11	71	-11	1	-3	-21	0	-1	-3	-12
Оптова та роздрібна торгівля	22	18	17	111	23	12	-8	-5	16	122	73
Транспорт,	23	-1	10	-18	4	35	8	-2	3	0	-7
Поштова і кур'єрська діяльність	24	-1	0	-3	-1	-14	-1	-12	-8	0	1
Тимчасове розміщування й харчування	25	-1	1	-4	-1	-1	7	0	2	0	-8
Видавнича діяльність; кіно, радіо та телевізійне мовлення	26	2	-1	1	-1	11	2	158	17	-5	-7
Телекомунікації (електрозв'язок)	27	1	0	-3	4	-20	2	14	-34	0	-11
Комп'ютерне програмування,	28	4	-4	1	-2	-7	2	-52	-9	-41	-11
Фінансова та страхова діяльність	29	35	-4	25	-23	8	2	-1	6	4	95
Операції з нерухомим майном	30	10	4	13	4	4	33	21	24	21	-22
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	31	-1	-28	-37	-22	-13	-15	-10	2	-10	-29
Наукові дослідження	32	1	1	-1	0	0	0	0	0	1	0
Рекламна діяльність	33	-6	-1	8	-2	0	2	-10	-2	1	-11
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	34	-4	-44	-20	-41	-29	-3	-18	7	-12	-24
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	35	3	0	1	2	0	1	-3	0	-3	-3
Освіта	36	-1	-2	-1	-8	-8	0	0	-1	-6	-2
Охорона здоров'я	37	1	0	0	1	0	1	0	0	0	-1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38	0	0	0	0	-1	1	77	0	1	-2
Надання інших видів послуг	39	-1	-2	-4	-3	0	-5	-4	-1	-2	-2
Всього	40	221	203	104	30	47	142	101	1	65	36

Продовж. табл. 5.13

Вид діяльності	№ ВЕД	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Сільське, лісове та рибне господарство	1	1	0	0	0	5	13	22	5	1	0
Гірничодобувна промисловість	2	8	12	1	0	7	8	22	8	10	6
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	3	0	0	-1	0	2	2	12	-12	0	-3
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	4	-1	0	0	1	1	-4	0	-2	3	-1
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5	0	-2	-1	1	0	15	-2	0	3	6
Виробництво коксу та нафтопродуктів	6	2	24	9	0	16	1	4	-6	0	3
Виробництво хімічних речовин	7	0	1	12	-1	5	6	-1	3	1	4
Виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів	8	0	0	-2	4	0	3	0	106	2	0
Виробництво гумових і пластмасових виробів	9	2	1	0	2	4	-1	1	-5	1	1
Виробництво мінеральної продукції	10	2	5	2	0	3	13	0	0	0	1
Металургійне виробництво	11	-1	5	2	0	1	0	0	0	0	1
Виробництво готових металевих виробів	12	0	15	2	2	3	14	1	-1	1	2
Виробництво комп'ютерів,	13	-1	-1	19	-1	7	-1	-1	-2	-1	19
Виробництво електричного устаткування	14	0	9	10	0	3	0	-1	1	1	-2
Виробництво машин і устаткування,	15	2	2	10	0	1	2	0	0	0	1
Виробництво автотранспортних засобів,	16	1	1	-6	0	8	2	2	1	0	0
Виробництво інших транспортних засобів	17	0	9	1	0	1	0	0	0	0	0
Виробництво меблів;	18	1	10	-8	0	3	31	0	-17	-3	3
Постачання електроенергії, газу, пари	19	60	12	0	-3	29	20	39	16	30	17
Водопостачання;	20	5	1	-3	-2	31	1	1	0	-8	3
Будівництво	21	11	24	-6	-14	12	-22	-5	-13	-11	-4
Оптова та роздрібна торгівля	22	5	12	26	14	27	12	19	34	6	12
Транспорт,	23	-2	18	-8	-2	-6	0	1	5	36	1
Поштова і кур'єрська діяльність	24	-1	-3	-4	-5	0	-2	0	-1	-5	-2
Тимчасове розміщення й харчування	25	-6	14	6	3	-33	-30	0	-2	39	2
Видавнича діяльність; кіно, радіо та телевізійне мовлення	26	4	-10	-9	-59	-1	-5	-5	0	-16	13
Телекомунікації (електрозв'язок)	27	-5	3	4	-7	14	13	-1	1	1	-1
Комп'ютерне програмування,	28	-3	6	-17	4	7	-4	9	2	-1	-12
Фінансова та страхова діяльність	29	-7	38	8	15	23	2	0	0	2	-5
Операції з нерухомим майном	30	46	-8	-3	10	24	-5	-6	-21	31	22
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;	31	-18	-33	22	-67	-1	0	5	-17	-1	-43
Наукові дослідження	32	0	7	45	1	-1	3	-1	0	0	-1
Рекламна діяльність	33	-6	0	-4	164	2	-1	-5	-1	-8	-14
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	34	-6	-16	-27	-24	-43	-2	-6	-16	-31	-25
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	35	1	-20	-4	-25	1	1	10	7	8	0
Освіта	36	-1	0	-16	-1	0	0	-13	-2	-1	-6
Охорона здоров'я	37	0	0	-3	-3	0	3	0	-3	-1	-2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38	1	1	-1	3	0	6	2	1	-28	72
Надання інших видів послуг	39	0	-11	-3	-9	1	-5	0	-4	-10	-21
Всього	40	96	129	52	0	160	91	103	64	54	48

Джерело: розраховано автором.

Друге місце **металургії** теж не викликає сумніву, зважаючи на застарілість технологій, що призводить до високої матеріалоємності виробництва у порівнянні з передовими країнами. Третє місце **«Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів»** обумовлене застарілим парком виробничого обладнання.

Дані рядка **«Всього»** (див. табл. 5.3) дають загальне уявлення про нагальність реформування галузей економіки. В подальшому для кожного ВЕД потрібна ідентифікація відповідних критичних технологій і детальне дослідження цих видів діяльності у відповідних країнах. Як перший крок процесу ідентифікації критичних технологій і організаційних способів їх впровадження може бути аналіз стовбців, де подані обсяги зменшення (збільшення) проміжних витрат при випуску 1000 вартісних одиниць продукції за новою технологією, що дозволить визначити «больові» точки кожної галузі.

Від'ємні значення показують збільшення деяких проміжних витрат, оскільки зміна технології має комплексний характер і зниження витрат одних ресурсів може потребувати збільшення інших витрат (наприклад, впровадження високотехнологічного обладнання потребує додаткових витрат на професійну освіту).

Втрати **«Сільського, лісового та рибного господарства»** пов'язані, в першу чергу, із збільшеними витратами на мінеральні добрива та засоби захисту рослин (61). Інші джерела втрат: операції з нерухомим майном (16), пальне і мастила (12), транспортні засоби (11), фінансова та страхова діяльність (9), машини і устаткування для виробництва (9), транспортні витрати (7), ветеринарні засоби (7).

Основні втрати **гірничодобувної промисловості** пов'язані з підвищеними витратами на електроенергію, газ та гарячу воду (59). Підвищені також витрати на транспорт (23), хімічні продукти (20), внутрігалузеві операційні витрати (19), продукти нафто-перероблення (14), готові металеві вироби (6).

Значні втрати галузі **«Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів»** пов'язані з послугами торгівлі (43). Також істотні внутрішньо операційні втрати (28); втрати при використанні продуктів гірничодобувної промисловості (26); при використанні тари і пакувальних матеріалів: виробів з деревини

(19) та пластмаси (11); неметалевої мінеральної продукції (9); електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (8).

Втрати **легкої промисловості** відбуваються, значною мірою, при використанні продуктів хімії (55). Інші втрати: при фінансовій і страховій діяльності (23), при використанні продуктів гірничодобувної промисловості (11); операції з нерухомістю (10); при використанні гумових і пластмасових виробів (9), транспорту (9).

Великі втрати галузі **«Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування»** від нераціонального використання самої деревини і продуктів її переробки (169), а також при застосуванні продуктів хімічної промисловості (110), зумовлені застарілими обладнанням та виробничими технологіями. Інші втрати відбуваються при використанні послуг торгівлі (42), продуктів гірничодобувної промисловості (27), гуми і пластмас (20), продуктів лісового господарства (16).

Втрати у виробництві **кокспродуктів, нафтоперероблення** пов'язані, головним чином, з використанням послуг торгівлі (91). Ще є втрати при використанні транспорту (30) і фінансовій та страховій діяльності (13).

Основною проблемою при **виробництві хімічних речовин і хімічної продукції** є високі витрати на продукцію гірничодобувної промисловості (222). Порівняно невеликі втрати для фінансової і страхової діяльності (30) та при використанні продукції сільського, лісового та рибного господарства (13).

Значні втрати при **виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів** обумовлені великими внутрігалузевими операційними витратами (162). Завищені витрати для торгових послуг (47), при використанні пакувальних виробів з картону (28) і пластмаси (17), продукції хімічної промисловості (19), гірничодобувної промисловості (6), іншої неметалевої мінеральної продукції (6).

Великі внутрігалузеві операційні витрати мають місце і при **виробництві гумових і пластмасових виробів** (211). Наявні істотні втрати при використанні хімічної продукції (83). Інші втрати – послуги торгівлі (18), транспортні послуги (12), інша неметалева мінеральна продукція (7), операції з нерухомістю (6).

Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції характеризується підвищеною енерго- і матеріалоемністю: спостерігаються значні втрати при використанні продукції гірничодобувної промисловості (139). Крім того, є втрати при використанні хімічної продукції (39); електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (29); внутрігалузові операційні витрати (22), продукції металургії (20); торгові послуги (16), машини та устаткування (9), готові металеві вироби (9), продукція деревообробної промисловості (9), фінансова і страхова діяльність (7).

Втрати **металургії** є наслідком традиційної енерго- та матеріалоемності галузі: продукція гірничодобувної промисловості (187), коксопродукти (89), електроенергія, газ, пара та кондиційоване повітря (42). Також мають місце втрати при використанні мінеральної сировини (26), фінансової і страхової діяльності (6).

Підвищеною матеріалоемністю характеризується і галузь **«Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»**: традиційно великі втрати при використанні продукції металургії (125) доповнюються втратами при використанні гуми і пластмас (28), хімічної продукції (16), продукції гірничодобувної промисловості (13). Інші втрати – транспортні послуги (19), електроенергія, газ, пара та кондиційоване повітря (12), операції з нерухомістю (8), внутрігалузові операційні витрати (13).

Найбільші втрати галузі **«Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»** обумовлені внутрігалузевими операційними витратами (64) та послугами торгівлі (59). Інші втрати виникають при використанні машин і устаткування (28), електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (25), електричного устаткування (16), фінансової і страхової діяльності (16), продукції металургії (9), гірничодобувної продукції (8).

Галузь **«Виробництво електричного устаткування»** також характеризується підвищеною матеріалоемністю: великий вклад у витрати вносить використання продукції металургії (147); далі – машин і устаткування (59); продукція нафтоперероблення (30): гума і пластмаси (30); комп'ютери, електронна та оптична

продукція (22); послуги торгівлі (20); гірничодобувна продукція (13); хімічна продукція (11); транспортні послуги (10); фінансова і страхова діяльність (8).

Переважна частка втрат галузі **«Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань»** пов'язана з внутрігалузевими операційними витратами (105). Інші істотні втрати спричинені споживанням продукції металургії (60), гірничодобувної продукції (25), послуг торгівлі (22), фінансовою і страховою діяльністю (17), операціями з нерухомістю (12).

Найбільші втрати галузі **«Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів»** виникають при використанні машин і устаткування (132). Значні втрати викликані: споживанням готових металевих виробів (62); внутрігалузевими операційними витратами (32); споживанням інших транспортних засобів (20); продукції металургії (19); операціями з нерухомістю (13); транспортними послугами (9); споживанням гірничодобувної продукції (9), гуми і пластмас (8).

Переважаючу частку втрат галузі **«Виробництво інших транспортних засобів»** обумовлені споживанням машин і устаткування (82), продукції металургії (47) та послугами торгівлі (80). Інші втрати спричинені: фінансовою і страховою діяльністю (37); діяльністю у сферах права та бухгалтерського обліку (16); споживанням гірничодобувної продукції (15); електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (14); нафтопродуктів (9); послуг тимчасового розміщування й харчування (7).

Основні втрати галузі **«Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування»** формуються чотирма складовими: споживання хімічної продукції (32); внутрігалузеві операційні витрати (23); використання електроенергії, газу та гарячої води (19); продукції металургії (15). Інші втрати виникають при використанні продукції: нафтоперероблення (9), деревообробної промисловості (9), текстильного виробництва (8), лісового господарства (6), будівельні послуги (9).

При виробництві і розподіленні **електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря** основні втрати пов'язані з використанням енергетичних матеріалів (170). Крім того, мають

місце втрати при споживанні продукції металургії (42), води (18); при фінансовій і страховій діяльності (14).

Велика зношеність **водоводів** призводить до перевитрат електроенергії (94). Окрім того, галузь несе значні втрати при споживанні готових металевих виробів (47), продукції металургії (41), нафтопродуктів (21); при фінансовій і страховій діяльності (35), послугах торгівлі (18), операціях з нерухомістю (10); використанні продукції деревообробної промисловості (6).

Найбільш значні втрати галузі «**Будівництво**» спричинені внутрігалузевими операційними витратами (71). Інші складові: споживання продукції металургії (48), неметалевої мінеральної продукції (47), продуктів нафтоперероблення (26), готових металевих виробів (25), гумових і пластмасових виробів (24), хімічної продукції (8); послуги торгівлі (17), транспорту (10).

Головним каналом втрат **торгівлі** є внутрігалузеві операційні витрати (111). Інші відчутні втрати: від фінансової і страхової діяльності (25) та операцій з нерухомістю (13). Втрати пов'язані з неналежним зберіганням та не достатньо оперативною реалізацією товарів: хімічна продукція (21), сільськогосподарська продукція (16), харчові продукти (6), фармпрепарати (4). Всі останні втрати – від нераціонального використання енергетичних ресурсів: продуктів нафтоперероблення (6), кам'яного вугілля (5), електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (4).

Функціонування **транспорту** характеризується підвищеними енерговитратами: енергетичні матеріали (75), продукти нафтоперероблення (55), електроенергія, газ, пара та кондиційоване повітря (52). Крім того, мають місце втрати від послуг торгівлі (23); при споживанні сільськогосподарської продукції (5), готових металевих виробів (5); при ремонті та монтажі машин і устаткування (4).

Втрати галузі «**Поштова і кур'єрська діяльність**» в значній частині пов'язані з підвищеними енерговитратами: продукти нафтоперероблення (55), енергетичні матеріали (17), електроенергія, газ, пара та кондиційоване повітря (14). Інші втрати спричинені послугами транспорту (35), торгівлі (12); реалізацією видавничої продукції (11); фінансовою і страховою діяльністю (8), операціями з нерухомістю (4).

Для галузі **«Тимчасове розміщення й організація харчування»** порівняно помірні втрати пов'язані із зберіганням продуктів харчування (37) та продукції сільського господарства (26). Інші джерела втрат: операції з нерухомістю (33), електроенергія, газ, пара та кондиційоване повітря (24), енергетичні матеріали (20), продукція деревообробної промисловості (14), транспортні послуги (8), внутрігалузові операційні витрати (7), хімічна продукція (4), меблі (4).

У випадку ВЕД **«Фінансова діяльність»** найбільші втрати пов'язані з безпосередньою діяльністю галузі (294), що може бути проявом протизаконних схем при фінансовому посередництві та інших операціях у цій сфері.

ВЕД **«Оренда машин та устаткування»** є прикладом вагомих втрат від недосконалості нормативних актів, які регулюють функціонування галузі: найбільші втрати пов'язані з юридичними послугами (75). Інші втрати є наслідком технічної відсталості і зношеності парку машин та устаткування: при використанні продукції машинобудування (62), продуктів нафтоперероблення (25) і ремонту автомобілів (24).

Втрати ВЕД **«Діяльність у сфері інформатизації»**, в більшості своїй, мають інституціональне походження: податкове законодавство і специфіка галузі призводять до того, що виробники програмного забезпечення реєструються і сплачують податки в інших країнах, або мінімізують їх різними способами, що виражається у високих внутрігалузевих потенційних втратах (168). Ще два джерела втрат пов'язані з використанням продукції деревообробної промисловості (21) та державним управлінням (13), для якого характерним є мінливість потреб в програмних продуктах.

Переважаюча частка потенційних втрат ВЕД **«Дослідження та розробки»** визначається моральною і фізичною зношеністю технічної бази досліджень: при використанні продукції машинобудування (117) і готових металевих виробів (10). Значно менші втрати пов'язані з торгівлею і ремонтом (32), використанням продуктів нафтоперероблення (13) та готелів і ресторанів (7).

Найбільші втрати **державного управління** відбуваються при використанні електроенергії та гарячої води (16). Дещо

менші припадають на меблі в складі ВЕД «Інші галузі промисловості» (12), продукція сільського господарства (9), енергетичні матеріали (8), готелі і ресторани (9), транспорт (6).

В сфері **освіти** найбільші витрати мають місце в системі управління галуззю (54), як результат громіздкої системи управління, що дісталася у спадок від попередньої тоталітарної системи; витрати на електроенергію, газ та гарячу воду (34); на сільськогосподарські продукти (22); видобувні енергетичні матеріали (16) та продуктів харчування (10).

Як і слід було очікувати, втрати **охорони здоров'я** відбуваються, насамперед, при використанні ліків, що випускаються хімічною та нафтохімічною промисловістю (51). Інші: електроенергія, газ та гаряча вода (30), продукція сільського господарства (14), енергетичні матеріали (13), ремонт автомобілів (7), транспорт (6).

Найбільшу частку втрат ВЕД «**Соціальні та індивідуальні послуги, громадська діяльність та інші види діяльності**» становлять внутрігалузеві операційні витрати (44). Інші втрати пов'язані з застарілими інфраструктурою і технічними засобами: використання продуктів нафтоперероблення (23), електроенергії, газу та гарячої води (20), пошти та зв'язку (20), послуг торгівлі та ремонту автомобілів (15), а також послуг готелів та ресторанів (12), операції з нерухомістю (11), послуг транспорту (10).

При базовому сценарію розвитку реальний ВВП зросте за перспективний період в **3,831** рази в порівнянні з 2010 роком (до 12,5 тис. дол. на душу населення за курсом 2010 року) при зростанні випуску в **2,850** рази. Внесок раціональної структури випуску в зростання ВВП складає 186,4 млрд. гривень.

Насправді, зростання буде значнішим, аніж закладалося у моделі, оскільки перехід на нову структуру управління і модернізація,

Повинні здійснюватися за рахунок переходу не на вибрані нами технології у моделі, а більш досконалі, які з'являться у майбутньому в результаті технічного прогресу і які неможливо передбачити сьогодні у розрахунковій моделі.

5.2. Соціальний капітал як чинник диспропорційності економіки

Останнім часом економічний розвиток країн все більше залежить від неекономічних чинників і соціальних змін, і якщо їх дія залишається тимчасовою, то це не призводить до розбудови ефективної економічної системи, яка може протистояти викликам і загрозам. Для України актуальним є вивчення ролі соціокультурних аспектів, зокрема соціального капіталу і неекономічних аспектів економічних трансформацій та пошук стратегічних напрямів використання потенціалу соціального капіталу. Важливо розуміти, у якій мірі ризики росту безробіття, бідності чи посилення міграції можуть бути пом'якшені чи навпаки загострені за рахунок соціального капіталу.

Набуті людиною знання, дозволяють вибудовувати раціональну поведінку досягнення цілей, але на цьому шляху індивідуум не може і не повинен переступати моральну грань, за якою отримання вигоди й накопичення багатства залишається єдиною ціллю без будь-яких обмежень оскільки «...можливість перемагати найсильніше прагнення себелюбства: могутніша сила, більш спонукальні мотиви діють у подібних випадках. Цією силою є розум, наша совість, наш власний спостерігач у нашій душі, людина всередині нас, великий суддя і поціновувач нашої поведінки» [116]. Водночас раціональна поведінка людини в умовах соціально орієнтованої держави повинна спиратися на закони, норми і традиції та звичаї, основою яких є розум, як результат набутих знань.

Держава та її інститути, потрапляючи під вплив груп, які збагачуються, привласнюючи суспільне, не мають тієї ваги впливу на суспільні процеси і таким чином посилюють протестну активність і агресивність населення, що опосередковано впливає на формування макроекономічної диспропорційності через дію на макрорівні.

Контекст сформульованого вище твердження про близькість соціального капіталу до формування диспропорцій у економіці може бути підданий сумніву стосовно того, чи будь-який ступінь соціалізації через структуру соціального капіталу може впливати? Наприклад, якщо держава повинна впливати на

диспропорції у споживанні відповідно до запитів населення, то як це узгоджується з тезою стосовно розширення участі соціального капіталу у економічних реформах?

Прикладом вищезазначеного є те, що соціалізація у процесі формування соціально орієнтованої ринкової економіки призвела до того, що суспільство понесло значні соціальні втрати, а ринкова виявилася соціально агресивною моделлю ринку, де привласнення, прибуток і багатство є основними цілями. Як наслідок, диференціація у рівні і способі життя населення, наростання незадоволення людей і загрозливі наслідки для усієї країни.

Амортизаторами у такому випадку виступають механізми навчання, тобто передачі знання через суспільну систему підтримки традицій, які уособлюють інститути освіти, Держава, нагромаджуючи соціальний капітал, соціалізується і не дозволяє приватному інтересу взяти верх над здоровим глуздом. Реалізацію соціального капіталу повинні забезпечувати три складові: *представники еліти і масових соціальних груп*, які спроможні здійснювати необхідні соціальні зміни, наявність *соціальних ресурсів*, якими володіють вищезазначені учасники та *соціальні інститути*, що забезпечать систему правил для легітимності процесу.

Останніми роками найпопулярнішим є соціально-ресурсний підхід, як основа вибору особливостей реалізації механізму трансформацій та ідентифікації майбутніх соціальних, успіхів чи невдач. Мова йде про соціальний капітал – категорія, яка увійшла у склад визначальних категорій соціології лише кілька десятиліть тому завдяки роботам видатних соціологів (П.Бурдье, Дж.Коулмен та інші). Подальші дослідження виявили, що рівень міжособистісної та інституціональної довіри як однієї з найважливіших складових соціального капіталу багато в чому визначає і можливість успішної трансформації суспільства, і їх економічний стан [98]. Ми розглядаємо соціальний капітал також як можливість включення людини у неформальні соціальні мережі, які побудовані на взаємній довірі і взаємопідтримці, що може дозволити виконувати у суспільстві і негативну роль і побудований на засадах корупційних і тіньових відносин.

Саме такий соціальний капітал переважає в умовах сучасних пострадянських суспільств, саме він стримує необхідні, але все ще далекі від сучасних соціальних реалій економічні трансформації. Про це свідчать і останні соціологічні дослідження, здійснені групою дослідників Інституту соціології НАНУ [91].

Розуміння інститутів і векторів соціально-економічних трансформацій в умовах застосування сучасних економічних практик неможливе без урахування культурного контексту, у якому здійснюється розвиток економічних і соціальних процесів. Економічна культура як комплекс уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства й пов'язані з економічною діяльністю [63; 79; 82], включає такі рівні:

- знання про економічну систему, її ролі, функції, рішення й дії, можливості й засоби впливу на прийняття рішень (когнітивні орієнтації);

- почуття відносно економічної системи, її структур, ролей, функцій;

- судження, думки й уявлення про економічну систему, її ролі, функції, які складаються з комбінації ціннісних стандартів і критеріїв, інформації та емоцій (оцінні орієнтації);

- найбільш поширені в суспільстві моделі економічної поведінки.

Виконуючи важливі функції, економічна культура має значний вплив на формування і функціонування економічної системи, та її окремих суб'єктів.

Економічна культура:

- забезпечує спадкоємність економічного досвіду, реалізує співробітництво у вирішенні завдань економічної безпеки й національного самозбереження, економічного прогресу та національного відродження;

- спрямована на забезпечення усталеності економічного життя шляхом систематизації економічної поведінки й можливості соціально-економічних акторів конструктивно та своєчасно вирішувати економічні проблеми через структури економічних інститутів;

– здатна до сприйняття нових елементів культурного досвіду, завдяки цьому утворюються нові форми господарювання, що забезпечує її саморозвиток та розвиток економічних інститутів при одночасному збереженні основних базових цінностей;

– через соціалізацію молодих поколінь, трансляцію їм укорінених в ній цінностей і зразків поведінки, завдяки існуючим економічним цінностям, ідеалам, нормам, традиціям, звичкам, породжує певний консенсус у суспільстві, узгодження між різними суб'єктами економічного процесу.

Таким чином, з метою визначення того, як ментальність і економічне мислення формує індивідуальну економічну поведінку, переваги людей та впливає на неформальні правила гри у формування регіональних диспропорцій, було сформовано перелік питань для проведення обстеження щодо економічних орієнтацій та очікувань роботодавців з числа представників малого, середнього та великого бізнесу методом індивідуального інтерв'ю «віч-на-віч» за місцем роботи респондента, з урахуванням:

– стереотипи споживання, ведення бізнесу (готовність та розуміння адаптації бізнесу до виконання умов Угоди з ЄС);

– норм і зразків взаємодії у сфері бізнесу в умовах децентралізації;

– сприйняття інноваційних ідей, технологій і зарубіжного досвіду;

– готовності та розуміння механізму та інструментів спільної економічної діяльності на території України та за кордоном.

На цій основі визначено перелік питань для проведення обстеження за наступними блоками (додаток Е):

БЛОК А. ХАРАКТЕРИСТИКА БІЗНЕСУ
A3. Тривалість здійснення підприємницької діяльності
A5. Основна діяльність
A6. Кількість співробітників, які працює на підприємстві (незалежно від того, чи співробітники працевлаштовані на підставі запису у трудовій книжці, чи на підставі письмового договору, або на підставі усної домовленості (без офіційного оформлення))

A6.1. Кількість співробітників, які працювали на початку періоду
A7. Середня заробітна плата у працівників підприємства минулого місяця
A7.1. Зміни середньої заробітної плати (збільшення/зменшення) на підприємстві з початку періоду
A8. Виникнення ситуації, коли доводилося:
<i>Затримувати виплату заробітної плати більш ніж на 10 днів</i>
<i>Виплачувати заробітну плату в неповному обсязі / менше належного</i>
<i>Скорочувати кількість найнятих працівників через погану економічну ситуацію</i>
<i>Зменшувати обсяги виробництва або зупиняти роботу підприємства через відсутність клієнтів, попиту</i>
<i>Відправляти працівників у відпустку без збереження заробітної плати</i>
<i>Наймати нових співробітників і збільшувати обсяги виробництва</i>
A11.1. Оцінка перспектив підприємства на найближчий рік
A11.2. Оцінка перспектив підприємства на найближчі 5 років

БЛОК С. СТАВЛЕННЯ ДО КОРУПЦІЇ

C1. Оцінка корумпованості у контексті ведення бізнесу в Україні (з використанням шкали від 1 до 7, де «1» – «зовсім не корумпована», а «7» – «дуже корумпована»)
--

БЛОК К. БІЗНЕС-КЛІМАТ

K2. Сьогодні в Україні умови для розвитку бізнесу, підприємництва є сприятливими, несприятливими або не ті, не інші
K2.1. А як це було минулого року
K3. Чи доводилося підприємству скорочувати обсяг виробництва / зупиняти роботу з таких причин протягом останніх 12 місяців
K5. Обізнаність щодо прийняття урядом ряду законів та рішень, які покликані спростити процедуру відкриття та ведення бізнесу, зменшити вплив державних органів на діяльність бізнесу. Як вони вплинули на діяльність
K6. Ставлення до можливості змін внаслідок реформи децентралізації у таких аспектах бізнесу:
<i>Податкове навантаження на бізнес</i>

<i>Кількість і тривалість дозвільних процедур щодо започаткування та ведення бізнесу</i>
<i>Боротьба з корупцією</i>
<i>Якість інфраструктури регіону</i>
<i>Контроль за використанням коштів від місцевих податків</i>
<i>Зацікавленість місцевої влади у розвитку бізнесу на території</i>
Ситуація покращиться, не зміниться або погіршиться

БЛОК D. ДЕРЖАВНА РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА

D1. Час (рік/місяць), який витрачали співробітники на роботу з контролюючими органами, що здійснюють перевірки (робота зі співробітниками контролюючих органів безпосередньо на підприємстві, підготовка відповідей на запити, спілкування по телефону, підготовка та здача звітності та інших форм)
D1.1. Час (год.), який було витрачено на аналогічну роботу за підсумками періоду
D2. Вплив на підприємницьку діяльність зменшення кількості контролюючих бізнес органів
D3. Кількість перевірок бізнесу різні контролюючими органами за період
D3.1. Кількість перевірок бізнесу різні контролюючими органами за минулий період
D5. Кількість документів дозвільного характеру (дозволи, ліцензії тощо), які підприємство отримало за останній рік за основним видом діяльності
D6. Середня вартість одного такого документу (серед тих, чие підприємство отримало за останній рік за основним видом діяльності документи дозвільного характеру)

БЛОК E. ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ

E1. Система оподаткування, яка використовується у підприємницькій діяльності (питання тільки для респондентів з числа представників малого і середнього бізнесу)
E4. Оцінка загального податкового навантаження на підприємство
E5. Оцінка розміру єдиного соціального внеску, який оплачує підприємство

Е6. Оцінка загальної кількості звітності, яка спрямовується державним органам протягом року
Е7. За останні 12 місяців підприємству доводилося чи не доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби
Е8. Привід, з якого за останній рік контактували з податковими підрозділами державної фіскальної служби (серед тих, кому доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби)
Е9. Враження, яке склалося про державну фіскальну службу – позитивне, негативне, або нейтральне (серед тих, кому доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби)
Е10. Яку ставку податку на прибуток Ви вважаєте оптимальною і погодилися б виплачувати, не вдаючись до мінімізації або ухилення від сплати податків
Е11. Оцінка лояльності ставлення чинного податкового законодавства України до представників малого та середнього бізнесу
Е11.1. Оцінка лояльності ставлення чинного податкового законодавства України до представників малого та середнього бізнесу у минулому періоді
Е12. Пропозиції щодо змін у в податковому законодавстві в першу чергу

БЛОК F. КРЕДИТУВАННЯ І РОЗВИТОК БІЗНЕСУ

F1. Користування послугами банків для отримання кредитів на ведення своєї підприємницької діяльності у періоді
F1.1. Користування послугами банків для отримання кредитів на ведення своєї підприємницької діяльності у минулому періоді
F2. Головна перешкода для отримання кредиту
F3. Обізнаність про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівні
F4. Спроби отримати фінансування на початок/розвиток бізнесу за допомогою державних програм фінансової підтримки малого та середнього бізнесу
F4.1. Задоволеність результатом

F5. Обізнаність про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівнях
F6. Спроби скористатися такою програмою консультаційної, методичної підтримки
F6.1. Задоволеність результатом
F6.2. Обізнаність про фінансування із фондів ЄС
F7. Найважливіші проблеми, які перешкоджають розвитку підприємства
F7.1. Яка з цих проблем, на Ваш погляд, є основною

БЛОК G. ІННОВАЦІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ БІЗНЕСУ
G1. Чи підприємницька діяльність інноваційно-орієнтована
G2. Чи розробляються на підприємстві будь-які інновації
G3. Форма результатів інноваційної діяльності бізнесу (упроваджених, запланованих)
G4. Розробник інновацій продукту
<i>підприємство самостійно</i>
<i>підприємство разом з іншими підприємствами чи організаціями</i>
<i>підприємство шляхом адаптації або модифікації товарів або послуг, розроблених іншими підприємствами чи організаціями</i>
<i>інші підприємства чи організації</i>
G5. Джерела коштів для розвитку інноваційної діяльності
<i>Бюджетні кошти</i>
<i>Кредити банків</i>
<i>Кошти венчурних фондів</i>
<i>Кошти фізичних осіб (бізнес-агентів)</i>
<i>Кошти різних фінансових компаній</i>
<i>Власні кошти</i>
<i>Займи кредитних компаній</i>
<i>Засоби вітчизняних приватних інвесторів</i>
<i>Іноземні інвестиції</i>
<i>Гранти</i>

<i>Інше</i>
G6. Джерела і обсяг фінансування зазначеної інноваційної діяльності (% від потреби)
G7. Необхідність додаткового навчання персоналу підприємства для впровадження інноваційної діяльності
G8. Скільки, приблизно, підприємство витрачає на навчання персоналу (за рік) (% чистого прибутку)

БЛОК Н. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БІЗНЕСУ
N1. Оцінка конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу порівняно з великим бізнесом в Україні
N2. Чому малий і середній бізнес в Україні не здатний ефективно конкурувати з великими компаніями
N3. Чи здійснює підприємство експортні поставки
N4. Частка продукції від загального обсягу виробництва поставляється на експорт
N5. Географія (країни) поставок продукції на експорт
N6. Участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель
N7. Не брали участь через:
<i>Немає державних закупівель у моїй сфері бізнесу</i>
<i>Складна процедура оформлення документів у тендерах з державних закупівель</i>
<i>Не вірю в об'єктивність рішень при оцінці тендерів по державним закупівлям</i>
<i>Не зацікавлений (а) у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель</i>
<i>Інше</i>
БЛОК В. ПОЧАТОК БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ
V1. Причини, які спонукали до початку бізнес-діяльності:
<i>Прагнення до забезпечення високого рівня особистого добробуту</i>
<i>Інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності, новинок</i>
<i>Безробіття, неможливість працювати на попередньому місці роботи</i>
<i>Прагнення до самостійності та незалежності</i>

<i>Прагнення до легкої роботи, яка дає значні та швидкі результати</i>
<i>Прагнення мати гідний імідж, соціальний статус у суспільстві</i>
<i>Потреба в реалізації своїх здібностей</i>
<i>Потреба побудувати свою кар'єру</i>
<i>Це властивість характеру, прагнення душі</i>
<i>Прагнення до влади</i>
<i>Прагнення бути корисним(ою) суспільству</i>
В1.1. Основна причина
В2. Проблеми при відкритті власного підприємства:
<i>Брак фінансових ресурсів та / або складність їх отримання</i>
<i>Складність отримання приміщень в оренду та / або власність</i>
<i>Складна процедура реєстрації</i>
<i>Брак інформації про порядок відкриття бізнесу</i>
<i>Корупція</i>
<i>Відсутність / брак / низька якість сировини</i>
<i>Відсутність надійних постачальників</i>
<i>Брак клієнтів / попиту</i>
<i>Відсутність засобів виробництва, необхідних для ведення бізнесу</i>
<i>Не мав/ла проблем при відкритті бізнесу</i>
В9. Користування електронною системою реєстрації при відкритті власного бізнесу
В10. Електронна система реєстрації бізнесу сприяє або не сприяє спрощенню процедури реєстрації та захисту починаючих бізнесменів від корупції

БЛОК В. ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА БІЗНЕСУ
В11. Кроки, які зможуть зробити бізнес успішнішим, досконалішим, ефективнішим
<i>Запровадження нової грошово-кредитної політики</i>
<i>Зміна споживацької моделі ведення бізнесу</i>
<i>Доповнення цілей бізнесу потребами територіальної громади</i>
<i>Підвищення кваліфікації персоналу</i>
<i>Підвищення рівня кваліфікації власників бізнесу</i>
<i>Впровадження в практику бізнесу стратегічного планування</i>

V12. Чи повинна держава посилити заходи стосовно тих громадян, які нечесно ведуть бізнес
V13. Мотиви, які зумовлюють непрозорість бізнесу
Спочатку головний мотив, потім – другий за важливістю
<i>Моральні мотиви (несправедливість податкового законодавства, відчуття неов'язковості дотримання податкових законів, неповага до податкового законодавства тощо)</i>
<i>Політичні мотиви (протест проти використання податків як джерела проведення державної політики)</i>
<i>Економічні мотиви (економічна вигода від ухилення від сплати податків, розмір штрафних санкцій тощо)</i>
<i>Правові мотиви (складність податкової системи для її однозначного розуміння, низька ефективність контролю за сплатою податків тощо)</i>
V14. Готовність:
<i>Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства задля акумулювання в бюджеті фінансового ресурсу для стимулювання економічного розвитку</i>
<i>Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства задля акумулювання в бюджеті фінансового ресурсу для розв'язання соціальних проблем</i>
<i>Вкладати свій прибуток у розвиток регіону чи сплачувати більше відрахувань з доходів для розвитку регіону</i>
<i>Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства, якби були впевнені, що бюджетні кошти витрачаються раціонально та ефективно</i>
V15. Оцінка згоди з нижченаведеними висловлюваннями (за 5-ти бальною шкалою, де «1» – означатиме «повністю не згоден», а «5» – «повністю згоден»):
<i>Завжди необхідно неухильно дотримуватися вимог податкового законодавства</i>
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що ці гроші повернуться до мене та моїх близьких через державні видатки</i>
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що є часткою фінансової потужності держави</i>
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що підтримую тих, хто цих грошей більше потребує</i>

<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що в мене відбирають чесно зароблені гроші</i>
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що все одно всі ці гроші будуть витрачені неефективно, їх розкрадають чиновники</i>
<i>Чесність бізнесу передбачає чесну сплату податків</i>
V16. Система оподаткування повинна насамперед бути орієнтована: на реалізацію принципу соціальної справедливості чи створення передумов для ефективного розвитку економіки
V17. Думку про низьку продуктивність праці в Україні зумовлено низькою продуктивністю робочої сили, низьким рівнем технологій. Рівень продуктивності праці на підприємстві
V18. Причина низької продуктивності праці у галузі

БЛОК X. СПІВПРАЦЯ З БІЗНЕС-ОБ'ЄДНАННЯМИ
X1. Обізнаність про загальнонаціональні бізнес-об'єднання:
<i>Американська торгова палата в Україні</i>
<i>Європейська бізнес-асоціація в Україні</i>
<i>Торгово-промислова палата України</i>
<i>Український союз промисловців і підприємців</i>
<i>Федерація роботодавців України</i>
<i>Кернел-груп</i>
<i>Об'єднання роботодавців приладобудівних підприємств</i>
<i>Професійний союз робочих малого та середнього бізнесу</i>
<i>Асоціація платників податків</i>
<i>Центр сприяння бізнесу</i>
<i>Асоціація стоматологів України</i>
<i>Асоціація виробників молока</i>
<i>Асоціація фермерів</i>
<i>Асоціація сільськогосподарських виробників</i>
<i>Регіональні об'єднання</i>
<i>Телекомунікаційна палата України</i>
<i>Асоціація фахівців з нерухомості</i>
<i>Укрцемент</i>
<i>Ліга страхових організацій України</i>

<i>Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)</i>
<i>Європейський банк реконструкції та розвитку</i>
X2. Співпраця з загальнонаціональними бізнес-об'єднаннями у періоді
Співпраця з загальнонаціональними бізнес-об'єднаннями у минулому періоді
X3. Обізнаність про регіональні бізнес-об'єднання
<i>Регіональна Торгово-промислова палата</i>
<i>Український союз промисловців і підприємців (регіональний)</i>
<i>Регіональна федерація роботодавців України</i>
<i>«Освіта майбутнього» м. Дніпропетровськ</i>
<i>Телекомунікаційна палата України</i>
<i>ТЗОВ «Книжковий ринок на Петрівці»</i>
<i>«Ніка»</i>
<i>«Правда»</i>
<i>«Нібулон»</i>
<i>«Сандора»</i>
<i>Асоціація регіонального будівництва</i>
<i>Асоціація бізнесу Закарпаття</i>
<i>Fozzi (Сільпо)</i>
<i>Novus</i>
<i>Рада бізнесу м. Тернопіль</i>
<i>Асоціація деревообробників</i>
<i>Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (регіональне відділення)</i>
<i>Запорізька асоціація будівельників</i>
<i>Маріупольський клуб підприємців</i>
<i>Індустріальний союз Донбасу</i>
<i>Центр сприяння бізнесу</i>
<i>Об'єднання підприємств торгівлі і громадського харчування</i>
<i>ГО «Асоціація працівників будівельної галузі» м. Рівне</i>
<i>Асоціація платників податків</i>
<i>Союз підприємців, орендарів і власників міста</i>

<i>«Асоціація фермерів «Союз аграріїв»</i>
<i>Рада жінок-фермерів, Запоріжжя</i>
<i>Європейська бізнес-асоціація, Харківський філіал</i>
<i>Консолідація «Професійний союз робочих малого та середнього бізнесу»</i>
<i>Асоціація психотерапевтів Полтави</i>
<i>Обласна асоціація фермерів</i>
<i>Фірми «Ласка», «Бакалія», «Єрмест»</i>
<i>Укрлегпром</i>
Х3.1. Співпраця з регіональними бізнес-об'єднаннями у минулому періоді
Х3. Співпраця з загальнонаціональними і регіональними бізнес-об'єднаннями у періоді
Х4. Допомога / підтримка / послуги, які отримані від бізнес-об'єднань, з якими співпрацювали:
<i>Консультативна підтримка та захист при рейдерстві/незаконних поглинаннях</i>
<i>Захист у відносинах з держорганами, у тому числі протидія корупції</i>
<i>Інформаційна підтримка в питаннях отримання фінансування бізнесу</i>
<i>Інформаційна підтримка при пошуку партнерів в Україні</i>
<i>Інформаційна підтримка при пошуку партнерів за межами України</i>
Х5. Приєднання до напрямів роботи Федерації роботодавців України

БЛОК V. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЄЮ МІЄ УКРАЇНОЮ І ЄС
V1. Наслідки для підприємства від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС
V2. Кроки підприємства у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС:
<i>Ознайомилися з текстом, розділами Угоди про асоціацію між Україною і ЄС</i>
<i>Вивчили законодавство ЄС з питань імпорту / експорту товарів в / з країн-членів</i>
<i>Вивчили вимоги, що поширюються на товари, які виробляє / продає Ваша фірма / підприємство</i>
<i>Вивчили тенденції споживання товарів, які виробляє Ваша фірма / підприємство в країнах – членах ЄС</i>
<i>Почали пошук компаній-партнерів для виходу на європейський ринок</i>
<i>Вийшли на європейський ринок, розширили співпрацю в цьому напрямі</i>

V3. Вплив підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на умови ведення бізнесу (покращилися, не змінилися погіршилися)
V6. Очікувані переваги для бізнесу на найближчий рік-два після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС
V7. Ризики для бізнесу від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на найближчі рік-два
V8. Основні фактори, що перешкоджають розвитку підприємства, заважають виходу продукції/послуг на ринок Європейського Союзу продукції / послуг
V9. Заходи щодо поліпшення ситуації та розвитку підприємства, які сьогодні були б найбільш бажаними

БЛОК S. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ
S1. Стать респондента:
S2. Вік респондента:

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети «Наукове дослідження щодо економічних орієнтацій та очікувань роботодавців з числа представників малого, середнього та великого бізнесу» подано у додатку Ж.

Опитування проводилося в 24-х областях України та м. Києві з 01 по 25 серпня 2015 року (опитано 403 респонденти) та з 09 по 20 листопада 2015 року (354 респонденти). Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1:0,9 до 0,5:0,5 становлять: для опитування, проведеного у серпні: 3,00 – 5,00 відсотка; для опитування, проведеного у листопаді: 3,21 – 5,35%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю «віч-на-віч» за місцем роботи респондента.

За результатами опитування можна припустити, що соціальний капітал може акумулюється на початковому етапі для вирішення певної проблеми і в силу розвитку індивідуума та інститутів може перерости у колективну дію через участь в організаціях громадянського суспільства і дозволяє, з одного боку, вирішити проблему, а з іншого забезпечити інституційну ефективність. Це формує довіру, яка і стає подальшим ресурсом трансформацій. Отже, громадська участь та довіра взаємозалежні, що підтверджують результати опитування (Блок С і D) щодо

ставлення бізнесу до корупції та державної регуляторної політики, яка виражається у негативних очікуваннях респондентів щодо покращення ситуації. Це безумовно призведе до поглиблення диспропорцій у сферах які підпорядковані державному сектору та залежать від саморозвитку кожного індивіда.

Важливість і роль культурної складової соціального капіталу підтверджують результати опитування, щодо кроків та мотивів у економічній поведінці бізнесу (Блок В. Економічна поведінка), який демонструє неповне розуміння необхідності підвищення кваліфікації персоналу, моральних мотивів та превалювання політичних і економічних мотивів.

У дослідженні, проведеному Центром Разумкова, зверталась увага на проблеми біетнічності та множинної етнічності як одного з аспектів формування етнічної ідентичності. 74% опитаних в Україні відчувають свою належність лише до однієї національності, 12% – одразу до двох або кількох національностей, 6% – не відчувають належності до жодної національності, 8% – не визначилися. Біетнічність та множинна етнічність, так само як і «дистанціювання» від етнічної самоідентифікації, більшою мірою характерні для етнічних росіян в Україні, для жителів Донбасу, Південного та Східного регіонів. В Україні переважає загальногромадянська ідентичність. Тих, хто вважає себе громадянином світу, в Україні істотно менше, ніж в інших європейських країнах, з якими здійснювалося порівняння. Ідентифікація себе як члена місцевої громади виражена в Україні меншою мірою, ніж у Польщі, Нідерландах, Німеччині, але істотно більше, ніж у Росії. Так само, як і в Росії, дуже мало громадян в Україні ідентифікують себе як автономних індивідів, що істотно менше, ніж в інших порівнюваних країнах [94].

Умовою ефективного розвитку соціального капіталу має стати створення сприятливих умов розвитку громадянського суспільства, через поширення механізмів прямої та консенсусної демократії, покращення економічних умов і стандартів життя та розбудову системи цінностей через освіту. Україна знаходиться у стані трансформації інституцій, що особливо важливо для розвитку соціального капіталу, щоб неформальні інститути

розвивалися паралельно формальним інститутам, забезпечуючи. Якщо цей процес є успішним, витрати інституційних змін, виражені у вигляді негативних наслідків, таких, як корупція і ухилення від сплати податків, буде зменшуватися, а якщо формальні і неформальні інститути перебувають у конфлікті, можна очікувати посилення негативного соціального капіталу.

Соціально-економічні ризики, пов'язані з безробіттям та нестабільністю, військовими діями на сході України зменшують позитивні очікування щодо майбутнього та формують недовіру. Наразі громадська участь не є тим ресурсом, що може повною мірою забезпечити полегшення сприйняття реформ та формування простору довіри розбудова елементів соціального капіталу. Лише забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності державних інститутів є на сьогодні єдиним шляхом розбудови і формування соціального капіталу у країні, де активи громадянського суспільства є відносно низькими. Безперечно, події останнього року свідчать про значний ріст волонтерства та готовності до громадського контролю [48], проте механізми реалізації такої участі на державному та регіональному рівні все ще залишаються слабкими..

Також для політичної стабільності, ефективності уряду, економічного розвитку критично важливо формувати соціальний капітал у процесі трьохсторонньої кооперації між державою, громадою та ринком. Для українського суспільства важливо перейняти парадигму ЄС щодо політики соціальної згуртованості. Ця парадигма заснована на виробленні компромісу у відносинах між центральним урядом і регіональними органами влади і надає недержавним суб'єктам вирішальну роль у виробленні політики.

Істотне зростання значення неекономічних аспектів політики *Стратегія розвитку ЄС «Європа 2020»*[179], в пріоритети якого включають ініціативи, орієнтири та механізми соціального та гуманітарного плану, покликані активізувати дію людського та соціального потенціалів розвитку (табл. 5.14).

У результаті опитування встановлено, що мінімізація диспропорційності розвитку забезпечується успішними реформами, які мають поєднувати як політичну волю, так і

зміцнення соціального капіталу, в першу чергу, у вимірі довіри і підвищення культурної та освітньої складової.

Таблиця 5.14

**Соціальні та гуманітарні акценти стратегії розвитку
Європейського Союзу «Європа 2020»**

«Флагманські» ініціативи	Ключові орієнтири політики розвитку та головні спільні завдання та критерії Союзу та країн-членів*	Ключові механізми на комунітарному рівні
«Інноваційний Союз» (<i>Innovation Union</i>)	Перенацілення політики досліджень та інновацій на ключові виклики, серед яких – зміни клімату, охорона здоров'я та демографічні зміни	Завершення формування Європейського дослідницького простору
«Молодь у русі» (<i>Youth on the move</i>)	Підвищення ефективності європейських закладів вищої освіти. Загальне підвищення якості всіх рівнів освіти та підготовки кадрів. Полегшення виходу молодих людей на ринок праці. Критерій збільшення частки осіб у віці 30–34 років, які мають закінчену вищу освіту, з 31% до не менш ніж 40%.	Підвищення рівня та інтегрування європейських програм в галузі освіти. Модернізація вищої освіти. Програми мобільності для молодих дослідників. Розвиток неформальних систем освіти. Ініціювання рамкових умов зайнятості для молоді, що передбачають мобільність в рамках території ЄС.
«Порядок денний для нової кваліфікації та роботи» (<i>An agenda for new skills and jobs</i>)	Модернізація ринків праці з метою підняття рівнів зайнятості та забезпечення стійкості соціальних моделей, що застосовуються. Надання людям можливостей через розвиток їх кваліфікації упродовж усього життєвого циклу з метою збільшення трудової участі та більшої відповідності між змінами попиту та пропозиції праці.	Здійснення разом з європейськими соціальними партнерами другої фази Порядку денного гнучкої та стабільної зайнятості (<i>flexicurity agenda</i>). Адаптація правових рамок регулювання трудових відносин. Структурні фонди ЄС, в т.ч. Європейський соціальний фонд.
		Формування стратегічно орієнтованої комплексної міграційної політики. Розвиток спільно з соціальними партнерами системи освіти упродовж всього життя. Встановлення рамкових умов для Європейської системи освіти, підвищення кваліфікації та професійної підготовки (<i>European Skills, Competences and Occupations framework</i>).

«Флагманські» ініціативи	Ключові орієнтири політики розвитку та головні спільні завдання та критерії Союзу та країн-членів*	Ключові механізми на комунітарному рівні
<p>«Європейська платформа по боротьбі з бідністю» (<i>European platform against poverty</i>)</p>	<p>Забезпечення економічної, соціальної та територіальної згуртованості таким чином, щоби вигоди від зростання та створення робочих місць отримували значне поширення, а люди, які відчують бідність та соціальну ізоляцію, мали можливість жити достойно та брати активну участь у житті суспільства.</p> <p>Критерій зменшення кількості осіб, які знаходяться нижче національної межі бідності, на 25%, або на 20 млн чол.</p>	<p>Формування платформи для співробітництва, оцінки та обміну передовим досвідом, сприяння прийняттю соціальними партнерами зобов'язань стосовно зменшення соціальної ізоляції, у т.ч. на основі використання структурних фондів ЄС.</p> <p>Програми сприяння соціальним інноваціям відносно вразливих груп населення, в т.ч. інноваційні форми освіти, підготовки та зайнятості для знедолених спільнот.</p> <p>Новий порядок денний для інтеграції мігрантів.</p>

Примітка. * Кожна з країн-членів розробляє свої національні завдання, які впливають з встановлених спільних завдань, з урахуванням свого бачення та власних можливостей.

Джерело: [94; 179].

Встановлено, що мінімізація диспропорційності розвитку забезпечується успішними реформами, які мають поєднувати як політичну волю, так і зміцнення соціального капіталу. Для забезпечення формування простору довіри, сприяння становленню активних громадян, посилення ефективності державних інститутів сформовано рекомендації: першочергове реформування інститутів, що мають забезпечувати верховенство закону – система судочинства, правоохоронні органи і оподаткування; усунення перешкод для розвитку громадянського суспільства; створення механізмів для використання ресурсу «потенційної» громадської активності; удосконалення інституційного забезпечення регулювання відносин державно-приватного партнерства; поширення європейських цінностей, обізнаності про свої права, цінностей кооперації та співпраці через систему освіти; удосконалення політики публічної інформації у частині забезпечення прозорості та підзвітності як державних, так і приватних агентів.

На сьогодні Україна потребує формування комплексної інтегральної системи базових цінностей і принципів

співіснування суспільства, здатних об'єднувати соціум інакше Україна приречена на роздвоєність у мисленні і поведінці народу, що буде вилитися не лише у економічних і соціальних диспропорціях, а й у наростанні конфронтації у суспільстві.

5.3. Структурна політика як інструмент регулювання макроекономічних диспропорцій

Сьогодні відбувається трансформація існуючої світової системи економічних і політичних відносин і для України як держави, яка не визначила свій статус і роль у міжнародних процесах та не завершила реформування інститутів держави і ринкової економіки це породжує нові виклики, але водночас і відкриває перед нашою державою можливості кардинально змінити свою геополітичну вагу, вийти на нові стратегічні пріоритети розвитку та змінити модель економічного розвитку країни.

Україна знову постала на перехресті траєкторій розвитку і постійно відкладаючи реалізацію стратегічних завдань розвитку держави, надзвичайно гостро відчуватиме наслідки несистемності реформ, технологічної занедбаності вітчизняної економіки, популізму, правового нігілізму. Шлях України буде базуватися на здатності держави моделювати розвиток відповідно до національних інтересів, брати активну участь у формуванні міжнародної політики, мати достатній імунітет до глобальних викликів, загроз і нестабільності. Це вимагає зміни моделі економічного розвитку країни.

Зміна моделі економічного розвитку України можлива лише за умови здійснення системної модернізації усього комплексу відносин та інститутів – держави, економіки, суспільства, що надасть їм нової якості та дозволить скоротити критичні відставання України від країн-лідерів.

Відсутнє стратегічне бачення і чітка та вимірювана стратегія розвитку України, яка закладає орієнтири розвитку країни і дає розуміння перспектив у всіх сферах. Запровадження інструментарію стратегічного планування на рівні держави з встановленням чітких цілей та кількісних цільових завдань, моніторингом та оцінкою їх виконання і впливу на розвиток

країни дасть можливість бізнесу вибудувати стратегію на довший період та мінімізувати ризики.

Шанси і можливості модернізації та розвитку України значною мірою залежать від ключових факторів внутрішнього характеру: демографічних тенденцій, якості людського капіталу, доступу до основних енергетичних ресурсів, екологічної ситуація, перспектив розвитку науки, техніки і технологій, територіальної згуртованості і якості просторового розвитку, стану інфраструктури, можливостей фінансування соціально-економічного розвитку, ефективності влади і партнерської співпраці з бізнесом і громадянським суспільством в реформуванні країни, культури, цінностей і соціальної політики.

Важливим підґрунтям для розроблення структурної політики та зміни економічної моделі України є процеси її інституційної інтеграції в ЄС, передбаченої підписанням угоди про Асоціацію. Це ставить нові завдання, які Україна зможе успішно вирішити за умови спільних дій із ЄС та іншими лідерами і опанувавши мистецтво використання інструментів глобального, державного та регіонального впливу для досягнення бажаних результатів. Саме з огляду на такі цінності на Саміті ООН було визначено нові орієнтири сталого розвитку до 2030 року та визначено 17 Цілей сталого розвитку.

Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес, як результат економічного зростання, значною мірою залежить від підтримання балансу між чотирма цілями:

- *підтримка економічного зростання;*
- *конкурентоспроможність бізнесу;*
- *забезпечення екологічної безпеки;*
- *зменшення соціальної нерівності.*

Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є – якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка. Відповідно належне управління, чесна та прозора влада, участь населення у прийнятті рішень та контролюванні їх виконання мають враховуватись при формулюванні стратегічних цілей.

Цілі сталого розвитку повинні стати основою для становлення нової системи взаємоузгоджених управлінських рішень за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямованих на формування

суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Цілі мають забезпечити інтеграцію зусиль щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості і раціонального природокористування, що потребує глибоких соціально-економічних перетворень в Україні та нових підходів до можливостей глобального партнерства.

Останні роки Європа, та й уесь світ, зіткнулися з важкою економічною кризою і необхідністю вирішення довгострокових загальносвітових завдань: глобалізація, брак природних ресурсів, зміна клімату, старіння нації. Це послугувало передумовами для прийняття Стратегії «Європа 2020» яка розкриває європейську соціально-економічну концепцію 21-ї століття і наступним важливим документом для розроблення Доктрини.

Економічна Доктрина повинна передбачити процес конвергенції з економікою ЄС, імплементуючи пріоритети Європейської Стратегії до 2020 року та «Дорожньої карти до ресурсоефективної Європи, 2011»:

- розумне зростання: зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях;

- стале зростання: сприяння більш ефективному використанню ресурсів, розвитку більш екологічної та конкурентоспроможної економіки;

- всеохоплююче зростання: стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній та територіальній згуртованості.

Ще одним важливим документом є проект Всесвітньої ради підприємців зі сталого розвитку (WBCSD) «Бачення-2050» де анонсовано, що наступні десятиліття суспільство буде стикатися зі складними проблемами і альтернативами, рішення за якими необхідно буде приймати як результат співпраці.

Формування економічних відносин буде відбуватися за новими правилами. Будуть прийматися зусилля для вдосконалення структур, які могли б відокремити «економічне зростання» від «споживання ресурсів і деградації екосистеми». Переглядається підхід до того, як слід «вимірювати» успіх і прогрес. Ринки рухаються в напрямку справедливого і довгострокового ціноутворення. Суть стратегій в області

оподаткування зміщується в бік заохочення ідеї створення нових робочих місць і більш здорових продуктів харчування, з одного боку, і запобігання негативного впливу таких чинників, як забруднення навколишнього середовища і заподіяння йому шкоди, з іншого. Більш затребуваними стають довгострокові інвестиції в поновлювані ресурси та енергоефективність (особливо в бідних країнах). Подібні ініціативи, породжені екологічними і економічними кризами і поширювані через освітні системи і ЗМІ, підтримують стиль поведінки суспільства і окремих людей, який можна було б охарактеризувати гаслом «Один світ – люди і планета».

Важко вирішуваними будуть питання: Хто зробить (або кому слід зробити) перший хід – люди, уряд або бізнесмени? Або, як ми пропонуємо в даному проекті, всі разом повинні рушити вперед? *Де та точка*, у напрямку до якої бізнес готовий рухатися вперед разом з іншими зацікавленими сторонами? Як можуть бізнес, уряд і суспільство працювати разом з метою заохочувати бажані зміни в цінностях і стилі поведінки? Хто визначить стимули і механізми? Хто фінансує перехідний процес? Довіра і довгострокове мислення є «абсолютно необхідними» компонентами при вирішенні подібних завдань і вироблення недискримінаційних процесів прийняття рішень.

Ці вимоги піднімають кілька важливих питань: Як ми можемо досягти необхідного рівня довіри? *Як ми можемо запропонувати* / створити дієві стимули для керівників компаній та країн, щоб пріоритетними стали довготривала стабільність і прогрес, а не короткочасний успіх? Як можуть ті, хто приймає політичні рішення, і представники бізнесу проводити необхідну економічну реструктуризацію, дотримуючись одночасно трьох умов: робити це швидко, не втрачати при цьому робочі місця, дотримуватися економічну безпеку?

Для забезпечення макроекономічної стабільності та інклюзивного економічного зростання необхідно реформувати систему стратегічного планування в напрямі органічного поєднання стратегії, прогнозу, програм соціально-економічного розвитку та державного бюджету, цілей та ресурсів. Успішне впровадження реформ в Україні певною мірою залежить від вдосконалення системи державного управління та забезпечення

стійкого зв'язку між програмами, програмними заходами, бюджетом та виконавською дисципліною.

Структурна політика впроваджується в життя через розподіл факторів економічного зростання за напрямками їхнього використання [140]. Основним важелем, за допомогою якого здійснюється структурна політика, є політика в галузі капітальних вкладень, тобто інвестиційна політика. Крім того, до механізмів структурної політики належить стимулювання інвестицій у формі кредитів, субсидій, різних податкових пільг, системи державних замовлень і закупівель. Важливим інструментом структурної політики є заходи з регулювання прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Необхідні інституційні заходи включають реструктуризацію підприємств, їхню приватизацію, механізми банкрутства, програми розвитку малого бізнесу тощо.

Для досягнення цілей структурної політики можуть використовуватися й національні цільові програми зі згортання збиткових і неперспективних виробництв.

Узагалі структурна політика за схемою розроблення і реалізації схожа на великий інвестиційний проект, а саме: визначення цілі, оцінка альтернативних способів її реалізації з точки зору наявних ресурсів та ефективності, розробка конкретних механізмів використання ресурсів для її реалізації. У випадку зі структурною політикою також ідеться про ресурси, які має у своєму розпорядженні держава. Ці ресурси умовно можна розбити на чотири групи: податково-тарифні; грошово-кредитні; інфраструктурні; адміністративно-політичні (організаційні). Для ефективного використання ресурсів повинен діяти механізм структурної гармонізації економіки України.

Особливий акцент у структурній політиці відводиться пріоритетам та інструментам структурних зрушень у промисловості України:

Підйом країн по ланцюгу вартості та добробуту вимагає використання результативних технологій програмування і реалізації політики, спрямованих на постійну адаптацію підприємств до змін конкурентного середовища з дотриманням стратегічного бачення цілей розвитку.

Україна довго гальмувала з реформуванням промислової політики та диверсифікацією промислової структури,

орієнтуючись на коопераційні зв'язки з пострадянськими республіками та їх ринки, заспокоєна високими доходами від сировинного експорту і доброю кон'юнктурою цін на сировину і метали. Як наслідок українська промисловість стагнує і втрачає ринки, неспроможна стати локомотивом відновлення економіки країни і забезпечити продуктивну зайнятість працездатного населення. В програмних документах розвитку країни пріоритети промислової політики взагалі зникли.

Натомість в більшості країн світу відбувається ренесанс промислової політики завдяки її інтеграції з інноваційною та технологічною політикою, здійснюється перехід на більш динамічні бізнес-моделі у зв'язку із зростанням конкуренції, високою мобільністю капіталів та знань, входженням у нову фазу технологічної революції. В Євросоюзі промислову політику визначено як одну з флагманських ініціатив Стратегії «Європа-2020», яка має забезпечити розвиток потужної виробничої бази, спроможної конкурувати глобально.

Механізм та інструменти структурних змін включають два блоки стимулювання розвитку національного виробництва (табл. 5.15, 5.16).

Пропонується розроблення програми структурної перебудови промисловості України у відповідності до європейського підходу, що базується на поєднанні горизонтального та секторального підходів (рамкова структура такої програми пропонується для обговорення):

– в центрі уваги – реальна та прискіплива оцінка конкурентних переваг ключових секторів промисловості та перспектив їх ресурсного забезпечення і виходу на ринки;

– розгляд цілісних ланцюгів створення вартості – від доступу до енергії і сировини до після продажного сервісу і повторного використання матеріалів;

– перехід від традиційного галузевого підходу до аналізу і планування сектору до кластерного підходу з акцентом на інтеграцію споріднених видів діяльності, навчання МСП у мережах знань та інновацій, партнерство держави і бізнесу;

Механізм та інструменти захисту національного виробника

Складові механізми	Інструменти
Розширення присутності на зовнішніх ринках (способи виходу на зовнішні ринки)	
Просування продукції (економічна дипломатія)	<p>Медіа-просування у галузевих виданнях, друкованих та ТВ та Інтернет-ЗМІ</p> <p>PR-заходи</p> <p>Лобіювання інтересів національних виробників у міжнародних організаціях.</p> <p>Включення до міжнародних науково-технічних коопераційних ланцюгів.</p> <p>Моніторинг та поширення інформації щодо національного торговельного середовища.</p> <p>Створення інформаційно-консультативних ресурсів.</p> <p>Сприяння виставково-ярмарковій діяльності вітчизняних виробників.</p>
Бізнес-навчання	<p>Навчання культури ведення бізнесу (семінари, тренінги і т.ін.).</p> <p>Правила ділової культури (менеджменту, комунікації, мотивації).</p> <p>Правила ведення міжнародного бізнесу.</p> <p>Досвід ведення бізнесу та перенесення його на територію України</p>
Захист національного виробника на внутрішньому ринку	
Тарифне регулювання	<p>Імпортні та експортні мита (обмежені можливості як члена СОТ)</p> <p>Тарифні квоти</p>
Нетарифне регулювання*	<p>Особливі регуляторні інструменти (пільги виробникам та споживачам місцевої продукції; експортні субсидії; компенсаційні мита; державні закупки; торгові операції державних підприємств інші заходи з обмеження торгівлі).</p> <p>Митні та адміністративні процедури (заходи митної оцінки; антидемпінгові мита; структура тарифів; консульські та митні формальності та документи; вимоги відносно зразків товарів).</p> <p>Стандарти та інші спеціальні вимоги до товарів (технічні стандарти; вимоги до упакування товарів та маркування).</p> <p>Специфічні торгові бар'єри (кількісні обмеження імпорту; двосторонні дискримінаційні обмеження імпорту; обмеження експорту; встановлення мінімальних цін; ліцензування; заборони щодо кінофільмів).</p> <p>Імпортні податки та збори (внесення депозитів; кредитні обмеження для імпортерів; різні збори; прикордонні збори фіскального характеру; обмеження щодо іноземних вино-горілчаних виробів; дискримінаційні збори з автомобілів; статистичні та адміністративні збори; спеціальні збори на імпортні товари).</p>

Таблиця 5.16

Механізм та інструменти розвитку внутрішнього виробництва

Розробка програм та планів їх реалізації з визначеними конкретними пріоритетами	
<p><i>Стратегічне планування та розробка короткострокових (3-5 років) планів</i></p>	<p>Збільшення фінансування досліджень та розробок, у т.ч. з приватних джерел. Стратегія підвищення інноваційності економіки. Збільшення інвестицій в основний капітал, квазі-капітал і боргові інструменти ризикових фондів. Підтримка проектів щодо стимулювання підприємців до інвестицій. План дій для реалізації нових підходів до державних закупівель. Підтримка створення і розвитку промислових кластерів. Заходи зі збільшення кількості зайнятих у сфері досліджень і розробок.</p>
<p><i>Розробка та реалізація операційних програм</i></p>	<p>Програма розвитку інфраструктури (будівництво автострад, аеропортів, модернізацію залізничних колій, оновлення парку комунального транспорту). Енергоефективні заходи (від розвитку проектів «зеленої» енергетики до переоснащення ТЕС на споживання газу. Регіональні операційні програми. Програми з розвитку людського капіталу, інноваційної економіки, підтримки НДДКР, технічної допомоги. Програма територіального співробітництва. Програма розвитку малого бізнесу. Фінансування освіти та науки.</p>
<p><i>Розробка стратегій регіонального розвитку та планів їх реалізації</i></p>	<p>Секторальні (галузеві) – оптимізація і диверсифікація структури економіки, спеціалізація регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу; Територіальні (просторові) – міжрегіональне співробітництво, формування «точок зростання», активізація місцевої економічної ініціативи, зміцнення потенціалу сільської місцевості. Управлінські – створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади.</p>

Фінансові інструменти міжнародних фінансових організацій, ЄС та ін.	
<i>Підключення до фінансових інструментів міжнародних фінансових організацій, ЄС та окремих країн світу</i>	Програми та проекти ЄБРР, ЄІБ, МБРР (модернізація національної інфраструктури, енергозбереження та захист довкілля, розвиток малого та середнього бізнесу). Програма «ФАРЕ» (допомога у реструктуризації економіки). Програма «ІСПА» (розвиток транспортної інфраструктури та охорони довкілля). Програма «САПАРД» (структурна перебудова в аграрному секторі, запровадження спільної сільськогосподарської політики). Програми і проекти фінансової і технічної співпраці урядів різних країн.
Фінансові механізми підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності	
<i>Інституційне (базове) фінансування:</i>	<ul style="list-style-type: none"> – державних науково-дослідних установ; – власних проектів досліджень ВНЗ; – підтримки спеціального дослідницького та наукового обладнання; – спільних досліджень у наукових мережах.
<i>Конкурсне (проектне) фінансування:</i>	<ul style="list-style-type: none"> – проектів, включені до національної рамкової програми досліджень; – проекти з «вільним фінансуванням»; – індивідуальні проекти аспірантів; – спеціальні міжнародні проекти, які не фінансується спільно з будь-яким міжнародним фондом.
<i>Заохочувальні схеми:</i>	<ul style="list-style-type: none"> – створення фондів розвитку технологій, які не обкладаються податками; – податкові кредити на витрати, пов'язані з НДДКР; – податкова знижка на вартість високотехнологічного обладнання; – зменшення імпортних тарифів на ввезення високотехнологічного обладнання; – зменшення акцизного збору на технологічні товари.
<i>Селективне заохочення через кредитування та субсидіювання:</i>	<ul style="list-style-type: none"> – фінансування технологій як у формі грантів, так і позик (цільових та субсидійованих); – фінансування у різноманітних формах великої кількості користувачів з залученням венчурних компаній, банків, компаній з гарантування кредитів та ін.

Субсидії для технологічного розвитку:	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка приватних фірм, які проводять дослідження в основних стратегічних проектах технологічного розвитку промислової сфери; – субсидіація до двох третин витрат на НДДКР спільних проектів національного інтересу, які проводились приватними фірмами та дослідними інститутами – проекти зі створення специфічних високотехнологічних продуктів для забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку; – проекти з розвитку базових технологій, які вважаються незамінними для економіки.
Адаптація чинних стандартів та впровадження нових	
Гармонізація стандартів	Приведення стандартів ДСТУ у відповідність до європейських стандартів. Впровадження європейські стандарти управління у державних установах.
Інші механізми	
Економіко-адміністративні механізми	<p>Фінансово-кредитні інструменти. Стимулювання капітальних інвестицій. Ефективна амортизаційна політика. Створення вільних економічних зон. Розбудова інфраструктури економіки. Формування соціальної бази (освіта, підготовка та перепідготовка кваліфікованих кадрів, фінансування науки). Підготовка спеціалістів зі стандартизації та сертифікації. Технічний, санітарний та фітосанітарний контроль. Прискорення реєстраційних процедур у сфері стандартизації та сертифікації. Спрощення реєстраційно-митних процедур експорту.</p>

Примітка. * – сформовано за класифікацією СОТ.

Джерело: сформовано автором.

– держава має бути усунута від впливу на оперативну діяльність бізнесу, але повинна зосередитись на горизонтальній політиці створення рамкових умов для його розвитку: прозоре інвестиційне та конкурентне середовище, розвиток інфраструктури, доступ МСП до ресурсів, ринків та фінансів.

У секторальній політиці доцільно виділити чотири пріоритети:

– розбудова ресурсоефективної економіки з акцентом на енергоємні види діяльності: металургію, хімічну, промисловість будівельних матеріалів;

– створення інноваційно-технологічних кластерів в космічній, авіаційній та оборонній галузях з розвинутою дослідницькою базою;

– диверсифікація та кластеризація підприємств, що працюють на внутрішній ринок: в машино-, автомобілебудуванні, виробництві медичної, побутової техніки, електроніки, агро-виробництві;

– розбудова сервісної економіки на базі ІКТ, включаючи інтелектуальні бізнес-послуги та креативний сектор, збільшення їх віддачі в економіку країни.

Інвестиційна криза поряд з високими рівнями енергоємності та зносу основних фондів вимагає структурних змін у бік знаннємістких і не капіталомістких виробництв. Особлива увага – до подолання бар'єрів на шляху наукового продукту до виробництва і ринку. Як вихід пропонується перетворення наукової сфери у сферу високотехнологічних послуг с посиленими вимогами щодо її результативності та орієнтації на попит.

Інструментами розбудови ресурсоефективної економіки є стимули до продуктивного використання підприємствами матеріальних ресурсів, еко-інновацій, ресурсо- та енергоефективних технологій, які впроваджуються разом з екологічними, енергетичними стандартами та стандартами якості.

Важливою передумовою дієвості програми модернізації є створення механізму її координації та оцінки прогресу, наприклад, Керівного комітету з представників зацікавлених міністерств і відомств, бізнес-асоціацій, а також

платформ/ініціатив по напрямках горизонтальної політики. За кластерного підходу за координацію відповідає менеджмент у кластерах.

Сьогодні, в умовах економічної кризи, держава має обмаль фінансових інструментів для здійснення масштабної модернізації сектору та стимулювання структурних змін. Разом з тим для допомоги відновленню країни надходять значні кошти технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій та окремих країн. Зокрема Євросоюз здійснює секторальну бюджетну підтримку та спрощує доступ МСП та науковців до різних фінансових інструментів, що працюють у Європі. Питання полягає у ефективному використанні цієї допомоги, що має базуватися на оцінці результатів (result-based-management). Цим питанням опікується Мінекономрозвитку, яке є також відповідальним і за формування та реалізацію промислової політики.

Організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) допомагає країнам у питаннях модернізації промисловості, впровадження сучасних інструментів підтримки конкурентоспроможності МСП, переходу на стандарти енергетичного й екологічного управління. Сьогодні в Україні реалізується три проекти ЮНІДО у сфері ресурсо- та енергоефективності, сприяння малим і середнім підприємствам у цих сферах.

1. Необхідно добитися підписання Проекту Рамкової програми співробітництва України з ЮНІДО на 2016-2020 роки, який у вересні 2016р. надіслано в Секретаріат ЮНІДО для підписання., де основні пріоритети:

- інструменти та політика сприяння сталому промислового розвитку;
- сприяння промислового зростанню, технологічному та інноваційному розвитку;
- сприяння інвестиціям, трансферу технологій, обміну знаннями, розвитку партнерств;
- розвиток МСП, їх кластерів, технологічних платформ, консорціумів, бізнес-зв'язків;

– екологічна сталість, ефективність використання ресурсів та екологічно чисте виробництво, промислова енергоефективність та відновлювані джерела енергії.

Без політики структурних змін у сфері інноваційних технологій диспропорційність економіки буде консервуватися і негативно впливати на можливості і перспективи економічного зростання. Необхідно зазначити, що саме за лідерство в сфері вискоєфективних промислових технологій конкуруватимуть країни і необхідно визначити коло передових технологій у міжнародному науковому просторі які відіграватимуть ключову роль в інноваційному розвитку принаймні у найближчі п'ять років, адже комерціалізація результатів НДДКР в таких галузях передових технологій як інформаційні, космічні, промислові технології, біотехнології, нанотехнології, розробка нових речовин, обумовлюватиме конкурентні позиції національних економік на глобальному ринку.

Світові тренди інноваційного розвитку визначено за пріоритетами, що закріплено у програмних документах країн-інноваційних лідерів*:

1. Демографічні зміни, рівень життя та охорона здоров'я.
2. Продовольча безпека, ведення раціонального сільського господарства, дослідження морського дна, біоекономіка.
3. Безпечна, чиста та раціональна енергетика.
4. Енергоефективний зелений транспорт.
5. Протистояння кліматичним змінам, ефективне використання ресурсів та корисних копалин.
6. Інноваційне, рефлексивне суспільство рівних можливостей.
7. Безпечне суспільство.

Світові тенденції щодо розвитку пріоритетних технологічних сфер узагальнено за даними світових лідерів виробництва [18, с. 175-176] (табл. 5.17). Україна має можливості використати імплементацію положень Угоди для модернізації в окремих сферах, визначених у світових трендах.

Таблиця 5.17

Пріоритетні технологічні сфери

Сфера	Напрями	Галузі
Науки про життя	Біохімія, імунологія, генетика, фізіологія, екологія	Фармацевтика, хімічна промисловість, медичне та хірургічне обладнання, ортопедичні пристрої, сільське господарство
Біотехнологія	Медичне та промислове застосування передових наукових відкриттів у генетиці	Хіміко-фармацевтична промисловість, сільське господарство, харчова промисловість, деревообробна
Інформація та телекомунікація	Продукти, що спроможні обробити великі обсяги інформації. Галузь ІКТ забезпечує апаратне, програмне забезпечення та послуги, які складають сучасну інформаційну епоху, охоплюючи напівпровідники, телекомунікації, програмне забезпечення для продуктивності або безпеки, комп'ютери, планшети та ігрову сферу. Основні напрями розвитку галузі ІКТ: технології бездротового зв'язку, можливості кібербезпеки, вбудовані технології	Комп'ютерне та офісне обладнання, радіо-, телевізійне і комунікаційне устаткування та напівпровідники, обчислювальні машини
Електроніка	Передові розробки у галузі електронних компонентів (окрім оптико електронних), що сприяють підвищенню продуктивності та місткості, при цьому зменшені у розмірі	Електронне обладнання та компоненти, спортивне та медичне обладнання
Оптоелектроніка	Електронні продукти на компоненти, що випромінюють та/або поглинають світло	Оптоелектроніка, напівпровідникова техніка
Гнучке автоматизоване виробництво	Робототехніка, виробництво станків із числовим програмним управлінням та подібні автоматизовані промислові продукти, що сприяють більшій гнучкості виробничого процесу і мінімізують людське втручання	Електроніка, мікроелектроніка, програмне забезпечення
Передові матеріали	Відкриття в еволюції матеріалів, які враховують подальший розвиток та появу інших передових технологій. Продовжується швидке зростання можливостей у сфері нових матеріалів і методологій обробки, знижуючи витрати, що значно посилює виробництво пов'язане з хімією та фізикою. Це дає змогу застосовувати хімічні та біологічні матеріали в новий спосіб у таких індустріях, як медицина, промисловість та екологія	Хімічна, машинобудування, електротехніка, електронна промисловість, металургія, металообробка

Авіа- та аерокосмічні продукти	Розвиток автономних транспортних засобів і пов'язаних з ними технологій набуває все більшого значення, експерти виділяють цей напрямок у якості ключової галузі розвитку на найближчі три роки. Інші проривні напрямки – це розвиток технологій кібербезпеки, робототехніка та дрони. Серед нових напрямків пріоритетного розвитку на наступні два роки, щонайменше, – комерційні космічні технології.	ОПК, повітряні літальні апарати, включаючи космічні
Зброя	Продукти воєнного призначення	ОПК
Ядерні технології	Отримання ядерної енергії	Ядерна енергетика, виробництво медичної техніки
Нанотехнології	Вдосконалення технологій та способів виробництва в інших галузях	Виробництво металовиробів, автомобілебудування, оптична промисловість, хімія
Енергетика	Основні тенденції компаній, що займаються розробкою технологій для генерації, транспорту, зберігання і ефективного споживання електроенергії та палива можуть бути як автономними виробниками енергетичних технологій, так і транснаціональними виробниками енергії зі значним витратами на R&D. Виробництво може відійти від традиційних джерел – нафти та газу, а також вітрових турбін або сонячних панелей, і збільшити видобуток енергії за рахунок біопалива, нових методів підвищення нафтовіддачі і сланцевого газу.	

Джерело: побудовано автором на основі: Horizon 2020; пріоритетні галузі визначено у національних стратегіях: Німеччина – Стратегія в галузі високих технологій 2020; Франція – Національна стратегія наукових досліджень та інновацій, Великобританія – База інвестування в науку та інновації, Інноваційна нація; Австрія – Національна науково-технологічна та інноваційна стратегія 2020; Польща – Національна програма передбачення – Польща 2020; РФ – Стратегія інноваційного розвитку до 2020; Японія – Нова стратегія зростання 2009-2020; Китай – Середньо- і довгострокова програма розвитку науки і технологій 2006-2020; науково-дослідні установи та міжнародні організації: The Boston Consulting Group - The Most Innovative Companies 2014: Breaking Through is Hard to Do. National Science Foundationю MIT Technology Review 2014. Battelle Memorial Institute – Global R&D Funding Forecast 2014. CORDIS. OECD.

Україна має певну специфіку щодо впровадження нових технологій. В розвинених країнах основна маса прибутку зосереджена саме у високотехнологічних галузях, в Україні – у середньо – і низькотехнологічних. За відсутності достатніх фінансових ресурсів і механізмів фінансової підтримки інноваційної діяльності на макрорівні, впровадження нововведень фінансується переважно за рахунок коштів

підприємств, як і вся інвестиційна діяльність. Отже, нововведення здійснюються лише у тих галузях, які мають достатньо високий рівень рентабельності і можуть виділити на нововведення суттєву частку своїх прибутків.

В повній мірі реалізувати потенціал високотехнологічного сектору і як наслідок зайняти більш потужні позиції на світовому ринку технологій, Україні не дозволяє недостатня конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, а також ряд внутрішніх чинників.

Обмеженим є доступ приватного капіталу до високотехнологічного сектору економіки України. Слабка система венчурного фінансування не дозволяє консолідувати внутрішні ресурси для спрямування у високотехнологічні галузі.

Нерозвиненість внутрішньої корпоративної бази не дозволяє протистояти у конкурентній боротьбі міжнародним високотехнологічним корпораціям. Незначною є активність вітчизняних підприємств у створенні на договірній основі високотехнологічних об'єднань для реалізації окремих науково-виробничих проектів за участі українських підприємств та провідних компаній інших країн.

Для отримання позитивного ефекту від державної політики по залученню сучасних технологій у першу чергу необхідно: поетапний перехід до високотехнологічного виробництва: освоєння за допомогою зарубіжної технології випуску продукції, що не виробляється в Україні; освоєння випуску нових високотехнологічних виробів і вихід з ними на зовнішній ринок; технологічне оновлення пріоритетних галузей вітчизняної промисловості; забезпечення процесу відтворення придбаних технологій на вищому технологічному рівні; диверсифікація джерел залучення нових технологій; створення спеціалізованого органу з оцінки технологій намічених до впровадження; заохочення впровадження дрібними і середніми фірмами нових зарубіжних технологій; створення фонду фінансової і технічної допомоги підприємствам, які розгортають нову з точки зору національного ринку технологічну діяльність; забезпечення постачальником закордонних технологій підготовки відповідних

технічних кадрів; оновлення матеріально-технічної бази наукових установ і виробничих потужностей вітчизняних підприємств.

Оскільки ймовірні наслідки реалізації політики залучення сучасних технологій з-за кордону можуть бути як позитивними так і негативними, завдання держави – мінімізувати негативні наслідки та сприяти позитивним.

Разом з тим, крім значних потенційних вигод, на європейському напрямку інтеграції Україну очікують і потенційні загрози. Головна з них полягає в тому, що українські підприємства в переважній більшості не є конкурентоспроможними, тому можуть не тільки не досягти успіху на європейських ринках, але і втратити внутрішній. Це дійсно реальна загроза, оскільки європейські підприємства вже знаходяться на порядок вище в технічному і технологічному розвитку. Тут існує ряд дуже важливих нюансів. Перш за все слід розуміти, що загрозою для вітчизняної економіки є не європейські інвестиції, а якраз їх нестача. У зв'язку з відкриттям нового і досить об'ємного ринку у європейських компаній є альтернатива: або розширити експорт капіталу в Україну, налагоджуючи тут своє виробництво, або збільшити експорт готової продукції, інвестувавши хіба що в логістику.

На стадії проміжної інтеграції в ЄС (а саме такою є зона вільної торгівлі) європейські підприємства будуть розширювати насамперед імпорт товарів, а не інвестицій та технологій. Це обумовлено менш конкурентним інвестиційним кліматом України. Мова йде, зокрема, про більш жорсткі правила оподаткування доходів і капіталу дочірніх підприємств європейських компаній, розташованих за периметром ЄС. Крім того, вони позбавлені можливості використовувати інструменти державної допомоги, яка може досягати до 80% витрат на реалізацію інноваційних проектів (насамперед НДДКР) і до 70% вартості реалізації інвестиційного проекту (фактично будь-який проект з модернізації або розширення виробництва).

Враховуючи досвід Польщі (табл. 5.10), перше, з чого повинні розпочинатися структурні зміни внутрішнього ринку – це створення рамкових умов (операційна програма «Інфраструктура та навколишнє середовище»), імплементована в Польщі, має найбільшу фінансову підтримку з бюджету ЄС – 27,9

млрд. євро). Україна повинна радикально поліпшити управління інфраструктурними галузями. Такі сектори, як транспорт, зв'язок, енергетика, галузі житлово-комунального господарства і досі залишаються монополіями, на яких держава присутня не тільки в якості регулятора, а й в якості основного оператора, в результаті чого ми маємо мало реформовані базові галузі, рівень зносу основних фондів яких уже становить загрозу для безпеки та стійкого економічного розвитку.

Приклади Польщі для України – розбудова інституційного середовища всередині країни. У стратегії економічного розвитку на найближчі 10 років «Європа 2020» з-поміж 7 пріоритетних напрямів реформ 2 стосуються розвитку науково-технічної та інноваційної сфер. Основною метою формування системи інноваційних інститутів є залучення в національну економіку фінансового, людського і техніко-технологічного капіталу з-за кордону і спрямування його в окремі, найбільш технологічно модернізовані види діяльності і виробництва.

Таблиця 5.18

Інструменти стимулювання інноваційного розвитку, (на прикладі Польщі)

Інструменти державного стимулювання інноваційної діяльності в області розробки законодавчої бази і державних програм	Розробка програм і законів щодо сприяння в створенні і розвитку технологічних парків, промислових та інноваційних кластерів, сприяння у розвитку інноваційних стратегій, включаючи підтримку інноваційних кластерів, наукових і дослідних парків
	Розробка програм з підтримки розвитку наукових досліджень і їх комерціалізації шляхом створення і часткового фінансування ряду інноваційних центрів
	Організація єдиної системи управління, що дозволяє створювати інституційні структури кластерів, що об'єднують проекти з різних галузей
	Вироблення єдиного антимонопольного законодавства
	Удосконалення інноваційної системи та нормативно-правової бази, стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва
Інструменти державного стимулювання інноваційної діяльності в області фінансової підтримки інноваційних організацій	Виділення з державного бюджету коштів на створення сучасних індустріальних зон, облаштування і розширення технологічних індустріальних парків
	Фінансова підтримка створення в рамках кластерів науково-дослідних підрозділів
	Державна фінансова підтримка центрів, призначених для комерціалізації окремих проектів і розробок, що мають важливе економічне значення

Продовж. табл. 5.18

	<p>Державне фінансування інновацій не тільки в області техніки і технологій, а й у сфері послуг та комерційної діяльності компаній</p> <p>Ефективне використання бюджетних коштів при здійсненні досліджень в області високих технологій і розширення інноваційної діяльності</p> <p>Підтримка на початковому етапі бізнес-інкубаторів, технопарків, нових фірм, засновниками яких виступають підприємства, дослідницькі інститути або університети, які створюються з фінансовою участю місцевої влади</p>
<p>Інструменти державного стимулювання інноваційної діяльності в області надання пільгових умов інноваційним організаціям</p>	<p>Створення системи пільгового оподаткування НДДКР</p> <p>Надання інвесторам податкових пільг у вигляді знижених податкових ставок, звільнення від податків на певний період або повне звільнення від деяких видів податків</p> <p>Використання системи прискореної амортизації устаткування</p> <p>Надання пакета пільгових послуг новостворюваним інноваційним компаніям</p> <p>Надання інвестиційних і регіональних податкових пільг від органів місцевого самоврядування, звільнення від місцевих податків на певний термін</p> <p>Надання суб'єктам інноваційної діяльності пільг з оплати державних послуг (зв'язку, тепла, електроенергії) у вигляді скорочення плати за комунальні послуги або надання по них розстрочки</p>
	<p>Надання податкових пільг для малого, середнього та великого бізнесу шляхом пред'явлення до відрахування для цілей податку на доходи корпорацій до 50% витрат на дослідження і розробки, а також можливість при отриманні організацією збитків пред'явити відповідні суми до відшкодування з бюджету на розрахунковий рахунок</p> <p>Створення в особливих економічних зонах таких особливостей: відсутність імпорتنих та експортних мит, низька ставка податку на прибуток від експортних операцій, відсутність податку з продажів, відсутність податків на нерухомість і власність, спрощення адміністративних процедур</p> <p>Надання системи пільг щодо заробітної плати працівників, зайнятих у НДДКР, застосування яких зменшує розмір нетрадиційного податку на прибуток підприємств, а розмір податків на фонд оплати праці та національних страхових внесків</p> <p>Надання пільг інвесторам, науково-дослідним і дослідно-конструкторським організаціям, інноваційним підприємствам у формі значно менших, порівняно з ринковими, ставок оренди офісних і виробничих приміщень, а також у формі надання бізнес-послуг за відносно низькою ціною</p>

Інструменти державного стимулювання інноваційної діяльності в області іншої підтримки інноваційних організацій	Здійснення морального заохочення видатних вчених та інноваторів (вручення державних нагород, присвоєння почесних звань)
	Створення ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності
	Створення умов для подолання інформаційних бар'єрів між окремими інноваційними кластерами на регіональному та федеральному рівні, маркетинг інновацій
	Створення необхідних умов для координації діяльності вчених і науковців, здійснюваної в рамках наукових товариств
	Створення умов для формування кластерів в сегментах промисловості, заснованих на впровадженні наукових досягненнях і які мають високий потенціал зростання
	Сприяння у наданні послуг, пов'язаних з ліцензуванням і обміном патентною інформацією
	Об'єднання компаній у великі галузеві спілки – асоціації, що представляють в країні інтереси своїх членських компаній та здійснюють діяльність по створенню для них комфортного бізнес-середовища

Джерело: сформовано автором.

Підхід передбачає наступні напрями діяльності органів державного управління інноваційної сферою: розробку національних стратегій та програм розвитку нових технологій; створення державних організацій з комерціалізації результатів досліджень науково-дослідними установами; розбудову та модернізацію наукової інфраструктури (управлінські структури, адміністративні принципи тощо), від якої залежить розвиток інновацій.

Розбудова інституційного середовища дозволить: створити розгалужену систему інститутів розвитку, які супроводжуватимуть кожний етап створення і комерціалізації високотехнологічних продуктів; реформувати систему фінансування науки відповідно до міжнародних стандартів, що стимулюватиме розширення діяльності вітчизняних наукових і науково-дослідних установ і, відповідно, зростання обсягів пропозиції інноваційних розробок на ринку високотехнологічної продукції; підвищити освітньо-кваліфікаційний рівень працівників галузей та видів діяльності, у які найбільш доцільно

залучати іноземний капітал для підвищення їх технологічного рівня.

Таким чином буде досягнутий високий рівень інвестиційної та інноваційної привабливості інноваційного виробництва України для іноземного та вітчизняного капіталу.

Для досягнення позитивного ефекту від розвитку національного ринку за рахунок інноваційної політики, що базується на розбудові інституційного середовища всередині країни, у першу чергу необхідно: утворити базові складові системи інноваційних інститутів розвитку – мережі державних і регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації, технопарків і наукових парків, фондів підтримки фундаментальних досліджень та інноваційного підприємництва тощо; розширити попит на фінансовий, людський і техніко-технологічний капітал з боку інноваційно активних вітчизняних підприємств промисловості та інших галузей; спрямувати державну інноваційну політику на інтенсифікацію розвитку певних секторів економіки, які належать до передових технологічних укладів, зокрема, індустрії програмного забезпечення, виробництва світлодіодної техніки, нанотехнологій, новітнього матеріалознавства, фармацевтики [13; 246].

Важливим елементом модернізації внутрішнього ринку в Польщі є розвиток національної та регіональних інноваційних систем [42; 43], які сприяють: 1) впровадженню інновацій; 2) переорієнтації науково-дослідного сектору на задоволення потреб національних виробників та переходу від економіки, основаної на трудових ресурсах і капіталі, до економіки знань; 3) посиленню взаємозв'язків між науково-технічним сектором, органами державної влади, громадськими організаціями, навчальними закладами. Стратегічні цілі реалізується із застосуванням таких засобів та інструментів: навчання працівників на різних рівнях; розвиток науки на основі залучення грантових коштів, національних дослідницьких програм; розбудова інфраструктури для підтримки інноваційної діяльності (технологічні парки, мережа технічної і технологічної допомоги для малих і середніх підприємств (МСП), інноваційні центри та центри трансферу технологій); інформаційні осередки і мережі,

бібліотеки; спеціалізовані консультаційні послуги для МСП; позики, податкові пільги, гарантії по кредитах; правове регулювання і контроль монополії, охорона інтелектуальної власності [20; 39; 41].

З огляду на недостатні (слабкі) інноваційні можливості модернізації внутрішнього ринку України, низьку активність вітчизняних підприємців у залученні коштів програм технічної допомоги ЄС корисним є досвід Польщі у розв'язанні фінансових проблем інноваційних підприємств. Наприклад, Любельський фонд регіонального розвитку створено за ініціативи інституцій, що зацікавлені у економічному зростанні регіону, серед яких варто виділити таких співзасновників: органи місцевого самоврядування, банки, торгово-промислова палата. Така організаційна форма Агенції регіонального розвитку дала можливість об'єднати зусилля місцевої влади, фінансового сектора та підприємців у активізації інноваційної діяльності воєводства.

Місія Фонду полягає у підтримці сектора МСП через фінансування інвестиційних та інноваційних проектів цих підприємств. Фонд регіонального розвитку надає фінансові, інформаційні, консультаційні, навчальні послуги, здійснює посередництво у працевлаштуванні, сприяє залученню коштів з фондів ЄС. Програми венчурного фінансування, що здійснюються кредитним відділом Фонду, підтримують реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів, впровадження на ринок нових продуктів, розвиток збутової мережі і передбачають надання середньо- чи довгострокових кредитів в межах визначеної квоти (не більше 100 тис. дол. США), лізинг високотехнологічного обладнання, допомогу в управлінні фінансами.

Для забезпечення ефективної діяльності Фонду в регіоні сформована мережа інституцій, яка включає Агентства локального розвитку, центри підтримки бізнесу, консультаційні установи, локальні кредитні фонди, бізнес-інкубатор. Основними цілями агентств локального розвитку є підтримка суб'єктів господарювання, що розпочинають підприємницьку діяльність на інноваційній основі, створення сприятливого середовища для розвитку інноваційного підприємництва в районних центрах та

селищах. Зазначені цілі реалізуються через надання консультаційних і навчальних послуг, правове консультування, посередництво у працевлаштуванні і діяльність Клубів інноваційних підприємців, співпрацю з органами місцевого самоврядування.

Наступне десятиліття має вирішальне значення для економічного розвитку України, тому першочерговим є досягнення широкого консенсусу щодо бачення майбутнього та шляхів його реалізації. Лише таким чином українцям вдасться консолідуватися та розбудувати сильну державу з сильною економікою.

Десятиліття економічного зростання України повинно базуватися на людському капіталі та рухатися в напрямку збалансованого розвитку, побудованого на принципах інноваційності, сталості та включеності усіх верств населення до результатів економічного зростання.

Національна економіка повинна інтегруватися до економік, заснованих на знаннях, розбудовуючи потужну виробничу базу, джерелом зростання якої є підвищення продуктивності і конкурентоспроможності. Така модель розвитку дозволяє залучити більшість населення до процесів модернізації та забезпечити рівний доступ до знань, що є важливим імпульсом активізації населення, в тому числі і соціально виключених верств, що знижує ризик структурного безробіття та рівень бідності.

Це започаткує наше входження у нову економіку з високим рівнем зайнятості, продуктивності праці та соціальної і територіальної згуртованості.

Кінцевою метою економічних перетворень повинно стати значне зростання добробуту на протязі наступних 10 років всіх громадян України, ефективний захист їх основних прав та свобод, формування в Україні численного та потужного середнього класу.

Бачення України повинно гармонізуватися з міжнародними стратегічними документами та врахувати поточну ситуацію в Україні, стартовий рівень та умови розвитку і національні інтереси.

Україна буде прагнути до досягнення визначених цілей реалізуючи три стратегічні пріоритети:

- підвищення інституційної ефективності та результативності;
- підвищення конкурентоспроможності економіки;
- забезпечення соціальної і територіальної згуртованості.

В результаті країна, найширші кола суспільства, а також окремі громадяни зможуть задовольнити матеріальні і соціально-політичні потреби, а також культурні та цивілізаційні устремління і стати активними учасниками життя країни і міжнародного співтовариства

Реалізація стратегічної мети зумовила вибір трьох стратегічних пріоритетів, які є відповіддю на ключові проблеми майбутнього десятиліття.

**СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ № 1 Інституційні
перетворення та становлення ефективної держави –
підвищення якості державних інститутів, активна роль
соціального капіталу**

Модернізація держави буде базуватися на принципі – інтерес кожного українського громадянина повинен бути дотриманий на основі сучасних стандартів управління за допомогою раціональних і реалістичних цілей, за участю різних суб'єктів, інтеграції, різних видів державної політики а також враховуючи конкретні обставини і потреби різних територій на основі принципу відкритого і прозорого уряду. Бачення України в якості ефективної держави включає в себе системні рішення, процедури та інститути, що дозволяють ефективно впроваджувати закони, які задовольняли б потреби і сподівання громадян.

Важливою складовою ефективної держави є формування правової та інституційної інфраструктури для унеможливлення корупції, забезпечення безпеки кожного громадянина та бізнесу з метою стимулювання процесу створення конкурентних переваг країни.

Реалізація цього пріоритету також вимагає політичних, конституційних та інституційних реформ. Нова модель повинна передбачати конструктивне партнерство держави, бізнесу,

громадських організацій та місцевого самоврядування у розробці та формуванні політики соціально-економічного розвитку.

Ефективні інститути громадянського суспільства сприятимуть зростанню довіри, в той час як публічні дебати, залучення громадян до процесу створення **політики** в області розвитку, а також розширення доступу до знань та до публічної інформації сприятиме розумінню здійснюваних соціально-економічних перетворень і підвищить їх суспільне визнання. Турбота про державні інтереси, висока якість суспільних дискусій і громадянських інституцій, підвищення громадської участі (індивідуальне і інституційної) підвищення ролі творчого та інтелектуального потенціалу сприятиме будівництву громадянського суспільства.

Процеси розвитку будуть підтримуватися за рахунок поступового вивільнення неефективно розподілених державних коштів, що дозволить відійти від існуючої структури державних витрат до збільшення витрат на наукові дослідження і розробки, освіту, здоров'я, культуру та соціальні програми. Підвищення ефективності державних коштів, сприятиме більш ефективному використанню позабюджетних джерел для фінансування розвитку. У багатьох випадках вплив змін, введених в першій п'ятирічній фазі буде видно тільки в довгостроковій перспективі.

СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ № 2 Ефективний соціально-економічний розвиток і висока конкурентоспроможність економіки на основі людського капіталу, знань, інноваційного виробництва та інфраструктури, як основних конкурентних переваг країни

Високої конкурентоспроможності економіки України досягне лише через значне зростання внутрішніх та іноземних інвестицій, а також підвищення ефективності усіх факторів виробництва. Міжнародний досвід доводить, що найкращий спосіб нарощування інвестицій та виробничої спроможності – ґрунтовне покращення інвестиційного бізнес середовища в державі, яке стимулюватиме прискорене економічне зростання та сприятиме збалансованості державних фінансів за рахунок зростання доходів бюджету, яке разом з раціоналізацією державних витрат та поліпшенням його структури дозволить

збільшити частку витрат на цілі розвитку. Це також дозволить підтримувати низький рівень інфляції і рівень дефіциту державного бюджету та збалансувати сальдо рахунку поточних операцій.

Конкурентоспроможна економіка України – це посилення ролі знань та інновацій як ключових факторів майбутнього зростання. Це підвищення якості нашої освіти, покращення результатів дослідницької роботи, заохочення передачі знань та інновацій, максимально використовуючи інформаційні та комунікаційні технології та забезпечуючи перетворення інноваційних ідей у нові продукти та послуги. Це сприятиме зростанню, створенню якісних робочих місць та вирішенню соціальних проблем, але це вимагає покращення не лише обсягів і структури витрат на наукові дослідження а й умов для участі приватного сектору у науково-дослідній діяльності

Ефективна реалізація структурної політики буде стимулювати структурні зміни, як важливий чинник підвищення конкурентоспроможності економіки і буде домінувати середній технологічний сектор, але мета і націленість даного стратегічного пріоритету – швидке зростання сектора високотехнологічних товарів і послуг з найвищою доданою вартістю. Ефективні механізми стимулювання інновацій, а також зростання державних інвестицій на наукові дослідження і розробки будуть сприяти залучення інвестицій бізнесу в ці галузі.

Україна стане цифровим суспільством з високим рівнем інформаційних та комунікаційних технологій, що дозволить компаніям та домогосподарствам мали змогу використовувати переваги єдиного ринку цифрових послуг у всіх сферах діяльності та розширить можливості реалізації індивідуальних особливостей кожної людини

Конкурентна економіка України – це економіка, яка характеризується достатніми і ефективно використовуваними природними ресурсами із яких особливий акцент робиться на енергетичних ресурсах, що дозволяє закласти динамічне і збалансоване (стале) зростання. Заходи з підвищення енергоефективності та диверсифікації джерел енергоносіїв створять одну з найважливіших конкурентних переваг України для прискореного економічного зростання та сталого розвитку.

Підвищення енергоефективності економіки та ширше використання відновлюваних джерел буде сприяти не лише скороченню викидів CO₂ і виконання зобов'язань з питань клімату та енергетичного пакета а й формуванню сприятливого (дружнього) для Людини природного середовища. Інноваційні рішення будуть реалізовуватися з також метою раціонального використання усіх природних ресурсів, при одночасному зниженні впливу людської діяльності на навколишнє середовище та екологізації економічної діяльності. Збереження нашого навколишнього середовища і природних ресурсів – відповідальність перед майбутніми поколіннями і важливе значення для якості нашого повсякденного життя.

Унікальний регіональний логістичний і транспортний hub піднесе інфраструктуру всередині країни на новий якісний рівень, сприятиме включенню України до міжнародних транспортних мереж, створенню нових робочих місць та нових виробництв і стане драйвером активізації економічної діяльності на початковому етапі перетворень. Сучасна інфраструктура дозволить зменшити витрати бізнесу та підвищить якість життя населення України.

Активізація підприємств малого і середнього бізнесу – одна з основних умов і результатів прискореного економічного зростання, вони створюють нові робочі місця, підтримують інновації, надають імпульс експорту, активізують внутрішній ринок та знижують рівень бідності і створюють широкі можливості для реалізації індивідуальних можливостей кожної людини.

Конкурентоспроможне і високорозвинене сільське господарство з високою продуктивністю і бережливим ставленням до землі. Агропродовольчий сектор працює на основі сучасних систем управління, конкурентоспроможний експортер харчової продукції та активний учасник внутрішнього ринку. Фермерські господарства – активні учасники створення виробничих ланцюгів кінцевої продукції, зростання експорту та займають значну частку сектора.

Зростаюча конкурентна перевага країни буде все більше результатом розвитку людського капіталу, створеного освіченішими, активнішими людьми здатними адаптуватися до

змін та соціального капіталу – удосконалення навиків і відносини, які сприяють співпраці, комунікації, творчості, відкритості, гнучкості і здатності використовувати знання і досвід. Цьому буде сприяти розширення доступу до освіти через співпрацю держави та бізнесу у впровадженні сучасних освітніх моделей, які будуть сприяти навчанню ключових навичок і підходів, таких як: мовні навички, практичні знання, робота в команді, вміння використовувати сучасні технології і творчого мислення.

Для розвитку людського капіталу необхідне безперервне навчання і професійна діяльність, яка сприятиме створенню сприятливих умов для поєднання роботи та сімейних функцій, заходи з активізації безробітних а також поширення здорового способу життя. Розвиток людського капіталу також вплине на зростання соціальної інфраструктури, в тому числі інфраструктури культури. Сучасні культурні установи, мистецькі школи та установи, що діють в історичних будівлях здатні створити простір для розвитку ключових компетенції і креативного розвитку особистості та є важливим фактором розвитку країни.

Конкурентні переваги будуть побудовані, на основі спеціалізації регіонів, що сприяє утворенню в областях кластерів, для яких буде характерним включеність громад до діяльності, принципи сталого розвитку та соціальної і територіальної згуртованості

Підвищення конкурентоспроможності української економіки і забезпечення основ для довгострокового сталого розвитку країни можливе лише за умови повної включеності територій і територіальних громад та усіх соціальних груп до економічної діяльності та надання можливостей отримувати вигоди.

<p>СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ № 3 Соціально-економічна і територіальна згуртованість – територіальна єдність, доступність громадських послуг, широкі можливості для індивідуального розвитку і соціальної інтеграції</p>

Реалізація даного стратегічного пріоритету відбуватиметься через поєднання можливостей співпраці держави та бізнесу та за рахунок виконання державою своїх функцій спрямованих на забезпечення ефективного використання потенціалу розвитку всіх регіонів та в рамках освітньої, медичної, екологічної та соціальної політики щодо вирішення таких соціальних проблем, як бідність і соціальне відчуження. Завданням реалізації даного пріоритету буде зближення показників регіонального розвитку та вирівнювання рівня розвитку територій.

Територіальна згуртованість – це високий рівень безпеки і розвитку та розбудова сучасної інфраструктури і особливо транспортної. Транспортна інфраструктура високої якості (в тому числі зв'язок між містами, транспорт навколо великих міських центрів, а також забезпечення кращої доступності сільських регіонів а також прикордонні магістралі) сприятиме збалансованості територіального розвитку країни, а також сприятиме його соціальній, економічній та просторовій згуртованості.

Зростання доступу громадян до державних послуг та інформаційних і комунікаційних ресурсів дозволить підвищити конкурентоспроможність та диверсифікувати структуру економічної діяльності сільської місцевості за рахунок модернізації та інновацій в агропродовольчому секторі та за рахунок розвитку несільськогосподарських економічних функцій. Доступ до високошвидкісного Інтернету посилить здатність до інновацій у сільських регіонах та розширить доступ до знання та інтернет-торгівлі товарами та послугами. Окрім того, будуть зупинені процеси маргіналізації в регіонах, які втратять свої поточні соціально-економічні функції.

Соціальна згуртованість сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки і значно покращить ринок праці. Підхід до соціальної згуртованості буде перенаправлений в першу чергу для ефективного використання потенціалів людей з обмеженими можливостями. Таким чином, інструменти

соціальної політики будуть розроблені і використані, в першу чергу, для підвищення активності соціально виключених осіб та осіб, які піддаються ризику соціальної ізоляції і будуть максимально спрямовані на усунення або мінімізацію причин виключення. Підвищення соціальної згуртованості також сприятиме поліпшенню здоров'я українців і буде досягатися за рахунок заходів, спрямованих на адаптацію системи охорони здоров'я для подолання негативних демографічних тенденцій. Соціальні установи у партнерстві з бізнесом сприятимуть зміцненню соціальної згуртованості та спільно діятимуть у формуванні соціального капіталу, сприяючи залученню місцевої громади на принципах солідарності.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої науково-практичної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних та методичних засад формування макроекономічних диспропорцій економіки України та розроблення практичних рекомендацій щодо механізму їх регулювання. Серед найважливіших одержаних результатів дослідження у теоретико-методологічному плані є наступні:

1. На основі генезису підходів щодо трактування категорії «диспропорції», уточнено визначення диспропорційності, яка трактується як невідповідність потенціалів або темпів розвитку окремих частин економічної системи, внаслідок чого частина загального потенціалу, або продукту залишаються незатребуваними, або надмірно використовуваними (у порівнянні із цілим). Визначено, що двоїстий характер впливу економічних диспропорцій на економічні явища проявляється у непродуктивних втратах робочого часу, матеріальних ресурсів і капіталів у процесі виробництва як негативний, а позитивний – у стимулюванні ефективніших виробництв через розпад застарілих і неефективних.

2. Економічна наука, як і весь світ, переживає сьогодні переоцінку цінностей і саме структурні компоненти (пропорції, диспропорції), а не загальні величини дадуть змогу знайти шляхи вирішення кризи моделі глобального економічного розвитку. Змінювати все одразу, зберігаючи пропорційні співвідношення, надзвичайно важко, і на противагу цьому видатний вчений Йозеф Шумпетер показав, що економічний розвиток також потребує миттєвих змін, які вивільняють дорогу новим і перспективним, й такі зміни уособлюють окремі диспропорції.

3. За теорією загальної рівноваги пропорційність виступає умовою досягнення повної і часткової рівноваги та нерівноважних станів, причинами двох останніх і є диспропорції, які породжують дисбаланси. За теорією «збалансованого економічного зростання», можна говорити про утримування певних ключових змінних у фіксованому співвідношенні, що робить систему негнучкою, інерційною і неприйнятною до

інновацій, оскільки вона створює правила гри за принципом «все або нічого». Кожна національна економіка потребує як синхронізації, так і певної десинхронізації, але на сьогодні не вистачає як даних, так і системи вимірювань, що не дозволяє визначити, коли необхідно вийти за межі того чи іншого виміру, оскільки наука «хрономіка» – наука про часову (лагову) узгодженість в економіці – перебуває на стадії становлення і саме категорія диспропорцій може стати одним із показників, які дадуть можливість її розвивати.

4. Розглядаючи диспропорційність, не можна не згадати і принципово нові підходи щодо методології та практики порівняння ВВП/ВНП між країнами за кінцевим використанням на базі паритету купівельної спроможності національних валют по відношенню до американського долара. На сьогодні цей метод порівнянь широко використовується у всіх серйозних міжнародних порівняннях між країнами, які характеризують диспропорційні аспекти соціально-економічного розвитку країн світу.

5. Запропоновано методологічні підходи до дослідження макроекономічних диспропорцій, які базуються на оцінці економічних показників, за такими рівнями: диспропорції у рівнях економічного і соціального розвитку між групами держав, державами, внутрішні регіональні диспропорції в країнах та інші види регіональних; структурні диспропорції ВВП – за видами економічної діяльності, вартісній структурі, кінцевому використанню; внутрішні диспропорції стану та розвитку галузей реального сектору, диспропорції основних факторів виробництва – праці і капіталу.

6. Будь-які соціально-економічні пропорції містять в собі певні елементи диспропорційності і коли їх кількісні характеристики дають змогу ідентифікувати негативні зміни в економічних процесах, тоді можна розглядати та трактувати їх вплив як негативний. Порівняно з терміном «дисбаланс», термін «пропорційність» і «диспропорційність» має ширшу сферу застосування, зокрема, досліджуючи вікову структуру жінок в Україні, співвідношення слід трактувати як «диспропорційні» і навряд чи до них можна застосувати термін «незбалансованість»,

оскільки використання цих диспропорцій у системі балансу неможливе априорі, враховуючи важливість природних чинників.

7. Набагато важливішими є терміни «диспропорційність» та «незбалансованість» у статичі та динаміці. У статичному підході вони застосовуються майже щодо всіх економічних та соціальних явищ, розподіляючи динаміку на два вектори – перший, який сприяє їх подоланню, другий – який збільшує диспропорційність та незбалансованість, наприклад – якщо темпи зростання ВВП на душу населення в країнах, які розвиваються, вищі за темпи зростання цього показника у розвинених країнах, це свідчить про певні тенденції подолання диспропорційності.

8. Термін «дисбаланси» в останні роки використовувався у Звіті Європейської комісії «Про профілактику та корекцію макроекономічних дисбалансів», у якому визнано, що «однією із основних причин сучасної економічної кризи є великі та постійні макроекономічні дисбаланси (*imbalances*), які накопичилися протягом останнього десятиліття й відображені у значних і постійних зовнішніх дефіцитах і надлишках, постійній втраті конкурентоспроможності, виникненні заборгованості і спекуляцій на ринку нерухомості. Вони не тільки викликали макроекономічні труднощі для держав-членів, але також привели в дію «механізми перетікання», які стають загрозами для Єврозони.

9. Забезпечення економічного зростання і розвитку вимагає виваженої і гармонізованої монетарної, фіскальної, торговельної політики. Зокрема, в Україні макроекономічна стійкість і економічне зростання попередніх років значною мірою були зумовлені утриманням фіксованого курсу, що мало б слугувати підтвердженням макроекономічної стабільності, але утримання курсу за рахунок інтервенцій та втрати резервів провокувало девальваційну спіраль і спекулятивні дії на ринку. Хоча економіка України і потребувала відновлення інвестиційного потенціалу та активного залучення іноземних інвестицій, проте ще важливішою, на сьогодні, є прискорена інтеграція країни до світових виробничих, торговельних, фінансових мереж, що дозволить закріпитися у загальносвітових трендах.

10. Необхідно акцентувати увагу на надзвичайно важливій інституційній перевазі України – Угоді про вільну торгівлю з ЄС

та Канадою, що надає широкі можливості для виходу виробників з «третьої» країн на конкурентні європейські та північноамериканські ринки, інтеграції вітчизняних виробників до сучасних глобальних мереж доданої вартості інвестиційні вигоди від яких сприятимуть формуванню та реалізації нових економічних умов. Насамперед, це стосується ефективного використання досвіду країн Центральної і Східної Європи у формуванні інституційної та інтеграційної спроможності у розбудові інфраструктурної мережі, а також зміцнення економічного партнерства з країнами, які відіграють важливу роль у виробничій кооперації.

11. Обґрунтовано нерівномірний та асиметричний вплив глобалізації на економічний розвиток. Сформовані глобальні диспропорції значною мірою впливають на диспропорційність національних економік у разі відсутності інструментів їх ідентифікації та ефективною структурної політики країни. Негативними ж ефектами для України є: надмірна експортна залежність, нерозвинений внутрішній ринок, відставання у технологічній, інноваційній та інфраструктурній сферах, посилення макроекономічних, галузевих і структурних диспропорцій, регіональна дивергенція, зниження реальних доходів та економічної активності.

12. Макроекономічні пропорції визначили негативну тенденцію економічних процесів в Україні та нестабільність економічної системи. Причиною цього є те, що в країні з кінця 2013 по 2016 рік зафіксовано стрімке падіння економіки і навіть зростання реального ВВП за 2016 року розмірі +1,5% не можна розцінювати як позитивну зміну після падіння рівня ВВП з кінця 2013 року. Окрім того, ВВП на душу населення за рівнем купівельної спроможності, вже недоцільно порівнювати навіть із країнами-сусідами, а лише з країнами третього світу. Не менш важливим негативним явищем і причиною утворення макроекономічних диспропорцій було неконтрольоване зростання інфляції у період 2014–2015 рр., що посилювало структурні дисбаланси національної економіки і вирішувало політичне завдання щодо збереження інфляції на рівні 10–15% та недопущення подальшої інфляції. Також визначено, що в зв'язку з доларизацією вітчизняної економіки негативним явищем є

виробництво низькотехнологічної продукції залежної від зовнішньої кон'юнктури, висока імпортозалежність на внутрішньому ринку та висока залежність від зовнішнього кредитування.

13. Встановлено значну диспропорційність України за темпами економічного розвитку, якщо світова економіка за останні 26 років зросла у 2,5 раза, розвинуті країни збільшили ВВП у 1,7 раза, країни ЄС – у 1,6 раза, країни, що розвиваються – у 3,6 раза, то ВВП України скоротився і складає у 2016 р. близько 60% від рівня 1990 року.

14. Варто зазначити, що трансформаційні процеси економіки України у 90-х роках призвели до катастрофічного падіння обсягів валового внутрішнього продукту (за 9 років ВВП скоротився у – 2,5 раза (–59%), що заклало формування макроекономічних диспропорцій на багато років. Протягом 2010–2013 років економіка України зросла на 10% і певною мірою відновила докризові показники, проте внаслідок розпочатої Росією торговельної війни ВВП України скоротився на 6,6%, а 2015 р. – ще на 9,9% (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини Донецької та Луганської областей). Втрата даних територій призвела до скорочення ВВП України у 2014 р. ще на 3,5%.

15. Зовнішні і внутрішні умови вплинули на формування значних диспропорцій ВВП України, що зумовило тенденцію до зниження номінального ВВП у доларовому еквіваленті. За підсумками 2015 року ВВП склав 90,6 млрд дол. США, або на 101% менше, показника 2013 р.

16. Особливо небезпечним є те, що разом із падінням рівня номінального ВВП у доларовому еквіваленті зберігається чітка тенденція до збільшення обсягів ВВП у гривневому еквіваленті і аналіз номінального ВВП на душу населення підтверджує тенденцію падіння економіки і доходів населення. Наростання диспропорцій номінального і реального ВВП закладає тенденцію зниження рівня життя населення.

17. Основною перешкодою на шляху до економічного зростання є порушення основної пропорції – між споживанням і нагромадженням, окрім того, збільшення споживання домашніх

господарств відбувалося переважно за рахунок товарів імпортного походження, натомість, валове нагромадження основного капіталу, яке має бути передумовою зростання і розширення виробництва, залишалося на низькому рівні. Надзвичайно високе зростання кінцевих споживчих витрат домашніх господарств (темпи якого у 2010–2013 рр. перевищували ВВП в 2014–2015 рр.) змінилося на їхнє випереджаюче зниження і за даний період вони знизилися на 11,3%, тоді як ВВП скоротився на 21,4%. Найбільш кричущою диспропорцією ВВП є валове нагромадження основного капіталу, яке за цей період скоротилося на 65,4%. На сьогодні спостерігається процес відновлення однієї з основних макроекономічних пропорції між споживанням та нагромадженням, порушення якої призвели до утворення структурних перекосів в економіці України. Це вказує на відновлення основної макроекономічної пропорції між споживанням та нагромадженням, але дані зрушення відбулися також в силу зниження рівня життя населення, що продукує негативні очікування ринку.

18. Виявлено подвійне і скорочення внеску у ВДВ сільського господарства, (порівняно з 1990 р.), хоча останні роки його внесок зростає, наполовину – переробної промисловості, утричі – будівництва, натомість у 6 разів зріс внесок фінансової діяльності, у 3,4 – торгівлі, у 1,6 – освіти, в 1,4 – державного управління й охорони здоров'я, в 1,3 – добувної промисловості та електроенергетики. Позитивним явищем останніх двох років є зростання частки товарного виробництва на 4,4 в. п., що свідчить про злам попередньої тенденції зниження.

19. Сучасний стан структури ВВП України дозволяє стверджувати, що тривалий час відбувається перерозподіл структури випуску та валової доданої вартості зі сфери товарного виробництва на користь сфери послуг, який супроводжується прискоренням, порівняно із випуском, скороченням частки валової доданої вартості. Період 2000–2013 рр. характеризувався істотним скороченням частки виробництва товарів у загальному обсязі виробництва при зростанні частки послуг. Ця тенденція прискорювалася під час криз 2009 та 2012-2013 років і набула

зворотного характеру у 2014 р. в основному за рахунок відновлення військово-промислового комплексу.

20. Встановлено, що частка проміжного споживання до випуску порівняно з 2000 роком не має явної тенденції до зниження, а найглибше зниження рівня припадає на 2009 р. та 2012–2013 рр. У 2014 р. загальний спад економіки торкнувся і галузей сфери послуг, окрім того, зростання виробництва військово-промислового комплексу, стало фактором зростання частки матеріального виробництва. Загалом загальне зниження витрат обумовлене різким скороченням виробництва товарів, які мають майже вдвічі вищу витратомісткість, аніж послуги, що і сформувало диспропорції даних макропоказників.

21. Скорочення частки ВДВ товарів відбувалося швидше за зниження їхнього випуску, тобто як і у структурі виробництва, ця тенденція прискорювалася під час криз 2009 і 2012–2013 рр. Внесок галузей товарного виробництва скоротився на 29% і у півтора рази перевищив скорочення їхньої частки у виробництві. Найбільшого скорочення зазнав внесок у ВДВ галузей промисловості, сільського господарства, транспорту та будівництва, а внесок галузей сфери послуг за цей період збільшився на третину, завдяки торгівлі, фінансовій діяльності, операціям з нерухомістю, професійній діяльності і державному управлінню (сфері послуг лише внесок транспорту зазнав скорочення на третину).

22. Виявлені у дослідженні тенденції зіставлення зміни частки випуску і ВДВ у загальному обсязі вказують на диспропорційність між цими показниками, що поставило у привілейоване становище сферу послуг (охорону здоров'я, мистецтво, фінансову діяльність), добувну промисловість на противагу іншим галузям. Загалом же частка валової доданої вартості у виробництві товарів скорочувалася за розглянутий період в 1,5 рази швидше, аніж частка їхнього випуску.

23. Також спостерігається диспропорційність в оподаткуванні та субсидюванні галузей економіки. У 2009 р. відбулося припинення державної підтримки сільськогосподарської та нарощування рівня субсидювання добувної промисловості в умовах її високої прибутковості і лише з 2013 року відбулося скорочення рівня, і зниження у 2014 р. до

рівня 2000 року. Також відбуваються різкі коливання у субсидювання електроенергетики, водопостачання, що закладає нові диспропорції економіки України.

24. Встановлено, що у структурі ВВП за кінцевим використанням лише частка колективних витрат сектора загальнодержавного управління є стабільною. Виявлені у дослідженні тенденції свідчать про те, що у 2012–2013 рр. лише дві основні складові фактичного кінцевого споживання домашніх господарств – їхні прямі витрати на споживання, а також витрати загального державного управління на надання індивідуальних послуг домашнім господарствам відновилися. Внаслідок цього фактичне індивідуальне споживання домашніх господарств сягнуло у 2013 р. надвисоких значень (86% ВВП), сформувавши значну диспропорційність і розпочало знижуватися до обґрунтованих пропорцій у 2014–2015 рр.

25. Обґрунтовано особливості формування диспропорцій валового нагромадження основного капіталу і виявлено зростання у 2006–2008 рр. та 2011–2012 рр. і стрімке скорочення до найнижчого рівня (14% ВВП) за всю історію України у 2014 р. Різкі коливання співвідношень між експортом та імпортом після 2005 року були викликані девальвацією гривні, що на певний час оздоровило ситуацію, проте подальше утримання її фіксованого обмінного курсу знову призвело до появи значного від'ємного сальдо, яке у 2012–2013 роках знову сягнуло критичного рівня – 9% ВВП.

26. При цьому частка імпорту останні 4 роки істотно перевищує 50% ВВП, що є критичним показником для економічної безпеки і значною диспропорцією структури ВВП і лише нова масштабна девальвація гривні у 2014 р. дозволила удвічі скоротити цей розрив між експортом та імпортом і закласти тенденцію призведе формування позитивного сальдо.

27. Визначено, що основними диспропорціями кінцевого використання ВВП, починаючи з 2006 р., залишається різке зростання фактичного кінцевого споживання домашніх господарств, яке відбувається за рахунок збільшення негативного сальдо зовнішньоекономічних зв'язків на тлі високого рівня імпорту, частка якого істотно перевищує безпечну межу.

28. Виявлені у дослідженні структурні трансформації на національному ринку праці через застосування ланцюгових коефіцієнтів свідчать про незначні зміни у структурі зайнятості, тобто галузеві зміни не є достатньо вагомими. Показник лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень характеризує загальну сукупну зміну всіх структурних частин без урахування напрямів окремих зрушень, і як демонструють дані, найсуттєвіші зрушення в структурі зайнятості мали місце за період з 2006 по 2010 рр., у наступному періоді інтенсивність структурних зрушень зменшилася.

29. Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва та показник структурних зрушень Салаї перебувають у діапазоні від 0,02 до 0,038, тобто значення є достатньо близькими до 0, що характеризує досліджуваний період однорідністю структури зайнятості в Україні. Тобто галузева структура зайнятості є достатньо усталеною та слабозмінюваною, однак подібна однорідність не є свідченням достатніх можливостей забезпечення зайнятості та низького рівня безробіття в Україні. Таким чином, регулювання ринку праці, враховуючи структурні дисбаланси, стає особливо актуальним в умовах нестабільності функціонування економічної системи та дії дестабілізуючих факторів, що є істотними ознаками сучасних умов господарювання.

30. У монографії виокремлено зовнішні чинники і складові макроекономічних впливів; визначено особливості зовнішньоторговельної діяльності у контексті структурних змін у світовій торгівлі; розкрито сутність боргових зобов'язань як чинника диспропорційності; сформовано прогноз боргової залежності та механізм управління боргом.

31. На основі аналізу структури ВВП та зовнішньоекономічної складової можна стверджувати, що Україна знаходиться на стадії тимчасової стабілізації, проте низка макроекономічних дисбалансів та інституційних суперечностей вказує на вірогідне посилення негативних явищ в економіці, що може зруйнувати стабілізаційні процеси в країні.

32. Економіка України є економікою відкритого типу, яка характеризується значними обсягами експорту та імпорту. Значно вищий рівень відкритості економіки порівняно з іншими

країнами, зокрема країнами ЄС, та світової економіки в цілому, призвів до залежності у функціонуванні і розвитку вітчизняної економіки від кон'юнктури міжнародних ринків, вразливості до зміни зовнішніх чинників, і як наслідок, до загострення диспропорцій у зовнішній торгівлі. Це підтверджує аналіз відкритості економіки України та зовнішньоторговельних показників у 2005–2016 рр., особливо у періоди розгортання кризових явищ у світовій економіці.

33. Структура зовнішньої торгівлі обумовила зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом в Україні з 0,95 у 2005 р. до 0,82 у 2013 р. та зростання при цьому дефіциту торговельного балансу, фінансування якого здійснювалося за рахунок зовнішніх джерел, що призвело до збільшення боргового навантаження, вираженого як співвідношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, з 98,1% у 2005 р. до 193,1% у 2014 р., а у 2016 р. сягнуло 251,7%.

34. Для зовнішньої торгівлі України характерний низький рівень диверсифікації її географічної структури внаслідок неефективної моделі міжнародної спеціалізації, що формує диспропорції за товарними групами і регіонами. Основними торговельними партнерами України є СНД та країни ЄС, причому частка СНД в зовнішній торгівлі України невпинно скорочується: в 1996 р. частка СНД в загальному товарообігу становила 57,5%, в 2009 р. – 39,0%, а в 2016 р. – 21,1%. Це відбувається на фоні збільшення частки країн ЄС та, останніми роками, Азії в зовнішній торгівлі України товарами та послугами. Для такої моделі міжнародної спеціалізації очевидним є рух технологій – з заходу на схід (технології імпортуються з країн ЄС, а товари, вироблені з їх використанням – у країни СНД і Азії).

35. На основі аналізу встановлено, що серед факторів, що визначають диспропорційність розвитку світової торгівлі в останні роки основними є дисбаланси між країнами експортерами та імпортерами продукції, диспропорційність розвитку окремих країн, дисбаланс між споживанням і заощадженнями у провідних державах-експортерах та імпортерах, бюджетні дефіцити, дисбаланс попиту та пропозиції на міжнародних валютних ринках.

36. Встановлено, що відкритість економіки України зростає з огляду на рівень експортної квоти, яка збільшилася з 46,9% у 2005 р. до 48,4% у 2016. Це пов'язано в першу чергу не зі збільшенням відкритості, а з погіршенням економічної ситуації в країні в цілому.

37. Свідченням диспропорцій у зовнішній торгівлі, а саме дисбалансу між експортом та імпортом є від'ємне зовнішньоторговельне сальдо України протягом 2006–2013 рр., яке змінилося на позитивне у 2014–2016 рр. частково внаслідок набуття чинності економічної складової Угоди про асоціацію між країною та країнами ЄС у частині створення ЗВТ, але переважно через падіння гривні та скорочення імпорту.

38. На основі генезису зовнішньоторговельних відносин розвинених країн встановлено, що на сучасному етапі починають переважати інструменти прихованого протекціонізму через реалізацію внутрішньої економічної політики. Методи галузевого протекціонізму використовують країни, що розвиваються поряд з селективним, який проявляється у запровадженні економічних санкцій до окремих країн чи товарів. Економічна основа прихованого протекціонізму стосується внутрішніх податків і зборів, державних закупівель, вимог використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів. Основним недоліком протекціонізму є те, що, захищаючи національну економіку від зовнішньої конкуренції, він призводить до загострення диспропорцій через виникнення застійних явищ, зниження конкурентоспроможності національних товарів на міжнародних ринках, посилення монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку.

39. Як свідчить досвід успішних країн, досягнення якісних змін системного характеру та подолання диспропорційності у зовнішній торгівлі, може тривати в середньому не менше двох десятиліть. Тому її підтримка, й, у першу чергу, сприяння диверсифікації товарної та географічної структури експорту-імпорту є надзвичайно складним стратегічним завданням для України.

40. Не заперечуючи для України євроінтеграційної спрямованості, слід врахувати, що саме східно-азійський регіон найближчими десятиліттями відіграватиме дедалі вагомішу роль

у глобальному поділі праці, формуванні ланцюгів створення доданої вартості тощо. Тому для країни, яка претендує стати активним учасником глобальних економічних процесів, вкрай важливо бути залученою до трансконтинентальних проектів, ініціаторами яких є інвестори зі східно-азійських країн.

41. Для України упродовж наступних 2–3 років ймовірним є погіршення умов торгівлі, що у 2018–2019 рр., актуалізує виклики і ризики, пов'язані з погіршенням структури платіжного балансу і макроекономічних балансів загалом (зовнішньоторговельних, бюджетних, ринку капіталів, посиленням боргового навантаження тощо). Для України необхідно мінімізувати вплив зовнішніх факторів, оскільки як показує практика багатьох країн, чим вищою є конкурентоспроможність і розвиненість країни, тим меншим є вплив умов торгівлі на її платіжний баланс.

42. Безпосереднім наслідком утримання бюджетних дефіцитів є нарощування державних боргів та формування диспропорцій платіжного балансу і довгий час вважалось, що після досягнення рівня боргів (60% ВВП) держава має запроваджувати жорсткі фіскальні консолідаційні заходи, оскільки більший борг формуватиме додаткові ризики для макроекономічної і фінансової стабільності. Криза 2008–2009 рр. змінила ставлення до рівня боргової залежності, оскільки жорсткі обмежуючі заходи призводили до депресивного стану реального сектору, що своєю чергою погіршувало стан державних фінансів, тому на сьогодні у розвинутих країнах рівень державного боргу сягає і навіть перевищує рівень ВВП відповідної країни.

43. Дослідження динаміки боргу в Україні, в частині списання частини боргу і відтермінування погашення єврооблігацій, дозволяє стверджувати, що згідно з досягнутими домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидкими темпами, то кредитори отримають додаткові платежі, які при помірному щорічному зростанні ВВП на 6% за період дії VRI (1916–1941 рр.) складуть близько 37 млрд дол. США, а у випадку 10% зростання – виплати зростають до 196 млрд дол. США. Дисконтування даних сум показує деяку вигоду даних виплат за рахунок зміни вартості грошей, відповідно вартість майбутніх виплат орієнтовно складе

відповідно 16 і 76 млрд дол. США. Можна стверджувати, що ми у майбутньому можемо отримати фактор обмеження можливостей економічного зростання України.

44. Нинішній загальний зовнішній борг України практично у 2,5 раза перевищує обсяг виручки від усього експорту, а короткостроковий є втричі вищим, ніж валові валютні резерви країни і наявний обсяг валютних резервів країни є вкрай недостатнім, а враховуючи сьогоднішню економічну та фінансову нестабільність, доступ країни до міжнародних ресурсів обмежений і це ускладнює утримання макроекономічної і фінансової стійкості.

45. Аналіз стану економіки доводить, що перед Україною постають виклики, пов'язані з: низькими рівнями заощаджень та інвестицій; відтоком капіталів; фіскальними і зовнішньоторговельними дефіцитами; посиленням боргового тиску; здорожчанням позичкових коштів погіршенням умов торгівлі та платіжним балансом; ослабленням експортного потенціалу; відстороненістю від глобальних інтеграційних та інфраструктурних проєктів. Від того, на скільки Україні вдасться переламати негативні тенденції та подолати диспропорційність і залежатиме економічне відновлення країни.

46. Проведений аналіз дозволяє зробити певні висновки щодо структурних особливостей інституційних секторів економіки, зокрема пропорцій розподілу доходу секторів домашніх господарств і загальнодержавного управління та з'ясувати особливості розподільчих процесів на рівні секторів за СНР.

47. Найголовнішим напрямом економічного розвитку є відновлення економічного потенціалу країни, зростання виробництва і доходів населення, зниження залежності економіки України від зовнішніх ринків. На цьому шляху важливим завданням є пошук найбільш вдалої економічної спеціалізації України в глобальній світогосподарській системі. На сьогодні одним із таких перспективних напрямів виступає виробництво сільськогосподарської та харчової продукції. Проте необхідно враховувати, що ринки країн ЄС, які суттєво субсидіюють сільськогосподарське виробництво мають обмежені можливості для розширення українського експорту продукції даних галузей. Окрім того, металургія, продукція якої досі виступала одним із

основних експортних продуктів України, через військові дії частково позбавлена вітчизняної вугільної сировини та є залежною від енергоносіїв та субсидій на вуглевидобування. Це виступає підґрунтям зміни структури інституційних секторів.

48. Для інституційних секторів найбільшою диспропорцією України у споживанні є надто висока частка кінцевого споживання домашніх господарств, яка попри зниження у 2014–2015 роках, продовжує перевищувати рівень європейських країн у 1,2 раза (14 в. п.), наблизившись до значень США. Кінцеві споживчі витрати загального державного управління нижчі на 2,7 в. п., валове нагромадження основного капіталу – на 5,2 в. п. Існує диспропорційність сальдо зовнішньоекономічної діяльності, хоча і відбулося зниження з – 8,0 до – 2,0 в. п.

49. Виявлено, що криза 2008–2009 рр. спричинила негативний вплив на усі види економічної діяльності, проте більш глибоким був спад у виробництві товарів та послуг реального сектора економіки. У 2010–2011 рр. зростання обсягів виробництва відбувалося швидше у виробництві товарів та реальному секторі економіки і супроводжувалося скороченням податкового навантаження та зменшенням субсидіювання галузей з боку держави. У середині 2012 р. у найгіршому стані знаходилися будівництво і переробна промисловість, а зростання демонстрували тільки сільське господарство і роздрібна торгівля. Внаслідок втрати Україною територій і ринків падіння виробництва різко прискорилося у 2014–2015 роках. За період 2008–2015 рр. будівництво скоротилося на дві третини, фінанси – на половину, переробна промисловість – на 40%, водопостачання й торгівля – на третину, тоді як додану вартість за цей період наростили сільське господарство на 24%, державне управління й оборона – на 10%, операції з нерухомістю – на 5% та охорона здоров'я – на 4 %.

50. Відзначено, що залишалось високим негативне сальдо зовнішньоекономічних зв'язків, яке стало результатом утримування фіксованого обмінного курсу, що пригнічувало внутрішнє виробництво і лише у 2015 р. сальдо знизилося до –2% відповідно.

51. Диспропорційність підсекторів інституційного сектора фінансових корпорацій підтверджує глибину негативних структурних трансформацій в економіці України.

52. У структурі фінансових корпорацій відносно стабільну тенденцію до зростання частки ВДВ має Національний банк України. Його внесок у формування доданої вартості сектору фінансових корпорацій з 2009 року зріс майже удвічі. Внесок інших депозитних корпорацій носить нестабільний характер, а внесок інших підсекторів фінансових корпорацій зазнав істотного скорочення. Це є свідченням нестабільної структури сектора.

53. Встановлено, що Україна останні десять років виступала позичальником коштів із-за кордону, що обумовлено порушенням основних макроекономічних пропорцій між виробництвом та споживанням, а також утриманням фіксованого обмінного курсу гривні до долара США. Девальвація обмінного курсу у 2014–2015 рр., зумовила відновлення пропорційності зовнішньоекономічних зв'язків та зниження чистого запозичення. Для 2014 року також характерним стало одночасне скорочення активів і зобов'язань за кредитами та депозитами.

54. Обґрунтовано, що одним із основних чинників формування зовнішньої заборгованості України є продаж за кордон цінних паперів та акцій, а також збільшення чистої кредиторської заборгованості. Особливості фінансових рахунків демонструють диспропорційність в силу того, що фінансові зобов'язання в економіці України приймають на себе в основному нефінансові та фінансові корпорації. Разом з тим, у 2014 р., приблизно 90% активів і пасивів припало на нефінансові корпорації, а близько 30% – на сектор загального державного управління, в той час як фінансові корпорації та домашні господарства різко скорочували активи й пасиви.

55. Основним кредитором української економіки виступають домашні господарства та сектор іншого світу, тоді як нефінансові корпорації, загальнодержавне управління і фінансові корпорації є позичальниками коштів. У країнах ЄС існує принципово інша система пропорцій розподілу і придбання фінансових зобов'язань. Зобов'язання сектора фінансових корпорацій удвічі перевищують зобов'язання сектора нефінансових корпорацій, вища і частка домашніх господарств. Чисте придбання фінансових активів також характеризується у

країнах ЄС меншою часткою нефінансових корпорацій та вищою – фінансових корпорацій. У країнах ЄС нефінансові та фінансові корпорації є кредиторами економіки, а диспропорційність сектора домашніх господарства полягає у тому, що до 2014 р. вони кредитували економіку України удвічі більше, аніж у країнах ЄС.

56. На основі розрахунку структурно-динамічної моделі розвитку економіки України оцінено потенційні можливості переходу видів економічної діяльності на вищий технологічний рівень через зниження рівня проміжного споживання та наближення коефіцієнтів прямих витрат за міжгалузевим балансом до країн Європейського Союзу.

57. За даними структурно-динамічної моделі розвитку економіки України можна стверджувати, що результати розрахунку технологічного наближення до вибраних країн за часткою проміжних витрат свідчать про необхідність залучення інвестицій до 2030 року в обсязі до 142 млрд дол. США, згідно середнього рівня інвестицій за «країнами-еталонами». Зниження частки проміжних витрат за видами економічної діяльності дозволить при визначенні напряму технологічних змін враховувати ресурсну базу, ступінь подібності виробництв і стартові умови країни-еталона та України.

58. Обґрунтовано положення, що саме сектор фінансів виступає одним із факторів впливу на формування глобальних диспропорцій, оскільки передбачає взаємопроникнення національних економік, їхнє включення у єдиний відтворювальний процес у глобальних масштабах. Фінансові ринки, з величезними потоками капіталу і грошових коштів, більш жорсткою конкурентною боротьбою за ресурси і сфери впливу, демонструють диспропорційність, яка негативно впливає на реальний сектор економіки та призводить до утворення нових дисбалансів.

59. Визначено диспропорційність секторів економіки з низькою оплатою праці – це, передусім, сільське господарство, легка промисловість, поштова та кур'єрська діяльність, тимчасове розміщення та організація харчування, бюджетна сфера (освіта, охорона здоров'я). Саме сільське господарство разом із бюджетною сферою роблять найбільший «внесок» у бідність працюючого населення. Однією з причин низького рівня

середньої заробітної плати є несправедливо занижений розмір мінімальної заробітної плати, а світова практика свідчить, що найбільш оптимальним є співвідношення, коли мінімальна зарплата становить 50–60% від середньої.

60. При розробленні механізмів регулювання диспропорційності запропоновано враховувати соціальний капітал та структурні характеристики ринку праці: нестандартність реакції українського ринку праці, що проявляється у слабкій реакції зайнятості на зміну економічної кон'юнктури та деформалізацію соціально-трудоких відносин, що проявляється у зростанні сектору неформальної та тіньової зайнятості, розбалансованості ринку праці і освітніх послуг, унаслідок чого виникли перекося в кількісно-якісній структурі ринку праці та невідповідність рівня кваліфікації потребам роботодавців. Наявність феномену одночасно надмірної та дефіцитної праці, збільшення частки структурної складової безробіття, з одного боку, стимулює трудову міграцію, з іншого – зайнятість не за фахом. Система освіти є джерелом пропозиції кваліфікованої праці на ринку, але відсутність ефективної системи адаптації структури підготовки кадрів на потребу ринку поглиблює структурні диспропорції в цій сфері.

61. Обґрунтовано, що на формування диспропорцій впливає культурна складова соціального капіталу. За результатами опитування експертів визначено, що для розвитку соціального капіталу необхідно поєднувати розвиток неформальних і формальних інститутів, формуючи культуру ведення бізнесу, міжособистісні стосунки, культуру сплати податків, освітні та моральні засади розвитку особистості. Якщо цей процес є успішним, трансакційні витрати інституційних змін, виражені у вигляді негативних наслідків, таких, як корупція і ухилення від сплати податків, буде зменшуватися.

62. Довгостроковою стратегією інвестування у соціальний капітал має стати створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, головним чином, у частині поширення демократії, покращення економічних умов і стандартів життя та розбудова цінностей, соціальної і територіальної згуртованості через освіту.

63. Стратегії утворення соціального капіталу мають обов'язково враховувати регіональні особливості, які різняться за

регіонами. Для максимізації ефекту важливо формувати соціальний капітал у процесі взаємодії між державою, громадою та ринком. Для українського суспільства важливо перейняти парадигму ЄС щодо політики соціальної згуртованості. Дана парадигма заснована на виробленні компромісу у відносинах між центральним урядом і регіональними органами влади і надає недержавним суб'єктам вирішальну роль у виробленні політики.

64. Встановлено, що мінімізація диспропорційності розвитку забезпечується успішними реформами, які мають поєднувати як політичну волю, так і зміцнення соціального капіталу. Для забезпечення формування простору довіри, сприяння становленню активних громадян, посилення ефективності державних інститутів сформовано рекомендації: першочергове реформування інститутів, що мають забезпечувати верховенство закону – система судочинства, правоохоронні органи і оподаткування; усунення перешкод для розвитку громадянського суспільства; створення механізмів для використання ресурсу «потенційної» громадської активності; удосконалення інституційного забезпечення регулювання відносин державно-приватного партнерства; поширення європейських цінностей, обізнаності про свої права, цінностей кооперації та співпраці через систему освіти; удосконалення політики публічної інформації у частині забезпечення прозорості та підзвітності як державних, так і приватних агентів.

65. Обґрунтовано, що ефективний механізм подолання диспропорцій та забезпечення економічного зростання необхідно реформувати через систему стратегічного планування в напрямі органічного поєднання стратегії, прогнозу, програм соціально-економічного розвитку та державного бюджету, цілей та ресурсів. Успішне впровадження реформ в Україні певною мірою залежить від вдосконалення системи державного управління та забезпечення стійкого зв'язку між програмами, програмними заходами, бюджетом та виконавською дисципліною.

66. Обґрунтовано доцільність розроблення механізму регулювання диспропорційності на основі поєднання горизонтального та секторального підходів, а саме: в центрі уваги – реальна та прискіплива оцінка конкурентних переваг ключових секторів промисловості та перспектив їх ресурсного забезпечення і виходу на ринки; розгляд цілісних ланцюгів створення вартості

– від доступу до енергії і сировини до післяпродажного сервісу і повторного використання матеріалів; перехід від традиційного галузевого підходу до аналізу і планування сектору до кластерного підходу з акцентом на інтеграцію споріднених видів діяльності, навчання МСП у мережах знань та інновацій, партнерство держави і бізнесу; держава має бути усунута від впливу на оперативну діяльність бізнесу, але повинна зосередитись на горизонтальній політиці створення рамкових умов для його розвитку: прозоре інвестиційне та конкурентне середовище, розвиток інфраструктури, доступ МСП до ресурсів, ринків та фінансів.

67. Виділеною секторальній політиці чотирьох пріоритетів, а саме: розбудову ресурсоефективної економіки з акцентом на енергоємні види діяльності: металургійну, хімічну, промисловість будівельних матеріалів; створення інноваційно-технологічних кластерів в космічній, авіаційній та оборонній галузях з розвинутою дослідницькою базою; диверсифікацію та кластеризацію підприємств, що працюють на внутрішній ринок: в машино-, автомобілебудуванні, виробництві медичної, побутової техніки, електроніки, агровиробництві; розбудову сервісної економіки на базі ІКТ, включаючи інтелектуальні бізнес-послуги та креативний сектор, збільшення їх віддачі в економіку країни.

68. Доведено необхідність удосконалення боргової політики України і регулювання диспропорцій фінансового ринку на основі досвіду ЄС через формування та імплементацію середньострокової Стратегії управління державним боргом України як інструменту досягнення безпечного рівня боргового навантаження за активної взаємодії та координації дій Уряду, Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державної служби фінансового моніторингу України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Це дозволить ефективно розпоряджатися фінансовими ресурсами, спрямовувати їх на економічне зростання і зростання добробуту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдокушин Е. Ф. Международные экономические отношения. Москва: Юристъ, 2001. 368 с.
2. Аналіз методології фінансового програмування МФВ і монетарних умов програми співпраці України та МВФ. Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/kafedra+BS2017/AnalE29482tichna_dopovE29482d_cshodo_monetarnih_umov_programi_MVF.pdf.
3. Ангелко І. В. Тіньова зайнятість населення України: причини, наслідки, та шляхи подолання // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 2, т. 1. С. 69–74.
4. Афанасьев В. С. Давид Рикардо. Москва: Экономика, 1988. 128 с.
5. Баронін А. Вплив військових конфліктів на потоки капіталу, ВВП, боргові зобов'язання, валютні, споживчі та торгівельні показники // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2017. С. 82–92.
6. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Гл. ред. А. Прохоров. 3-е изд. Москва: Большая советская энциклопедия. Т. 17. 1974. 616 с.
7. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Гл. ред. А. Прохоров. 3-е изд. Москва: Большая советская энциклопедия. Т. 2. 1970. 632 с.
8. Боргова арифметика: три мільярди списали, десятки додали? // LB.ua. 9.09.2015. Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2015/09/09/315502_borgova_arifmetika_tri_milyardi.html.
9. Ванкевич Е. Механизмы адаптации рынка труда к структурным изменениям экономики // Starptautiskās zinātniskās konferences «Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona ekonomisko konkurētspēju». III daļa: Ekonomikas aktualitātes, 2013 g. Режим доступу: <https://du.lv/files/000/008/318/Vankevich.pdf?1381265515>.
10. Вдовичен А. А. Актуальные проблемы современной науки: глобализационные процессы и диспропорциональность

мировой экономики // Экономика, психология, бизнес. 2011. № 21. С. 6–10.

11. Вдовичен А. А. Актуальные проблемы современной науки: глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики // Актуальные проблемы современной науки и пути их решения: II Международная научная конференция аспирантов и докторантов, г. Красноярск, 24 ноября 2011 года: тезисы доклада. Красноярск, 2011. С. 21–26.

12. Вдовичен А. А. Глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики: подходы и тенденции // *Vedecký časopis vysokej školy ekonomie a manažmentu verejnej spravy*. Bratislava, No.2. November 2011. Vol. VII. P. 111–118.

13. Вдовичен А. А. Диспропорциональность процессов информатизации развития мировой экономики // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета. 2012. Вып. 9 (68). С. 22–27.

14. Вдовичен А. А. Аналіз макроекономічних пропорцій, структурних змін та особливостей економічного зростання в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. № 3. Т. 1. С. 208–215.

15. Вдовичен А. А. Визначення основних чинників що впливають на продуктивність праці в умовах глобальної диспропорційності // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2012. Вип. II (46). С. 10–17.

16. Вдовичен А. А. Диспропорційні зміни в фінансовому та реальному секторах світової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. III (51). С. 51–58.

17. Вдовичен А. А. Диспропорційність формування структури оборотних активів та їх вплив на розвиток національної економіки // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2012. Вип. 1 (22). С. 48–59.

18. Вдовичен А. А. Макроекономічні диспропорції економіки України: сутність та особливості формування : [монографія]. Київ, 2017. 306 с.

19. Вдовічен А. А. Особливості диспропорційності національної економіки у контексті міжнародних порівнянь // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2012. Вип. I (45). С. 47–60.

20. Вдовічен А. А. Соколюк О. В. Інноваційна інфраструктура як фактор регіонального розвитку // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. I (49). С. 130–135.

21. Вдовічен А. А. Особливості управління структурними дисбалансами регіональних ринків праці в умовах цивілізаційних змін // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2016. Вип. I (61). С. 55–63.

22. Вдовічен А. А. Роль світової тріади в диспропорційному розвитку глобальної економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. IV (52). С. 49–59.

23. Вдовічен А. А. Вплив глобальних економічних диспропорцій на конкурентоспроможність національних економік // Теоретичні та прикладні аспекти становлення та розвитку конкурентоспроможної економіки: Міжвузівська науково-практична конференція, м. Кривий Ріг, 25 листопада 2011 року: тези доповіді. Кривий Ріг, 2011. С. 234–236.

24. Вдовічен А. А. Вплив макроекономічних диспропорцій на структурні зміни та економічне зростання України // Соціально-економічні проблеми України в глобальному просторі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 26-27 квітня 2012 року: тези доповіді. Чернівці, 2012. С. 165–169.

25. Вдовічен А. А. Вплив фінансово-інноваційної революції на диспропорційність розвитку світової економіки // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах суспільних трансформацій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 18-19 квітня 2013 року: тези доповіді. Чернівці, 2013. С. 109–112.

26. Вдовічен А. А. Глобальні диспропорції та рівень конкурентоспроможності України // Перспективи і проблеми забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації: Перша Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Кривий Ріг, 8-9 грудня 2011

року: тези доповіді. Кривий Ріг, 2011. С. 311–314.

27. Вдовічен А. А. Диспропорції ринку праці // Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: International Scientific Conference, Tbilisi, April 29, 2016: abstracts. Tbilisi, 2016. P. 57–60.

28. Вдовічен А. А. Екзогенний та ендогенний характер подолання диспропорційного соціально-економічного розвитку регіонів України // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону : Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 23-24 квітня 2015 року: тези доповіді. Чернівці, 2015. С. 105–108.

29. Вдовічен А. А. Історичні аспекти виникнення концепції диспропорційності в економіці // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. III (55). С. 16–25.

30. Вдовічен А. А. Особливості глобалізаційних процесів і диспропорційності на світовому ринку // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка. 2011. Вип. 579-580. С. 139–144.

31. Вдовічен А. А. Особливості диспропорційного розвитку менеджменту глобальної економіки // Регіонально-кластерна політика у розвитку світової та української економіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 24-25 квітня 2014 року: тези доповіді. Чернівці, 2014. С. 111–115.

32. Вдовічен А. А. Причини диспропорційного розвитку світової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. II (50). С. 75–83.

33. Вдовічен А. А. Проблеми диспропорційності у формуванні оборотного капіталу // Шляхи вдосконалення управління підприємствами в умовах глобальних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 22-23 березня 2012 року: тези доповіді. Чернівці, 2012. С. 90–93.

34. Вдовічен А. А. Стратегічні напрями управління ринком праці в умовах структурних диспропорцій // Європейський вибір економічного поступу регіону: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 26-27 травня 2016 року: тези доповіді. Чернівці, 2016. С. 49–51.

35. Вдовічен А. А. Теоретичні підходи дослідження категорії «диспропорції» // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2011. Вип. III (43). С. 62–73.

36. Вдовічен А. А. Управління детермінантами структурних диспропорцій ринку праці в умовах цивілізаційних змін // Проблеми та перспективи розвитку національних економік: від мікро- до макрорівня: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 8 квітня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 70–73.

37. Вдовічен А. А. Диспропорції у зовнішньоторговельній діяльності України: тенденції та проблеми // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2016. Вип. III-IV (63-64). С.10–30.

38. Вдовічен А. А. Інвестиційний потенціал України в умовах глобалізації та транснаціоналізації економіки // Функціонування єврорегіонів в умовах трансформаційної економіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 7-8 травня 2009 року: тези доповіді. Чернівці, 2009. С. 21–23.

39. Вдовічен А. А. Рекомендації щодо подолання проблем диспропорційного соціально-економічного розвитку регіонів України // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. IV (56). С. 96–111.

40. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Прогнозування оцінки диспропорційності розвитку прикордонних регіонів // Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України : X Міжнародна науково-практична конференція, м. Хмельницький, 3-5 грудня 2015 року: тези доповіді. Хмельницький, 2015. С. 22–23.

41. Вдовічен А. А., Соколюк О. В., Демянюк І. М. Розвиток інноваційної інфраструктури на регіональному рівні // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : VI Міжнародний бізнес-форум, м. Київ, 22 березня 2013 року: тези доповіді. Київ, 2013. С. 50–53.

42. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Підходи до методик оцінки диспропорційності розвитку регіонів // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. I (57). С. 6–18.

43. Вдовічен А. А., Круглянко А. В. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його застосування в Україні // Актуальні проблеми економіки. 2015. Вип. 1(163). С. 220–232.

44. Вдовічена О. Г., Вдовічен А. А. Потенціал виставково-ярмаркової діяльності у подоланні регіональних диспропорцій: [монографія]. Чернівці, 2014. 288 с.

45. Верховна Рада проголосувала за реструктуризацію держборгу // BBC Україна. 17 вересня 2015. Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/09/150917_dk_rada_debt_restructuring

46. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : [стат. зб.]. Відп. за вип. І. І. Осипова. Ч. І. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 379 с.

47. Волобоев С. Финансовые рынки: от неопределенности к возможностям. Norvik Banka, September, 2016. Режим доступу: http://intax-group.com/wp-content/uploads/2016/01/Sergey_Voloboyev.pdf.

48. Волонтерський рух в Україні. Київ: GfK, 2014. 29 с. Режим доступу: http://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf.

49. Волощенко Л. Ю. Формування ефективної моделі регулювання доступу товарів на внутрішній ринок // Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз. За ред. В. О. Точиліна. Київ, 2009. С. 188–272.

50. Гайнанов Д. А. Галлямов Р. Р. Модель минимизации структурных дисбалансов рынка труда // Вестник Уфимского государственного авиационного технического университета. 2006. Т. 8. № 5. С. 89–92.

51. Геєць В. М. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки й суспільства початку XXI століття. Банківська справа. 2007. № 4. С. 16.

52. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. Київ, 2000. 344 с.

53. Георгий Крючков: постановка вопроса о сотрудничестве Украины с НАТО и ОДКБ абсолютно адекватная, не нарушает статуса о внеблоковости Украины и заслуживает поддержки // ГПО «Український форум». 2010. 19 липня. Режим доступу: <http://www.uf.org.ua/news/550/>.

54. Гук Л. П. Прогнозування та регулювання розвитку нестандартної зайнятості в Україні / Л. П. Гук // Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 278–283.

55. Дані Комітету європейської інтеграції Польщі (UKIE) Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/857721-polsha-poluchila-ot-es-za-13-let-podgotovki-k-vstupleniyu-menee-6-milliardov-evro.html>.

56. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за 2016 рік». Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

57. Дорнбуш Р. Фішер С. Макроекономіка. Київ: Основи, 1996. 784 с.

58. Дробязко А., Любич О., Свистун А. Банки з державним капіталом як інструмент прискорення економічного розвитку держави // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання / Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2017. С. 93–99.

59. Дутчак А. В. Економічна та соціальна ефективність функціонування ринкового розподілу доходів / З. І. Галушка, А. В. Дутчак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 2 (167). С.11–18.

60. Дучинська Н. І. Формування ринкового розподілу доходів та його соціально-економічні наслідки в Україні / Н. І. Дучинська // Бізнес-навігатор. 2015. № 2. С.35–39.

61. Екологічний виклик сучасному глобальному світу в економічному вимірі: [колективна монографія]. За редакцією доктора економічних наук, професора С. Д. Лучик. Чернівці, 2016. 295 с.

62. Економічна активність населення України 2016 : [стат. зб.] / відп. за вип. І. В. Сенік. К. : Державна служба статистики України, 2017. 204 с.

63. Економічна соціологія : [навч. посібник] / [за ред. Ж. Д. Малахової]. Запоріжжя : КПУ, 2010. 288 с.

64. Економічні підсумки 2016 року: Зростання тарифів, долара, боргів і нездійснені надії. 22 грудня 2016 р. Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/ekonomichni-pidsumky-2016-roku-zrostannia-taryfiv-dolara-borhiv-i-nezdiisneni-nadii-360732-print.html>

65. Ерохина Е. А. Прибыль в условиях монополистической конкуренции. Под ред. А. П. Бычкова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1994. 113 с.

66. Завдання і перспективи інвестиційно-інтеграційного розвитку України. Київ: Центр Разумкова, 2017. 120 с.

67. Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20.12.2016 р. № 1792-VIII / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/819-19>.

68. Зірко О. В. Державне регулювання економіки: шляхи підвищення зайнятості // Бізнес Інформ. 2012. № 11. С. 29–32.

69. Іллюша С. Н. Моделювання технологічного наближення України до розвинених країн // Економіка і прогнозування. 2015. № 3 С. 104–121.

70. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь. За ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук. Київ, 2014. 92 с.

71. Карпинская В. Украинцам хватает лишь на еду и недорогие вещи / В. Карпинская // Tochka.net. 2009. 3 сентября. Режим доступу: <http://news.tochka.net/17827-ukraintsam-khvataet-lish-na-edu-i-nedorogie-veshchi>.

72. Колот А. М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудової сфери // Соціально-трудова відносини: теорія і практика. 2011. № 1. С. 5–13.

73. Кораблін С. Платіжний баланс України та ціни на сировину // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2017. С. 100–109.

74. Кремень О. І. Відкритість економіки та напрями її оцінки // Економічний простір : збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2009. № 31. С. 5–21.

75. Кронрод Я. А. Очерки социально-экономического развития XX века. Москва, 1992. 238 с.

76. Ладиченко К. І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки // Економічний простір. Дніпропетровськ, 2015. № 95. С. 16–25.

77. Лебедева Л. Ф. Проблемы измерения и динамики уровня бедности // Менеджмент. 2007. № 3. С. 78–95.

78. Лісогор Л. С. Узгодження гнучкості ринку праці та соціальної захищеності працівників в Україні: проблеми та перспективи // Формування ринкової економіки. 2010. Спец. вип. Т. 3 : Соціально-трудова відносина: теорія та практика. С. 168–175.

79. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Київ, 2004. – 464 с.

80. Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2 т. 11-ое изд. Москва : Республика, 1992. Т. 2. 400 с.

81. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва: Прогресс, 1993. Т. 1. С. 51.

82. Матвеев С. О., Лясота Л. І. Економічна соціологія : [підручник для студ. вищих навч. закл.]. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 184 с.

83. Меркель запевняє: Зона вільної торгівлі ЄС-США буде зразковою / Укрінформ. 9 січня 2016. Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1942624-merkel-zapevnyuae-zona-vilnoji-torgivli-es-ssha-bude-zrazkovoyu.html>.

84. Методология исследования развития сложных систем. Под ред. К. О. Кратца, Э. Н. Елисеева. Ленинград: Наука, 1979. 224 с.

85. Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. Москва: Дело, Catallaxy, 1993. С. 189–190.

86. Міжнародна економіка : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. За ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. Ч.1. С. 15–20.

87. Молдован А. Интеграция в ЕС: опыт Польши и вызовы для Украины // Зеркало недели. 2013. 27 сентября.

88. Моторин Р. М., Моторина Т. М. Система національних рахунків. Київ: КНЕУ, 2001. 336 с.

89. Надрага В. І. Ризики безробіття за професійною ознакою в контексті структурних диспропорцій ринку праці // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. 2014. № 2. С. 142–147.

90. Ніконенко У. М. Макроекономічні індикатори відкритості глобальної економіки // Наукові записки. 2012. № 4. С. 54–63.

91. Общество без доверия. Под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338 с.

92. Объем теневой зарплаты в Украине составляет ориентировочно 200 млрд гривен – профсоюзы // Голос столицы. 2013. 19 июля. Режим доступа: http://newsradio.com.ua/rus/2013_07_19/Obem-tenevoj-zarplati-v-Ukraine-sostavljaet-orientirovochno-200-mlrd-griven-profsojuzi/.

93. Огляд приватних грошових переказів в Україну. НБУ. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208358>; <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208355>.

94. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 року. Київ, 2017. 93 с.

95. Официальный сайт Федеральной службы РФ по ветеринарному и фитосанитарному надзору. Режим доступа: <http://www.fsvps.ru/fsvps/importExport>.

96. Офіційний сайт Євростату. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

97. Панченко В.Г., Резнікова Н.В. Нова норма світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму // Міжнародні відносини. Серія : Економічні науки. 2014. № 4. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3147/2827.

98. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии. Москва: «Ad Marginem», 1996. 287 с.

99. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Київ, 2015. 116 с.

100. Перстнева Н. П. Критерии классификации показателей структурных различий и сдвигов // Экономические науки. 2012. № 3. С. 478–482.

101. Политическая экономия: Словарь. Сост. Г. В. Донской, Г. И. Либман. Ред. М. И. Волкова. Москва, 1983. 527 с.

102. Політика монетарного розширення на підтримку зростання і розвитку. Київ: 2016. 116 с. Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1361.

103. Постанова Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 р. № 1548 (із змінами) // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-п>.

104. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки» від 27.02.2013 р. № 187 (із змінами) // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-п/para11#n11>.

105. Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроэкономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход). Москва: Наука, 1997. С. 39–40.

106. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Под ред. М.Н. Смит. Т. I. Москва: Госполитиздат, 1955. 360 с.

107. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з підтримання експортної діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва» від 21.05.2009 р. № 569 (із змінами) / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2009-р>.

108. Савельев Є.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів. Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-43/ua/chapter-2137/>.

109. Самофалов В. Міжнародні угоди США про вільну торгівлю: досвід для України / В. Самофалов // Зовнішні справи. 2012 р. № 7. С. 50.

110. Саніна О. Р., Кірієнко Ю. А. Індикатори оцінки відкритості економічної системи України // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 158–166.

111. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь. За редакцією члена-кореспондента Національної академії наук України Л.В. Шинкарук. Київ, 2012. 152 с.

112. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли. Общ. ред. А. М. Румянцева, Л. Б. Альтера, А. Г. Милейковского. Москва: Прогресс, 1968. 600 с.

113. Серпухов М. Ю. Ієрархія інструментів прихованого протекціонізму у міжнародній торговельній політиці // Вісник Національного університету кораблебудування. 2013. № 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/visnuk_2013_3_13.

114. Скрипник А. Л. Механізм кадрового забезпечення економіки за умов формування ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою». Київ, 2004. 21 с.

115. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Эксмо, 2009. 956 с.

116. Смит А. Теория нравственных чувств. Москва: Республика, 1997. 352 с.

117. Статистика зовнішнього сектору. НБУ. Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446.

118. Статистичні матеріали щодо боргу // Міністерство фінансів України. Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.

119. Структурні зміни та економічний розвиток України : [монографія]. За ред. Л. В. Шинкарук. Київ, 2011. 696 с.

120. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь. За ред. Л.В. Шинкарук. Київ, 2015. 304 с.

121. Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні. Київ: 2016, 116 с.

122. Сырьевой суперцикл возвращается. Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/>.

123. Ткаченко Л. Г. Продуктивність та оплата праці: діалектика взаємодії // Демографія та соціальна економіка. 2013. № 1. С. 132–141.

124. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Москва: Айрис Пресс, 2002. 640 с.

125. Трансформації в глобальній економіці та Україна: [монографія]. За загальною редакцією І. М. Школи та О. В. Бабінської. Чернівці, 2014. 416 с.

126. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. // Верховна Рада України. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

127. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою (Угоду ратифіковано Законом № 1917-VIII від 14.03.2017 р.)// Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16.

128. Указ Президента України «Про Рішення Ради Національної безпеки та оборони України «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України» від 20.10.2008 р. № 965/2008 / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/965/2008>.

129. Украинцы работают не по специальности // Исследования Head Hunter Украина. 2011. 12 апреля. Режим доступу: <http://hh.ua/article/news-1202>.

130. Україна переорієнтовується на Африку / сайт журналу «Економіст». 2013. 16 серпня. Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/3252-ukrayina-pereoryentovuyetsya-na-afriku.html>.

131. Фархи Э. Как повлияет на доллар налоговая реформа Трампа. <http://www.liga.net/opinion/>.

132. Хapatнюковський М. М. Зовнішньоторговельний вимір глобальних дисбалансів // Стратегія економічного розвитку України. 2014. № 34. С. 63–69.

133. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: [монографія]. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 442 с.

134. Холод Н. Незавершеність інституційного середовища як основна причина негативних процесів у сфері розподілу доходів населення // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. 2005. Вип. 89-3. С. 34–40.

135. Хто на світі за всіх більший? Розподіл \$74 трильйонів глобальної економіки (інфографіка) // Finance.ua. 01.03.2017. Режим доступу: <http://news.finance.ua/>.

136. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна 2014 (презентація моніторингової доповіді) // Вісник Національної академії наук України. 2015. № 1. С. 76–79. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2015_1_13.pdf.

137. Ченери Х. Внутренние и внешние аспекты планов и процессов экономического развития / Х. Ченери, Н. Картер // Конференция по долгосрочному планированию и прогнозированию. Москва, 1972. С. 77–110.

138. Чернишевич О. М. Досвід соціального реформування країн ЄС // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд : Міжнародна науково-практична конференція, м. Донецьк, 13-14 червня 2014 року: тези доповіді. Донецьк: ГО «СІЕУ», 2014. Ч. 1. С. 30–33.

139. Чи Варто Було Верховній Раді Голосувати за Реструктуризація Держборгу. Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/09/19/chy-var-to-verhovniy-radi-holosuvatu-za-restructuryzatsiy-derzhborgy/>

140. Шаров О. Передчуття валютної війни // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2017. С. 129–143.

141. Шинкарук Л. В. Луцков В. О. Структурна політика: підходи та особливості реалізації в Україні : [монографія]. Київ: Міленіум, 2016. 178 с.

142. Шинкарук Л. В. Взаємозалежність структурних трансформацій та економічного зростання // International Scientific Journal. 2015. № 9. С. 180–185. Режим доступу: <http://www.inter-nauka.com/issues/2015/9/556>.

143. Шинкарук Л. В. Виробничий сектор та ціннісні орієнтири // Балакірєва О. М., Геєць В. М., Сіденко В. Р. та ін. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України : [кол. моногр.]. Київ, 2014. С. 97–109.

144. Шинкарук Л. В. Стахова Н. П. Управління оборотним капіталом в економіці України : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 169 с.

145. Шинкарук Л. В. Структурний і соціальний аспекти оцінки пропорційності та диспропорційності в економіці // Економічний вісник Національного гірничого університету. 2014. № 4. С. 71–78.

146. Шинкарук Л. В., Барановська І. В. Можливості імплементації досвіду стратегічного планування ЄС для України // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2015. № 4. С. 82–89.

147. Шинкарук Л. В., Меламед М. Я. Розподіл і перерозподіл доходів в Україні: специфіка механізму соціальних деформацій // Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь. Кер. авт. кол. Е. М. Лібанова. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. С. 138–157.

148. Школа І. М., Вдовічен А. А. Особливості транскордонного співробітництва в умовах світогосподарської диспропорції // Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту. 2012. Вип. 4 (61). С.120–127.

149. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: Прогресс, 1982. 356 с.

150. Юрчишин В. Зовнішньоекономічні дисбаланси України як фактор-виклик 2019. Аналітична доповідь // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2017. С. 5–73.

151. A2 Macro Revision: The Economics of Twin Deficits. Режим доступу: http://www.tutor2u.net/_legacy/blog/files//Twin_Deficits.pdf.

152. Ackley G. Macroeconomic Theory. New York: The Macmillan Company, 1961. 597 p.

153. Alert Mechanism Report / European Commission. Brussels, 2012. 21 p. Режим доступа: <https://www.scribd.com/document/81585975/Alert-Mechanism-Report-2012-En#>.

154. Anxo D., Ericson T., Jolivet A. Working longer in European countries: under estimated and unexpected effects // *International Journal of Manpower*. 2012. Vol. 33. Is. 6(May). P. 612–628.

155. Asian Infrastructure Investment Bank. Режим доступа: <https://www.aiib.org/en/index.html>.

156. Baran P. A. *The Political Economy of Growth*. New Delhi, 1962. 342 p.

157. Bernanke Ben S. *The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit*. Remarks by Governor Ben S. Bernanke At the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economics. Richmond, Virginia. 2005. March 10.

158. Cassel G. *The Theory of Social Economy* / Gustav Cassel ; trans. J. McCabe. London : T. Fisher Univin, 1923. 654 p.

159. Chenery H., Eckstein P. Development Alternatives for Latin America // *Journal of Political Economy*. 1970. Vol. 78, No. 4, Part 2: Key Problems of Economic Policy in Latin America (Jul.–Aug.). P. 966–1006.

160. Chenery H., Bruno M. Development Alternatoves in an Open Economy: The Case of Israel // *Economic Journal*. 1962. Vol. 72 No. 285 (March). P. 79–103.

161. Chenery H., Straut A. Foreign Assistance and Economic Development // *American Economic Review*. 1966. Vol. 56, No. 4, Part 1 (September). P. 679–733.

162. Chenery H. B. The Role of Industrialization in Development Programs // *The American Economic Review*. 1955. Vol. 45, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixty-seventh Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1955). P. 40–57.

163. China: Protectionism only makes world economy worse. Режим доступа: http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/24/content_11064158.htm.

164. China-ASEAN free trade area starts operation. http://news.xinhuanet.com/english/2010-01/01/content_12739017.htm.

165. Clark J. B. Essentials of Economic Theory / J. B. Clark. New York : Macmillan, 1907. 566 p.

166. Davignon E. The awakening // L'Institut Jacques Delors. Режим доступа: <http://www.friendsofeurope.org/future-europe/> .

167. Deardorff A.V. What Do We (and Others) Mean by “The Terms of Trade”? Discussion Paper No. 651. May 23, 2016. Режим доступа: <http://fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/Papers651-675/r651.pdf>.

168. Domar E. D. Expansion and Employment // The American Economic Review. 1947. Vol. 37. No. 1 (Mar.). P. 34–55.

169. Domar E. D. The Problem of Capital Accumulation // The American Economic Review. 1948. Vol. 38. No. 5 (Dec.). P. 777–794.

170. Dooley M., Folkerts-Landau D., Garber P. An Essay on the Revived Bretton Woods System // NBER Working Papers 9971. 2003. September. Режим доступа: <http://www.nber.org/papers/w9971.pdf>.

171. Economic crisis protectionism is not the answer // 21 Forum Globale Fragen: Der Rechtsstaat Patentrezept für alle Welt?. Berlin. 2009. 15th January. Режим доступа: <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/382856/publicationFile/4291/GlobaleFragen-21.pdf>.

172. Economic policy packages by the Aso cabinet. Режим доступа: http://www.kantei.go.jp/foreign/keizai/point090304_e.pdf#page=6.

173. Economic Report of the President 2011. Режим доступа: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/ERP-2011/pdf/ERP-2011-chapter4.pdf>.

174. Edgeworth F. Y. Papers Relating to Political Economy / F. Y. Edgeworth. London : Macmillan & Co., 1925. 1221 p.

175. Eichengreen B., etc. The Impact of China on the Exports of Other Asian Countries. Режим доступа: <http://www.nber.org/papers/w10768>.

176. Emerson M., etc. An Assessment of the Economic Impact of Brexit on the EU27. <https://www.ceps.eu/publications/assessment-economic-impact-brexit-eu27>.

177. EU, IMF agree \$147 billion bailout for Greece. Режим доступа: <http://www.reuters.com/article/us-eurozone-idUSTRE6400PJ20100502>.

178. Eurogroup statement, 21.02.12. Режим доступа: http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128075.pdf.

179. European Commission. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the Commission. – Brussels, 2010. 34 p.

180. European Commission, Overview – Instrument for Pre-accession Assistance. Режим доступа: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/overview/index_en.htm.

181. Eurostat. Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

182. Evolution in the terms of trade and its impact on developing countries. Режим доступа: http://unctad.org/en/docs/tdr2005ch3_en.pdf.

183. Formation strategy of economic structures: the tools and practices: [collective monograph]. Ed. by A. Berezin, M. Bezpartochnyi. Riga, 2016. 254 с.

184. Guralnik D. B. Webster's New World Dictionary of American Language. New York: Simon and Schuster, 1982. 1692 p.

185. Hamaoka Sh. Trans-Pacific Partnership versus Regional Comprehensive Economic Partnership: Control of Membership and Agenda Setting. Режим доступа: <https://www.adb.org/>.

186. Harrod R. F. An Essay in Dynamic Theory // The Economic Journal. 1939. Vol. 49. No. 193 (Mar.). P. 14–33.

187. Human Development Report 2003. Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. Published for the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003. 367 p.

188. IMF Fiscal Monitor April 2016. Режим доступа: http://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/fm/2016/01/pdf/_fm1601.ashx.

189. Inflation, Growth and Employment. Englewood Cliffs. New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1964. 258 p.

190. International Monetary Fond. Public Debt Limits in IMF-Supported Programs. July 2015. Режим доступа: <http://www.imf.org/external/np/spr/2015/conc/index.htm>.

191. Jorgenson W. D. Presentation «Understanding the knowledge economy. Harvard University» // Maddison Master Class in Economic History and Development. Groningen Growth and

Development Centre. – 2012. – 23th of April. Режим доступа: <http://economics.harvard.edu/faculty/jorgenson/>.

192. JP Morgan Outlook and Strategy for 2017, November 2016. Режим доступа: <https://am.jpmorgan.com/gb/en/asset-management/gim/adv/insights/outlook-for-2017>.

193. Kent C., Cashin P. The Response of the Current Account to Terms of Trade Shocks: Persistence Matter. July 2003. International Monetary Fund. Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03143.pdf>.

194. Kravi I. B., Kenessey Z., Heston A., Summers R. A System of International Comparisons of Gross Product and Purchasing Power. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1975. P. 294 p.

195. Kuznets S. Postwar Economic Growth Four Lectures. Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press, 1964. 158 p.

196. Landauer C. Contemporary Economic Systems: A Comparative Analysis. Philadelphia: J.B. Lippincott Company, 1964. P. 39.

197. Leibenstein H. Theory of Economic-Demographic Development / H. Leibenstein, F. Notestein. Princeton : Princeton University Press, 1954. 204 p.; Nelson R. R. A Theory of the Low Level Equilibrium Trap // American Economic Review 1956. 46 (December). P. 894–908.

198. Leibenstein H., Notestein F. Theory of Economic-Demographic Development. Princeton: Princeton University Press, 1954. 204 p.

199. Lewis W. A. The Theory of Economic Growth. Homewood: Irwin, 1955. 453 p.

200. Mai Y.H., Adams P., Dixon P., Menon J. The Awakening Chinese Economy: Macro and Terms of Trade Impacts on 10 Major Asia-Pacific Countries. Режим доступа: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28548/wp66-mai-awakening-chinese-economy.pdf>.

201. Malizia E. E., Feser E. J. Understanding Local Economic Development. Center for Urban Policy Research, Rutgers University. New Brunswick, NJ, 1999. 298 p.

202. Marshall A. Industry and Trade. London : Macmillan & Co., 1919. 875 p.

203. Marshall A. Principles of Economics. 8th ed. London : Macmillan & Co., 1930. 334 p.

204. Martin B. Technology Foresight in Rapidly Globalizing Economy // The proceeding of the UNIDO Technology Foresight Conference for Central and Eastern Europe and the Newly Independent States, Vienna, 4–5 April. 2001. Режим доступа: http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/2001_vienna_MartinBen.pdf.

205. McClelland D. C. The Achieving Society. Princeton, New York: D. Van Nostrand, 1961. 512 p.

206. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens W. The Limits to Growth. New York : Universe Books, 1972. 205 p.

207. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point. New York: Dutton, 1974. 210 p.

208. Mitchell A., etc. EM sovereign issuance: is 2016 a one-off? JP Morgan Global Emerging Markets Research, November 2016.

209. National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine: [collective monograph]. Ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce, 2016. Vol. 2. 456 p.

210. New Skills for New Jobs: Anticipating and matching labour market and skills needs – Communication from the Commission to the European Parliament, adopted on 16 December 2008 // Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg, 2009. 40 p. Режим доступа: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2352&langId=en>.

211. Nurkse R. Problems of Capital Formation in Underdevelopment Countries and Patterns of Trade and Development. New York: Oxford University Press, Galaxy Books, 1967. 226 p.

212. Nurkse R. The Conflict Between «Balanced Growth» and International Specialization // Lectures on Economic Development. Istanbul: Faculty of Economics of Istanbul University and Faculty of Political Sciences of Ankara University, 1958. P. 170–176.

213. Obstfeld M., Rogoff K. Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes // Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy

Conference. University of California, Berkeley, and Harvard University. Santa Barbara, CA, 18–20 October 2009.

214. Paying Taxes 2016 // PricewaterhouseCoopers. Режим доступа: <http://www.pwc.com/gx/en/services/tax/paying-taxes-2016.html>.

215. Policies to reduce a current account deficit // Economics.help. Режим доступа: <http://www.economicshelp.org/macroeconomics/bop/policies-to-reduce-deficit/>.

216. Porter A., Swaine J. Gordon Brown to warn US against economic protectionism // The telegraph. 2009. 4th March. Режим доступа: <http://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/politics/gordon-brown/4936122/Gordon-Brown-to-warn-USagainst-economic-protectionism.html>.

217. Pre-Budget Report statement to the house of commons, delivered by the rthon alistare darling mp, chancellor of the exchequer // 2008 Pre-Budget Report. 2008. 24th November. Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_11_08_pbr_speech.pdf.

218. Regulation (EU) No 978/2012 of The European Parliament and of The Council of 25 October 2012 applying a scheme of generalised tariff preferences and repealing Council Regulation (EC) No 732/2008 // Official Journal of the European Union. 1.10.2012. L 303/1-82. Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:303:0001:0082:EN:PDF>.

219. Rosenstein-Rodan P. N. Notes on the Theory of the «Big Push». Cambridge, Mass. : Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, 1957. 17 p.

220. Rosenstein-Rodan P. N. Programming in Theory and in Italian Practice // Investment criteria and economic growth : papers presented at a conference, October 15, 16 and 17, 1954.- London : Asia Publ. House. 1961. P. 18–32.

221. Rosenstein-Rodan P. N. Problem of Industrialization of Eastern and Southeastern Europe // Economic Journal. –1943. Vol. 53 June-September. P. 202–211.

222. Rostow W. The Stages of Economic Growth. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. 179 p.

223. Shynkaruk L. Key approaches to the doctrine of long-term development of Ukraine / Shynkaruk L., Baranovska I., Milman L. //

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. 2017. Вип. 194. Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/05/194.pdf>.

224. Simmons C. Economic Development and Economic History // Development Studies and Colonial Policy. Ed. by B. Sygham, S. Simmons. London, 1987. 292 p.

225. Staley C. E. World economic development : Effects on advanced industrial countries / Charles E. Staley. Monreal : International Labour Office, 1945. 230 p.

226. Storm S. Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment // Conditions of Work and Employment Series No 36. Geneva: International Labour Office, 2012. 30 p. Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_187309.pdf.

227. Sztompka P. Trust: a sociological theory. Cambridge: Cambridge university press, 1999. 214 p.

228. Tagliabue G. Co-integrating relationship between terms of trade, money and current account: the italian evidence // Badania Ooperacyjne I Decyzje. 2005. № 3-4. Режим доступу: <https://ideas.repec.org/a/wut/journal/v3-4y2005p99-111.html>.

229. Terms of trade. Режим доступу: <https://data.oecd.org/trade/terms-of-trade.htm>.

230. The Concise Oxford Dictionary of Current English. Ed. J. B. Sykes. London, 1984. 1258 p.

231. The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development by the Commission on Growth and Development. The International Bank for Reconstruction and Development ; The World Bank. 2008.

232. The Third Century. America as a Post-Industrial Society. Ed. by S. M. Lipset. Hoover Institution Press, Stanford University, 1979. 471 p.

233. The Financial and Economic Crisis: a Decent Work Response. For Debate and Guidance // 304th Session International Labour Office of Committee on Employment and Social Policy. Geneva. 2009. March. Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms103507.pdf.

234. Thinking about the Future. A Critique of The Limits to Growth. Ed. by H.S.D. Cole et al. Sussex, 1973. 224 p.

235. Tinbergen J. The Design of Development. Baltimore : Johns Hopkins Press, 1958. 99 p.

236. Todaro M. P. Economics for a Developing World. Longman, 1979. 552 p.

237. Trade and Development Report, 2005. Режим доступу: http://unctad.org/en/docs/tdr2005_en.pdf.

238. Twin Deficits and Sustainability of Budget Deficits. September 27, 2013. Режим доступу: <http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=25543>.

239. Vdovichen A. A. Determination of the main tasks, directed at the improvement of investment climate of Ukrainian regions in the conditions of transboundary collaboration // *Gospodarka Regionalna i Turystyka*. 2010. Zeszyt 7. P. 301–306.

240. Vdovichen A. Disproportion of Ukrainian economic development in the context of international comparison // *Gospodarka Regionalna i Turystyka*. 2012. Zeszyt 10. P. 101–111.

241. Vdovichen A. Disproportions in the World Economy // *The USV Annals of Economics and Public Administration*. 2013. Vol. 13, Iss. 2(18). P. 70–75.

242. Vdovichen A. Influence of the world triad countries management on the disproportional development of global economy // *MEST Journal. Management Education Science & Society Technology*. 2014. Vol. 2. No. 2. P. 266–273.

243. Vdovichen A. The polemic on investigation the economical essence of the category «disproportion» in the context of economic globalization // *International scientific research journal of Mykolas Romeris university*. 2014. Vol. 8, No. 2(20). P. 126–134.

244. Vdovichen A., Vdovichena O. Influence of modern global economic disproportions is on position of Ukraine in ratings of competitiveness // *Gospodarka i Finanse*. 2012. Zeszyt 2. P. 97–104.

245. Vdovichen A., Vdovichena O. The development of exhibition activity as a factor reducing disproportionality regions in international cooperation // *Hybné sily rozvoja regiónov: Medzinárodný vedecký seminár, Bratislava, 26 apríla 2012: abstracts*. Bratislava, 2012. P. 319–324.

246. Vdovichen A., Vdovichena O. The influence of exhibition activities on regional development in terms of international cooperation // *Ekonomiczne studia. Kategorie i teorie ekonomiczne oraz polityra gospodarcza*. 2014. P. 179–188.

247. Vdovichen A. Global competitiveness indexes and development disproportion / A. Vdovichen // *Journal of European economy*. September 2011. Vol. 10 (№ 3). P.273–284.

248. Vdovichen A.A. Role of the modern management of the world triad countries in the disproportional development of global economy // *International Scientific Conference Management 2014: abstract proceedings*. Beograd-Mladenovac, 2014. Режим доступа: http://www.mest.meste.org/MEST_2_2014/Sadrzaj_eng.html.

249. Wacker K., etc. Terms of Trade, Foreign Direct Investment, and Development: A Case of Intra- Asian «Kicking Away the Ladder»? <https://www.adb.org/publications/>.

250. Waggoner J. The Trump Effect: How the president will impact financial markets. Jan 29, 2017. Режим доступа: <http://www.investmentnews.com/article/20170129/FREE/170129944/the-trump-%20effect-how-the-president-will-impact-financial-markets>.

251. Wallich H. C. *Economic Development in Latin America*. Ellis H. S. (eds.). New York : Macmillan, 1961. 479 p.

252. What Forces Drive International Trade, Finance, and the External Deficit? Режим доступа: https://piie.com/publications/chapters_preview/47/2iie2644.pdf.

253. Wickse11 K. *Lectures on political economy*. New York : A. M. Kelley, 1967. 300 p.

254. World Bank Indicators. Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator>.

255. *World Economic Outlook April 2009: Crisis and Recovery* // *World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund*. Washington, DC : International Monetary Fund. 2009. 234 p.

256. World Economic Outlook Reports. Режим доступа: <http://www.imf.org/>.

257. World Economic Outlook September 2005: Building Institutions // World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. Washington, DC : International Monetary Fund, 2005. 202 p.

258. World Economic Outlook, October 2016. Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/>.

259. Woytinsky W. S., Woytinsky E. S. World Population and Production. Trends and Outlook. New York: The Twentieth Century Fund, 1953. 1268 p.

Додаток А
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
МОНОГРАФІЇ

Монографії:

1. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь. За редакцією члена-кореспондента Національної академії наук України Л.В. Шинкарук. Київ, 2012. 152 с. *(Здобувачем підходи до дослідження пропорційності та диспропорційності розвитку економічних систем)*

2. Трансформації в глобальній економіці та Україна: [монографія]. За загальною редакцією І. М. Школи та О. В. Бабінської. Чернівці, 2014. 416 с. *(Здобувачем визначено напрями впливу глобалізаційних процесів на диспропорційність розвитку глобальної економіки)*

3. Вдовічена О. Г., **Вдовічен А. А.** Потенціал виставково-ярмаркової діяльності у подоланні регіональних диспропорцій: [монографія]. Чернівці, 2014. 288 с. *(Здобувачем визначено аспекти диспропорційності в соціально-економічному розвитку регіонів України)*

4. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь. За редакцією члена-кореспондента Національної академії наук України Л.В. Шинкарук. Київ, 2015. 304 с. *(Здобувачем виявлено пропорції формування і використання ВВП України та ЄС, здійснено аналіз структурних диспропорцій в трудовій сфері)*

5. Formation strategy of economic structures: the tools and practices: [collective monograph]. Ed. by A. Berezin, M. Bezpartochnyi. Riga, 2016. 254 с. *(Здобувачем здійснено оцінку прогнозного сценарію незбалансованого розвитку прикордонних регіонів в умовах цивілізаційних змін)*

6. National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine: [collective monograph]. Ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce, 2016. Vol. 2. 456 p. *(Здобувачем визначено особливості пропорцій ВВП в Україні та в країнах ЄС в рамках формування структурної політики)*

7. Екологічний виклик сучасному глобальному світу в економічному вимірі: [колективна монографія]. За редакцією доктора економічних наук, професора С. Д. Лучик. Чернівці, 2016. 295 с. *(Здобувачем здійснено аналіз диспропорційності елементів національної економічної системи в умовах глобальних викликів)*

8. Вдовічен А. А. Макроекономічні диспропорції економіки України: сутність та особливості формування : [монографія]. Київ, 2017. 306 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

9. Вдовічен А. А. Теоретичні підходи дослідження категорії «диспропорції» // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2011. Вип. III (43). С. 62–73.

10. Вдовічен А. А. Особливості глобалізаційних процесів і диспропорційності на світовому ринку // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка. 2011. Вип. 579-580. С. 139–144.

11. Vdovichen A. Global competitiveness indexes and development disproportion / A. Vdovichen // Journal of European economy. September 2011. Vol. 10 (№ 3). P.273–284.

12. Вдовічен А. А. Особливості диспропорційності національної економіки у контексті міжнародних порівнянь // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2012. Вип. I (45). С. 47–60.

13. Вдовічен А. А. Визначення основних чинників що впливають на продуктивність праці в умовах глобальної диспропорційності // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2012. Вип. II (46). С. 10–17.

14. Вдовічен А. А. Диспропорційність формування структури оборотних активів та їх вплив на розвиток національної економіки // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2012. Вип. 1 (22). С. 48–59.

15. Вдовічен А. А. Аналіз макроекономічних пропорцій,

структурних змін та особливостей економічного зростання в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. № 3. Т. 1. С. 208–215.

16. Школа І. М., **Вдовічен А. А.** Особливості транскордонного співробітництва в умовах світогосподарської диспропорції // Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту. 2012. Вип. 4 (61). С. 120–127. *(Здобувачем визначено закономірності розвитку транскордонного співробітництва, його роль та значення для національної економіки України та її євроінтеграційного спрямування в сучасних умовах світогосподарської диспропорційності).*

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

17. **Вдовічен А. А.** Соколюк О. В. Інноваційна інфраструктура як фактор регіонального розвитку // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. I (49). С. 130–135. *(Здобувачем конкретизовано недоліки формування інноваційної інфраструктури регіону та запропоновано основні етапи розвитку збалансованої регіональної інфраструктури).*

18. Вдовічен А. А. Причини диспропорційного розвитку світової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. II (50). С. 75–83.

19. Вдовічен А. А. Диспропорційні зміни в фінансовому та реальному секторах світової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. III (51). С. 51–58.

20. Вдовічен А. А. Роль світової тріади в диспропорційному розвитку глобальної економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. IV (52). С. 49–59.

21. Вдовічен А. А. Історичні аспекти виникнення концепції диспропорційності в економіці // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. III (55). С. 16–25.

22. Вдовічен А. А. Рекомендації щодо подолання проблем

диспропорційного соціально-економічного розвитку регіонів України // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. IV (56). С. 96–111.

23. **Вдовічен А. А.**, Круглянко А. В. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його застосування в Україні // Актуальні проблеми економіки. 2015. Вип. 1(163). С. 220–232. *(Здобувачем визначено головні перешкоди та проблеми диференціації регіонів у країнах-членах ЄС та ключові пріоритети у подоланні диспропорцій розвитку та проведено паралелі з аналогічними перешкодами та проблемами розвитку регіонів України).*

24. **Вдовічен А. А.**, Вдовічена О. Г. Підходи до методик оцінки диспропорційності розвитку регіонів // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. I (57). С. 6–18. *(Здобувачем визначено особливості теорій «збалансованого економічного зростання», «теорій загальної рівноваги» та «золотого правила нагромадження»).*

25. Вдовічен А. А. Особливості управління структурними дисбалансами регіональних ринків праці в умовах цивілізаційних змін // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2016. Вип. I (61). С. 55–63.

26. Вдовічен А. А. Диспропорції у зовнішньоторговельній діяльності України: тенденції та проблеми // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2016. Вип. III-IV (63-64). С. 10–30.

Стаття у науковому виданні інших держав:

27. Vdovichen A. A. Determination of the main tasks, directed at the improvement of investment climate of Ukrainian regions in the conditions of transboundary collaboration // Gospodarka Regionalna i Turystyka. 2010. Zeszyt 7. P. 301–306.

28. Вдовічен А. А. Глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики: подходы и тенденции // Vedecký časopis vysokej školy ekonomie a manažmentu verejnej spravy. Bratislava, No.2. November 2011. Vol. VII. P. 111–118.

29. Вдовичен А. А. Актуальные проблемы современной науки: глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики // Экономика, психология, бизнес. 2011. № 21. С. 6–10.

30. Vdovichen A. Disproportion of Ukrainian economic development in the context of international comparison // Gospodarka Regionalna i Turystyka. 2012. Zeszyt 10. P. 101–111.

31. Вдовичен А. А. Диспропорциональность процессов информатизации развития мировой экономики // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета. 2012. Вып. 9 (68). С. 22–27.

32. Vdovichen A., Vdovichena O. Influence of modern global economic disproportions is on position of Ukraine in ratings of competitiveness // Gospodarka i Finanse. 2012. Zeszyt 2. P. 97–104. *(Здобувачем визначено характер впливу поточних глобальних економічних дисбалансів на позиції країн у рейтингах конкурентоспроможності).*

33. Vdovichen A. Disproportions in the World Economy // The USV Annals of Economics and Public Administration. 2013. Vol. 13, Iss. 2(18). P. 70–75.

34. Vdovichen A. The polemic on investigation the economical essence of the category «disproportion» in the context of economic globalization // International scientific research journal of Mykolas Romeris university. 2014. Vol. 8, No. 2(20). P. 126–134.

35. Vdovichen A. Influence of the world triad countries management on the disproportional development of global economy // MEST Journal. Management Education Science & Society Technology. 2014. Vol. 2. No. 2. P. 266–273.

36. Vdovichen A., Vdovichena O. The influence of exhibition activities on regional development in terms of international cooperation // Ekonomiczne studia. Kategorie i teorie ekonomiczne oraz polityra gospodarcza. 2014. P. 179–188. *(Здобувачем обґрунтовано важливість виставкової діяльності для соціально-економічного розвитку регіонів, визначено її особливості на макро- та мікрорівні, виявлено основні проблеми розвитку виставкового бізнесу у регіонах, запропоновано перспективні шляхи міжнародного співробітництва у сфері виставкової діяльності).*

Тези наукових доповідей:

37. Вдовічен А. А. Інвестиційний потенціал України в умовах глобалізації та транснаціоналізації економіки // Функціонування єврорегіонів в умовах трансформаційної економіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 7-8 травня 2009 року: тези доповіді. Чернівці, 2009. С. 21–23.

38. Вдовічен А. А. Вплив глобальних економічних диспропорцій на конкурентоспроможність національних економік // Теоретичні та прикладні аспекти становлення та розвитку конкурентоспроможної економіки: Міжвузівська науково-практична конференція, м. Кривий Ріг, 25 листопада 2011 року: тези доповіді. Кривий Ріг, 2011. С. 234–236.

39. Вдовічен А. А. Глобальні диспропорції та рівень конкурентоспроможності України // Перспективи і проблеми забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації: Перша Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Кривий Ріг, 8-9 грудня 2011 року: тези доповіді. Кривий Ріг, 2011. С. 311–314.

40. Вдовічен А. А. Актуальные проблемы современной науки: глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики // Актуальные проблемы современной науки и пути их решения: II Международная научная конференция аспирантов и докторантов, г. Красноярск, 24 ноября 2011 года: тезисы доклада. Красноярск, 2011. С. 21–26.

41. Вдовічен А. А. Проблеми диспропорційності у формуванні оборотного капіталу // Шляхи вдосконалення управління підприємствами в умовах глобальних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 22-23 березня 2012 року: тези доповіді. Чернівці, 2012. С. 90–93.

42. Вдовічен А. А. Вплив макроекономічних диспропорцій на структурні зміни та економічне зростання України // Соціально-економічні проблеми України в глобальному просторі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 26-27 квітня 2012 року: тези доповіді. Чернівці, 2012. С. 165–169.

43. **Vdovichen A., Vdovichena O.** The development of exhibition activity as a factor reducing disproportionality regions in international cooperation // *Hybné síly rozvoja regiónov:*

Medzinárodný vedecký seminár, Bratislava, 26 apríla 2012: abstracts. Bratislava, 2012. P. 319–324. *(Здобувачем виявлено основні проблеми розвитку виставкової діяльності у регіонах, запропоновано напрями міжнародного співробітництва у сфері виставкової діяльності).*

44. **Вдовічен А. А.**, Соколюк О. В., Демянюк І. М. Розвиток інноваційної інфраструктури на регіональному рівні // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : VI Міжнародний бізнес-форум, м. Київ, 22 березня 2013 року: тези доповіді. Київ, 2013. С. 50–53. *(Здобувачем визначено особливості асиметричності розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні).*

45. Вдовічен А. А. Вплив фінансово-інноваційної революції на диспропорційність розвитку світової економіки // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах суспільних трансформацій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 18-19 квітня 2013 року: тези доповіді. Чернівці, 2013. С. 109–112.

46. Вдовічен А. А. Особливості диспропорційного розвитку менеджменту глобальної економіки // Регіонально-кластерна політика у розвитку світової та української економіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 24-25 квітня 2014 року: тези доповіді. Чернівці, 2014. С. 111–115.

47. Vdovichen A.A. Role of the modern management of the world triad countries in the disproportional development of global economy // International Scientific Conference Management 2014: abstract proceedings. Beograd-Mladenovac, 2014. Режим доступу: http://www.mest.meste.org/MEST_2_2014/Sadrzaj_eng.html.

48. Вдовічен А. А. Екзогенний та ендегенний характер подолання диспропорційного соціально-економічного розвитку регіонів України // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону : Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 23-24 квітня 2015 року: тези доповіді. Чернівці, 2015. С. 105–108.

49. **Вдовічен А. А.**, Вдовічена О. Г. Прогнозування оцінки диспропорційності розвитку прикордонних регіонів // Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України : X Міжнародна науково-практична конференція, м. Хмельницький,

3-5 грудня 2015 року: тези доповіді. Хмельницький, 2015. С. 22–23. *(Здобувачем запропоновано методикау сценарного прогнозування соціально-економічних диспропорцій прикордонних регіонів).*

50. Вдовічен А. А. Управління детермінантами структурних диспропорцій ринку праці в умовах цивілізаційних змін // Проблеми та перспективи розвитку національних економік: від мікро- до макrorівня: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 8 квітня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 70–73.

51. Вдовічен А. А. Диспропорції ринку праці // Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: International Scientific Conference, Tbilisi, April 29, 2016: abstracts. Tbilisi, 2016. P. 57–60.

52. Вдовічен А. А. Стратегічні напрями управління ринком праці в умовах структурних диспропорцій // Європейський вибір економічного поступу регіону: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернівці, 26-27 травня 2016 року: тези доповіді. Чернівці, 2016. С. 49–51.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Темпи зміни ВВП України, країн ЄС-28 за кварталами

(відсотків до відповідного кварталу попереднього року)

Квартал	Україна	ЄС-28	Квартал	Україна	ЄС-28
2002Q1	5,8	0,5	2009Q1	-19,6	-5,6
2002Q2	4,8	1,4	2009Q2	-17,3	-5,7
2002Q3	4,9	2,0	2009Q3	-15,7	-4,3
2002Q4	5,6	1,3	2009Q4	-6,7	-2,0
2003Q1	9,3	1,6	2010Q1	4,5	1,0
2003Q2	11,4	1,0	2010Q2	5,4	2,6
2003Q3	5,7	1,2	2010Q3	3,3	2,5
2003Q4	12,3	2,1	2010Q4	3,7	2,3
2004Q1	13,1	2,6	2011Q1	5,5	2,9
2004Q2	12,7	2,9	2011Q2	4,4	2,0
2004Q3	14,0	2,4	2011Q3	6,7	1,5
2004Q4	9,0	2,1	2011Q4	5,1	0,6
2005Q1	5,1	1,3	2012Q1	2,4	0,2
2005Q2	3,7	2,2	2012Q2	3,0	-0,7
2005Q3	1,6	2,3	2012Q3	-1,3	-0,7
2005Q4	2,3	2,3	2012Q4	-2,4	-0,7
2006Q1	4,8	3,9	2013Q1	-1,3	-1,1
2006Q2	7,1	3,0	2013Q2	-1,2	0,2
2006Q3	7,5	3,2	2013Q3	-1,1	0,7
2006Q4	9,7	3,6	2013Q4	3,4	1,0
2007Q1	10,6	3,4	2014Q1	-1,0	1,6
2007Q2	9,7	3,0	2014Q2	-4,3	1,3
2007Q3	4,4	3,2	2014Q3	-5,3	1,3
2007Q4	6,9	2,7	2014Q4	-14,4	1,2
2008Q1	8,5	1,9	2015Q1	-17	1,7
2008Q2	6,2	1,7	2015Q2	-14,7	1,9
2008Q3	4,3	0,6	2015Q3	-7,2	2,0
2008Q4	-7,8	-2,2	2015Q4	-1,4	2,0
			2016Q1	0,1	...

Примітка. ¹⁾ – для України розрахунок за період 2002-2010рр. на основі даних за методологією СНР-1993, за 2011-2016рр. – за методологією СНР-2008 без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: розраховано автором для України – за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; для країн ЄС-28 – за даними Eurostat, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Додаток В

Таблиця В.1

Експортна квота країн світу у 2005-2015 р.

№	Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Ефіопія	:	:	:	:	:	:	16,7	13,8	12,5	11,6	9,4
2	Ємен	40,9	41,3	35,9	37,8	28,3	30,0	30,3	24,9	22,4	21,5	10,2
3	Таджикистан	26,0	23,2	20,6	16,8	15,1	15,3	17,9	21,5	19,2	9,1	10,5
4	Пакистан	15,7	14,1	13,2	12,4	12,4	13,5	14,0	12,4	13,3	12,2	10,6
5	Нігерія	31,7	43,1	33,7	39,9	30,8	25,3	31,3	31,4	18,0	18,4	10,6
6	Аргентина	23,2	23,0	22,7	22,1	19,6	18,9	18,4	16,2	14,6	14,4	11,0
7	Непал	14,6	13,4	12,9	12,8	12,4	9,6	8,9	10,1	10,7	11,5	11,7
8	Кірібаті	14,3	11,1	17,0	15,9	15,9	13,3	15,3	13,3	12,5	12,4	12,5
9	США	10,0	10,7	11,5	12,5	11,0	12,4	13,6	13,6	13,6	13,7	12,6
10	Центральноафриканська Республіка	13,2	14,3	14,1	11,0	10,7	11,8	11,4	11,6	14,5	13,0	12,6
11	Бразилія	15,2	14,4	13,3	13,5	10,9	10,7	11,5	11,7	11,6	11,0	12,9
12	Єгипет	30,3	29,9	30,2	33,0	25,0	21,3	20,6	16,4	17,0	14,2	13,2
13	Руанда	11,5	12,1	15,7	12,6	11,7	12,0	13,8	12,8	14,1	14,7	14,3
14	Сомалі	:	:	:	:	:	:	:	:	14,6	14,5	14,5
15	Колумбія	16,8	17,6	16,5	17,8	16,0	15,9	18,7	18,3	17,6	15,9	15,2
16	Кенія	28,5	23,0	21,9	22,7	20,0	20,7	21,6	22,2	19,9	18,3	16,7
17	Коморські острови	15,0	14,8	15,5	14,2	14,8	16,5	17,4	15,7	16,3	16,9	17,1
18	Нігер	16,6	16,4	17,4	17,7	20,3	22,2	20,9	21,9	22,6	21,0	17,2
19	Бангладеш	14,4	16,4	17,0	17,7	16,9	16,0	19,9	20,2	19,5	19,0	17,3
20	Уганда	14,2	15,3	16,7	24,3	14,8	17,1	18,7	19,9	20,1	17,8	17,5
21	Тонга	15,2	13,9	11,4	15,6	14,6	13,3	17,5	18,9	21,5	18,5	17,5
22	Японія	14,0	15,9	17,5	17,4	12,5	15,0	14,9	14,5	15,9	17,5	17,6
23	Сьєрра-Леоне	17,8	16,9	15,6	13,5	13,3	16,5	16,3	32,9	28,6	30,8	19,4
24	Ліберія	59,1	82,4	75,0	34,4	15,3	19,1	21,8	32,9	34,6	28,4	19,5
25	Камерун	20,5	23,0	23,9	24,1	16,0	17,3	18,4	18,8	20,7	21,7	19,5
26	Австралія	18,1	19,6	19,9	19,7	22,5	19,4	21,1	21,3	19,7	20,8	19,7
27	Індія	19,8	21,7	21,0	24,3	20,6	22,6	24,5	24,5	25,4	23,0	19,9
28	Гаїті	14,0	14,5	13,4	12,7	15,7	15,3	17,4	16,9	18,3	18,5	20,0
29	Узбекистан	37,9	36,5	39,7	41,1	34,2	31,7	32,7	27,3	26,6	23,1	20,6

Продовж. табл. В.1

№	Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
30	Еквадор	27,6	30,3	31,9	34,2	25,2	27,9	31,1	30,2	28,6	28,0	20,7
31	М'янма	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	11,5	19,6	20,1	20,8
32	Шрі Ланка	32,3	30,1	29,1	24,8	21,3	19,6	20,9	19,8	20,3	21,1	21,0
33	Індонезія	34,1	31,0	29,4	29,8	24,2	24,3	26,3	24,6	23,9	23,7	21,2
34	Гватемала	25,1	24,9	25,6	24,7	24,0	25,8	26,6	24,9	23,7	23,2	21,2
35	Перу	26,8	30,5	31,5	29,7	26,4	27,8	30,5	27,4	24,8	22,6	21,3
36	Танзанія	16,9	17,1	18,9	18,6	17,4	18,7	20,8	21,3	17,7	19,4	21,6
37	Гамбія	20,7	14,7	14,7	16,2	22,9	23,8	26,3	30,8	29,2	26,1	21,7
38	Косово	0,0	12,6	15,5	15,7	17,1	19,8	23,8	23,3	21,9	22,5	21,9
39	Китай	34,5	37,2	35,9	32,0	24,4	26,3	26,5	25,4	24,5	24,1	22,0
40	Малі	23,0	28,4	24,2	25,3	21,7	22,8	22,7	27,9	26,2	23,1	22,4
41	Уругвай	30,4	30,3	29,1	30,2	27,1	26,3	26,4	25,9	23,4	23,5	22,5
42	Зімбабве	33,5	36,0	37,8	41,5	19,7	32,7	37,9	28,5	25,4	23,5	22,5
43	Туреччина	21,0	21,7	21,2	22,8	22,6	20,4	22,3	23,7	22,3	23,8	23,3
44	Алжир	47,2	48,8	47,1	48,0	35,4	38,4	38,8	36,9	33,2	30,5	23,6
45	Гренада	21,4	23,2	27,6	25,2	24,3	23,8	25,2	25,8	25,4	25,6	24,1
46	Буркіна-Фасо	9,7	11,5	10,5	10,0	12,7	19,2	25,0	25,5	26,2	25,7	24,6
47	Домініканська республіка	30,0	30,0	26,8	23,9	21,0	22,6	24,2	24,6	25,3	25,6	24,7
48	Сальвадор	25,6	25,7	25,9	26,9	23,2	25,9	28,0	25,6	26,4	26,0	25,8
49	Гвінея	34,8	40,6	28,8	34,9	26,5	28,4	30,3	29,7	28,5	27,6	26,8
50	Албанія	22,8	24,9	28,1	29,6	29,6	32,4	34,0	33,4	35,4	28,2	27,3
51	Самоа	28,4	28,9	29,7	28,9	30,3	29,2	28,3	27,0	29,0	27,8	27,5
52	Велика Британія	24,7	26,8	24,9	26,9	26,2	28,3	30,5	29,8	29,8	28,1	27,6
53	Нова Зеландія	28,3	29,6	29,2	32,0	28,7	30,3	30,4	28,9	28,8	27,9	27,9
54	Гвінея-Бісау	19,9	17,0	20,2	19,9	18,7	20,0	26,7	14,3	19,1	18,8	27,9
55	Бенін	18,9	18,5	22,6	22,9	20,4	23,8	21,4	24,6	28,2	32,1	28,2
56	Філіппіни	46,1	46,6	43,3	36,9	32,2	34,8	32,0	30,8	28,0	28,9	28,4
57	Казахстан	53,2	51,0	49,3	57,1	41,8	44,2	46,5	44,1	38,6	39,3	28,5
58	РФ	35,2	33,7	30,2	31,3	27,9	29,2	28,3	27,4	26,6	27,1	28,7
59	Сенегал	27,0	25,6	25,4	26,1	24,4	24,9	26,4	28,0	28,4	28,1	29,2
60	Малаві	18,1	17,6	23,3	22,7	20,0	22,8	20,8	26,2	35,7	33,7	29,3
61	Чилі	40,2	43,8	45,1	41,4	37,0	37,7	37,8	34,1	32,2	33,1	29,7
62	Вірменія	28,8	23,4	19,2	15,0	15,5	20,8	23,8	27,6	28,4	28,6	29,8
63	Ямайка	35,3	40,1	39,7	41,9	34,5	31,3	30,4	30,2	30,6	31,3	29,8

Продовж. табл. В.1

№	Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
64	Чад	48,0	47,6	44,5	42,7	35,1	36,8	38,9	38,5	33,6	34,2	29,8
65	Франція	26,4	27,2	27,1	27,4	24,1	26,0	27,8	28,5	28,6	28,8	29,8
66	Італія	24,7	26,2	27,4	27,0	22,5	25,2	27,0	28,6	28,9	29,3	30,0
67	Коста-Ріка	43,7	43,5	40,8	39,0	34,8	33,2	32,9	32,2	31,3	32,3	30,0
68	Ізраїль	40,8	40,7	40,4	38,5	33,3	35,1	36,1	36,1	33,4	32,2	30,7
69	Болівія	35,5	41,8	41,8	44,9	35,7	41,2	44,1	47,2	44,1	43,3	30,9
70	Конго	20,4	19,3	40,0	40,2	27,4	43,5	45,4	34,0	33,9	33,2	31,3
71	Канада	36,8	35,3	34,2	34,3	28,4	29,1	30,6	30,2	30,2	31,6	31,6
72	Греція	21,3	21,2	22,5	23,4	19,0	22,1	25,5	28,7	30,4	32,5	31,9
73	Мозамбiк	30,2	30,2	30,8	29,3	30,0	31,5	33,4	32,4	30,4	33,4	32,2
74	Бутан	39,1	62,6	41,7	48,8	44,7	42,5	41,2	38,7	40,5	36,3	32,9
75	Іспанія	24,7	24,9	25,7	25,3	22,7	25,5	28,9	30,7	32,2	32,7	33,2
76	Саудівська Аравія	57,1	59,8	59,9	62,1	47,1	49,6	56,0	54,3	51,9	46,9	33,3
77	Ангола	86,0	79,8	74,0	76,3	54,9	62,4	65,4	62,3	55,7	48,0	33,9
78	Марокко	30,9	32,8	34,6	35,7	28,0	32,2	34,7	34,9	32,8	34,3	34,3
79	Мадагаскар	28,2	29,7	30,3	26,5	22,4	25,0	26,7	29,0	29,2	31,9	34,4
80	Боснія і Герцеговина	31,6	35,0	27,1	26,9	25,0	29,7	32,1	32,4	33,8	34,1	34,6
81	Ірак	54,3	51,0	45,9	50,3	39,4	39,4	44,4	44,4	39,7	41,3	35,0
82	Мексика	26,6	27,6	27,7	27,9	27,3	29,9	31,3	32,6	31,8	32,3	35,1
83	Фінляндія	40,3	43,2	44,0	45,1	36,3	38,7	39,2	39,5	38,8	37,2	36,8
84	Барбадос	43,9	45,1	45,0	45,5	41,4	46,2	39,0	39,3	36,3	36,8	37,0
85	Мавританія	30,7	46,7	44,9	45,9	40,9	50,7	56,1	53,0	49,8	39,1	37,1
86	Замбія	30,6	32,6	33,6	28,9	29,3	37,0	40,5	40,1	40,5	38,8	37,1
87	Киргистан	38,3	41,7	52,9	53,5	54,7	51,6	54,5	44,4	42,3	37,4	37,3
88	Норвегія	43,4	44,7	43,3	45,9	39,2	39,8	41,3	40,6	39,2	38,9	37,4
89	Йорданія	53,3	54,5	54,9	57,8	46,4	48,3	47,7	46,2	42,4	43,3	37,6
90	Азербайджан	62,9	66,5	68,1	65,8	51,6	54,3	56,4	53,0	48,3	43,3	37,8
91	Сурінам	30,4	65,0	54,1	56,9	44,1	52,5	64,4	57,7	50,4	45,0	38,1
92	Кот-д'Івуар	49,9	52,4	47,2	47,1	50,9	50,6	53,8	48,5	41,5	39,3	38,1
93	Багамські острови	45,2	44,7	46,7	46,0	39,9	40,7	43,6	44,4	43,8	42,5	38,6
94	Лесото	0,0	0,0	49,2	50,0	41,8	39,3	44,1	38,7	35,7	35,0	39,8
95	Нікарагуа	24,4	31,3	33,1	34,5	34,0	40,5	45,0	47,5	45,2	45,0	40,0
96	Португалія	26,7	29,9	31,0	31,1	27,1	29,9	34,3	37,7	39,5	40,1	40,6

Продовж. табл. В.1

№	Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
97	Туніс	44,9	46,0	51,1	56,2	45,8	50,5	49,3	49,4	47,7	45,6	40,7
98	Домініка	34,9	37,0	35,1	34,2	30,3	35,6	37,6	32,6	38,1	41,1	40,9
99	Румунія	32,9	32,1	29,1	26,9	27,4	32,3	36,8	37,5	39,7	41,2	41,1
100	Того	40,0	38,2	37,9	35,5	36,7	40,2	39,4	46,7	52,7	44,5	42,2
101	Парагвай	58,2	58,7	56,7	54,0	51,5	55,1	52,5	49,9	49,6	45,2	42,3
102	Чорногорія	43,5	49,4	44,4	39,5	32,1	37,0	42,3	43,7	41,3	40,1	42,5
103	Молдова	51,1	45,3	47,5	40,8	36,9	39,2	45,0	43,5	43,3	41,5	42,8
104	Гана	36,4	25,2	24,5	25,0	29,3	29,5	36,9	40,4	34,2	39,5	43,9
105	Гайана	84,6	50,4	51,2	52,8	49,8	51,7	55,3	58,4	51,6	46,8	44,1
106	Намібія	40,4	45,5	50,5	54,4	52,3	47,8	45,5	43,4	42,6	41,8	44,1
107	Антигуа і Барбуда	53,7	47,7	44,6	46,0	46,1	45,6	47,1	44,7	45,6	46,4	44,4
108	Грузія	33,7	32,9	31,2	28,6	29,7	35,0	36,2	38,2	44,7	42,9	44,7
109	Південна Корея	36,8	37,2	39,2	50,0	47,5	49,4	55,7	56,3	53,9	50,3	45,3
110	Швеція	45,9	48,2	48,3	49,8	44,5	46,2	46,7	46,3	43,8	45,0	45,6
111	Монголія	58,8	59,4	59,6	54,0	50,3	46,7	52,6	43,6	38,9	52,2	45,7
112	Гондурас	59,0	56,1	53,5	51,3	39,5	45,8	51,3	50,9	47,9	47,6	46,0
113	Габон	60,7	61,6	58,5	62,2	52,2	57,7	61,7	61,0	57,4	44,5	46,1
114	Сербія	27,1	30,3	28,4	29,1	26,8	32,9	34,0	36,9	41,2	43,4	46,7
115	Німеччина	37,7	41,2	43,0	43,5	37,8	42,3	44,8	46,0	45,5	45,7	46,8
116	Свазиленд	60,4	59,1	57,3	54,4	52,0	46,5	45,8	45,1	46,5	49,0	48,3
117	Македонія	34,8	37,8	44,1	43,2	32,8	39,8	47,1	45,4	43,4	47,7	48,8
118	Маврикій	59,9	58,4	55,9	51,1	47,7	51,2	52,4	53,8	48,4	51,1	49,0
119	Панама	64,5	66,2	69,4	72,6	67,1	66,3	72,9	70,7	60,5	53,6	49,5
120	Польща	34,6	37,9	38,6	37,9	37,2	40,1	42,6	44,4	46,3	47,6	49,5
121	Хорватія	39,3	39,7	39,0	38,5	34,5	37,7	40,4	41,6	43,0	46,4	50,0
122	Тринідад і Тобаго	65,8	81,4	65,9	64,2	52,1	54,7	62,5	54,0	74,7	59,5	50,3
123	Фіджі	53,1	49,9	49,0	57,1	49,5	57,8	59,3	61,1	56,7	55,6	51,8
124	Бруней-Даруссалам	70,2	71,7	67,9	78,3	72,8	67,4	69,5	70,2	68,0	68,6	52,2
125	Ботсвана	52,9	52,3	54,5	45,7	34,8	43,6	48,9	48,4	61,5	60,8	52,2
126	Україна	51,5	46,6	44,8	46,9	46,4	47,1	49,8	35,4	43,0	48,6	52,6
127	Австрія	48,6	50,8	52,5	53,2	44,9	51,0	53,7	53,8	53,2	53,0	53,1
128	Ісландія	30,6	31,1	33,4	41,2	49,7	53,7	56,6	57,0	55,4	53,3	53,7
129	Данія	47,5	50,7	51,5	54,2	47,1	50,5	53,8	54,6	54,8	54,5	55,2

Продовж. табл. В.1

№	Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
130	Катар	65,1	62,8	60,3	61,4	51,1	62,3	72,6	76,5	72,7	68,0	56,1
131	Оман	58,3	56,2	56,5	58,5	50,6	65,7	72,7	71,5	75,2	69,5	56,1
132	Ліван	37,8	36,7	38,2	39,7	34,1	36,3	36,2	56,5	56,9	57,5	57,0
133	Білорусь	59,8	60,1	60,9	60,9	50,5	51,4	78,5	78,8	58,3	54,9	58,0
134	Беліз	54,7	61,1	61,1	62,4	51,6	58,2	60,1	62,5	61,3	60,5	58,5
135	Латвія	43,2	40,0	38,5	39,5	42,6	53,7	57,8	61,3	60,3	59,5	58,9
136	Екваторіальна Гвінея	87,4	82,3	88,6	89,2	74,3	85,8	75,1	71,9	67,7	66,8	59,9
137	Кіпр	55,7	53,4	53,3	50,1	48,7	50,2	52,9	53,5	58,7	62,2	61,2
138	Камбоджа	64,1	68,6	65,3	65,5	49,2	54,1	54,1	58,0	61,5	62,3	61,7
139	Палау	42,7	43,0	46,5	50,3	50,0	52,0	57,4	55,1	60,9	63,1	62,5
140	Швейцарія	53,9	56,7	61,6	63,0	57,4	64,2	65,8	67,3	72,3	64,9	62,9
141	Болгарія	42,6	47,1	52,0	52,3	42,4	50,2	59,1	60,8	64,7	65,0	64,1
142	Таїланд	68,4	68,7	68,9	71,4	64,4	66,5	70,9	69,8	68,1	69,4	69,1
143	Конго	84,2	84,2	78,5	75,2	70,4	85,1	87,3	83,8	76,5	73,0	69,3
144	Малайзія	112,9	112,2	106,2	99,5	91,4	86,9	85,3	79,3	75,6	73,8	70,9
145	Литва	53,8	55,6	50,4	57,1	51,9	65,3	75,0	81,6	84,0	80,9	75,9
146	Словенія	59,6	64,7	67,6	66,1	57,2	64,3	70,4	73,3	75,2	76,4	77,9
147	Естонія	65,9	63,5	63,2	66,8	60,8	75,1	86,5	86,0	84,5	83,1	79,3
148	Нідерланди	66,6	69,3	70,3	71,6	63,2	72,0	77,4	81,9	82,0	82,6	82,5
149	Бельгія	73,5	75,7	77,5	79,7	69,3	76,4	81,6	82,3	81,8	83,2	82,9
150	Чеська Республіка	62,3	65,3	66,6	63,4	58,8	66,2	71,3	76,2	76,9	82,5	83,0
151	Бахрейн	83,9	84,6	79,7	82,6	68,5	69,5	98,1	102,1	103,7	96,1	84,6
152	В'єтнам	63,7	67,7	70,5	70,3	63,0	72,0	79,4	80,0	83,6	86,4	89,8
153	Угорщина	62,8	74,3	78,3	79,6	74,8	82,2	87,2	86,8	86,0	88,7	90,7
154	Мальдіви	0,0	52,7	103,3	93,4	79,7	86,4	99,9	98,6	104,7	107,2	91,4
155	Словацька республіка	72,0	81,0	83,3	80,0	67,6	76,3	85,0	91,4	93,8	91,8	93,5
156	ОАЕ	67,6	68,6	72,4	78,9	79,7	77,7	89,7	100,3	100,5	99,1	100,4
157	Ірландія	79,6	79,0	80,7	84,2	93,5	103,4	102,4	106,8	106,1	113,8	124,0
158	Мальта	104,4	123,5	129,5	148,5	147,7	153,3	160,8	165,9	158,2	149,9	144,0
159	Сінгапур	226,2	230,1	214,8	231,2	192,2	199,7	203,3	197,2	194,2	193,4	177,9
160	Гонконг	177,5	185,2	186,4	193,4	178,1	205,3	212,9	215,8	221,6	213,1	195,9
161	Люксембург	161,7	176,2	182,9	187,1	164,1	174,5	178,0	186,4	192,1	206,3	227,1

Розраховано автором за даними World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>.

Таблиця В.2

Експорт товарів України, млн дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	34286,7	38367,7	49248,1	66954,4	39702,9	51430,5	68409,8	68809,8	63312,0	53913,5	38134,8	36361,7
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	732,2	396,5	747,2	783,4	596,0	771,4	936,6	961,3	1084,1	1014,6	823,5	775,0
II. Продукти рослинного походження	1695,9	1951,1	1726,4	5577,4	5034,9	3976,3	5532,1	9213,9	8875,9	8736,2	7972,2	8093,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	587,2	971,4	1718,0	1945,7	1796,0	2617,3	3396,4	4211,5	3507,1	3823,7	3299,9	3963,0
IV. Готові харчові продукти	1291,7	1394,4	2056,2	2518,2	2088,1	2571,1	2939,0	3493,9	3557,2	3096,7	2468,6	2450,1
V. Мінеральні продукти	4708,0	3871,8	4275,2	7046,1	3900,1	6731,3	10259,9	7650,4	7494,9	6104,2	3099,5	2728,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2990,2	3387,3	4047,2	5045,3	2515,2	3479,2	5390,7	5058,9	4327,3	3054,1	2130,8	1558,2
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	575,2	803,4	987,1	997,7	563,3	685,3	937,7	999,6	787,8	586,4	412,6	409,2
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	211,1	306,6	394,1	359,5	178,1	173,8	168,5	135,6	148,9	156,7	114,7	122,0
IX. Деревина і вироби з деревини	533,9	603,1	827,2	801,2	670,0	828,2	1078,6	1060,6	1144,4	1262,6	1107,2	1131,6
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	454,3	596,2	767,7	874,4	807,0	940,5	1105,3	1132,1	1246,8	985,7	617,1	536,9
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	914,0	915,3	990,3	984,6	712,9	735,8	863,8	783,8	811,1	785,9	634,2	677,4
XII. Взуття, головні убори, парасольки	107,8	130,2	148,6	178,1	144,5	174,8	208,8	175,9	198,7	202,8	150,8	163,8
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	218,7	255,5	358,7	454,8	285,2	399,5	549,2	582,8	583,1	479,4	331,6	298,5
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	99,4	124,0	147,5	146,9	84,2	74,2	100,7	139,8	118,4	161,4	82,1	52,0
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	14047,2	16420,1	20787,3	27594,0	12816,8	17332,5	22113,6	18889,8	17570,7	15235,5	9472,7	8338,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	2841,8	3330,5	4976,6	6341,1	5014,3	5670,4	6760,9	7026,7	6975,0	5659,3	3943,8	3637,9
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1655,9	2081,1	3304,7	4321,3	1596,4	3262,4	4855,1	5963,5	3344,0	1472,3	680,0	555,7
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	141,9	152,3	202,3	242,7	278,7	252,3	281,5	296,5	296,3	232,0	158,7	145,7
XX. Різні промислові товари	218,4	275,8	360,1	438,9	310,6	416,6	556,3	609,0	661,0	736,3	524,3	537,1
XXI. Твори мистецтва	0,2	0,7	2,1	0,7	0,7	0,2	1,1	0,3	0,6	0,2	0,3	0,2
Товари, придбані в портах	16,8	27,5	41,5	59,4	35,8	27,9	31,5	29,9	25,9	9,7	4,0	3,9
Різне	244,8	373,1	382,1	242,9	274,2	309,3	342,5	394,0	552,5	117,8	106,2	182,3

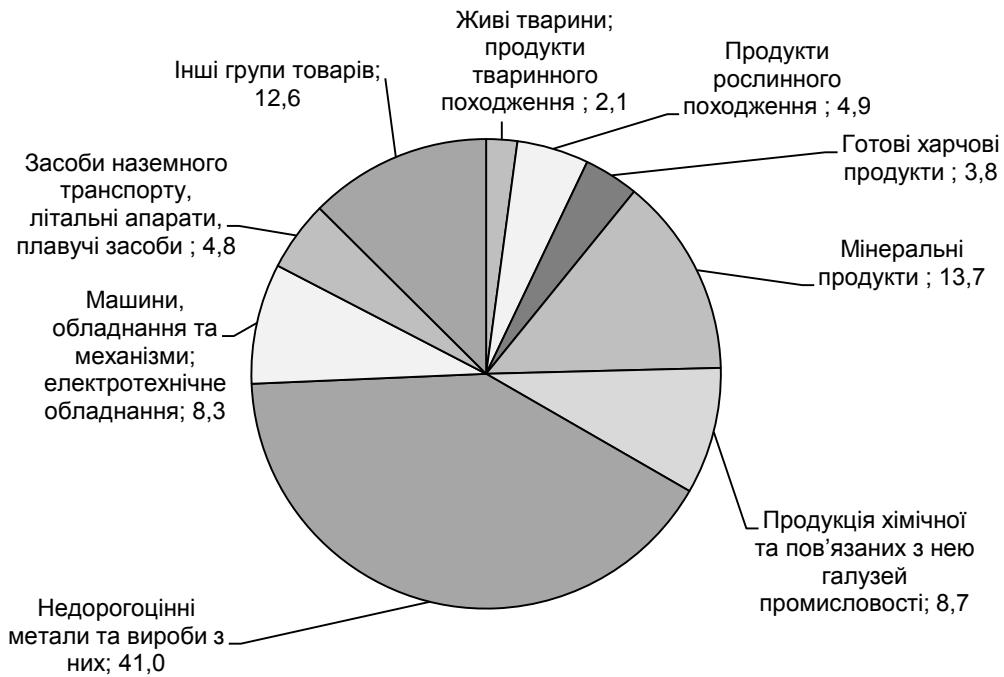
Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Таблиця В.3

Структура експорту товарів України, %

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,1	1,0	1,5	1,2	1,5	1,5	1,4	1,4	1,7	1,9	2,2	2,1
II. Продукти рослинного походження	4,9	5,1	3,5	8,3	12,7	7,7	8,1	13,4	14,0	16,2	20,9	22,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1,7	2,5	3,5	2,9	4,5	5,1	5,0	6,1	5,5	7,1	8,7	10,9
IV. Готові харчові продукти	3,8	3,6	4,2	3,8	5,3	5,0	4,3	5,1	5,6	5,7	6,5	6,7
V. Мінеральні продукти	13,7	10,1	8,7	10,5	9,8	13,1	15,0	11,1	11,8	11,3	8,1	7,5
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,7	8,8	8,2	7,5	6,3	6,8	7,9	7,4	6,8	5,7	5,6	4,3
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,7	2,1	2,0	1,5	1,4	1,3	1,4	1,5	1,2	1,1	1,1	1,1
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,6	0,8	0,8	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
IX. Деревина і вироби з деревини	1,6	1,6	1,7	1,2	1,7	1,6	1,6	1,5	1,8	2,3	2,9	3,1
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,3	1,6	1,6	1,3	2,0	1,8	1,6	1,6	2,0	1,8	1,6	1,5
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	2,7	2,4	2,0	1,5	1,8	1,4	1,3	1,1	1,3	1,5	1,7	1,9
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	41,0	42,8	42,2	41,2	32,3	33,7	32,3	27,5	27,8	28,3	24,8	22,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	8,3	8,7	10,1	9,5	12,6	11,0	9,9	10,2	11,0	10,5	10,3	10,0
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4,8	5,4	6,7	6,5	4,0	6,3	7,1	8,7	5,3	2,7	1,8	1,5
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,4	0,4	0,4	0,4	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
XX. Різні промислові товари	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,4	1,4	1,5
XXI. Твори мистецтва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Товари, придбані в портах	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Різне	0,7	1,0	0,8	0,4	0,7	0,6	0,5	0,6	0,9	0,2	0,3	0,5

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рис. В.1. Вартісна структура товарного експорту України у 2005 р., % до загального обсягу експорту

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рис. В.2. Вартісна структура товарного експорту України у 2016 р., % до загального обсягу експорту

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Імпорт товарів України, млн дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	36141,1	45034,5	60669,9	85535,4	45435,6	60740,0	82606,9	84658,1	76964,0	54381,8	37502,3	39249,8
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	499,6	649,0	771,4	1702,0	1267,6	1241,7	1035,3	1718,4	1892,1	1122,7	546,7	626,3
II. Продукти рослинного походження	525,5	671,7	860,5	1462,5	1259,9	1563,7	1815,9	2429,7	2669,8	2027,1	1144,0	1284,8
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	204,1	191,1	388,2	612,9	374,3	451,5	468,7	406,3	403,3	301,5	182,4	246,0
IV. Готові харчові продукти	1454,9	1654,7	2090,9	2679,2	2034,3	2504,9	3026,5	2965,4	3218,8	2600,7	1605,8	1734,0
V. Мінеральні продукти	11567,8	13506,2	17280,4	25441,3	15695,1	21127,9	30028,8	27542,3	22362,1	16066,8	11682,1	8495,0
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	3097,9	3888,6	5316,5	6959,1	5319,3	6441,7	8021,2	8586,4	8435,3	6778,7	5006,1	5619,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1938,1	2527,7	3412,9	4476,6	2663,8	3661,4	4498,4	4467,1	4592,9	3634,9	2645,3	2866,9
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	111,2	136,3	159,5	232,5	124,2	177,3	199,7	247,2	257,4	222,6	167,4	208,8
IX. Деревина і вироби з деревини	199,9	265,0	374,5	545,8	281,2	341,5	392,9	369,6	416,0	294,7	148,2	196,7
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1004,1	1173,3	1523,0	1835,2	1373,3	1658,3	1836,7	1812,6	1902,0	1289,2	877,8	915,3
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	1406,2	1365,5	1487,0	2099,2	1416,9	1974,8	1989,8	2563,7	2434,7	1882,7	1413,6	1545,7
XII. Взуття, головні убори, парасольки	279,3	269,4	217,9	531,1	286,5	490,3	361,5	793,7	794,9	430,7	248,3	269,4
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	516,2	738,1	991,6	1276,5	635,2	889,7	1156,1	1106,9	1140,8	800,7	509,5	605,8
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	224,3	173,5	269,2	1032,0	159,7	302,7	743,4	493,4	690,3	296,8	71,9	67,3
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	2468,8	3327,3	4742,7	6390,1	2676,6	4128,0	5696,9	5238,9	5002,9	3322,5	2002,7	2306,5
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6342,3	7873,4	10571,7	13379,8	6257,0	8167,0	12794,9	13178,7	12470,1	8720,0	6275,0	7889,4
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3219,7	5147,1	8216,6	12091,4	2163,8	3664,3	6204,2	8067,0	5901,5	2648,0	1747,7	2959,5
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	507,4	696,1	1008,5	1222,6	670,8	886,4	1047,0	1218,9	1094,3	673,0	464,9	580,2
XX. Різні промислові товари	323,1	443,2	594,5	1011,0	500,1	682,0	847,5	1015,0	892,1	902,2	511,8	626,3
XXI. Твори мистецтва	0,7	3,5	3,6	4,1	1,0	2,1	24,3	8,1	23,4	8,8	0,6	1,3
Товари, придбані в портах	213,3	268,1	323,5	515,0	186,1	252,2	373,7	374,4	294,4	247,2	182,9	165,1
Різне	36,6	65,7	65,5	35,4	88,8	130,6	43,4	54,3	74,9	110,2	67,7	40,0

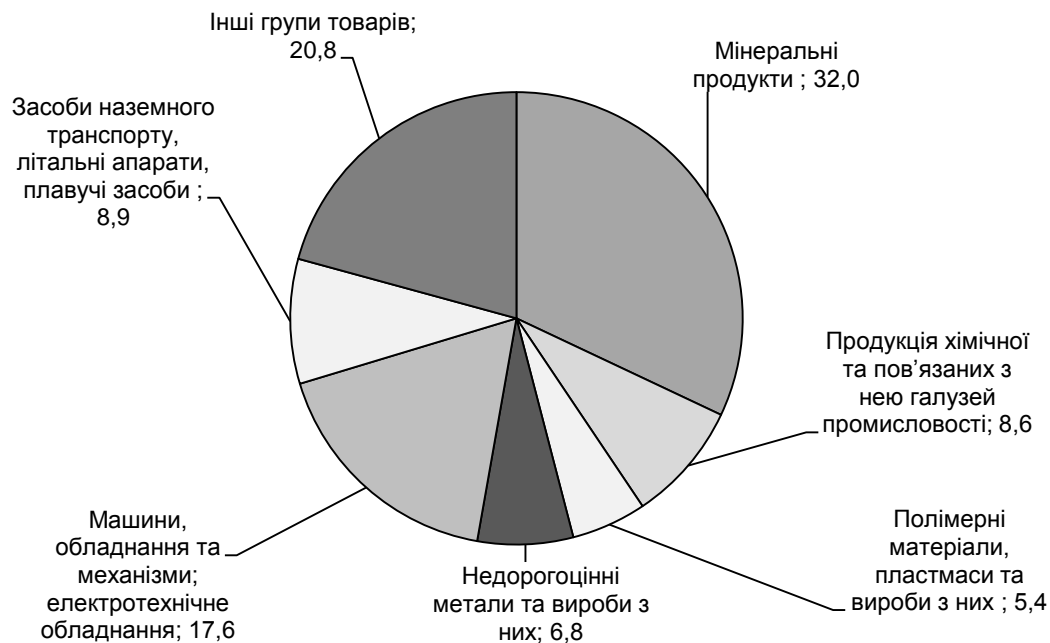
Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Таблиця В.5

Структура імпорту товарів України, %

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,4	1,4	1,3	2,0	2,8	2,0	1,3	2,0	2,5	2,1	1,5	1,6
II. Продукти рослинного походження	1,5	1,5	1,4	1,7	2,8	2,6	2,2	2,9	3,5	3,7	3,1	3,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,6	0,4	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6
IV. Готові харчові продукти	4,0	3,7	3,4	3,1	4,5	4,1	3,7	3,5	4,2	4,8	4,3	4,4
V. Мінеральні продукти	32,0	30,0	28,5	29,7	34,5	34,8	36,4	32,5	29,1	29,5	31,2	21,6
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,6	8,6	8,8	8,1	11,7	10,6	9,7	10,1	11,0	12,5	13,3	14,3
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	5,4	5,6	5,6	5,2	5,9	6,0	5,4	5,3	6,0	6,7	7,1	7,3
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
IX. Деревина і вироби з деревини	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,8	2,6	2,5	2,1	3,0	2,7	2,2	2,1	2,5	2,4	2,3	2,3
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	3,9	3,0	2,5	2,5	3,1	3,3	2,4	3,0	3,2	3,5	3,8	3,9
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,8	0,6	0,4	0,6	0,6	0,8	0,4	0,9	1,0	0,8	0,7	0,7
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	1,4	1,6	1,6	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3	1,5	1,5	1,4	1,5
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,6	0,4	0,4	1,2	0,4	0,5	0,9	0,6	0,9	0,5	0,2	0,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	6,8	7,4	7,8	7,5	5,9	6,8	6,9	6,2	6,5	6,1	5,3	5,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	17,5	17,5	17,4	15,6	13,8	13,4	15,5	15,6	16,2	16,0	16,7	20,1
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	8,9	11,4	13,5	14,1	4,8	6,0	7,5	9,5	7,7	4,9	4,7	7,5
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	1,4	1,5	1,7	1,4	1,5	1,5	1,3	1,4	1,4	1,2	1,2	1,5
XX. Різні промислові товари	0,9	1,0	1,0	1,2	1,1	1,1	1,0	1,2	1,2	1,7	1,4	1,6
XXI. Твори мистецтва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Товари, придбані в портах	0,6	0,6	0,5	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
Різне	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рис. В.3. Вартісна структура товарного імпорту України у 2005 р., % до загального обсягу експорту

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рис. В.4. Вартісна структура товарного імпорту України у 2016 р., % до загального обсягу експорту

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Таблиця В.6

Географічна структура експорту України, %

Країни	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт товарів і послуг												
Країни СНД	33,1	34,4	37,3	34,8	35,1	38,6	39,4	38,0	36,0	28,9	23,7	21,1
Інші країни світу	66,9	65,6	62,7	65,2	64,9	61,4	60,6	62,0	64,0	71,1	76,3	78,9
Європа	31,6	32,7	30,7	30,4	26,8	27,1	27,4	26,0	28,2	32,9	35,0	37,4
Країни ЄС (28)	29,9	31,5	29,1	28,4	25,4	25,8	26,3	25,4	26,9	32,1	33,3	35,7
Азія	22,7	20,0	20,3	21,9	27,0	23,4	23,0	23,1	23,4	25,5	28,2	28,0
Африка	6,1	5,4	5,0	5,2	5,7	5,0	4,3	7,1	6,7	8,0	8,2	8,6
Америка	5,7	6,8	6,0	6,8	4,5	5,1	4,9	5,0	5,0	4,0	4,0	4,0
Австралія та Океанія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1
Інші	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7
Експорт товарів												
Країни СНД	30,8	32,2	36,7	34,6	33,9	36,5	38,3	36,8	34,9	27,6	20,5	16,6
Інші країни світу	69,2	67,8	63,3	65,4	66,1	63,5	61,7	63,2	65,1	72,4	79,5	83,4
Європа	31,8	32,9	30,0	29,5	25,9	26,9	27,0	25,3	26,9	31,8	34,7	37,9
Країни ЄС (28)	30,1	31,7	28,4	27,3	24,0	25,5	26,3	24,9	26,5	31,5	34,1	37,1
Азія	25,1	22,0	22,1	23,7	30,6	26,7	25,9	25,7	26,6	28,5	32,5	32,4
Африка	7,0	6,2	5,7	5,8	6,6	5,9	4,9	8,2	8,0	9,5	10,0	10,6
Америка	5,3	6,6	5,4	6,2	2,8	3,9	3,7	3,8	3,4	2,5	2,1	2,0
Австралія та Океанія	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Інші	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3
Експорт послуг												
Країни СНД	45,9	45,4	40,6	36,2	39,9	47,7	45,3	44,3	40,8	35,0	36,4	37,8
Інші країни світу	54,1	54,6	59,4	63,8	60,1	52,3	54,7	55,7	59,2	65,0	63,6	62,2
Європа	30,5	31,5	34,9	35,6	30,6	28,0	29,8	29,6	33,5	38,5	36,2	35,5
Країни ЄС	28,8	30,3	33,0	35,1	31,5	27,2	26,2	28,3	29,0	34,6	30,1	30,5
Азія	9,7	9,8	10,4	11,8	12,1	9,1	8,6	9,8	10,1	11,7	11,5	11,7
Африка	1,2	1,3	1,4	1,7	1,7	1,3	1,2	1,3	1,1	1,1	1,5	1,3
Америка	7,8	7,7	8,8	10,6	11,6	10,5	10,8	11,1	11,9	10,8	11,7	11,5
Австралія та Океанія	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	1,0	1,7	0,6	0,6	0,9	0,4
Невизначені країни	4,9	4,3	3,8	3,9	3,8	3,0	3,4	2,1	2,0	2,2	1,8	1,9

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Географічна структура імпорту України, %

Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Імпорт товарів і послуг												
Країни СНД	44,8	42,7	40,0	37,4	40,5	41,8	43,2	39,1	34,8	30,4	26,3	20,7
Інші країни світу	55,2	57,3	60,0	62,6	59,5	58,2	56,8	60,9	65,2	69,6	73,7	79,3
Європа	35,5	38,0	38,8	36,9	37,3	33,9	33,6	33,5	38,0	41,8	45,1	46,8
Країни ЄС (28)	34,6	37,0	37,9	35,6	36,5	33,5	32,9	32,7	37,0	39,8	42,0	43,9
Азія	13,2	13,7	14,9	18,1	15,0	17,0	16,5	20,5	19,9	19,4	18,8	22,0
Африка	1,2	1,0	1,1	1,8	1,3	1,4	1,1	1,0	0,9	1,2	1,5	1,3
Америка	4,2	3,8	4,3	5,2	5,2	5,2	5,0	5,4	5,8	6,1	6,8	7,6
Австралія та Океанія	0,3	0,2	0,2	0,5	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	0,3	0,4	0,3
Інші	0,8	0,7	0,6	0,1	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,9	1,1	1,3
Імпорт товарів												
Країни СНД	47,0	44,7	42,0	39,0	43,3	44,0	45,0	40,7	36,3	31,7	27,9	21,8
Інші країни світу	53,0	55,3	58,0	61,0	56,7	56,0	55,0	59,3	63,7	68,3	72,1	78,2
Європа	35,1	37,3	38,0	35,6	35,7	32,9	32,8	32,5	37,1	41,1	44,4	47,1
Країни ЄС (28)	33,8	36,0	36,7	33,8	34,0	31,5	31,2	31,0	35,1	38,7	40,9	43,7
Азія	13,0	13,6	14,9	18,1	14,4	16,5	16,1	20,2	19,8	19,9	19,3	22,7
Африка	1,2	0,9	1,1	1,8	1,4	1,4	1,1	1,0	1,0	1,2	1,6	1,4
Америка	3,5	3,3	3,7	4,9	4,8	4,7	4,7	5,2	5,6	5,6	6,2	6,6
Австралія та Океанія	0,3	0,2	0,2	0,5	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	0,3	0,5	0,3
Інші	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Імпорт послуг												
Країни СНД	17,4	18,6	16,1	16,4	15,2	17,3	18,8	18,6	19,6	18,9	15,2	12,6
Інші країни світу	82,6	81,4	83,9	83,6	84,8	82,7	81,2	81,4	80,4	81,1	84,8	87,4
Європа	41,6	45,8	48,2	53,9	51,0	44,4	45,1	45,4	46,7	47,1	49,8	45,1
Країни ЄС	44,3	48,3	52,3	59,6	58,9	55,6	54,6	55,1	55,9	49,4	49,8	45,5
Азія	15,8	14,4	15,0	17,9	20,1	22,4	22,5	23,4	21,3	14,4	15,4	16,7
Африка	1,0	1,4	1,2	1,3	0,8	0,8	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7	0,8
Америка	13,3	10,6	11,5	8,8	8,7	10,5	9,2	7,6	7,7	10,9	11,0	14,5
Австралія та Океанія	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Невизначені країни	10,9	9,2	7,9	1,6	4,0	4,4	3,6	4,4	4,2	7,9	7,8	10,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Зіставлення структури галузевого випуску і валової доданої вартості України

Показник	Випуск в основних цінах		Валова додана вартість		Частка ВДВ у випуску, %	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	9,9	11,4	9,9	11,7	41,9	42,3
Промисловість	38,3	38,9	22,7	23,5	24,8	24,9
Добувна промисловість	4,9	4,7	6,2	5,7	52,8	50,7
Переробна промисловість	28,3	29,1	12,7	14,0	18,8	19,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	8,4	9,1	3,4	4,1	17,2	18,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,4	0,4	0,5	0,5	54,9	54,6
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	1,4	1,6	0,7	0,9	21,4	22,9
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1,8	1,6	0,4	0,5	10,0	11,5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,7	1,6	0,4	0,4	10,5	10,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,4	0,5	0,2	0,4	23,4	30,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,8	0,9	0,3	0,3	17,8	14,5
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	1,3	1,3	0,6	0,5	19,3	16,5
Металургійне виробництво	6,0	7,0	1,3	2,5	8,9	14,7
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,0	0,8	0,5	0,4	20,9	21,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,2	0,3	0,2	0,2	28,7	28,4
Виробництво електричного устаткування	0,7	0,7	0,5	0,5	28,9	29,0
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	1,3	1,1	0,9	0,8	31,0	31,2
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	0,4	0,4	0,2	0,2	22,8	23,0
Виробництво інших транспортних засобів	1,5	0,9	1,5	0,9	41,3	41,2
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1,1	1,1	0,9	0,9	35,1	36,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	4,4	4,4	3,3	3,2	31,5	30,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,7	0,7	0,5	0,5	31,0	30,8
Будівництво	5,5	4,8	2,9	2,7	22,1	22,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	12,8	13,2	16,7	16,9	54,4	52,8
Транспорт, складське господарство	7,1	6,4	8,0	7,1	47,3	46,0
Поштова та кур'єрська діяльність	0,1	0,1	0,2	0,2	64,9	67,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,8	0,6	0,9	0,7	46,4	46,3
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	0,6	0,5	0,5	0,4	36,1	33,4
Телекомунікації (електрозв'язок)	1,4	1,3	1,8	1,7	53,2	53,3
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	1,0	1,3	1,3	1,7	52,7	53,3
Фінансова та страхова діяльність	3,3	3,5	5,1	5,1	63,5	60,4
Операції з нерухомим майном	4,4	4,2	7,4	7,2	70,5	70,9
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	1,5	1,2	1,7	1,4	45,9	45,3
Наукові дослідження та розробки	0,5	0,5	0,9	0,9	67,1	70,3
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	1,0	1,0	1,1	1,1	47,2	47,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,2	1,1	1,4	1,3	49,5	50,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3,1	3,5	5,5	5,7	75,0	67,2
Освіта	3,5	3,2	6,1	5,5	72,5	71,6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	2,5	2,1	3,9	3,3	66,2	64,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6	0,6	1,0	0,9	65,1	64,5
Надання інших видів послуг	0,7	0,6	1,1	1,0	69,3	67,7
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	41,9	41,2
Товари	53,7	55,1	35,5	37,8	27,7	28,3
Послуги	46,3	44,9	64,5	62,2	58,4	57,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Д.2

Зіставлення структури галузевого випуску і валової доданої вартості ЄС та США

Показник	Випуск в основних цінах		Валова додана вартість		Частка ВДВ у випуску, %	
	ЄС-27 2011	США 2011	ЄС-27 2011	США 2011	ЄС-27 2011	США 2011
Сільське, лісове та рибне господарство	1,7	1,6	1,6	1,3	46,5	45,9
Промисловість	29,8	24,6	18,9	17,2	30,4	39,4
Добувна промисловість	0,6	1,9	0,8	2,5	63,1	73,7
Переробна промисловість	25,3	19,9	15,2	11,9	28,8	33,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	3,8	3,2	2,1	1,4	26,0	25,1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,9	0,3	0,6	0,2	30,7	35,2
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	1,5	1,2	1,0	0,7	32,1	34,7
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1,6	2,9	0,3	1,1	8,1	21,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,1	2,0	1,1	1,1	24,4	32,7
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,8	0,7	0,6	0,8	39,2	65,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів	1,0	0,7	0,7	0,4	33,4	32,1
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,8	0,3	0,6	0,2	34,9	38,5
Металургійне виробництво	1,5	1,0	0,6	0,4	19,7	21,1
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,9	1,2	1,5	0,8	38,0	36,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	1,0	1,2	0,7	1,3	31,3	63,9
Виробництво електричного устаткування	1,1	0,4	0,8	0,3	33,3	41,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2,2	1,3	1,6	0,8	34,7	35,5
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	2,6	2,0	1,3	0,8	23,5	24,2
Виробництво інших транспортних засобів	0,8	0,6	0,4	0,5	24,4	44,6
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1,7	1,0	1,5	0,9	41,4	53,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2,8	1,7	1,8	1,9	31,7	62,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,1	1,0	1,0	0,9	44,9	50,3
Будівництво	7,2	3,9	6,2	3,9	41,0	56,8
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,6	10,1	10,7	11,7	53,3	65,7
Транспорт, складське господарство	5,3	3,1	4,4	2,6	39,8	47,5
Поштова та кур'єрська діяльність	0,4	0,7	0,4	0,7	57,4	55,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	2,8	3,0	3,0	2,9	51,7	55,0
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	1,3	2,0	1,2	2,3	45,2	63,4
Телекомунікації (електрозв'язок)	1,5	2,1	1,5	1,9	46,7	51,4
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	1,9	2,1	2,1	2,4	53,7	67,1
Фінансова та страхова діяльність	5,3	7,0	5,4	6,5	48,5	52,7

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Таблиця Д.3

Зіставлення структури елементів первинного доходу України за галузями

(відсотків до ВДВ галузі)

Показник	Оплата праці найманих працівників		Інші податки за викл. субсидій, пов'язані з виробництвом		Валовий прибуток, змішаний дохід	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	23	19	1	1	76	80
Промисловість	66	60	-3	-3	36	43
Добувна промисловість	60	44	-16	-10	56	66
Переробна промисловість	70	64	3	3	27	33
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	59	51	3	3	39	46
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	88	82	1	2	10	16
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	69	62	4	3	27	35
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	89	87	6	5	5	8
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	113	99	6	6	-19	-5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	64	58	3	2	33	40
Виробництво гумових і пластмасових виробів	55	66	4	5	41	29
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	65	76	4	4	31	19
Металургійне виробництво	82	54	8	4	10	42
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	82	79	4	3	15	18
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	81	78	3	2	16	19
Виробництво електричного устаткування	76	76	3	2	21	22
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	73	75	1	2	26	23
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	84	86	3	3	13	11
Виробництво інших транспортних засобів	53	63	1	2	45	36
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	75	72	3	2	22	25
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	60	66	-1	-17	42	51
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	111	93	-5	-17	-6	24
Будівництво	59	57	4	3	37	40
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	47	44	2	2	51	54
Транспорт, складське господарство	62	61	1	1	37	38
Поштова та кур'єрська діяльність	82	82	1	1	17	17
Тимчасове розміщування й організація харчування	64	59	4	4	32	37
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	74	73	-1	-1	27	28
Телекомунікації (електроз'язок)	41	40	3	5	57	55
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	53	46	3	2	44	52
Фінансова та страхова діяльність	51	46	1	2	48	52
Операції з нерухомим майном	23	19	0	-2	77	83
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	66	78	6	5	28	17
Наукові дослідження та розробки	65	60	1	1	34	39
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	54	52	2	2	44	47
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	68	75	4	4	28	20
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	93	92	0	0	7	8
Освіта	90	91	0	0	9	9
Охорона здоров'я та соціальна допомога	84	85	0	0	15	15
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	77	80	-18	-16	41	36
Надання інших видів послуг	42	47	3	3	54	50
Всього	57	53	0	0	43	47
Товари	54	47	-1	-1	47	54
Послуги	59	57	1	1	40	42

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця Д.4

Зіставлення структури елементів первинного доходу ЄС та США за галузями

(відсотків до ВДВ галузі)

Показник	Оплата праці найманих працівників		Інші податки за викл. субсидій, пов'язані з виробництвом		Валовий прибуток, змішаний дохід	
	ЄС-27 2011	США 2011	ЄС-27 2011	США 2011	ЄС-27 2011	США 2011
Сільське, лісове та рибне господарство	28	21	-17	0	89	79
Промисловість	56	41	2	6	43	53
Добувна промисловість	25	18	-8	11	83	71
Переробна промисловість	61	45	1	4	38	51
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	56	40	3	15	41	45
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	63	77	0	4	36	19
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	60	63	2	3	38	34
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	43	10	5	2	52	88
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	51	20	0	3	49	77
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	41	21	-2	1	61	78
Виробництво гумових і пластмасових виробів	64	58	2	3	34	39
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	60	62	2	4	37	34
Металургійне виробництво	62	50	7	4	31	46
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	66	67	-1	2	34	31
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	69	46	1	2	30	52
Виробництво електричного устаткування	62	60	1	-1	38	41
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	64	60	-1	2	36	38
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	64	49	1	2	35	48
Виробництво інших транспортних засобів	77	57	3	1	20	42
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	63	65	1	4	35	30
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	31	30	7	19	62	51
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	48	74	2	-7	50	34
Будівництво	54	65	5	1	41	34
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	59	50	1	20	39	29
Транспорт, складське господарство	59	58	1	7	40	35
Поштова та кур'єрська діяльність	93	89	1	-4	6	15
Тимчасове розміщування й організація харчування	52	65	10	13	37	22
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	52	36	-1	2	48	62
Телекомунікації (електрозв'язок)	34	27	3	10	63	63
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	71	80	0	2	29	18
Фінансова та страхова діяльність	53	60	1	5	46	35
Операції з нерухомим майном	8	8	1	8	91	85
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	56	35	0	9	44	56
Наукові дослідження та розробки	84	78	-5	1	21	21
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	53	44	0	2	47	54
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	60	55	1	4	39	41
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	79	80	1	0	20	20
Освіта	88	92	1	5	11	3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	74	83	0	2	25	15
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	53	52	1	11	46	38
Надання інших видів послуг	66	73	-1	4	34	23
Всього	55	53	1	7	44	40
Товари	54	44	1	5	45	51
Послуги	56	56	1	7	43	37

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Таблиця Д.5

Структура кінцевих споживчих витрат домашніх господарств України за продуктами

(відсотків)

Показник	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств		Імпорт у складі споживання	
	2013	2014	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	9,1	9,3	14,2	14,2
Добувна промисловість	0,7	0,8	65,5	58,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	15,7	16,5	22,1	22,8
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2,6	2,5	90,4	88,8
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	0,5	0,5	42,7	32,2
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1,3	2,1	73,2	80,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,5	0,7	39,6	42,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	1,6	1,8	72,3	71,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,0	0,1	97,9	90,2
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,3	0,4	38,5	33,3
Металургійне виробництво	0,0	0,0	4,2	2,2
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,1	0,1	25,7	49,8
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	1,1	1,0	91,5	99,9
Виробництво електричного устаткування	0,8	0,8	53,1	49,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,1	0,1	19,1	46,5
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	1,7	1,0	95,3	98,8
Виробництво інших транспортних засобів	0,0	0,0	96,6	94,6
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1,1	1,1	82,2	53,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1,6	1,6	3,4	4,0
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,5	0,4	2,7	1,9
Будівництво	0,2	0,1	1,0	0,5
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	26,2	23,7	0,1	0,0
Транспорт, складське господарство	4,1	4,4	18,8	26,5
Поштова та кур'єрська діяльність	0,0	0,0	0,0	4,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,6	1,8	56,0	45,3
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	0,1	0,1	18,2	2,1
Телекомунікації (електрозв'язок)	2,1	2,0	13,7	12,0
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	0,1	0,1	28,7	28,1
Фінансова та страхова діяльність	1,6	1,9	8,8	9,5
Операції з нерухомим майном	6,8	6,5	1,4	0,1
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,0	0,0	10,0	1,5
Наукові дослідження та розробки	0,0	0,0		
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	0,1	0,1	11,1	2,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,0	1,0	4,8	29,4
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	1,1	1,0	0,9	1,8
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,9	0,8	4,0	6,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,8	1,0	29,5	33,5
Надання інших видів послуг	1,0	0,9	11,3	14,7
Разом	87,2	86,3	19,6	20,7
Податки	12,8	13,7		
ВСЬОГО	100,0	100,0		

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс].

– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Д.6

Структура кінцевих споживчих витрат домашніх господарств ЄС та США за продуктами

(відсотків)

Показник	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств		Імпорт у складі споживання
	ЄС-27 2011	США 2011	ЄС-27 2011
Сільське, лісове та рибне господарство	1,5	0,7	14,7
Добувна промисловість	0,1	0,0	62,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	7,5	5,1	6,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2,4	1,6	43,6
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	0,4	0,3	6,7
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1,7	2,7	13,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,7	0,7	14,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,5	1,7	28,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів	0,3	0,3	17,1
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,2	0,1	8,9
Металургійне виробництво	0,0	0,0	11,7
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,2	0,1	12,2
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,8	0,7	53,9
Виробництво електричного устаткування	0,5	0,3	22,8
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,1	0,1	16,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	2,6	1,8	11,7
Виробництво інших транспортних засобів	0,3	0,0	35,5
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1,3	1,2	28,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2,7	2,2	1,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,2	0,9	0,6
Будівництво	0,6	0,0	0,1
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14,6	16,0	0,2
Транспорт, складське господарство	3,7	2,0	5,0
Поштова та кур'єрська діяльність	0,1	0,1	6,0
Тимчасове розмішування й організація харчування	7,7	6,0	1,5
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	1,5	0,9	2,2
Телекомунікації (електрозв'язок)	2,0	2,8	2,2
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	0,0	0,1	3,8
Фінансова та страхова діяльність	4,8	7,4	2,0
Операції з нерухомим майном	18,1	4,4	0,0
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку; діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультивання з питань керування; діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	0,4	12,1	2,0
Наукові дослідження та розробки	0,0	0,0	8,7
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність; ветеринарна діяльність	0,3	0,3	3,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,2	1,1	1,8
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,4	0,0	0,1
Освіта	1,2	2,9	0,1
Охорона здоров'я та соціальна допомога	3,0	18,4	0,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,7	1,9	4,1
Надання інших видів послуг	2,5	3,2	0,5
Разом	88,9	100,0	4,9
Податки	11,1		
ВСЬОГО	100,0		

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>.

Таблиця Д.7

Формування та використання наявного доходу домогосподарств

Країна	Україна		Угорщина		Німеччина		Польща		ЄС		Велика Британія	
	Роки	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009
1. Поточні доходи від праці та виробничої діяльності, у тому числі:	54,4	56,7	59,2	57,2	63,0	63,8	63,1	63,8	64,7	63,0	66,1	63,2
заробітна плата, з неї:	40,0	38,8	45,5	44,5	50,7	51,3	38,1	51,3	48,9	48,0	53,4	49,0
заробітна плата, нарахована резидентами	37,1	34,9	44,3	41,6	50,3	50,9	37,0	50,9	48,6	47,8	53,4	48,9
зарплата з-за кордону	2,9	3,9	1,2	2,9	0,4	0,4	1,0	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1
валовий прибуток, валовий змішаний дохід	14,4	17,9	13,7	12,7	12,3	12,5	25,0	12,5	15,8	15,0	12,7	14,2
2. Соціальні внески роботодавців	12,3	11,4	9,4	8,3	10,9	10,6	8,4	7,6	10,9	10,7	8,8	8,6
3. Доходи домашніх господарств, одержані в результаті розподілу доданої вартості (1+2)	66,7	68,1	68,6	65,5	73,9	74,4	71,5	71,4	75,6	73,7	74,9	71,8
4. Сальдо перерозподілу доходу від власності, у тому числі:	-0,3	3,9	3,9	3,3	14,8	12,3	3,28	12,3	9,0	7,7	9,6	8,8
дохід від власності одержаний (+)	3,8	5,4	6,0	4,0	16,9	13,5	4,1	13,5	10,7	8,8	11,4	10,3
дохід від власності сплачений (-)	4,1	1,5	2,0	0,7	2,1	1,2	0,8	1,2	1,7	1,1	1,9	1,5
5. Сальдо соціального перерозподілу, у тому числі:	8,7	7,1	1,0	-0,1	-1,9	-3,3	1,7	-3,3	0,8	1,5	2,2	2,5
соціальні допомоги, крім допомог у натурі (+)	22,3	19,6	17,0	14,5	19,3	17,3	14,7	17,3	19,2	19,0	19,0	18,4
внески на соціальне страхування сплачені (-)	13,6	12,5	16,0	14,6	21,2	20,6	13,0	20,6	18,4	17,5	16,7	15,9
6. Податки на доходи та майно	5,0	4,8	7,6	5,5	9,1	9,2	5,0	9,2	9,3	10,3	12,1	11,0
7. Сальдо інших поточних трансфертів	2,5	0,1	1,2	1,5	0,3	0,6	1,7	0,6	0,8	0,8	1,7	1,1
інші поточні трансферти одержані (+)	3,6	3,5	2,9	3,2	3,0	3,1	5,3	3,1	4,0	3,8	4,0	3,5
інші поточні трансферти сплачені (-)	1,1	3,4	1,6	1,7	2,7	2,5	3,7	2,5	3,2	2,9	2,3	2,4
8. Наявний дохід домашніх господарств (3+4+5-6+7)	72,7	74,4	67,1	64,7	78,0	74,8	73,1	71,8	76,9	73,4	76,3	73,2
9. Зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	1,7	2,9	1,7	0,8	1,4	3,8	3,9
10. Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	63,7	70,6	53,4	50,3	57,3	54,6	61,1	54,6	56,7	57,6	64,7	64,7
13. Заощадження	9,0	3,8	6,6	5,7	11,6	11,1	6,1	11,1	10,0	6,6	6,6	3,7
14. Сальдо капітальних трансфертів	0,1	1,2	0,4	0,6	0,3	0,0	0,4	0,0	0,2	0,1	0,5	0,2
15. Валове нагромадження основного капіталу	1,6	1,9	5,2	2,9	5,6	6,4	5,0	6,4	6,2	5,1	4,0	5,0
17. Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	7,7	1,8	1,8	3,4	6,2	4,7	1,9	4,7	3,9	1,6	3,3	-1,2

Продовж. табл. Д.7

Країна	Чехія		Австрія		Іспанія		Франція		Бельгія		Данія	
	Роки	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009
1. Поточні доходи від праці та виробничої діяльності, у тому числі:	57,6	57,0	61,0	62,2	67,6	63,4	67,4	67,5	66,4	65,4	63,3	60,8
заробітна плата, з неї:	40,0	41,1	48,2	48,8	51,0	47,4	52,9	53,6	53,4	53,2	55,5	52,7
заробітна плата, нарахована резидентами	39,4	40,2	47,6	48,1	50,9	47,2	52,2	52,8	51,3	51,1	55,2	52,3
зарплата з-за кордону	0,6	0,9	0,6	0,7	0,1	0,2	0,6	0,8	2,1	2,1	0,3	0,4
валовий прибуток, валовий змішаний дохід	17,6	15,9	12,7	13,4	16,6	16,0	14,5	13,9	13,0	12,2	7,8	8,1
2. Соціальні внески роботодавців	10,1	10,5	11,1	11,2	11,4	10,7	14,0	14,2	13,1	12,9	4,4	4,5
3. Доходи домашніх господарств, одержані в результаті розподілу доданої вартості (1+2)	67,7	67,5	72,1	73,4	79,0	74,1	81,4	81,7	79,5	78,3	67,7	65,3
4. Сальдо перерозподілу доходу від власності, у тому числі:	3,5	2,9	9,5	7,0	3,3	5,0	5,6	5,2	8,9	7,1	21,2	2,7
дохід від власності одержаний (+)	4,0	3,3	10,6	7,6	5,2	6,4	7,2	6,0	10,2	8,0	24,2	5,3
дохід від власності сплачений (-)	0,5	0,4	1,1	0,6	1,9	1,4	1,6	0,8	1,3	0,9	3,0	2,6
5. Сальдо соціального перерозподілу, у тому числі:	-1,7	-2,8	3,6	3,5	1,5	4,0	0,5	0,5	-0,9	-0,7	-2,7	15,3
соціальні допомоги, крім допомог у натурі (+)	13,7	13,5	19,9	20,2	16,1	18,0	21,0	22,0	19,7	20,0	27,6	21,6
внески на соціальне страхування сплачені (-)	15,4	16,3	16,3	16,6	14,5	14,0	20,5	21,4	20,6	20,7	30,4	6,3
6. Податки на доходи та майно	3,6	3,9	10,7	11,5	7,1	8,1	8,7	9,9	12,5	13,3	13,1	30,5
7. Сальдо інших поточних трансфертів	0,5	0,8	0,8	1,1	0,8	0,3	2,1	-4,6	1,1	-13,3	0,5	1,1
інші поточні трансферти одержані (+)	4,2	4,1	3,2	3,3	5,9	5,1	5,1	5,2	2,9	0,0	4,3	4,4
інші поточні трансферти сплачені (-)	3,7	3,3	2,4	2,2	5,1	4,8	3,0	9,9	1,8	13,3	3,8	3,3
8. Наявний дохід домашніх господарств (3+4+5-6+7)	66,5	64,5	75,3	73,5	77,5	75,3	80,9	72,9	76,1	84,7	73,5	53,9
9. Зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	0,4	0,0	0,5	0,5	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,8	0,9	2,6	1,4
10. Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	48,9	48,6	53,8	53,9	56,1	58,3	56,2	55,5	51,4	51,7	82,2	47,7
13. Заощадження	7,5	5,9	10,5	8,3	9,9	6,2	10,6	9,6	11,6	7,4	16,6	2,2
14. Сальдо капітальних трансфертів	0,0	1,5	0,6	0,1	0,5	0,4	0,0	-0,3	-0,3	-0,8	0,4	0,0
15. Валове нагромадження основного капіталу	5,2	4,2	5,3	5,2	6,5	3,1	6,1	5,6	6,3	5,9	8,1	4,0
16. Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	2,7	2,4	5,2	2,6	4,0	3,8	4,6	3,8	5,0	0,9	8,8	0,1

Продовж. табл. Д.7

Країна	Італія		Литва		Латвія		Нідерланди		Португалія		Словенія	
	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014
1. Поточні доходи від праці та виробничої діяльності, у тому числі:	64,9	64,1	55,6	49,3	60,1	56,5	59,9	58,6	65,5	63,3	64,1	65,1
заробітна плата, з неї:	40,6	40,0	45,1	40,1	47,6	44,8	50,6	49,7	47,9	44,4	51,5	50,7
заробітна плата, нарахована резидентами	40,3	39,7	44,5	39,8	45,4	41,8	50,5	49,6	47,7	44,2	51,2	49,2
зарплата з-за кордону	0,2	0,3	0,7	0,3	2,2	3,0	0,2	0,1	0,2	0,2	0,4	1,5
валовий прибуток, валовий змішаний дохід	24,4	24,1	10,5	9,2	12,4	11,7	9,3	8,9	17,6	18,9	12,5	14,4
2. Соціальні внески роботодавців	11,5	11,5	9,3	7,7	7,1	6,2	11,2	11,4	8,4	12,0	11,5	7,8
3. Доходи домашніх господарств, одержані в результаті розподілу доданої вартості (1+2)	76,4	75,6	64,9	57,0	67,2	62,7	71,1	70,0	73,9	75,3	75,6	72,9
4. Сальдо перерозподілу доходу від власності, у тому числі:	12,1	10,3	13,9	14,1	5,5	4,0	6,5	6,9	5,9	6,0	4,0	1,4
дохід від власності одержаний (+)	13,3	11,0	15,4	14,6	7,6	4,2	9,1	7,8	8,1	8,3	5,2	2,2
дохід від власності сплачений (-)	1,1	0,7	1,5	0,5	2,1	0,2	2,7	0,9	2,3	2,3	1,2	0,8
5. Сальдо соціального перерозподілу, у тому числі:	5,0	6,9	3,0	-0,9	3,2	2,0	-6,2	-7,3	3,9	5,6	5,4	1,3
соціальні допомоги, крім допомог у натурі (+)	20,3	22,1	16,7	11,1	13,3	10,9	17,0	18,7	18,7	19,7	19,0	17,8
внески на соціальне страхування сплачені (-)	15,4	15,2	13,8	12,1	10,1	8,9	23,2	26,0	14,8	14,1	13,6	16,5
6. Податки на доходи та майно	11,6	12,4	4,1	3,7	5,4	6,2	8,5	8,0	5,6	7,9	13,3	6,0
7. Сальдо інших поточних трансфертів	-0,5	-0,4	2,7	4,0	4,4	3,4	0,0	-0,5	2,4	2,9	1,4	0,3
інші поточні трансферти одержані (+)	3,1	2,6	3,1	4,4	7,7	6,2	3,7	3,5	4,9	5,7	3,3	2,4
інші поточні трансферти сплачені (-)	3,6	3,1	0,4	0,4	3,3	2,8	3,7	4,0	2,5	2,8	1,9	2,1
8. Наявний дохід домашніх господарств (3+4+5-6+7)	81,4	80,0	80,4	70,5	70,5	65,9	62,9	61,1	80,5	81,9	73,0	69,9
9. Зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	0,2	0,3	0,5	0,3	2,0	1,4	3,3	3,6	0,3	0,2	-0,2	0,1
10. Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	60,7	61,4	68,1	62,8	61,3	61,2	45,4	44,7	64,7	65,9	55,7	53,3
13. Заощадження	9,4	7,2	3,0	0,1	8,4	-0,5	8,5	7,8	7,5	4,0	5,3	8,7
14. Сальдо капітальних трансфертів	-0,2	0,0	0,1	1,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	1,1	0,0	0,2
15. Валове нагромадження основного капіталу	6,8	5,8	3,6	3,8	3,1	2,6	6,5	4,3	4,7	3,1	7,1	3,6
17. Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	2,3	1,4	-0,3	3,5	5,7	-2,8	2,0	3,5	4,4	2,7	-2,1	5,4

Джерело: розраховано автором для України – за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; для інших країн – за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Таблиця Д.8

Формування та використання наявного доходу сектору загального державного управління

Країна	Україна		Польща		Угорщина		Німеччина		ЄС		Велика Британія	
	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014
Валовий прибуток (+)	1,6	1,5	2,6	2,6	1,4	3,5	1,6	2,1	2,6	2,6	1,0	1,6
Податки на виробництво та імпорт (+)	14,8	14,7	12,8	13,1	16,6	18,5	11,5	10,8	12,7	13,7	11,6	12,7
податки на продукти	13,1	13,0	11,3	11,6	15,7	16,6	10,8	10,1	10,5	11,2	9,8	11,1
інші податки, пов'язані з виробництвом	1,6	1,7	1,6	1,5	0,9	1,9	0,7	0,7	2,1	2,4	1,7	1,6
Дохід від власності (+)	1,6	2,9	1,4	1,2	1,3	0,6	0,9	0,9	1,0	1,0	0,5	0,9
Поточні податки на доходи, майно, тощо (+)	8,4	7,2	7,4	7,0	8,0	6,7	11,6	11,9	12,2	12,9	15,5	13,7
Внески на соціальне страхування (+)	13,0	12,3	11,3	12,6	13,3	13,1	17,3	16,5	13,5	13,5	8,4	7,6
Інші поточні трансферти (+)	5,5	14,9	1,2	1,3	1,3	1,9	0,7	0,7	0,9	0,9	0,4	0,4
Капітальні трансферти (+)	0,6	0,7	0,6	1,5	1,5	3,0	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3
Субсидії на виробництво та імпорт	-2,1	-1,8	0,5	0,5	1,0	1,4	1,2	0,9	1,8	1,7	0,7	0,6
субсидії на продукти	-0,3	-0,1	0,3	0,3	0,4	0,8	0,2	0,2	0,6	0,6	0,5	0,4
інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-1,8	-1,7	0,2	0,2	0,6	0,6	0,9	0,6	1,1	1,0	0,3	0,1
Дохід від власності	1,0	3,3	2,6	2,8	4,6	4,0	2,7	1,8	2,6	2,6	1,9	2,7
Поточні податки на доходи, майно тощо	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Соціальні допомоги, крім допомог у натуральній формі	21,5	19,0	14,7	14,2	16,5	14,0	18,0	15,5	16,5	16,6	14,9	14,1
Інші поточні трансферти	5,0	1,6	2,2	2,3	2,6	3,2	2,1	2,1	1,8	1,7	3,2	2,4
Кінцеві споживчі витрати	20,1	18,7	18,5	17,5	22,7	20,2	20,0	19,3	22,0	21,1	23,2	19,7
індивідуальні	13,2	11,5	10,7	10,4	12,1	10,0	12,8	12,6	13,5	13,1	14,6	12,4
колективні	7,0	7,2	7,8	7,1	10,5	10,2	7,2	6,8	8,5	8,0	8,6	7,3
Капітальні трансферти	-0,8	0,5	0,9	0,8	1,3	1,8	1,4	1,2	1,7	1,3	2,4	0,7
Валове нагромадження основного капіталу	1,6	1,1	5,2	4,6	3,2	5,5	1,8	2,2	3,7	2,9	2,7	2,7
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-0,0	-0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чисте придбання невірблених нефінансових активів	-0,4	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,3	-0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-6,1	-2,3	-7,5	-3,9	-4,6	-2,5	-3,1	0,3	-6,7	-2,8	-11,2	-5,6

Продовж. табл. Д.8

Країна	Чехія		Австрія		Іспанія		Франція		Бельгія		Данія	
	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014
Валовий прибуток (+)	4,3	4,5	1,2	2,7	1,8	2,7	3,5	3,5	1,7	2,3	0,4	3,0
Податки на виробництво та імпорт (+)	11	12,1	14,6	14,4	8,8	11,5	14,9	15,8	12,5	12,9	16,8	16,6
податки на продукти	10,7	11,6	11,4	11,0	7,5	9,5	10,4	11,2	10,7	10,7	14,8	14,3
інші податки, пов'язані з виробництвом	0,4	0,5	3,3	3,4	1,3	1,9	4,5	4,6	1,8	2,2	2,0	2,3
Дохід від власності (+)	0,8	0,9	1,3	1,1	1,0	0,9	0,9	0,7	0,7	1,0	2,4	1,7
Поточні податки на доходи, майно, тощо (+)	7,2	7,2	12,7	13,7	9,6	10,1	10,5	12,7	15,2	16,7	29,7	33,7
Внески на соціальне страхування (+)	14,9	14,7	16,5	15,4	13,4	12,5	18,3	19,2	16,8	16,7	1,9	1,1
Інші поточні трансферти (+)	0,7	0,9	1,3	0,9	0,9	0,7	0,8	0,9	0,6	0,8	0,8	1,0
Капітальні трансферти (+)	1,4	1,2	0,1	0,2	0,0	0,6	0,2	0,3	0,7	1,00	0,5	0,1
Субсидії на виробництво та імпорт	2,0	2,7	3,5	1,5	1,1	1,1	1,8	2,2	2,2	3,4	2,6	2,2
субсидії на продукти	1,1	2,3	1,9	0,2	0,5	0,7	0,7	0,8	0,5	0,5	0,9	0,9
інші субсидії, пов'язані з виробництвом	0,9	0,5	1,6	1,3	0,6	0,3	1,0	1,4	1,7	3,0	1,7	1,4
Дохід від власності	1,3	1,3	2,8	2,4	1,8	3,4	2,4	2,2	3,7	3,1	2,2	1,6
Поточні податки на доходи, майно тощо	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Соціальні допомоги, крім допомог у натуральній формі	13,5	13,0	19,7	19,4	14,7	16,4	19,2	20,2	0,0	17,3	17,0	18,1
Інші поточні трансферти	1,5	1,9	2,4	2,7	1,8	1,6	3,4	3,4	2,6	2,1	2,6	3,1
Кінцеві споживчі витрати	21,5	19,4	19,8	19,9	21,4	19,4	23,9	24,2	24,7	24,4	29,8	26,8
індивідуальні	10,9	10,2	11,5	12,4	12,7	11,0	15,4	15,6	15,6	15,7	21,2	19,0
колективні	10,6	9,2	8,3	7,5	8,7	8,4	8,5	8,6	9,1	8,8	8,6	7,8
Капітальні трансферти	1,6	1,4	2,5	2,3	1,2	0,8	1,1	1,1	1,6	1,7	0,5	0,4
Валове нагромадження основного капіталу	5,1	3,9	1,2	2,9	4,5	2,1	4,3	3,7	1,7	2,4	2,0	3,9
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чисте придбання невірблених нефінансових активів	-0,4	-0,3	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-5,8	-2,0	-4,1	-2,7	-11,1	-5,9	-7,2	-3,9	-5,6	-3,1	-2,8	1,2

Продовж. табл. Д.8

Країна Роки	Італія		Литва		Латвія		Нідерланди		Португалія		Словенія	
	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014	2009	2014
Валовий прибуток (+)	1,9	2,7	2,9	3,0	1,8	2,7	3,5	3,5	2,1	3,3	1,8	3,1
Податки на виробництво та імпорт (+)	13,6	15,3	11,4	11,3	8,8	11,5	14,9	15,8	12,7	14,2	13,7	15,0
податки на продукти	10,5	11,6	10,9	10,7	7,5	9,5	10,4	11,2	11,8	12,7	12,7	13,6
інші податки, пов'язані з виробництвом	3,0	3,7	0,5	0,6	1,3	1,9	4,5	4,6	0,9	1,5	1,0	1,4
Дохід від власності (+)	0,6	0,7	0,6	0,4	1,0	0,9	0,9	0,7	0,8	1,0	0,5	1,1
Поточні податки на доходи, майно, тощо (+)	14,6	14,7	6,0	5,1	9,6	10,1	10,5	12,7	9,0	10,9	8,3	7,2
Внески на соціальне страхування (+)	14,0	13,4	12,0	11,3	13,4	12,5	18,3	19,2	12,5	11,9	15,2	14,6
Інші поточні трансферти (+)	1,4	1,3	1,0	1,3	0,9	0,7	0,8	0,9	1,2	1,5	1,6	1,3
Капітальні трансферти (+)	1,0	0,5	0,1	2,7	0,0	0,6	0,2	0,3	0,7	0,7	0,1	1,6
Субсидії на виробництво та імпорт	1,1	1,8	0,6	0,3	1,1	1,1	1,8	2,2	0,7	0,7	1,9	0,9
субсидії на продукти	0,8	1,5	0,5	0,2	0,5	0,7	0,7	0,8	0,1	0,1	0,3	0,1
інші субсидії, пов'язані з виробництвом	0,3	0,3	0,2	0,2	0,6	0,3	1,0	1,4	0,6	0,6	1,6	0,8
Дохід від власності	4,6	4,7	1,3	1,6	1,8	3,4	2,4	2,2	2,9	5,0	1,4	3,2
Поточні податки на доходи, майно тощо	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Соціальні допомоги, крім допомог у натуральній формі	19,2	20,3	15,2	10,7	14,7	16,4	19,2	20,2	17,0	17,8	16,5	16,5
Інші поточні трансферти	1,8	1,6	1,5	1,4	1,8	1,6	3,4	3,4	2,5	2,7	2,2	2,1
Кінцеві споживчі витрати	21,4	19,5	21,9	16,9	21,4	19,4	23,9	24,2	22,1	18,6	20,2	19,1
індивідуальні	12,5	11,4	12,9	9,3	12,7	11,0	15,4	15,6	12,1	9,9	12,0	11,3
колективні	8,9	8,1	9,0	7,6	8,7	8,4	8,5	8,6	10,0	8,7	8,2	7,8
Капітальні трансферти	1,9	1,4	0,6	1,4	1,2	0,8	1,1	1,1	0,9	1,2	0,8	2,1
Валове нагромадження основного капіталу	2,5	2,2	3,9	3,5	4,5	2,1	4,3	3,7	3,0	2,0	4,6	5,2
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чисте придбання невироблених нефінансових активів	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	-0,2
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-5,4	-3,0	-9,4	-0,7	-11,1	-5,9	-7,2	-3,9	-10,2	-4,5	-6,3	-5,0

Джерело: розраховано автором для України – за даними Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; для інших країн – за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Додаток Е

01011, м. Київ
вул. Панаса Мирного, 26, оф. 210
Тел.(044) 501-50-76
Тел./факс (044) 501-50-75
E-mail: info@uisr.org.ua
<http://www.uisr.org.ua>

Вих. № 26/12-07 від 26 грудня 2016 року

Довідка

видана Вдовічену Анатолію Анатолійовичу щодо участі в реалізації науково-дослідного проекту «Соціально-економічні орієнтації та очікування економічно активного населення України», який виконувався ГО «Український інститут соціальних досліджень ім.О.Яременка» в межах НДР «Можливості та перспективи модернізації економіки України» (Державний реєстраційний номер № 0115U004378), що була виконана ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» на замовлення Федерації роботодавців України у 2015 році.

Особистий внесок Вдовічена Анатолія Анатолійовича полягає в участі в розробленні дослідницького протоколу та інструментарію (паспорт підприємства та анкета) опитування керівників великих, середніх та малих підприємств в усіх регіонах України; аналізі емпіричних результатів опитування щодо впливу соціокультурних чинників регіонів на формування макроекономічних диспропорцій.

Директор

Т.В.Бондар

Додаток Ж

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ НА ЗАПИТАННЯ АНКЕТИ

**«Наукове дослідження щодо економічних орієнтацій та очікувань роботодавців з числа представників
малого, середнього та великого бізнесу»
(у відсотках)**

Опитування проводилося в 24-х областях України та м. Києві

з 01 по 25 серпня 2015 року (опитано 403 респонденти)

та

з 09 по 20 листопада 2015 року (354 респонденти)

*Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і
співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять:*

Для опитування, проведеного у серпні 3,00 – 5,00 відсотка

Для опитування, проведеного у листопаді 3,21 – 5,35 відсотка

Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю «віч-на-віч» за місцем роботи респондента

Київ 2015

1. Основна галузь економічної діяльності підприємства:

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Сільське, лісове та рибне господарство	10,0	14,4	8,2	10,7	7,6	10,4	11,0	9,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,5	0,0	2,0	0,7	0,0	0,0	2,0	0,6
Переробна промисловість	8,5	7,7	44,9	17,1	8,9	14,6	45,0	20,6
Будівництво	10,9	12,5	3,1	9,4	5,7	11,5	6,0	7,3
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	17,9	8,7	7,1	12,9	19,6	15,6	6,0	14,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	9,0	12,5	9,2	9,9	5,7	11,5	9,0	8,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	4,5	3,8	1,0	3,5	1,9	5,2	0,0	2,3
Інформація та телекомунікації	6,5	4,8	2,0	5,0	3,2	4,2	1,0	2,8
Фінансова та страхова діяльність	4,0	9,6	0,0	4,5	3,8	3,1	0,0	2,5
Операції з нерухомим майном	6,5	2,9	1,0	4,2	7,0	2,1	1,0	4,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,0	0,0	2,0	1,5	3,2	0,0	3,0	2,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,0	1,9	0,0	1,0	7,0	1,0	0,0	3,4
Освіта	4,5	8,7	2,0	5,0	6,3	10,4	2,0	6,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5,0	1,0	2,0	3,2	4,4	2,1	1,0	2,8
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	1,5	2,9	0,0	1,5	3,8	3,1	1,0	2,8
Надання інших видів послуг	8,0	8,7	15,3	9,9	12,0	5,2	12,0	10,2

2. Загальна кількість людей, які працюють сьогодні на підприємстві

	Серпень 2015 р.			Листопад 2015 р.		
	Тип бізнесу			Тип бізнесу		
	Малий	Середній	Великий	Малий	Середній	Великий
Від 3 до 9 осіб	59,9			57,0		
10–30 осіб	40,1			43,0		
31–50 осіб		53,4			57,3	
51–100 осіб		46,6			42,7	
101–500 осіб			54,1			63,0
501–1000			23,5			21,0
1001–3000			13,3			9,0
3001–5000			4,1			4,0
5001–10000			3,1			2,0
Понад 10000 осіб			1,0			1,0

БЛОК А. ХАРАКТЕРИСТИКА БІЗНЕСУ

Запитання А3 лише для представників малого та середнього бізнесу

А3. У цілому, скільки всього років Ви займаєтеся підприємницькою діяльністю?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
1-5 років	21,8	20,2		21,3	24,4	22,0		23,5
6-8 років	16,8	16,2		16,6	15,4	14,3		15,0
9-10 років	21,8	13,1		18,9	12,8	17,6		14,6
11-15 років	21,8	26,3		23,3	23,1	17,6		21,1
16-20 років	10,2	18,2		12,8	19,2	18,7		19,0
21-32 роки	7,6	6,1		7,1	5,1	9,9		6,9
<i>Середня кількість, років</i>	11	11,5		11	11,1	12,2		11,5

A5. А яка зараз ОСНОВНА діяльність?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Бізнес-послуги, консалтинг (включаючи бухгалтерські, аудиторські послуги)	1,5	2,9	0,0	1,5	3,8	0,0	0,0	1,7
Побутові послуги (включаючи готельну справу)	4,5	3,9	1,0	3,5	7,6	3,1	0,0	4,3
Охорона здоров'я і спорт	5,0	2,9	2,1	3,8	6,4	4,2	2,0	4,6
Видавничо-поліграфічна діяльність	1,5	0,0	0,0	0,8	2,5	2,1	0,0	1,7
Культура і мистецтво	1,5	2,0	0,0	1,3	1,3	2,1	0,0	1,1
Наука і наукове обслуговування	2,5	2,9	1,0	2,3	3,8	4,2	2,0	3,4
Операції з нерухомим майном	5,5	2,9	0,0	3,5	7,6	3,1	1,0	4,6
Оптова торгівля	9,5	8,8	4,2	8,0	9,6	7,3	3,1	7,1
Сільське і лісове господарство	9,0	14,7	9,4	10,5	6,4	9,4	13,3	9,1
Деревообробка	1,5	0,0	1,0	1,0	1,9	1,0	3,1	2,0
Хімія	0,5	0,0	2,1	0,8	0,0	0,0	5,1	1,4
Виробництво пластиків	0,5	1,0	0,0	0,5	0,6	0,0	1,0	0,6
Неметалургійна добувна та переробна промисловість	1,5	2,9	11,5	4,3	1,9	9,4	20,4	9,1
Металургія	1,0	0,0	2,1	1,0	0,0	1,0	1,0	0,6
Машинобудування	1,0	0,0	15,6	4,3	1,3	1,0	10,2	3,7
Електроніка	0,5	1,0	2,1	1,0	3,8	1,0	3,1	2,8
Меблеве виробництво	2,5	1,0	1,0	1,8	1,3	1,0	0,0	0,9
Виробництво одягу/Легка промисловість	0,5	0,0	7,3	2,0	1,3	2,1	7,1	3,1
Роздрібна торгівля та громадське харчування (їдальні, кафе, ресторани тощо)	10,9	2,9	2,1	6,8	10,2	8,3	4,1	8,0
Зв'язок	1,5	1,0	0,0	1,0	1,9	1,0	2,0	1,7
ЗМІ/маркетинг/реклама	2,0	2,9	2,1	2,3	1,3	2,1	0,0	1,1
Будівництво	11,4	10,8	4,2	9,5	5,7	10,4	6,1	7,1
Транспорт	9,0	10,8	7,3	9,0	7,0	12,5	8,2	8,8
Фінанси – банківська справа, страхування	3,5	7,8	0,0	3,8	3,2	3,1	0,0	2,3
Інше (харчова промисловість)	11,9	16,7	24,0	16,0	9,6	10,4	7,1	9,1

А6. Скажіть, скільки всього співробітників працює на Вашому підприємстві (незалежно від того, чи співробітники працевлаштовані на підставі запису у трудовій книжці, чи на підставі письмового договору, або на підставі усної домовленості (без офіційного оформлення))?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
1-5 осіб	37,3			18,7	40,5			18,1
6-9 осіб	23,4			11,7	16,5			7,3
10-30 осіб	39,3			19,7	43,0			19,2
31-50 осіб		53,4		13,7		57,3		15,5
51-100 осіб		46,6		12,0		42,7		11,6
101-500 осіб			55,7	13,5			63,0	17,8
501-1000 осіб			26,8	6,5			21,0	5,9
Більше 1000 осіб			17,5	4,2			16,0	4,5
<i>Середня кількість, осіб</i>	10	55	759	203	10	53	835	255

А6.1. Скільки співробітників працювало на початку 2014 р.?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
1-5 осіб	36,2	0,0	0,0	18,1	36,9	0,0	0,0	16,5
6-9 осіб	19,6	0,0	0,0	9,8	15,9	0,0	0,0	7,1
10-30 осіб	38,7	7,8	0,0	21,4	38,2	10,4	1,0	20,2
31-50 осіб	3,0	39,2	2,1	12,1	5,7	49,0	0,0	15,9
51-100 осіб	0,5	46,1	2,1	12,6	1,3	32,3	6,1	11,1
101-500 осіб	0,5	6,9	48,5	13,8	0,0	7,3	56,6	17,9
501-1000 осіб	0,0	0,0	27,8	6,8	0,0	0,0	21,2	6,0
Більше 1000 осіб	0,5	0,0	19,6	5,0	0,6	1,0	15,2	4,8
Не було підприємства	1,0	0,0	0,0	0,5	1,3	0,0	0,0	0,6
<i>Середня кількість, осіб</i>	25	58	802	224	25	77	768	249

А7. Якою була середня заробітна плата у працівників Вашого підприємства минулого місяця?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Середнє значення, гривень</i>	2349,25	2692,82	3373,07	2689,00	2593,21	2821,99	3265,82	2856,82

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Менше 1000 гривень	3,5	1,0	1,0	2,2	0,6	0,0	0,0	0,3
1001-1500 гривень	20,3	14,6	3,1	14,6	10,1	11,5	4,0	8,8
1501-2000 гривень	14,9	10,7	6,1	11,7	16,5	18,8	7,0	14,4
2001-2500 гривень	14,9	17,5	16,3	15,9	14,6	17,7	17,0	16,1
2501-3000 гривень	14,4	21,4	14,3	16,1	16,5	13,5	14,0	15,0
3001-4000 гривень	7,4	7,8	18,4	10,2	8,9	12,5	24,0	14,1
4001-5000 гривень	3,5	2,9	12,2	5,5	2,5	6,3	8,0	5,1
5001-7980 гривень	1,0	3,9	10,2	4,0	1,3	3,1	5,0	2,8
<i>ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ</i>	20,3	20,4	18,4	19,9	29,1	16,7	21,0	23,4

А7.1. На скільки збільшилася / зменшилася середня заробітна плата на Вашому підприємстві з початку 2014 р.?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Серед усіх опитаних</i>								
Знизилася	14,9	14,6	15,3	14,9	8,9	9,4	9,0	9,0
Не змінилася	28,7	25,2	19,4	25,6	21,5	16,7	6,0	15,8
Зросла	24,8	33,0	37,8	30,0	34,2	50,0	60,0	45,8
Не надали відповіді	31,7	27,2	27,6	29,5	35,4	24,0	25,0	29,4

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Тип бізнесу
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Серед тих, хто дав відповідь</i>								
Знизилася	21,7	20,0	21,1	21,1	13,7	12,3	12,0	12,8
Не змінилася	42,0	34,7	26,8	36,3	33,3	21,9	8,0	22,4
Зросла	36,2	45,3	52,1	42,6	52,9	65,8	80,0	64,8

Продовження таблиці

		Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
		Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
		Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Серед тих, хто дав відповідь</i>									
Знизилася	більше 1001 грн	2,9	0,0	2,8	2,1	1,0	0,0	0,0	0,4
	на 501-1000 грн	6,5	1,3	7,0	5,3	3,9	2,7	1,3	2,8
	на 50-500 грн	12,3	18,7	11,3	13,7	8,8	9,6	10,7	9,6
	<i>Середнє значення, грн</i>	-780	-373	-626	-640	-721	-459	-331	-538
Не змінилася		42,0	34,7	26,8	36,3	33,3	21,9	8,0	22,4
Зросла	на 50-500 грн	28,3	36,0	33,8	31,7	40,2	56,2	65,3	52,4
	на 501-1000 грн	5,8	9,3	9,9	7,7	10,8	6,8	10,7	9,6
	на 1001-1500 грн	0,7	0,0	1,4	0,7	1,0	0,0	1,3	0,8
	більше 1501 грн	1,4	0,0	7,0	2,5	1,0	2,7	2,7	2,0
	<i>Середнє значення, грн</i>	+462	+400	+634	+497	+481	+440	+535	+489

405

A8. Скажіть, чи потрапляли Ви / Ваше підприємство за перше півріччя 2015 р. в ситуацію, коли Вам доводилося ...

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Затримувати виплату заробітної плати більш ніж на 10 днів</i>								
Ні	78,0	79,8	79,6	78,9	75,3	67,4	77,0	73,7
Так, 1 раз	13,0	16,3	11,2	13,4	13,3	17,9	10,0	13,6
Так, більше 1 разу	9,0	3,8	9,2	7,7	11,4	14,7	13,0	12,7
<i>Виплачувати заробітну плату в неповному обсязі / менше належного</i>								
Ні	80,0	91,3	83,7	83,8	81,0	81,1	85,0	82,2
Так, 1 раз	9,5	5,8	9,2	8,5	11,4	11,6	10,0	11,0
Так, більше 1 разу	10,5	2,9	7,1	7,7	7,6	7,4	5,0	6,8
<i>Скорочувати кількість найнятих працівників через погану економічну ситуацію</i>								
Ні	77,0	66,3	74,5	73,6	72,8	71,6	67,0	70,8
Так, 1 раз	16,0	23,1	15,3	17,7	21,5	12,6	27,0	20,7
Так, більше 1 разу	7,0	10,6	10,2	8,7	5,7	15,8	6,0	8,5

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Зменшувати обсяги виробництва або зупиняти роботу підприємства через відсутність клієнтів, попиту</i>								
Ні	66,0	74,0	72,4	69,7	65,2	76,8	76,0	71,4
Так, 1 раз	17,0	18,3	16,3	17,2	22,8	10,5	13,0	16,7
Так, більше 1 разу	17,0	7,7	11,2	13,2	12,0	12,6	11,0	11,9
<i>Відправляти працівників у відпустку без збереження заробітної плати</i>								
Ні	80,5	80,8	66,3	77,1	75,9	82,1	74,0	77,1
Так, 1 раз	11,0	13,5	23,5	14,7	17,7	9,5	18,0	15,6
Так, більше 1 разу	8,5	5,8	10,2	8,2	6,3	8,4	8,0	7,4
<i>Наймати нових співробітників і збільшувати обсяги виробництва</i>								
Ні	88,0	71,2	71,4	79,6	84,8	78,9	78,0	81,3
Так, 1 раз	10,5	19,2	16,3	14,2	10,1	15,8	13,0	12,5
Так, більше 1 разу	1,5	9,6	12,2	6,2	5,1	5,3	9,0	6,2

A10.1. Ваше підприємство за підсумками за трьох кварталів 2015 р. є прибутковим, працює в нуль або збитковим?

A10.2. А за підсумками 2014 р.?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>За підсумками першого півріччя 2015 р.</i>								
Прибуткове	57,0	52,4	64,6	57,6	65,0	69,5	63,9	65,9
Працює в нуль	31,5	35,9	20,8	30,1	26,8	25,3	25,8	26,1
Збиткове	11,5	11,7	14,6	12,3	8,3	5,3	10,3	8,0
<i>За підсумками 2014 р.</i>								
Прибуткове	64,0	64,4	64,6	64,3	64,1	73,4	66,0	67,1
Працює в нуль	22,0	23,1	15,6	20,8	17,9	19,1	18,6	18,4
Збиткове	13,0	10,6	19,8	14,0	16,7	7,4	15,5	13,8
<i>Не відноситься (не було підприємства)</i>	1,0	1,9	0,0	1,0	1,3	0,0	0,0	0,6

**A11.1. Як Ви оцінюєте перспективи свого підприємства на найближчий рік?
A11.2. А на найближчі 5 років?**

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>На найближчий рік</i>								
Зможу продовжити розвиток свого підприємства, збільшити штат співробітників і прибуток	35,2	37,5	45,4	38,3	37,8	40,0	42,9	39,8
Розвивати підприємство можливості не буде, проте вдасться зберегти те,що є сьогодні	54,3	51,9	52,6	53,3	57,1	54,7	53,1	55,3
Доведеться скоротити штат співробітників і частково закрити своє підприємство	9,0	9,6	2,1	7,5	2,6	4,2	4,1	3,4
Доведеться повністю закрити своє підприємство	1,0	1,0	0,0	0,8	2,6	1,1	0,0	1,4
Планую закрити підприємство в Україні, виїхати за кордон і відкрити підприємство там	0,5	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>На найближчі 5 років</i>								
Зможу продовжити розвиток свого підприємства, збільшити штат співробітників і прибуток	49,7	50,5	68,8	54,6	65,4	67,0	58,3	63,8
Розвивати підприємство можливості не буде, проте вдасться зберегти те,що є сьогодні	40,1	40,6	28,1	37,3	24,4	23,1	37,5	27,7
Доведеться скоротити штат співробітників і частково закрити своє підприємство	3,0	4,0	2,1	3,0	2,6	4,4	4,2	3,5
Доведеться повністю закрити своє підприємство	4,1	3,0	0,0	2,8	3,8	1,1	0,0	2,0
Планую закрити підприємство в Україні, виїхати за кордон і відкрити підприємство там	3,0	2,0	1,0	2,3	3,8	4,4	0,0	2,9

БЛОК С. СТАВЛЕННЯ ДО КОРУПЦІЇ

С1. Якщо говорити про ведення бізнесу в Україні, як би Ви оцінили корумпованість таких сфер, використовуючи шкалу від 1 до 7, де "1" – "зовсім не корумпована", а "7" – "дуже корумпована"?

<i>Серпень 2015 р.</i> <i>Малий бізнес</i>	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	22,7	11,1	13,6	16,2	16,2	8,6	11,6	3,63
	47,5				36,4			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	16,7	6,1	13,1	11,1	18,2	12,6	22,2	4,34
	35,9				53,0			
Проведення перевірок	15,2	11,6	8,1	14,6	16,7	13,1	20,7	4,28
	34,8				50,5			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	21,2	9,8	14,5	19,2	9,8	6,7	18,7	3,81
	45,6				35,2			
Реєстрація власності	18,5	8,2	15,4	15,9	15,9	8,7	17,4	3,98
	42,1				42,1			
Експортні та імпорتنі операції	22,0	7,7	13,2	21,4	13,2	7,7	14,8	3,79
	42,9				35,7			
Повернення ПДВ	19,5	7,6	9,2	16,2	16,8	11,9	18,9	4,15
	36,2				47,6			
Отримання кредитних позик	28,8	7,9	12,0	15,7	12,0	10,5	13,1	3,59
	48,7				35,6			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	16,3	5,1	13,3	14,8	16,8	10,2	23,5	4,35
	34,7				50,5			
Судове провадження	11,6	3,7	6,9	16,9	16,4	14,3	30,2	4,86
	22,2				60,8			

*Листопад 2015 р.
Малий бізнес*

	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	12,1	8,3	12,1	21,7	15,9	10,2	19,7	4,3
	32,5				45,9			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	7,6	,5	12,1	23,6	13,4	19,1	19,7	4,7
	24,2				52,2			
Проведення перевірок	7,0	8,9	10,8	19,1	21,0	14,0	19,1	4,6
	26,8				54,1			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	11,0	2,6	16,2	27,3	13,6	11,0	18,2	4,4
	29,9				42,9			
Реєстрація власності	10,8	10,2	14,6	27,4	12,7	9,6	14,6	4,1
	35,7				36,9			
Експортні та імпорتنі операції	10,1	6,0	10,1	30,2	18,8	11,4	13,4	4,3
	26,2				43,6			
Повернення ПДВ	11,8	3,9	11,8	26,3	11,8	13,8	20,4	4,5
	27,6				46,1			
Отримання кредитних позик	23,1	6,4	8,3	26,9	10,9	11,5	12,8	3,8
	37,8				35,3			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	10,3	6,4	9,6	21,8	19,9	10,3	21,8	4,5
	26,3				51,9			
Судове провадження	5,2	6,5	5,8	20,0	13,5	8,4	40,6	5,2
	17,4				62,6			

*Серпень 2015 р.
Середній бізнес*

	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	14,6	11,7	7,8	22,3	16,5	14,6	12,6	4,08
	34,0				43,7			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	6,8	4,9	16,5	21,4	22,3	10,7	17,5	4,50
	28,2				50,5			
Проведення перевірок	3,9	4,9	18,4	17,5	28,2	10,7	16,5	4,56
	27,2				55,3			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	14,6	13,5	11,5	14,6	26,0	5,2	14,6	3,94
	39,6				45,8			
Реєстрація власності	8,7	10,7	18,4	22,3	16,5	9,7	13,6	4,15
	37,9				39,8			
Експортні та імпорتنі операції	11,8	10,8	20,4	16,1	19,4	10,8	10,8	3,91
	43,0				40,9			
Повернення ПДВ	12,2	7,1	12,2	21,4	20,4	11,2	15,3	4,21
	31,6				46,9			
Отримання кредитних позик	21,8	8,9	15,8	16,8	14,9	11,9	9,9	3,64
	46,5				36,6			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	6,8	6,8	16,5	16,5	24,3	10,7	18,4	4,50
	30,1				53,4			
Судове провадження	6,0	3,0	12,0	19,0	26,0	8,0	26,0	4,87
	21,0				60,0			

*Листопад 2015 р.
Середній бізнес*

	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	12,6	6,3	11,6	31,6	18,9	7,4	11,6	4,1
	30,5				37,9			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	6,3	6,3	12,6	24,2	17,9	16,8	15,8	4,6
	25,3				50,5			
Проведення перевірок	4,2	7,4	20,0	26,3	12,6	12,6	16,8	4,4
	31,6				42,1			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	17,0	7,4	17,0	25,5	16,0	7,4	9,6	3,8
	41,5				33,0			
Реєстрація власності	11,7	5,3	17,0	28,7	13,8	12,8	10,6	4,1
	34,0				37,2			
Експортні та імпорتنі операції	15,1	4,3	14,0	25,8	11,8	16,1	12,9	4,2
	33,3				40,9			
Повернення ПДВ	12,1	4,4	11,0	24,2	15,4	13,2	19,8	4,5
	27,5				48,4			
Отримання кредитних позик	19,4	6,5	19,4	28,0	9,7	8,6	8,6	3,6
	45,2				26,9			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	9,5	6,3	9,5	26,3	18,9	10,5	18,9	4,5
	25,3				48,4			
Судове провадження	8,4	3,2	6,3	21,1	13,7	7,4	40,0	5,1
	19,7				61,1			

*Серпень 2015 р.
Великий бізнес*

	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	22,4	7,1	15,3	17,3	15,3	6,1	16,3	3,83
	44,9				37,8			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	15,5	9,3	16,5	15,5	18,6	13,4	11,3	3,99
	41,2				43,3			
Проведення перевірок	17,3	10,2	10,2	12,2	16,3	15,3	18,4	4,23
	37,8				50,0			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	19,1	14,9	16,0	14,9	17,0	7,4	10,6	3,65
	50,0				35,1			
Реєстрація власності	20,6	13,4	13,4	17,5	8,2	12,4	14,4	3,70
	47,4				35,1			
Експортні та імпорتنі операції	19,1	9,6	14,9	21,3	11,7	8,5	14,9	3,85
	43,6				35,1			
Повернення ПДВ	15,5	10,3	9,3	15,5	12,4	14,4	22,7	4,37
	35,1				49,5			
Отримання кредитних позик	28,4	8,4	10,5	12,6	13,7	12,6	13,7	3,72
	47,4				40,0			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	23,5	12,2	14,3	10,2	17,3	9,2	13,3	3,68
	50,0				39,8			
Судове провадження	11,3	9,3	13,4	16,5	14,4	13,4	21,6	4,37
	34,0				49,5			

*Листопад 2015 р.
Великий бізнес*

	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	11,1	11,1	20,2	22,2	18,2	7,1	10,1	3,9
	42,4				35,4			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	3,0	11,1	15,2	27,3	22,2	13,1	8,1	4,3
	29,3				43,4			
Проведення перевірок	6,1	13,3	12,2	23,5	21,4	17,3	6,1	4,2
	31,6				44,9			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	11,6	11,6	14,7	29,5	16,8	11,6	4,2	3,8
	37,9				32,6			
Реєстрація власності	13,5	8,3	17,7	25,0	19,8	10,4	5,2	3,8
	39,6				35,4			
Експортні та імпорتنі операції	8,2	11,3	11,3	24,7	19,6	16,5	8,2	4,2
	30,9				44,3			
Повернення ПДВ	11,5	10,4	4,2	17,7	25,0	19,8	11,5	4,4
	26,0				56,3			
Отримання кредитних позик	24,5	11,2	8,2	23,5	17,3	11,2	4,1	3,5
	43,9				32,7			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	12,2	10,2	11,2	23,5	19,4	15,3	8,2	4,1
	33,7				42,9			
Судове провадження	7,1	5,1	6,1	24,2	21,2	8,1	28,3	4,9
	18,2				57,6			

<i>Серпень 2015 р. Серед усіх</i>	Зовсім не корумпована			4	Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		5	6	7	
Сплата податків	20,6	10,3	12,5	18,0	16,0	9,5	13,0	3,79
	43,4				38,6			
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	13,8	6,5	14,8	14,8	19,3	12,3	18,3	4,30
	35,2				50,0			
Проведення перевірок	12,8	9,5	11,3	14,8	19,5	13,0	19,0	4,34
	33,6				51,6			
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	19,1	12,0	14,1	17,0	15,7	6,5	15,7	3,80
	45,2				37,9			
Реєстрація власності	16,5	10,1	15,7	18,0	14,2	9,9	15,7	3,96
	42,3				39,7			
Експортні та імпорتنі операції	18,7	8,9	15,4	20,1	14,4	8,7	13,8	3,84
	43,1				36,9			
Повернення ПДВ	16,6	8,2	10,0	17,4	16,6	12,4	18,9	4,22
	34,7				47,9			
Отримання кредитних позик	26,9	8,3	12,7	15,2	13,2	11,4	12,4	3,63
	47,8				37,0			
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	15,6	7,3	14,4	14,1	18,9	10,1	19,6	4,22
	37,3				48,6			
Судове провадження	10,1	4,9	9,8	17,4	18,4	12,4	26,9	4,74
	24,9				57,8			

	Листопад 2015 р. Серед усіх				Зовсім не корумпована				Дуже корумпована			Середнє значення, балів
	1	2	3		4	5	6		7			
Сплата податків	12,0	8,5	14,2	24,5	17,4	8,5	14,8	4,1				
	34,8				40,7							
Отримання дозвільних документів для ведення бізнесу	6,0	6,8	13,1	24,8	17,1	16,8	15,4	4,5				
	25,9				49,3							
Проведення перевірок	6,0	9,7	13,7	22,3	18,9	14,6	14,9	4,4				
	29,4				48,3							
Закриття бізнесу/ ліквідація фірм	12,8	6,4	16,0	27,4	15,2	10,2	12,0	4,0				
	35,3				37,3							
Реєстрація власності	11,8	8,4	16,1	27,1	15,0	10,7	11,0	4,0				
	36,3				36,6							
Експортні та імпорتنі операції	10,9	7,1	11,5	27,4	17,1	14,2	11,8	4,2				
	29,5				43,1							
Повернення ПДВ	11,8	5,9	9,4	23,3	16,5	15,3	17,7	4,4				
	27,1				49,6							
Отримання кредитних позик	22,5	7,8	11,2	26,2	12,4	10,7	9,2	3,7				
	41,5				32,3							
Підключення до об'єктів інфраструктури (електропостачання/газопостачання/комунальні мережі)	10,6	7,4	10,0	23,5	19,5	11,7	17,2	4,4				
	28,1				48,4							
Судове провадження	6,6	5,2	6,0	21,5	15,8	8,0	37,0	5,0				
	17,8				60,7							

БЛОК К. БІЗНЕС-КЛІМАТ

К2. Сьогодні в Україні умови для розвитку бізнесу, підприємництва є сприятливими, несприятливими або не ті, не інші?

К2.1. А як це було минулого року (2014 р.)?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Зараз								
Сприятливі	11,4	4,8	13,3	10,2	4,4	12,5	10,0	8,2
Не сприятливі, ні несприятливі	33,3	36,5	37,8	35,2	47,5	45,8	51,0	48,0
Несприятливі	55,2	58,7	49,0	54,6	48,1	41,7	39,0	43,8
В 2014 р.								
Сприятливі	10,4	16,3	12,2	12,4	6,3	10,4	10,0	8,5
Не сприятливі, ні несприятливі	33,8	38,5	39,8	36,5	46,2	45,8	54,0	48,3
Несприятливі	55,7	45,2	48,0	51,1	47,5	43,8	36,0	43,2

К3. Чи доводилося Вашому підприємству скорочувати обсяг виробництва / зупиняти роботу з таких причин протягом останніх 12 місяців?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу

вказати декілька варіантів відповіді

Розподіл ствердних відповідей

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Скорочення попиту у зв'язку із зниженням платоспроможності клієнтів	50,7	37,5	25,5	41,2	38,6	37,5	29,0	35,6
Скорочення попиту у зв'язку з воєнними діями на Сході України та окупацією Криму	21,9	21,2	28,6	23,3	19,0	15,6	26,0	20,1
Зниження попиту у зв'язку з втратою зовнішніх ринків	10,0	12,5	27,6	14,9	10,8	8,3	16,0	11,6
Блокування грошових коштів у неплатоспроможних банках	3,5	8,7	14,3	7,4	9,5	14,6	12,0	11,6
Порушення логістичних ланцюжків постачань продукції, сировини, матеріалів	9,5	7,7	24,5	12,7	8,9	9,4	15,0	10,7
Брак оборотних коштів через законодавчі, нормативні обмеження (система електронного адміністрування ПДВ)	8,0	15,4	17,3	12,2	6,3	9,4	13,0	9,0
Брак оборотних коштів через обмеження валютних операцій (норми про обов'язковий продаж валюти)	7,5	9,6	15,3	9,9	1,9	10,4	11,0	6,8
Брак оборотних коштів через нестабільність валютного ринку	18,9	23,1	28,6	22,3	14,6	18,8	24,0	18,4
Зростання собівартості продукції	33,3	32,7	30,6	32,5	20,9	29,2	28,0	25,1
<i>Інша причина</i>	4,5	7,7	4,1	5,2	3,2	1,0	4,0	2,8
<i>Не доводилося скорочувати обсяг виробництва/ зупиняти роботу</i>	33,3	28,8	33,7	32,3	42,4	41,7	35,0	40,1

К5. У 2015 р. Урядом прийнято ряд законів та рішень, які покликані спростити процедуру відкриття та ведення бізнесу, зменшити вплив державних органів на діяльність бізнесу. Скажіть, Ви чули про ці закони/рішення і як вони вплинули на Вашу діяльність?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Ні, я не чув/ла про такі закони/рішення	27,0	15,4	10,3	20,0	23,6	13,5	18,2	19,3
Знаю те, що такі закони/рішення прийняті, але ніяк не вплинули на мою діяльність	59,5	77,9	77,3	68,6	66,2	68,8	61,6	65,6
Знаю те, що такі закони/рішення прийняті, вони позитивно вплинули на мою діяльність	8,5	5,8	10,3	8,2	9,6	14,6	17,2	13,1
Знаю те, що такі закони/рішення прийняті, вони негативно вплинули на мою діяльність	5,0	1,0	2,1	3,2	0,6	3,1	3,0	2,0

К6. До яких змін у таких аспектах бізнесу приведе реформа децентралізації? Чи можна сказати, що ситуація покращиться, не зміниться або погіршиться?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Податкове навантаження на бізнес</i>								
Покращиться	21,6	22,1	19,8	21,3	21,8	28,1	28,0	25,3
Не зміниться	64,3	54,8	64,6	61,9	65,4	58,3	62,0	62,5
Погіршиться	13,6	23,1	15,6	16,5	12,8	13,5	10,0	12,2
<i>Кількість і тривалість дозвільних процедур щодо започаткування та ведення бізнесу</i>								
Покращиться	33,7	34,0	41,1	35,5	32,1	41,9	39,0	36,7
Не зміниться	56,6	57,3	54,7	56,3	58,3	53,8	55,0	56,2
Погіршиться	9,7	8,7	4,2	8,1	9,6	4,3	6,0	7,2
<i>Боротьба з корупцією</i>								
Покращиться	19,8	26,0	27,1	23,2	25,6	24,2	31,0	26,8
Не зміниться	68,0	60,6	61,5	64,5	60,9	63,2	56,0	60,1
Погіршиться	12,2	13,5	11,5	12,3	13,5	12,6	13,0	13,1
<i>Якість інфраструктури регіону</i>								
Покращиться	30,8	41,6	43,8	36,7	36,5	43,2	50,0	42,2
Не зміниться	60,1	51,5	52,1	55,9	54,5	47,4	44,0	49,6
Погіршиться	9,1	6,9	4,2	7,3	9,0	9,5	6,0	8,3

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Контроль за використанням коштів від місцевих податків								
Покращиться	38,8	37,9	48,4	40,9	34,0	50,5	49,0	42,7
Не зміниться	56,1	53,4	41,1	51,8	56,4	41,1	41,0	47,9
Погіршиться	5,1	8,7	10,5	7,4	9,6	8,4	10,0	9,4
Зацікавленість місцевої влади у розвитку бізнесу на території								
Покращиться	42,9	49,5	54,7	47,5	46,8	54,2	55,0	51,1
Не зміниться	52,6	46,6	36,8	47,2	47,4	38,5	39,0	42,6
Погіршиться	4,6	3,9	8,4	5,3	5,8	7,3	6,0	6,3

БЛОК D. ДЕРЖАВНА РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА

D1. Скажіть, скільки приблизно годин на місяць за підсумками першого півріччя 2015 р. Ви / Ваші співробітники витрачали на роботу з контролюючими органами, які здійснюють перевірки (робота зі співробітниками контролюючих органів безпосередньо на підприємстві, підготовка відповідей на запити, спілкування по телефону, підготовка та здача звітності та інших форм)?

D1.1. А скільки годин було витрачено на аналогічну роботу за підсумками 2014 р.?

Малий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Витрати часу за підсумками першого півріччя 2015 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	42,1	15,8	26,3	5,3	0,0	10,5	33,3	41,7	16,7	0,0	8,3	0,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	53,3	20,0	13,3	6,7	0,0	6,7	42,9	28,6	14,3	14,3	0,0	0,0
Будівництво	38,1	33,3	19,0	0,0	4,8	4,8	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	41,2	35,3	11,8	5,9	0,0	5,9	50,0	36,7	3,3	10,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

Малий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	38,9	33,3	11,1	11,1	5,6	0,0	55,6	11,1	22,2	11,1	0,0	0,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	25,0	50,0	12,5	0,0	12,5	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	69,2	23,1	7,7	0,0	0,0	0,0	60,0	40,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	37,5	25,0	12,5	0,0	12,5	12,5	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	63,6	27,3	9,1	0,0	0,0	0,0	36,4	45,5	9,1	0,0	0,0	9,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	60,0	20,0	20,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	30,0	40,0	30,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	66,7	11,1	22,2	0,0	0,0	0,0	60,0	30,0	0,0	10,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,0	20,0	20,0	10,0	0,0	0,0	60,0	20,0	0,0	0,0	0,0	20,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	33,3	50,0	0,0	16,7	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	57,1	35,7	7,1	0,0	0,0	0,0	61,1	27,8	5,6	0,0	5,6	0,0
За підсумками 2014 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	25,0	25,0	30,0	5,0	5,0	10,0	16,7	8	66,7	0	0,0	1,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	37,5	31,3	12,5	6,3	6,3	6,3	35,7	21,4	21,4	14,3	7,1	0,0
Будівництво	31,8	36,4	18,2	4,5	0,0	9,1	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	25,7	31,4	25,7	2,9	5,7	8,6	36,7	40,0	6,7	10,0	6,7	0,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	38,9	38,9	5,6	5,6	5,6	5,6	44,4	0,0	22,2	11,1	11,1	11,1

Продовження таблиці

Малий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Тимчасове розміщення й організація харчування	44,4	44,4	0,0	11,1	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	61,5	15,4	7,7	7,7	7,7	0,0	40,0	60,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	37,5	25,0	25,0	12,5	0,0	0,0	66,7	16,7	0,0	16,7	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	36,4	18,2	36,4	0,0	0,0	9,1	45,5	27,3	0,0	18,2	9,1	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	0,0	60,0	0,0	20,0	20,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	27,3	36,4	27,3	0,0	9,1	0,0
Освіта	62,5	25,0	12,5	0,0	0,0	0,0	30,0	60,0	10,0	0,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	40,0	30,0	10,0	10,0	0,0	10,0	40,0	20,0	0,0	0,0	0,0	40,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	33,3	50,0	16,7	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	46,7	46,7	6,7	0,0	0,0	0,0	55,6	38,9	5,6	0,0	0,0	0,0

Середній бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Витрати часу за підсумками першого півріччя 2015 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	6,7	33,3	40,0	0,0	0,0	20,0	10,0	80,0	0,0	0,0	0,0	10,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	11,1	22,2	33,3	33,3	0,0	0,0	28,6	28,6	21,4	14,3	7,1	0,0
Будівництво	25,0	16,7	25,0	25,0	0,0	8,3	10,0	50,0	20,0	20,0	0,0	0,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	22,2	55,6	0,0	11,1	0,0	11,1	35,7	21,4	21,4	7,1	0,0	14,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	36,4	18,2	18,2	27,3	0,0	0,0	36,4	27,3	36,4	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

Середній бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Тимчасове розміщення й організація харчування	50,0	0,0	25,0	0,0	25,0	0,0	60,0	0,0	20,0	20,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	40,0	20,0	20,0	0,0	0,0	20,0	33,3	66,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	22,2	55,6	22,2	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	33,3	33,3	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0
Освіта	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	30,0	20,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	66,7	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	37,5	50,0	0,0	12,5	0,0	0,0	60,0	60,0	0,0	40,0	0,0	0,0
За підсумками 2014 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	6,7	26,7	20,0	20,0	6,7	20,0	10,0	60,0	10,0	10,0	0,0	10,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	11,1	22,2	22,2	0,0	33,3	0,0	14,3	21,4	28,6	14,3	21,4	0,0
Будівництво	16,7	33,3	33,3	0,0	8,3	8,3	9,1	18,2	18,2	18,2	18,2	18,2
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	22,2	44,4	11,1	11,1	11,1	0,0	14,3	42,9	14,3	14,3	14,3	0,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	25,0	33,3	25,0	0,0	16,7	0,0	27,3	27,3	18,2	27,3	0,0	0,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	25,0	25,0	25,0	0,0	25,0	0,0	40,0	0,0	40,0	0,0	0,0	20,0
Інформація та телекомунікації	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	0,0	33,3	66,7	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

Середній бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Фінансова та страхова діяльність	11,1	55,6	33,3	0,0	0,0	0,0	33,3	33,3	33,3	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	33,3	66,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	11,1	33,3	22,2	22,2	11,1	0,0	40,0	40,0	20,0	0,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	66,7	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	12,5	62,5	12,5	0,0	0,0	12,5	40,0	20,0	20,0	0,0	0,0	20,0

Великий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Витрати часу за підсумками першого півріччя 2015 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	0,0	50,0	33,3	16,7	0,0	0,0	36,4	36,4	9,1	9,1	0,0	9,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	17,5	17,5	27,5	15,0	15,0	7,5	31,1	20,0	17,8	11,1	6,7	13,3
Будівництво	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	16,7	33,3	33,3	0,0	0,0	16,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	28,6	0,0	14,3	42,9	0,0	14,3	0,0	33,3	33,3	0,0	33,3	0,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	11,1	33,3	22,2	11,1	0,0	22,2	33,3	33,3	0,0	11,1	0,0	22,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

Великий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Інформація та телекомунікації	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	66,7	0,0	33,3	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	6,3	37,5	18,8	31,3	0,0	6,3	41,7	8,3	8,3	16,7	0,0	25,0
За підсумками 2014 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	0,0	33,3	50,0	16,7	0,0	0,0	45,5	9,1	27,3	9,1	0,0	9,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0
Переробна промисловість	5,0	20,0	27,5	17,5	12,5	17,5	15,6	15,6	24,4	8,9	11,1	24,4
Будівництво	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	33,3	16,7	16,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	28,6	0,0	0,0	28,6	28,6	14,3	0,0	0,0	33,3	16,7	50,0	0,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	0,0	22,2	55,6	0,0	11,1	11,1	11,1	44,4	11,1	11,1	0,0	22,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0

Продовження таблиці

Великий бізнес	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	33,3	33,3	0,0	0,0	33,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	6,3	18,8	31,3	31,3	0,0	12,5	50,0	0,0	8,3	16,7	8,3	16,7

Серед всіх	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Витрати часу за підсумками першого півріччя 2015 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	22,5	27,5	32,5	5,0	0,0	12,5	27,3	51,5	9,1	3,0	3,0	6,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	25,0	18,8	25,0	15,6	9,4	6,3	32,9	23,3	17,8	12,3	5,5	8,2
Будівництво	34,3	28,6	20,0	8,6	2,9	5,7	33,3	37,5	16,7	8,3	0,0	4,2
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	36,0	34,0	10,0	12,0	0,0	8,0	40,0	32,0	12,0	8,0	4,0	4,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	31,6	28,9	15,8	15,8	2,6	5,3	41,4	24,1	20,7	6,9	0,0	6,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	38,5	30,8	15,4	0,0	15,4	0,0	75,0	0,0	12,5	12,5	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	60,0	20,0	10,0	0,0	0,0	10,0	44,4	44,4	11,1	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	29,4	41,2	17,6	0,0	5,9	5,9	77,8	22,2	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

Серед всіх	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Операції з нерухомим майном	53,3	33,3	13,3	0,0	0,0	0,0	28,6	35,7	28,6	0,0	0,0	7,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	66,7	16,7	0,0	0,0	0,0	16,7	37,5	37,5	12,5	12,5	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	25,0	0,0	25,0	0,0	0,0	27,3	36,4	36,4	0,0	0,0	0,0
Освіта	36,8	26,3	31,6	0,0	5,3	0,0	50,0	31,8	9,1	4,5	4,5	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	38,5	23,1	23,1	7,7	0,0	7,7	50,0	37,5	0,0	0,0	0,0	12,5
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	25,0	25,0	25,0	25,0	0,0	0,0	40,0	50,0	0,0	10,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	31,6	39,5	10,5	15,8	0,0	2,6	54,3	17,1	11,4	5,7	2,9	8,6
За підсумками 2014 р. (годин на місяць)												
Сільське, лісове та рибне господарство	14,6	26,8	29,3	12,2	4,9	12,2	24,2	45,5	12,1	9,1	3,0	6,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0	0,0	50,0
Переробна промисловість	13,8	23,1	23,1	13,8	13,8	12,3	19,2	17,8	24,7	11,0	12,3	15,1
Будівництво	25,0	36,1	25,0	2,8	2,8	8,3	20,0	32,0	8,0	16,0	12,0	12,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	25,5	29,4	19,6	7,8	9,8	7,8	26,0	36,0	12,0	12,0	14,0	0,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	25,6	33,3	23,1	2,6	10,3	5,1	27,6	24,1	17,2	17,2	3,4	10,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	42,9	35,7	7,1	7,1	7,1	0,0	25,0	37,5	25,0	0,0	0,0	12,5
Інформація та телекомунікації	50,0	15,0	15,0	10,0	10,0	0,0	33,3	55,6	11,1	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	23,5	41,2	29,4	5,9	0,0	0,0	55,6	22,2	11,1	11,1	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	33,3	26,7	33,3	0,0	0,0	6,7	35,7	21,4	7,1	21,4	14,3	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	33,3	33,3	16,7	0,0	0,0	16,7	37,5	12,5	25,0	12,5	0,0	12,5

Продовження таблиці

Серед всіх	Серпень 2015 р.						Листопад 2015 р.					
	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин	до 2-х годин	3–10 годин	11–25 годин	26–50 годин	51–80 годин	Понад 80 годин
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	0,0	25,0	33,3	33,3	0,0	8,3	0,0
Освіта	31,6	26,3	15,8	15,8	10,5	0,0	31,8	45,5	18,2	0,0	4,5	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	30,8	23,1	23,1	7,7	0,0	15,4	37,5	12,5	25,0	0,0	0,0	25,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	25,0	50,0	0,0	25,0	0,0	0,0	40,0	50,0	10,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	23,1	38,5	17,9	12,8	0,0	7,7	51,4	22,9	8,6	5,7	2,9	8,6

D2. У 2014 р. Урядом ініційовано зменшення кількості контролюючих бізнес органів. Скажіть, як це вплинуло на Вашу підприємницьку діяльність?

Малий бізнес	Серпень 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	20,0	20,0	0,0	0,0	60,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Переробна промисловість	35,3	5,9	0,0	0,0	58,8
Будівництво	26,1	4,3	0,0	8,7	60,9
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	41,7	19,4	0,0	0,0	38,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	27,8	0,0	0,0	5,6	66,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	33,3	22,2	0,0	11,1	33,3
Інформація та телекомунікації	38,5	7,7	0,0	7,7	46,2
Фінансова та страхова діяльність	25,0	25,0	12,5	0,0	37,5
Операції з нерухомим майном	53,8	0,0	0,0	0,0	46,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	25,0	0,0	25,0	50,0

Продовження таблиці

Малий бізнес	Серпень 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0
Освіта	33,3	0,0	0,0	0,0	66,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	60,0	30,0	0,0	0,0	10,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	33,3	0,0	0,0	0,0	66,7
Надання інших видів послуг	37,5	12,5	0,0	6,3	43,8

Малий бізнес	Листопад 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	33,3	25,0	0,0	0,0	41,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	42,9	28,6	7,1	0,0	21,4
Будівництво	25,0	25,0	0,0	12,5	37,5
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	35,5	6,5	3,2	0,0	54,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	11,1	22,2	11,1	0,0	55,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	40,0	20,0	0,0	0,0	40,0
Фінансова та страхова діяльність	40,0	0,0	20,0	0,0	40,0
Операції з нерухомим майном	18,2	18,2	0,0	0,0	63,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	40,0	20,0	0,0	0,0	40,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	27,3	9,1	0,0	0,0	63,6
Освіта	33,3	11,1	0,0	11,1	44,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	57,1	0,0	14,3	0,0	28,6
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	33,3	50,0	0,0	0,0	16,7
Надання інших видів послуг	36,8	15,8	0,0	0,0	47,4

Середній бізнес	Серпень 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	40,0	20,0	6,7	0,0	33,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	22,2	22,2	0,0	11,1	44,4
Будівництво	33,3	16,7	0,0	8,3	41,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	33,3	33,3	0,0	0,0	33,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	38,5	23,1	0,0	0,0	38,5
Тимчасове розміщення й організація харчування	50,0	25,0	0,0	0,0	25,0
Інформація та телекомунікації	40,0	0,0	0,0	20,0	40,0
Фінансова та страхова діяльність	22,2	22,2	11,1	0,0	44,4
Операції з нерухомим майном	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Освіта	44,4	22,2	0,0	0,0	33,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	33,3	0,0	0,0	33,3	33,3
Надання інших видів послуг	50,0	12,5	0,0	0,0	37,5

Середній бізнес	Листопад 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	50,0	1	10,0	0	0,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	28,6	28,6	0,0	0,0	42,9
Будівництво	45,5	9,1	0,0	0,0	45,5
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	46,7	20,0	0,0	0,0	33,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	54,5	9,1	0,0	0,0	36,4
Тимчасове розміщення й організація харчування	40,0	0,0	0,0	0,0	60,0
Інформація та телекомунікації	0,0	25,0	0,0	0,0	75,0
Фінансова та страхова діяльність	33,3	33,3	0,0	33,3	0,0
Операції з нерухомим майном	0,0	0,0	50,0	0,0	50,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	50,0	10,0	0,0	0,0	40,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Надання інших видів послуг	50,0	25,0	0,0	0,0	25,0

Великий бізнес	Серпень 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	34,9	9,3	4,7	9,3	41,9
Будівництво	66,7	33,3	0,0	0,0	
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	14,3	0,0	14,3	14,3	57,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська дія	11,1	11,1	0,0	11,1	66,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	50,0	0,0	0,0	50,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	43,8	12,5	0,0	6,3	37,5

Великий бізнес	Листопад 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	27,3	0,0	0,0	0,0	72,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Переробна промисловість	46,7	15,6	6,7	0,0	31,1
Будівництво	60,0	0,0	0,0	0,0	40,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	50,0	33,3	0,0	0,0	16,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	33,3	11,1	0,0	0,0	55,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	100,0	0	0,0	0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	33,3	33,3	33,3	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	60,0	0,0	0,0	10,0	30,0

Серед всіх	Серпень 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	32,6	16,3	2,3	0,0	48,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	66,7	0,0	0,0	33,3	0,0
Переробна промисловість	33,3	10,1	2,9	7,2	46,4
Будівництво	31,6	10,5	0,0	7,9	50,0
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	36,5	19,2	1,9	1,9	40,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	27,5	10,0	0,0	5,0	57,5
Тимчасове розміщення й організація харчування	42,9	21,4	0,0	7,1	28,6
Інформація та телекомунікації	40,0	5,0	0,0	15,0	40,0
Фінансова та страхова діяльність	23,5	23,5	11,8	0,0	41,2
Операції з нерухомим майном	47,1	0,0	0,0	0,0	52,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	16,7	16,7	0,0	33,3	33,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	25,0	0,0	0,0	25,0	50,0
Освіта	40,0	10,0	0,0	0,0	50,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	53,8	30,8	0,0	0,0	15,4
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	33,3	0,0	0,0	16,7	50,0
Надання інших видів послуг	42,5	12,5	0,0	5,0	40,0

Серед всіх	Листопад 2015 р.				
	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зменшилися	Кількість перевірок зменшилась, проте час, що витрачається на них, збільшився	Кількість перевірок зросла, але час, що витрачається на них, скоротився	Кількість перевірок і час, що витрачається на них, зросли	Ніяких відчутних змін не відбулося
Сільське, лісове та рибне господарство	36,4	12,1	0,0	0,0	51,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	50,0	0,0	0,0	0,0	50,0
Переробна промисловість	42,5	20,5	5,5	0,0	31,5
Будівництво	41,7	12,5	0,0	4,2	41,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	40,4	13,5	1,9	0,0	44,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	34,5	13,8	3,4	0,0	48,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	42,9	0,0	14,3	0,0	42,9
Інформація та телекомунікації	30,0	20,0	0,0	0,0	50,0
Фінансова та страхова діяльність	37,5	12,5	12,5	12,5	25,0
Операції з нерухомим майном	21,4	14,3	7,1	0,0	57,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	37,5	25,0	12,5	0,0	25,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	33,3	8,3	0,0	0,0	58,3
Освіта	38,1	9,5	0,0	4,8	47,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	60,0	0,0	10,0	0,0	30,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	20,0	40,0	0,0	0,0	40,0
Надання інших видів послуг	45,5	12,1	0,0	3,0	39,4

D3. Скільки разів Ваш бізнес перевіряли різні контролюючі органи в цьому році?

D3.1. А минулого року (2014 р.)?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усїх	Тип бізнесу			Серед усїх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
У 2015 р.								
Жодного разу	60,7	42,3	22,7	46,8	60,8	33,7	23,0	42,8
Від 1 до 3 разів	30,8	47,1	49,5	39,6	34,2	51,6	54,0	44,5
Від 4 до 6 разів	6,5	7,7	15,5	9,0	2,5	7,4	15,0	7,4
Від 7 до 10 разів	1,5	1,0	3,1	1,7	1,9	3,2	3,0	2,5
Понад 10 разів	0,5	1,9	6,2	2,2	0,6	4,2	4,0	2,5
Понад 100 разів	0,0	0,0	2,1	0,5	0,0	0,0	1,0	0,3
Понад 500 разів	0,0	0,0	1,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
У 2014 р.								
Жодного разу	31,3	20,2	12,4	23,8	33,5	11,6	7,0	20,1
Від 1 до 3 разів	44,9	40,4	23,7	38,6	52,5	53,7	41,0	49,6
Від 4 до 6 разів	15,2	26,9	37,1	23,6	7,6	14,7	32,0	16,4
Від 7 до 10 разів	4,5	8,7	6,2	6,0	3,2	10,5	12,0	7,6
Понад 10 разів	3,5	3,8	16,5	6,8	2,5	9,5	6,0	5,4
Понад 100 разів	0,5	0,0	3,1	1,0	0,6	0,0	2,0	0,8
Понад 500 разів	0,0	0,0	1,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0

D5. Скільки документів дозвільного характеру (дозволи, ліцензії тощо) Ваше підприємство отримало за останній рік за основним видом діяльності?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>N=</i>	199	103	97	399	156	93	94	343
1 штуку	12,1	10,7	9,3	11,0	5,1	10,8	8,5	7,6
2 штуки	6,0	7,8	6,2	6,5	4,5	6,5	12,8	7,3
3-4 штуки	4,0	7,8	7,2	5,8	3,2	6,5	3,2	4,1
5-10 штук	1,5	6,8	9,3	4,8	0,6	3,2	9,6	3,8
11-60 штук	0,5	1,0	6,2	2,0	0,0	0,0	2,1	0,6
100 штук та більше	1,5	0,0	4,1	1,8	19,2	4,3	6,4	11,7
Не отримувало таких документів	15,1	10,7	8,2	12,3	57,7	57,0	52,1	56,0
Не потрібні для ведення бізнесу	59,3	55,3	49,5	55,9	9,6	11,8	5,3	9,0
<i>Середнє значення, штук</i>	16	3	298	101	3,06	4,97	20,49	9,8

D6. Скільки в середньому коштував один такий документ?

Серед тих, чиє підприємство отримало за останній рік за основним видом діяльності документи дозвільного характеру

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>N=</i>	51	35	41	127	38	39	45	122
Менше 100 гривень	9,8	5,7	2,4	6,3	2,6	0,0	2,2	1,6
101-1000 гривень	11,8	5,7	14,6	11,0	23,7	20,5	20,0	21,3
1001-2000 г гривень	2,0	17,1	7,3	7,9	13,2	12,8	4,4	9,8
2001-4000 гривень	7,8	2,9	9,8	7,1	2,6	5,1	4,4	4,1
5000-8000 гривень	9,8	0,0	4,9	5,5	13,2	7,7	4,4	8,2
10000 гривень і більше	7,8	8,6	9,8	8,7	5,3	2,6	6,7	4,9
Відмова відповідати	51,0	60,0	51,2	53,5	39,5	51,3	57,8	50,0
<i>Середнє значення, гривень</i>	2748	3435	4635	3572	3112	2648	3132	2974

БЛОК Е. ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ

Е1. Скажіть, яка система оподаткування використовується у Вашій підприємницькій діяльності?
ПИТАННЯ ТІЛЬКИ ДЛЯ РЕСПОНДЕНТІВ З ЧИСЛА ПРЕДСТАВНИКІВ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Загальна система оподаткування	39,0	69,6		49,3	43,9	62,4		50,8
Спрощена система оподаткування	61,0	30,4		50,7	56,1	37,6		49,2

Е4. Як би Ви оцінили загальне податкове навантаження на Ваше підприємство?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Низьке	1,5	0,0	0,0	0,8	0,6	1,0	4,3	1,7
Скоріше, низьке	6,0	2,9	0,0	3,8	13,9	14,6	9,7	13,0
Помірне	26,0	22,1	16,0	22,6	31,6	27,1	20,4	27,4
Скоріше, високе	33,0	35,6	43,6	36,2	34,8	44,8	40,9	39,2
Високе	33,5	39,4	40,4	36,7	19,0	12,5	24,7	18,7

Е5. Як би Ви оцінили розмір єдиного соціального внеску, який оплачує Ваше підприємство?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Низький	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Скоріше, низький	4,5	4,9	4,2	4,5	8,9	12,5	12,8	10,9
Помірний	31,2	20,6	18,9	25,5	26,6	25,0	20,2	24,4
Скоріше, високий	27,1	36,3	31,6	30,6	44,9	36,5	35,1	39,9
Високий	37,2	38,2	45,3	39,4	19,6	25,0	31,9	24,4

Е6. Як би Ви оцінили загальну кількість звітності, яку Ви спрямовуєте державним органам протягом року?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Мінімальна	3,0	1,0	0,0	1,8	2,5	2,1	0,0	1,7
Скоріше, мінімальна	21,9	6,8	2,1	13,3	38,0	35,4	26,6	34,2
Помірна	23,9	22,3	21,1	22,8	17,7	16,7	17,0	17,2
Скоріше, велика	26,9	34,0	40,0	31,8	25,3	33,3	36,2	30,5
Велика	24,4	35,9	36,8	30,3	16,5	12,5	20,2	16,4

Е7. За останні 12 місяців Вашому підприємству доводилося чи не доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Доводилося	49,8	55,8	62,2	54,3	50,0	61,5	64,0	57,1
Не доводилося	48,3	38,5	30,6	41,4	46,2	36,5	28,0	38,4
<i>Важко відповісти</i>	2,0	5,8	7,1	4,2	3,8	2,1	8,0	4,5

Е8. З якого приводу за останній рік Ви контактували з податковими підрозділами державної фіскальної служби?

Серед тих, кому доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>N=</i>	100	58	61	219	79	59	64	202
Отримання довідкової інформації, консультації	61,0	74,1	63,9	65,3	68,4	59,3	53,1	60,9
Надання податкової та бухгалтерської звітності	69,0	67,2	73,8	69,9	73,4	79,7	75,0	75,7
Звірення стану розрахунків платника за податками/з'ясування розміру нарахованих податків	39,0	32,8	42,6	38,4	20,3	42,4	50,0	36,1
Оформлення/отримання відшкодування ПДВ	19,0	19,0	45,9	26,5	12,7	18,6	18,8	16,3
Податкова перевірка	26,0	27,6	52,5	33,8	22,8	30,5	40,6	30,7

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Реєстрація організації, ФОП (фізична особа-підприємець)	1,0	6,9	0,0	2,3	2,5	6,8	0,0	3,0
Вимоги заплатити податки авансом	6,0	10,3	4,9	6,8	7,6	3,4	9,4	6,9
Тиск з боку податкової міліції без документального оформлення візитів на підприємство	5,0	0,0	1,6	2,7	2,5	1,7	7,8	4,0
Спільні перевірки прокуратури разом з податковими та іншими наглядовими органами.	3,0	1,7	1,6	2,3	0,0	1,7	4,7	2,0
<i>Інше</i>	1,0	3,4	0,0	1,4	3,8	3,4	0,0	2,5

Е9. Яке враження склалося у Вас про державну фіскальну службу – позитивне, негативне, або нейтральне?

Серед тих, кому доводилося мати справу з працівниками податкових підрозділів державної фіскальної служби

	N=	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
		Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
		Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
		100	58	61	219	79	59	64	202
Позитивне		21,0	19,0	16,4	19,2	7,6	10,2	18,8	11,9
Нейтральне		49,0	46,6	50,8	48,9	62,0	69,5	57,8	62,9
Негативне		22,0	24,1	21,3	22,4	24,1	15,3	20,3	20,3
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ		8,0	10,3	11,5	9,6	6,3	5,1	3,1	5,0

Е10. Яку ставку податку на прибуток Ви вважаєте оптимальною і погодилися б виплачувати, не вдаючись до мінімізації або ухилення від сплати податків?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
0%	3,0	1,0	3,1	2,5	1,3	2,1	3,0	2,0
До 5%	38,8	41,3	29,6	37,2	46,8	30,2	19,0	34,5
Від 6% до 10%	29,9	30,8	36,7	31,8	25,3	40,6	41,0	33,9
Від 11% до 15%	8,5	12,5	10,2	9,9	9,5	15,6	16,0	13,0
Від 16% до 20%	1,5	1,0	6,1	2,5	3,8	2,1	6,0	4,0
21% і вище	0,0	0,0	2,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>ВАЖКО ВІДПОВІСТИ</i>	18,4	13,5	12,2	15,6	13,3	9,4	15,0	12,7

Е11. На Вашу думку, нинішнє податкове законодавство України, у цілому, лояльно ставиться до представників малого та середнього бізнесу?

Е11.1. А як це було у 2014 р.?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Нині, у 2015 р.								
Повністю лояльно	6,0	5,8	3,2	5,3	2,5	3,1	0,0	2,0
Скоріше, лояльно	29,0	29,1	22,3	27,5	31,6	34,4	39,8	34,6
Скоріше, нелояльно	38,0	43,7	46,8	41,6	41,8	39,6	39,8	40,6
Зовсім нелояльно	27,0	21,4	27,7	25,7	24,1	22,9	20,4	22,8
У 2014 р.								
Повністю лояльно	6,0	3,9	3,2	4,8	2,5	2,1	0,0	1,7
Скоріше, лояльно	27,1	30,1	19,1	26,0	25,9	27,4	31,2	27,7
Скоріше, нелояльно	40,2	39,8	47,9	41,9	45,6	47,4	41,9	45,1
Зовсім нелояльно	26,6	26,2	29,8	27,3	25,9	23,2	26,9	25,4

E12. Що б Ви змінили в податковому законодавстві в першу чергу?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Спростив /ла б процедури податкових перевірок підприємця	16,9	18,4	11,0	15,9	14,2	19,8	7,4	13,9
Зменшив/ла б податкове навантаження	48,7	56,1	57,1	52,6	46,5	46,9	56,4	49,3
Спростив/ла б процедури адміністрування податків	12,3	10,2	8,8	10,9	11,6	8,3	12,8	11,0
Ввів/ла б систему податкових канікул для роботодавців, які створюють нові робочі місця	13,3	9,2	9,9	11,5	14,2	12,5	13,8	13,6
Передбачив/ла б персональну відповідальність посадових осіб податкових підрозділів ДФС за неправомірно прийняті рішення	7,2	6,1	13,2	8,3	12,3	10,4	9,6	11,0
<i>Інше</i>	1,5	0,0	0,0	0,8	1,3	2,1	0,0	1,2

БЛОК F. КРЕДИТУВАННЯ І РОЗВИТОК БІЗНЕСУ

F1. Скажіть, чи користувалися Ви послугами банків для отримання кредитів на ведення своєї підприємницької діяльності в цьому році?

F1.1. А у 2014 р.?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
У 2015 р.								
Так, користувався/лась неодноразово	10,6	11,5	25,3	14,3	10,8	13,7	25,0	15,5
Так користувався/лась одноразово	6,5	7,7	13,7	8,5	5,7	12,6	9,4	8,6
Ні, не користувався/лась	82,9	80,8	61,1	77,1	83,4	73,7	65,6	75,9
У 2014 р.								
Так, користувався/лась неодноразово	14,6	15,4	30,5	18,6	16,6	22,1	28,6	21,4
Так користувався/лась одноразово	11,1	9,6	12,6	11,1	7,0	14,7	9,2	9,7
Ні, не користувався/лась	74,2	75,0	56,8	70,3	76,4	63,2	62,2	68,9

F2. Скажіть, що, на Вашу думку, є головною перешкодою для отримання кредиту?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Занадто високі відсоткові ставки за кредитом	69,2	69,3	73,6	70,3	62,2	65,6	61,2	62,9
Недостатні строки кредитування	2,5	6,9	1,1	3,3	2,6	6,3	5,1	4,3
Неможливість надати достатню заставу для отримання кредиту	5,1	5,0	3,3	4,6	1,9	6,3	2,0	3,1
Кредитні пропозиції банків не орієнтовані на малий бізнес (відсутнє мікро-кредитування)	5,6	3,0	2,2	4,1	12,2	7,3	7,1	9,4
Занадто великий пакет необхідних для видачі кредиту документів	3,0	5,9	1,1	3,3	1,9	3,1	3,1	2,6
Брак інформації про ринок кредитування	1,0	1,0	0,0	0,8	1,3	1,0	2,0	1,4
Низька фінансова грамотність бізнесменів	1,5	0,0	0,0	0,8	2,6	1,0	1,0	1,7
<i>Інше</i>	2,0	2,0	2,2	2,1	1,3	2,1	3,1	2,0
<i>Немає перешкод для отримання кредиту</i>	10,1	6,9	16,5	10,8	14,1	7,3	15,3	12,6

441

F3. Чи знаєте Ви про державні програми фінансової підтримки МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО бізнесу на центральному чи регіональному рівні?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так	27,4	42,3	44,9	35,5	33,5	51,0	39,0	39,8
Ні	72,6	57,7	55,1	64,5	66,5	49,0	61,0	60,2

F4. Чи пробували Ви отримати фінансування на початок / розвиток бізнесу за допомогою державних програм фінансової підтримки МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО бізнесу?

Серпень 2015 р.		<i>Серед усіх опитаних</i>			<i>Серед тих, хто знає про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівні</i>		
		Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
		Малий	Середній		Малий	Середній	
<i>N=</i>	202	103	305	55	43	98	
Так	5,0	4,9	4,9	18,2	11,6	15,3	
Ні	22,3	36,9	27,2	81,8	88,4	84,7	
<i>Не знають про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу або не надали відповідь на запитання</i>		72,8	58,3	67,9			

Листопад 2015 р.		<i>Серед усіх опитаних</i>			<i>Серед тих, хто знає про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівні</i>		
		Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
		Малий	Середній		Малий	Середній	
<i>N=</i>	158	96	254	53	49	102	
Так	5,1	11,5	7,5	15,1	22,4	18,6	
Ні	28,5	39,6	32,7	84,9	77,6	81,4	
<i>Не знають про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу</i>		66,5	49,0	59,8			

Ф4.1. Чи задоволені Ви результатом?

Серпень 2015 р.

	Серед усіх опитаних			Серед тих, хто знає про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу та пробував отримати фінансування на початок / розвиток бізнесу за допомогою державних програм фінансової підтримки малого та середнього бізнесу		
	Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
	Малий	Середній		Малий	Середній	
N=	202	102	304	10	4	14
Повністю задоволений(а)	1,0	0,0	0,7	20,0	0,0	14,3
Скоріше, задоволений(а)	1,0	2,9	1,6	20,0	75,0	35,7
Скоріше, незадоволений(а)	1,5	0,0	1,0	30,0	0,0	21,4
Зовсім незадоволений(а)	1,5		1,3	30,0	25,0	28,6
Не знають про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу	95,0	96,1	95,4			

Листопад 2015 р

	Серед усіх опитаних			Серед тих, хто знає про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу та пробував отримати фінансування на початок / розвиток бізнесу за допомогою державних програм фінансової підтримки малого та середнього бізнесу		
	Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
	Малий	Середній		Малий	Середній	
N=	158	96	254	8	11	19
Повністю задоволений(а)	0,0	1,0	0,4	0,0	9,1	5,3
Скоріше, задоволений(а)	0,6	6,3	2,8	12,5	54,5	36,8
Скоріше, незадоволений(а)	1,9	3,1	2,4	37,5	27,3	31,6
Зовсім незадоволений(а)	2,5	1,0	2,0	50,0	9,1	26,3
Не знають про державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу або не надали відповідь на запитання	94,9	88,5	92,5			

F5. Чи знаєте Ви про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки *МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ* на центральному чи регіональному рівнях?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так, знаю про державні програми	26,4	33,7	33,7	30,0	26,6	44,8	40,0	35,3
Так, знаю про недержавні програми	7,5	9,6	6,1	7,7	7,6	10,4	10,0	9,0
Ні, не знаю	67,7	58,7	61,2	63,8	67,1	49,0	55,0	58,8

F6. Чи намагалися Ви скористатися такою програмою консультаційної, методичної підтримки?

Серпень 2015 р.	Серед усіх опитаних			<i>Серед тих, хто знає про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки <i>МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ</i> на центральному чи регіональному рівнях</i>		
	Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
	Малий	Середній		Малий	Середній	
<i>N=</i>	202	103	305	65	42	107
Так	6,4	9,7	7,5	20,0	25,6	24,7
Ні	25,7	31,1	27,5	80,0	74,4	75,3
Не знають про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівнях	67,8	59,2	64,9			

Листопад 2015 р		Серед усіх опитаних			Серед тих, хто знає про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ на центральному чи регіональному рівнях		
		Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
		Малий	Середній		Малий	Середній	
N=		158	96	254	52	49	101
Так		8,9	19,8	13,0	26,9	38,8	32,7
Ні		24,1	31,3	26,8	73,1	61,2	67,3
Не знають про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівнях		67,1	49,0	60,2			

Ф6.1. Чи задоволені Ви результатом?

Серпень 2015 р.		Серед усіх опитаних			Серед тих, хто знає про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ на центральному чи регіональному рівнях та намагався скористатися такою програмою консультаційної, методичної підтримки		
		Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
		Малий	Середній		Малий	Середній	
N=		202	103	305	13	10	23
Повністю задоволений(а)		1,5	2,9	2,0	23,1	30,0	26,1
Скоріше, задоволений(а)		3,0	6,8	4,3	46,2	70,0	56,5
Скоріше, незадоволений(а)		2,0	0,0	1,3	30,8	0,0	17,4
Не знають про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівнях		93,6	90,3	92,5			

Листопад 2015 р.	Серед усіх опитаних			Серед тих, хто знає про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ на центральному чи регіональному рівнях та намагався скористатися такою програмою консультаційної, методичної підтримки		
	Тип бізнесу		Серед усіх	Тип бізнесу		Серед усіх
	Малий	Середній		Малий	Середній	
N=	158	95	253	14	18	32
Повністю задоволений(а)	1,9	4,2	2,8	21,4	22,2	21,9
Скоріше, задоволений(а)	1,9	7,4	4,0	21,4	38,9	31,3
Скоріше, незадоволений(а)	1,9	2,1	2,0	21,4	11,1	15,6
Зовсім незадоволений(а)	3,2	5,3	4,0	35,7	27,8	31,3
Не знають про державні та недержавні програми консультаційної, методичної підтримки малого та середнього бізнесу на центральному чи регіональному рівнях	91,1	81,1	87,4			

Ф6.2. Чи знаєте Ви про фінансування із фондів ЄС?

Листопад 2015	Програма «Горизонт»				Програма «КОСМО»			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Ні, не знаю	89,2	81,3	74,0	82,8	93,0	86,5	85,0	89,0
Так, знаю	10,8	18,8	26,0	17,2	7,0	13,5	15,0	11,0
Ні, не зверталися	96,8	96,9	89,0	94,6	99,4	100,0	97,0	98,9
Так, зверталися	3,2	3,1	11,0	5,4	0,6	0,0	3,0	1,1

Ф7. Які найважливіші проблеми перешкоджають розвитку Вашого підприємства?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Високі процентні ставки за банківськими кредитами	42,3	49,0	45,9	44,9	37,3	39,6	39,0	38,4
Недостатньо фінансових коштів і складності в отриманні позикових коштів	20,9	16,3	14,3	18,1	21,5	21,9	13,0	19,2
Високі загальнодержавні податки	45,8	51,9	52,0	48,9	48,1	57,3	53,0	52,0

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Високі місцеві податки	17,9	24,0	21,4	20,3	19,6	27,1	18,0	21,2
Відсутність програм підтримки бізнесу на державному рівні	25,9	31,7	32,7	29,0	26,6	20,8	24,0	24,3
Відсутність програм підтримки бізнесу на місцевому рівні	21,9	22,1	12,2	19,6	24,7	16,7	21,0	21,5
Велика кількість перевірок контролюючими органами	13,4	14,4	18,4	14,9	10,1	12,5	19,0	13,3
Корупція	40,3	49,0	42,9	43,2	43,7	44,8	42,0	43,5
Зайва бюрократизація погоджувальних процедур	34,8	34,6	35,7	35,0	27,2	38,5	33,0	31,9
Надмірна тривалість і складність погоджувальних процедур	18,4	15,4	24,5	19,1	14,6	21,9	18,0	17,5
Брак інформації про форми державної підтримки та способи її отримання	17,9	13,5	6,1	13,9	17,7	20,8	13,0	17,2
Брак інформації про діяльність органів влади	13,4	14,4	12,2	13,4	10,1	9,4	10,0	9,9
Брак знань для розширення і розвитку бізнесу	12,4	8,7	2,0	8,9	10,8	1,0	7,0	7,1
Складність підбору кадрів для найму на роботу	20,9	11,5	13,3	16,6	24,1	11,5	22,0	20,1
Ризики збільшення тиску держави на легальний бізнес і втрати контролю в міру зростання його обсягів	22,4	23,1	24,5	23,1	17,7	25,0	25,0	21,8
Злочинність, крадіжки та заворушення	6,5	3,8	7,1	6,0	9,5	8,3	15,0	10,7
Митні та торговельні обмеження	7,0	13,5	24,5	12,9	11,4	12,5	26,0	15,8
Обмеження доступу/складний доступ до інженерних комунікацій	4,5	3,8	11,2	6,0	3,2	3,1	9,0	4,8
Недостатньо розвинена транспортна інфраструктура	9,0	7,7	20,4	11,4	8,9	9,4	17,0	11,3
Відсутність відповідного рівня освіти найманого персоналу та кваліфікованого персоналу на ринку	14,4	26,0	12,2	16,9	13,9	9,4	16,0	13,3
Жорстке трудове законодавство	16,9	8,7	18,4	15,1	17,1	10,4	17,0	15,3
Часта зміна правил і законів ведення бізнесу	50,7	42,3	45,9	47,4	49,4	42,7	44,0	46,0
Монополізація у сфері діяльності мого бізнесу	10,9	15,4	5,1	10,7	10,1	12,5	8,0	10,2
Втрата зовнішніх ринків	7,0	10,6	24,5	12,2	9,5	8,3	20,0	12,1
Політика Уряду, спрямована на скорочення промислового потенціалу в Україні	15,4	21,2	30,6	20,6	16,5	12,5	35,0	20,6
Інше	11,4	7,7	10,2	10,2	6,3	8,3	5,0	6,5
Важко відповісти	0,0	1,0	0,0	0,2	2,5	5,2	2,0	3,1

Ф7.1. Яка з цих проблем, на Ваш погляд, є основною?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Високі процентні ставки за банківськими кредитами	10,0	12,5	9,2	10,4	8,2	4,2	11,0	7,9
Недостатньо фінансових коштів і складності в отриманні позикових коштів	6,5	2,9	6,1	5,5	5,7	4,2	1,0	4,0
Високі загальнодержавні податки	15,9	17,3	17,3	16,6	13,9	14,6	17,0	15,0
Високі місцеві податки	2,0	0,0	2,0	1,5	3,2	3,1	2,0	2,8
Відсутність програм підтримки бізнесу на державному рівні	4,5	6,7	7,1	5,7	4,4	3,1	2,0	3,4
Відсутність програм підтримки бізнесу на місцевому рівні	2,5	1,0	2,0	2,0	2,5	2,1	0,0	1,7
Велика кількість перевірок контролюючими органами	1,0	0,0	1,0	0,7	1,3	0,0	0,0	0,6
Корупція	8,5	18,3	9,2	11,2	13,3	12,5	10,0	12,1
Зайва бюрократизація погоджувальних процедур	5,0	6,7	3,1	5,0	1,9	8,3	6,0	4,8
Надмірна тривалість і складність погоджувальних процедур	1,5	1,9	3,1	2,0	0,6	3,1	2,0	1,7
Брак інформації про форми державної підтримки та способи її отримання	1,5	0,0	0,0	0,7	2,5	4,2	0,0	2,3
Брак інформації про діяльність органів влади	0,5	1,0	0,0	0,5	1,3	1,0	0,0	0,8
Брак знань для розширення і розвитку бізнесу	2,0	0,0	0,0	1,0	0,6	0,0	0,0	0,3
Складність підбору кадрів для найму на роботу	1,0	1,9	0,0	1,0	5,1	1,0	1,0	2,8
Ризики збільшення тиску держави на легальний бізнес і втрати контролю в міру зростання його обсягів	4,5	2,9	1,0	3,2	2,5	4,2	1,0	2,5
Злочинність, крадіжки та заворушення	1,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Митні та торговельні обмеження	1,0	1,0	2,0	1,2	0,6	3,1	3,0	2,0
Обмеження доступу/складний доступ до інженерних комунікацій	0,5	1,0	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0	0,3
Недостатньо розвинена транспортна інфраструктура	0,5	0,0	1,0	0,5	0,0	1,0	3,0	1,1
Відсутність відповідного рівня освіти найманого персоналу та кваліфікованого персоналу на ринку	1,5	1,0	1,0	1,2	2,5	1,0	1,0	1,7
Жорстке трудове законодавство	2,5	1,0	1,0	1,7	0,0	3,1	0,0	0,8
Часта зміна правил і законів ведення бізнесу	14,4	7,7	11,2	11,9	14,6	7,3	12,0	11,9
Монополізація у сфері діяльності мого бізнесу	0,5	0,0	0,0	0,2	0,6	0,0	2,0	0,8
Втрата зовнішніх ринків	0,5	1,9	3,1	1,5	2,5	0,0	9,0	3,7
Політика Уряду, спрямована на скорочення промислового потенціалу в Україні	2,0	3,8	8,2	4,0	2,5	5,2	11,0	5,6
<i>Інше</i>	8,0	5,8	6,1	6,9	3,8	5,2	1,0	3,4
<i>Важко відповісти</i>	1,0	3,8	5,1	2,7	5,7	7,3	5,0	5,9

БЛОК G. ІННОВАЦІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ БІЗНЕСУ

G1. Чи можете Ви назвати Вашу підприємницьку діяльність інноваційно-орієнтованою?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так	12,4	15,4	29,6	17,4	11,4	17,7	21,0	15,8
Частково	23,4	25,0	30,6	25,6	19,6	34,4	39,0	29,1
Ні	59,7	56,7	35,7	53,1	66,5	42,7	31,0	50,0
<i>Важко відповісти</i>	4,5	2,9	4,1	4,0	2,5	5,2	9,0	5,1

G2. Чи розробляються на Вашому підприємстві будь-які інновації?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так	13,9	23,1	46,9	24,3	14,6	24,0	35,0	22,9
Ні, але планується	15,4	10,6	17,3	14,6	12,0	16,7	12,0	13,3
Ні і не планується	70,6	66,3	35,7	61,0	73,4	59,4	53,0	63,8

G3. Яка форма результатів інноваційної діяльності Вашого бізнесу?

Серед тих, хто вказав, що на підприємстві розробляються будь-які інновації

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Упроваджених</i>								
Відкриття, винаходи (безпатентні)	18,6	14,3	25,4	20,4	21,4	23,1	21,3	21,9
Патентні ліцензії	5,1	11,4	15,9	10,8	2,4	7,7	8,5	6,3
Раціоналізаторські пропозиції	37,3	45,7	57,1	47,1	33,3	33,3	55,3	41,4
Ноу-хау	20,3	20,0	12,7	17,2	7,1	17,9	21,3	15,6
Товарні знаки, торгові марки, емблеми	20,3	25,7	31,7	26,1	26,2	17,9	27,7	24,2
Документи, що описують нові управлінські, технологічні процеси	11,9	28,6	34,9	24,8	14,3	23,1	23,4	20,3
<i>Інша</i>	13,6	8,6	9,5	10,8	9,5	2,6	0,0	3,9

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Запланованих								
Відкриття, винаходи (безпатентні)	16,9	11,4	22,2	17,8	9,5	2,6	14,9	9,4
Патентні ліцензії	6,8	11,4	12,7	10,2	7,1	2,6	14,9	8,6
Раціоналізаторські пропозиції	35,6	48,6	49,2	43,9	35,7	25,6	40,4	34,4
Ноу-хау	27,1	17,1	19,0	21,7	7,1	2,6	4,3	4,7
Товарні знаки, торгові марки, емблеми	20,3	31,4	15,9	21,0	21,4	23,1	19,1	21,1
Документи, що описують нові управлінські, технологічні процеси	8,5	20,0	23,8	17,2	16,7	23,1	23,4	21,1
<i>Інша</i>	11,9	5,7	7,9	8,9	4,8	5,1	0,0	3,1

G4. Хто розробив ці інновації продукту?

	Серед усіх опитаних				Серед тих, хто вказав, що на підприємстві розробляються будь-які інновації			
	Листопад 2015 р.							
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
Малий	Середній	Великий	Малий		Середній	Великий		
Ваше підприємство самостійно	17,1	27,1	33,0	24,3	9,5	13	13,5	14
Ваше підприємство разом з іншими підприємствами чи організаціями								
Україна	100,0	50,0	83,3	76,2	1,9	3,0	3,1	10,0
Росія	33,3	0,0	0,0	4,8	0,6	0,0	0,0	0,0
Англія (Великобританія)	0,0	16,7	0,0	4,8	0,0	1,0	1,0	0,0
Білорусія	0,0	0,0	16,7	9,5	0,0	0,0	0,0	2,0
США	33,3	0,0	0,0	4,8	0,6	0,0	0,0	0,0
Австрія	0,0	16,7	0,0	4,8	0,0	1,0	1,0	0,0
Пакистан	0,0	16,7	0,0	4,8	0,0	1,0	1,0	0,0
Ваше підприємство шляхом адаптації або модифікації товарів або послуг, розроблених іншими підприємствами чи організаціями								
Україна	1,3	2,1	3,0	2,0	50,0	100,0	100,0	77,8
Польща	0,6	0,0	0,0	0,3	25,0	0,0	0,0	11,1
Греція	0,6	0,0	0,0	0,3	25,0	0,0	0,0	11,1
Інші підприємства чи організації								
Україна	1,3	0,0	3,0	1,4	66,7	0,0	100,0	71,4
Польща	0,6	0,0	1,0	0,6	33,3	0,0	33,3	28,6
Австрія	0,0	0,0	1,0	0,3	0,0	0,0	33,3	14,3
Швеція	0,0	0,0	1,0	0,3	0,0	0,0	33,3	14,3

G5. З яких джерел Ви зараз отримуєте кошти для розвитку інноваційної діяльності чи хотіли б отримувати? *

Серед тих, хто вказав, що на підприємстві розробляються будь-які інновації

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
<i>Отримуєте сьогодні</i>				
Бюджетні кошти	1,7	2,9	11,1	5,7
Кредити банків	16,9	17,1	17,5	17,2
Кошти венчурних фондів	0,0	2,9	1,6	1,3
Кошти фізичних осіб (бізнес-агентів)	8,5	8,6	11,1	9,6
Кошти різних фінансових компаній	1,7	2,9	1,6	1,9
Власні кошти	84,7	71,4	79,4	79,6
Займи кредитних компаній	1,7	0,0	3,2	1,9
Засоби вітчизняних приватних інвесторів	5,1	0,0	14,3	7,6
Іноземні інвестиції	5,1	5,7	9,5	7,0
Гранти	3,4	5,7	1,6	3,2
<i>Інше</i>	3,4	5,7	1,6	3,2
<i>Хотіли б отримувати</i>				
Бюджетні кошти	32,2	28,6	30,2	30,6
Кредити банків	13,6	28,6	14,3	17,2
Кошти венчурних фондів	3,4	0,0	3,2	2,5
Кошти фізичних осіб (бізнес-агентів)	10,2	2,9	6,3	7,0
Кошти різних фінансових компаній	6,8	8,6	6,3	7,0
Власні кошти	23,7	28,6	17,5	22,3
Займи кредитних компаній	1,7	0,0	6,3	3,2
Засоби вітчизняних приватних інвесторів	13,6	22,9	22,2	19,1
Іноземні інвестиції	32,2	37,1	44,4	38,2
Гранти	28,8	20,0	17,5	22,3
<i>Інше</i>	1,7	0,0	0,0	0,6

* Таке формулювання запитання міститься у анкеті для опитування представників бізнесу у серпні 2015 р.

**Г6. За рахунок яких джерел фінансування і в якому обсязі профінансована зазначена інноваційна діяльність (% від потреби) у 2014–2015 роках? Вкажіть % у стовпчиках 2014 та 2015 Передбачається фінансування у 2016 році?
****

	Серед усіх опитаних				Серед тих, хто вказав, що на підприємстві розробляються будь-які інновації			
	Листопад 2015 р.							
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
2014 рік								
Державного бюджету	1,3	3,1	4,0	2,5	4,8	7,7	8,5	7,0
Власних коштів підприємства	19,6	32,3	37,0	28,0	73,8	79,5	78,7	77,3
Вітчизняних інвесторів	0,6	4,2	8,0	3,7	2,4	10,3	17,0	10,2
Іноземних інвесторів	0,6	3,1	7,0	3,1	2,4	7,7	14,9	8,6
Інші джерела	1,3	3,1	7,0	3,4	4,8	7,7	14,9	9,4
2015 рік								
Державного бюджету	1,3	3,1	4,0	2,5	4,8	7,7	8,5	7,0
Власних коштів підприємства	20,9	33,3	41,0	29,9	78,6	82,1	87,2	82,8
Вітчизняних інвесторів	3,2	6,3	12,0	6,5	11,9	15,4	25,5	18,0
Іноземних інвесторів	1,3	3,1	8,0	3,7	4,8	7,7	17,0	10,2
Інші джерела	1,9	6,3	6,0	4,2	7,1	15,4	12,8	11,7
2016 рік								
Державного бюджету	1,3	3,1	5,0	2,8	4,8	7,7	10,6	7,8
Власних коштів підприємства	16,5	29,2	39,0	26,3	61,9	71,8	83,0	72,7
Вітчизняних інвесторів	3,2	7,3	11,0	6,5	11,9	17,9	23,4	18,0
Іноземних інвесторів	1,9	6,3	8,0	4,8	7,1	15,4	17,0	13,3
Інші джерела	3,2	5,2	6,0	4,5	11,9	12,8	12,8	12,5

**Таке формулювання запитання міститься у анкеті для опитування представників бізнесу у листопаді 2015 р.

G7. Чи необхідно було додаткове навчання персоналу Вашого підприємства задля ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ?

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Так	15,2	27,1	31,0	22,9
Ні	11,4	13,5	16,0	13,3
На підприємстві не розробляють і не планують розробляти будь-які інновації	73,4	59,4	53,0	63,8

G8. Вкажіть, скільки, приблизно, Ваше підприємство витрачає на навчання персоналу (за рік)? (% чистого прибутку)

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
0-1 %	6,8	9,4	16,0	10,1
2-5 %	5,4	11,8	17,0	10,4
10-15 %	5,4	9,4	7,4	7,0
16-50%	4,1	2,4	3,2	3,4
На підприємстві не розробляють і не планують розробляти будь-які інновації	78,4	67,1	56,4	69,1

БЛОК Н. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БІЗНЕСУ

Н1. Як Ви оцінюєте конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу порівняно з великим бізнесом в Україні?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Малий і середній бізнес в Україні має всі можливості для конкуренції з великими компаніями на українському ринку.	9,6	15,4	16,3	12,8	7,6	14,6	12,0	10,8
Малий та середній бізнес має порівняно менше можливостей, ніж великі компанії	32,8	47,1	39,8	38,3	36,3	49,0	42,0	41,4
Малий бізнес не здатний конкурувати з великими компаніями	57,6	37,5	43,9	49,0	56,1	36,5	46,0	47,9

Н2. На Вашу думку, чому малий і середній бізнес в Україні не здатний ефективно конкурувати з великими компаніями?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усїх	Тип бізнесу			Серед усїх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Великі компанії виробляють більш якісний товар	6,5	5,8	20,4	9,7	5,1	3,1	14,0	7,1
Великі компанії виробляють більшу кількість товару	16,4	18,3	32,7	20,8	15,2	14,6	29,0	18,9
Великі компанії можуть дозволити собі знизити ціну на товар без великих збитків для власного прибутку	54,7	51,0	55,1	53,8	50,0	46,9	54,0	50,3
Великі компанії пов'язані з владою і їм простіше отримати доступ до ринків	58,7	56,7	37,8	53,1	60,1	61,5	41,0	55,1
<i>Інше</i>	4,0	2,9	1,0	3,0	6,3	0,0	2,0	3,4
<i>Нічого з переліченого, малий і середній бізнес в Україні здатний ефективно конкурувати з великими компаніями</i>	6,5	11,5	10,2	8,7	7,6	13,5	7,0	9,0

454

Н3. Чи здійснює Ваше підприємство експортні поставки?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усїх	Тип бізнесу			Серед усїх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так	7,0	7,7	55,1	18,9	6,3	11,5	50,0	20,1
Ні	93,0	92,3	44,9	81,1	93,7	88,5	50,0	79,9

Н4. Яка частка продукції від загального обсягу виробництва поставляється на експорт?

Серпень 2015 р.	Серед усіх опитаних				Серед тих, чиє підприємство здійснює експортні поставки та надав відповідь на запитання			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
N=	201	104	98	403	13	7	52	72
1-10 %	1,0	2,0	6,3	2,5	15,4	28,6	11,5	13,9
11-20 %	2,0	1,0	8,3	3,3	30,8	14,3	15,4	18,1
21-40 %	2,0	2,9	9,4	4,0	30,8	28,6	19,2	22,2
41-60 %	0,0	2,0	16,7	4,5	0,0	28,6	30,8	25,0
61-80 %	1,0	0,0	7,3	2,3	15,4	0,0	13,5	12,5
81-100 %	0,5	0,0	5,2	1,5	7,7	0,0	9,6	8,3
Не надали відповідь на запитання	0,5	0,1	2,0	0,9				
Підприємство не здійснює експортні поставки	93,0	92,3	44,9	81,1				

Листопад 2015 р.	Серед усіх опитаних				Серед тих, чиє підприємство здійснює експортні поставки та надав відповідь на запитання			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
N=	158	96	100	354	9	11	44	64
1-10 %	0,0	1,0	5,3	1,7	0,0	9,1	11,4	9,4
11-20 %	1,9	6,3	7,4	4,6	33,3	54,5	15,9	25,0
21-40 %	0,0	2,1	11,7	3,7	0,0	18,2	25,0	20,3
41-60 %	1,3	2,1	10,6	4,0	22,2	18,2	22,7	21,9
61-80 %	1,9	0,0	8,5	3,2	33,3	0,0	18,2	17,2
81-100 %	0,6	0,0	3,2	1,2	11,1	0,0	6,8	6,3
Не надали відповідь на запитання	0,6	0,0	3,2	1,7				
Підприємство не здійснює експортні поставки	93,7	88,5	50,0	79,9				

Н5. Вкажіть географію (країни) поставок продукції на експорт:

Серед тих, чиє підприємство здійснює експортні поставки

	Серпень 2015 р. N=76				Листопад 2015 р. N=71			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Білорусь	35,7	0,0	37,0	32,9	10,0	18,2	26,0	22,5
Росія	35,7	12,5	31,5	30,3	50,0	0,0	36,0	32,4
Польща	21,4	37,5	14,8	18,4	40,0	36,4	28,0	31,0
Казахстан	28,6	0,0	11,1	13,2	20,0	18,2	14,0	15,5
Грузія	7,1	25	11,1	11,8	0,0	0,0	6,0	4,2
Німеччина	7,1	25	9,3	10,5	0,0	18,2	16,0	14,1
Китай	14,3	0,0	11,1	10,5	0,0	9,1	4,0	4,2
Країни Євросоюзу	0,0	0,0	11,1	7,9	0,0	9,1	8,0	7,0
Словаччина	0,0	0,0	9,3	6,6	0,0	0,0	2,0	1,4
Америка	7,1	0,0	7,4	6,6	0,0	0,0	2,0	1,4
Угорщина	0,0	12,5	7,4	6,6	0,0	0,0	8,0	5,6
Чехія	0,0	0,0	7,4	5,3	0,0	0,0	6,0	4,2
Країни СНД	0,0	0,0	7,4	5,3	0,0	0,0	4,0	2,8
Литва	14,3	0,0	1,9	3,9	0,0	9,1	4,0	4,2
Молдова	0,0	0,0	5,6	3,9	10,0	9,1	14,0	12,7
Туреччина	0,0	12,5	3,7	3,9	0,0	27,3	6,0	8,5
Австрія	0,0	25	1,9	3,9	0,0	0,0	6,0	4,2
Канада	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	9,1	2,0	2,8
Азія	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	0,0	2,0	1,4
Італія	7,1	0,0	1,9	2,6	0,0	0,0	8,0	5,6
Румунія	7,1	0,0	1,9	2,6	0,0	0,0	2,0	1,4
Азербайджан	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	0,0	4,0	2,8
Сирія	0,0	12,5	1,9	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Бельгія	7,1	0,0	1,9	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Латвія	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Індія	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	0,0	2,0	1,4
Пакистан	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	9,1	0,0	1,4
Чечня	0,0	0,0	3,7	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р. N=76				Листопад 2015 р. N=71			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Ізраїль	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Франція	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	6,0	4,2
Алжир	0,0	12,5	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Туркменістан	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Швеція	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	2,0	1,4
Бразилія	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	2,0	1,4
Великобританія	7,1	0,0	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Вірменія	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	2,0	1,4
Єгипет	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Іран	7,1	0,0	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Естонія	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	9,1	4,0	4,2
Сербія	0,0	0,0	1,9	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Африка	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,4
ОАЕ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	2,8
Нідерланди	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	1,4
Лівія	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,4
Афганістан	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,4
Узбекистан	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	2,8

457

Н6. Чи брали Ви коли-небудь участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так	11,5	28,4	43,3	23,6	16,6	26,3	46,5	27,6
Ні	88,5	71,6	56,7	76,4	83,4	73,7	53,5	72,4

Н7. Чому не брали участь? Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

Серпень 2015 р.	Серед усіх опитаних				Серед тих, хто не брав коли-небудь участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
N=	202	103	98	403	177	73	55	305
Немає державних закупівель у моїй сфері бізнесу	52,0	35,9	28,6	42,2	59,3	50,7	50,9	55,7
Складна процедура оформлення документів у тендерах з державних закупівель	12,4	7,8	8,2	10,2	14,1	11,0	14,5	13,4
Не вірю в об'єктивність рішень при оцінці тендерів по державним закупівлям	14,9	7,8	10,2	11,9	16,9	11,0	18,2	15,7
Не зацікавлений (а) у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель	7,9	13,6	8,2	9,4	9,0	19,2	14,5	12,5
Інше	7,4	4,9	7,1	6,7	7,9	8,2	12,7	8,9
Не надали відповідь на запитання	0,4	1,7	0,6	0,7				
Брали коли-небудь участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель	11,5	28,4	43,3	23,6				

Листопад 2015 р.	Серед усіх опитаних				Серед тих, хто не брав коли-небудь участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
N=	158	96	100	354	131	70	53	254
Немає державних закупівель у моїй сфері бізнесу	53,2	38,5	20,0	39,8	64,1	52,9	37,7	55,5
Складна процедура оформлення документів у тендерах з державних закупівель	5,1	5,2	8,0	5,9	6,1	7,1	15,1	8,3
Не вірю в об'єктивність рішень при оцінці тендерів по державним закупівлям	8,2	11,5	11,0	9,9	9,9	15,7	20,8	13,8
Не зацікавлений (а) у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель	15,2	13,5	14,0	14,4	18,3	18,6	26,4	20,1
Інше	3,2	4,2	4,0	3,7	3,8	5,7	7,5	5,1
Не надали відповідь на запитання	0,5	0,8	0,5	0,6				
Брали коли-небудь участь у поставках товарів (послуг, робіт) у рамках державних закупівель	16,6	26,3	46,5	27,6				

БЛОК В. ПОЧАТОК БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ

*Розподіл відповідей на запитання блоку В наведено лише серед респондентів,
представників малого та середнього бізнесу*

В1. Скажіть, які причини спонукали Вас до початку бізнес-діяльності?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Прагнення до забезпечення високого рівня особистого добробуту	69,7	59,6		66,2	67,1	67,7		67,3
Інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності, новинок	15,4	18,3		16,4	18,4	20,8		19,3
Безробіття, неможливість працювати на попередньому місці роботи	32,3	24,0		29,5	29,1	17,7		24,8
Прагнення до самостійності та незалежності	74,1	70,2		72,8	66,5	58,3		63,4
Прагнення до легкої роботи, яка дає значні та швидкі результати	6,5	4,8		5,9	5,1	8,3		6,3
Прагнення мати гідний імідж, соціальний статус у суспільстві	28,4	27,9		28,2	29,1	29,2		29,1
Потреба в реалізації своїх здібностей	57,2	57,7		57,4	43,0	50,0		45,7
Потреба побудувати свою кар'єру	38,3	47,1		41,3	38,0	45,8		40,9
Це властивість характеру, прагнення душі	26,4	32,7		28,5	25,3	32,3		28,0
Прагнення до влади	2,0	8,7		4,3	3,2	5,2		3,9
Прагнення бути корисним(ою) суспільству	21,9	26,0		23,3	20,9	34,4		26,0
<i>Інше</i>	1,0	2,9		1,6	2,5	0,0		1,6

В1.1. Скажіть, яка причина була основною?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Прагнення до забезпечення високого рівня особистого добробуту	32,7	25,5		30,2	30,8	28,1		29,8
Інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності, новинок	3,5	2,9		3,3	1,9	7,3		4,0
Безробіття, неможливість працювати на попередньому місці роботи	9,5	5,9		8,3	9,6	4,2		7,5
Прагнення до самостійності та незалежності	25,1	21,6		23,9	26,9	26,0		26,6
Прагнення до легкої роботи, яка дає значні та швидкі результати	1,0	2,0		1,3	1,3	0,0		0,8
Прагнення мати гідний імідж, соціальний статус у суспільстві	0,5	2,0		1,0	1,3	3,1		2,0
Потреба в реалізації своїх здібностей	11,6	13,7		12,3	9,6	9,4		9,5
Потреба побудувати свою кар'єру	5,5	10,8		7,3	5,8	5,2		5,6
Це властивість характеру, прагнення душі	4,0	4,9		4,3	4,5	8,3		6,0
Прагнення до влади	0,5	0,0		0,3	0,6	0,0		0,4
Прагнення бути корисним(ою) суспільству	5,0	7,8		6,0	5,1	8,3		6,3
<i>Інше</i>	1,0	2,9		1,7	2,6	0,0		1,6

В2. Які проблеми Ви мали при відкритті власного підприємства?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Брак фінансових ресурсів та / або складність їх отримання	37,3	24,0		32,8	32,3	37,5		34,3
Складність отримання приміщень в оренду та / або власність	22,9	21,2		22,3	18,4	20,8		19,3
Складна процедура реєстрації	22,9	21,2		22,3	23,4	27,1		24,8
Брак інформації про порядок відкриття бізнесу	19,4	19,2		19,3	19,0	17,7		18,5
Корупція	25,4	34,6		28,5	26,6	32,3		28,7
Відсутність / брак / низька якість сировини	4,0	2,9		3,6	6,3	6,3		6,3
Відсутність надійних постачальників	10,0	9,6		9,8	8,2	15,6		11,0
Брак клієнтів / попиту	25,9	17,3		23,0	22,8	29,2		25,2
Відсутність засобів виробництва, необхідних для ведення бізнесу	10,9	11,5		11,1	12,7	11,5		12,2
Не мав / ла проблем при відкритті бізнесу	23,9	27,9		25,2	32,9	18,8		27,6
Інше	1,5	1,9		1,6	1,9	0,0		1,2

461

В9. Чи користувалися Ви електронною системою реєстрації при відкритті власного бізнесу?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Так, користувався /лась	8,0	11,7		9,2	8,2	9,4		8,7
Ні, не користувався /лась, оскільки система з'явилася пізніше, ніж я почав / ла власний бізнес	72,5	68,9		71,3	67,7	72,9		69,7
Ні, не користувався/лась, хоча на момент початку мого бізнесу ця система вже функціонувала	19,5	19,4		19,5	24,1	17,7		21,7

В10. На Вашу думку, якою мірою електронна система реєстрації бізнесу сприяє або не сприяє спрощенню процедури реєстрації та захисту починаючих бізнесменів від корупції?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Система спрощує процедуру реєстрації та захищає від корупції	42,8	38,5		41,3	36,7	37,5		37,0
Система спрощує процедуру реєстрації, проте не захищає від корупції	20,4	31,7		24,3	27,2	39,6		31,9
Система не спрощує процедуру реєстрації, але захищає від корупції	5,5	7,7		6,2	5,1	3,1		4,3
Ні, вона не спрощує процедуру реєстрації та не захищає від корупції	11,4	6,7		9,8	7,6	2,1		5,5
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	19,9	15,4		18,4	23,4	17,7		21,3

462

БЛОК В. ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА БІЗНЕСУ

Запитання В11–В18 містяться лише у анкеті, за якої опитували представників бізнесу у листопаді 2015 р.

В11. Які кроки зможуть зробити Ваш бізнес успішнішим, досконалішим, ефективнішим?

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
<i>Тренінги по веденню бізнесу</i>				
Так	52,5	74,0	65,0	61,9
Ні	34,8	22,9	24,0	28,5
Важко відповісти	12,7	3,1	11,0	9,6
<i>Запровадження нової податкової політики</i>				
Так	72,8	79,2	78,0	76,0
Ні	11,4	11,5	8,0	10,5
Важко відповісти	15,8	9,4	14,0	13,6

Продовження таблиці

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
<i>Запровадження нової грошово-кредитної політики</i>				
Так	58,9	64,6	61,0	61,0
Ні	19,0	20,8	17,0	18,9
Важко відповісти	22,2	14,6	22,0	20,1
<i>Зміна споживацької моделі ведення бізнесу</i>				
Так	43,7	47,9	57,0	48,6
Ні	31,0	30,2	20,0	27,7
Важко відповісти	25,3	21,9	23,0	23,7
<i>Доповнення цілей бізнесу потребами територіальної громади</i>				
Так	46,2	63,5	58,0	54,2
Ні	30,4	24,0	26,0	27,4
Важко відповісти	23,4	12,5	16,0	18,4
<i>Підвищення кваліфікації персоналу</i>				
Так	63,3	77,1	80,0	71,8
Ні	27,2	18,8	11,0	20,3
Важко відповісти	9,5	4,2	9,0	7,9
<i>Підвищення рівня кваліфікації власників бізнесу</i>				
Так	55,7	71,9	62,0	61,9
Ні	29,7	19,8	22,0	24,9
Важко відповісти	14,6	8,3	16,0	13,3
<i>Впровадження в практику бізнесу стратегічного планування</i>				
Так	55,1	75,0	71,0	65,0
Ні	22,2	11,5	14,0	16,9
Важко відповісти	22,8	13,5	15,0	18,1

В12. Чи повинна держава посилити заходи стосовно тих громадян, які нечесно ведуть бізнес?

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Повинна	66,5	78,1	77,0	72,6
Не повинна	6,3	3,1	4,0	4,8
Важко відповісти	27,2	18,8	19,0	22,6

**В13. Виділіть, будь ласка, групи мотивів, які, на Вашу думку, зумовлюють непрозорість бізнесу?
Спочатку зазначте головний мотив, потім – другий за важливістю.**

<i>1-й мотив</i>	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Моральні мотиви (несправедливість податкового законодавства, відчуття необов'язковості дотримання податкових законів, неповага до податкового законодавства тощо)	38,8	34,4	35,4	36,6
Політичні мотиви (протест проти використання податків як джерела проведення державної політики)	11,2	14,6	16,7	13,7
Економічні мотиви (економічна вигода від ухилення від сплати податків, розмір штрафних санкцій тощо)	35,5	36,5	31,3	34,6
Правові мотиви (складність податкової системи для її однозначного розуміння, низька ефективність контролю за сплатою податків тощо)	12,5	12,5	11,5	12,2
<i>Стереотипи культури ведення бізнесу (не престижно сплачувати податки, збільшити доходи любими методами тощо)</i>	2,0	1,0	4,2	2,3
<i>Інше</i>	0,0	1,0	1,0	0,6

<i>2-й мотив</i>	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Моральні мотиви (несправедливість податкового законодавства, відчуття необов'язковості дотримання податкових законів, неповага до податкового законодавства тощо)	16,8	30,8	23,5	22,5
Політичні мотиви (протест проти використання податків як джерела проведення державної політики)	26,8	20,9	15,3	21,9
Економічні мотиви (економічна вигода від ухилення від сплати податків, розмір штрафних санкцій тощо)	29,5	27,5	27,6	28,4
Правові мотиви (складність податкової системи для її однозначного розуміння, низька ефективність контролю за сплатою податків тощо)	23,5	18,7	24,5	22,5
<i>Стереотипи культури ведення бізнесу (не престижно сплачувати податки, збільшити доходи любими методами тощо)</i>	2,0	1,1	7,1	3,3
<i>Інше</i>	1,3	1,1	2,0	1,5

<i>Сума двох мотивів</i>	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Моральні мотиви (несправедливість податкового законодавства, відчуття необов'язковості дотримання податкових законів, неповага до податкового законодавства тощо)	53,2	63,5	57,0	57,1
Політичні мотиви (протест проти використання податків як джерела проведення державної політики)	36,1	34,4	31,0	34,2
Економічні мотиви (економічна вигода від ухилення від сплати податків, розмір штрафних санкцій тощо)	62,0	62,5	57,0	60,7
Правові мотиви (складність податкової системи для її однозначного розуміння, низька ефективність контролю за сплатою податків тощо)	34,2	30,2	35,0	33,3
<i>Стереотипи культури ведення бізнесу (не престижно сплачувати податки, збільшити доходи любимими методами тощо)</i>	3,8	2,1	11,0	5,4
<i>Інше</i>	1,3	2,1	3,0	2,0

В14. Чи готові Ви ... ?

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
<i>Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства задля акумулювання в бюджеті фінансового ресурсу для стимулювання економічного розвитку</i>				
Так (сума відповідей «Так» + «Скоріше так»)	21,5	32,3	40,0	29,7
Ні (сума відповідей «Скоріше ні» + «Ні»)	62,0	57,3	46,0	56,2
Так	2,5	8,3	10,0	6,2
Скоріше так	19,0	24,0	30,0	23,4
Скоріше ні	28,5	34,4	30,0	30,5
Ні	33,5	22,9	16,0	25,7
Важко відповісти	16,5	10,4	14,0	14,1
<i>Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства задля акумулювання в бюджеті фінансового ресурсу для розв'язання соціальних проблем</i>				
Так (сума відповідей «Так» + «Скоріше так»)	26,6	40,6	41,0	34,5
Ні (сума відповідей «Скоріше ні» + «Ні»)	58,2	50,0	48,0	53,1
Так	5,1	9,4	11,0	7,9
Скоріше так	21,5	31,3	30,0	26,6
Скоріше ні	29,1	30,2	34,0	30,8
Ні	29,1	19,8	14,0	22,3
Важко відповісти	15,2	9,4	11,0	12,4

Продовження таблиці

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
Вкласти свій прибуток у розвиток регіону чи сплачувати більше відрахувань з доходів для розвитку регіону				
Так (сума відповідей «Так» + «Скоріше так»)	32,3	52,1	49,0	42,4
Ні (сума відповідей «Скоріше ні» + «Ні»)	48,1	35,4	39,0	42,1
Так	5,1	7,3	16,0	8,8
Скоріше так	27,2	44,8	33,0	33,6
Скоріше ні	22,8	16,7	28,0	22,6
Ні	25,3	18,8	11,0	19,5
Важко відповісти	19,6	12,5	12,0	15,5
Сплачувати більше відрахувань з доходів/прибутку підприємства, якби були впевнені, що бюджетні кошти витрачаються раціонально та ефективно				
Так (сума відповідей «Так» + «Скоріше так»)	48,1	67,7	61,0	57,1
Ні (сума відповідей «Скоріше ні» + «Ні»)	34,8	25,0	30,0	30,8
Так	21,5	25,0	28,0	24,3
Скоріше так	26,6	42,7	33,0	32,8
Скоріше ні	17,7	14,6	18,0	16,9
Ні	17,1	10,4	12,0	13,8
Важко відповісти	17,1	7,3	9,0	12,1

466

В15. Оцініть наскільки Ви згодні із нижченаведеними висловлюваннями за 5-ти бальною шкалою, де "1" – означатиме «повністю не згоден», а "5" – «повністю згоден»? ...

	Тип бізнесу	1	2	3	4	5	Середнє значення, балів
	Завжди необхідно неухильно дотримуватися вимог податкового законодавства	Малий	3,8	5,7	20,4	38,2	
9,6			70,0				
Середній		2,1	1,1	24,2	30,5	42,1	4,16
		3,2			72,6		
Великий		3,1	5,1	11,2	33,7	46,9	3,89
		8,2			80,6		
Серед усіх		3,1	4,3	18,9	34,9	38,9	4,16
		7,4			73,7		

Продовження таблиці

	Тип бізнесу	1	2	3	4	5	Середнє значення, балів
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що ці гроші повернуться до мене та моїх близьких через державні видатки</i>	Малий	32,7	19,2	29,5	12,2	6,4	2,40
		51,9			18,6		
	Середній	23,2	29,5	24,2	15,8	7,4	2,64
		52,6			23,2		
	Великий	21,4	24,5	31,6	13,3	9,2	2,40
		45,9			22,4		
	Серед усіх	26,9	23,5	28,7	13,5	7,4	2,64
		50,4			20,9		
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що є часткою фінансової потужності держави</i>	Малий	21,7	16,6	36,3	14,6	10,8	2,76
		38,2			25,5		
	Середній	24,2	18,9	28,4	22,1	6,3	2,80
		43,2			28,4		
	Великий	17,3	23,5	30,6	19,4	9,2	2,76
		40,8			28,6		
	Серед усіх	21,1	19,1	32,6	18,0	9,1	2,80
		40,3			27,1		
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що підтримую тих, хто цих грошей більше потребує</i>	Малий	26,9	17,9	34,0	13,5	7,7	2,57
		44,9			21,2		
	Середній	22,1	29,5	25,3	14,7	8,4	2,93
		51,6			23,2		
	Великий	14,3	23,5	27,6	24,5	10,2	2,57
		37,8			34,7		
	Серед усіх	22,1	22,6	29,8	16,9	8,6	2,93
		44,7			25,5		
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що в мене відбирають чесно зароблені гроші</i>	Малий	3,8	20,5	34,6	19,9	21,2	3,34
		24,4			41,0		
	Середній	9,5	15,8	31,6	26,3	16,8	2,92
		25,3			43,2		
	Великий	12,4	19,6	41,2	17,5	9,3	3,34
		32,0			26,8		
	Серед усіх	7,8	19,0	35,6	21,0	16,7	2,92
		26,7			37,6		

Продовження таблиці

	Тип бізнесу	1	2	3	4	5	Середнє значення, балів
<i>Коли я сплачую податки, то відчуваю, що все одно всі ці гроші будуть витрачені неефективно, їх розкрадають чиновники</i>	Малий	5,1	7,0	24,2	15,3	48,4	3,95
		12,1			63,7		
	Середній	5,3	8,4	24,2	23,2	38,9	3,43
		13,7			62,1		
	Великий	7,1	9,2	39,8	21,4	22,4	3,95
16,3		43,9					
Серед усіх	5,7	8,0	28,6	19,1	38,6	3,43	
	13,7			57,7			
<i>Чесність бізнесу передбачає чесну сплату податків</i>	Малий	1,9	3,2	22,9	22,9	49,0	4,14
		5,1			72,0		
	Середній	2,1	3,2	16,8	22,1	55,8	4,27
		5,3			77,9		
	Великий	1,0	3,1	20,4	19,4	56,1	4,14
		4,1			75,5		
	Серед усіх	1,7	3,1	20,6	21,7	52,9	4,27
		4,9			74,6		

В16. Як Ви вважаєте, система оподаткування повинна насамперед бути орієнтована на реалізацію принципу соціальної справедливості чи створення передумов для ефективного розвитку економіки?

Оцініть за 10- бальною шкалою, де «1» – означатиме, що вона повинна бути повністю орієнтована на реалізацію принципу соціальної справедливості,

а «10» – на створення передумов для ефективного розвитку економіки.

Тип бізнесу	Реалізацію принципу соціальної справедливості					Створення передумов для ефективного розвитку економіки					Середнє значення, балів
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Малий	0,6	1,3	1,9	3,2	19,0	12,7	17,1	13,9	7,6	19,0	7,09
	7,0				31,6		57,6				
	Важко відповісти – 3,8										
Середній	0,0	0,0	5,2	2,1	20,8	12,5	8,3	19,8	17,7	12,5	7,12
	7,3				33,3		58,3				
	Важко відповісти – 1,0										
Великий	2,0	2,0	1,0	5,0	16,0	10,0	15,0	18,0	11,0	16,0	7,05
	10,0				26,0		60,0				
	Важко відповісти – 4,0										
Серед усіх	0,8	1,1	2,5	3,4	18,6	11,9	14,1	16,7	11,3	16,4	7,08
	7,9				30,5		58,5				
	Важко відповісти – 3,1										

В17. Досить часто можна почути думку про низьку продуктивність праці в Україні. Як Ви вважаєте, це зумовлено низькою продуктивністю робочої сили, низьким рівнем технологій, чи Ви не вважаєте продуктивність праці низькою на Вашому підприємстві?

В18. А яка Ваша думка щодо причини низької продуктивності праці у Вашій галузі?

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
На Вашому підприємстві				
Низькою продуктивністю робочої сили	9,1	7,3	10,1	8,9
Низьким рівнем технологій	18,2	16,7	26,3	20,1
Не вважаю продуктивність праці низькою	72,7	76,0	63,6	71,1
У галузі в цілому				
Низькою продуктивністю робочої сили	11,8	11,6	8,1	10,7
Низьким рівнем технологій	27,5	35,8	38,4	32,9
Не вважаю продуктивність праці низькою	60,8	52,6	53,5	56,5

БЛОК X. СПІВПРАЦЯ З БІЗНЕС-ОБ'ЄДНАННЯМИ

X1. Про які з перелічених загальнонаціональних бізнес-об'єднання Ви чули?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Американська торгова палата в Україні	14,4	24,0	25,5	19,6	20,3	35,4	42,0	30,5
Європейська бізнес-асоціація в Україні	18,9	33,7	32,7	26,1	27,8	46,9	45,0	37,9
Торгово-промислова палата України	76,6	63,5	86,7	75,7	73,4	82,3	86,0	79,4
Український союз промисловців і підприємців	53,2	65,4	71,4	60,8	58,9	66,7	73,0	65,0
Федерація роботодавців України	64,2	76,0	78,6	70,7	67,7	80,2	82,0	75,1
Кернел-груп	1,5	1,0	2,0	1,5	0,6	1,0	1,0	0,8
Об'єднання роботодавців приладобудівних підприємств	0,0	0,0	1,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Професійний союз робочих малого та середнього бізнесу	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Асоціація платників податків	0,0	0,0	1,0	0,2	0,0	0,0	1,0	0,3
Центр сприяння бізнесу	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація стоматологів України	0,5	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація виробників молока	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація фермерів	0,0	1,9	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація сільськогосподарських виробників	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Регіональні об'єднання	1,0	4,8	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Телекомунікаційна палата України	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Асоціація фахівців з нерухомості	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,3
Укрцемент	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3
Ліга страхових організацій України	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3

470

Х2. З якими із загальнонаціональних бізнес-об'єднань Ви співпрацювали в цьому році (2015 р.)?

А з якими – у минулому (2014 р.) році?***

Розподіл ствердних відповідей	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
У 2015-у році:				
Американська торгова палата в Україні	1,3	1,0	6,0	2,5
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,6	6,3	10,0	4,8
Торгово-промислова палата України	5,7	18,8	37,0	18,1
Український союз промисловців і підприємців	5,1	11,5	17,0	10,2
Федерація роботодавців України	3,2	10,4	31,0	13,0
Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)	0,0	1,0	0,0	0,3
Кернел-груп	0,0	1,0	0,0	0,3

Продовження таблиці

Розподіл ствердних відповідей

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
У 2014-у році:				
Американська торгова палата в Україні	1,3	1,0	6,0	2,5
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,6	6,3	10,0	4,8
Торгово-промислова палата України	7,0	19,8	39,0	19,5
Український союз промисловців і підприємців	5,7	12,5	18,0	11,0
Федерація роботодавців України	3,2	10,4	29,0	12,4
Асоціація фахівців з нерухомості	0,6	0,0	0,0	0,3

*** Таке формулювання запитання міститься у анкеті для опитування представників бізнесу у листопаді 2015 р.

Х3. Які регіональні бізнес-об'єднання Ви знаєте?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Регіональна Торгово-промислова палата	6,4	11,7	13,3	9,4	15,8	21,9	28,0	20,9
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)	1,5	7,8	5,1	4,0	10,1	12,5	13,0	11,6
Регіональна федерація роботодавців України	1,5	1,0	2,0	1,5	1,9	4,2	14,0	5,9
"Освіта майбутнього" м. Дніпропетровськ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Телекомунікаційна палата України	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
ТЗОВ "Книжковий ринок на Петрівці"	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
"Ніка"	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
"Правда"	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
"Нібулон"	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,3
"Сандора"	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,3
Асоціація регіонального будівництва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3
Асоціація бізнесу Закарпаття	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	1,0	0,6
Fozzi (Сільпо)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Novus	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,3
Рада бізнесу м.Тернопіль	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3
Асоціація деревообробників	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (регіональне відділення)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,1	0,0	0,6
Запорізька асоціація будівельників	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,3
Маріупольський клуб підприємців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	2,1	1,0	1,1
Індустріальний союз Донбасу	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	1,0	0,3
Центр сприяння бізнесу	0,0	1	0,0	0,2	1,3	0,0	0,0	0,6
Об'єднання підприємств торгівлі і громадського харчування	1,5	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0
ГО "Асоціація працівників будівельної галузі" м. Рівне	0,5	1	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація платників податків	0,0	0,0	2	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Союз підприємців, орендарів і власників міста	1,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
"Асоціація фермерів "Союз аграріїв"	0,5	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Рада жінок-фермерів, Запоріжжя	0,5	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Європейська бізнес-асоціація, Харківський філіал	0,0	0,0	1,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Консолідація "Професійний союз робочих малого та середнього бізнесу"	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Асоціація психотерапевтів Полтави	0,5	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Обласна асоціація фермерів	0,0	1,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Фірми "Ласка" , "Бакалія" , "Єрмест"	0,5	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Укрлегпром	0,0	0,0	1,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0

Х3.1. З якими із регіональних бізнес-об'єднань Ви співпрацювали в цьому році (2015 р.)? А з якими – у минулому (2014 р.) році?****

Розподіл ствердних відповідей

	Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
У 2015-у році:				
Регіональна Торгово-промислова палата	8,9	12,5	17,0	12,1
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)	5,7	11,5	10,0	8,5
Регіональна федерація роботодавців України	1,9	4,2	13,0	5,6
"Освіта майбутнього" м. Дніпропетровськ	0,0	1,0	0,0	0,3
ТзОВ "Книжковий ринок на Петрівці"	0,0	1,0	0,0	0,3
Центр сприяння бізнесу	1,3	0,0	0,0	0,6
Асоціація регіонального будівництва	0,0	0,0	1,0	0,3
Асоціація бізнесу Закарпаття	0,6	0,0	0,0	0,3
Fozzi (Сільпо)	0,0	1,0	0,0	0,3
Novus	0,0	1,0	0,0	0,3
Рада бізнесу м. Тернопіль	0,0	0,0	1,0	0,3
Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (регіональне відділення)	0,0	1,0	0,0	0,3
Запорізька асоціація будівельників	0,0	0,0	1,0	0,3
Маріупольський клуб підприємців	0,6	0,0	0,0	0,3
Індустріальний союз Донбасу	0,0	0,0	1,0	0,3
У 2014-у році:				
Регіональна Торгово-промислова палата	3,8	10,4	17,0	9,3
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)	6,3	10,4	11,0	8,8
Регіональна федерація роботодавців України	1,3	4,2	13,0	5,4
"Освіта майбутнього" м. Дніпропетровськ	0,0	1,0	0,0	0,3
Телекомунікаційна палата України	0,0	1,0	0,0	0,3
ТзОВ "Книжковий ринок на Петрівці"	0,0	1,0	0,0	0,3
Центр сприяння бізнесу	0,6	0,0	0,0	0,3
Асоціація регіонального будівництва	0,0	0,0	1,0	0,3
Асоціація бізнесу Закарпаття	0,6	0,0	0,0	0,3
Fozzi (Сільпо)	0,0	1,0	0,0	0,3
Novus	0,0	1,0	0,0	0,3
Рада бізнесу м. Тернопіль	0,0	0,0	1,0	0,3
Запорізька асоціація будівельників	0,0	0,0	1,0	0,3
Маріупольський клуб підприємців	0,6	0,0	0,0	0,3
Індустріальний союз Донбасу	0,0	0,0	1,0	0,3

**** *Таке формулювання запитання міститься у анкеті для опитування представників бізнесу у листопаді 2015 р.*

Х3. З якими із загальнонаціональних і регіональних бізнес-об'єднань Ви співпрацювали в цьому році (2015 р.)?

А з якими – у минулому (2014 р.) році?*****

	Серпень 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий	
в цьому (2015) році:				
Регіональні об'єднання	3,5	6,7	8,2	5,5
Американська торгова палата в Україні	0,0	0,0	1,0	0,2
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,0	1,0	1,0	0,5
Торгово-промислова палата України	5,0	3,8	13,3	6,7
Український союз промисловців і підприємців	2,5	1,9	7,1	3,5
Федерація роботодавців України	1,0	1,0	22,4	6,2
Інтернет асоціація України	0,5	0,0	0,0	0,2
Професійна футбольна ліга України	0,0	1,0	0,0	0,2
Кернел-груп	0,0	0,0	2,0	0,5
Квітова група "Гарі"	0,0	1,0	0,0	0,2
Центр сприяння бізнесу	0,0	1,0	0,0	0,2
Укрлегпром	0,0	0,0	1,0	0,2
Асоціація сільськогосподарських виробників	0,0	1,0	0,0	0,2
Не співпрацювали	89,1	85,6	58,2	80,6
у минулому (2014) році:				
Регіональні об'єднання	4,5	7,7	5,1	5,5
Американська торгова палата в Україні	0,0	1,0	1,0	0,5
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,0	1,0	0,0	0,2
Торгово-промислова палата України	5,0	3,8	14,3	6,9
Український союз промисловців і підприємців	2,5	1,9	10,2	4,2
Федерація роботодавців України	1,0	1,0	18,4	5,2
Інтернет асоціація України	0,5	0,0	0,0	0,2
Професійна футбольна ліга України	0,0	1,0	0,0	0,2
Кернел-груп	0,0	0,0	2,0	0,5
Об'єднання роботодавців приладобудівних підприємств	0,0	0,0	1,0	0,2
Квітова група "Гарі"	0,0	1,0	0,0	0,2
Асоціація платників податків	0,0	0,0	1,0	0,2
Центр сприяння бізнесу	0,0	1,0	0,0	0,2
Укрлегпром	0,0	0,0	1,0	0,2
Асоціація сільськогосподарських виробників	0,0	1,0	0,0	0,2
Не співпрацювали	88,1	84,6	59,2	80,1

***** Таке формулювання запитання міститься у анкеті для опитування представників бізнесу у серпні 2015 р.

Х4. Які допомогу / підтримку / послуги Ви отримували від бізнес-об'єднань, з якими співпрацювали?

Серед тих, хто отримував таку допомогу, підтримку

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

Розподіл ствердних відповідей

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.				
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх	
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий		
Консультативна підтримка та захист при рейдерстві / незаконних поглинаннях									
	N=	8	5	15	28	18	15	26	59
Американська торгова палата в Україні		0,0	0,0	6,7	3,6	33,3	20,0	26,9	27,1
Європейська бізнес-асоціація в Україні		12,5	0,0	0,0	3,6	5,6	13,3	3,8	6,8
Торгово-промислова палата України		62,5	80,0	66,7	67,9	16,7	33,3	34,6	28,8
Український союз промисловців і підприємців		37,5	20,0	6,7	17,9	27,8	13,3	11,5	16,9
Федерація роботодавців України		25,0	0,0	13,3	14,3	16,7	20,0	38,5	27,1
Інтернет асоціація України		12,5	0,0	0,0	3,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)		0,0	0,0	0,0	0,0	5,6	0,0	0,0	1,7
Захист у відносинах з держорганами, у тому числі протидія корупції									
	N=	10	6	11	27	11	14	19	44
Американська торгова палата в Україні		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	10,5	9,1
Європейська бізнес-асоціація в Україні		20,0	16,7	9,1	14,8	18,2	21,4	26,3	22,7
Торгово-промислова палата України		20,0	16,7	9,1	14,8	9,1	35,7	31,6	27,3
Український союз промисловців і підприємців		40,0	16,7	18,2	25,9	36,4	0,0	5,3	11,4
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)		0,0	0,0	0,0	0,0	27,3	0,0	5,3	9,1
Федерація роботодавців України		10,0	0,0	18,2	11,1	9,1	21,4	26,3	20,5
Федерація роботодавців України (регіональна)		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,3	2,3
Телекомунікаційна палата України		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,1	0,0	2,3
Інформаційна підтримка в питаннях отримання фінансування бізнесу									
	N=	12	6	17	35	15	13	21	49
Американська торгова палата в Україні		0,0	0,0	0,0	0,0	6,7	15,4	14,3	12,2
Європейська бізнес-асоціація в Україні		0,0	0,0	5,9	2,9	0,0	7,7	4,8	4,1
Торгово-промислова палата України		41,7	16,7	29,4	31,4	40,0	69,2	57,1	55,1
Український союз промисловців і підприємців		16,7	0,0	5,9	8,6	33,3	15,4	23,8	24,5
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)		0,0	0,0	0,0	0,0	13,3	0,0	0,0	4,1
Федерація роботодавців України		8,3	16,7	5,9	8,6	6,7	0,0	38,1	18,4
Кернел-груп		0,0	16,7	0,0	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Танкоремонтний завод		8,3	0,0	0,0	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Інформаційна підтримка при пошуку партнерів в Україні								
<i>N=</i>	15	5	23	43	15	14	29	58
Американська торгова палата в Україні	6,7	0,0	4,3	4,7	13,3	14,3	13,8	13,8
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,0	0,0	4,3	2,3	6,7	21,4	6,9	10,3
Торгово-промислова палата України	20,0	60,0	26,1	27,9	33,3	50,0	41,4	41,4
Торгово-промислова палата України (регіональна)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,4	1,7
Український союз промисловців і підприємців	20,0	0,0	13,0	14,0	33,3	7,1	24,1	22,4
Український союз промисловців і підприємців (регіональний)	0,0	0,0	0,0	0,0	6,7	7,1	0,0	3,4
Федерація роботодавців України	6,7	0,0	21,7	14,0	0,0	7,1	34,5	19,0
Танкоремонтний завод	6,7	0,0	0,0	2,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформаційна підтримка при пошуку партнерів за межами України								
<i>N=</i>	12	6	22	40	9	10	21	40
Американська торгова палата в Україні	0,0	0,0	0,0	0,0	22,2	10,0	19,0	17,5
Європейська бізнес-асоціація в Україні	0,0	16,7	4,5	5,0	11,1	20,0	4,8	10,0
Торгово-промислова палата України	33,3	16,7	36,4	32,5	22,2	60,0	28,6	35,0
Торгово-промислова палата України (регіональна)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,8	2,5
Український союз промисловців і підприємців	16,7	16,7	13,6	15,0	44,4	10,0	19,0	22,5
Федерація роботодавців України	16,7	0,0	18,2	15,0	0,0	10,0	33,3	20,0
Інше								
<i>N=</i>	8	6	5	19	3	2	4	9
Американська торгова палата в Україні	25,0	0,0	20,0	15,8	66,7	50,0	25,0	44,4
Торгово-промислова палата України	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	50,0	33,3
Український союз промисловців і підприємців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,0	11,1
Європейська бізнес-асоціація в Україні	12,5	0,0	0,0	5,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Не співпрацювали з бізнес-об'єднаннями	76,1	68,3	43,9	66,3	0,0	0,0	0,0	0,0

X5. До яких напрямів роботи Федерації роботодавців України Ви приєдналися б?
Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Зменшення кількості податків	46,3	50,0	49,0	47,9	43,7	44,8	56,0	47,5
Зниження розміру податків	47,8	50,0	50,0	48,9	43,0	44,8	46,0	44,4
Ліквідація корупції в органах державної влади	47,3	46,2	56,1	49,1	57,6	50,0	48,0	52,8
Удосконалення податкового законодавства	38,8	43,3	53,1	43,4	38,0	47,9	45,0	42,7
Посилення впливу бізнесу на прийняття рішень	19,9	17,3	20,4	19,4	17,1	14,6	16,0	16,1
Формування держзамовлення з підготовки фахівців	11,4	19,2	21,4	15,9	9,5	14,6	24,0	15,0
Захист внутрішнього ринку від імпорту	11,4	6,7	19,4	12,2	10,8	14,6	20,0	14,4
Просування інтересів українського бізнесу на зовнішніх ринках	26,9	27,9	44,9	31,5	29,7	24,0	44,0	32,2
<i>Інше</i>	2,5	1,9	3,1	2,5	0,6	1,0	1,0	0,8

БЛОК V. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄС

V1. Які наслідки для Вашого підприємства несе підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?

Серпень 2015 р.

	Тип бізнесу						Серед усіх	
	Малий		Середній		Великий			
Повністю позитивні	15,9	30,3	21,2	50,0	12,2	50,0	16,4	40,2
Скоріше, позитивні	14,4		28,8		37,8		23,8	
Немає жодних наслідків	37,8		28,8		21,4		31,5	
Скоріше, негативні	10,4	10,9	5,8	6,8	9,2	11,2	8,9	9,9
Повністю негативні	0,5		1,0		2,0		1,0	
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	20,9		14,4		17,3		18,4	

Листопад 2015 р.

	Тип бізнесу						Серед усіх	
	Малий		Середній		Великий			
Повністю позитивні	14,6	33,6	15,6	49,0	17,0	43,0	15,5	43,2
Скоріше, позитивні	19,0		33,3		36,0		27,7	
Немає жодних наслідків	39,9		31,3		17,0		31,1	
Скоріше, негативні	4,4	5,7	5,2	7,3	11,0	14,0	6,5	8,5
Повністю негативні	1,3		2,1		3,0		2,0	
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	20,9		12,5		16,0		17,2	

V2. Чи здійснювали Ви/Ваше підприємство наступні кроки у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
<i>Ознайомилися з текстом, розділами Угоди про асоціацію між Україною і ЄС</i>								
Так	22,5	36,9	51,6	33,2	26,0	45,3	57,0	40,1
Ні, але плануємо	45,5	38,8	38,9	42,2	36,4	41,1	30,0	35,8
Ні й не плануємо	32,0	24,3	9,5	24,6	37,7	13,7	13,0	24,1
<i>Вивчили законодавство ЄС з питань імпорту / експорту товарів в / з країн-членів</i>								
Так	14,0	23,3	47,9	24,6	10,5	28,7	47,0	25,9
Ні, але плануємо	43,5	42,7	35,4	41,4	39,9	45,7	38,0	40,9
Ні й не плануємо	42,5	34,0	16,7	34,1	49,7	25,5	15,0	33,1
<i>Вивчили вимоги, що поширюються на товари, які виробляє / продає Ваша фірма / підприємство</i>								
Так	14,0	29,1	51,0	26,8	14,2	27,7	55,0	29,5
Ні, але плануємо	44,5	40,8	34,4	41,1	38,1	39,4	31,0	36,4
Ні й не плануємо	41,5	30,1	14,6	32,1	47,7	33,0	14,0	34,1
<i>Вивчили тенденції споживання товарів, які виробляє Ваша фірма / підприємство в країнах – членах ЄС</i>								
Так	12,5	26,2	44,8	23,8	7,2	23,4	47,0	23,1
Ні, але плануємо	42,5	37,9	42,7	41,4	41,4	39,4	35,0	39,0
Ні й не плануємо	45,0	35,9	12,5	34,8	51,3	37,2	18,0	37,9
<i>Почали пошук компаній-партнерів для виходу на європейський ринок</i>								
Так	10,5	13,6	35,8	17,3	7,2	26,6	35,0	20,5
Ні, але плануємо	38,0	48,5	41,1	41,5	34,2	33,0	40,0	35,5
Ні й не плануємо	51,5	37,9	23,2	41,2	58,6	40,4	25,0	43,9
<i>Вийшли на європейський ринок, розширили співпрацю в цьому напрямі</i>								
Так	7,0	6,8	25,3	11,3	2,6	18,1	36,7	16,6
Ні, але плануємо	39,2	48,5	49,5	44,1	38,4	43,6	41,8	40,8
Ні й не плануємо	53,8	44,7	25,3	44,6	58,9	38,3	21,4	42,6

**В3. Скажіть, будь ласка, як вплинуло підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на умови ведення
Вашого бізнесу?**

Умови ...

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Умови ведення бізнесу покращилися								
Сільське, лісове та рибне господарство	10,0	13,3	14,3	11,9	0,0	10,0	18,2	9,1
Переробна промисловість	5,9	11,1	18,6	14,5	0,0	14,3	22,2	16,4
Будівництво	4,3	0,0	0,0	2,6	0,0	27,3	16,7	15,4
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобі	11,4	0,0	14,3	9,8	3,2	14,3	0,0	5,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	11,1	0,0	11,1	7,5	22,2	18,2	11,1	17,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,0	25,0	0,0	7,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,0	0,0	10,0
Фінансова та страхова діяльність	14,3	11,1	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	16,7	0,0	0,0	12,5	9,1	50,0	0,0	14,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	25,0	0,0	0,0	16,7	20,0	0,0	33,3	25,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,0	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	8,3
Освіта	0,0	22,2	0,0	10,5	10,0	30,0	0,0	18,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0	0,0	10,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	16,7	0,0	0,0	10,0
Надання інших видів послуг	0,0	0,0	25,0	10,3	0,0	40,0	16,7	11,1
Умови ведення бізнесу не змінилися								
Сільське, лісове та рибне господарство	80,0	80,0	85,7	66,7	83,3	80,0	72,7	78,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,0	100,0	78,3	0,0	0,0	100,0	100,0
Переробна промисловість	88,2	88,9	72,1	86,8	100,0	85,7	68,9	78,1
Будівництво	82,6	100,0	66,7	82,4	100,0	63,6	83,3	80,8
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобі	80,0	88,9	85,7	82,5	90,3	85,7	83,3	88,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська дія	72,2	92,3	88,9	92,9	77,8	81,8	88,9	82,8
Тимчасове розміщення й організація харчування	100,0	75,0	100,0	85,0	100,0	100,0	0,0	100,0
Інформація та телекомунікації	92,3	80,0	50,0	56,3	100,0	75,0	100,0	90,0
Фінансова та страхова діяльність	57,1	55,6	0,0	75,0	100,0	100,0	0,0	100,0
Операції з нерухомим майном	66,7	100,0	100,0	66,7	90,9	50,0	100,0	85,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	75,0	0,0	50,0	75,0	80,0	0,0	66,7	75,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	100,0	0,0	89,5	90,9	100,0	0,0	91,7
Освіта	100,0	77,8	100,0	100,0	80,0	60,0	100,0	72,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	100,0	100,0	100,0	100,0	85,7	100,0	100,0	90,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	100,0	100,0	0,0	84,6	83,3	100,0	100,0	90,0
Надання інших видів послуг	93,3	100,0	68,8	66,7	89,5	60,0	83,3	83,3

Продовження таблиці

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Умови ведення бізнесу погіршилися								
Сільське, лісове та рибне господарство	10,0	6,7	0,0	7,1	16,7	10,0	9,1	12,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,0	0,0	0,0	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Переробна промисловість	5,9	0,0	9,3	7,2	0,0	0,0	8,9	5,5
Будівництво	13,0	0,0	33,3	10,5	0,0	9,1	0,0	3,8
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	8,6	11,1	0,0	7,8	6,5	0,0	16,7	5,9
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська дія	16,7	7,7	0,0	10,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інформація та телекомунікації	7,7	20,0	50,0	15,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансова та страхова діяльність	28,6	33,3	0,0	31,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном	16,7	0,0	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,0	0,0	50,0	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	50,0	0,0	0,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	0,0	0,0	0,0	0,0	10,0	10,0	0,0	9,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Діяльність у сфері культури та спорту, розваг і відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Надання інших видів послуг	6,7	0,0	6,3	5,1	10,5	0,0	0,0	5,6

В6. Вкажіть, які з перелічених переваг Ви очікуєте отримати для Вашого бізнесу на найближчий рік-два після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Зниження середньої ставки ввізного мита ЄС одразу після набрання Угодою чинності	19,9	18,3	22,4	20,1	12,0	20,8	23,0	17,5
Введення тарифних квот з нульовою ставкою в межах квоти для експорту в країни ЄС	8,5	8,7	21,4	11,7	7,0	10,4	25,0	13,0
Україна послабить обмеження на виведення капіталу за кордон	6,5	9,6	14,3	9,2	13,3	12,5	17,0	14,1
Скасування експортних субсидій на сільськогосподарські товари з країн ЄС, які призначені для продажу в Україні	7,0	3,8	6,1	6,0	3,2	8,3	8,0	5,9
Скасування експортного мита	19,9	20,2	25,5	21,3	13,3	18,8	33,0	20,3
Більші можливості для обміну досвідом та технологіями	56,2	52,9	62,2	56,8	47,5	55,2	52,0	50,8
Гармонізація стандартів з відповідними нормами та правила ЄС	22,4	25,0	40,8	27,5	21,5	39,6	33,0	29,7
Гармонізація системи технічного регулювання з відповідними нормами і правилами ЄС	10,0	17,3	26,5	15,9	10,1	16,7	24,0	15,8
Спрощення доступу на ринок ЄС за рахунок введення принципу симетричного регулювання в питаннях відкриття бізнесу	18,4	22,1	36,7	23,8	13,3	16,7	33,0	19,8
Спрощення митних процедур (у тому числі автоматизація митних процедур)	22,9	23,1	38,8	26,8	28,5	24,0	36,0	29,4

V7. Вкажіть, які ризики для Вашого бізнесу несе підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на найближчі рік-два?
Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Додаткові витрати, пов'язані з переходом / дотриманням екологічних стандартів ЄС	31,3	34,6	41,8	34,7	24,1	29,2	48,0	32,2
Зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середнього розміру ввізного мита	26,4	26,0	34,7	28,3	27,2	24,0	34,0	28,2
Полегшення доступу європейських компаній до системи держзакупівель в Україні, що призведе до витіснення частини українських компаній з ринку держзакупівель	11,4	8,7	19,4	12,7	8,9	11,5	13,0	10,7
Витрати, пов'язані з дотриманням вимог технічного регулювання	30,3	38,5	43,9	35,7	20,3	22,9	38,0	26,0
Зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит	21,4	19,2	28,6	22,6	14,6	16,7	27,0	18,6
Зміна назв внаслідок реалізації зобов'язань щодо дотримання географічних зазначень	6,5	9,6	6,1	7,2	4,4	7,3	13,0	7,6
Зростуть видатки на оплату праці	35,3	46,2	34,7	38,0	37,3	51,0	37,0	41,0
Зростуть видатки на забезпечення безпеки праці відповідно до нових вимог	20,9	32,7	35,7	27,5	26,6	30,2	33,0	29,4
Поступове зникнення ринку продукції, яка не відповідає стандартам ЄС у секторах, де технічне регулювання гармонізовано з нормами ЄС	13,4	10,6	17,3	13,6	12,0	14,6	23,0	15,8
Заборона використання мінімальної митної вартості	3,0	1,0	6,1	3,2	3,8	5,2	4,0	4,2
Зростання витрат на придбання продуктів, які містять інтелектуальну складову	13,9	14,4	12,2	13,6	12,0	14,6	17,0	14,1

V8. Які основні фактори, що перешкоджають розвитку Вашого підприємства, заважають виходу Вашої продукції/послуг на ринок Європейського Союзу Вашої продукції / послуг?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Низький попит на продукцію підприємства	18,4	11,5	13,3	15,4	23,4	9,4	14,0	16,9
Невідповідність продукції / послуг стандартам (вимогам) ЄС	15,4	23,1	20,4	18,6	9,5	9,4	16,0	11,3
Відсутність ліцензії / квоти на експорт продукції в країни ЄС	7,5	12,5	11,2	9,7	9,5	10,4	16,0	11,6
Проблеми ліквідності	4,5	7,7	6,1	5,7	7,0	4,2	11,0	7,3
Брак сировини	5,0	3,8	7,1	5,2	3,2	5,2	10,0	5,6
Високі ставки кредитів	13,9	14,4	17,3	14,9	18,4	22,9	16,0	18,9
Надмірне оподаткування	17,9	26,0	27,6	22,3	18,4	22,9	33,0	23,7
Несприятливий регуляторний клімат, високий регуляторний тиск	10,0	8,7	11,2	9,9	9,5	3,1	9,0	7,6
Зміни в економічному законодавстві	12,4	6,7	14,3	11,4	12,0	15,6	12,0	13,0
Корупція	25,4	30,8	26,5	27,0	24,7	26,0	30,0	26,6
Висока конкурентність	32,8	24,0	22,4	28,0	33,5	35,4	31,0	33,3
Проблеми з енергопостачанням	2,0	4,8	8,2	4,2	3,8	0,0	5,0	3,1
Застарілі технології	12,4	14,4	23,5	15,6	13,9	8,3	22,0	14,7
Брак кваліфікованих працівників	13,4	5,8	3,1	8,9	13,3	9,4	5,0	9,9
Брак виробничих потужностей	9,0	9,6	6,1	8,4	15,2	13,5	9,0	13,0

V9. Які заходи щодо поліпшення ситуації та розвитку Вашого підприємства сьогодні були б найбільш бажаними?

Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Зменшення єдиного соціального внеску	38,3	30,8	29,6	34,2	34,2	36,5	36,0	35,3
Введення ринку сільськогосподарської землі	3,5	3,8	1,0	3,0	3,2	1,0	8,0	4,0
Заміна ПДВ на податок з обороту	21,9	14,4	28,6	21,6	19,0	19,8	22,0	20,1
Запровадження повномасштабного електронного управління	14,4	11,5	10,2	12,7	9,5	14,6	9,0	10,7
Перегляд повноважень Державної фіскальної служби України (в т.ч. позбавлення її функцій інтерпретації законів і закріплення лише функції контролю за виконанням)	10,0	11,5	12,2	10,9	9,5	12,5	18,0	12,7
Зменшення втручання місцевих адміністрацій у діяльність підприємств	16,9	12,5	8,2	13,6	19,6	18,8	15,0	18,1
Скасування спеціальних ПДВ-рахунків	10,9	14,4	19,4	13,9	12,7	13,5	19,0	14,7
Створення дієвого механізму виконання законодавчих актів	10,0	14,4	14,3	12,2	7,0	20,8	11,0	11,9
Мораторій на зміни і доповнення до законодавчих актів, що стосуються господарської діяльності підприємств	10,9	11,5	8,2	10,4	9,5	18,8	14,0	13,3
Забезпечення повного відшкодування ПДВ	15,4	17,3	22,4	17,6	19,6	19,8	22,0	20,3
Створення рівних умов для всіх суб'єктів бізнесу при веденні господарської діяльності	22,4	28,8	17,3	22,8	31,0	28,1	18,0	26,6
Зменшення адміністративного тиску на ціни	22,4	11,5	12,2	17,1	17,1	4,2	16,0	13,3
Державна підтримка підприємств Вашого сектору	21,9	17,3	27,6	22,1	21,5	17,7	23,0	20,9
Спрощення податкового адміністрування	16,9	19,2	16,3	17,4	21,5	20,8	17,0	20,1
Державна підтримка впровадження інноваційних заходів на підприємстві або в галузі	7,5	13,5	21,4	12,4	6,3	15,6	15,0	11,3
Державна підтримка впровадження енергозберігаючих заходів на підприємстві	6,5	9,6	17,3	9,9	8,9	8,3	18,0	11,3
Скасування податкових пільг (галузевих та індивідуальних пільг для окремих фірм)	1,5	4,8	3,1	2,7	5,7	3,1	3,0	4,2

БЛОК S. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ

S1. Стать респондента:

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
Чоловіча	56,7	47,1	46,9	51,9	43,0	40,6	46,0	43,2
Жіноча	43,3	52,9	53,1	48,1	57,0	59,4	54,0	56,8

S2. Назвіть, будь ласка, Ваш вік

	Серпень 2015 р.				Листопад 2015 р.			
	Тип бізнесу			Серед усіх	Тип бізнесу			Серед усіх
	Малий	Середній	Великий		Малий	Середній	Великий	
20-29 років	9,5	2,9	3,1	6,2	12,0	8,3	4,0	8,8
30-34 роки	18,4	13,6	9,2	14,9	17,7	13,5	4,0	12,7
35-39 років	19,4	20,4	11,2	17,7	17,1	25,0	18,2	19,5
40-44 роки	13,9	19,4	19,4	16,7	9,5	15,6	16,2	13,0
45-49 років	13,4	13,6	20,4	15,2	12,7	9,4	20,2	13,9
50-54 роки	10,9	15,5	11,2	12,2	12,7	8,3	17,2	12,7
55-59 років	7,0	10,7	12,2	9,2	13,3	12,5	9,1	11,9
60 років та більше	7,5	3,9	13,3	8,0	5,1	7,3	11,1	7,4

Додаток 3

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ»**

вул. П.Мирного, 26
м. Київ, 01011

Тел.: (044) 280-12-34
Тел./факс: (044) 280-88-69

29.03.2016 № 135-157144

На № _____ від _____

Довідка

**про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи Вдовічена А.А.
«Макроекономічні диспропорції у національному господарстві: особливості формування та
механізми регулювання»**

Результати досліджень дисертаційної роботи Вдовічена А.А. були використані для аналітичних матеріалів, підготовлених ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»:

№	Найменування матеріалів	Номер і дата вихідного листа	Кому надіслано	Отримано позитивний відзив
1	Науково-аналітичний матеріал «Стан виробничого та економічного потенціалу суднобудівної галузі України»	№135-13/248 від 25.03.2013 р.	Секретаріат Кабінета Міністрів України	лист № 982/0/2-13 від 25.01.2013 р.
2	Науково-аналітичний матеріал «Моделювання економічних наслідків технологічного наближення України до передових розвинутих країн»	№135-13/526 від 21.06.2013 р.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Департамент макроекономічного прогнозування, Горшковій Н. І.	лист №3002-06/22440-12 від 27.06.2013 р.
3	Науково-аналітичний матеріал «Основні напрями детінізації зовнішньоекономічних операцій промислово-фінансових груп в Україні»	№135-13/564 від 11.07.2013 р.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Департамент макроекономічного прогнозування, Горшковій Н. І.	лист №3004-06/24889-12 від 17.07.2013 р.
4	Науково-аналітичний матеріал «Аналіз результатів досліджень щодо оцінки перспектив участі України в інтеграційних об'єднаннях»	№135-13/598 від 25.07.2013 р.	Голові Державного агентства України з питань науки, інновацій та інформатизації України Семиноженку В.П.	лист №1/06-1-751 від 05.08.2013 р.
5	Науково-аналітичний матеріал «Експертна оцінка можливих наслідків торговельних конфліктів між РФ та Україною»	№135-13/718 від 10.09.2013 р.	Голові Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України Семиноженку В.П.	лист № 1/06-1-848 від 11.09.2013 р.
6	Науково-аналітичний матеріал «Прогнозна оцінка можливих наслідків для національної економіки підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС»	№135-13/893 від 08.11.2013 р.	Голові Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України Семиноженку В.П.	лист № 1/06-1-895 від 20.09.2013 р.
7	Науково-аналітичний матеріал «Особливості розвитку світової промисловості та можливості їх урахування у політиці та напрямках модернізації виробництва в Україні»	№135-13/234 від 25.03.2014 р.	Заступнику міністра економічного розвитку і торгівлі України Коломійцю В.Л.	лист №3721-05/365 від 27.03.2014 р.
8	Аналітичний матеріал «Оцінка обсягів скорочення експорту України до РФ від можливого застосування торговельних санкцій урядом РФ»	№135-13/573 від 26.08.2014 р.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, в.о. директора департаменту торговельно-економічного співробітництва з країнами СНД та РФ Шевченку В.П.	лист №4501-07/28647-07 від 18.08.2014 р.

001213

9	Науково-аналітичний матеріал «Прогнозування державного боргу у 2015 році»	№135-13/148 від 12.03.2015 р.	Міністерство фінансів України, директору департаменту боргової та міжнародної фінансової політики Пахачук Г.Д.	лист №31-12140-10- 17/9805 від 19.03.2015 р.
10	Науково-аналітичний матеріал «Досвід підготовки стратегічних програм за рекомендаціями ЄС»	№135-13/387 від 15.06.2015 р.	Голові підкомітету з питань державної економічної політики, регулювання державних закупівель, державної політики у сфері побутових відходів та металобрухту Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України Кошелєвій А.В.	лист №199/55 від 11.06.2015 р.
11	Науково-аналітичний матеріал «Щодо врахування та протидії економічним ризикам та загрозам в умовах фактичної втрати частини території та економічного потенціалу старопромислових регіонів України»	№135-13/432 від 30.06.2015 р.	Першому заступнику Секретаря Ради національної безпеки та оборони України Гладковському О.В.	лист №1861/14-62-3 від 26.06.2015 р.
12	Науково-аналітичний матеріал «Європейський досвід розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку»	№135-13/781 від 08.12.2015 р.	Голові підкомітету з питань державної економічної політики, регулювання державних закупівель, державної політики у сфері побутових відходів та металобрухту Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України Кошелєвій А.В.	лист № 199/2509/1 від 25.09.2015 р.

Матеріали знаходяться в архіві.

Директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

**Вчений секретар Інституту,
к.т.н**

В. М. Геєць

В.К. Хаустов

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Л.В. Шинкарук, А.А. Вдовічен

**МАКРОЕКОНОМІЧНІ ДИСПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМ
РЕГУЛЮВАННЯ**

МОНОГРАФІЯ

Папір офсетний. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 28,36. Вид. № 18-21. Зам. № 28. Тираж 300 прим

Видавець та виготівник: ПВКФ «Технодрук»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85